

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНА РАДА НАН УКРАЇНИ
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

¶

¶

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ. ¶

¶

**ІНТЕГРАЦІЯ У МІЖНАРОДНИЙ
БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОСТІР ¶**

¶

Матеріали міжнародної наукової конференції ¶

(Київ, 8–10 жовтня 2024 р.) ¶

¶

Том 2 ¶

КИЇВ-2024 ¶

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНА РАДА НАН УКРАЇНИ
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ**

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ.

**ІНТЕГРАЦІЯ У МІЖНАРОДНИЙ
БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОСТІР**

**Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 8–10 жовтня 2024 р.)**

Том 2

КИЇВ 2024

Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір : матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовт. 2024 р.) : у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2024. – Т. 2. – 556 с.

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір» (8–10 жовт. 2024 р.), в яких висвітлено важливі аспекти розвитку бібліотечно-інформаційного потенціалу, сучасні проблеми функціонування наукових бібліотек та шляхи їх подолання, представлено результати наукових досліджень і пропозиції щодо оптимізації діяльності в сфері бібліотечної, інформаційної та архівної справи.

Українськими та зарубіжними фахівцями розкрито теоретичні та прикладні аспекти формування, використання, організації доступу до електронних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки у вебсередовищі та оптимізації бібліотечно-інформаційної діяльності задля продукування нового знання і забезпечення інформаційних потреб суспільства. Розглянуто актуальні питання щодо організації та управління бібліотечно-інформаційним комплексом в умовах сучасних викликів; інформаційних ресурсів та сервісів бібліотек в умовах міжнародної інтеграції; бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг в галузі політичного і соціально-правового інформування; збереження та популяризації рукописної спадщини України у вітчизняному та світовому просторі; класичних/новітніх підходів та інтеграції в міжнародний простір української біографіки воєнної доби; шляхів інтеграції в європейський інтелектуальний простір архівної наукової спадщини України; дослідження музичної культури в умовах сьогодення; пресових джерел історико-культурної спадщини України; українського книговидання XVI–XIX ст. в європейському контексті (з нагоди 450 років сталої традиції «духовні зерна по світу розсівати»); викликів та особливостей комунікації діяльності інституту президентства в умовах війни; рецесії творчості Франца Кафки у бібліотечних зібраннях (до 100-річчя від дня смерті); актуальних проблем збереження бібліотечних та архівних фондів, що становлять культурне надбання України; дослідників української діаспори; історії збереження та вивчення бібліотечних, архівних, музейних фондів і пам'яток української Юдаїки.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам закладів вищої освіти.

Відповідальний редактор: О. М. Василенко

Відповідальний секретар: М. В. Іванова

Редакційна колегія:

Л. А. Дубровіна – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; Н. П. Бондар – канд. іст. наук; О. А. Вакульчук – д-р іст. наук; О. М. Василенко – канд. іст. наук; Т. І. Власюк – канд. техн. наук; О. І. Дзира – канд. іст. наук; М. Б. Закіров – д-р політ. наук; Л. В. Івченко – канд. мист.; Т. В. Коваль – канд. іст. наук; Ю. С. Ковтанюк – канд. іст. наук; Н. Е. Куанець – д-р наук із соц. комунікацій; І. П. Мегела – д-р філолог. наук; Ю. М. Половинчак – д-р наук із соц. комунікацій; В. І. Попик – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; І. О. Римарович – канд. іст. наук; Г. Я. Рудий – д-р іст. наук; Я. І. Савчук – канд. біол. наук; Т. В. Симоненко – канд. наук із соц. комунікацій; О. П. Степченко – канд. іст. наук; В. М. Удовик – канд. іст. наук; В. В. Черноіваненко – канд. іст. наук; А. І. Шаповал – д-р іст. наук; Л. М. Яременко – канд. іст. наук.

Автори несуть повну відповідальність за підбір та точність наведених фактів, цитат, власних імен, бібліографічних посилань та інших відомостей.

Затверджено до друку вченою радою Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (протокол № 09 від 19.09.2024 р.)

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2024

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE
INFORMATION AND LIBRARY COUNCIL OF THE NAS OF UKRAINE
ASSOCIATION OF LIBRARIES OF UKRAINE**

LIBRARY. SCIENCE. COMMUNICATION.

**INTEGRATION INTO THE
INTERNATIONAL LIBRARY FIELD**

**Materials of the international scientific conference
(Kyiv, October 8–10, 2024)**

Volume 2

KYIV 2024

UDC 02:001:316.77]:027.021:021:021.64(100)](082)

Library. Science. Communication. Integration into the international library field : materials of the International scientific conference (8-0th Oct. 2024) / NAS of Ukraine, V. I. Vernadskyi National library of Ukraine, Information and library council of the NAS of Ukraine, Association of libraries of Ukraine ; resp. ed. O. M. Vasylenko, resp. secr. M. V. Ivanova. Vol. 2. Kyiv, 2024. 556 p.

The collection contains materials of the International scientific conference “Library. Science. Communication. Integration into the international library field” (8-10th Oct. 2024). It studies the important aspects of development of the library-informational potential, modern issues of library and information potential development, modern problems of the functioning of scientific libraries and ways to overcome them; it presents the results of scientific research and proposals for optimizing activities in the field of library, information and archival affairs.

Ukrainian and international specialists present theoretical and applied aspects of formation, use, organization of digital information resources access of the scientific library in the web world and optimization of library and information activities for the new knowledge development and provision of information needs of society. Current issues regarding the organization and management of the library and information complex in the conditions of modern challenges are considered; information resources and library services under international integration; library and information products and services in the field of political and socio-legal information; preservation and popularization of the manuscript heritage of Ukraine on the national and international scales; classic/modern approaches and integration into the international space of Ukrainian biographics of the wartime; ways of integration into the European intellectual space of archival scientific heritage of Ukraine; state of musical culture today; editorial sources of historical and cultural heritage of Ukraine; Ukrainian book publishing of the 16th–19th centuries in the European context (commemorating 450 years of the tradition of "sowing spiritual seeds around the world"); challenges and issues of the the presidency institute communication during wartime; receptions of Franz Kafka's works in library collections (for the 100th anniversary of his death); modern problems of preservation of library and archival funds, which are the cultural heritage of Ukraine; researchers of the Ukrainian diaspora; history of preservation and study of library, archival, museum funds and monuments of Ukrainian Judaica.

The publication is targeted at employees of the library and information industry, specialists in the document and communication field, teachers, graduate students and students of higher education institutions.

***Chief editor: O. M. Vasylenko
Chief Secretary: M. V. Ivanova***

Editor team:

L. A. Dubrovina – corresponding member of NAS, Doctor of History; N. P. Bondar – Ph.D. of History; O. A. Vakulchuk – Doctor of History; O. M. Vasylenko – Ph.D. of History; T. I. Vlasniuk – Ph.D. of Technical Science; O. I. Dzyra – Ph.D. of History; M. B. Zakirov – Doctor of Political Science; L. V. Ivchenko – Ph.D. of Art; T. V. Koval – Ph.D. of History; Yu. S. Kovtaniuk – Ph.D. of History; N. E. Kunanets – Doctor of Social Communications; I. P. Mehela – Doctor of Philology; Yu. M. Polovynchak – Doctor of Social Communications; V. I. Popyk – corresponding member of NAS, Doctor of History; I. O. Rymarovyč – Ph.D. of History; H. Ya. Rudyi – Ph.D. of History; Ya. I. Savchuk – Ph.D. of Library Science; T. V. Symonenko – Ph.D. of Social Communications; O. P. Stepchenko – Ph.D. of History; V. M. Udovyk – Ph.D. of History; V. V. Chernoiivanenko – Ph.D. of History; A. I. Shapoval – Doctor of History; L. M. Yarenenko – Ph.D. of History.

Author are fully responsible for the selection and accuracy of given facts, quotations, proper names, bibliographic references and other information.

Approved for publication by the scientific council of V. I. Vernadskyi National library of Ukraine (protocol № 09 from 19.09.2024)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 6

АРХІВНА НАУКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР

16

- Алексєєнко А. О.** Цифровий фонд користування звітами про роботи науково-дослідних інститутів з фондів Центрального державного науково-технічного архіву України: шляхи створення та напрями використання 16
- Бойко В. Ф.** Розроблення методики оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів) 20
- Вербіцька О. І.** Наукова співпраця Є. П. Кирилюка з іноземними вченими в галузі шевченкознавства за епістолярними джерелами 23
- Дідух Л. В.** Деякі актуальні питання архівного зберігання цифрових аудіовізуальних документів 27
- Ємельянова Т. О.** Агрегатори EUROPEANA як інструменти інтеграції архівної аудіовізуальної спадщини в європейський інтелектуальний простір 31
- Ємчук О. І.** Внесок Олексія Боголюбова в українсько-іспанські наукові зв'язки 35
- Індиченко Г. В.** Міжнародне наукове співробітництво Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки з науковими установами Європи в контексті аналізу щорічних академічних звітів 1966–1970 років 39
- Кіржаєва І. Г.** Архівні документи про співпрацю українського історика М. Ф. Котляра зі шведськими вченими 43
- Коломієць М. С.** Документи про участь академіка П. Г. Костюка у XXVIII Міжнародному конгресі фізіологічних наук (1980) 47
- Кулешов С. Г., Бойко В. Ф., Загорецька О. М.** Проблеми гармонізації української архівної термінології з міжнародною 51
- Литвинко А. С.** Щодо джерел до творчого портрету академіка М. М. Боголюбова як вченого, людини, педагога 56

Майстренко А. А. Дослідження міжнародних зв'язків академіка М. І. Долішнього за документами особового фонду вченого.....	59
Міхалко В. В. Аналіз можливостей підвищення кваліфікації на онлайн-платформах за напрямом забезпечення збереженості архівних документів в електронній формі	63
Онищенко О. С. Євроінтеграційний потенціал української архівної наукової спадщини	67
Остапчук В. Б. Європейський досвід приймання та зберігання документів особового походження в електронному вигляді.....	75
Приходько Л. Ф. Європейський дослідницький простір: сутність, цілі, пріоритети розвитку, орієнтири для українського архівознавства ...	79
Чорноморець Є. М. Нормативне забезпечення зберігання цифрових аудіовізуальних документів у Литві	82
Шаповал А. І. Участь Миколи Щербака в Європейській герпетологічній конференції в Празі: за архівними документами.....	86
Яременко Л. М. Основні спрямування досліджень Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з євроінтеграції академічної наукової спадщини	89

РОЗДІЛ 7

ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

95

Ань Лу Про дуетну поліфонію в прелюдіях К. Дебюссі	95
Бобришева І. Ф. До 100-річчя українського Радіо. Матеріали з музичного відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського..	98
Волосатих О. Ю. Загублений аркуш з архіву: спогади Олени Венцеславської	101
Дояр Л. В. Українські музичні друки ХХ століття: актуальні сюжети з фондів Книжкової палати України.....	105
Дубровіна І. В. Жанрова палітра творів Олександра Олеся в українській музиці	110
Дутчак В. Г. Звукозаписи як джерельна база дослідження музичної культури української діаспори	114

Жуков В. П., Бежан А. К. Моральні якості особистості вчителя музичного мистецтва в умовах сьогодення	118
Зосім О. Л. Богогласникова пісня «QUI MUNDUM PROBE NOSCIT»: джерелознавчо-текстологічні коментарі	122
Каліберда Н. Ю. Бібліотека Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: сучасні пріоритети та перспективи	126
Карась Г. В. Нотні видання фондів бібліотеки Українського Національного Музею в Чикаго як джерело дослідження музичної культури діаспори	131
Кармазін А. О. Шевченківські музеї Київщини: Баришівка, Переяслав, Яготин.....	133
Касян Л. Г. Аудіовізуальні документи як джерело вивчення розвитку українського вокального естрадного мистецтва.....	137
Коляда Ю. А. Поезія Тараса Шевченка в музиці як основа національної ідентичності	140
Кравчук Д. О. Драматургія сонати для тромбона та фортепіано Ю. Іщенка: симфонічне мислення в камерному жанрі	143
Прилепа О. П. Пісенспіви октоїха у писемних джерелах Києво-Печерської Лаври: деякі особливості існування співацької традиції	147
Романюк І. В. Порівняльні студії українських дум та південнослов'янського епосу	150
Руденко Л. Г. Постать Миколи Маркевича в українській музичній культурі	155
Титаров М. Ю. Кларнетовий квінтет «STADLER» В. А. Моцарта – вершинне досягнення жанру в музиці доби класицизму	159
Хайло А. С. Мандрівні співці в рольових відеоіграх.....	163
Цибульська О. А. Нотні видання товариства «Львівський Боян».....	167
Чамахуд Д. В. Неопубліковане «Слава богові на небі» із «Всеношної» Якова Яциневича: жанрово-композиційні особливості твору.....	170
Толошняк Н. А. Гриневецький Іларіон – штрихи до портрету мистецької особистості.....	174
Шамаєва К. І. Український Генріх Нейгауз (до 60-х роковин)	178
Шуміліна О. А. Фінальна fuga з концерту «Не отвержи» М. Березовського: питання темпу	180

Ясіновський Ю. П. Михайло Горбачевич – вихованець Київської духовної академії, диригент академічного хору і дослідник церковного співу.....	183
--	-----

РОЗДІЛ 8

ПРЕСОВІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

187

Антонюк Т. Д. Українське рідномовне шкільництво діаспори на сторінках журналу «Учительське Слово» (1955–1957, Торонто).....	187
Бліхарський Р. І. Наукові напрями пресознавчих досліджень: проблематика та перспективи	192
Вакульчук О. А. Історико-бібліографічні дослідження української преси в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: плани і перспективи	195
Гайдай В. В., Білименко Л. А. Польські газети міжвоєнного періоду у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело дослідження полоністики	200
Головащук А. М. Аналіз бібліографічних посібників української еміграційної преси в країнах Європи.....	205
Габор В. В. Творчість Олександра Архипенка в осмисленні Миколи Голубця (за публікаціями львівської преси міжвоєнної доби).....	209
Дригайло С. В., Носкіна Н. М. Газета «Україна» як джерело вивчення суспільно-політичного і культурного життя Української Народної Республіки (січень-лютий 1919)	212
Дроздовська О. Р. «Українські "листи з Далекого Сходу"» (Харбін, 1932) як історичне джерело	217
Залізнюк О. С., Швець І. М. Анотований бібліографічний покажчик «Лєся Українка на сторінках українських газет 1921–2021 років»: джерелознавчий аспект	221
Кругляк М. Е. Газета «Киевлянин» як джерело вивчення сімейних конфліктів початку ХХ століття	225
Кулеша Н. М. Історія у спогадах: мемуарні публікації «Українського слова» (Берлін, 1921–1922).....	229

Макарчук О. Г. Національне питання на сторінках західноукраїнської преси XIX – початку XX століття	233
Рудий Г. Я. Структурний простір пресології: теоретичні і методологічні засади	237
Середа О. З. «Тепер або ніколи»: «Козацький голос» про українсько-польську війну	241
Сніцарчук Л. В. На шляху до творення цифрової історії української преси XIX–XX століть: інформаційно-дослідницькі практики Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника	245
Стягайло В. В. Щоденний політично-громадський часопис «Вільне життя» (Одеса, 1918) як історичне джерело	249
Терещук О. І. «Відродження кобзи»: дискусія на сторінках чернівецького щоденника «Час»	253
Ткаченко І. В. Київські видання М. Грушевського як джерело з історії становлення і розвитку української національної преси	257

РОЗДІЛ 9

УКРАЇНСЬКЕ КНИГОВИДАННЯ

XVI–XIX СТОЛІТТЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ

КОНТЕКСТІ: 450 РОКІВ СТАЛОЇ ТРАДИЦІЇ

«ДУХОВНІ ЗЕРНА ПО СВІТУ

РОЗСІВАТИ»..... 262

Бондар Н. П. Видавничий проєкт Івана Федорова і Петра Метиславця в контексті європейського книгодрукування	262
Бондарчук А. В. Перші видання творів В. Шекспіра українською в перекладах П. Куліша у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	267
Бочковська В. Г. Рідкісне видання – палеотип «Testamentum Novum» (Ліон, 1545) із колекції Музею книги і друкарства України: оцифрування, дослідження, переатрибуція	270
Булига О. С. Актуальність дослідження почаївського «Богогласника» (1790–1791)	275
Волощенко С. А. Кирилівські стародруки у Зеленій Гурі (Польща)	278

Горська Н. О. «У Києві, в рідній Могиляно-Заборовській Академії»: унікальні стародруки з особової бібліотеки Георгія Кониського кийівської доби (за матеріалами фонду Національної історичної бібліотеки України).....	282
Заболотна Н. В. Супрасльські впливи на продукцію друкарні Унівського Успенського монастиря XVIII століття.....	287
Каросва Т. Р. Українське лубочне книговидання як етап формування української масової літератури	292
Ковальчук Г. І. Інструкції з опису стародруків С. Маслова і І. Огієнка..	296
Кочубей Т. Д. Розвиток українського книговидання у XVII столітті в контексті європейських культурно-освітніх процесів.....	299
Курганова О. Ю. Геральдична поезія як пам'ятка історії українського книгодрукування	303
Максимчук О. В. Рідкісний збірник міракул «Dar Wdzięczności» (Львів, 1764) з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	306
Морозова Н. Українські видання Івана Федорова у бібліотеках Вільнюса.....	311
Охріменко О. С. Книжкова спадщина у небезпеці: спеціальне число «Z badań nad książką» (2024).....	316
Петренко-Момотенко О. В. Висвітлення навчально-освітньої діяльності Харківського університету і Харківського навчального округу на сторінках часопису «Український Журнал» (1824–1825).....	318
Плюта С. В. Ювілейні видання 1884 року, що вийшли друком до 50-річчя Університету св. Володимира, з фонду Національної історичної бібліотеки України	323
Рудакова Ю. К. Видання львівських єзуїтів твору «Vindicatio genuini sensus ecclesiae catholico-ruthenae» Теодозія Рудницького-Лубенецького як приклад співпраці у львівському видавничому середовищі в середині XVIII століття.....	326
Соколов В. Ю. Евристична цінність вивчення аукціонних каталогів XVIII століття як важливих джерел історико-книгознавчих досліджень .	331
Стойко Н. Г. Видання Євангелія (1722) з друкарні Львівського Ставропігійського братства (на прикладі примірника з фонду Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені В. Отамановського).....	336

Темчинас С. Двомовний «Тестамент Василя, Царя Грецького»: Острозьке видання 1607 року та рукописна версія початку XVII століття.....	339
Ткачук О. «Biblia Moscovitica» або як Острозька Біблія стала «московською»: дослідження на матеріалі західноєвропейських каталогів та книгознавчих публікацій XVII століття.....	343
Турчин Н. І. «Творчі української дитячої книжки у фонді відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей»: електронний довідник.....	347
Фйольдварі Ш. Прайс-листи на богослужбові книги Почаївської лаври: нові міркування щодо міграції книг між Річчю Посполитою та Імперією Габсбургів.....	350
Ціборовська-Римарович І. О. Три рідкісних видання друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів, присвячені коронації ікони Бердичівської Богородиці.....	354
Шумило С. В., Жабов О. Кириличні стародруки Київської митрополії XVI–XVIII століть у зібраннях монастирів Зограф і Хіландар на Афоні.....	358
A. Kondratiuk Ecclesiastical crests and emblems on printed books of the Kyiv-Pechersk Lavra press. The transfer of models from the West to the East.....	363

РОЗДІЛ 10

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ

367

Глушук Є. В. Інформаційні потреби Інституту президентства в умовах війни.....	367
Дейнека Я. А. Україна на сторінках деяких французьких видань у першому півріччі 2024 року: контент-аналітичне дослідження.....	371
Кушнарьова М. Б. Президентські дебати в Сполучених Штатах Америки: особливості сприйняття та значення.....	374
Макарова О. І. Імідж України в іспанських засобах масової інформації у першій половині 2024 року.....	378

Удовик В. М. Класифікація та специфіка президентських меморіальних документальних колекцій	382
Федорчук А. Г. Моніторинг висвітлення війни в Україні в ресурсах світового інформаційного простору	387

РОЗДІЛ 11

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ФРАНЦА КАФКИ У БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАННЯХ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ СМЕРТІ) 390

Безпала Г. І. Рецепція творчості Франца Кафки у зібраннях Австрійської бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	390
Васильчук В. М. Франц Кафка – найзагадковіший письменник ХХ століття	394
Гамалія В. М., Руда С. П. Твори Франца Кафки у світовому бібліотечному просторі	398
Мегела І. П. Шляхи вивчення творчості Франца Кафки в Україні	402
Москалець О. В. «Міст» Кафки як спроба уречевлення свідомості	407
Філімончук Л. О. Франц Кафка. Слова, яких він ніколи не говорив	410

РОЗДІЛ 12

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ТА АРХІВНИХ ФОНДІВ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ УКРАЇНИ414

Волосатих Л. М. Превентивні заходи щодо відновлення документів із ознаками глибокого старіння	414
Власюк Т. І. Використання електронних копій сучасних документів, що не підлягають стабілізаційному відновленню	418
Затока Л. П. Стандартизація вимог щодо довготривалого зберігання бібліотечних і архівних фондів з різними носіями	423

Ковтанюк Ю. С. Цифрові бібліотеки: минуле, сучасне, майбутнє	427
Куява Л. М. Сучасні технології у бібліотеках: реальності та перспективи	433
Письменна Ю. Б., Вортман М. Я., Савчук Я. І. Антифунгальна активність нових гуанідиновмісних олігомерів щодо мікроміцетів-біодеструкторів паперу	437
Романишин Ю. О., Попадюк Н. І. Фонд відділу періодичних видань імені Мар'яна та Іванни Коців Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника як джерело формування спадщини України	443
Савчук Я. І., Баляниця Н. Б. Мікологічне обстеження фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського упродовж (2023–2024)	448

РОЗДІЛ 13

ДОСЛІДНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ..451

Антонова В. Д. Оцінка творчості поетеси та письменниці Ганни Черинь українськими діаспорними літературознавцями	451
Антонюк Т. Д. Рідномовна освіта за виданнями вчених діаспори з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	455
Бурім Д. В. Український науковий інститут у Берліні та справа вшанування пам'яті професора Михайла Грушевського в Німеччині у 1934–1935 роках	459
Гальчинський В. Л. Біографічні відомості та творчість Володимира Січинського – відомого українського архітектора, графіка, мистецтвознавця, історика в еміграційний період	464
Горбач Ю. С. Леонід Білецький – український вчений-літературознавець за кордоном: основні віхи життя та діяльності	467
Гордієнко Д. С. Найважливіший чи початковий момент в історії України? Дискусія початку 1930-х років	472
Дзира О. І. «Ворожа» діяльність українських наукових еміграційних осередків у світлі радянської періодики кінця 1960–1970-х років ..	475
Драмарецький Б. Б. Любомир Романків: вважаю себе українцем. Ніяк інше	479

Кармадонова Т. М. Дослідники української діаспори в Іспанії	483
Мицак С. Дослідження історії української літератури в Австралії: роль газет в українсько-австралійському літературному полі	486
Піскун В. М. Федір Слюсаренко про розпад Росії й долю українців.....	488
Солонська Н. Г., Борисович Г. О. Бібліотечна діяльність в інтелектуальній біографії українців Сполучених Штатів Америки і Канади	492
Срібняк І. В., Палієнко М. Г. Директор Української бібліотеки імені С. Петлюри в Парижі Петро Йосипишин (1901–1994): з історії життя та діяльності.....	495
Старовойтенко І. М. Науковий архів Левка Чикаленка у фондах Української вільної академії наук у Сполучених Штатах Америки: історія та джерельна база.....	499
Супронюк О. К. Гліб Лазаревський як автор збірника «За державність» і популяризатор воєнно-історичних здобутків України: державотворча діяльність української інтелігенції	503
Сябро І. Г. Інституції пам'яті українців Канади у довіднику «Архівна українська в Канаді».....	507

РОЗДІЛ 14

УКРАЇНСЬКА ЮДАЇКА: ІСТОРІЯ

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ

БІБЛІОТЕЧНИХ, АРХІВНИХ, МУЗЕЙНИХ

ФОНДІВ І ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ512

Батанова Т. О. «Бібліологічний збірник» Інституту єврейської культури при Всеукраїнській академії наук як джерело до вивчення українських бібліотечних фондів юдаїки	512
Гірік С. І. Книжкова юдаїка в аукціонних каталогах: особливості опису	515
Горшихіна О. Ю. Історія єврейської преси Німеччини 1919–1938 (за матеріалами відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)	519
Котляр Є. О. Реінтерпретація традицій синагогального малярства: харківський досвід збереження пам'ятки архітектури.....	523

Крючин А. А., Косяк І. В., Солоніна Н. В. Перспективи введення до наукового обігу колекції Мойсея Береговського.....	527
Левченко В. В. Одеса 1920–1930-х років – центр діяльності єврейських їдишомовних літераторів	530
Подольський А. Ю. Єврейська культура та мова їдиш в Україні. Пам’яті Софії Петрівни Другобицької (1911–1997).....	534
Ривкіна Г. А. Рукописна спадщина Шолом-Алейхема у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	537
Сидорчук Т. М. Юдаїка в Науковому архіві Національного університету «Києво-Могилянська академія»: огляд фондів, тематика, типи документів.....	540
Уфімцева Н. С. Каталогізація єврейських друків в Україні.....	544
Хамрай О. О. Універсальна десяткова класифікація єврейських мов	547
Черноіваненко В. В. Шолом-Алейхем в українській і світовій філателії (до 165-річчя письменника).....	550

РОЗДІЛ 6

АРХІВНА НАУКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР

УДК 930.25 (477)

Алексєєнко Анна Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3483-1836>,

заступниця директора,

Центральний державний науково-технічний архів України,

Харків, Україна

e-mail: alekseenkoa1@gmail.com

ЦИФРОВИЙ ФОНД КОРИСТУВАННЯ ЗВІТАМИ ПРО РОБОТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ІНСТИТУТІВ З ФОНДІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО- ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ: ШЛЯХИ СТВОРЕННЯ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ

Висвітлено досвід Центрального державного науково-технічного архіву України з оцифрування звітів про роботи науково-дослідних інститутів, що зберігаються у фондах архіву. Окреслено перспективи робіт у цьому напрямі та шляхи використання цифрового фонду користування.

Ключові слова: українська наука, науково-дослідна документація, оцифрування, цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду, Центральный державный научно-технический архив Украины (ЦДНТА України).

Діяльність сучасних архівних установ здійснюється в контекстному полі панівної парадигми цифрового розвитку. Досягнення основних стратегічних орієнтирів доступності, відкритості, клієнтоорієнтованості архівів тісно пов'язані з цифровізацією та оцифруванням документів Національного архівного фонду (НАФ) як її складовими. Аналіз публікацій про

діяльність українських архівів у науковій періодиці, стрічках новин офіційних сайтів і сторінок у соціальних мережах, а також повідомлень у ЗМІ свідчить про значну увагу до цього питання. Воно стоїть на порядку денному в Державній архівній службі України (Укрдержархів). Так, її голова Анатолій Хромов, підбиваючи підсумки 2023 р., відзначив високі темпи оцифрування документів НАФ.

Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України) теж не стоїть осторонь цих процесів. Проте тут вони мають певні особливості, пов'язані зі специфікою профільної для архіву науково-технічної документації (НТД).

Метою статті є висвітлити досвід ЦДНТА України зі створення цифрового фонду користування документами (ЦФК), які зберігаються у його фондах, зокрема звітами про роботи науково-дослідних інститутів, та окреслити перспективи цього напрямку роботи.

Ретроспективний погляд на діяльність ЦДНТА України дозволяє виокремити три етапи в його історії, які характеризувалися різними підходами до оцифрування документів.

Перший – початковий – найдовший (2009–2018 рр.), але найменш продуктивний з огляду на кількість оцифрованих одиниць зберігання. У цей час одиничні цифрові копії створювалися переважно для представлення на офіційному вебсайті архіву у складі тематичних виставок або для демонстрації презентаційних виставкових версій. Означені копії виготовлялися різними технічними засобами без урахування вимог до їхньої якості. Звіти про науково-дослідні роботи копіювалися досить фрагментарно, найчастіше: обкладинка або титульний аркуш; фотоілюстрації. У такий спосіб не було створено повних цифрових копій одиниць зберігання науково-дослідної документації. Це задовольняло першочергові потреби використання, проте не було ЦФК у його сучасному розумінні.

Для другого етапу можна умовно встановити межі 2018–2021 рр., коли у ЦДНТА України оцифрування документів було поставлено на ґрунтовну методологічну основу. Фактично розпочато системне виготовлення ЦФК як структурованої сукупності копій документів НАФ, створених шляхом конверсії (переведення) паперових та інших аналогових документів у цифрову форму і призначених для користування замість оригіналів. Процеси його

створення, зберігання та обліку організовано згідно з методичними рекомендаціями, розробленими Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства і затвердженими наказом Укрдержархіву від 16 квітня 2019 р. № 36. Копії аркушів звітів про науково-дослідні роботи (які є багатосторінковими зброшурованими документами), об'єднуються у файли *.pdf, де кожній одиниці зберігання відповідає один файл. Такий формат дозволяє зберігати інформацію без втрати змісту і переглядати її без необхідності придбання ліцензійних програм.

Пришвидшення темпів створення ЦФК стало характерною рисою для третього етапу (з 2022 р.). Значною мірою цьому сприяло розроблення Державною архівною службою України Програми оцифрування документів НАФ на 2022–2025 рр. До неї ЦДНТА України запропонував включити найбільш затребувані документи, а також документи, чий фізичний стан є уразливим і викликає занепокоєння. Для оцифрування відібрано звіти про науково-дослідні роботи з восьми комплексів НТД. Зокрема, напрацювання інституту «КиївНДПмістобудування» (комплекс 3–32), Науково-дослідного інституту (НДІ) автоматизованих систем планування та керування у будівництві (комплекс 3–42), НДІ типового та експериментального проектування житла і громадських будівель (комплекс 3–65), НДІ будівельного виробництва (комплекс 3–66), Українського наукового центру охорони вод (комплекс 3–71) тощо. З усього запланованого до оцифрування обсягу документів ЦДНТА України науково-дослідна документація становила 28% за кількістю одиниць зберігання і більше половини за кількістю сканованих сторінок. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України внесло корективи у ритм роботи архіву, змусило переглянути плани, унаслідок чого питома частка науково-дослідної документації за означеними показниками збільшилася.

Не зважаючи на такі негативні чинники, як постійні обстріли Харкова та перебої з електропостачанням, темпи оцифрування документів ЦДНТА України зросли порівняно з попереднім етапом. Вагомим мотивуючим фактором стало усвідомлення того, що існує реальна загроза втрати оригіналу, який є одиничним і унікальним, виражене у гаслі «Копії рятують архіви!». З метою здійснення системного оцифрування документів у структурі архіву створено окремий підрозділ – сектор інформаційних технологій. Завдяки підтримці благодійних організацій ЦДНТА України отримав сканери

і мережеве сховище, оновив комп'ютерну техніку, провів апгрейд інформаційно-комунікаційної системи. Ці заходи дозволили виконувати поставлені завдання на сучасному рівні.

Відповідно до настанов Міжнародної ради архівів (ICA), викладених у практичному посібнику з оцифрування архівної спадщини в умовах збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій (2024), потрібно сконцентруватися на документах, які потребують спрощеного робочого процесу. Для оцифрування текстових документів (якими є більшість звітів про науково-дослідні роботи) використовується рекомендований цими настановами безконтактний сканер Fujitsu 600 формату А3. Обов'язковим є резервне копіювання ЦФК.

У травні 2024 р. ЦДНТА України і FamilySearch International (США) в Україні уклали угоду про масове оцифрування фондів. Ця подія може стати початком нового етапу зі створення ЦФК в архіві, з огляду на результати співпраці українських архівів з цією міжнародною корпорацією. За досягнутими домовленостями планується оцифрування науково-дослідної документації з фондів провідних українських науково-дослідних інститутів у галузях коксохімічного виробництва, монокристалів і скінтіляційних матеріалів, організації виробництва і праці чорної металургії обсягом понад півмільйона сторінок. Наразі ЦДНТА України підготував для масового оцифрування документи з трьох комплексів НТД за період 1926–1991 рр., які містять цінну інформацію у галузі історії науки.

Створені цифрові інфомасиви архівної науково-дослідної документації можуть оприлюднюватися на вебресурсах архіву і партнерів, поєднуватися з наявними наукометричними базами даних для формування цілісного уявлення про науковий доробок вчених.

Отже, запропонована періодизація характеризує основні етапи оцифрування документів у ЦДНТА України, зокрема науково-дослідної документації як важливого джерела з історії української науки. Намічені перспективи співпраці відкривають додаткові можливості використання документної ретроінформації.

UDC 930.25 (477)

Anna Alekseenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3483-1836>,

Deputy Director,

Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: alekseenkoa1@gmail.com

DIGITAL USING FUND OF REPORTS ON THE WORK OF SCIENTIFIC RESEARCH INSTITUTIONS FROM THE FUNDS OF CENTRAL STATE SCIENTIFIC AND TECHNICAL ARCHIVES OF UKRAINE: WAYS OF CREATION AND DIRECTIONS OF USE

The experience of the Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine in the digitization of reports on the work of scientific research institutes stored of the archive is regarded. The perspectives of work in this direction and the ways of using the digital using fund are outlined.

Keywords: Ukrainian science, scientific and research documentation, digitization, digital using fund of documents of the National Archival Holdings, Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine (CSSTA of Ukraine), remote use through network.

УДК 930.25:338.46]:005.336.3

Бойко Віта Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5725-9641>,

кандидатка історичних наук, старша дослідниця,

заступниця директора з наукової роботи,

Український науково-дослідний інститут

архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: vitaminzik5@gmail.com

РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ АРХІВНИХ ПОСЛУГ (СЕРВІСІВ)

Охарактеризовано розроблення Методики оцінювання якості надання послуг (сервісів) архівними установами України.

Ключові слова: архівна послуга (сервіс), оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів), Методика, архівна установа, користувач.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності архівних установ України, зокрема в умовах воєнного стану, є забезпечення доступу громадян до інформації документів Національного архівного фонду (далі – НАФ), надання архівних послуг (сервісів), а саме – у режимі онлайн, забезпечення їхньої якості та удосконалення доступності для користувачів.

Архівні установи мають періодично здійснювати оцінювання якості надання послуг (сервісів) для отримання об'єктивної інформації щодо їхньої якості. Однак важливою проблемою наразі є відсутність сучасної системи критеріїв оцінювання якості та ефективності послуг (сервісів), що надають архівні установи. Тому актуальним завданням стало розроблення Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства Методики оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів) (далі – Методика).

Методику розроблено відповідно до вимог Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», Правил роботи архівних установ України, Порядку користування документами Національного архівного фонду, що належать державі, територіальним громадам, Порядку виконання архівними установами запитів юридичних та фізичних осіб на підставі архівних документів та оформлення архівних довідок (копій, витягів), Переліку платних послуг, які можуть надаватися архівними установами, що утримуються за рахунок бюджетних коштів.

У Методиці визначено методи, критерії та показники оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів), їх застосування, а також порядок організації моніторингу якості надання архівних послуг (сервісів).

Архівні установи України надають послуги (сервіси) фізичним та юридичним особам відповідно до нормативно-правових актів і нормативних документів, що визначають їх перелік, умови та особливості виконання.

Важливо, щоб у своїй діяльності архівні установи керувалися чинною нормативно-правовою базою і дбали про те, щоб користувачі були максимально задоволеними після звернення до архівної установи. Саме тому потрібно здійснювати оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів) на основі сформованих критеріїв та встановлених для них якісних або кількісних показників.

Основними критеріями оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів) є: результативність, своєчасність, доступність архівних послуг (сервісів), зручність, відкритість, повага до користувача архівної установи, професійність працівників архівної установи, дотримання ними вимог нормативних документів під час надання архівних послуг (сервісів), корисність наданої користувачу

інформації або відповідність чи невідповідність наданої інформації інформаційній потребі користувача.

Основними методами оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів) є проведення соціологічних досліджень (опитувань, анкетувань тощо) серед користувачів архівної установи. Метою таких досліджень є визначення очікувань користувачів архівних послуг (сервісів), що стають підставою для оцінювання якості їх надання.

Показники оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів) складають інформаційну основу моніторингу, що здійснюється з метою оцінювання стану якості надання архівними установами послуг (сервісів) та основним завданням якого є формулювання певних висновків і рекомендацій щодо поліпшення якості надання архівних послуг (сервісів).

Методика містить рекомендації щодо проведення різних видів опитувань користувачів, підготовки анкет для опитувань, опрацювання результатів анкетних опитувань.

У додатках до Методики наведено примірні анкети і картки зворотного зв'язку щодо оцінювання користувачами якості надання архівними установами послуг (сервісів).

Методика стане важливою складовою управління архівною справою, сприятиме підвищенню ефективності роботи архівних установ, удосконалив процес надання архівних послуг (сервісів) та наблизить рівень їхньої якості до потреб користувачів, що є значущим і пріоритетним завданням у роботі архівних установ України.

UDC 930.25:338.46]:005.336.3

Vita Boiko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5725-9641>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Deputy Director,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs
and Records Management,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vitaminzik5@gmail.com

DEVELOPMENT OF METHODOLOGY FOR EVALUATION QUALITY OF ARCHIVAL SERVICES (SERVICES) PROVISION

The development of the Methodology for assessing the quality of services provided by archival institutions of Ukraine is characterized.

Keywords: archival service, quality assessment of archival services, Methodology, archival institution, user.

УДК 82.09:821.161.2 (Шевченко Т. Г.)

Вербіцька Оксана Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1459-954X>,

кандидатка філософських наук,

старша наукова співробітниця,

відділ історії академічної науки,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: xenaver@ukr.net

НАУКОВА СПІВПРАЦЯ Є. П. КИРИЛЮКА З ІНОЗЕМНИМИ ВЧЕНИМИ В ГАЛУЗІ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА ЗА ЕПІСТОЛЯРНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

Висвітлено контакти та наукову співпрацю українського шевченкознавця, члена-кореспондента АН УРСР Є. П. Кирилюка з іноземними вченими у 1950–1960 рр. на основі аналізу епістолярних джерел, що зберігаються в особовому фонді науковця в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ключові слова: шевченкознавство, епістолярні документи, міжнародна наукова співпраця, особовий фонд, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Інститут архівознавства НБУВ, НАН України.

Міжнародні зв'язки вчених НАН України з їх зарубіжними колегами у галузі шевченкознавства напередодні ювілеїв Т. Г. Шевченка – 100-річчя від дня смерті і 150-річчя від дня народження, – на початку 1960-х років стали надзвичайно важливим фактором для розвитку наукового дослідження творчості Т. Г. Шевченка та культурного обміну між країнами.

Видатний український літературознавець, член-кореспондент АН УРСР Євген Прохорович Кирилюк, який тривалий час очолював відділ шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (1946–1984), брав участь у наукових заходах установ і організацій багатьох країн Європи. Так, у звітах відділу

шевченкознавства про діяльність за 1957–1961 рр. (зберігаються у фонді № 261 «Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України» в Інституті архівознавства НБУВ) містяться відомості про доповіді Є. П. Кирилюка в Інституті болгарської літератури Болгарської академії наук, Союзі болгарських письменників, Софійському державному університеті, на сесії Польської академії наук і на Міжнародному з'їзді славистів (м. Софія, Болгарія, 1958). Проте на сьогодні бракує наукових досліджень, які висвітлювали б міжнародні контакти Є. П. Кирилюка і зарубіжних науковців у галузі шевченкознавства, що й актуалізує цю науково-дослідну тему.

Міжнародна наукова співпраця Є. П. Кирилюка відображена в епістолярних документах. Значний обсяг листів до вченого від українських і закордонних учених, викладачів і громадських діячів зберігається в особовому архівному фонді № 73 «Є. П. Кирилюк» в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Документи, які представлено переважно періодом 1954–1959 рр., окремі початком 1960-х років, досі не потрапляли у поле зору науковців. Наголосимо на найбільш інформативних з них для вивчення питання контактів закордонних шевченкознавців із Є. П. Кирилюком.

Кореспонденція з Чехословаччини представлена значним обсягом листів від українця з Чехословаччини М. Неврлого, іноземного члена НАН України з 2003 р., а станом на 1950–1960 рр. – співробітника Літературознавчого інституту Словацької академії наук. Епістолярні документи свідчать про активне й тривале спілкування двох науковців. У надісланій упродовж декількох років кореспонденції з міст Прага і Братислава йдеться про обговорення наукових проблем, викладених у працях І. Я. Айзенштока, І. П. Головахи, консультації щодо генези військової тематики в українській літературі від історико-героїчної поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», піднімаються питання рецензування і реферування для чехословацької наукової громадськості українських шевченкознавчих праць, надсилання й отримання творів Т. Г. Шевченка, «Збірників праць наукових Шевченківських конференцій» та інших видань. Автор листів повідомляв про вихід із друку «Кобзаря» чеською мовою, організацію групи перекладачів для підготовки до друку шевченківських поезій у трьох томах словацькою мовою, опрацювання чеської та словацької шевченкіани

для бібліографічних видань Державної публічної бібліотеки АН УРСР і комплектування її фондів, а також відзначення у ЧСР заходів з нагоди 145-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка.

У своїх численних листах із міст Прага і Братислава перекладач М. Мольнар інформував українського шевченкознавця про підготовку наукових матеріалів для відділу «Шевченко в Чехії» Державного музею Т. Г. Шевченка АН УРСР, обмін виданнями із директоркою цього музею к. філол. н. К. П. Дорошенко, підготовку власних праць. М. Мольнар висунув пропозицію Є. П. Кирилюку залучитись до організації у м. Пряшеві при Словацькій академії наук Інституту української літератури з літературним архівом.

Викладач закладів вищої освіти у містах Оломоуц і Прага О. Зілинський у листі до Є. П. Кирилюка, надісланому з Праги, подавав відомості про дослідження питання взаємин Т. Г. Шевченка зі славістом П. Й. Шафариком і клопотався до адресата про виявлення в українських архівах додаткових матеріалів.

Латвійський літературознавець Е. П. Сокол у листі від 10 листопада 1955 р. з м. Рига повідомляв про збір матеріалів про латвійсько-українські літературні зв'язки і надсилання Є. П. Кирилюку свого реферату на IV наукову Шевченківську конференцію про перебування Т. Г. Шевченка та інших визначних діячів України у м. Рига. У листі йдеться і про діяльність літературознавців Латвії у галузі дослідження впливу поезії Т. Г. Шевченка на латвійську літературу.

Контакти Є. П. Кирилюка з болгарськими вченими у ф. № 73 з питань шевченкознавства представлено листами (переважно болгарською мовою) від П. К. Атанасова з м. Софія, у яких повідомлялось про переклад болгарською мовою видання О. Іваненко «Тарасові шляхи», отримання збірників праць шевченківських конференцій і брошури «Шевченко й слов'янські народи», і від професора Софійського університету та керівника секції радянсько-болгарських літературних зв'язків Інституту болгарської літератури Болгарської АН В. П. Велчева щодо узгодження питань участі на сесії україністів IV Міжнародного славістичного конгресу і надсилання адресатові своєї праці.

Автор дослідження «Тарас Шевченко» (1955), професор Вроцлавського університету (Польща) М. Якубець (іноземний член НАН України з 1992 р.) 23 січня 1958 р. надіслав листа Є. П. Кирилюку з м. Вроцлава (польською мовою), у якому дякував

за надісланий IV том академічного «Повного видання творів Т. Г. Шевченка».

Велике значення для висвітлення співпраці українських шевченкознавців із науковцями і громадськими діячами американської діаспори, на противагу усталеній думці про їх конфронтацію з методологічних та ідеологічних питань, має дружня кореспонденція: від голови Центрального комітету Ліги американських українців М. М. Тарновського від 28 липня 1958 р. із м. Нью-Йорк (США), що містить згадку про його перебування у Заповіднику Т. Г. Шевченка у м. Палермо (Канада); від діяча Товариства об'єднаних українських канадців (ТОУК) і співредактора канадської газети «Українське життя» П. І. Кравчука з м. Торонто (Канада) з інформацією про обмін виданнями Української вільної академії наук та АН УРСР, про хід роботи над виданням «Тарас Шевченко в Канаді», до якої увійде бібліографія видань про Т. Г. Шевченка у Канаді і статей у місцевій періодичній пресі, наукові матеріали, які він планував передати в Україну, рецензування українським шевченкознавцем цієї монографії.

Отже, епістолярні джерела свідчать про досі не висвітлену у наукових дослідженнях широку співпрацю українського шевченкознавця Є. П. Кирилюка з іноземними науковцями у 1950 – на початку 1960 років. Вона була багатогранною і містила: обмін науковими ідеями, інформацією та публікаціями; наукові проекти, зокрема, розробку музейної і бібліографічної шевченкіани, переклади творів Т. Г. Шевченка; участь у міжнародних заходах. Архівні джерела розширюють відомості про контакти Є. П. Кирилюка з американською діаспорою. Ця співпраця сприяла глибшому розумінню творчості Т. Г. Шевченка та її популяризації на міжнародному рівні.

UDC 82.09:821.161.2 (Shevchenko T. G.)

Oksana Verbitska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1459-954X>,

Candidate of Philosophical Sciences,

Senior Research Fellow,

Department of History of Academic Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: xenaver@ukr.net

SCIENTIFIC COOPERATION OF YE. P. KYRYLIUK WITH FOREIGN SCIENTISTS IN THE FIELD OF SHEVCHENKOLOGY ACCORDING TO EPISTOLARY SOURCES

The contacts and scientific cooperation of the Ukrainian Shevchenko expert, corresponding member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR Ye. P. Kyrylyuk with foreign scientists in 1950–1960 are highlighted, based on the analysis of epistolary sources stored in the personal fund of the scientist at the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: Shevchenko studies, epistolary documents, international scientific cooperation, personal fund, Institute of Manuscript of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Institute of Archival Studies of NBUV, National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 930.253:002.1-028.26-028.27

Дідух Людмила Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6370-6866>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ технологічного забезпечення архівної справи,

Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: d-lv@ukr.net

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АРХІВНОГО ЗБЕРІГАННЯ ЦИФРОВИХ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

Окреслено окремі питання, з якими можуть стикнутися вітчизняні архіви у процесі переходу на тотальне комплектування їхніх фондів документами в електронній формі. Наведено нові види аудіовізуальних документів в електронній формі, зокрема цифрових, які можуть бути прийняті на постійне архівне зберігання.

Ключові слова: аудіовізуальний документ, документ в електронній формі, цифровий документ, комплектування архіву, забезпечення збереженості архівних документів.

Ключовим напрямом модернізації вітчизняної архівної галузі є впровадження електронного архівування в сучасну діяльність архівів у зв'язку з різким збільшенням обсягів комплектування їхніх

фондів документами в електронній формі, у тому числі цифровими аудіовізуальними документами (АВД). Із поширенням цифрових технологій очевидно, що аналогові АВД будуть надходити в архіви для постійного зберігання лише у складі фондів або колекцій особового походження, інші фондоутворювачі передаватимуть їх виключно у цифровому форматі. Перехід на комплектування фондів цифровими АВД розширює можливості архіву в організації широкого віддаленого доступу до таких документів, крім того, з часом перестане бути актуальним етап оцифрування документів з аналоговим носієм.

Загалом перехід архіву від аналогових (паперових) технологій зберігання документів (інформації) до застосування технологій комплектування, зберігання документів в електронній формі та організації доступу користувачів до них передбачає відповідне посилення інституційної спроможності, зокрема, прийняття керівництвом установи рішень про: навчання працівників (підвищення їх кваліфікації різними способами); реорганізацію установи (створення нових структурних підрозділів) або призначення відповідальних, на яких буде покладено функції та завдання таких підрозділів, якщо штатна чисельність установи не дозволяє створити нові підрозділи; включення відповідних завдань до планів інформатизацій (цифровізації) центрального і регіонального рівнів, цільових програм; підготовку технічних завдань на створення відповідних інформаційно-комунікаційних систем, баз даних, програмних засобів або їх модернізацію; планування видатків для придбання потрібного обладнання, програмного забезпечення, оскільки у цифровому документі / документі в електронній формі інформація зафіксована у цифровій формі / у формі електронних даних і для зберігання таких документів і користування ними потрібні технічні (а для файлових цифрових – ще і програмні) засоби відтворення в іншу форму, зрозумілу для людини.

З появою сучасних технологічних рішень з'являються нові види АВД в електронній формі, а саме: цифрові поточкові (магнітні цифрові фонограми, магнітні цифрові відеограми / магнітооптичний диск, відеокасети і подібне); цифрові файлові (фоно-, відео-, фотодокументи); оцифровані аналогові АВД (або як дублікат, або як копія на правах оригіналу); електронні мережені АВД; «хмарні» АВД (розосереджені, без фіксування визначеного місця розташування

файлу або його частин). Наразі у вітчизняних архівах зберігаються переважно цифрові файлові АД.

Під час зберігання цифрових АД архів має рівноцінно забезпечити як збереженість носіїв (чим здебільшого займалися при зберіганні аналогових документів), так і збереженість інформації, оскільки забезпечення фізичного збереження носія може не гарантувати зчитуваність інформації з нього. У перспективі відмови від фізично відокремлених носіїв (так, файлові цифрові АД за природою не прив'язані до носіїв) як у разі надходження документа до архіву, так і при його зберіганні, йтиметься виключно про збереженість інформації документа і метаданих, здатних підтвердити його автентичність. У практиці архівних робіт із документами в електронній формі передбачена міграція – переведення документів із попередніх версій носіїв на новітні їхні формати. У такий спосіб більшість цифрових АД за формою відривається від носія, при цьому цінність інформації, що міститься в документі, не знижується у разі зміни зовнішніх форматів носія.

У метаданих цифрового АД також доцільно відобразити інформацію про необхідні для його відтворення, перегляду / прослуховування вимоги до програмного забезпечення і технічного обладнання. Перед архівом може постати необхідність зберігання і підтримання одночасно з цифровим АД відповідного парку обладнання та програмних засобів, оскільки носій часто може зберігатися значно довше за обладнання для його відтворення.

Порівняно з аналоговою епохою з трьох основних критеріїв оцінювання документів у контексті експертизи їхньої цінності, критеріїв оцінювання походження, змісту і зовнішніх ознак щонайперше критерій зовнішніх особливостей (ознак) документа втрачає самостійне значення як повноцінний критерій визначення цінності як самого цифрового АД, так і цінності інформації, яка в ньому міститься. Відбувається фактичне зниження значення цього критерію до рівня практичного фактора оцінювання цифрового АД на етапі його вхідного контролю (коли перевіряється відповідність технічних параметрів таких документів певним визначеним вимогам).

Щодо обліку цифрових АД, то зрештою може відбутися урівнювання понять «одиниця обліку» та «одиниця зберігання», а у разі повної відмови від носіїв таких документів або прийняття на зберігання різних видів АД в електронній формі без прив'язки до

носіїв через їхню відсутність, а також регулярної міграції документів на інші носії постає питання про зміну смислового наповнення поняття «одиниця зберігання», яке в контексті архівних робіт з АДВ (цифровими чи аналоговими) наразі чітко прив'язується до носія документів.

При забезпеченні збереженості цифрових АДВ для архівів на передній план виходить специфіка віртуального зберігання документа і його інформації – кібербезпека (захист від вірусів, несанкціонованого доступу, копіювання і зміни інформації, зберігання автентичності інформації тощо) більше, ніж простого фізичного зберігання.

UDC 930.253:002.1-028.26-028.27

Liudmyla Didukh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6370-6866>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department,

Department for Archival Affairs Technological Support,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping,

Kyiv, Ukraine

e-mail: d-lv@ukr.net

SOME TOPICAL ISSUES OF ARCHIVAL STORAGE OF DIGITAL AUDIOVISUAL DOCUMENTS

The abstracts outlines some issues that national archives may face in the process of transition to total acquisition of their collections with the electronic documents. New types of audiovisual records in electronic form, in particular, digital documents, which can be accepted for permanent archival storage, are presented. *Keywords:* audiovisual record, electronic document, digital document, acquisition, ensuring preservation.

УДК 930.25

Ємельянова Тетяна Олександрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0204-1100>,
кандидатка історичних наук,
директорка,
Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів,
Київ, Україна
e-mail: t.yemelianova.tsdaea@arch.gov.ua

АГРЕГАТОРИ EUROPEANA ЯК ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕГРАЦІЇ АРХІВНОЇ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР

Розглянуто основні агрегатори, що підтримуються стандартами та інструментами Europeana і сприяють інституціям спадщини в удоступненні аудіовізуальних колекцій для широкого загалу. Обґрунтовано актуальність участі вітчизняних інституцій у подібних проєктах для просування архівної аудіовізуальної спадщини в європейський інтелектуальний і культурний простір.

Ключові слова: архівна аудіовізуальна спадщина, агрегатор, Europeana.

Попри те що вітчизняна архівна аудіовізуальна спадщина є важливим культурним ресурсом для Європи, її видимість і можливість використання через національні кордони є доволі обмежені. Наразі поточні практики з оцифрування, хоча й частково дуже дієві у створенні цифрових колекцій, через неефективність технічної інфраструктури і відсутність високоякісних метаданих залишаються фрагментованими та не сприяють продуктивному обміну документною інформацією в Інтернеті.

Водночас на сьогодні вже довели свою ефективність ініціативи Europeana з агрегування аудіовізуальних колекцій європейських архівів, бібліотек і музеїв та поміщення їх в інтелектуальний простір. Ідеться передусім про проєкти European Film Gateway разом із EUscreen та Europeana Sounds – доменні агрегатори, що підтримуються стандартами й інструментами Europeana та охоплюють європейську аудіовізуальну спадщину, допомагаючи інституціям в їхніх власних ініціативах із відкриття колекцій для глобальної онлайн-аудиторії.

Проект European Film Gateway (EFG) стартував у 2008 р. за ініціативою Німецького кіноінституту (Deutsches Filminstitut, DFF) та Європейської асоціації синематек (Association des Européennes Cinémathèques) й об'єднав 22 партнери з 16 країн, чий зусилля були спрямовані на розбудову онлайн-платформи для покращення видимості та доступності аудіовізуального вмісту через єдину точку доступу. Нині – це понад 650 тис. цифрових об'єктів із колекцій кіноархівів і синематек. Окрім кінохроніки, документальних і художніх фільмів доступні й окремі кадри та фотографії зі сценами, плакати і текстові документи, які пропонують широкому загалу усебічний погляд на історію європейського кіно, а також можливість зазирнути за лаштунки кіновиробництва від його початків до сьогодення. EFG не лише полегшує онлайн-доступ до кінодокументів (до їхніх описових метаданих), а й відсилає користувачів безпосередньо до архівів, у яких зберігаються відповідні об'єкти, значно спрощуючи раніше трудомісткі та складні пошуки.

Продовженням цієї ініціативи став проєкт «European Film Gateway 1914» (2012–2014), в основі якого лежить ідея удоступнення кінематографічної спадщини часів Першої світової війни. Знову під керівництвом DFF і завдяки внеску 25 партнерів у загальному доступі було розміщено понад 700 годин фільмів, кілька сотень тисяч фотографій, інших матеріалів відповідної тематики. Кінодокументальний комплекс охоплює різні жанри: кінохроніку, анімацію, документальне, художнє й пропагандистське кіно, а також антивоєнні фільми, створені переважно після 1918 р., що відображають трагедії 1910-х років. Особливістю проєкту є унікальність представлених документів з огляду на той факт, що близько 80 % німих фільмів, створених протягом перших трьох десятиліть ХХ ст., вважаються втраченими.

EUscreen (2009–2012) і його наступник EUscreenXL (2013–2016) – це проєкти, які ставили за мету зробити європейську аудіовізуальну спадщину доступною для широкого загалу, творчих індустрій і дослідників. Реалізовував задум консорціум у складі 32 партнерів із 22 країн – членів Євросоюзу на чолі з Утрехтським університетом (Universiteit Utrecht, Нідерланди) у співпраці з зовнішніми зацікавленими сторонами – Europeana Foundation, FIAT / IFTA (Міжнародна федерація телевізійних архівів) та IASA (Міжнародна асоціація звукових та аудіовізуальних архівів).

EUscreenXL, як загальноєвропейський агрегатор аудіовізуальної спадщини, надає Europeana щонайменше 1 млн записів метаданих, пов'язаних з онлайн-контентом, зібраним із 19 аудіовізуальних архівів. Крім того, на порталі EUscreen розміщено 20 тис. високоякісних радіопрограм.

Нарешті Europeana Sounds (2014–2017) є ще одним проектом, спрямованим на удоступнення «невдомих скарбів» звукової спадщини Європи. У рамках цієї початкової місії було сформовано консорціум із 24 партнерів (бібліотек, архівів, дослідних центрів, університетів тощо) з 12 європейських країн. Організацію та керування різними етапами агрегування здійснювала Британська бібліотека, тоді як робота групи, що мала справу з технічною інфраструктурою, потрібною для збору, керування і публікації даних, координувалася Національним технічним університетом Афін (National Technical University of Athens, Греція).

Зараз онлайн-платформа надає доступ до понад 735 тис. аудіофайлів, організованих за п'ятьма категоріями: музика, записи розмовних слів, записи навколишнього середовища, радіопроеграми, звукові ефекти. Окрім них, ресурс включає партитури, нотні рукописи, фотографії музикантів і багато іншого вмісту, пов'язаного зі звуковими документами.

Результатом цього проекту стали запуски першого тематичного каналу, повністю присвяченого музиці під назвою Europeana Music, і програми Europeana Radio, що дозволяє знаходити і слухати музику (майже 200 тис. треків) за такими категоріями: класична музика, традиційна і народна музика.

Нині діяльність, розпочату в рамках проекту, продовжує робоча група IASA, розширюючи теперішню спільноту Europeana Sounds, докладаючи зусиль для агрегування нових об'єктів аудіоспадщини, шукаючи нових постачальників власних аудіоколекцій до Europeana.

Отже, представлені проекти, фінансовані Євросоюзом, агрегують велику кількість цифрового вмісту аудіовізуальної архівної спадщини, підтримують її видимість в Europeana, тим самим стимулюючи повторне використання. Ясна річ, різноманіття об'єктів спадщини вимагає мультидисциплінарного підходу з обов'язковим залученням спеціалістів із цифрового зберігання, проектування взаємодії, інженерії знань тощо. Жодна європейська інституція спадщини не має фахівців із таким спектром досвіду. Тож переваги участі цих інституцій у подібних проектах є очевидними.

На додаток до агрегації аудіовізуальних колекцій, у рамках цих ініціатив були проведені дослідження, пов'язані з юридичними питаннями, напрацьовані важливі рішення про технічну і семантичну сумісності, стандартів метаданих, практик архівування й отримання прав та управління правами інтелектуальної власності на аудіовізуальні твори. Безперечно, ці ініціативи сприяють подоланню фрагментації в секторі аудіовізуальної спадщини, просувають і максимізують обізнаність зацікавлених сторін про спільну загальноєвропейську політику щодо розширення доступу й обміну аудіовізуальною спадщиною в Європі. Тож цілком зрозуміло, що участь вітчизняних інституцій у подібних проєктах вкрай актуальна для просування архівної аудіовізуальної спадщини в європейський інтелектуальний і культурний простір.

UDC 930.25

Tetiana Yemelianova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0204-1100>,

Candidate of Historical Sciences,

Director,

Central State Audiovisual and Electronic Archive,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.yemelianova.tsdaea@arch.gov.ua

EUROPEANA AGGREGATORS AS TOOLS FOR THE INTEGRATION OF ARCHIVAL AUDIOVISUAL HERITAGE IN THE EUROPEAN INTELLECTUAL SPACE

The main aggregators supported by Europeana standards and tools which help heritage institutions in making audiovisual collections available to the general public are reviewed. The relevance of the participation of domestic institutions in similar projects for the promotion of archival audiovisual heritage in the European intellectual and cultural space is substantiated.

Keywords: archival audiovisual heritage, aggregator, Europeana.

УДК 930.253:929 (477) (Боголюбов О. М.)

Ємчук Оксана Ігорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vio@ukr.net

ВНЕСОК ОЛЕКСІЯ БОГОЛЮБОВА В УКРАЇНСЬКО-ІСПАНСЬКІ НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ

Розглянуто внесок Олексія Боголюбова в українсько-іспанські наукові зв'язки на основі аналізу його праць про О. Бетанкура та інших документів особового фонду, що зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ключові слова: Олексій Боголюбов, українсько-іспанські наукові зв'язки, О. Бетанкур, особовий фонд, Інститут архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Співробітництво установ НАН України з науковими і громадськими інститутами Іспанії залишається одним із пріоритетних напрямів міжнародної науково-технічної діяльності відповідно до Угоди про науково-технічне співробітництво між Україною та Іспанією від 5 грудня 2002 р. Як зазначав професор М. Варварцев, історіографія українсько-іспанських відносин як науковий напрям почала формуватися у другій половині ХХ ст., проте дотепер має переважно фрагментарний характер. Метою перших розвідок учених були події, пов'язані з громадянською війною та міжнародною допомогою Іспанії у 1930-х роках. Розширенню діапазону досліджень з українсько-іспанської проблематики сприяли біографічні твори, особливо праці О. Боголюбова про О. Бетанкура.

Ім'я члена-кореспондента НАН України Олексія Миколайовича Боголюбова (1911–2004) добре відоме світовій науковій спільноті. Він став фундатором наукової школи з історії математичних наук в Україні, одним із перших українських учених залучив до наукового обігу багато іншомовних першоджерел з історії механіки та математики. За видатну роботу з вивчення та популяризації наукової спадщини іспанського інженера Огюстена

Бетанкура (1758–1824), значні досягнення у дослідженні іспанської науки і культури, виховання іспанських дітей король Іспанії Хуан Карлос I у 1996 р. нагородив українського вченого почесним званням Командора та орденом «За громадянські заслуги». У статті С. Іллєвича «Кавалер іспанського ордена» («Дзеркало тижня», 1997, № 38) підкреслено, що О. Боголюбов став першим із українців, крім президента України, хто отримав таку почесну іспанську нагороду на той час.

Архівна спадщина О. Боголюбова, що зберігається в ІА НБУВ та поступово вводиться до наукового обігу, велика за обсягом і різноманітна за тематикою, а одна зі значних її частин стосується діяльності О. Бетанкура. Уперше монографія О. Боголюбова про життя та науково-технічну творчість О. Бетанкура вийшла друком у 1969 р. Згодом працю було доопрацьовано, перекладено іспанською мовою та видано в Мадриді у 1973 р. під назвою «Un héroe español del progreso: Agustín de Betancourt» / «Іспанський герой прогресу: Огюстен Бетанкур». О. Боголюбов був автором і співавтором низки публікацій, телевізійного фільму про О. Бетанкура, організатором міжнародної виставки у жовтні 1985 р., присвяченій іспанському інженеру. Активну участь він брав й у виданні творів О. Бетанкура в Іспанії. Так, у 1990 р. з ґрунтовними коментарями О. Боголюбова була перевидана унікальна книга по теорії машин і механізмів – фундаментальна праця О. Бетанкура і Х. М. Ланца «Трактат про побудову машин» / J. M. De Lanz, A. de Betancourt «Ensayo sobre la composición de las máquinas», facsímil de 1808.

Близьким другом, колегою, співавтором кількох праць О. Боголюбова став іспанський учений, інженер Хосе Антоніо Гарсія-Дієго (1920–1994), який приїздив до Києва. У 1987 р. він заснував фонд із вивчення історії науки і техніки «Фонд Хуанело Турріано», у бібліотеці якого представлені наукові праці О. Боголюбова. Серед спільних праць цих учених такі, як: «Agustín de Betancourt como arquitecto y urbanista» / «Огюстен Бетанкур як архітектор і містобудівник», 1986; «Agustin de Betancourt como pedagogo» / «Огюстен Бетанкур як педагог, 1986; а також розвідка українською мовою «Задля розвитку народного багатства: А. де Бетанкур та його українська подорож» (Вісник НАН України, 1994, № 6).

У статті О. Боголюбова і Хосе Антоніо Гарсія-Дієго досліджено діяльність О. Бетанкура на теренах України. Запрошений у 1808 р. до Російської імперії, О. Бетанкур став творцем складних будівельних

проектів і шляхів сполучення, організатором технічного навчання. У 1820 р. О. Бетанкур здійснив тривалу подорож до Криму, Херсона, Миколаєва та Одеси. О. Бетанкур надав корисні поради щодо землеробства, судноплавства, гідротехнічних споруд, транспортного сполучення, розбудови міста Одеси. Прогресивні ідеї О. Бетанкура були розвинуті випускником Харківського університету М. В. Остроградським (1801–1861), відомим українським і американським ученим С. П. Тимошенком (1878–1972), а принципи технічної освіти, які пропагував О. Бетанкур, були використані у заснуванні Київського політехнічного університету.

Повертаючись до перших років діяльності О. Боголюбова в галузі освіти, слід згадати про його навчання іспанських дітей. У 1937–1938 рр. під час громадянської війни в Іспанії близько 3 тисяч дітей евакуювали до СРСР, для яких було створено дитячі будинки. Такий заклад у Харкові очолив О. Боголюбов, де викладав математику і фізику. Одна з його учениць П. М. Долорес тепло згадувала О. Боголюбова як чудового педагога. Викладачем же іспанської мови там працював відомий перекладач, старший брат книгознавця Юрія Меженка, Микола Олексійович Іванов.

Серед документів про закордонні відрядження О. Боголюбова відклалися запрошення Товариства історії науки і техніки Іспанії на симпозіум, присвячений О. Бетанкуру у квітні 1991 р., документи про перебування українського вченого в Іспанії та його доповіді. Ураховуючи, що О. Боголюбов був людиною релігійною і позапартійною, відбував покарання як репресований у сталінські часи, можливості його виїзду за кордон у радянський період були обмежені. Наприклад, у 1985 р. О. Боголюбов отримав рекомендації про заборону під час відрядження виступати і публікуватися без погодження представниками радянської влади, цитувати чи посилатися на неопубліковані джерела та ін.

Збережені в особовому фонді вченого епістолярні джерела ілюструють багаторічні наукові та особисті зв'язки О. Боголюбова з іспанськими колегами, друзями, колишніми учнями і членами їхніх родин. До деяких листів залишено проєкти відповідей, що значно полегшує реконструкцію цих взаємин. Більша частина листування – це спілкування з Хосе Антоніо Гарсія-Дієго і аспіранткою Естер Вісенте, яка написала під керівництвом О. Боголюбова дисертацію «Математичні методи в економіці сільського господарства».

Підсумовуючи, можна стверджувати, що архівні документи особового фонду О. Боголюбова мають значний інформаційний потенціал у вивченні його внеску в українсько-іспанські наукові зв'язки та загалом демонструють приклад успішної міжнародної наукової діяльності українських учених.

UDC 930.253:929 (477) (Bogolyubov O. M.)

Oksana Yemchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Archeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vio@ukr.net

OLEKSIY BOGOLYUBOV'S CONTRIBUTION TO UKRAINIAN-SPANISH SCIENTIFIC RELATIONS

Oleksiy Bogolyubov's contribution to Ukrainian-Spanish scientific relations based on his writings about O. Betancourt and other personal fond documents stored in the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine is considered.

Keywords: Oleksiy Bogolubov, Ukrainian-Spanish scientific relations, O. Betancourt, personal archival fond, Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 001.32 (477) “1966-1970”:001.83(100):930.25

Індиченко Ганна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2225-0214>,

кандидатка історичних наук, старша дослідниця,

завідувачка відділу,

відділ історії академічної науки,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Indychenko@ukr.net

МІЖНАРОДНЕ НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УРСР З НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ ЄВРОПИ В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ЩОРІЧНИХ АКАДЕМІЧНИХ ЗВІТІВ 1966–1970 РОКІВ

Проаналізовано загальні щорічні звіти АН УРСР за період 1966–1970 рр. у контексті міжнародного наукового співробітництва Академії наук і здійснено історико-джерелознавчу реконструкцію загальних напрямів і форм співробітництва з науковими установами країн Європи досліджуваного періоду.

Ключові слова: наукові зв'язки, країни Європи, архівний документ, архів Президії НАН України, історико-джерелознавча реконструкція.

Архівний фонд НАН України має значний потенціал для історико-джерелознавчих реконструкцій історії міжнародних наукових зв'язків. Документи за цим напрямом відклалися в архіві Президії НАН України за описом «Відділ наукових зв'язів із зарубіжними організаціями», а узагальнена інформація з міжнародної наукової співпраці міститься у щорічних звітах Академії наук за описом «Секретаріат Президії», які вміщують інформацію про усі аспекти діяльності АН, де узагальнюючими розділами висвітлено і міжнародне наукове співробітництво. На видрукуваних звітах 1966–1970 рр. проставлено гриф «для службового користування» й історико-джерелознавча реконструкція міжнародної наукової діяльності на їх основі є актуальним завданням у контексті популяризації архівних документів. Період 1966–1970 рр. позначений інтенсифікацією міжнародної наукової комунікації, удосконаленням нових форм співробітництва, активізацією популяризації досягнень української науки, проте співпраця

українських і європейських наукових установ ще не повною мірою досліджена і є актуальною у контексті вивчення євроінтеграційного досвіду України. Інститут архівознавства НБУВ публікує документи з історії НАН України, проте не усі аспекти діяльності Академії наук на сьогодні висвітлені повною мірою.

Пріоритетними у співробітництві АН УРСР з науковими установами країн Європи були проекти у рамках дво-і багатостороннього співробітництва, наукові відрядження, стажування, участь у наукових форумах, обмін науково-технічною документацією і друкованими виданнями, виставки, спільні морські експедиції тощо. Щодо загальної динаміки закордонних відряджень, то кількісні показники зі зведених звітних документів такі: у 1966 р. із науковою метою закордон виїздило 330 українських академічних учених, які побували у 32 країнах світу, натомість у 1966 р. АН УРСР відвідало 932 іноземних осіб. У 1970 р. 521 український академічний учений виїздили у закордонні відрядження, водночас установи АН УРСР прийняли 1283 іноземних учених. Пріоритетними для вивчення інноваційного зарубіжного досвіду Президією АН УРСР були визначені найактуальніші напрями у галузі кібернетики, фізики, електроніки, матеріалознавства, фізіології, загальної біології та ін.

Українськими академічними установами здійснювалися спільні дослідження з іноземними науковими центрами у межах науково-дослідних тем із вивчення: фізико-хімічних властивостей організмів, фізики твердого тіла, дослідження нервової системи, обчислювальної техніки, імпульсно-дугового зварювання, електрошлакового зварювання, вивчення взаємодії світового океану та атмосфери, фізики високих енергій та ін. Реалізовувалося співробітництво зі слов'янськими країнами у вивченні історії, етнографії, літератури.

Порівняно з періодом 1961–1965 рр. зросла чисельність українських академічних делегацій, репрезентованих авторитетними фахівцями окремих наукових галузей. Поміж великих делегацій, які виїздили як представники АН УРСР за кордон у 1966 р., – група українських фізиків, очолювана акад. О. С. Давидовим, яка брала участь у конференції «Ядерні реакції на легких ядрах і структура ядра» (Німечка Демократична Республіка – далі НДР). Цього ж року делегація учених брала участь у роботі Міжнародної конференції з порошкової металургії (м. Прага, Чехословаччина). У X Міжнародній лімнологічній конференції (м. Софія, Болгарія) брали участь українські вчені на чолі з чл.-кор. О. В. Топачевським.

На запрошення Німецької академії наук у 1967 р. до НДР виїздила делегація Президії АН УРСР. У серпні 1968 р. у м. Сент-Ендрюс (Шотландія) відбулася XI Міжнародна конференція з фізики низьких температур, участь у якій брали вчені Донецького фізико-технічного інституту і Харківського фізико-технічного інституту. У 1969 р. делегація АН УРСР відвідала Угорщину і підписала угоду про співпрацю за десятьма науковими темами. Характерною особливістю стали виїзди учених АН УРСР у закордонні наукові центри на довготривалі спеціалізації. Так, у листопаді 1966 р. до Швейцарії виїздила делегація фахівців-зварювальників, яку очолив директор Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона акад. Б. Є. Патон. У вересні–жовтні 1969 р. делегація цього ж інституту перебувала у Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН) і Нідерландах, де вчені взяли участь у Міжнародній конференції та виставці зі зварювання (м. Ессен). У Нідерландах українські вчені відвідали суднобудівну верф в Амстердамі, підприємства з виробництва зварювальних апаратів. За результатами таких відряджень відбувався обмін інноваційною науково-технічною інформацією.

В означений період окремі українські вчені виїздили у відрядження на тривалий час. Для спеціалізації з обчислювальної техніки до ФРН виїхав у 1966 р. головний конструктор Інституту кібернетики Ф. Н. Зиков, який освоїв принципи створення запам'ятовуючих приладів на тонких магнітних плівках. Провідний інженер Інституту кібернетики В. П. Гладун у 1967 р. перебував у Великій Британії упродовж п'яти місяців, де вивчав розробки зі структури і математичного оснащення обчислювальних систем, а також дослідження у галузі штучного інтелекту. Того ж року у Франції протягом місяця перебував директор Інституту механіки акад. В. О. Кононенко, який вивчав досвід із питань динаміки механічних систем і коливань. У 1968 р. протягом п'яти місяців у ФРН у другому і третьому фізичних інститутах Штутгартського університету стажувався н. с. Інституту напівпровідників, к. ф.-м. н. О. А. Бугай. У листопаді 1968 р. акад. В. М. Глушков перебував у НДР для обміну досвідом з організації прогнозування розвитку науки. Продуктивним у 1968 р. було відрядження заввідділу Інституту геотехнічної механіки к. т. н. О. О. Вовка до НДР для опанування методики використання аміачної селітри при проведенні вибуху, що зменшило витрати на виробництво вибухової продукції.

Найбільш відвідуваними іноземними вченими були установи Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства АН УРСР. Поміж знакових відвідувань іноземними компаніями установ АН УРСР у 1966 р. необхідно згадати про візит делегації шведського концерну «А. Джонсон і К^о Х. А. Б.» до Інституту проблем матеріалознавства.

У галузі гуманітарних наук наукове співробітництво здійснювалося зі слов'янськими країнами у славістичних дослідженнях. У серпні 1968 р. в Празі проходив VI Міжнародний з'їзд славістів, участь у якому брала українська делегація у складі 24 осіб.

Зростала кількість міжнародних наукових форумів, організованих АН УРСР за участі іноземних учених, що свідчить про зростання міжнародного наукового авторитету Академії наук. Активним було співробітництво АН УРСР у міжнародних наукових організаціях: Карпато-Балканської геологічної асоціації, Міжнародному союзу славістів, Міжурядовій океанографічній комісії, Міжнародному агентстві з атомної енергії, Міжнародному лімнологічному товаристві з дослідження р. Дунаю та ін.

Ще один напрям співробітництва – участь українських учених у морських експедиціях. Виставкова робота мала на меті популяризацію інноваційних досягнень українських учених. Науково-популяризаційну функцію виконувала організація і проведення іноземних виставок у Києві. У 1968 р. організовано виставку угорської наукової книги; у 1969 р. відбулася ювілейна виставка Болгарської академічної книги. Станом на 1970 р. за міжнародним книгообміном ЦНБ АН УРСР підтримувала зв'язки з 41 бібліотекою з 15 країн.

У 1966–1970 рр. наукове співробітництво з установами країн Європи поглиблювалося, набувало нових форм і напрямів. Архівні документи дозволяють відтворити як загальні риси наукового співробітництва з європейськими науковими установами, так і виокремити їхні особливості.

UDC 001.32 (477) “1966-1970”:001.83(100):930.25

Hanna Indychenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2225-0214>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of the Department,

Department of History of the Academic Science,

Institute of Archival Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Indychenko@ukr.net

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC COOPERATION OF THE
ACADEMY OF SCIENCES OF THE UKRSSR WITH EUROPEAN
SCIENTIFIC INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF THE ANALYSIS
OF ANNUAL ACADEMIC REPORTS (1966–1970)**

The general annual reports of the AS of the UkrSSR for the period 1966–1970 were analyzed in the context of the international scientific cooperation of the Academy of Sciences, and a historical and source-scientific reconstruction of the general directions and forms of cooperation with scientific institutions of European countries of the specified period was carried out.

Keywords: scientific relations, European countries, archival document, archive of the Presidium of the NAS of Ukraine, historical and source-research reconstruction.

УДК 930(902) (Котляр М. Ф.)

Кіржаєва Ірина Григорівна,

ORCID [https://orcid.org/0000 0003 0147 8711](https://orcid.org/0000_0003_0147_8711),

наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irkir@ukr.net

**АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО СПІВПРАЦЮ
УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА М. Ф. КОТЛЯРА
ЗІ ШВЕДСЬКИМИ ВЧЕНИМИ**

Розглянуто документи з особового фонду члена-кореспондента НАН України М. Ф. Котляра, які зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ, про його співпрацю зі шведськими вченими у дослідженні давньоруських зливків з Бурзького скарбу на острові Готланд (Швеція) та наукові праці українського вченого за результатами цієї розвідки.

Ключові слова: М. Ф. Котляр, наукова міжнародна співпраця, нумізMATика, Бурзький скарб (острів Готланд, Швеція), особовий фонд, Інститут архівознавства.

Одним із українських учених, який брав дієву участь у міжнародному науковому житті, був джерелознавець, фахівець зі середньовічної історії України, грошового обігу Східної Європи доби середньовіччя Микола Федотович Котляр (1931–2021). Більшість свого життя вчений пропрацював в Інституті історії України НАН України (1965–2018 рр.). У 1990 р. М. Ф. Котляр, на той час доктор історичних наук і завідувач сектора історії Київської Русі інституту, отримав листа зі Стокгольму від співробітниці Королівського монетного кабінету – Національного музею історії грошей (тепер – Музей економіки) докторки Ельзи Ліндберг із пропозицією долучитися до вивчення давньоруської частини Бурзького скарбу з острова Готланд, що, як зауважила Е. Ліндберг, слугувало би інтересам обох країн. Звичайно, що український учений скористався цією нагодою.

В Інституті архівознавства НБУВ зберігається особовий фонд члена-кореспондента НАН України М. Ф. Котляра (ф. № 479), документи якого дають можливість заглибитися в деякі подробиці цієї роботи, результатом якої стало написання монографії, кількох статей і доповідей. В архіві науковця відклалося його листування зі співробітниками Нумізматичного інституту Стокгольмського університету і Королівського монетного кабінету, робочі матеріали до монографії «Old Russian Silver Ingots from the Burge hoard, Gotland» («Давньоруські срібні зливки з Бурзького кладу, Готланд»), текстовий варіант цієї праці з правками автора, а також статті на цю тему та ін.

Щодо передісторії самого скарбу, то у 1967 р. хазяїн ділянки землі із с. Бурге на острові Готланд (Швеція) у Балтійському морі плугом зачепив мідну посудину, у якій виявилися монети та деякі коштовні речі. Це була не перша подібна знахідка на острові, але виявилася вона найбільшою за кількістю предметів і вагою – 10,369 кг. У посудині находилось 3 тис. монет, а також п'ять срібних браслетів, фрагменти прикрас та ін. Серед дирхем, денаріїв та брактеатів були 34 давньоруські зливки. Дослідник цієї колекції шведський археолог Ерих Ньюлен датував її першою чвертю XII ст. за наймолодшою монетою. Він також припустив, що то була каса багатого шведського купця, який торгував за морем, адже острів Готланд у середньовіччі розташовувався на перетині торговельних шляхів.

Наукове дослідження цього скарбу просувалося повільно, і майже через чверть століття доктору історичних наук Олені Олександрівні Мельниковій, яка мала контакти зі шведськими науковцями, запропонували дослідити давньоруську частину скарбу. У свою чергу вона порекомендувала звернутися до авторитетного нумізмата М. Ф. Котляра. Таким чином український історик долучився до дослідження Бурзького скарбу.

Наукове відрядження М. Ф. Котляра до Стокгольму у вересні 1991 р. тривало протягом 25 днів. Шведська сторона настільки була зацікавлена у досвіді та знаннях українського вченого, що взяла на себе оплату проїзду, проживання та інші витрати М. Ф. Котляра. Протягом 1991–1993 рр. учений отримував стипендію Національного історичного музею Швеції.

У дослідженні Бурзького скарбу М. Ф. Котляр співпрацював із Бритою Малмер, Кеннетом Джонсоном із Нумізматичного інституту Стокгольмського університету, Ларсом О. Лагерквістом, Ельзою Ліндберг із Королівського мюнцкабінету і за сприяння шведського Фонду нумізматичних досліджень (Гуннар Екстрем).

Після повернення до Києва М. Ф. Котляр продовжив наукові дослідження, порівнюючи матеріали зі Швеції з подібними колекціями в Україні та на території СРСР, Державного Ермітажу зокрема. М. Ф. Котляр також вів активне листування зі шведськими колегами, які за його запитами пересилали необхідні фотографії та інформацію.

Гривні з Бурзького скарбу, за визначенням київського вченого, належали до рідкісних і найменш вивчених серед усіх типів давньоруських зливків стандартної форми і ваги. За місцем першої знахідки вони називалися «чернігівськими гривнями», що М. Ф. Котляр вважав «неправильно і невдало». Учений охарактеризував їх як «північноруські гривні». Дослідження дало змогу науковцю пролити світло на фінансове господарство Давньої України, встановити закономірності виробництва та обігу монетних зливків, а також розробити їх класифікацію, яку можна було застосувати й до інших відомих на той час подібних колекцій.

За результатами цієї копійної наукової роботи М. Ф. Котляр написав монографію, яку було перекладено англійською мовою і мало бути надруковано у Стокгольмі. Видання книги потребувало присутності автора для обговорювання деяких деталей, тому восени

1993 р. учений на запрошення шведських колег знову відвідав Стокгольм.

На жаль, наукову працю «Old Russian Silver Ingots from The Burge hoard, Gotland» через обставини, які не залежали від автора, так і не було видано. Львівські історики Р. М. Шуст і Н. В. Турмис у статті, присвяченій М. Ф. Котляру, розповіли, що рукопис цієї монографії зберігається в депозитарії Національного історичного музею Швеції. Зауважимо, що варіант рукопису монографії російською та англійською мовами маємо в особовому фонді вченого в Інституті архівознавства НБУВ.

Результати досліджень давньоруських монетних гривень із Бурзького скарбу були оприлюднені у кількох статтях і доповіді М. Ф. Котляра у 1990-х роках.

Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що тема наукових контактів учених України та країн Європи на сьогодні є як ніколи актуальною. Це дослідження на документах особового фонду члена-кореспондента НАН України М. Ф. Котляра слугує прикладом повноцінного взаємовигідного партнерства вчених України та Швеції.

UDC 930(902) (Kotliar M. F.)

Iryna Kirzhaieva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-8711>,

Researcher Fellow,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irkir@ukr.net

ARCHIVAL DOCUMENT ON COOPERATION OF UKRAINIAN HISTORIAN M. F. KOTLIAR WITH SWEDISH SCIENTISTS

The research focuses on the document from the personal fund of Associate Member of the National Academy of Sciences of Ukraine M. F. Kotliar, which are kept in the Archival Institute of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, and which cover his cooperation with Swedish scientists in studying old Russian ingots from the Burge Hoard on Sweden's Gotland Island, as well as his research papers based on this study.

Keywords: M. F. Kotliar, numismatics, Burge Hoard (Sweden's Gotland Island), personal fund, Archival Institute.

УДК 930.253 (477) (Костюк П. Г.)

Коломієць Марина Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9125-1379>,

наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: marinakolomiecc@gmail.com

ДОКУМЕНТИ ПРО УЧАСТЬ АКАДЕМІКА П. Г. КОСТЮКА У XXVIII МІЖНАРОДНОМУ КОНГРЕСІ ФІЗІОЛОГІЧНИХ НАУК (1980)

Проаналізовано документи про участь академіка НАН України П. Г. Костюка у XXVIII Міжнародному конгресі фізіологічних наук у 1980 р., що зберігаються в особовому фонді вченого в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: П. Г. Костюк, особовий архівний фонд, молекулярна біофізика, клітинна нейрофізіологія, фізіологія нервової системи, Інститут архівознавства.

У поточному році світова наукова спільнота відзначає 100-річчя від дня народження нейрофізіолога, засновника наукової школи з молекулярної та клітинної фізіології, академіка НАН України Платона Григоровича Костюка (1924–2010).

Висвітленню професійного становлення вченого і поповненню ним науково-інформаційного багажу світової науки присвячено низку розвідок О. О. Лук'янець, М. С. Веселовського та інших дослідників. Однак у їхніх працях недостатньо відображено міжнародну активність П. Г. Костюка, зокрема, науково-організаційну діяльність під час XXVIII Міжнародного конгресу фізіологічних наук, який відбувся від 13 до 19 липня 1980 р. у Будапешті. В Інституті архівознавства НБУВ зберігається фонд видатного фізіолога (№ 106), у якому вміщено документи про його участь у міжнародних наукових інституціях, зокрема й ті, які характеризують участь вченого у згаданому конгресі.

У розвідці ставимо за мету проаналізувати документи про участь П. Г. Костюка у зазначеному вище міжнародному науковому форумі.

Уперше до наукового обігу впроваджено джерельний комплекс з архіву П. Г. Костюка, що дозволяє заповнити інформативні прогалини у загальній картині міжнародної наукової діяльності вітчизняного нейрофізіолога.

Архівні документи, що відклалися у фонді, відображають внесок українського вченого в організацію та роботу XXVIII Міжнародного конгресу фізіологічних наук: листи, програми наукових заходів із нотатками вченого, доповідь, звіт.

Як дійсний член Міжнародного союзу фізіологічних наук (IUPS), П. Г. Костюк раз на три роки брав участь у наукових форумах інституції. В епістолярії вченого зафіксовано: 23 листопада 1978 р. йому надійшла письмова пропозиція від секретаря оргкомітету XXVIII Міжнародного конгресу фізіологічних наук, професора Дебреценського університету Г. Жекелі взяти участь у цьому науковому зібранні.

Листування українського нейрофізіолога зі скарбничим IUPS Дж. Брукхартом, генеральним секретарем зазначеної організації А. Ковачем, і президентом конгресу К. Ліссаком висвітлюють активну участь П. Г. Костюка в організаційній підготовці міжнародного форуму. Науковий авторитет П. Г. Костюка став підґрунтям для входження до комітету, що опікувався питаннями удосконалення організації та формату проведення Будапештського конгресу. За програмою наукових подій, 21–23 листопада 1979 р. вітчизняний дослідник взяв участь в засіданні комітету в науковому центрі Гарвардського університету в Кембриджі (США).

П. Г. Костюк брав дієву участь у проведенні конгресу, був очільником радянської делегації.

Документи архіву відтворюють події XXVIII Міжнародного конгресу фізіологічних наук, які проходили у Міжнародному виставковому центрі у Будапешті. За підрахунками ученого, в семиденному форумі взяли участь близько 5 тис. науковців, які представили 3799 доповідей.

У центрі уваги учасників конгресу перебували проблеми фізіології нервової системи, регуляції кровообігу, реології крові в мікросудинах, фізіології лімфатичної системи, фізіології нирки та водно-сольового обміну, фізіології органів дихання та фізіології ендокринної системи.

У нотатках П. Г. Костюк зауважив, що найбільшу кількість секційних засідань і чотири симпозіуми конгресу було присвячено фізіології нервової системи.

13 липня український науковець виступив спікером під час секції з клітинної нейрофізіології, на якій головував угорський учений Й. Саланкі. П. Г. Костюк виголосив лекцію «Йонні механізми збудливості нервової клітини», у якій презентував дослідження механізмів йонної провідності мембрани ізольованих нейронів. Згодом у звіті вчений зазначив, що увагу його зарубіжних колег привернули інноваційні методи перфузії соми нервової клітини, розроблені ним, оскільки відкрили ще більші перспективи для якісного аналізу трансмембранного струму.

А 14 липня на симпозіумі «Електрогенез кальцію» П. Г. Костюк і його учень О. О. Кришталь представили доповідь із питань молекулярної біофізики – «Вхідні кальцієві канали і відповідні зворотні канали». Високу оцінку з боку вітчизняного вченого здобули наукові доповіді: «Генерація програм, котрі здійснює моторна кора головного мозку» А. Брукса (Канада) і «Кальцієвий йонний струм у гігантському синапсі кальмара» Р. Ллінаса (США).

15 липня українського дослідника зацікавив симпозіум «Механізм передачі у моносинаптичному рефлекторному шляху спинного мозку», на якому канадський учений Дж. Могенсон виступив із повідомленням про особливості спинальних рефлексів кішки.

У звіті П. Г. Костюк наголосив, що порівняно незначну кількість засідань було відведено тематиці з фізіології органів чуттів. Окремо виділив лекцію іспанського вченого М. Дельгадо про поведінкові реакції тварин, презентовану 16 липня на симпозіумі «Психофізіологія сьогодні та завтра».

Із нотаток нейрофізіолога дізнаємося про жваві дискусії з американськими партнерами. Так, з О. Бургом він обговорив питання електрофізіології механізму транспорту йонів у нефроні, а з С. Віссінгом дискутував про фактори впливу на реологічні властивості капілярного кровотоку.

Наслідком участі П. Г. Костюка у XXVIII Міжнародному конгресі фізіологічних наук стало налагодження листування з ученими Західноєвропейського регіону, професорами: Швейцарського федерального технологічного інституту Е. Карафолі (Швейцарія), Інституту фізіології ім. Макса Планка М. Клеє

й Інституту психіатрії ім. Макса Планка Х. Д. Люксом (Німеччина), а також Університету П'єра і Марії Кюрі Ж. Шеррером (Франція).

У меморандумі Міжнародного союзу фізіологічних наук від 8 вересня 1980 р. наголошено, що П. Г. Костюк став дійсним членом Ради цієї інституції та міжнародного програмного комітету наступного форуму – XXIX Міжнародного конгресу фізіологічних наук, який відбувся у 1983 р. у Сіднеї (Австралія). У 1989–1993 рр. П. Г. Костюк обіймав посаду віцепрезидента Міжнародного союзу фізіологічних наук.

Отже, аналіз документів архіву академіка П. Г. Костюка засвідчив його плідну міжнародну діяльність і наукову комунікацію з європейськими вченими. Маючи високий науковий авторитет в Європі та світі, П. Г. Костюк виступив співорганізатором і активним учасником важливих міжнародних наукових форумів.

UDC 930.253 (477) (Kostyuk P. H.)

Maryna Kolomiets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9125-1379>,

Researcher Fellow,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: marinakolomiecc@gmail.com

DOCUMENTS ABOUT PARTICIPATION OF ACADEMICIAN PLATON HRYHOROVYCH KOSTIUK ON THE XXVIII INTERNATIONAL CONGRESS OF PHYSIOLOGICAL SCIENCES (1980)

The archival documents of Academician Platon Hryhorovych Kostyuk, stored in the personal fund of the scientist at the Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, were analyzed, and his personal contribution to the organization and conduct of scientific events of the XXVIII International Congress of Physiological Sciences from July 13 to 19, 1980 in Budapest (Hungary) was reconstructed.

Keywords: Platon Hryhorovych Kostyuk, personal archival fund, molecular biophysics, cellular neurophysiology, physiology of the nervous system, Institute of Archival Studies.

УДК 930.25:001.4](477:100)

Кулешов Сергій Георгійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1950-9651>,

доктор історичних наук, професор,

завідувач відділу,

відділ документознавства,

Український науково-дослідний інститут

архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: posena@ukr.net

Бойко Віта Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5725-9641>,

кандидатка історичних наук, старша дослідниця,

заступниця директора з наукової роботи,

Український науково-дослідний інститут

архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: vitaminzik5@gmail.com

Загорецька Олена Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7730-3515>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zelena1976@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З МІЖНАРОДНОЮ

Розглянуто деякі проблеми гармонізації української архівної термінології з міжнародною, зокрема англomовною, що зумовлено історичними, правовими і концептуальними відмінностями в організації архівної та діловодної технологій в Україні і країнах Співдружності націй. Наведено приклади відсутності українських термінів як відповідників деяким англomовним, наявності розбіжностей у позначенні окремих термінів у межах архівної лексики країн Співдружності націй, а також відсутність в англomовних термінах уточнюючих словосполучень.

Ключові слова: архівна термінологія, Словник архівної термінології,

гармонізація, архівна справа, архівознавство, діловодство, документознавство.

Одним із пріоритетних напрямів архівознавчих досліджень в Україні є подальше оновлення архівної термінології. Поняттєвий апарат у сфері архівної справи відображений у низці нормативно-правових актів, нормативних документів, галузевих термінологічних словниках тощо. Проте зміни, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, потребують перегляду наявної термінології щодо формування, зберігання і використання документів Національного архівного фонду (далі – НАФ). Суттєво збільшився як обсяг потоків документів, що надходять до архівних установ (зокрема, аудіовізуальних та електронних), так і їх видовий склад, що, відповідно, позначилося на типології термінів, пов'язаних із документами НАФ. На зміни у поняттєвому апараті галузі певною мірою вплинув воєнний стан в Україні. Інтеграція архівної системи України в європейський архівний простір актуалізує питання адаптації вітчизняної архівної термінології до міжнародної архівної термінології, забезпечення гармонізації української архівної термінології з міжнародною. Тому актуальним завданням стало розроблення Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства Словника архівної термінології (далі – Словник).

Потребу у підготовці Словника актуалізує також наявність в обігу неупорядкованих термінів, частина з яких застаріла, змінила первинний зміст у зв'язку із розвитком та удосконаленням власне об'єктів термінотворення – архівної справи, архівознавства, діловодства, документознавства, виникненням нових способів документування, зберігання, передавання, використання документної інформації. Підготовка Словника сприятиме подальшому розвитку української архівної термінології, її систематизації та уніфікації, становленню, нормалізації, упорядкуванню і гармонізації з міжнародною.

Проте під час підготовки Словника виникли певні труднощі з добором українських термінів як відповідників англомовної міжнародної термінології. По-перше, це пов'язано, в окремих випадках, із різними підходами в організації діловодства й архівної справи в Україні та, наприклад, у країнах Співдружності націй (раніше Британської співдружності), що спричинено усталеними

історичними, правовими і концептуальними умовами їх реалізації. Хоча цілком можливий добір умовних синонімів щодо таких термінів, оскільки загальні засади організації цих технологій подібні.

Основною вимогою до розроблення Словника є формування сучасного поняттєвого апарату архівної галузі на основі українського і міжнародного досвіду. Тому як дослідницьку базу було обрано англomовний варіант архівної термінології Міжнародної ради архівів. Найбільші розбіжності між міжнародною та українською термінологією стосуються класифікації архівних фондів.

Так, в англomовній термінології виокремлено такі підрозділи фондів, як групи (records group), підгрупи (subgroup(s)), класи або серії (class or series), підсерії (subseries). Така диференціація відсутня в Україні. Для інших відмінностей нам хотілося б навести деякі приклади. Зокрема, термін «central registry» – походить від середньовічної західноєвропейської реєстратури – підрозділу установи, що був відповідальним за створення, контроль і ведення реєстрів документів. Певною мірою цей термін узгоджується з вітчизняним «служба діловодства». Досить архаїчно звучить термін «weeding», що дослівно можна перекласти як «видалення бур'янів». А реально – це процес вилучення окремих документів або файлів, що не мають «постійної цінності». Як один із процесів комплектування можна назвати терміном «acquisition» (придбання), визначення якого формулюється як «процес поповнення фондів архіву шляхом передавання за встановленою і юридично обґрунтованою процедурою, депозитарія, купівлі, подарунку або заповіту». Зазначимо, що депозитарне зберігання не співвідноситься з поняттям «придбання». Під терміном «accumulation» (накопичення) розуміють «природний процес, за допомогою якого створюється архів при веденні справ будь-якого виду». Цей процес зазвичай характеризують як «природне» або «органічне» накопичення на відміну від цілеспрямованого збирання «штучних» колекцій. Власне йдеться про формування документації установи. Серед документів такої установи виокремлюють «current records» – «поточна документація», яка визначається як «документи, що регулярно використовуються для ведення поточної діяльності установи, та які, таким чином, продовжують зберігатися в місці їхнього походження». Також є терміни, що позначають напівпоточні документи (semicurrent records) та непоточні документи (noncurrent records). Напівпоточні документи – це документи, необхідні для ведення поточної діяльності

настільки рідко, що їх варто переміщати з офісу в зону зберігання чи безпосередньо в архівний центр до остаточної утилізації. Непоточні документи – це документи, що більше не потрібні їхньому творцеві для ведення поточної діяльності. Певною мірою ці поняття асоціюються з визначенням у діловодстві документів постійного, тривалого і тимчасового строків зберігання.

У Канаді, наприклад, поточні документи відомі як «активні документи» (active records). І це не єдиний випадок, коли у країнах Співдружності націй є розбіжності в архівній термінології, незважаючи на її уніфікацію у межах Співдружності. Певною мірою специфічною є й архівна лексика Сполученого королівства, що подекуди відрізняється від інших англомовних термінів, які позначають подібні поняття. Так, фіксація переміщення документів із місця їх зберігання (умовно синонімічне українському видаванню архівних документів) «charge-out» у Великій Британії буде як «production». Одиниця зберігання архівних документів – «item», а у Великій Британії – «ріесе» (дослівно «частинка, шматочок»). Справа у діловодстві (для цього терміна є низка англомовних синонімів) – «case papers», «files», «file unit», «dossier», «particular instance papers», а у Великій Британії – «usage» (використання), у Канаді в суто канцелярській справі – «transactional files» (ведення справ). Архівний стелаж позначено «compartment», «bay», а у Великій Британії – «tier». Є різні підходи до позначення терміна «діловодство», переважно це «office management», а от у деяких країнах Співдружності, зокрема Новій Зеландії, вживають термін «recordkeeping».

Особливість англомовних термінів – майже повна відсутність уточнюючих словосполучень. Наприклад, «access» (доступ), «accession» (приєднання), «alienation» (відчуження), «appraisal» (оцінювання) тощо. Водночас наявність уточнюючих словосполучень, навіть за наявності формулювання поняття, є, на нашу думку, обов'язковою для української лексикографії, оскільки вони конкретизують смислове поле вживання терміна.

UDC 930.25:001.4](477:100)

Serhii Kuleshov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1950-9651>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Head of the Department,

Department of Records Management,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs
and Records Management,
Kyiv, Ukraine
e-mail: posena@ukr.net

Vita Boiko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5725-9641>,
Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,
Deputy Director,
Ukrainian Research Institute of Archival Affairs
and Records Management,
Kyiv, Ukraine
e-mail: vitaminzik5@gmail.com

Olena Zahoretska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7730-3515>,
Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,
Senior Research Fellow,
Department of Archival Studies and Document Studies,
Institute of Archival Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: zelena1976@gmail.com

PROBLEMS OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN ARCHIVAL TERMINOLOGY WITH INTERNATIONAL ONE

Some problems of harmonization of Ukrainian archival terminology with international, in particular English-language terminology, caused by historical, legal and conceptual differences in the organization of archival and record keeping technologies in Ukraine and the Commonwealth of Nations, are considered. Examples are given of the absence of Ukrainian terms as equivalents to some English-language terms, differences in the designation of certain terms within the archival vocabulary of the Commonwealth of Nations, as well as the absence of clarifying phrases in English-language terms.

Keywords: archival terminology, Dictionary, harmonization, archival affairs, archival studies, records management, documentary studies.

УДК 51(091)+929+005.92

Литвинко Алла Степанівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5321-2969>,

докторка історичних наук, старша наукова співробітниця,

завідувачка відділу,

відділ історії та соціології науки і техніки,

Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва»,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: litvinko@ukr.net

ЩОДО ДЖЕРЕЛ ДО ТВОРЧОГО ПОРТРЕТУ АКАДЕМІКА М. М. БОГОЛЮБОВА ЯК ВЧЕНОГО, ЛЮДИНИ, ПЕДАГОГА

Надано характеристику частини джерельної бази наукової біографії академіка М. М. Боголюбова – архівних документів, пов'язаних із його навчанням в аспірантурі, і результатів інтерв'ю, взятих автором в учнів ученого.

Ключові слова: М. М. Боголюбов, М. М. Крилов, математика, теоретична фізика, історія науки і техніки в Україні.

Академік Микола Миколайович Боголюбов – видатний український математик і фізик-теоретик, який зробив фундаментальний внесок у численні розділи математики, механіки і фізики.

Певна частина документів із діяльності вченого відклалася в його особовому архівному фонді № 42 Інституту архівознавства НБУВ, особових фондах інших учених в ІА НБУВ та особовій справі М. М. Боголюбова, яка зберігається в Архіві Президії НАН України. Низка документних джерел відклалася у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (Ф. 166. Оп. 12, т. 1. Од. збер. № 662), де зберігаються: особова аспірантська картка М. М. Боголюбова; протокол засідання науково-дослідної кафедри сільськогосподарської механіки Інституту технічної механіки від 08.07.1927, присвячений захисту аспірантської роботи М. М. Боголюбовим; лист директора Інституту технічної механіки професора К. К. Симинського завідувачу Укрголовнауки Озерському і лист М. М. Крилова про працевлаштування М. М. Боголюбова.

Важливими стали також наративні джерела – результати інтерв'ю, узятих автором статті в учнів і послідовників М. М. Боголюбова (позначено *).

У спогадах учня М. М. Боголюбова академіка Г. С. Писаренка зазначається: «М. М. Боголюбов передусім розглядав фізичну суть проблеми. Незважаючи на те, що Микола Миколайович був «чистим» теоретиком, він дуже цінував гарний експеримент і підтримував експериментальні дослідження, що проводяться теоретиками»*. Ю. Л. Ментковський вказував, що «Миколі Миколайовичу були притаманні багатогранність, ерудиція, сміливість, незалежність і оригінальність наукового мислення, математична міць. Практично усі його результати – капітальні і безперечні»*. А. М. Федорченко зазначає такі риси вченого: «Висока інтелігентність і справжній демократизм, а також зразкова наукова сумлінність». У зв'язку з цим цікаві спогади члена-кореспондента НАН України В. П. Шелеста: «До людей він придивлявся, не одразу допускаючи в своє оточення, де міг поговорити не лише на наукові теми, а й на багато інших. Тоді з ним було дуже цікаво, він зовсім не був науковим сухарем. Але панібратства не допускав, хоч і був дуже делікатним і толерантним».

М. М. Боголюбов почав відвідувати семінар обраного 1922 р. академіка ВУАН М. М. Крилова, зустріч з яким визначила його подальшу долю. Для вільного користування оригінальною літературою вчитель розмовляв зі своїм учнем і давав завдання робити доповіді англійською та французькою мовами.

У 1924 р., не маючи повних п'ятнадцяти років, М. М. Боголюбов пише першу наукову роботу «Про поведінку розв'язків лінійних рівнянь у нескінченності». Завдяки зусиллям М. М. Крилова 1 липня 1925 р. Президія ВУАН ухвалює спеціальне рішення, затверджене Малою Президією Укрголовнауки Народного комісаріату освіти: «Беручи до уваги феноменальні здібності з математики, вважати Миколу Боголюбова аспірантом науково-дослідної кафедри математики в Києві з 18 червня 1925 р.». У січні 1926 р. М. М. Боголюбов перейшов разом із керівником на кафедру сільськогосподарської механіки. Після успішного захисту дисертації в 1928 р. його було затверджено науковим співробітником кафедри. Слід звернути увагу, що в аспірантській картці юнак пише, що володіє французькою, німецькою, англійською та італійською мовами.

Після двох років навчання 8 липня 1928 р. на засіданні кафедри сільськогосподарської механіки Інституту технічної механіки М. М. Боголюбов захищає роботу на тему «Про деякі нові методи у варіаційному численні». Протокол цього засідання свідчить про підтримку науковим товариством юного колеги. У відгуку М. М. Крилов наголосив: «Для нефахівців досить зауважити, що в цій найскладнішій галузі варіаційного числення аспірант, не вважаючи на свої молоді роки, став безпосереднім наслідувачем таких учених, як Гільберт, Каратеодорі, Тонеллі». Підкреслив, що робота аспіранта заслуговує навіть докторського ступеня. Протокол містить відгуки відомих учених: С. Н. Бернштейн оцінив роботи М. М. Боголюбова як дуже важливі; професор Л. Тонеллі (Італія) констатує виняткові математичні здібності М. М. Боголюбова; професор Х. Бор оцінює роботу як блискучу. Академік К. К. Симинський висловив думку, що молодий учений може стати організатором української науки і повинен до цього підготуватися. У зачитаному академіком К. К. Симинським проекті резолюції зазначено, що «робота аспіранта та її захист є блискучими і аспірант цілком відповідає вимогам, які ставляться до наукових співробітників кафедр. Тому кафедра просить Укрнауку затвердити його науковим співробітником кафедри з відповідним утриманням і клопотати про надання йому закордонного відрядження в той час, коли поїде за кордон академік М. М. Крилов». Закриваючи засідання, голова зборів із задоволенням констатував, що «енергійне та виняткове ставлення до юнака М. М. Боголюбова привело до добрих наслідків». У документі зазначається, що захоплення, яке виявили старші керівники кафедри, не було безпідставним, адже наймолодший з аспірантів кафедри блискуче захистив роботу через свій природний талант і підтримку з боку Укрнауки та керівника. Підкреслюється, що цим не має обмежуватися науковий поступ особи, бо талант не можна «ховати в землю», це спільне багатство та накладає на людину відповідні обов'язки. Висловлюється також побажання, щоб науковий стаж наймолодшого члена кафедри ширився, а М. М. Боголюбов з часом був не наймолодшим, а першим в Україні у відповідній царині математики.

Отже, виявлені архівні документи та зібрані нарративні джерела дають змогу розширити знання про становлення М. М. Боголюбова як вченого. Приклад М. М. Боголюбова показує важливість

атмосфери підтримки для формування молодого дослідника як вченого та наукового лідера.

UDC 51(091)+929+005.92

Alla Lytvynko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5321-2969>,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department,

Department of History and Sociology of Science and Technology,

SI «Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential

and Science History Studies, NAS of Ukraine»,

Kyiv, Ukraine

e-mail: litvinko@ukr.net

CONCERNING SOURCES FOR THE CREATIVE PORTRAIT OF ACADEMICIAN M. M. BOGOLYUBOV AS A SCIENTIST, PERSON AND TEACHER

A description of part of the source base of the scientific biography of Academician M.M. Bogolyubov - archival documents related to his post-graduate studies and the results of interviews conducted by the author with his students and followers.

Keywords: M. M. Bogolyubov, M. M. Krylov, mathematics, theoretical physics, history of science and technology in Ukraine.

УДК 930.253 (Долішній М. І.)

Майстренко Анжела Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1303-9214>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: a_maistrenko@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ АКАДЕМІКА М. І. ДОЛІШНЬОГО ЗА ДОКУМЕНТАМИ ОСОБОВОГО ФОНДУ ВЧЕНОГО

Представлено документи особового архівного фонду академіка НАН України М. І. Долішнього, що відклалися в Інституті архівознавства

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які дають змогу розкрити міжнародну наукову діяльність ученого.

Ключові слова: М. І. Долішній, архівні документи, Інститут архівознавства, міжнародна наукова діяльність.

У цьому році в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) до наукового обігу введено особовий архівний фонд № 368 академіка НАН України за спеціальністю «регіональна економіка» (1997), доктора економічних наук (1979), професора (1982), лауреата премій імені О. Г. Шліхтера АН УРСР (1983), імені М. І. Туган-Барановського НАН України (1996), Державної премії України в галузі науки і техніки (2003) Мар'яна Івановича Долішнього (1936–2006).

Учений працював над вирішенням фундаментальних і прикладних проблем розвитку регіонів України, формуванням теоретико-методичних основ регіональної політики в державі. Водночас М. І. Долішній цікавився питаннями інтеграції України в Європейський Союз та її впливу на економіку України і проводив активну міжнародну наукову діяльність. У статті ставиться за мету визначити коло документних джерел для дослідження міжнародної наукової діяльності видатного українського економіста, що зберігаються в його особовому фонді в ІА НБУВ.

Слід зазначити, що особовий фонд М. І. Долішнього містить статті, які відображають аналіз інтеграції України в Європейський Союз та її вплив на економіку України. В його архіві відклалися низка статей із цієї проблематики, зокрема: «Трансформаційні процеси в економіці України в контексті євроінтеграції», «Концептуальні підходи до розвитку співробітництва на українсько-польському пограниччі», «Механізми використання конкурентних переваг української економіки в інтеграції її в ЄС» тощо.

Серед архівних документів фонду, що висвітлюють міжнародну наукову діяльність М. І. Долішнього, а також демонструють високий рівень визнання його досліджень на міжнародному рівні, містяться публікації у міжнародних наукових журналах, збірниках, таких як «International Labour Review», «Človek v suradniciach multidimenzialnej spoločnosti», «Przedsiębiorczość i zarządzanie», «Problemy polsko-ukrainskiej współpracy przygranicznej».

Важливою темою для науковця були питання транскордонного співробітництва. В архіві представлено статті «Регіональні проблеми розвитку транскордонного співробітництва» і «Стратегічні напрямки розвитку транскордонного співробітництва в Україні у контексті активізації зовнішньоекономічної діяльності». Спільні наукові дослідження із зарубіжними колегами з питань транскордонного співробітництва дозволили академіку М. І. Долішньому використовувати міжнародний досвід і методології у своїх працях. У його фонді зберігається масив документів: «Procesy transformacji w ekonomii Ukrainy w Kontekście integracji europejskiej», «Sustainable development of Ukraine and its regions problems and perspectives», «Регіональна політика залучення іноземних інвестицій» із питання співробітництва між Україною та її сусідніми державами, в яких надано аналіз соціально-економічних умов розвитку країни, окреслено перешкоди і перспективи співпраці, що є важливим для стабільного розвитку прикордонних регіонів.

Вивчаючи досвід країн Європи, М. І. Долішній активно виступав за інтеграцію європейського досвіду під час розробки стратегій розвитку регіонів України. У статті «Європейський досвід – в практику діяльності регіонів України» він пропонував заходи з підвищення економічної конкурентоспроможності українських регіонів, залучення іноземних інвестицій і впровадження інноваційних методів управління.

Визнанням наукових досягнень М. І. Долішнього серед європейського міжнародного співтовариства став Почесний диплом від Nyíregyházi Főiskola (NYF), який було видано 9 листопада 2001 р. Університетом Ніредьгаза (Угорщина).

Учений брав активну участь у міжнародних науково-практичних конференціях і різних міжнародних економічних форумах. В архіві М. І. Долішнього представлено комплекс документів, які розкривають участь у них вченого (листи, запрошення, програми, доповіді та ін.). Під час міжнародних заходів академік встановлював контакти із науковими установами та вченими країн Європи і світу, обмінюючись досвідом із вирішення різних економічних питань. У фонді відклалося офіційне і приватне листування М. І. Долішнього, що містить значний інформаційний потенціал.

Отже, в особовому фонді академіка НАН України М. І. Долішнього в ІА НБУВ зберігається значний масив документів,

аналіз яких дасть змогу розкрити роль ученого у міжнародному науковому житті. Науковець брав активну участь у міжнародних наукових проєктах і дієво співпрацював із науковими установами різних країн. Міжнародна наукова діяльність академіка М. І. Долішнього була спрямована на інтеграцію української економіки в європейську.

UDC 930.253 (Dolishnyi M. I.)

Angela Maistrenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1303-9214>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Archeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: a_maistrenko@ukr.net

**RESEARCH OF INTERNATIONAL CONNECTIONS
OF ACADEMICIAN M. I. DOLISHNYY BASED ON THE
ON THE DOCUMENTS FROM THE PERSONAL ARCHIVE FUND**

Presented are the documents from the personal archival collection of Associate Member of the National Academy of Sciences of Ukraine M. I. Dolishnyi, which have been deposited in the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, enabling the exploration of the scholar's international scientific activities.

Keywords: M. I. Dolishnyi, archival documents, Institute of Archival Studies.

УДК 930.25 (477)

Міхалко Володимир Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-5586-3570>,

кандидат технічних наук, доцент, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник,

відділ технологічного забезпечення архівної справи,

Український науково-дослідний інститут

архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: yanaamega@gmail.com

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМАХ ЗА НАПРЯМОМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕНОСТІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

Проаналізовано можливості онлайн-платформ європейських країн і міжнародних організацій щодо підвищення кваліфікації архівістів за напрямом забезпечення збереженості архівних документів в електронній формі. Наведено перелік доступних курсів підвищення кваліфікації для працівників архівних установ України на онлайн-платформах.

Ключові слова: курси підвищення кваліфікації, архівні документи в електронній формі, архівна справа.

Модернізація архівної галузі України супроводжується різким збільшенням обсягів комплектування архівних фондів документами в електронній формі, як-то: електронні документи, документи у формі електронних інформаційних ресурсів, цифрові аудіовізуальні документи, документи в електронній формі особового походження, науково-технічна документація в електронній формі тощо. Саме тому архівні установи повинні бути готові ефективно забезпечувати збереження таких документів.

Підвищення ефективності забезпечення збереженості архівних документів в електронній формі може бути забезпечено такими факторами:

- вивченням сучасного досвіду іноземних країн і міжнародних організацій у даній галузі;
- навчанням працівників архівних установ на курсах підвищення кваліфікації в іноземних країнах або на онлайн-платформах, доступних в мережі Інтернет;
- підвищенням рівня матеріально-технічного та інформаційного забезпечення архівних установ.

Аналіз доступних онлайн-платформ у мережі Інтернет показав, що існує дві онлайн-платформи, які дають можливість підвищити кваліфікацію шляхом проходження безплатних онлайн-курсів за напрямом забезпечення збереженості архівних документів в електронній формі, це:

- онлайн платформа міжнародної організації «Коаліція цифрового збереження» / «Digital Preservation Coalition» разом із Національним архівом Великобританії;

- онлайн-платформа Техаського університету в Остіні (США).

Так, доцільно зазначити, що основними напрямками діяльності Національного архіву Великобританії є робота з оцифрування архівних документів, надання доступу до них через мережу Інтернет. Національний архів дає доступ до близько 250 архівів по території Великобританії.

«Коаліцію цифрового збереження» було створено у 2001 р. Діяльність Коаліції спрямовано, зокрема, на підтримку організацій та установ, що беруть участь в управлінні цифровими ресурсами, організацію семінарів, консультацій, практик, публікацій посібників із цифрового зберігання документів. «Коаліція цифрового збереження» – це науково-методичний центр, який спеціалізується на формуванні баз даних із проблем наукових досліджень і навчання у галузі збереження цифрових ресурсів.

Онлайн-платформа міжнародної організації «Коаліція цифрового збереження» (<https://dpc.getlearnworlds.com/courses>) разом із Національним архівом Великобританії дає можливість після реєстрації пройти 4 курси підвищення кваліфікації англійською мовою, а саме:

1. Основний курс «Основи забезпечення збереженості цифрових архівних документів (Digital Preservation for Beginners)», який складається з 38 навчальних модулів, у ході вивчення яких слухачами набуваються навички, необхідні для розроблення і впровадження робочих процедур збереження документів в електронній формі. У ході вивчення курсу слухачі отримують навички щодо роботи з програмними застосунками, які використовуються для забезпечення збереженості документів в електронній формі. Для вивчення курсу треба витратити приблизно 20 навчальних годин.

2. Короткий онлайн-курс «Створення реєстру цифрових архівних документів (Building a Digital Asset Register)», який складається з 1 навчального модуля, у ході вивчення якого слухачі набувають навички з планування, створення і ведення реєстру архівних документів в електронній формі. Для вивчення курсу треба витратити приблизно 2–4 навчальні години.

3. Короткий онлайн-курс «Надання доступу до цифрових архівних документів (Providing Access to Preserved Digital Content)», який складається з 1 навчального модуля, у ході вивчення якого слухачі набувають навички з розуміння широкого спектра питань, які

порібно враховувати під час надання доступу до архівних документів в електронній формі. Для вивчення курсу необхідно витратити приблизно 2–4 навчальні години.

4. Основний курс «Забезпечення збереженості документів з електронної пошти (Email Preservation)», який складається з 41 навчального модуля, у ході вивчення яких слухачами набуваються навички, потрібні для розроблення і впровадження робочих процедур збереження документів з електронної пошти. У ході вивчення курсу слухачі отримують навички щодо роботи з програмними застосунками, які використовуються для забезпечення збереженості документів з електронної пошти. Для вивчення курсу треба витратити приблизно 21–22 навчальні години.

Онлайн-платформа Техаського університету в Остіні (США) (<https://archivingforthefuture.teachable.com/>) дає можливість після реєстрації пройти онлайн-курс підвищення кваліфікації для архівістів англійською мовою «Архівування для майбутнього: прості кроки для архівування колекцій мовної документації» (Archiving for the Future: Simple Steps for Archiving Language Documentation Collections).

Цей навчальний курс розроблено з метою навчання архівістів і дослідників стосовно організації, упорядкування та архівування архівних документів, відновлювання і забезпечення збереженості колекцій мовної документації та метаданих в електронній формі. Увесь курс можна пройти приблизно за 3–5 навчальних годин.

Слід зазначити, що після проходження кожного курсу підвищення кваліфікації необхідно пройти тестування. У разі позитивного результату тесту видається сертифікат про успішне закінчення курсу.

Усі курси є вузькоспеціалізованими і призначені здебільшого для отримання практичних навичок щодо роботи з різними програмними застосунками, які використовуються у ході забезпечення збереженості архівних документів в електронній формі. Теоретичні аспекти на курсах розкриваються коротко, для їх вивчення подано посилання на навчальні посібники для додаткового ознайомлення, які можна безоплатно завантажити на онлайн-платформі курсів.

Отже, аналіз доступних онлайн-платформ для підвищення кваліфікації за напрямом забезпечення збереженості архівних документів в електронній формі показав, що на сьогодні в мережі Інтернет існують достатньо можливостей для працівників архівних

установ, щоб підвищити кваліфікацію на онлайн-курсах за визначеним напрямом діяльності.

UDC 930.25: 005.92+377

Volodymyr Mikhalko,

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-5586-3570>,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,

Senior Research Associate,

Senior Research Associate,

Department for Archival Affairs Technological Support,

The Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yanaamega@gmail.com

**ANALYSIS OF OPPORTUNITIES FOR THE QUALIFICATION
IMPROVEMENT ON ONLINE PLATFORMS IN THE FIELD
OF ENSURING PRESERVATION OF ARCHIVAL DOCUMENTS
IN ELECTRONIC FORM**

The issue of possibilities of online platforms of European countries and International organizations to improve the qualifications of archivists in the field of the preservation of archival documents in electronic form is analyzed. It is given the list of available advanced training courses for practitioners of archival institutions in Ukraine on online platforms of foreign countries.

Keywords: professional development courses, archival documents in electronic form, archival studies.

УДК 930.25:001](100=161.2}

Онищенко Олексій Семенович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

академік Національної академії наук України,

доктор філософських наук, професор,

радник Президії Національної академії наук України,

голова Інформаційно-бібліотечної ради

Національної академії наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

почесний генеральний директор,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: onyshenko@nas.gov.ua

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІВНОЇ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ

Українська архівна наукова спадщина складається з усіх видів архівних документів на всіх носіях інформації, створених науковцями в Україні і українськими вченими у зарубіжжі. Для цього ще слід додати архівні документи іноземних учених про Україну і українців. Усе це разом становить величезну, постійно зростаючу і постійно діючу документну базу для формування національної ідентичності українців, формування образу України і українців у зарубіжному середовищі, інтеграції українства в європейський і світовий інтелектуальний простір. Архівне багатство – це багатство шляхів і можливостей представлення України світові, а світу – Україні.

Ключові слова: архів, архівна наукова спадщина, євроінтеграція, україністика, європеїстика, цифровий архів, документ.

Архівна інтеграція, як і будь-яка інша, являє собою взаємодію, дорогу із зустрічним рухом. Зарубіжні документи входять у суспільний обіг у нас, а наші – у країнах контактів. А розпочалася вона разом з утвердженням християнства і писемності у Київській Русі. У процесі міждержавних і міжцерковних зв'язків до Києва надходила релігійна і світська література. Тут нею користувалися, а деякі твори переписувалися. При монастирях існували навіть спеціальні підрозділи для переписування – «скрипторії», де також і писалися вітчизняні твори. Поступово рукописання стало звичною практикою, завдяки якій ми маємо сьогодні рукописні фонди в архівах, бібліотеках і музеях.

Серед вітчизняних документів, які століттями зберігаються як реліквії у європейських країнах, є знакові артефакти, що свідчать про давню євроінтегрованість України. Це, наприклад, трактат «Мазі» київської княжни, візантійської імператриці Євпраксії Мстиславни (1108–1131), Реймське Євангеліє власності теж київської княжни, королеви Франції Анни (1032–1075), Конституція Пилипа Орлика (1672–1742), екзильного гетьмана Війська Запорозького.

Три різні історичні постаті, три різні історичні документи, які зв'язані з ними, але всі вони (і постаті, і документи) є втіленням міцних на той час українсько-європейських зв'язків. Євпраксія – дочка великого київського князя Мстислава і шведської принцеси Христини, дружина візантійського імператора Комніна. Володіла старослов'янською, старогрецькою та шведською мовами. Трактат «Мазі» написала старогрецькою. Він служив своєрідною медичною енциклопедією на Русі і у країнах Візантійської імперії. І досі використовується як джерело з історії медицини. Зберігається у Флорентійській бібліотеці Лоренцо Медічі.

Анна – дочка великого київського князя Ярослава Мудрого і шведської принцеси Інгігерди, дружина французького короля Генріха I, одна з найбільш освічених жінок Європи свого часу. Володіла шведською, старослов'янською, латинською, грецькою і французькою мовами. Євангеліє привезла з собою з Києва до Парижу. Ймовірно воно (кирилична частина) було переписано в скрипторії при Софійському соборі. На ньому тривалий час присягали французькі королі в Реймській резиденції, що й послужило причиною назви Реймське. Воно небезпідставно вважається видатною пам'яткою культури Київської Русі, хоча дискусії з приводу походження Реймського Євангелія, як і трактату «Мазі», точаться давно і тепер теж.

Показовим свідченням історичних євроінтеграційних настроїв передових кіл українського суспільства є Конституція Пилипа Орлика і світогляд його самого. Ідеї Конституції і суспільно-політичні погляди Орлика формувалися в атмосфері міжнаціональних і міждержавних європейських зв'язків, він нащадок литовсько-білоруської шляхти чеського походження. Освіту здобув у Віленській єзуїтській та Києво-Могилянській академіях. Володів вісьмома європейськими мовами. У Конституції поєднано український і європейський досвід суспільного устрою. Вона підготовлена за його особистою участю і під його керівництвом

староукраїнською і латинською мовами. Латинський текст зберігається нині у Національному архіві Королівства Швеція. Багаторічний його «Щоденник подорожнього», що вівся польською і французькою мовами і збірки віршів польською та численне листування з володарями європейських країн так само насичені інтеграційними думками. У архівній спадщині Пилипа Орлика можна знайти ще багато доказів його зусиль на об'єднання західних країн для підтримки державницьких прагнень України і включення її в європейський простір.

Це лише три приклади з найбільш яскравих входження і функціонування української інтелектуальних продуктів в європейському суспільному середовищі. А взагалі українська архівна спадщина, зокрема й її наукова частина, містить невичерпний матеріал для інформаційного забезпечення сучасного курсу євроінтеграції. За роки Незалежності зроблено немало для показу євроінтеграційного виміру нашої архівної спадщини. Але суспільний запит на об'єктивне знання історичної ролі і долі України зростає. Війна рф проти України поставила Україну в центр світової уваги.

І у вітчизняній, і у зарубіжній суспільній думці активізувалися прагнення виробити адекватний історичний і сучасний образ України, з'ясувати її історичне місце в європейському колі держав і народів, коріння європейськості українського менталітету, доцільності і можливостей входження України в Європейський Союз і, не в останню чергу, здатності України перемогти у протистоянні російської агресії. Все це неминуче породжує звернення до архівної спадщини як до бази документних першоджерел.

Тут постає двоєдине завдання системного виявлення і обліку архівних документів, які свідчать про закономірність інтересу України до Європи, а Європи – до України. Нам потрібно мати по можливості повну картину наявності україністики в архівах європейських країн, а єропейістики – в архівах України. Синтез україністики і єропейістики (в широкому – націєзнавчому, народознавчому, країнознавчому – розумінні обох понять) створює важливу складову наукової бази забезпечення євроінтеграції.

Найскладніше завдання на цій справі – виявлення і систематизація україністичних документів у зарубіжних архівах. Нерідко вони там не виділені в окремі фонди, а зберігаються врозсіп. Цифровізація реєстрів архівних документів не скрізь завершена. Тому існують проблеми доступу до зарубіжних архівосховищ і пошуку

в них потрібних матеріалів. Приблизно така ж сама ситуація і з європеїстикою в українських архівах.

Безумовно, не можна не відзначити ту величезну роботу, яку виконали за роки Незалежності України в галузях архівної україністики й європеїстики інститути НАН України: історії України, археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, українознавства імені І. Крип'якевича, української літератури імені Т. Г. Шевченка, народознавства, мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського та інші. З ними тісно співпрацюють Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства Державної архівної служби України. Державну політику в сфері збереження і відновлення національної пам'яті, зокрема і в сфері архівної спадщини, здійснює Український інститут національної пам'яті, який підпорядковується Кабінету Міністрів України. Потрібно сказати добре слово і про внесок в архівні євроінтеграційні процеси Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, Львівської національного університету імені Івана Франка, Києво-Могилянської та Острозької академій.

Важливо послідовно піднімати пласти архівної україністики і європеїстики, які свідчать про спільне, близьке, споріднене в історії, культурі, менталітеті, суспільному житті українського і європейських народів, популяризувати архівні фонди особистостей, що розбудовували спільне соціокультурне поле. Особливо і зокрема, в галузі науки, оскільки наука найбільш міцна і стійка єдина сила. Практика міжнародного архівного співробітництва показує, що тут потрібне комплексне об'єднання зусиль на всіх рівнях: індивідуальному в особі окремих фахівців, колективному – в особі установ і на державному – в особі керівних національних архівних органів.

Державний рівень міжархівного співробітництва обіцяє найбільш масштабні результати, бо в ньому передбачається сприяння влади. Цікавою в цьому плані є «Угода про співробітництво в рамках проєкту «Спільна архівна спадщина», укладена 18 квітня 2024 р. Її підписали керівники Державних архівів Польщі, Державної архівної служби України, Офісу Головного архівіста Литви, Національного архіву Латвії і Національного архіву Естонії.

Концепцію спільної архівної спадщини Угода бере за модель формування архівних відносин в об'єднаній Європі. Сторони зобов'язуються досліджувати національні архівні ресурси для виявлення матеріалів, що становлять спільну документальну спадщину, свідчить про спільне минуле та документують взаємовідносини, готують повні переліки архівів, що їх цікавлять, інформують одна одну про знайдені матеріали. Передбачається популяризація знань про спільну архівну спадщину, еквівалентний безкоштовний обмін цифровими копіями, забезпечення вільного доступу до всіх архівних матеріалів, видання спільних збірників документів з історії взаємовідносин, організація спільних виставок архівних документів, конференцій і семінарів.

Принагідно згадати, що 17 жовтня 2008 р. була підписана «Угода про співробітництво між Державним комітетом архівів України і Генеральною Дирекцією державних архівів Республіки Польща в галузі архівної справи», результатом якої має стати підготовка бази даних «Спільна польсько-українська архівна спадщина». Спільні бази даних – бажаний результат для всіх сторін співробітництва. Тому доцільно ініціювати нові двосторонні і багатосторонні договори інтеграційного характеру, реалізації яких сприятиме формуванню цифрової архівної бази українсько-європейських відносин.

Одним із фундаментальних завдань цієї роботи має бути створення постійно діючої архівної цифрової бази про історію інтеграції українських наукових установ і вчених у європейських науковий, освітній, інформаційний, загалом інтелектуальний простір. Наука дає найбільш вагомі і стійкі докази давнього взаємопереплетіння української і європейської передової думки. Українські вчені і наукові осередки були співтворцями європейського інтелектуального середовища, як і навпаки.

Якби ми узагальнили архівні дані про участь і роль українських науковців у європейському науковому житті, створили відповідну цілісну картину, то мали б надійну неспростовну документну базу для викриття міфів про меншовартість українців. Фрагменти (і неمالі) такої бази криються в архівах Києво-Могилянської академії, Наукового товариства імені Шевченка, класичних українських університетів: Харківського, Київського, Львівського, Одеського, Чернівецького. Множинні докази тривалого тісного співробітництва із європейськими науковими центрами містять архіви Національної

академії наук України і галузевих національних академій – педагогічної, медичної, правової, аграрної, мистецької.

Дані українських академій про міжнародне співробітництво публікується в їх річних звітах. Вони періодично узагальнюються, зокрема в ювілейних виданнях. Звіти зарубіжних академій й інших наукових центрів через мовні барери, збої в книгообміні тощо нам менш доступні. А важливо знати, як вони оцінюють результати співробітництва, бачить перспективи його розвитку, як сприймаються українські наукові надбання в зарубіжному інтелектуальному просторі. Українські академії – найбільші вітчизняні учасники наукової євроінтеграції. Їх досвід – внесок у готовність вступу України до ЄС. Закономірно напрошуються ідея започаткування великого міжакадемічного проєкту з питань інформаційного забезпечення наукової євроінтеграції, де немаловажну роль гратиме і ведення відповідної архівної бази.

У цьому зв'язку необхідно посилити увагу до тих архівних сфер, де можна виявити нові документи з україністики і європеїстики. Насамперед – це іномовні документи. В українських архівах зберігаються фонди, збірки, окремі документи латинською, німецькою, польською, болгарською, ідиш та іншими мовами. Найменш опрацьовані латиномовні тексти. Хоча в середні віки в Україні латиною написано багато наукових, філософських, богословських, полемічних творів. Українські науковці і студенти входили в європейські освітні і наукові заклади й установи саме завдяки володінню латиною. Українські католики мають значний латиномовний архівний спадок. Архіви Ватикану зберігають немало україністичних документів латинською, як, звичайно, й іншими мовами. Так що архівна пам'ять про латиномовну євроінтеграцію України може прислужитися і сьогодні.

Нові документи, цікаві з точки зору свідчень про історичні традиції євроінтеграції України, чекають нас у вітчизняних і зарубіжних архівах, доступ до яких відкрито недавно. Це – колишні секретні, службові, особові архіви, строки обмеження в користуванні якими закінчився. Воєнні архіви, архіви спецслужб, дипломатичних відомств, закритої науково-дослідної тематики, персональних даних тощо.

Ще багато нових документів, корисних для розуміння минулого і сучасного євроінтеграції, можна знайти в архівах з природознавства, техніки, технологій. Здобутки українських учених у цих галузях

мають немало підтверджень у патентних архівах європейських країн. Патенти та винаходи і відкриття українського походження в архівах зарубіжжя – свідчення реального функціонування вітчизняної наукової спадщини в світовому інтелектуальному просторі. Значення патентних сховищ для розвитку архівної євроінтеграції не слід недооцінювати.

Резерви архівної євроінтеграції можна знайти і в спадщині українських наукових товариств, асоціацій, спілок, комісій, рад. Їх у нас дуже багато. Кожна наука у них так чи інак представлена. Всі вони зв'язані з відповідними профільними міжнародними і національними зарубіжними товариствами. Реально функціонують і в європейському інтелектуальному житті. Це спільні дослідження, конференції, публікації, виставки, інші форми спілкування. Звичайно ж, вони накопичили і різноманітний архівний матеріал про взаємодію із іноземними партнерами. Цей матеріал можна і треба більше використовувати для розвитку наукової та й тієї ж архівної євроінтеграції.

Розглядаючи резерви архівної підтримки євроінтеграції, не забудемо і про архіви наукових видавництв і журналів. Не все, що надходило до їхніх редакцій, опубліковано. Там, особливо в старих видавництвах і журналах, зібралися цілі поклади оригінальних, правлених рукописів, рецензій на них, протоколів обговорень, листувань з авторами. Ці документи можуть стати в пригоді при вивченні руху українських наукових і художніх творів у європейське середовище, а європейських – в українське. На жаль, архіви наукових видавництв і журналів мало фігурують в сучасних історичних дослідженнях.

Великий євроінтеграційний потенціал нарощується в цифрових архівах. У процесі оцифрування архівних документів на традиційних носіях інформації і архівування оригінальних цифрових документів формується колосальна Дата база, яка стане основним джерелом документів з історії цивілізації. За наявності досконалих програм вилучення знань з великих масивів інформації, з них можна буде відбирати необхідні євроінтеграційні документи на бажану тему. Підготовка таких програм не терпить зволікання.

Український архівна наукова спадщина багата змістом, глибоко укорінена в європейській інтелектуальне середовище, ввібрала в себе кращі надбання світової науки і культури, конкурентноздатна на міжнародному інформаційному просторі. Але все це – потенціал,

реалізація якого вимагає постійного удосконалення всієї архівної справи. Євроінтеграція стимулює це завдання. Передусім вона вимагає узгодження з міжнародними вітчизняних стандартів опрацювання архівних документів, правил доступу до архівів, обміну документами, спеціалістами, технологіями. Розгортати державну договірну основу міжархівного співробітництва. Активізувати участь українських архівів у міжнародних наукових, інформаційних організаціях (Всеєвропейська федерація академій наук – ALLEA, Міжнародний союз академій соціальних наук – IUA, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ – IFLA) – та множина галузевих наукових товариств. Доцільно принагідно насичати архівними документами освітні шкільні і вишівські програми, мас-медіа, особливо телерадіомовлення на зарубіж, урізноманітнювати діяльність архівних прес-служб.

Архівна наукова спадщина – потужний арсенал історичних свідчень самотності і суб'єктності України. Архіви – документні скарбниці суспільної пам'яті. Вони служили і служитимуть незамінним джерелом інформаційного забезпечення повноцінного функціонування України в світовому співтоваристві держав і народів.

UDC 930.25:001](100=161.2}

Oleksii Onyschenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,

Advisor of the National Academy of Sciences of Ukraine Presidium,

The head of the Informational-library council,

of National Academy of Sciences of Ukraine,

Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Honorary General Director,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: onyshenko@nas.gov.ua

EUROPEAN INTEGRATION POTENTIAL OF UKRAINIAN ARCHIVE SCIENTIFIC HERITAGE

Ukrainian archival scientific heritage consists of all types of archival documents on all information carriers created by scientists in Ukraine and Ukrainian scientists abroad. For this, archival documents of foreign scientists about Ukraine and Ukrainians have to be added. In complete it constitutes a huge,

constantly increasing document base for the formation of the national identity of Ukrainians, image of Ukraine and Ukrainians in the foreign surrounding, the integration of Ukrainians into the European and world intellectual space. Archival wealth is a wealth of ways and opportunities to represent Ukraine to the world and the world to Ukraine.

Keywords: archive, archival scientific heritage, European integration, Ukrainian studies, European studies, digital archive, document.

УДК 930.253:004

Остапчук Валерія Борисівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5363-235X>,

аспірантка,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: valery400@ukr.net

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРИЙМАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ДОКУМЕНТІВ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ ВИГЛЯДІ

Розглянуто досвід європейських країн із приймання і зберігання документів особового походження в електронному вигляді. Визначено актуальні напрями з розвитку системи зберігання електронних документів в архівних установах України на основі досвіду роботи європейських архівів і бібліотек. *Ключові слова:* фонди особового походження, електронні документи, стратегії зберігання документів в електронному вигляді.

Документи особового походження в електронному вигляді є досить вразливими, так як обсяг інформації в електронному вигляді постійно збільшується, змінюються види носіїв, формати файлів тощо. Через ці обставини особа, що ними володіє, зазвичай намагається оптимізувати вигляд своїх документів, унаслідок чого видаляються проміжні копії, втрачається інформація під час перенесення з різних носіїв і важливі деталі, без яких неможливо зробити анотацію документа. В архівах і бібліотеках країн Європи накоплено певний досвід із подолання негативних чинників у ході приймання та зберігання документів особового походження в електронній формі.

Метою дослідження є розгляд європейських практик із приймання і зберігання електронних документів під час формування архівних фондів особового походження в електронному вигляді.

У 2006 р. у Польщі створено Архів електронних документів (АЕД), до якого надходять електронні документи з органів державної влади і місцевого самоврядування, політичних партій та інших недержавних організацій, а також фізичних осіб. Архітектура АЕД складається з трьох рівнів: зовнішнього, внутрішнього та прихованого. Зовнішній рівень, або рівень презентації, є порталом з відповідною інфраструктурою, що складається із внутрішнього (додатку для управління ресурсами) і зовнішнього інтерфейсів (додатку для пошуку й обміну матеріалами для зовнішніх користувачів). На внутрішньому рівні розташовано цифровий архів, який містить засоби для управління даними і зберігання електронних документів з можливістю їх перенесення до глибокого архіву. Складовою цифрового архіву є зона очікування, де зберігаються до верифікації та затвердження всі цифрові дані (тобто список приймання-передавання, пакети архівних документів, а також їхні наступні версії). Прихований рівень включає глибокий архів, який призначений для постійного зберігання архівних електронних документів.

Розвиток цифрової бібліотеки Франції Gallica розпочався з 1997 р., а в 2015 р. вона була адаптована під електронні документи і стала називатися Gallica Labs. Концепцією, яка обрана для зберігання даних, є OAI (Open Archival Information System), що дозволяє усім неархівним організаціям бути активними учасниками у процесі зберігання документів. OAI описує структуру архіву для існуючих і майбутніх архівів, слугує підставою для порівняльного аналізу і дискусій з питань функціональної та інформаційної моделей довготривалого зберігання електронних даних, пропонує специфікації функцій прийому, доступу, адміністрування та зберігання електронних даних. І засобом тривалого збереження електронних документів є SPAR (Système de préservation et d'archivage réparti), яка почала діяти з 2010 р. SPAR забезпечує збір, зберігання і поширення даних, при цьому гарантуючи цілісність та автентичність переданих документів, а також надає всю необхідну інформацію, що забезпечить сприйняття документальних даних користувачем. У системі усі дані завантажені у картотеки (файли)

метаданих у форматі METS, який дозволяє завантажувати у XML всю інформацію про об'єкт і гарантує довговічність. Потім копії цих метаданих передаються до модуля управління даними – склад метаданих, закодованих у RDF (Resource Description Framework), куди здійснюються комплексні запити, які дозволяють проводити операції зі зберігання. Життєвий цикл документів у SPAR забезпечується координованою діяльністю різноманітних учасників проекту зберігання.

Проте найбільшого прогресу досягли фахівці з Великобританії. У 2005 р. розпочала роботу система Electronic Records Online, що забезпечує приймання, зберігання, опрацювання і доступ до електронних документів. Основними етапами передавання електронних документів до архівних фондів є відбір електронних документів для зберігання, підготовка їх до передавання на основі спеціального програмного забезпечення, передавання за допомогою інформаційних систем (як виняток – на фізичних носіях), карантин, перевірка якості, внесення в інформаційний масив, створення резервної копії, забезпечення доступу. Для автоматичної ідентифікації форматів файлів розроблено і постійно удосконалюються такі інструменти, як програма DROID (Digital Record Object Identification) і система PRONOM.

Основною функцією DROID є точна ідентифікація формату файлу на основі записів у базі даних PRONOM, навіть якщо його розширення неправильне або відсутнє, він здатен одночасно сканувати мільйони файлів і визначати сотні різних форматів, особливо для зберігання документів, аудіо- і відеозаписів і графічних образів. Крім основної функції DROID також забезпечує і інші дії з файлом, а саме визначає: його розмір, дату останньої зміни та шлях до нього. PRONOM містить ряд інструментів і послуг з підтримки функцій електронного зберігання, до яких можна віднести оцінку ризиків, планування напрямів міграції, ідентифікацію та розміщення об'єкта, витяг із метаданими. У такий спосіб PRONOM створює можливість для усіх користувачів щодо визначення, які файли вони зберігають, як краще забезпечити цей процес для довготривалого зберігання та у яких форматах. Програма DROID має вільне розповсюдження для усіх зацікавлених осіб, хто прагне ефективно управляти своїми файлами.

Проведений аналіз систем зберігання електронних документів у країнах Європи дозволяє сформулювати такі шляхи розвитку для вітчизняної системи зберігання електронних документів:

- розробити (або адаптувати існуючі закордонні аналоги) автоматизовану систему управління процесом експертизи надісланих електронних документів і подальшого зберігання;
- забезпечувати постійну технічну підтримку роботи цієї системи шляхом постійного додавання нових форматів зберігання даних і забезпечення своєчасної міграції файлів у новітні формати;
- створити інтерактивне керівництво для користувачів різного рівня доступу (фахівців-архівістів, фондоутворювачів тощо) для можливості ознайомлення з функціоналом програмного забезпечення для його ефективного використання.

UDC 930.253:004

Valery Ostapchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5363-235X>,

Phd student,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: valery400@ukr.net

EUROPEAN EXPERIENCE OF RECEIVING AND STORAGE DOCUMENTS OF PERSONAL ORIGIN IN ELECTRONIC FORM

The experience of European countries in accepting and storing documents of personal origin in electronic form is considered. Current trends in the development of the electronic document storage system to Ukrainian archival institutions have been determined based on the experience of European archives and libraries.

Keywords: funds of personal origin, electronic documents, strategies for storing documents in electronic form.

УДК 001.83:061.1ЄС]:930.25(477)

Приходько Людмила Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1674-1001>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР: СУТНІСТЬ, ЦІЛІ, ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ, ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО АРХІВОЗНАВСТВА

Розглянуто сутність, цілі, пріоритети Європейського дослідницького простору, стратегічні ініціативи керівництва Євросоюзу щодо його розвитку. Приділено увагу європейським стандартам і практикам наукової діяльності, актуальним для українського архівознавства.

Ключові слова: інтеграція, Європейський дослідницький простір, Рамкові програми ЄС, «відкрита наука», українське архівознавство.

Курс на євроінтеграцію після підписання нашою державою у 2014 р. Угоди про Асоціацію з Євросоюзом (ЄС) став імперативом її зовнішньої й внутрішньої політики. Йдеться про широкий спектр присутності України в європейській системі міжнародних відносин, що охоплює соціально-економічну інтеграцію, фінансово-бізнесову кооперацію, створення спільного простору безпеки, налагодження різноманітної співпраці у цифровій сфері, гуманітарну і культурну взаємодію. Ключовими завданнями цього процесу є: досягнення високого рівня інтеграції української науки до єдиного дослідницького простору держав-членів із урахуванням національних інтересів; розширення міжнародного співробітництва у сфері наукових досліджень; розбудова сучасної науково-дослідної та інноваційної інфраструктури. Актуальність тематики доповіді зумовлена потребою розроблення і практичної реалізації перспективних інструментів модернізації архівної справи України на ґрунті цифрових інновацій та європейського досвіду і, відповідно, підвищення ефективності досліджень в українському архівознавстві, якості впровадження їх результатів в архівну практику.

Мета доповіді – розглянути основні аспекти створення й функціонування Європейського дослідницького простору (англ. European Research Area, ERA, далі – ЄДП) і на цій основі акцентувати увагу на особливостях євроінтеграційних процесів щодо організації наукової діяльності. Теоретичне підґрунтя статті становлять публікації українських авторів – В. Антонюк, А. Джурило, С. Іванова, С. Князева, В. Лозового, О. Локшиної, В. Ляшенка, І. Матюшенка, І. Підоричевої, О. Решетняк, М. Стріхи, О. Топузова, В. Хаустової,

О. Шпарик та інших, в яких проаналізовано ідею, завдання, принципи формування ЄДП, ключові результати його розвитку в ЄС за майже двадцятирічний період. Надано порівняльну характеристику Рамкових програм ЄС, окреслено можливості й сформульовано пропозиції щодо розширення співпраці між Україною та ЄС у сфері досліджень та інновацій у воєнний і повоєнний періоди. Українські науковці визначають сутність ЄДП як об'єднання держав – членів ЄС, його асоційованих членів та інших європейських країн, спрямоване на розвиток міжнародного наукового й інноваційного співробітництва, формування консолідованої політики у сфері досліджень та інновацій, забезпечення вільного руху дослідників і знань. Починаючи з 2012 р., Єврокомісія, держави-члени, асоційовані країни долучилися до розбудови ЄДП у рамках реалізації пріоритету розумного зростання (зростання економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях) Стратегії «Європа 2020», а також провідної ініціативи «Інноваційний союз», що передбачає покращення умов доступу до фінансування досліджень та інновацій. У травні 2015 р. Радою з конкурентоспроможності ЄС затверджено Дорожню карту ЄДП на 2015–2020 рр. – стратегічний документ, що визначив пріоритети розвитку наукових досліджень та умови їх використання для інновацій у ЄС. Державам-членам та асоційованим членам запропоновано прийняти на національному рівні плани з імплементації цієї дорожньої карти і забезпечити моніторинг їх виконання. Концепція ЄДП містить пріоритети, з урахуванням яких кожна країна-учасниця має розробити власну дорожню карту: підвищення ефективності функціонування національних дослідницьких систем; спільне вирішення проблем, зумовлених глобальними викликами; вільний ринок праці дослідників і сприяння їхній мобільності; гендерна рівність; відкрита наука, відкриті інновації, відкритість світу, що мають гарантувати досконалість і результативність інвестицій у наукові дослідження, одночасно захищаючи інтереси ЄС; розвиток міжнародного співробітництва. На виконання стратегії «Європа 2020» у 2014 р. було запущено Рамкову програму ЄС із досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (2014–2020), що охопила такі основні напрями: передова наука, ефективна співпраця науки і суспільства; глобальні виклики та європейська конкурентоспроможність; інноваційна Європа. Україна набула статусу асоційованого члена цієї програми після підписання Президентом України 15 липня 2015 р. Закону України «Про

ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020». У 2021 р. прийнято Рамкову програму ЄС із досліджень та інновацій «Горизонт Європа» (2021–2027), що має такі конкретні цілі: розвивати і просувати створення й розповсюдження високоякісних нових фундаментальних і прикладних знань, технологій, підтримувати навчання і мобільність дослідників; генерувати знання, посилювати вплив наукових досліджень на реалізацію політики ЄС, сприяти доступу до інноваційних рішень та їх ефективне впровадження у різних сферах життєдіяльності європейського суспільства; заохочувати всі форми інновацій, технологічного розвитку, передавання знань і технологій, посилювати впровадження і використання інноваційних рішень. Опрацювання цілей, пріоритетів, нормативно-правових документів, інструментів розбудови ЄДП має важливе значення для якісної трансформації в галузі українського архівознавства, засвоєння кращих європейських стандартів і практик організації науково-дослідної діяльності. Ключовою парадигмою ЄДП є «відкрита наука», основу якої становить загальна уніфікована е-інфраструктура з відкритим доступом для дослідників із будь-якого місця, а це істотно розширює можливості ознайомлення українських науковців із результатами досліджень колег в ЄС. Для сприяння ширшому залученню українських науковців до науково-дослідних та інноваційних програм ЄС доцільно підвищувати їхню обізнаність про можливості й умови участі в них.

UDC 001.83:061.1ЄС]:930.25(477)

Lyudmyla Prykhodko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1674-1001>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Senior Research Associate,

Department of Archival Studies and Document Studies,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: prykhodkolf2021@ukr.net

**EUROPEAN RESEARCH AREA: ESSENCE, GOALS, DEVELOPMENT
PRIORITIES, LANDMARKS FOR UKRAINIAN ARCHIVAL SCIENCE**

The essence, goals, priorities of the European Research Area, strategic initiatives of the EU leadership concerning its development are considered. Attention is paid to European standards and practices of scientific activity actual for Ukrainian archival science.

Keywords: integration, European Research Area, EU Framework programs, «open science», Ukrainian archival science.

УДК 930.5:0.034.2-028.26]:347.129(474.5)

Чорноморець Євгенія Матеївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1521-0129>,

кандидатка філософських наук, старша наукова співробітниця,
відділ архівознавства,

Український науково-дослідний інститут

архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: eugeniamch@gmail.com

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРІГАННЯ ЦИФРОВИХ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ У ЛИТВИ

Розглянуто визначення термінів «документ цифрового походження», «оцифрований документ», «електронний документ», «резервна копія», умови забезпечення зберігання документів цифрового походження та рекомендації щодо форматів і носіїв цифрових кінодокументів, сформульовані у нормативних актах Литви з архівної справи.

Ключові слова: цифровий аудіовізуальний документ, цифровий кінодокумент, Литовська Республіка, нормативний акт, резервна копія.

У зв'язку зі стрімким розвитком технологій зростає кількість цифрових фото-, фоно-, відео- та кінодокументів, відповідно, збільшується і чисельність цифрових аудіовізуальних документів, які надходять на зберігання у державні архівні установи. Особливо цей процес активізувався в роки російсько-української війни, оскільки відбувається активне документування подій воєнного часу (збирання і зберігання фотографій, аудіо- і відеозаписів, включаючи опубліковані на вебсайтах і у соціальних мережах). Вивчення зарубіжного досвіду забезпечення зберігання цифрових аудіовізуальних документів буде корисним для модернізації вітчизняної стратегії в цьому питанні. Ми коротко оглянемо основні нормативні акти Литви.

У Правилах документообігу та обліку № V-118 від 04.07.2011 наведено визначення документа цифрового походження: це «інформація, зафіксована в цифровому форматі, якою керують засобами інформаційних технологій» і цифрової копії документа: це «зафіксований у нецифровому форматі зміст документа, переведений у цифровий формат засобами інформаційних технологій». На ці визначення посилаються інші нормативні акти з архівної справи. Натомість у Законі Литовської Республіки про документи та архіви № I-1115 від 05.12.1995 використовується термін «електронний документ» – це «документ, створений або отриманий засобами інформаційних технологій». Поняття електронного документа є ширше і містить як документи цифрового походження, так і оцифровані документи. Засвідчений електронним підписом електронний документ називається офіційним електронним документом.

Основний нормативний акт Литви з архівної справи – Закон Литовської Республіки про документи та архіви № I-1115 від 05.12.1995 встановлює загальні вимоги до зберігання електронних документів. Так, за ст. 12 державні та комунальні установи, підприємства, уповноважені державою особи, громадські організації, приватні юридичні особи зобов'язані «зберігати документи в надійному та безпечному середовищі, оцінюючи можливі фактори ризику; забезпечити, щоб наявні електронні та інші документи, доступ до яких можливий лише за допомогою спеціального обладнання, залишалися автентичними, надійними і доступними протягом усього періоду їх зберігання, причому контекстна інформація повинна зберігатися разом із цими документами». Правила зберігання документів V-157 від 28.12.2011 встановлюють, зокрема, вимоги до зберігання оцифрованих документів і документів цифрового походження (цьому присвячений п'ятий розділ).

Передусім висуваються рекомендації щодо забезпечення цілісності та читабельності вмісту таких документів.

Для забезпечення цілісності приписується принаймні раз на два роки перевіряти надійність використовуваних інструментів (таких як алгоритми узагальнення даних) і за необхідності оновлювати їх.

Для забезпечення читабельності вмісту приписується не рідше одного разу на два роки переглядати й оновлювати перелік форматів, а також у разі потреби оновлювати програмні засоби, щоб

забезпечити можливість надавати вміст документів у надійних форматах.

Для забезпечення збереженості документів цифрового походження й оцифрованих документів рекомендується використовувати оновлення носія (перезапис даних із носія, на якому зберігаються цифрові та оцифровані документи, на носії нового покоління) і зворотню конвертацію.

Для забезпечення контролю зберігання і цілісності документів приписується здійснювати низку заходів: не рідше, ніж раз на два роки здійснювати перевірку носів інформації та пристроїв копіювання даних, при цьому фіксувати виявлені помилки і несправності та заходи, вжиті для їх усунення; впровадити засоби автоматичного запису помилок у носіях інформації; здійснювати перевірку наявності і стану документів та їх облікових даних; здійснювати облік і контроль ємності цифрових сховищ; здійснювати облік і контроль інформації про переміщення документів (файлів). Також рекомендується регулярно створювати резервні копії документів і пов'язаних з ними даних та цифрового сховища. Цей припис потребує прояснення, оскільки, з одного боку, не вказується, як часто слід створювати резервні копії, як їх обліковувати і де зберігати; з другого – резервними копіями в Законі про архіви називають копії документів, призначені для використання (а не для забезпечення збереженості документів та їх відновлення у разі втрати чи пошкодження).

Щодо носіїв висуваються такі вимоги: документи слід переносити на нові носії принаймні раз на три роки (крім випадків, коли носій забезпечує стійке довготривале збереження відповідно до технічних (заводських) параметрів, наприклад, магнітна стрічка); кожен носій повинен мати унікальний номер; слід складати перелік носіїв із зазначенням місць їх зберігання; слід перевіряти, чи відповідає кількість документів на носіях їх кількості, зазначеній в обліковій документації; документи рекомендується зберігати нестисненими.

В Інструкції щодо порядку передачі оригінальних національних кіноматеріалів до державного архіву VE-87 від 22.08.2017 серед іншого визначено перелік форматів і носіїв, які рекомендовано застосовувати при передачі на зберігання художніх, документальних, анімаційних фільмів та аудіоматеріалів цифрового походження.

Отже, загальні умови забезпечення збереженості документів цифрового походження визначені у Правилах зберігання документів V-157 від 28.12.2011, які є такими і для аудіовізуальних документів цифрового походження. Специфічні вимоги до форматів і носіїв кіноматеріалів та аудіоматеріалів визначено в Інструкції щодо порядку передачі оригінальних національних кіноматеріалів до державного архіву VE-87 від 22.08.2017.

UDC 930.5:0.034.2-028.26]:347.129(474.5)

Yevheniia Chornomorets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1521-0129>,

Candidate of Philosophical Sciences,

Senior Research Fellow,

Department for Archival Studies,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping,

Kyiv, Ukraine

e-mail: eugeniamch@gmail.com

NORMATIVE REGULATION OF THE STORAGE OF DIGITAL AUDIOVISUAL DOCUMENTS IN LITHUANIA

The article examines the normative acts of Lithuania on archival affairs, which consider the definition of the terms «document of digital origin», «digitized document», «electronic document», «backup copy», conditions of storage of documents of digital origin and recommendations on the formats and storage media of digital film documents.

Keywords: digital audiovisual document, digital film document, Republic of Lithuania, regulatory act, backup copy.

УДК 930.253 (Щербак М. М.)

Шаповал Андрій Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shai196@ukr.net

УЧАСТЬ МИКОЛИ ЩЕРБАКА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ГЕРПЕТОЛОГІЧНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ В ПРАЗІ: ЗА АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ

На основі аналізу документних джерел, що зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, висвітлено участь М. Щербак в Європейській герпетологічній конференції в Празі у 1985 р.

Ключові слова: М. Щербак, особовий фонд, Інститут архівознавства, міжнародна наукова співпраця, герпетологія.

В особовому фонді українського зоолога, герпетолога, природоохоронця, музеєзнавця, члена-кореспондента НАН України М. Щербак (№ 295), що зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ), відклався широкий комплекс документів, який висвітлює дієву співпрацю вченого з науковими установами, товариствами і дослідниками країн Європи та його активну участь у роботі європейських наукових форумів, передусім у галузі герпетології: листи, запрошення, програми, щоденникові записи, звіти та ін.

Протягом 19–23 серпня 1985 р. у Празі відбулася перша Європейська герпетологічна конференція, на якій розглядалися актуальні питання з вивчення амфібій і рептилій та було підсумовано тогочасні дослідження з герпетології. Крім європейських учених у форумі взяли участь фахівці з США, Австралії, Індії, Нігерії, Куби та інших країн світу. Українських учених на Європейській герпетологічній конференції представляв доктор біологічних наук М. Щербак, який у 1978 р. став лауреатом премії імені Д. К. Заболотного АН УРСР за цикл робіт із систематики, екології та паразитофауни рептилій Палеарктики.

У фонді М. Щербак зберігаються щоденники, які вчений вів під час закордонних наукових відряджень, зокрема, до Болгарії (1964), Чехословаччини (1985, 1989), Німеччини (1987, 1990), Великобританії (1989), Швеції (1889, 1991), Австралії (1993, 1994) та Ізраїлю (1993, 1994). Відклався й щоденникові записи, зроблені М. Щербаком протягом 18–25 серпня 1985 р., де вчений зафіксував свої враження від наукової поїздки до Чехословаччини та участі в роботі Європейської герпетологічної конференції. В архіві вміщено і звіт М. Щербак про його участь у науковому форумі. Аналіз цих

документів, які вперше вводяться до наукового обігу, дає змогу розкрити внесок українського вченого у роботу Європейської герпетологічної конференції та визначити її значення для розвитку україно-європейської наукової співпраці, зокрема у галузі герпетології.

Робота наукового форуму розпочалася 19 серпня 1985 р. з виступів президентів Європейського герпетологічного товариства І. Айзельта (Австрія) і Американського герпетологічного товариства К. Ганса і вшанування найстарішого герпетолога Чехословаччини З. Шинкара.

М. Щербак взяв участь у роботі секції систематики амфібій і рептилій, засідання якої відбувалися у приміщенні Карлового університету. 20 серпня науковець виступив із доповіддю про геконів фауни СРСР і суміжних країн, яка дістала високу оцінку від колег і завдяки супроводжувальному широкому ілюстративному матеріалу привернула увагу багатьох фахівців.

Головним же результатом виступу М. Щербака стало вирішення на його користь суперечки з західнонімецьким ученим, завідувачем відділення герпетології Зоологічного науководослідного музею ім. Олександра Кеніга В. Беме, який не визнавав валідність палеарктичного виду геконів, яку визначив український учений. Отже, за М. Щербаком було закріплено пріоритет нової системи цієї групи ящірок.

Під час роботи наукового форуму 20 серпня 1985 р. відбулося засідання членів Європейського герпетологічного товариства, до складу якого входив і М. Щербак. На засіданні обрали нового президента товариства, яким став професор Б. Ланца з Італії. Українського ж герпетолога обрали до складу комісії Європейського герпетологічного товариства з охорони плазунів.

На конференції, спілкуючись із закордонними колегами, М. Щербак домовився про обмін колекційними матеріалами з Піренейського та Апеннінського півостровів. Вдалося домовитися і про отримання живого матеріалу, рідкісних і вимираючих видів плазунів для розведення у лабораторії Зоологічного музею, який тоді діяв під керівництвом М. Щербака у складі Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР, а саме – леопардового полоза, чисельність якого зменшувалася в Криму.

За кордоном М. Щербак звернув увагу на те, що деякі фахівці, перебуваючи в нашій країні як іноземні туристи, безконтрольно

вивозили рідкісних плазунів. Повернувшись до України, учений став вимагати заборони на безконтрольний вивіз амфібій і рептилій іноземними туристами.

За підсумками роботи Європейської герпетологічної конференції, М. Щербак вважав, що дослідження вітчизняних фахівців відповідають світовим стандартам. Однак визнавав, що західні колеги мають кращі можливості (географічні умови) у збиранні матеріалу і використовують окремі передові методи з систематики плазунів, застосування яких варто було б поширити в нашій країні. У цілому ж європейський форум мав позитивні наслідки для розвитку герпетології в Україні.

Участь М. Щербака в Європейській герпетологічній конференції сприяла й зростанню авторитету українського вченого серед міжнародного наукового співтовариства, про що свідчать надіслані йому численні запрошення на наукові форуми з різних країн Європи. Так, М. Щербак став учасником Першого Всесвітнього герпетологічного конгресу, який відбувся 11–19 вересня 1989 р. у Кентербері (Великобританія), про що знов-таки зберігається масив документів у фонді вченого в ІА НБУВ.

Отже, в особовому фонді члена-кореспондента НАН України М. Щербака в ІА НБУВ міститься значний архівний ресурс, який дає змогу всебічно висвітлити міжнародну наукову діяльність ученого. Наукові досягнення видатного українського герпетолога дістали високу оцінку з боку європейських учених, про що свідчить і участь М. Щербака в Європейській герпетологічній конференції та його діяльність в Європейському герпетологічному товаристві.

UDC 930.253 (Shcherbak M. M.)

Andrii Shapoval,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of the Department,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shai196@ukr.net

PARTICIPATION OF MYKOLA SHCHERBAK IN THE EUROPEAN HERPETOLOGICAL CONFERENCE IN PRAGUE:

ACCORDING TO ARCHIVE DOCUMENTS

On the basis of the analysis of documentary sources stored in the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, the participation of M. Shcherbak's in the European Herpetological Conference in Prague in 1985 is highlighted.

Keywords: M. Shcherbak, private fond, Institute of Archival Studies, international scientific cooperation, herpetology.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[930.25:001.32

Яременко Лідія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4731-028X>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
директорка,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: yaremenko@nbuv.gov.ua

ОСНОВНІ СПРЯМУВАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО З ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ

Визначено основні напрями і завдання досліджень Інституту архівознавства НБУВ за науково-дослідним проектом із вивчення та окреслення шляхів інтеграції архівної наукової спадщини України в європейський інтелектуальний простір.

Ключові слова: Інститут архівознавства НБУВ, наукові дослідження, архівна наукова спадщина України, шляхи євроінтеграції.

Головні завдання науково-дослідної роботи Інституту архівознавства НБУВ у найближчі роки акцентуються на вивченні і визначенні шляхів процесу євроінтеграції академічної наукової спадщини України, дослідженні та представленні у вітчизняному та світовому інформаційному просторі документів Архівного фонду НАН України як невід'ємної складової європейської архівної наукової та історико-культурної спадщини.

Для реалізації завдань наукового проєкту пропонується кілька напрямів взаємопов'язаних складових дослідження.

1. Вивчення та аналіз вітчизняних і зарубіжних – видань, нормативних документів, методичних розробок, термінологічних словників, електронних ресурсів (сайтів, баз даних) щодо сучасного стану, проблем і завдань у діяльності наукових архівів, з більш конкретизованим вивченням питань представлення наукової спадщини як інституційної форми, так і особових фондів окремих вчених в архівних системах країн Європи, у національних архівних фондах; критеріїв експертизи цінності, стандартів описування документів і складання науково-довідкового апарату до них, формування фондів; форматів зберігання і нормативних засади використання як оригінальних, так і цифрових документів.

Вивчення та узагальнення досвіду зарубіжних архівів дасть можливість урахувати загальні тенденції щодо збереження наукової спадщини в культурному середовищі, представлення в інформаційному просторі та адаптувати їх до роботи українських наукових архівів, визначити практичні кроки для їх реалізації.

Зазначимо, що в сучасній українській історіографії значно активізувалося висвітлення питань загального стану архівної галузі зарубіжних країн (М. Палієнко, В. Бездрабко, Я. Калакура, І. Матяш, Л. Левченко); аналізу нормативних актів Євросоюзу стосовно оцифрування культурної спадщини, дотримання авторських і суміжних прав (Л. Приходько, Ю. Юринець); зарубіжного досвіду цифровізації (А. Майстренко, Р. Романовський); роботи з аудіовізуальними документами (Т. Ємельянова); інтеграції до ЄС архівних галузей країн Європи (Н. Залеток, Є. Чорноморець); публікації А. Хромова присвячено питанням розвитку міжнародної співпраці у архівній галузі та репрезентації оцифрованого культурного надбання України в європейському просторі.

Значний масив бібліографії зарубіжних видань з питань архівної справи сконцентровано у випусках «Бюлетеня Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства» та ін. У декількох публікаціях зустрічаємо інформацію про нормативне визначення науково-технічних архівів в архівній системі Данії (М. Горішня) і роботи Бюро технічних архівів та технічної документації в Румунії (А. Осипюк).

Проте відчувається брак як ґрунтовних досліджень, так і оглядових публікацій щодо питань організації системи архівів з історії науки і техніки в європейських країнах.

2. Удосконалення засад формування і методів описування архівних фондів наукових установ та особових архівних фондів учених України, розроблення методик формування джерельної бази з історії науки, науково-технічної діяльності з урахуванням створення всебічних, відкритих і зручних можливостей доступу до архівної інформації і до самих документів, зокрема і в інтернет-просторі; запровадження внесення додаткових відомостей під час складання заголовків сформованих справ, укладання описів на документи фондів, текстових граф електронних баз даних із внесенням до них тематично спрямованої інформації про загальноакадемічну, інституційну та персональну міжнародну наукову діяльність і співпрацю, внесок у розвиток світової науки і визнання українських учених європейським науковим товариством. Ще одним із перспективних механізмів можна вважати створення науковими архівами описів та інших видів довідкового апарату двома мовами – українською і англійською.

Це сприятиме більш активному поширенню знанневих ресурсів про участь і роль українських науковців у розвитку і досягненні світової науки, як в Україні, так і у перспективі дає можливості щодо впровадження їх до архівного інформаційного простору інших країн. Актуальною є необхідність виявлення мережі європейських архівів, що зберігають документи з історії науки і науково-технічної діяльності, та встановлення з ними ділових контактів.

3. Архівна україніка у зарубіжних країнах. Для представлення у світовому інформаційному просторі повноцінного знанневого ресурсу про становлення, розвиток, досягнення української науки та її видатних представників через архівну наукову спадщину є також нагальна потреба щодо з'ясування її наявності в архівах інших країн. Це дасть можливість залучення отриманих відомостей до архівної інформаційної системи НАН України, налагодження творчих стосунків із відповідними архівними структурами зарубіжних країн і представниками діаспори для взаємовигідного обміну не лише науково-довідковими відомостями, а й цифровими документами. Відповідний позитивний досвід уже мають архівні академічні підрозділи – відділ рукописних фондів та текстології Інституту

літератури ім. Т. Г. Шевченка та відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

Загальний пошук інформації та вивчення відповідних матеріалів, безперечно, слід розпочати з аналізу вже наявних відомостей в історіографії та архівному середовищі України. Зокрема, описів на документи фондів створеного у 2007 р. Центрального державного архіву зарубіжної україніки (з 2022 р. – у складі Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки) та бази даних Укрдержархіву «Архівна україніка», яка містить українську бібліографію загальних оглядів (понад 100 назв) і публікації про архівну україніку в країнах світу (охоплює базу на 31 країну і майже 1 тис. назв праць), серед яких нас першочергово зацікавлять статті Г. Боряка, І. Матяш, М. Палієнко, монографічне дослідження Даниленка В. М. та Добржанського О. В. «Академік Степан Смаль-Стоцький: Життя і діяльність. 1859–1938», у якому подано перелік документів з фондів українських архівів та Бібліотеки НТШ у Нью-Йорку, та ін. Також в «Архівній україніці» є матеріали про вже сформовані архіви, фонди і колекції з україніки, зокрема, «Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені», у складі якого фонди істориків-науковців української Академії наук Н. Полонської-Василенко, П. Курінного, О. Оглоблина, оглядова стаття Т. Боряк «Особові фонди діячів культури та науки у Державному центральному архіві в Празі» та ін.

На ретельну увагу заслуговує праця «Облік архівних документів національної культурної спадщини, що зберігаються за кордоном, та документів іноземного походження, що стосуються національної історії: аналітичний огляд зарубіжного досвіду з рекомендаціями щодо вдосконалення вітчизняної практики» (Н. Залеток, С. Чорноморець).

4. Практичні кроки до реалізації проекту. Посилення роботи з оцифрування описів на документи фондів, що зберігаються в ІА, буде сприяти представленню їх онлайн 24/7 в базі «Архівний фонд НАН України» на сайті НБУВ, а налагодження тісної співпраці з архівами академічних наукових установ України дасть можливість представлення науково-довідкового апарату на їх фонди на цьому ресурсі.

Сьогодні на часі організація роботи з виявлення і наукового описання різних видів документів (творчих праць, листування, відзнак, фото) із фондів ІА, що репрезентують історію розвитку

міжнародного наукового співробітництва українських учених, їх внесок в європейську науку. У разі поповнення АФ НАН України новими документами, що утворилися в діяльності установ НАН України та провідних її вчених, є доцільність зразу при надходженні фіксувати наявність підсумкової наукової документації (патенти, авторські свідоцтва, звіти), що мають міжнародне визнання, документів із міжнародної співпраці тощо. За підсумками передбачити розроблення відповідного тематичного реєстру назв таких документів. Доцільно запровадити повнотекстове оцифрування найбільш вагомих документів. За результатами започаткувати формування баз даних видового характеру з оцифрованими творчими і науково-технічними документами та фотодокументами, представлення їх у виставкових проєктах.

Співробітниками Інституту архівознавства НБУВ вже розпочато тематичну розробку документів наукових архівних фондів, активну публікацію серії статей про наукове співробітництво НАН України з європейськими країнами (Г. Індіченко); з оглядом і аналізом документних джерел особових фондів українських учених про співпрацю з науковими установами, товариствами і вченими Європи (І. Кіржаєва, М. Коломієць, А. Шаповал). Ця робота з підготовки наукових праць, методичних розробок, архівно-інформаційних довідників буде продовжуватись.

Отже, реалізація намічених напрямів дослідження дасть можливість удосконалити доступ та організацію залучення до різноманітних архівних ресурсів нової інформації про міжнародну академічну співпрацю, внесок установ НАН України та українських учених в європейську науку та сприятиме формуванню і популяризації історичних знань про українську науку в глобальному інформаційному просторі.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[930.25:001.32

Lidiia Yaremenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4731-028X>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Director,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yaremenko@nbuv.gov.ua

**PRINCIPAL DIRECTIONS OF RESEARCH BY THE INSTITUTE OF
ARCHIVAL STUDIES OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE INTO EUROPEAN INTEGRATION OF
ACADEMIC SCIENTIFIC HERITAGE**

The paper focuses on principal directions and tasks of research by the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine under the project on studying and outlining the ways of integrating Ukraine's archival scientific heritage into the European intellectual space.

Keywords: the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, scientific research, archival scientific heritage of Ukraine, European integration paths.

РОЗДІЛ 7

ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

УДК 786.2+781.42

Ань Лу,

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-1959-6361>,

аспірантка кафедри джазу і популярної музики,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка,

Львів, Україна

e-mail: 347743000@qq.com

ПРО ДУЕТНУ ПОЛІФОНІЮ В ПРЕЛЮДІЯХ К. ДЕБЮССІ

Аналізовано прояви дуетної поліфонії у фактурі фортепіанних прелюдій видатного французького композитора-імпресіоніста Клода Дебюссі. Доведено спадковість дуетної поліфонії фортепіанних творів Ф. Шопена.

Ключові слова: Клод Дебюссі, музичний імпресіонізм, жанр прелюдії, дуетна поліфонія, фортепіанна фактура.

Творча спадщина видатного французького композитора рубежу XIX–XX століть Клода Дебюссі (1862–1918) належить до музичного імпресіонізму і є перехідною формою від пізнього романтизму до модернізму в музиці XX століття. Рисами стилю К. Дебюссі дослідники називають хиткість настроїв, витонченість і вишуканість звучання музики, примхливість її мелодики, колористичність гармонії.

Новації К. Дебюссі ґрунтуються на специфічному переломленні традицій європейського романтизму і передусім творчості Ф. Шопена, що можна спостерігати в жанрі фортепіанної прелюдії. Прелюдії К. Дебюссі дослідники називають символістськими версіями «шопенізму», виявляючи подібність і відмінність жанрово-семантичних полюсів розуміння і трактування

цього жанру у творчості обох митців, в тому числі у площині проявів дуетної поліфонії.

Жанр прелюдії та пов'язане із ним явище прелюдійності стали головними репрезентантами новаторського комплексу прийомів виразності, характерного для стилю французького митця, універсальним способом мислення, методом утворення музичної тканини та організації процесів формотворення. Саме через прелюдійність, яка розумілася композитором у площині фіксованої імпровізаційності та фактурного розкріпачення, виникають зв'язки із моделями дуетної поліфонії, відомими за творчістю Ф. Шопена.

Фактура фортепіанних прелюдій К. Дебюссі зіткана із сукупності мотивів. У порівнянні з класичним розумінням мотиву як частини синтаксичного елемента теми, в музиці К. Дебюссі різко зростає його самостійна цінність. Мотив стає головним смисловим компонентом музичного мовлення, його подальший розвиток обумовлюється закладеними від початку виразними можливостями. Мотив проростає, розгалужується у голосах фактури, що призводить до утворення нових його варіантів. Мотиви поєднуються один з одним як по горизонталі, так і по вертикалі, однак це не призводить до утворення фраз, речень або періодів, традиційних для класикоромантичного формотворення.

Кожен мотив складається з суб-елементів музичної тканини, що виникають із загальних форм звучання – гамоподібних та арпеджованих пасажів, фігур обернення, трелей, тремоло, глісандо та quasi-глісандо тощо, і всі вони наділяються конструктивними і репрезентативно-тематичними функціями. Різноманітність їхніх контрапунктичних поєднань створює фортепіанну фактуру, максимально насичену тематизмом. Водночас, фактурні умови висотного положення, регістра матеріалу, розташування тонів усередині вертикалі та ін., впливають на початковий звуковий вигляд тематизму і на характер його розвитку.

Описуючи фактуру творів К. Дебюссі, дослідники фактично наближаються до формулювання однак дуетної поліфонії. Фактура змінюється у Дебюссі буквально через кілька тактів, кожен із шарів поліостинатного блоку, що утворює самостійний фактурно-ритмічний малюнок, у будь-який момент може розділитися, гетерофонно «розгалужуватися» на голоси або шари, похідність яких очевидна.

У прелюдіях К. Дебюссі можна спостерігати витончену ліричну камерність і quasi-імпровізаційність фактури, яка йде від фортепіанних творів Ф. Шопена і в якій народжується дуетна поліфонія. Сутність її трактування розкривається у тлумаченні модифікованої програмності, на що спрямовані засоби фортепіанної фактури.

Розглянемо прелюдію «Вереск», фактура якої буквально пронизана ознаками дуетної поліфонії, чому сприяють образність твору, де панують споглядальні настрої, повільний виконавський темп та динаміка. Носієм тематизму в прелюдії стають фактурні лінії, які розгортаються більше у просторі ніж у часі. Вони стають основою голосів інструментальних дуетів, склад яких постійно міняється. В інтонаційних зворотах голосу, що розпочинає виклад одноголосно, рухаючись звуками пентатоники, і далі стає одним з учасників першого інструментального дуету, можна відчутти звучання тембру флейти. З нього виростає інший мелодичний голос (тт. 4–5), який розгортається в межах кварта у малій октаві, доводячи сумісний діапазон дуету до двох октав. Як і в Ф. Шопена, другий голос приєднується, активізуючи пригальмований рух, однак це відбувається поза участю супровідних гармонічних голосів.

Наступний дует із різночасовим вступом голосів та протилежним голосоведенням (верхній голос вверх, нижній вниз) виникає в парі крайніх голосів (тт. 6–8) і має заповнений акордовими тонами середній регістр, із фіксацією нотного запису на трьох нотних станах. У лінію верхнього голосу додається імпровізаційний компонент, що посилює алузії на флейтове виконавство. Далі він активно розвивається, проникаючи і в середній голос.

Все подальше розгортання матеріалу прелюдії ґрунтується на почерговому слідуванні інструментальних дуетів у суміжній і віддаленій парах голосів. Трирядковий запис нотного тексту із розподілом фактури по пластах дозволяє наочно це прослідкувати.

UDC 786.2+781.42

An Lu,

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-1959-6361>,
PhD Student of the Department of Jazz and Popular Music,
Mykola Lysenko Lviv National Music Academy,
Lviv, Ukraine
e-mail: 347743000@qq.com

ON DUET POLYPHONY IN K. DEBUSSY'S PRELUDES

Duet polyphony in the texture of the piano preludes of the outstanding French impressionist composer Claude Debussy is analyzed. The heredity of the duet polyphony of F. Chopin's piano works has been proven.

Keywords: Claude Debussy, musical impressionism, prelude genre, duet polyphony, piano texture.

УДК 78.06

Бобришева Ірина Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-6215-6963>,

молодша наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irbobr@gmail.com

ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО РАДІО. МАТЕРІАЛИ З МУЗИЧНОГО ВІДДІЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

До наукового обігу введено унікальний рукописний альбом, складений до Х-річчя роботи Українського радіо, що дає змогу розширити уявлення про культурний контекст епохи (1924–1934 рр.), з'ясувати основні види роботи харківського столичного радіомовлення, згадати забуті імена популярних у ті часи акторів, режисерів, виконавців завдяки великій кількості ексклюзивних фотографій і численним відгукам радіослухачів.

Ключові слова: Всеукраїнський радіокомітет (ВУКР), радіомовлення, радіослухачі, актори.

У відділі музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається унікальний альбом «Радіофікація України / Всеукраїнський комітет / радіофікації та радіомовлення / при РНК УСРР». Ми зробили припущення, що цей альбом потрапив до відділу завдяки першому його завідувачу – О. Т. Дзбанівському, оскільки відомо, що саме він мав стосунок до роботи культурно-просвітницького напрямку українського радіо у 20-ті роки ХХ століття, коли Радіомовлення в Україні здійснювало перші кроки. Крім того, був проаналізований його особовий архів

і виявлено чимало документів, пов'язаних з організацією роботи Уккрандіо. Як музичний редактор О. Дзбанівський писав вступи до різних тематичних радіоконцертів, а також до концертів, присвячених творчості українських і зарубіжних композиторів. З музичної тематики крім радіо-концертів популярними були також радіо-лекції. В архіві О. Т. Дзбанівського знаходимо його авторські лекції, присвячені народній пісні, творчості композиторів-класиків, різноманітним музичним жанрам.

Здійснено ретельний опис альбому з точки зору його зовнішнього вигляду, формату, розмірів, декоративних властивостей, засобів оформлення, що робилися вручну, шрифтів тощо.

Також здійснено детальний опис альбому с точки зору його змісту. Він містить багато аналогових фотокарток з підписами, фотозображень, отриманих з друкованих видань, газетних вирізок, листів з відгуками та побажаннями від читачів, запрошень, листівок тощо. Окремо слід виділити велику кількість рідкісних фото, на яких присутні як відомі українські актори і режисери (Н. М. Ужвій, М. О. Казневський, І. О. Мар'яненко), так і актори, відомості про яких поки що не встановлено. Є також фотографії акторів, що були дуже популярними в 20-30 рр. ХХ ст., але зараз відомості про них майже відсутні (Клавдія Блажко).

Аналізуючи зміст альбому, ми можемо виділити декілька основних видів роботи українського радіо в руслі культурно-просвітницького напрямку (тому що існував ще і суспільно-політичний напрямок). Одним з основних своїх завдань ВУКР бачив у зміцненні зв'язку з багатотисячною робітничою аудиторією. Кілька листів з альбому присвячені роботі ВУКР'у на підшефному заводі (Харківський машинобудівний завод ім. Шевченка). Це був щільний зв'язок для сумісної творчої роботи, для перевірки ефективності радіомовлення. І йдеться не тільки про проведення концертів Художнім Сектором ВУКР'у в червоному кутку заводу, це і участь в культурній роботі заводу, допомога у роботі різноманітних самодіяльних гуртків, низка цікавих проектів для сумісних робіт, наприклад, показ досягнень самодіяльного мистецтва заводу перед мікрофоном з трансляцією на всю Україну. Після цього концерту повинно було відбуватися широке обговорення. На заводі також відбувалися великі радіоконцерти, присвячені пам'ятним датам і святкам, що транслювалися по всеукраїнському радіо (120-та річниця

від дня народження Т. Г. Шевченка, міжнародний жіночий день 8 березня).

Ще одним напрямком роботи літ-драммовлення на радіо було обслуговування господарчо-політичних кампаній (збиральні, засівні кампанії, перебудова Донбасу, новобудови СРСР, творчі рапорти письменників та ін.).

Для вивчення потреб і інтересів радіослухачів, їхніх вимог до художніх радіопередач ВУКР запровадив цікаву ініціативу: друкувалися листівки-анкети для різних професійних груп і колективів. Для кожної професійної групи або колективу (наприклад, робітників та ІТР ХТЗ, студентів, червоноармійців) організовувалися спеціальні концерти «на замовлення слухачів». В анкеті слухачам пропонувалося занотувати свої враження і надіслати листом без марок на адресу Художнього сектору Радіокомітету. Ефективність цих заходів відбивалась у великому зростанні таких листів, що зображено на відповідному малюнку з альбому.

Також в альбомі представлений цікавий графік розподілу листів від радіослухачів за групами: 48 % листів надійшло від робітників, 35% – від молоді, 12 % – від службовців, 3 % – від червоноармійців і лише 2 % – від колгоспників. Тому одним із завдань українського радіо була радіофікація села та збільшення зацікавленості культурно-просвітницькими пересиланнями на селі.

З матеріалів альбому також дізнаємося про ще одну ініціативу на українському радіо: це робота на засадах соцзмагання між окремими виконавцями, що, як зазначали слухачі, «піднімає їх виконання ще на вищій щабель».

Текст альбому з точки зору його змісту доповнений нами дефініціями осіб, які згадані в альбомі, та короткою інформацією про них.

Отже, переглядаючи альбом «Радіофікація України» ми знаходимо багато цікавої і ексклюзивної інформації, що стосується роботи перших 10-ти років роботи Всеукраїнського радіо. Ми дійшли висновку, що це саме ювілейний альбом, складений до X річниці радіомовлення в Україні, тому що усі друквані листівки, які є в альбомі, підписи до багатьох фотографій позначені 1933–1934 рр., а також усі листи від радіослухачів позначені 1934 р. Альбом дозволить повернути багато забутих імен діячів української культури, акторів, режисерів. Він буде цікавий дослідникам роботи

українського радіо, історії театру 1930-х років XX ст. і усім, хто цікавиться українською культурою.

UDC 78.06

Iryna Bobrysheva,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-6215-6963>,

Junior Research,

Department of Music Funds,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ibobr@ukr.net

**TO THE 100TH ANNIVERSARY OF UKRAINIAN RADIO. MATERIALS
FROM THE MUSIC DEPARTMENT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE**

The unique album RADIOIFICATION OF UKRAINE / ALL-UKRAINIAN RADIO BROADCASTING AND BROADCASTING COMMITTEE / at the Ukrainian Radio Broadcasting Corporation" was reviewed, which was compiled for the 10th anniversary of the work of Ukrainian Radio and made it possible to recreate the cultural context of the era (1924-1934), to find out the main types of radio broadcasting as part of the cultural and educational direction, to remember the forgotten names of actors, directors, and performers popular at that time thanks to a large number of exclusive photos and numerous reviews of radio listeners.

Keywords: All-Ukrainian Radio Committee (VUKR), radio broadcasting, radio listeners, actors.

УДК 78.036(477):930.253]:78.071(045)

Волосатих Ольга Юрївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3713-4187>,

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

доцентка кафедри історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: vololga7@gmail.com

**ЗАГУБЛЕНИЙ АРКУШ З АРХІВУ:
СПОГАДИ ОЛЕНИ ВЕНЦЕСЛАВСЬКОЇ**

Прискіплива увага до архівного матеріалу, перевірка офіційної атрибуції,

виявлення потенційних хиб ідентифікації різноманітних елементів документу можуть сприяти виявленню доволі перспективних джерел інформації — не лише про безпосереднього автора першоджерела, але й згадуваних у ньому дотичних персоналій.

Ключові слова: особовий архів композитора, українська музична культура перших десятиліть ХХ століття, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Віктор Косенко, Олена Венцеславська, Надія Мареш.

Наукові пошуки у таких галузях гуманітарного знання, як епістологія, різноманітні за тематикою регіональні студії, краєзнавчі й джерелознавчі розвідки сприяють появі новітніх відомостей, зміні сприйняття, здавалося б, усталених фактів. За прискіпливого озброєного погляду відкриваються не помічені раніше нюанси описів, атрибуції й змісту архівних документів, їхніх перетинів, невідповідностей і різночитань.

Не становить винятку й особовий архів українського композитора, піаніста й педагога Віктора Степановича Косенка (1896–1938), який знаходиться нині в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Укладання й публікація каталогу цього зібрання значною мірою посприяла введенню до повноцінного наукового обігу численних досі не публікованих джерел. Тож, у згаданому каталозі, у переліку іншого розмаїтого мемуарного матеріалу, переважно використаного під час підготовки відомих публікацій спогадів про композитора, можна побачити такий опис:

«Венцловська (уродж. Левицька) Олена Павлівна

Спогади про В. С. Косенка. Фрагмент. Копія.

17 березня 1968 р., м. Житомир.

1 арк. Машинопис. Рос. мовою.

Звісно ж, одразу постають питання: фрагментом і копією чого саме є пропонований документ? Де знаходиться і чим є той повний оригінал? Чи зберігся він? У досить ґрунтовній передмові до каталогу, а також довідковому апараті видання відповіді не знайшлося. Але питання й сумніви виявилися небезпідставними.

Повний зміст документу — одного-єдиного машинописного абзацу на аркуші формату А 4 — здавався б непримітним й доволі пересічним серед численних інших занотованих вражень друзів, знайомих, колег, учнів, слухачів, виконавців музики композитора (зокрема й тих, хто не зустрічався з ним особисто). Але уведення цих

кількох, не надто багатих на подробиці рядків до контексту оточення Віктора Косенка і його родини, а також культурно-історичної панорами Житомира перших десятиліть ХХ століття виявилось в підсумку доволі плідним. З величезною ймовірністю можна стверджувати, що архівна атрибуція документу містить похибку і автором досліджуваних спогадів є Олена Павлівна Венцеславська (уроджена Левицька) (1911–1996). Ця універсальна особистість, яка поєднала в собі музикантку-викладачку, художницю й краєзнавицю є справжньою легендою історії й культури Житомира. Фактично, саме Олена Павлівна повернула до історії української музичної культури улюбленого учня геніального Ференца Ліста житомирянина Юліуша Зарембського.

Вочевидь, під час копіювання (або й безпосередньо фіксації) матеріалу частину прізвища мемуаристки (у другому шлюбі) було втрачено й викривлено, «Венцеславська» перетворилася на «Венцловську», але ім'я, по батькові, дівоче прізвище, задокументовані в тексті дата й вік автора у момент спогадів, що відповідно дозволяють вирахувати рік народження (1911), є цілковито відповідними до метричних даних саме цієї непересічної діячки. Поява в архіві Віктора Косенка її спогадів пояснюється фактом певної близькості до родини композитора — у своїх фрагментарних, але багатих на цікаві деталі автобіографічних начерках (не виключено, що досліджуваний матеріал є саме виокремленим з них) Олена Павлівна зазначає факт спільного навчання і шкільної дружби із Раїсою Едуардівною Канеп, падчеркою митця. Цілком логічно припустити, що замислюючись про підготовку публікації біографічних матеріалів, Ангеліна Володимирівна Канеп-Косенко або Раїса Едуардівна зверталися до всіх потенційних свідків життя і творчості Віктора Степановича. Первинний запис спогадів абсолютно ймовірно міг здійснюватися нашвидкуруч під час особистої (або телефонної) розмови, а згодом, у процесі впорядковування нотаток, передруковуватися на машинці. У випадку ж походження з тексту, наданого в авторському рукописі також цілковито можливими є хибне прочитання та неточна фіксація прізвища мемуаристки, раніше не відомого особі, яка збирала спогади, адже для тих, хто знав її в Житомирі перших десятиліть ХХ століття, вона — «Лена Левицкая».

Окрім власне яскравої постаті авторки, ці незабутні дитячі враження про один з перших житомирських концертних виступів

Віктора Косенка привертає увагу дотичною згадкою ще однієї непересічної постаті з її відповідним оточенням. Надія Василівна Мареш, уроджена Связкіна (14 (26). 11. 1885, Ченстохов, Петроковська губернія, зараз Ченстохова/Częstochowa, Сілезьке воєводство, Польща — після 1943) — відома у тогочасному Житомирі піаністка, випускниця Московської консерваторії. Дружина не менш знакового в культурному житті міста віолончеліста чеського походження Віктора Францовича Мареша. На початку житомирського періоду життєтворчості Віктора Косенка — його партнерка у виконанні фортепіанних дуетів. У Житомирі жила і працювала з 1914 до 1943 року. До того, разом із чоловіком, а також ще одним знаковим представником житомирського оточення Віктора Косенка — скрипалем Ярославом Карловичем Симоном (за деякими відомостями, він так само був чехом за походженням) — викладала в Астраханському музичному училищі ІРМО. Цікаво, що їхні імена згадуються у контексті найяскравіших подій мистецького життя Житомира кінця 1920-х років у листі Василя Юрійовича Коломойцева Вікторіві Степановичу Косенку з Житомира до Дніпропетровська, який також зберігається в особовому архіві композитора.

Як бачимо, прискіплива увага до архівного матеріалу, перевірка офіційної атрибуції, виявлення потенційних неточностей ідентифікації різноманітних елементів документу можуть відкрити доволі перспективні джерела подальших пошуків. Можна припустити, що у контексті пропонованої розвідки наступні дослідження спрямовуватимуться не лише на виявлення додаткової інформації про безпосереднього автора першоджерела, але й торкатимуться згадуваних у ньому дотичних персоналій.

UDC 78.036(477):930.253]:78.071(045)

Olga Volosatykh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3713-4187>,

Candidate (PhD) of Art Studies, Associate Professor,
Associate Professor of the History of Ukrainian Music
and Musical Folklore Department,

Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music,
Kyiv, Ukraine

e-mail: vololga7@gmail.com

THE LOST ARCHIVE SHEET: OLENA VENCESLAVSKA'S MEMORIES

Careful attention to archival material, verification of official attribution, detection of potential errors in the identification of various elements of the document can contribute to the discovery of quite promising sources of information — not only about the direct author of the original source, but also about the relevant personalities mentioned in it.

Keywords: composer's personal archive, Ukrainian musical culture of the 20th century first decades, Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Olena Venceslavska, Viktor Kosenko, Nadiya Maresh.

УДК 94(477)

Дояр Лариса Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка відділу "Державний архів друку",

Книжкова палата України імені Івана Федорова,

Київ, Україна

e-mail: lardoyar@ukr.net

УКРАЇНСЬКІ МУЗИЧНІ ДРУКИ ХХ СТОЛІТТЯ: АКТУАЛЬНІ СЮЖЕТИ З ФОНДІВ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості друкованої музичної спадщини, що зберігається у фондах Книжкової палати України імені Івана Федорова. Спираючись на опрацьовані різновидові друки (книги, журнальна періодика, нотні видання, образотворчі видання) привертає підкреслено найбільш актуальні сюжети в їх вмісті.

Ключові слова: бібліографічний опис, книга, журнал, нотний посібник, плакат-портрет, друкована навчальна таблиця.

Значний період своєї більш ніж столітньої історії, Книжкова палата України була установою радянського зразка і сховищем друків, що відповідали тогочасній ідеології. Але, попри це, досліджуючи її фонди можна зустріти цілком актуальні сюжети.

Так, у порічному загалі нотних видань за 1920 р. ми знайшли методичний посібник з техніки фортепіанної гри, який уклав піаніст, композитор, професор Харківської музичної академії Марк Ісаакович Корсунський (1886–1921) – його ім'я дотепер не зустрічається ні в загальних, ні в профільних виданнях (Первоначальная школа для

фортепиано професора Харьковской музыкальной академии М. И. Корсунского в 2-х тетрадях. Харьков, 1920). В образотворчому фонді 1922 р. зберігається плакат-портрет із зображенням видатного українського композитора Кирила Григоровича Стеценка (1882–1922), що був відверто контраверсійною щодо радянської влади постаттю. (Державний архів друку Книжкової палати України. Фонд образотворчих видань. 22-071). К. Г. Стеценко вітав створення Української Народної Республіки, організував співочу капелу УНР, особисто диригував хором під час урочистостей на честь Злуки УНР і ЗУНР, де пролунали духовний («Молитва за Україну» М. Лисенка на слова О. Кониського) і революційний («Вічний революціонер» М. Лисенка на слова І. Франка) гімни.

Актуальною знахідкою можна вважати друковані навчальні таблиці з музики, а саме: енциклопедичний вигляд має навчальний плакат «Українські композитори-класики», підготовлений професором П. О. Козицьким і спрямований на міждисциплінарне використання, історія, література, співи – у загальноосвітній школі, музична література – у спеціалізованій музичній школі. (Державний архів друку Книжкової палати України. Фонд образотворчих видань. 53-030). Портретно-біографічний зміст видання, загалом, виконаний на тлі українського народного хорового та інструментального антуражу і відповідає навіть сучасній українознавчій концепції щодо національно-культурного відродження XIX – початку XX ст. Широку цільову аудиторію (учні загальноосвітніх шкіл, вихованці спеціалізованих музичних шкіл, учасники самодіяльних музичних гуртків тощо) мало видання «Нотна грамота в таблицях» (Державний архів друку Книжкової палати України. Фонд образотворчих видань. 53-411-423). Остання складалася з 16-ти окремих таблиць, що були підготовлені О. Андрєєвою та А. Лазаренко на замовлення Центрального будинку народної творчості УРСР. Видання мало солідний наклад (25 тис. примірників) і коштувало 12 крб. за комплект. Як зазначалося в пояснювальному додатку, його безпосередньою метою було надання допомоги колективам художньої самодіяльності.

Неочікуваними сюжетами сповнені періодичні видання УСРР–УРСР. Так, на сторінках журналу «Культпрацівник вугілля» постійно друкувалися різноманітні нотні партитури, тексти пісень. Часопис, наприклад, повідомляв про організацію комсомольського джаз-оркестру у місті Червоний Луч, який нараховував у своєму складі 75

(!) осіб (Комсомольський джаз-оркестр / А. Б. Вениаминов // Культработник угля, 1936. № 3. С. 13–14).

Приділяючи увагу хорovým та музичним колективам, органи радянської влади покладали на них обов'язок здійснювати боротьбу «за більшовицьку українізацію». Як писав начальник управління мистецтв при Донецькому обласному відділі народної освіти Т. А. Гак, батьківщина стахановського руху мала «гідно підсумувати проведений місячник української пісні та музики у Донбасі» (Місячник украинской песни и музыки в Донбассе / Т. А. Гак // Культработник угля, 1936. № 8. С. 4–6).

Маловідомі подробиці з історії української музики уміщує журнал «Радіо». Зокрема, у статті О. Білокопитова йдеться про те, як «з ініціативи товариша Сталіна на Україну на початку цього року [мова йде про 1935 р. – Л.Д.] була відряджена бригада Грампласттресту для запису кращих зразків української народної пісні» (Українську народну пісню – в маси трудящих / О. Білокопитов // Радіо, 1935. № 4–5. С. 26–27). Бригада була оснащена найкращою закордонною апаратурою і складалася з висококваліфікованих фахівців у галузі платівкового запису. Наркомат освіти УСРР склав списки найкращих музичних творів і запропонував усім мистецьким музичним закладам підготувати ці твори для запису. Автор писав, що прослуховуванням претендентів особисто займалися найвищі посадовці тогочасної України, а саме, Косіор, Постишев, Любченко, Затонський, Хвиля. Останні, зокрема, перевіряли виконавську майстерність капели кобзарів, колективу «Думка» та ін. Дописувач підкреслював, що підготовча робота допомогла виявити невідомі широкому загалу музичні колективи. Так, було відкрито жіночий хоровий ансамбль під керівництвом В. Верховинця, створено зразкову капелу кобзарів з виконавців Київщини та Полтавщини. Нещадній критиці була піддана заслужена капела УСРР «Думка». Останню звинуватили у «невірній інтерпретації народної пісні», у її «засушенні», «вихолощенні природи самої пісні». «Естетський модернізований підхід до пісні, як до певної вправи, де можна показати свою віртуозність на піанісімах і фортісімах», призив, за висловом Білокопитова, до того, що капела «Думка» була неспроможна виконувати окремі народні пісні. Тож, щоб показати «Думці», як треба співати українських пісень, Наркомат освіти УСРР викликав з села Кам'янка, що на Київщині, ансамбль колгоспниць, «які чудово співають українську пісню». Таким чином, на

грамплатівку було записано виконання народних пісень селянками Засадько, Гарюшенко, Коновал та Бур'ян. До участі у грамзапису було також залучено ансамбль сопілкарів з села Хоробичі. На платівку потрапили й найкращі професійні колективи тогочасної УСРР, зокрема, симфонічний оркестр київської опери з диригентами народним артистом республіки Пазовським та заслуженим артистом Йоришем, провідні вокалісти України, а саме: народний артист М. І. Донець, народна артистка М. І. Літвіненко-Вольгемут, соліст Московського Великого Академічного театру опери та балету І. Козловський, заслужений артист УСРР І. С. Паторжинський, артисти київської опери О. Петрусенко, З. Гайдай, В. Захарченко, О. Коробейченко, О. Ропська, артист харківської опери М. Гришко та ін. Загалом, бригадою звукозапису було записано 110 творів, більшість з яких (105) пішли у виробництво, причому, 59 з них склали українські народні пісні («Ой, наступає та чорна хмара», «Ой, дівчина Ульяна», «Котилася ясна зоря», «Ой, вишенько-черешенько», «Дударик», «Щедрик», «Кармелюк», «Пісня про Байду», «Їхав козак на війноньку», «Ой, що ж то за шум», «Гуляв чумак на риночку», «Коли б вже вечір», «Кучерява Катерина», «Прала дівка льон», «Пісня про Нечая», «Ой, вітер віє», «Жалуй мене» та ін.). До того ж, було записано українські народні таночки: «Горлиця», «Полька», «Козачок», «Стукалка», «Трепак». Що ж до знаменитого «Гопака», то його зберегли у кількох виконаннях, а саме: капели бандуристів, духового оркестру, симфонічного оркестру та сопілкарів-колгоспників. На доріжки грамплатівок також потрапили уривки знаменитих українських опер, як-от: «Тарас Бульба», «Наталка-Полтавка», «Кармелюк», «Запорожець за Дунаєм». Було записано 13 маловідомих творів з дореволюційної української класики: «Степ» Я. Степового, «Коли розлучаються двоє» М. Лисенка та ін. Робота, за висловом автора, була виконана настільки фахово, що серед спеціалістів, відтоді, закріпилося гасло «Записати так, як у Києві». Підсумовуючи, автор статті писав, що високу оцінку виїзній бригаді звукозапису дав Сталін у розмові з Олександром Довженком.

Цікавим музичним контентом був сповнений журнал «По Радянській Україні», що видавався для закордонних читачів. Так, у статті В. Собка йшлося про блискавичну кар'єру Софії Ротару, яка за три роки роботи на професійній сцені отримала звання заслуженої артистки УРСР (Червона рута Софії Ротару / В. Собко// По Радянській Україні. 1975. № 2. С. 18–Т.21). Прославлене ім'я українського бас-

співака, соліста Київського державного академічного театру опери та балету імені Т. Шевченка А. Кикотя (1929–1975) для широкого кола зарубіжних читачів розкрила Н. Кугій (Співає Андрій Кикоть / Н. Кугій // По Радянській Україні. 1973. № 12. С. 21–25). У її ж статті йшлося про солов'їний голос солістки Київського оперного театру Є. Мірошніченко (1931–2009), колоратурне сопрано якої дивувало весь світ (Співає Євгенія Мірошніченко / Н. Кугій // По Радянській Україні. 1974. № 8. С. 16–20). Про буковинського солов'я Д. Гнатюка (1925–2016), якого називали «Геркулесом співу» розповів І. Щербатенко (Ні дня без пісні / І. Щербатенко // По Радянській Україні. 1975. № 5. С. 12–16). Він же написав зворушливий нарис, присвячений бандуристам Майї Голенко, Тамарі Гриценко і Ніні Писаренко, що першими на Українському телебаченні виконали шедевальну пісню І. Сльоти на слова В. Юхимовича «А льон цвіте. (Дзвінкоголосе тріо / І. Щербатенко // По Радянській Україні. 1975. № 8. С. 18–20).

Отже, віддзеркалюючи етапні особливості історичного розвитку України, музичні друки одночасно володіють затребуваною першоджерельною базою.

UDC 94(477)

Larisa Doiar,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the "State Print Archive" Department,

Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov,

Kyiv, Ukraine

email: lardoyar@ukr.net

UKRAINIAN MUSIC PRINTS OF THE 20TH CENTURY: CURRENT STORIES FROM THE FUNDS OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

The presented article raises the problem of the printed musical heritage stored in the funds of the Book Chamber of Ukraine. Relying on elaborated various publications (books, periodicals, pictorial publications), the author draws attention to the most relevant subjects in their content.

Keywords: bibliographic description, book, magazine, sheet music guide, poster-portrait, printed educational table.

УДК 39. (477.83)

Дубровіна Ірина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6676-4789>,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: iradubrovina@ukr.net

ЖАНРОВА ПАЛІТРА ТВОРІВ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЦІ

Аналізується жанрове розмаїття творів на слова Олександра Олеся в українській музиці з метою окреслення ролі поета в мистецькій спадщині України.

Ключові слова: Олександр Олесь, поезія в музиці, вокальні жанри, хори, романси, синтез мистецтв.

Від початку ХХ століття Олександр Олесь (1878–1944) стає одним з найпопулярніших поетів свого часу, символом українського поетичного слова, адже першу збірку його творів «З журбою радість обнялась» було опубліковано ще 1907 року. Творчість Олеся приваблює символізмом, простими і водночас складними поетичними образами, безмежною лірикою і гарячою любов'ю до України. Шлях митця був складним і тернистим, оскільки він був змушений виїхати з України (1919), жити в еміграції. Його творчість багато років заборонялась радянською цензурою, аж до так званої «хрущовської відлиги». Однак вірші та драматичні п'єси Олександра Олеся, попри історичні події, знаходили шлях до сердець читачів і приваблювали поетичною глибиною багатьох українських композиторів. Після Т. Шевченка, саме О. Олесь та Леся Українка поділяють першість за кількістю творів, покладених на музику, це більше 300 творів у кожного з них. Слід зауважити, що інколи твори Олеся заради конспірації поширювалися без позначення його імені, анонімно, або під неправдивим авторством, спотворювався текст, особливо початковий, і тому, з небуття вони ще й досі з'явилися не всі – у цьому є парадокс дослідження музики на слова Олеся на сучасному етапі.

У літературознавчих дослідженнях доволі часто йдеться про мелодійність, музичність віршів Олеся. Музика була для поета не об'єктом наукового пізнання і дослідження, а джерелом творчого натхнення. Наспівність, образність та щирість віршів О. Олеся спонукала багатьох композиторів розкрити їх багатство за допомогою синтезу слова і музики у вокальних жанрах, передусім у романсах і хорах.

Так композитори-класики — Микола Лисенко, Кирило Стеценко, Яків Степовий працювали із словом О. Олеся у вокальних жанрах, переважно це хори та солоспіви. Першим до слів Олеся звернувся основоположник української класичної музики М. Лисенко (1842–1912), який написав хор «Менти» та ряд солоспівів: «Айстри», «На сірій скелі мак цвіте», «Порвали струни», «Прийди, прийди», «Як згря радісна пташок». Більше 20 музичних творів у різних жанрах на слова поета написав К. Стеценко (1882–1922), який захоплювався творчістю поета-символіста і модерніста. Крім вже звичних жанрів хорів і романсів (хори – «Живи, Україно», «Над нами ніч», «Усе жило, усе цвіло», «Україна-мати», романси «Небо з морем обнялося», «Чому», «Порвалися струни», «Хіба не сонце ти прекрасне?», «Зустрітись, щоб зразу розлучитись», «Дихають тихо акації ніжні») у Стеценка також використано жанри: мелодекламації – «Над колискою», серенади – «О, не дивуйсь», драматичного монологу – «Нащо, нащо тобі питати». Перлиною української вокальної музики є перший цикл романсів на слова О. Олеся «Пісні настрою» Я. Степового (1918–1922). Композитором було відібрано 9 віршів поета, близьких за змістом і ідеєю, які він об'єднав у вокальний цикл, — різновид жанру вокальної музики. Серед інших жанрів у Степового — мішані хори-мініатюри, а саме: «Дві хмароньки», «Для всіх ти мертва і смішна».

Серед артефактів вокальної творчості на слова О. Олеся – романси Павла Сениці (1879–1960): «Душа моя – пуста», «Погасло сонце», «Місяць закоханий в ніч», які було опубліковано у 1912 році. Захоплення поетом як новатором і разом з тим сучасником і однодумцем пройшло крізь життя Станіслава Людкевича (1879–1979), автора романсів «Ти моя найкраща пісня», «Як люблю», «Гайна», «Подайте вістоньку» та ін.

Цікавим з точки зору дослідження музичної Олесіани є збірник П. Батюка «Музична хрестоматія на вірші українських письменників» для двохголосного та трьохголосного хору. Це видання 1922 року

(у цей час поет вже перебував в еміграції), яке містить романси на слова О. Олеся «Літній вечір», «Жайворонки», «Сонце на обрії».

Новим жанром серед творів українських композиторів на слова Олеся стали вокальні ансамблі – драматичний дует «Пісня сліпих» для тенора й баса в супроводі скрипки, віолончелі й фортепіано П. Сениці, написаний і виданий у 1928 р., дует К. Стеценка «Ця пісня – тобі», тріо С. Дрімцова «З журбою радість обнялась».

У цілому романси на слова поета стали спробою реалізації неоромантичних стильових рис в українській камерно-вокальній музиці у творчості О. Бобикевича, Ю. Білокона, М. Гайворонського, В. Гронського, В. Кирейка, М. Корчинського, І. Кушлера, Я. Лопатинського, Г. Майбороди, Н. Нижанківського, Ф. Панич, І. Соневицького та ін. Хорову творчість на слова О. Олеся збагатили композитори В. Безкоровайний, К. Богуславський, М. Вериківський, Г. Верьовка, Г. Гаврилець, М. Гайворонський, Ф. Євсевський, О. Залеський, Г. Китастих, Й. Кишакевич, С. Людкевич, Л. Матвійчук, І. Фіцалович, В. Шаповаленко, Б. Яновський та ін.

Людкевичу належить перший симфонічний твір за мотивами О. Олеся — симфонічна картина «Море» (вперше опубліковано у 1960), де було використано епіграф з вірша поета «В хмарах сурми заgrimіли...» як алюзія на громадсько-політичне життя в Україні.

Окремою і значною як за змістом, так і в кількісному відношенні є так звана «дитяча поезія» О. Олеся, яку він писав здебільшого для свого сина Олега, відомого під псевдонімом Олег Ольжич (1907–1944). Поезія Олеся, призначена для дітей відрізняється емоційною пейзажною лірикою, позитивом, проникнута чуттєвістю і світлом любові до природи, людей. Звертався до творчості О. Олеся у жанрі дитячої пісні («Ялинка», «Щиглик», «Степ») Олександр Дзбанівський (1870–1937) – засновник відділу музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Значний вклад у вокальну «Олесіану» внесла Богдана Фільц. У 1999 році було опубліковано цикл солоспівів «Срібні струни», присвячений її наставнику – професору С. Людкевичу. Її збірки пісень на слова улюбленого поета «Від льоду до льоду» (1956), «Від зими до зими» (1983) розширили жанрове розмаїття дитячих пісень на слова О. Олеся. На слова О. Олеся також писали музику для дітей такі композитори, як П. Батюк, С. Воробкевич, П. Гавриленко, В. Ізотов, І. Кобозів, П. Козицький,

С. Козак, М. Колодочка, В. Марченко, О. Моршавка Я. Найда, А. Олейнікова, М. Радзієвський, Н. Шевченко, Я. Яциневич та ін.

Відомо, що О. Олесь був автором не тільки віршів, а і лібрето, мріяв про те, що на них напишуть опери, а драми-феєрії, драматичні етюди надихнуть митців на створення балетів, музичних вистав. Однак, твори у жанрах сценічної музики на слова О. Олеся, не здобули такої популярності у музичному світі, як твори вокальної музики, хіба що за деякими виключеннями. Серед музичних композицій Володимира Гронського до кінофільму «Гріх» (1991) звучить надзвичайно талановито втілений текст віршу О. Олеся «Чому з тобою ми не хвили», який поєднав риси ретро-романсу і камерно-вокальної музики кінця ХХ століття. Багато спроб композиторів залишилися незавершеними, іноді внаслідок ідеологічного тиску (Л. Ревуцький – вокально-симфонічної поеми «Щороку»), іноді у зв'язку з обставинами життя композиторів, кожна спроба або причини невдач вимагають окремого дослідження. М. Вериківський, М. Гайдай, І. Гайденко, Ф. Євсевський, А. Кос-Анатольський, А. Паньтюх, Є. Форостина та ін).

Сьогодні ми спостерігаємо, як поезія О. Олеся повертається з небуття або з'являється до нас у нових музичних творах, особливо багато у ХХ ст. у жанрі авторської пісні. Усе це вимагає від дослідників осмислення того, що вже є, укладання бібліографічного покажчика, що стане у пригоді для нових виконавців, і ставить нові завдання перед сучасними композиторами, які б могли розкрити поетичну спадщину митця у різноманітних музичних жанрах, у тому числі і сценічних.

UDC 39. (477.83)

Iryna Dubrovina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6676-4789>,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Senior Research Associate,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: iradubrovina@ukr.net

GENRE PALETTE OF OLEXANDER OLES'S WORKS IN UKRAINIAN MUSIC

The genre diversity of works to the words of Oleksandr Oles in Ukrainian music is analyzed in order to outline the role of the poet in the artistic heritage of Ukraine. *Keywords:* Oleksandr Oles, poetry in music, vocal genres, choirs, romances, synthesis of arts.

УДК 78.05 : 78.09

Дутчак Віолетта Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6050-4698>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

завідувачка кафедри музичної україністики

та народно-інструментального мистецтва,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: violetta.dutchak@pnu.edu.ua

ЗВУКОЗАПИСИ ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У дослідженні представлено аналіз звукозаписної спадщини української діаспори як джерельної бази дослідження її музичної культури. Визначено основні види звукових джерел, засади їх систематизації, технічні і правові можливості їх відтворення й оцифрування. Проаналізовано сучасні наукові дослідження щодо аудіоколекцій української діаспори.

Ключові слова: звукозаписи, музичні звукові архіви української діаспори, аудіо-колекції, види звукозаписів, оцифрування звукозаписів.

В умовах еміграції перед діячами української культури серед пріоритетних завдань завжди була фіксація результатів своєї діяльності – як в ідентифікаційній площині (в умовах іноетнічного середовища), так і в трансляційній (задля майбутніх поколінь і незалежної держави). Незважаючи на вимушену відірваність від Батьківщини, українські митці діаспори зробили неоціненний внесок у збереження народних і академічних традицій, підтриманих високим рівнем майстерності співаків, інструменталістів, оркестрових та хорових колективів. Одними з найпоширеніших форм фіксації таких традицій та здобутків став звукозапис – на різноманітних носіях, у студіях радіо та телебачення, шляхом прямих трансляцій та записів власними технічними засобами. Звукозаписи отримували офіційний статус музичних документів різних часових періодів, майнову

приналежність у царині авторського права для власників звукозаписних фірм, медіастудій, виконавців, композиторів, дизайнерів-художників обкладинок-обгорток платівок, касет, дисків, а також приватну власність володарів різних записів (виданих та здійснених власноруч).

Метою пропонованого дослідження постає розгляд звукозапису у площині його аналізу як складової джерельної бази вивчення музичної культури української діаспори.

Розгляд аудіотворчості митців української діаспори упродовж ХХ – початку ХХІ ст. можна здійснювати з кількох позицій: виокремлення історичних етапів звукозапису в середовищі української еміграції та діаспори; аналізу музичної творчості митців – носіїв фольклору, композиторів, виконавців, що відображають індивідуальні та колективні здобутки різних часових періодів і географічних (просторових, територіальних) показників (різних осередків українців); еволюційних процесів технічного прогресу щодо можливостей фіксації та обробки звуку – від фонографування до сучасних експериментів з використання складових звукозапису в нових авторських композиціях, перформенсах, медіапросторі; динаміки репертуару, зокрема тематичних, жанрових, стильових напрямів творчості виконавців; творчої взаємодії музикантів (солістів, диригентів, аранжувальників), художників, дизайнерів, продюсерів; співпрацю працівників мистецького, журналістського, технічного напрямів та ін.

Зафіксована (записана) музична спадщина становить багатоманітний системний пласт для вивчення, оскільки синтезує не лише аспекти історії музики, виконавства, музичних стилів, інструментарію, але й музичного менеджменту, продюсування, соціології, культурології та ін. Важливими аудіоджерелами для аналізу динаміки творчості виконавців, стильових змін, репертуарних особливостей постають здійснені звукозаписи різних жанрових інструментальних, вокальних та вокально-інструментальних напрямів фольклору, джазу, естрадно-популярної, академічної музики. При цьому суттєві відмінності спостерігаються між записами, здійсненими безпосередньо при виконанні і студійними «підготовленими» (багаторазовими) зразками. Музичний запис при цьому постає своєрідним текстом музичної, соціальної, історичної, національної практики, може розглядатися за допомогою різних методологій, врахування контекстів технологічного та медійного

характеру. Ще одна площина аналізу звукозаписів – суто психологічна, оскільки передбачає аналіз запиту аудиторії, ставлення слухачів до виконавців у результаті прослуховувань, медіапопулярності, можливостей і практики вивчення, опрацювання (обробок, транскрипцій, реміксів, каверів тощо) і стильового наслідування. Дуже часто звукозапис, здійснений під час концерту, радіо чи телепередачі стає унікальним джерелом для подальшого теоретичного осмислення.

Аудіоджерела також можуть розглядатися як зразки матеріальної та нематеріальної спадщини національної культури. Окремі записи, що здійснені саме в діаспорі, зафіксували втрачені (заборонені, ліквідовані в радянський час) в Україні. У більшості вони стосуються духовних релігійних традицій, трансляції творчості українських січових стрільців, повстанських пісень, фольклорних жанрів кобзарства, трієстої музики, а також творчості композиторів діаспори. Основні площини аудіо-творчості митців діаспори – видання на окремих носіях (платівки, бобіни, касети, диски) та записи (участь) у медіапроектах (радіо, телебачення, інтернет).

Архівні колекції звукозаписів української діаспори на сьогодні ще не до кінця упорядковані. Важливість звукозаписної творчості української діаспори відзначали музикознавці Павло Маценко, Теодор Терен-Юськів, видавець і власник відомої музичної крамниці на Манхеттені Мирон Сурмач. А одним з перших, хто звернувся до узагальнення матеріалів цього напрямку став відомий колекціонер українського зарубіжжя Степан Максимюк. Він склав каталог фірм платівок, які записували українську музику, систематизував «Бібліографію українських звукозаписів» (Вашингтон, 1995). Окремі колекції звукозаписів (переважно платівок) є складовими архівних і бібліотечних фондів за кордоном, поступово виокремлюються й в Україні. Стосовно їх упорядкування й оцифрування, то ці процеси відбуваються дуже повільно, оскільки виникають проблеми авторського права і правонаступництва як виконавців, так і власників звукозаписів. Паралельно до процесів вивчення культури української діаспори з 90-тих рр. ХХ ст. актуалізується потреба в диджиталізації творчості митців діаспори шляхом їх переведення з аналогових носіїв у цифровий формат, а також пошуку можливостей доступності до цифрових колекцій, у т. ч. й онлайн. Створення веб-сайтів окремих колективів й організацій діаспори спонукало до систематизації дискографій композиторів Михайла Гайворонського (США), Андрія

Гнатишина (Австрія), Григорія Китастого (Канада), «Візантійського хору» Мирослава Антоновича (Нідерланди), капели бандуристів імені Тараса Шевченка (США). Поступово ці процеси активізуються й в Україні, зокрема здійснюється упорядкування й оцифрування творчості співака й бандуриста Володимира Луціва (Великобританія), бандуриста Зіновія Штокалка (США), співака Йосипа Гошуляка (Канада) та ін.

Важливе наукове осмислення звукових вимірів творчості митців діаспори здійснені у роботах Г. Карась (Музична діаспоріана), В. Дутчак (Бандурне мистецтво зарубіжжя), І. Довгалюк (Історія української фономузикології), І. Клименко (Музичний фольклор української еміграції), У. Граб (Мирослав Антонович і «Візантійський хор»), І. Дем'янця (Творчість Андрія Гнатишина), Н. Федорняк (Естрадна музика української діаспори Північної Америки), Н. Калуцької (Творчість Олександра Кошиця), Т. Пересунько (Історія фонозаписів «Щедрика» М. Леонтовича), О. Кубік (Ансамблеве виконавство в діаспорі) та ін. Окремим прикладом упорядкування аудіоархіву зразків української музики за кордоном постає систематизація і оцифрування звукового архіву Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина), що реалізовується на сучасному етапі професорами Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника М. Черепаниним і В. Дутчак.

Однак попри активізацію процесів упорядкування й оцифрування звукової музичної спадщини української діаспори, постає потреба у формуванні систематизованого каталогу аудіоматеріалів та розширенні можливостей доступу нових дослідників до раритетних звукозаписів, їх наукового й культурно-мистецького осмислення, появі нових наукових публікацій та матеріалів для навчальних курсів.

UDC 78.05 : 78.09

Violetta Dutchak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6050-4698>,

Doctor of Arts, Professor,

Head of the Music Ukrainistics and Folk Instrumental Art Department,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: violetta.dutchak@pnu.edu.ua

SOUND RECORDINGS AS A SOURCE OF RESEARCH OF THE UKRAINIAN DIASPORA MUSICAL CULTURE

The study presents an analysis of the sound recording heritage of the Ukrainian diaspora as a source base for the study of its musical culture. The main types of sound sources, the principles of their systematization, technical and legal possibilities of their reproduction and digitization are identified. Modern scientific research on the audio collections of the Ukrainian diaspora is analyzed.

Keywords: sound recordings, music sound archives of the Ukrainian diaspora, audio collections, types of sound recordings, digitization of sound recordings.

УДК [37.091.12.011.3-051:78]::[37.015.31:17.022.1],

Жуков Василь Павлович,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7845-6222>,

доктор філософії, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва,

координатор з виховної роботи факультету мистецтв,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,

Харків, Україна

e-mail: vasil.zhukov@hnpu.edu.ua

Бежан Артем Костянтинович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-4264-6041>,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,

Харків, Україна

e-mail: bezhanartem2106@gmail.com

МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Проаналізовано проблему моральних якостей особистості вчителя музичного мистецтва у новочасних умовах. Визначено основні поняття та висвітлено практику формування моральних якостей особистості вчителя музичного мистецтва в умовах сьогодення. Зауважено якісно цілеспрямований вплив на емоційну сферу особистості студентів під час циклу дисциплін професійної підготовки, особисто у межах занять з колективних форм музикування.

Ключові слова: вчитель, музичне мистецтво, мораль, моральні якості, добротності.

В умовах сьогодення українське суспільство звертає особливу увагу на такі якості вчителя музичного мистецтва як: професійна компетентність, рівень загальнокультурної та професійної підготовки, володіння широкою ерудицією та кругозором, вміння ефективно використовувати набуті знання, уміння, навички, ставлення та цінності. Однією із суттєвих компонентів професійної діяльності сучасного вчителя музичного мистецтва є моральні якості особистості, які можна характеризувати як важливий чинник його ціннісних орієнтацій та педагогічної культури.

Актуальність обраної проблеми посилюється наявними в сучасній системі мистецької освіти суперечностями: між зростаючими у суспільстві вимогами щодо моральних якостей особистості вчителя музичного мистецтва і недостатнім вирішенням цього питання у системі національної освіти, між теоретичним вивченням окремих аспектів зазначеної проблеми і необхідністю системного осмислення можливостей підготовки вчителя музичного мистецтва через формування моральних якостей його особистості.

Вдатне вирішення зазначеної проблеми є актуальним у сучасній педагогічній теорії й практиці мистецької освіти, оскільки нові соціально-культурні умови вимагають від вищої школи такої системи професійної підготовки майбутніх учителів, яка б дозволяла ефективно вирішувати завдання, щодо розвитку моральних і професійних якостей, зокрема учителів музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що психологічну зумовленість моральної свідомості особистості досліджували Г. Балл, І. Бех, О. Бодальов, В. Семиченко, В. Ядов та ін. Система моральних цінностей фахівця досить доказово представлена у працях вчених В. Андрищенко, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, І. Курляк, В. Лугового, Н. Сейко та інших дослідників. Проблему формування моральних якостей акцентовану на важливості подальшого розвитку особистості, зокрема майбутнього вчителя, розглядали Т. Глушман, Є. Костик, В. Мужичок, О. Попова, І. Ткачук та ін.

Водночас аналіз науково-педагогічної літератури та фактичної практики засвідчує, що проблема моральних якостей особистості вчителя у новочасних умовах не осмислена у належний спосіб і не має дієвого визначення та обґрунтування. Тому нашим нагальним завданням є визначити основні поняття та висвітлити практику

формування моральних якостей особистості вчителя музичного мистецтва в умовах сьогодення.

Затребуваним на сьогодні залишаються питання формування моральних норм майбутнього вчителя, що виявляється у певних моральних категоріях, які виступають якостями особистості також вчителя музичного мистецтва і визначаються науковцями як відносно стійкі утворення особистості, що не залежать від тимчасової ситуації, і які є виявом моралі та волі людини.

За визначенням дослідниці Т. Глушман рівень морального розвитку, що проявляється у культурі моральної свідомості, культурі моральних почуттів та моральної поведінки, характеризує ступінь моральної культури вчителя музичного мистецтва: його світоглядні позиції, етичні знання і переконання; спроможність довіряти, поважати, співпереживати людям; спосіб здійснення в моральній практиці особистих міркувань і почуттів, ступінь їх перетворення в повсякденну норму поведінки. А це, в свою чергу, є основою педагогічної культури як сукупності типових для вчителя цінностей, норм, точок зору та ідей, які усвідомлено формують зразок його поведінки.

Майбутні вчителі повинні мати сформовані ціннісні орієнтири щодо сутності моральних якостей, зокрема: моральних переконань, що відповідають моральним поглядам, морального світогляду, моральних цінностей, моральної поведінки, моральних звичок та ін.

Саме розгляд моральних якостей особистості необхідно почати з визначення поняття «мораль». Пізнання такої дефініції, як мораль ускладнюється тим, що вона є багатозначною. Це проявляється в широкій різноплановості трактувань і формулювань вищезазначеного поняття протягом історіко-культурного розвитку людства численними дослідниками і науковцями.

Отже, узагальнюючи ми визначаємо поняття «мораль» як систему цінностей та ідеалів, які відображають рівень розвитку окремої особистості і суспільства в цілому. Актуальною у контексті нашого дослідження є етична категорія «моральність», яка в широкому розумінні є синонімом «моралі» і, водночас, ядром та показником розвитку кожного індивіда. Як сутність моралі, вона визначає особливості світогляду, поведінки особистості та результати її діяльності.

Моральна якість у науковій літературі розглядається як поняття моральної свідомості, за допомогою якого виділяються в суспільному

житті і характеризуються з морального погляду найбільш типові риси поведінки людей. У своїх дослідженнях К. Книш визначає моральні якості особистості як сукупність істотних моральних властивостей, що характеризує найбільш важливі сторони моральних відносин особистості до суспільства, своїх соціальних обов'язків, оточуючих людей, до самого себе.

Через складність педагогічної діяльності до вчителів музичного мистецтва висувається багато вимог, яким має відповідати сучасний педагог. Визнані науковці виділяють групу якостей вчителя, якими він має володіти в сучасних умовах: патріотизм, національна свідомість, державницька позиція, порядність, почуття обов'язку, людяність, чесність, повага гідності іншої людини, доброзичливість, громадська позиція та інші моральні якості.

Кажучи про виховання моральних якостей майбутніх вчителів музичного мистецтва, то важливого значення має не тільки формування поняття про норму моралі, що засвоюється, але й виховання емоційно пережитого позитивного ставлення до неї. В цьому особливу увагу надається якісно цілеспрямованому впливу на емоційну сферу особистості студентів під час циклу дисциплін професійної підготовки, особисто у межах занять з колективних форм музикування.

На сьогодні формування моральних якостей особистості вчителя музичного мистецтва є важливим завданням мистецької освіти, ефективно рішення якого обумовлено розробкою певної методики.

Отже, моральні якості особистості вчителя музичного мистецтва в умовах сьогодення ґрунтуються на актуальних та вагомих людських добротностях, як-от: гуманізм, чесність, відповідальність, працелюбність, справедливість тощо, які не існують автономно, а є проєкцією його сформованого внутрішнього світу і тих цінностей, які він обирає під час педагогічної діяльності.

UDC [378.011.3-057.175:78]::[37.015.31:17.022.1],

Vasyl Zhukov,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7845-6222>,

PhD of Educational & Pedagogical Sciences, Docent,

Docent of the Department of Musical Art,

Coordinator of Educational Work of the Faculty of Arts,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: vasil.zhukov@hnpu.edu.ua

Artem Bezhan,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-4264-6041>,

Applicant for the Second (Master's) Level of Higher Education,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: bezhanartem2106@gmail.com

MORAL QUALITIES OF A MUSIC TEACHER'S PERSONALITY IN THE CURRENT CONDITIONS

The article analyzes the problem of moral qualities of a music teacher's personality in modern conditions. The basic concepts are defined and the practice of forming the moral qualities of a music teacher's personality in modern conditions is highlighted. The qualitatively purposeful influence on the emotional sphere of students' personality during the cycle of professional training disciplines, personally within the framework of classes on collective forms of music-making is noted.

Keywords: teacher, musical art, morality, moral qualities, quality.

УДК 783.65(477)+(497)"17/18"

Зосім Ольга Леонідівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olgazosim70@gmail.com

БОГОГЛАСНИКОВА ПІСНЯ «QUI MUNDUM PROBE NOSCIT»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧО-ТЕКСТОЛОГІЧНІ КОМЕНТАРІ

Наведено результати пошуку першоджерел латиномовної богогласникової пісні «Qui mundum probe noscit», яка була поширена у балканському регіоні у XVIII–XIX століттях. Проведено текстологічний аналіз її вербального та музичного компонентів.

Ключові слова: латиномовна духовна пісня, контрреформація, рукописні співаники і канціони, Богогласник, джерелознавчо-текстологічні студії.

Латиномовні духовні пісні не є рідкістю в українських рукописних співаниках XVIII–XIX століть. Традицію їх виконання відбито у почаївському «Богогласнику» (1790–1791), в якому надруковано три пісенні твори латинською мовою: «*Qui mundum probe noscit*» (№ 207) з українським та польським перекладами («Кто добръ свѣт познает» (№ 208), «*Kto dobrze świat ogląda*» (№ 209)); «*Non unus, alter, decimus annus*» (№ 219) з українською версією «Ей не рѣк, не два, и не десятый» під тим самим номером; «*Moriendum, hoc est certum*» (№ 228) з польським перекладом «*Umrzec trzeba, to rzecz pewna*» (№ 229). Усі три пісні ми знаходимо у почаївських друках 1805 та 1825 років. Разом із перекладами вони потрапили і до львівського «Богогласника» 1850 року, проте у виданні латинські тексти пісенних творів «*Qui mundum probe noscit*» та «*Non unus, alter, decimus annus*» розміщалися вже після української версії, тоді як пісня «*Moriendum, hoc est certum*», що мала лише польський переклад, була опублікована так, як у перших виданнях. У львівському «Богогласнику» 1886 року було залишено лише українські версії пісень «*Qui mundum probe noscit*» і «*Non unus, alter, decimus annus*», текст яких було наближено до церковнослов'янської мови. Латиномовні богогласникові пісні, за винятком перекладу твору «*Non unus, alter, decimus annus*», який знаходимо у двох рукописних співаниках XIX століття, так і не закріпилися в українській рукописній традиції, що засвідчило їх малу популярність, попри системну промоцію у друках.

Пісні «*Non unus, alter, decimus annus*» та «*Moriendum, hoc est certum*» наразі відомі лише по виданнях «Богогласника», вони відсутні в католицьких рукописних та друканих канціоналах XVII–XIX століть, що може бути непрямым свідченням їх написання українськими авторами. Якщо ж говорити про пісенний твір «*Qui mundum probe noscit*», то його запис ми знаходимо поза межами України, а саме у хорватському рукописному співанику «*Cantilenaе antiquae, In lingua latina, croatica et hungarica, saeculi XVIII*», що нині зберігається під номером 176 у Хорватському державному архіві. Оцифрована версія рукопису відсутня у відкритому доступі, що ускладнює його вивчення, однак латиномовні пісні з цього джерела проаналізовано, а їх тексти надруковано в дипломній роботі Еми Іванкович (Ivanković E. *Latinsko pjesništvo u pjesmaricama sjeverozapadne Hrvatske* (Diplomski rad). Zagreb, 2020. 112 s.). Дослідниця не подає дату створення рукопису, однак відповідно до

змісту однієї з пісень, що відсилає до історичних реалій, рукопис не міг з'явитися раніше 1767 року (с. 59). Отже, час запису пісні «*Qui mundum probe noscit*» у хорватських джерелах, хоч і не набагато, хронологічно випереджає «*Богогласник*». Е. Іванкович вказує і на друковану версію твору в угорському виданні «*Phoenix Pannonius*» 1859 року (с. 66), що вийшла пізніше богогласникової на кілька десятиліть. Про інші друковані видання, що містять цей твір, окрім «*Богогласника*», наразі невідомо.

Щодо авторства пісенного твору «*Qui mundum probe noscit*», то в «*Богогласнику*» перед текстом пісні зазначено, що його написано духовною особою (*Authore Quodam Religioso*). Дещо більше конкретики ми маємо в роботі, присвяченій історії словенської літератури, де вказано, що ця латиномовна пісня написана езуїтом, ім'я якого невідомо (Štrekelj K. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012–2014. 1340 s. С. 718], що цілком кореспондує зі стилем поетичного тексту, який має вирізні риси контрреформаційної барокової поезії.

Хорватський співаник має паралітургічне призначення, оскільки він, як зазначає Е. Іванкович, розпочинається заупокійними піснеспівами з літургічних книг *Officium pro defunctis* та *Missa pro defunctis*. Окрім гімнографічних текстів, збірник містить дві групи пісень у середині та наприкінці збірки, де «*Qui mundum probe noscit*» записана серед групи з чотирьох пісенних творів на с. 41–49 рукопису (с. 60–62).

Е. Іванкович подає розшифрований латинський текст пісні (с. 98–104), а тому ми маємо можливість здійснити порівняльний аналіз української і хорватської версій. Богогласниковий текст має одинадцять доволі великих за обсягом строф, де друга половина є модифікованою версією першої, при цьому мелодія першої і другої півстроф є неідентичною. Цю специфіку не відображено у розшифровці Е. Іванкович, де кожна півстрофа подана як окрема строфа. Висловимо припущення, що мелодія, записана в цьому рукописі, є відмінною від богогласникової, і обидві півстрофи співалися на одну мелодію. Це підтверджує скорочення пісні в хорватському рукописі на дві з половиною строфи, що було б неможливо, якщо б у обох півстрофах була своя мелодія. У цілому ж обидва латинські тексти є подібними, за виключенням скорочення та перестановки рядків у шостій і сьомій строфах, хоча й не повністю ідентичними, що є типовим для пісенного жанру, що має напівусний-

напівписьмовий спосіб поширення. В угорській збірці «Phoenix Pannonius» (Phoenix Pannonius. Edidit Aloysius Grynaeus. Pestini: Typis Josephi Gyurjan, 1859. 146 p. С. 74–76), яка не є співаником, а зібранням (на кшталт хрестоматії) латиномовної поезії різних жанрів, текст пісні «Qui mundum probe poscit» скорочено з одинадцяти до п'яти строф. Текст пісні дещо видозмінено, однак збережено форму строфи та загальний зміст.

Оскільки пісню «Qui mundum probe poscit» знайдено в хорватських та словенських джерелах, постає питання національної приналежності автора. Звернімо увагу, що попри наявність польського перекладу, її немає в польських рукописних та друкованих співаниках. Також її не знаходимо в угорських та словацьких канціоналах XVII–XVIII століть, наприклад, в популярній збірці «Cantus Catholici», що мала угорське (1651) та словацьке (1700) видання. Однак вона відсутня й у хорватських друкованих канціоналах, зокрема у «Citara octochorda» (1757). Але оскільки поширення пісні локалізовано в балканському регіоні, вона з високим ступенем ймовірності має коріння саме там, хоча контрреформаційна барокова латиномовна поезія тяжіла до універсалізму без конкретизації національних або локальних рис. Якщо ця гіпотеза є вірною, постає питання, як ця пісня потрапила до українського «Богогласника». Відповідь на нього мають дати поглиблені джерелознавчі дослідження хорватських, словенських, угорських, словацьких, австрійських джерел, що дозволить прослідкувати шляхи міграції цього пісенного твору, а, можливо, зайти його автора та встановити час написання.

Окрім тексту, хорватський рукопис містить ще й мелодію пісні, однак вона не наведена в роботі Е. Іванкович, оскільки її дослідження є літературознавчим. На жаль, рукописний співаник широкому загалу наразі недоступний, хоча лише знайомство з цим рукописом дасть можливість порівняти обидві мелодичні версії. Вже було висловлено припущення, що мелодії в українському та хорватському співаниках є відмінними, бо скорочення пісні у хорватському рукописі на дві з половиною строфи можливе лише за умов менш розлогої мелодії, яка повторюється з текстом кожної півстрофи. При цьому залишається відкритим питання, чи вона подібна до богогласникової, де використано її частину з першої або другої півстрофи, чи мелодія є зовсім іншою. Усі варіанти є можливими, враховуючи особливості поширення духовнопісенного репертуару в європейській традиції.

Якщо ж говорити про мелодичну версію з «Богогласника», то вона є характерною для європейського бароко, а деякі звороти близькі до української пісенності. Попри яскраву та легку для запам'ятовування мелодію, пісня «Qui mundum probe noscit» так і не стала популярною в Україні, чому на заваді, на нашу думку, став розлогий, риторично навантажений, а тому вже архаїчний для XIX століття текст.

UDC 783.65(477)+(497)"17/18"

Olga Zosim,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>,

Doctor in Arts, Professor,

V. I. Vernadskyi Taurida National University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olgazosim70@gmail.com

THE BOHOHLASNYK'S SONG "QUI MUNDUM PROBE NOSCIT": SOURCES AND TEXTOLOGICAL COMMENTS

The article presents the results of the search for the primary sources of the Latin-language Bohohlasnyk song “Qui mundum probe noscit”, which was widespread in the Balkan region in the 18th–19th centuries. A textual analysis of the verbal and musical components was carried out.

Keywords: Latin-language spiritual song, Counter-Reformation, handwritten songbook and cantionals, Bohohlasnyk, source and textual studies.

УДК 023:378.091:004.771(477)НМАУ(043.2)

Каліберда Надія Юріївна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-0498-9561>,

кандидатка історичних наук,

директорка бібліотеки,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: nadkaliberda@gmail.com

БІБЛІОТЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ ІМЕНІ П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО: СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Представлено основні напрями діяльності бібліотеки провідного мистецького закладу вищої освіти України. Висвітлено пріоритетні завдання

та здобутки колективу у напрямі організації сучасного інформаційного середовища.

Ключові слова: бібліотеки закладів вищої освіти, дистанційне обслуговування, цифрові комунікації, електронні ресурси, соціальні мережі, веб-сайт.

Бібліотека Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, створення та формування фонду якої було розпочато у 1913 році ХХ століття, є провідним структурним підрозділом академії, бібліотечно-інформаційною базою для забезпечення наукової, методичної, освітньої, просвітницької та творчої діяльності здобувачів освіти, науково-педагогічних працівників, а також інформаційних потреб користувачів інших освітніх, мистецьких закладів України та зарубіжних країн.

Фонд бібліотеки, загальною кількістю майже 430 тис. одиниць зберігання, за кількісними показниками та змістовним складом є унікальним культурно-історичним надбанням держави, відноситься до найстаріших та найбільших нотно-музичних фондів України. Близько 300 тис. складають нотні видання різного функціонального призначення (наукові, навчальні, концертні видання), характеру виконання (сценічні, інструментальні, вокально-хорові, змішані видання), характеру викладання або запису (партитури, партії, дирекції, оркестрові голоси, клавіри), а також видань різної структури представлення матеріалу (моновидання, збірники) в яких представлені твори українських та зарубіжних композиторів, музичний фольклор, стародруковані видання творів духовної музики. Книжкова частина фонду містить енциклопедичну та довідкову профільну літературу, монографії з питань музикознавства та історії музики, підручники та навчальні посібники, дисертації, автореферати, дипломи та магістерські роботи, а також фахові періодичні видання.

Серед основних напрямів діяльності бібліотеки, пов'язаних з формуванням нотно-книжкового фонду відповідно до профілю академії, потреб в якісному інформаційному забезпеченні навчальних дисциплін та наукових досліджень, популяризацією нотно-музичної літератури та розповсюдження бібліотечно-інформаційної грамотності серед користувачів, найбільш пріоритетними, особливо в останні роки, є напрямі діяльності спрямовані на створення нових електронних ресурсів, впровадження нових форм дистанційного

обслуговування, підвищення якості бібліотечно-інформаційних послуг з використанням засобів цифрових комунікацій.

Послідовно, починаючи з 2007 року, з використанням можливостей автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи «УФД/Бібліотека» здійснюється наповнення електронного каталогу, який містить більше 166 тисяч бібліографічних записів на всі види документи з фонду бібліотеки, повністю автоматизовані процеси обліку та списання документів. Вагомими здобутками колективу бібліотечних фахівців у напрямі забезпечення якості електронного каталогу є робота по створенню авторитетних записів на «ім'я особи» (композитори, музикознавці), яку було розпочато 2019 році. Важливість цієї роботи відзначена в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». Для музичних бібліотек необхідність створення авторитетних записів зумовлена більшою, ніж в інших бібліотеках кількістю видань різними мовами з однаковим або схожим вмістом. Ця робота є унікальною для бібліотек музичних навчальних закладів України. При створенні запису особлива увага приділяється введенню ідентифікаторів VIAF, ISNI та посилань на статті Wikipedia, як додаткових джерел інформації, які у подальшому допоможуть інтегрувати унікальний масив зібраних даних у міжнародні системи. Також приділяється увага введенню дат життя, що є додатковим елементом ідентифікації та може бути використаним для створення довідково-інформаційних ресурсів. На сьогоднішній загальна кількість створених авторитетних записів сягнула 4279.

З початку 2021 року на постійній основі працює веб-сайт бібліотеки <http://lib.knmtau.com.ua/>, який є потужним інтеграційним ресурсом і виконує інформаційні, комунікаційні, пошукові, освітні, рекламні та навігаційні функції. До уваги користувачів оперативна інформація про діяльність бібліотеки, нові надходження до фонду, віртуальні виставки до ювілейних та пам'ятних дат, безперервний доступу до електронного каталогу та інших актуальних інформаційних ресурсів і послуг. В останні два роки майже втричі збільшилася користувачька аудиторія веб-сайту, до про що свідчать статистичні дані щодо відвідувачів з унікальними IP-адресами, кількості, переглянутих сторінок та кількості завантажених файлів.

Активну роботу проводить бібліотека у напрямі популяризації своєї діяльності шляхом публікації матеріалів освітнього та

наукового характеру через соціальні мережі на офіційних сторінках бібліотеки у Facebook <https://www.facebook.com/nmaulib> та Instagram https://www.instagram.com/nmau_lib/, які зорієнтовані на різні категорії користувачів академії. У порівнянні з користувацькою аудиторією сторінки у Facebook, яку в основному складають викладачі та аспіранти академії, на проект бібліотеки в мережі Instagram в основному підписані студенти, які віддають перевагу молодіжному стилю спілкування. Основна користувацька аудиторія бібліотеки в Facebook та Instagram охоплює такі країни як: Україна, Польща, Сполучені Штати Америки, Італія, Німеччина, Австралія, Японія та інші.

Для забезпечення оперативного інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки в дистанційному режимі вперше в загальнобібліотечному середовищі України фахівцями бібліотеки НМАУ ім. П. І. Чайковського в 2022 році було створено та впроваджено в роботу Telegram-бот, який дозволяє в автоматичному режимі отримувати актуальну інформацію про зміну графіку роботи бібліотеки, правила користування бібліотекою, замовити послугу продовження терміну користування літературою з абонементу, отримати оперативний доступ до електронного каталогу та відповіді на найпоширеніші питання. Впровадження даного сервісу було зорієнтовано перш за все на студентську аудиторію академії, з урахуванням специфіки організації навчального процесу та обслуговування нотними виданнями.

Використання в практиці роботи бібліотеки електронної пошти та різних месенджерів дозволяє задовольняти довідки різного ступеня складності. В останні два роки спостерігається підвищення попиту на нотні видання творів українських композиторів, а також обробок народних пісень, а також наукових матеріалів про українську музичну культуру. За останні два роки багато запитів щодо пошуку видань було отримано з України так і з різних країн світу, фахівцями бібліотеки було надано більше 500 інформаційних та бібліографічних довідок, за запитами користувачів, відскановано та надіслано 650 цифрових копій статей, нотних творів, або їх складових частин.

У 2023 році з метою накопичення, систематизації, зберігання в електронному вигляді результатів наукової, методичної, освітньої та творчої діяльності науково-педагогічних працівників та працівників структурних підрозділів Академії, а також здобувачів освіти та надання відкритого доступу до інтелектуальних продуктів

українському та світовому науково-освітньому товариству було розпочато роботу зі створення Репозитарію НМАУ ім. П. І. Чайковського (eNMAU) на програмному забезпеченні DSpace <http://e-archive.knmau.com.ua/>. Доступ до Репозитарію організований через бібліотечний веб-сайт, бібліотека безпосередньо виступає основним координатором процесу його формування, здійснює методичну та організаційну підтримку та визначає порядок дій при роботі.

Сучасні умови, в яких опинилися бібліотеки закладів вищої освіти, пов'язані з початку з карантинними обмеженнями, а з 2022 року з російською агресією та воєнним станом в державі, введенням дистанційної та змішаної форм навчання, обмеження доступу до фондів, підтвердили необхідність оперативного прийняття управлінських рішень щодо коригування всієї системи обслуговування, особливо дистанційних форм, активного використання всіх доступних засобів цифрової комунікації з користувачами, популяризації власних ресурсів і послуг. Відповідно до реалій сьогодення бібліотека Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, як одна з найважливіших складових інформаційно-освітнього простору академії, знаходиться у постійному процесі переосмислення необхідності коригування методів і форм роботи, використання нових можливостей доступу до інформації та надання послуг незалежно від часу й місцезнаходження як документа так і користувача.

UDC 023:378.091:004.771(477)HMAU(043.2)

Nadiia Kaliberda,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-0498-9561>,

Candidate of Historical Sciences,

Director of the Library,

Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nadkaliberda@gmail.com

UKRAINIAN NATIONAL TCHAIKOVSKY ACADEMY OF MUSIC: CURRENT PRIORITIES AND PERSPECTIVES

The main areas of activity of the library of the leading art institution of higher education of Ukraine are presented. Priority tasks and achievements of the team in the direction of organizing a modern information environment are highlighted.

Keywords: libraries of higher education institutions, remote service, digital communications, electronic resources, social networks, website.

УДК 78.089.8 (314.743)

Карась Ганна Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1440-7461>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

професорка кафедри методики музичного виховання та диригування,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: karasg@ukr.net

НОТНІ ВИДАННЯ ФОНДІВ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ В ЧИКАГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІАСПОРИ

Вперше здійснено загальний огляд нотних видань із фондів бібліотеки Українського Національного Музею в Чикаго (США), структуровано їх за жанрами, вказано прізвища авторів-композиторів. Висвітлення цієї проблематики збагачує українське мистецтвознавство малодослідженими фактами.

Ключові слова: українська музична культура, нотні видання, Український Національний Музей, Чикаго.

У різноманітних інституціях української діаспори знаходяться нотні видання, які є важливим джерелом для дослідження української музичної культури. Одним із таких ареалів є Український Національний Музей (далі – УНМ) в Чикаго (США).

У листопаді–грудні 2023 року автором здійснено наукове дослідження за програмою міжнародної академічної мобільності в архіві УНМ з метою вивчення його фондів. УНМ в Чикаго заснований у 1952 році і є одним із найстарших музеїв української діаспори. Він займає вагомe місце у культурно-мистецькому світі, однак його нотні фонди залишаються неописаними і недослідженими. Опрацювавши фонди Архіву та Бібліотеки УНМ в Чикаго з питань музичної культури української діаспори ХІХ – початку ХХІ століття, нами виявлено чотириста нотних видань; здійснено їх бібліографічний опис, структуровано за жанрами

і підготовлено до друку анотований системний покажчик; виявлено невідомий рукопис вокального твору Миколи Лисенка та рукопис Модеста Менцинського, здійснено їх атрибуцію та вміщено до окремого сховища.

Типологія нотних видань із фондів УНМ представлена: Літургіями (композитори А. Гнатишин, О. Кошиць, П. Маценко, М. Федорів, із збірки І. Трухлого), духовними творами (композитори Д. Бортнянський, М. Вербицький, М. Гайворонський, А. Гнатишин, М. Зазуляк, З. Злочовський, Б. Кудрик, М. Лисенко, П. Маценко, Є. Оленський, М. Федорів, Я. Яциневич); оригінальними хоровими творами, опрацюваннями для хору та вокальними творами (композитори І. Білогруд, М. Білянський, Ю. Бенецький, Н. Вахнянин, М. Вербицький, Б. Весоловський, М. Волошин, С. Воробкевич, Б. Кудрик, М. Гайворонський, Г. Давидовський, О. Залеський, М. Лисенко, І. Карабиць, Г. Китастиї, Й. Кишакевич, Ф. Колесса, О. Кошиць, К. Кукловський, Р. Левицький, М. Леонтович, Я. Лопатинський, В. Матюк, Б. Марків, П. Маценко, І. Недільський, О. Нижанківський, І. Омельський, О. Плешкевич, А. Рудницький, Є. Садовський, Д. Січинський, К. Стеценко, Г. Топольницький, М. Федорів, Б. Фільц, Є. Форостина, В. Шуть, С. Яременко, Я. Ярославенко), творами для фортепіано (композитори В. Барвінський, В. Безкоровайний, С. Людкевич, Н. Нижанківський, Д. Січинський, І. Соневицький, Я. Степовий, В. Шуть), для скрипки (композитори В. Безкоровайний, І. Вовк, М. Гайворонський), для віолончелі (композитор В. Барвінський), для бандури (композитори Г. Хоткевич, З. Штокалко), для цитри, для симфонічного оркестру (композитори Ю. Гасвський, К. Кукловський), для інструментальних ансамблів, клавірами окремих опер, оперет, музичних картин, фольклорними збірками З. Лиська. Їх авторами були композитори України та діаспори різних стилевих напрямів. Нотні видання української музики друкували у різноманітних видавництвах на території українських земель (Київ, Львів), у країнах Європи, США, Канаді, Аргентині з кінця ХІХ століття – до наших днів.

Виявлення в УНМ в Чикаго значного масиву нотних видань; укладення їх бібліографічного опису та наступна публікація допоможе дослідникам української музичної культури в поглибленні її вивчення.

UDC 78.089.8 (314.743)

Hanna Karas,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1440-7461>,

Doctor of Arts, Professor,

Professor of Department of Music Education and Conducting Methods,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: karasg@ukr.net

MUSIC EDITIONS FROM THE LIBRARY OF THE UKRAINIAN NATIONAL MUSEUM IN CHICAGO AS A SOURCE OF RESEARCH ON THE MUSICAL CULTURE OF THE DIASPORA

For the first time, a general overview of music editions from the collections of the Ukrainian National Museum in Chicago (USA) is made, they are structured by genre, and the names of the composers are indicated. Coverage of this issue enriches Ukrainian art history with little-studied facts.

Keywords: Ukrainian musical culture, music editions, Ukrainian National Museum, Chicago.

УДК 811.161

Кармазін Антон Олександрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8860-0355>,

кандидат мистецтвознавства,

науковий співробітник,

Музей театрального, музичного та кіномистецтва,

член Національної спілки композиторів України,

Київ, Україна

e-mail: karmazinanton82@ukr.net

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МУЗЕЇ КИЇВЩИНИ: БАРИШІВКА, ПЕРЕЯСЛАВ, ЯГОТИН

Розглянуто функціонування музеїв Тараса Шевченка у Барішівці, Переяславі та Яготині і проведення там 2023–2024 року мистецьких заходів, пов'язаних з творчістю великого Кобзаря.

Ключові слова: Шевченко, музей, концерт, Барішівка, Переяслав, Яготин.

Музеї Тараса Шевченка у різних куточках України мають величезний культурницький потенціал, накопичений у ході постійної фондової, наукової та творчої роботи. Діяльність цих музейних установ може розглядатися у двох площинах – з точки зору вивчення

подій життя великого поета і художника й одночасно з точки зору використання музеїв як місць, у просторі яких постійно звучить музика, насамперед музичні твори, дотичні до особистості та поезії Тараса Шевченка. Автору тез та його творчим партнерам випала нагода виступати у Шевченківському Національному заповіднику в Каневі, київському музеї «Хата на Пріорці», Національному історико-культурному заповіднику «Качанівка». Поряд з цими музейними установами, пов'язаними з життєтворчістю великого Кобзаря, велике значення для українського культуротворення мають музеї Т. Шевченка на Київщині – а саме у Баришівці, Переяславі, Яготині.

Баришівка – один з мальовничих та багатих своєю історією куточків Київщини, який свого часу відвідав великий Тарас Шевченко. І саме з його музею, який було відкрито у березні 1987 року для багатьох місцян, фактично розпочалося знайомство зі світом музеїв. Засновником закладу став відомий поціновувач творчості поета кандидат історичних наук Василь Костенко, приватна колекція якого й стала основою музейної експозиції.

Як свідчать історичні джерела, Тарас Шевченко приїздив до Баришівки три рази. Один із цих приїздів був пов'язаний з відвідинами прокурора Тимофія Бориспольця – батька поетового товариша художника Платона Бориспольця, що згадано на сторінках повісті «Прогулянка з задоволенням і не без моралі» та зображено на картині «Зустріч Т. Г. Шевченка з прокурором Т. Н. Бориспольцем у Баришівці», яку подарував музею письменник Володимир Дарда (Україна Тараса Шевченка. Харків : Фоліо, 2015. С. 201). Відвідав Т. Шевченко також і старовинний курган, який надав йому емоційні враження для написання вірша «Розрита могила» (написаний у Березані, 9. X. 1843). Серед експонатів Баришівського музею Т. Шевченка, особливо цінними є прижиттєві видання творів поета та одна із чотирьох посмертних масок, виготовлених у Петербурзі скульптором П. К. Клодтом: «... як стверджують фахівці, таких масок-оригіналів у музеях є ще чотири: одна в Каневі, в Санкт-Петербурзі, в Національному музеї Т. Г. Шевченка в Києві та в одному із закордонних музеїв... І ось і в Баришівці» (Україна Тараса Шевченка. Харків : Фоліо, 2015. С. 201).

На фасаді приміщення знаходяться меморіальні дошки Тарасу Шевченку та засновнику музею Василю Костенку. Поряд з приміщенням музею встановлено пам'ятник великому Кобзареві

(Розповідаємо про рідний край. Навчально-методичний посібник з українознавства. Автор-упорядник Т. В. Гусарчук. Київ : Фенікс, 2024. С. 310–311).

Перебування Т. Шевченка у Переяславі 1845 року – період найвищого розквіту його поетичного таланту, золота пора творчості Кобзаря. Приїхавши до міста за дорученням Київської Археографічної комісії для замальовок архітектурних пам'яток Переяслава, Т. Шевченко зустрів тут ширих шанувальників свого таланту. Найбільш дружні стосунки склалися у поета з лікарем Андрієм Козачковським, який 19 серпня 1845 року влаштував урочисту вечірку на честь приїзду Т. Шевченка до Переяслава (Кухарева Н., Корчак С. Багато добрих спогадів зберіг я про старий Переяслав. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 32). Саме у будинку А. Козачковського, де нині знаходиться музей «Заповіту», поет написав поеми «Наймичка», «Кавказ» і безсмертний «Заповіт». Експозиція музею розміщена у 12-ти залах і має три складові: історичну, меморіальну та літературно-художню (Кухарева Н. Музей Заповіту Т. Г. Шевченка. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 4).

13 червня 2023 року у Музеї «Заповіту» Т. Г. Шевченка відбувся концерт української музики, в якому взяли участь композитор Антон Кармазін, а також Олексій Якушев (бандура) та Вікторія Якушева-Мураховська (співаючі чаші). Було дуже приємно виконати доручення – подарувати музею «Заповіту» книгу «Музична Шевченкіана» – результат багаторічної праці співробітників відділу музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Окрім музичних творів Олексія Якушева та Антона Кармазіна прозвучала у запису кантата Михайла Вериківського «Гайдамаки» на слава Т. Шевченка.

Перебування Тараса Шевченка в Яготині було, як відомо, пов'язане із родиною князів Репніних. Т. Шевченко прибув у княжий маєток 1843 року, де створив копію портрета князя М. Г. Репніна (роботи Йозефа Горнунга). З родиною Репніних у поета склалося добросердечне та шире спілкування, яке багато в чому визначалося спільністю бачення історичного минулого України. Як писав П. Зайцев (подаємо зі збереженням авторської орфографії): «У традиціях дому Репнінів жила пошана до давніх українських автономістичних змагань і, хоч пасивна, але яскраво виявлена опозиція до режиму царя Миколи... Фактично князя скинули з посади «генерал-губернатора Малоросії» тому, що підозрювали в ньому

українські сепаратистичні тенденції. Атмосфера яготинського палацу безліччю ниток була зв'язана з усім тим світлим і чистим, що було запереченням Миколиної тиранії» (Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. Київ : Обереги, 1994. С. 120–121).

У Яготині Шевченко створив поему «Тризна», яку присвятив Варварі Репніній. Як писав поет у листі до В. Репніної 1850-го року: «Усі дні мого перебування колись у Яготині є і будуть для мене низкою прекрасних спогадів» (Шевченківський словник. Том 2. Мол – Я. Київ : УРЕ, 1976. С. 402). Нині у колишньому флігелі маєтку Репніних знаходиться музей поета.

20 квітня 2024 року відбувся концерт, присвячений 210-й річниці від дня народження Тараса Шевченка. У ньому брали участь музиканти тріо «Арх-Етнос» – Олексій Якушев (бандура), Вікторія Якушева (співаючі чаші), Наталя Біденко (етнічні флейти), композитор Антон Кармазін та старша наукова співробітниця відділу музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Людмила Руденко, яка подарувала музею вже згадувану книгу «Музична Шевченкіана» (2019).

Концертна серія «Музеями України» організатором якої є кандидат мистецтвознавства, композитор А. Кармазін продовжується. У подальших планах творчого колективу, зокрема, й концерти в шевченківських музеях. Впродовж 2024 року, артисти мають намір організувати творчий захід у Національному заповіднику «Батьківщина Тараса Шевченка». Особливо важливими такі мистецькі заходи є під час повномасштабної війни з росією, коли звучання української музики та безсмертне поетове слово надихають українців на подальший опір нелюдській московитській агресії.

UDC 811.161

Anton Karmazin,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8860-0355>,

Candidate of Liberal Studies,

Senior Reseacher at the Museum of Theatrical,

Musical and Cinema Art of Ukraine,

Member of the National Union of Composers of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: karmazinanton82@ukr.net

**SHEVCHENKY MUSEUMS OF KYIV:
BARYSHIVKA, PEREYASLAV, YAHOTYN**

The functioning of the museums of Taras Shevchenko in Baryshivka, Pereyaslav and Yagotyn and the holding of artistic events there in 2023-2024 related to the work of the great Kobzar were considered.

Keywords: Shevchenko, museum, concert, Baryshivka, Pereyaslav, Yagotyn.

УДК 930.253-028.17:792

Касян Людмила Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0400-7245>,

завідувачка відділу,

відділ забезпечення збереженості та обліку фонодокументів,

Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів,

Київ, Україна

e-mail: kasyan.lyudmila@gmail.com

АУДІОВІЗУАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ВОКАЛЬНОГО ЕСТРАДНОГО МИСТЕЦТВА

Розглянуто джерельний потенціал аудіовізуальних документів із колекції Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву. Підкреслено його значення у дослідженні розвитку української естрадної пісенної творчості.

Ключові слова: аудіовізуальні документи, звукозапис, фонодокумент, кінодокумент, естрадне вокальне мистецтво.

Вокальне естрадне мистецтво у ХХ ст. набуло надзвичайно динамічного розвитку в усьому світі. Україна не стала винятком у цьому процесі. Мета нашої розвідки – коротко окреслити джерельний потенціал аудіовізуальних документів у вивченні процесів розвитку української естрадної пісенної творчості.

Найбільш чисельними документами, що репрезентують «музичну» інформацію у контексті дослідження української естрадної пісенної творчості, є фонодокументи. У зібранні Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву зберігається понад 10 тисяч одиниць обліку, присвячених українському вокальному естрадному мистецтву. Серед них звукозаписи окремих українських виконавців та вокально-естрадних колективів. У широкому тематичному і жанровому діапазоні представлено, як твори композиторів-класиків, перших творців

української естрадної пісні, що розпочинали свою діяльність у першій третині ХХ століття (Є. Козак, С. Гумінілович, А. Кос-Анатольський, В. Балтарович, Б. Весоловський), так і сучасних композиторів.

Архівна фонотека акумулює звукозаписи окремих виконавців чи колективів, зроблені у різні часові проміжки, що дозволяє досліджувати творчу еволюцію, зміни в складі колективів, особливості репертуару, піки творчої активності, творчу взаємодію та співпрацю, місце в загальному культурному ландшафті та «видавничу» політику держави щодо українського вокального естрадного мистецтва.

Цікавим і продуктивним джерелом у вивченні української естрадної пісенної творчості можуть стати кінодокументи, зокрема фільми-концерти, зафільмовані українськими кіностудіями. Кінодокументи завдяки своїй синтетичній природі іноді, як жодне інше джерело, можуть донести до нас дивовижно точні деталі, відтворити водночас візуальний і вокальний портрет виконавця.

В архівному зібранні представлено фільми-концерти (понад 30 одиниць обліку) окремих виконавців і творчих колективів, що побудовані як у вигляді концертної програми з окремими творами, так і фільми-концерти, які мають сюжетну основу.

Одним із перших українських фільмів-концертів, який стосується української естрадної пісенної творчості, є фільм-концерт «Соловей із села Маршинці» (од. обл. 6037), випущений студією «Укртелефільм» 1966 р., режисер – Р. Синько. Стрічка включає пісні у виконанні студентки Чернівецького музичного училища С. Ротару.

До архівної колекції належить й один із найпопулярніших фільмів-концертів 1970-х років – сорокап'ятихвилинний фільм студії «Укртелефільм» «Червона рута» (од. обл. 4843). Стрічка була зафільмована у липні–серпні 1971 р. біля міста Яремче Івано-Франківської області. Режисер стрічки – Р. Олексів, оператор А. Дербінян, звукорежисер В. Стріхович. Сюжетною основою фільму є історія кохання донецького шахтаря Бориса та красуні-гуцулки Оксани. У головних ролях – самодіяльна співачка, викладачка Чернівецького музичного училища С. Ротару та соліст ВІА «Смерічка» В. Зінкевич. Крім ансамблю «Смерічка», який виконав у картині шість композицій із п'ятнадцяти, до зйомок були запрошені чернівецький ВІА «Карпати», самодіяльний жіночий вокальний ансамбль Івано-Франківського педінституту «Росинка» та івано-

франківський самодіяльний танцювальний ансамбль «Еврика» під керівництвом Г. Желізняка. До картини увійшли пісні В. Івасюка «На швидких поїздах», «Я піду в зелені гори» («Мила моя»), «Залишені квіти», «Водограй», «Червона рута», а також твори Л. Дутковського, М. Скорика, В. Громцева. В. Івасюк неодноразово з'являється на екрані як автор, учасник концертної програми.

Режисер Б. Небієридзе 1981 р. за участю С. Ротару, В. Зінкевича, Н. Яремчука створив фільм-коцерт «Десять років потому» (од. обл. 9164). Стрічка є своєрідною згадкою про фільм-концерт «Червона рута» і водночас розповіддю про творчий розвиток головних виконавців.

З творчістю В. Івасюка, пов'язана також стрічка «Пісня завжди з нами» (од. обл. 6480), створена на студії «Укртелефільм» 1975 р. Режисер – В. Стороженко. Прем'єра фільму відбулася на Центральному телебаченні 1 січня 1976 року. Це фільм-концерт за участю С. Ротару, ВІА «Червона рута», вишницького самодіяльного танцювального ансамблю «Смеречина». В. Івасюк був композитором стрічки, багато часу проводив на зйомках, його думка враховувалася при виборі подачі тієї чи іншої композиції. С. Ротару виконала твори А. Бабаджаняна, Є. Мартинова, М. Рота, А. Теодоровича, А. Ричкова та композиції В. Івасюка («Балада про дві скрипки», «Балада про мальви», «Кленовий вогонь», «Колискова вітру», «Пісня буде поміж нас», «Тільки раз цвіте любов»).

Архівні аудіовізуальні документи, на наш погляд, є важливим і продуктивним джерелом для різнобічного дослідження українського вокального естрадного мистецтва. Вони є плідним матеріалом для аналітичних спостережень і важливою формою збереження національної культурної спадщини.

UDC 930.253-028.17:792

Liudmyla Kasian,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0400-7245>,

Head of Department,

Department of Preservation and Accounting of Phono Documents,

Central State Audiovisual and Electronic Archives,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kasyan.lyudmila@gmail.com

AUDIOVISUAL DOCUMENTS AS A SOURCE OF STUDYING THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN POP SONG CREATIVITY

The source potential of audiovisual documents from the collection of the Central State Audiovisual and Electronic Archive in the study of the development of Ukrainian pop song creativity is briefly outlined.

Keywords: audiovisual documents, sound recording, phonodocument, film document, pop vocal art.

УДК 821.161.2(09)Шевченко Т.(043.2)

Коляда Юлія Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5589-8976>,

викладачка хорового диригування,

Комунальний заклад вищої освіти,

Луцький педагогічний коледж Волинської обласної ради,

Луцьк, Україна

e-mail: julia-julichka@ukr.net

ПОЕЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В МУЗИЦІ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Підкреслено актуальність поезії митця в умовах сьогодення. Відзначено, що літературна спадщина Т. Шевченка продовжує жити у серцях українських митців, оскільки висвітлює національні інтереси суспільства, його біль, прагнення та сподівання.

Ключові слова: поезія, мова, вірш, композитор, виконавець, кантата, творчість.

Одним із факторів ідентичності української нації є знання своєї культури, історії, літератури та музики, адже життя і розвиток народу залежить від збереження і передачі цієї ідентичності, яка в першу чергу здійснюється через мову та дає шанс на життя наступним поколінням.

Постать Тараса Шевченка займає одне з найпочесніших місць в українській культурі. Його можна назвати поетом різних епох, поетом спадщина якого знайшла своє місце та призначення у різних суспільно-політичних колах та в різні періоди історичного розвитку України. Поетична спадщина Тараса Григоровича Шевченка покладена на музику українськими та зарубіжними композиторами, займає чільне місце в українському музичному мистецтві.

До поезій Кобзаря композитори як професіонали, так й аматори почали звертатися з 1857 року. Численні твори на слова та за

мотивами поезій Т. Шевченка написали: Микола Маркевич, Микола Лисенко, Микола Аркас, Данило Крижанівський, Гордій Гладкий, Кирило Стеценко, Яків Степовий, Владислав Заремба, Станіслав Людкевич, Михайло Вербицький, Анатолій Вахнянин, Остап Нижанківський, Денис Січинський, Генрих Топольницький, Філарет Колесса, Василь Барвінський, Костянтин Данькевич, Анатолій Кос-Анатольський, Михайло Вериківський, Євген Козак, Юлій Мейтус, Левко Ревуцький, Віктор Іконник, Георгій Майборода, Борис Лятошинський, Ігор Шамо, Левко Колодуб, Жанна Колодуб, та багато інших.

Однією з найпоширеніших поезій митця, яку поклали на музику як українські так і зарубіжні композитори, є «Заповіт» – близько 150-ти обробок мелодії Г. Гладкого та оригінальні твори. Першими інтерпретували «Заповіт» М. Лисенко та М. Вербицький. Обидві версії написані 1868 року і присвячені сьомій річниці від дня смерті Т. Шевченка. Вперше виконані були того ж 1868 року, в день вшанування пам'яті поета, що влаштувало Львівське товариство «Просвіта».

Сьогодні, у часи російської агресії проти України, лейтмотивом боротьби українського народу з ворогом стали слова з поеми «Кавказ»: «Борітеся – поборете! Вам Бог помагає!». Поема була написана 1845 року в Переяславі. Твір міг бути втрачений, однак завдяки членам Кирило-Мефодіївського братства (зокрема родині С. Гулака-Артемовського), його передали Адаму Міцкевичу. За сприяння А. Міцкевича поему було опубліковано у лейпцизькому виданні «Новые стихотворения Пушкина и Шавченки» 1859 року. Першим текст поеми поклав на музику український композитор та музикознавець Станіслав Людкевич. Митець глибоко перейнявся творчістю Кобзаря ще в юнацькі роки, під час навчання в гімназії. Він один з перших музикознавців, хто сформулював вимоги щодо музичної інтерпретації поезії Т. Шевченка, а за кантати «Кавказ» та «Заповіт» С. Людкевич отримав Державну премію ім. Тараса Шевченка. Уривки з поеми «Кавказ» також використали композитори Валентин Сильвестров, В. Кухарев та інші.

Український композитор-сучасник Євген Станкович 2014 року до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка написав ораторію «Страсті за Тарасом» – масштабна вокально-симфонічна композиція, зміст якої пронизаний глибоким символізмом. Лібрето до твору створив Василь Вовкун, використавши тексти Т. Шевченка у яких

розкривається драма дегуманізації суспільного життя, зображено концепцію творчості Т. Шевченка та розкривається зв'язок поколінь через уривки з творів: «Марія», «Пророк», «Минають дні...», «Кавказ», «Чого мені тяжко», «Сретик», «Садок вишневий...» та ще один «заповіт» митця «І мертвим, і живим, і ненародженим...».

В умовах сьогодення до творчості Кобзаря продовжують звертатися українські сучасні митці, представники як академічного так й естрадного музичного мистецтва, позаяк його слово не втрачає своєї актуальності. Творчість Тараса Шевченка надихає українських композиторів та виконавців, дає їм насагу та спонукає до активної творчої діяльності. Серед митців-сучасників, яких надихає Шевченкова поезія до написання музичних творів, Валентин Сильвестров, Євген Станкович, Леся Дичко, Віктор Степурко, Богдана Фроляк, Богдан Кривоуст, Віктор Камінський, Антон Кармазін, Ігор Пелих, Артем Пивоваров, Павло Табаков, Григорій Міняйло, Віктор Тиможинський, Олена Карпенко, Ірина Волкова та інші. Твори українських композиторів на вірші Т. Шевченка стали складовою репертуарного матеріалу академічних та народних хорових колективів, дуетів, ансамблів, які функціонують в різних регіонах України. Поетичне слово Кобзаря користується популярністю і в сучасному естрадному мистецтві. Пісні на його вірші виконують, Оксана Муха, гурт «Пікардійська терція», харківський гурт «Бандурбэнд», гурт «Тартак», рок-гурт «Кому Вниз» та інші.

Видатний композитор-сучасник Валентин Сильвестров, свого часу зазначив, що назва Шевченкової збірки «Кобзар» не може асоціюватися з образом старого сліпця, який ходив з хлопчиком і грав на кобзі чи бандурі. Він порівнює поета зі співцем-псалмоспівцем. На думку В. Сильвестрова, вірші Т. Шевченка – це наші національні, українські псалми.

Отже, патріотичне слово Кобзаря втілене в музичних творах продовжує підіймати дух національної свідомості українців, надихає на боротьбу, виховує любов до рідної землі та дарує надію на сім'ю велику, вольну, нову.

UDC 821.161.2(09)Шевченко Т.(043.2)

Yuliia Koliada,

ORSID <https://orcid.org/0000-0002-5589-8976>,

Lecturer of Choral Conducting of The Municipal Higher Educational Institution,

Lutsk Pedagogical College»,
Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
e-mail: julia-julichka@ukr.net

TARAS SHEVCHENKA'S POETRY IN MUSIC AS THE BASIS OF NATIONAL IDENTITY

The relevance of the artist's poetry in today's conditions is emphasized. It was noted that the literary heritage of T. Shevchenko continues to live in the hearts of Ukrainian artists, as it illuminates the national interests of society, its pain, aspirations and hope

Keywords: poetry, language, poem, composer, performer, cantata, works.

УДК 781.65:785.5

Кравчук Дмитро Олексійович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-3813-0982>,

аспірант творчої аспірантури,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: tromboneplayer1993@gmail.com

ДРАМАТУРГІЯ СОНАТИ ДЛЯ ТРОМБОНА ТА ФОРТЕПІАНО Ю. ІЩЕНКА: СИМФОНІЧНЕ МИСЛЕННЯ В КАМЕРНОМУ ЖАНРІ

Розглянуто драматургію Сонати для тромбона та фортепіано Ю. Іщенко, доведено інтеграцію симфонічного мислення в камерний жанр. Висвітлено специфічні композиційні рішення, що формують багат шарову драматургію твору симфонічного типу, зокрема через тематичний розвиток, темброві контрасти та квазіпрограманість.

Ключові слова: драматургія, камерний жанр, темброві контрасти, квазіпрограманість, симфонічне мислення.

Камерні жанри традиційно асоціюються з більш суб'єктивно-інтроспективними формами музичного висловлювання, у той час, як симфонічні твори зазвичай характеризуються більш масштабною драматургією, що має багатовекторний розвиток семантично насичених тематичних ліній. Однак композиторська практика Ю. Іщенко, демонструє тенденцію до симфонізації камерних жанрів, що відповідає тенденціям музики кінця ХХ століття, коли грані

традиційної жанрово-стильової класифікації максимально «розмиваються». Так, до прикладу, Соната для тромбона та фортепіано Ю. Іщенка є яскравим прикладом цих тенденції, що репрезентує високий рівень композиторської майстерності та інноваційного підходу до камерного жанру. В цьому творі Ю. Іщенко демонструє особливий підхід до жанру сонати, інтегруючи симфонічне мислення в камерний формат, що набуває особливої актуальності в контексті сучасних досліджень жанрових трансформацій в музичному мистецтві України.

У фокусі аналізу Сонати для тромбона та фортепіано Ю. Іщенка знаходиться питання про те, яким чином композитор інтегрує симфонічне мислення в камерний формат і як це впливає на драматургію твору. На перший погляд, композиція Сонати для тромбона та фортепіано Ю. Іщенка відповідає традиціям старовинної сонати, яка складається з трьох частин, побудованих за принципом «швидко–повільно–швидко». Наведемо їх стислий аналіз.

Перша частина – *Allegro maestoso* – має класичну сонатну форму. Водночас композитор вдається до оригінальних рішень, таких як введення мінікаденцій, що дозволяє проводити аналогії з композиційними принципами інструментального концерту та з'являючих партій перших частин сонатно-симфонічного циклу. Ця частина твору містить енергійне і ритмічно сконцентроване ядро, в якому закладений увесь драматургічний потенціал твору.

Друга частина – *Sostenuto cantabile* – має складну тричастинну структуру з контрастними темами. Кожна з них визначена композитором щодо характеру виконання: *doloroso*, *pastorale*, *drammatico*, *con minaccia*, *cantabile*. Мелодійність цієї частини, що нагадує народні пісні, підкреслює її контраст до першої частини. В деяких епізодах фактура наближається до багатоголосого хору, де різні групи хору ніби «співають» різні мелодії одночасно, створюючи складну поліфонію (яка, своєю чергою, нагадує складну симфонічну партитуру).

Третя частина – *Allegro con brio* – поєднує елементи рондо-сонати, що дозволяє їй функціонально об'єднати в собі риси третьої та четвертої частин сонатно-симфонічного циклу. В ролі традиційного скерцо тут виступає рефрен із танцювальною темою, яка контрастує з епізодами, що виконують роль фіналу. Це ще одне оригінальне рішення Ю. Іщенка, яке демонструє його інноваційний підхід до роботи з формою.

Аналізуючи структуру сонати, можна виокремити наступні важливі композиційно-драматургічні рішення Ю. Іщенка, що формують в його камерній сонаті для тромбона та фортепіано симфонічні абриси.

1. Тематичний розвиток та симфонічна драматургія. Важливим аспектом симфонічного мислення в цій сонаті є розгортання тематичного матеріалу. Ю. Іщенко використовує принципи тематичного розвитку, характерні для симфоній: теми проходять через кілька етапів трансформації, поступово еволюціонуючи та розширюючись протягом усього твору.

2. Темброва драматургія. Іншим важливим аспектом є використання тембрових контрастів. Тромбон і фортепіано в цій сонаті не лише взаємодіють як два інструменти, а й створюють ілюзію багатшарового звучання, що характерно для оркестрових творів. Ю. Іщенко застосовує різні темброві відтінки, досягаючи ефекту симфонічного звучання в камерному складі.

3. Квазіпрограмність як інструмент драматургії. Програмність є ще одним важливим компонентом драматургії цього твору. Ю. Іщенко вводить програмні «натяки» у вигляді детальних ремарок щодо характеру виконання, які можна розглядати як окремі персонажі (в дисертації О. Дубки висувається гіпотеза про наявність реальної програми – літературної основи, але через відсутність прямих вказівок автора на це в нотному тексті ми не розглядаємо Сонату як приклад програмного твору в традиційному розумінні). Саме тому її можна визначити як квазіпрограмність.

Інтеграція симфонічних принципів у камерний твір дозволяє Ю. Іщенку досягти багатшарової драматургії, де тематичний розвиток, темброві контрасти та квазіпрограмність стають ключовими елементами побудови музичної форми. У Сонаті для тромбона та фортепіано помітна оркестрова концепція звуку. Взаємодія між тромбоном і фортепіано створює враження діалогу різних оркестрових груп. Зміна темпів, ритмічних рисунків і гармонічних рішень створює напругу і динаміку, що типово для симфонічної драматургії. Ю. Іщенко експериментує з тембрами, використовуючи тромбон не тільки як інструмент із характерним м'яким звуком, але і як джерело різноманітних звукових ефектів. Це досягається шляхом зміни артикуляції, динаміки, а також через використання різних технік гри, таких як глісандо, стакато, легато тощо. Фортепіано в цьому творі виконує не лише роль

акомпанементу, але й стає повноцінним учасником діалогу. Темброві контрасти між легкими, прозорими пасажами фортепіано і густими, насиченими звуками тромбона створюють багатшаровість і багатство звукової палітри твору.

Таким чином, драматургія Сонати для тромбона та фортепіано Ю. Іщенка відображає його прагнення інтегрувати принципи симфонічного мислення у камерний жанр, що ставить перед інтерпретатором цього твору непересічні творчі завдання з інтелектуального «занурення» в складність композиторського задуму.

UDC 781.65:785.5

Dmytro Kravchuk,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-3813-0982>,

Creative Postgraduate Student,

Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tromboneplayer1993@gmail.com

THE DRAMATURGY OF SONATA FOR TROMBONE AND PIANO BY YURI ISCHENKO: SYMPHONIC MIND IN THE CHAMBER GENRE

The drama Sonata for Trombone and Piano by Y. Ishchenko is considered, the integration of symphonic mind into the chamber genre is proved. Specific compositional solutions that form the multilayered drama of a symphonic type are highlighted, in particular through thematic development, timbre contrasts and quasi-programmatic nature.

Keywords: drama, chamber genre, timbre contrasts, quasi-programming, symphonic mind.

УДК 78.03

Прилепа Олеся Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8438-1589>,

кандидатка мистецтвознавства, наукова співробітниця,

відділ музикознавства та етномузикології,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М. Т. Рильського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: prilepa2206@gmail.com

ПІСНЕСПІВИ ОКТОЇХА У ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛАХ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ІСНУВАННЯ СПІВАЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

З'ясовано, що за писемними джерелами співацька традиція Києво-Печерської лаври має тривалий монодичний період (від найдавніших часів по ХІХ ст.) та період багатоголосся (від 90-х рр. ХІХ – першого 15-ліття ХХ ст. до наших днів). Розглянуто особливості функціонування системи осмогласся в монодичній та багатоголосній системах. Доведено збереженість формульної структури піснеспівів Октоїха упродовж усього часу її існування.

Ключові слова: богослужбово-співацька традиція Києво-Печерської лаври, монодія, багатоголосся, осмогласся, поспівка.

Богослужбово-співацька традиція одного з найстарших монастирів України – Києво-Печерської Лаври – є плодом духовного життя багатьох поколінь насельників обителі. Народжена в молитовних стояннях лаврських подвижників і втілена в характерних співних формах, вона віддзеркалює духовний досвід і потенціал нашого народу. На базі писемних богослужбових співацьких пам'яток, що знаходяться у фондах бібліотек України, можна проглядати особливості її розвитку від кінця ХVІ ст. до сьогодення. У книгозховищах Києва зберігається понад п'ятдесят рукописних нотних джерел, пов'язаних із Києво-Печерським монастирем. Більшість – в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі Ір НБУВ), а також у фондах Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (далі НКПКЗ). Серед них – Ірмологіони (Ір НБУВ, ф. 301, № 350П, друга чверть ХVІІ ст.), Феодосійської церкви (Ір НБУВ, ДА 91Л), церкви Різдва Богородиці Дальніх Печер (Ір НБУВ, КПЛ 36П/2; Ір НБУВ, ф. 30, № 17), Великої Успенської церкви (Ір НБУВ, ф. 1, № 5385 – 20 рр. ХVІІІ ст., № 5394 – 20–30 рр. ХVІІІ ст., № 5396 – 20–30 рр. ХVІІІ ст.; КПКЗ, Книга № 2084 (1852 р.), Книга № 2087 (1852 р.), Книга № 855 (ХІХ ст.), Книга № 879 (1854 р.), Книга № 2874 (1854 р.), Дальніх Печер (Ір НБУВ, ф. 30, № 20 – 80-і рр. ХVІІІ ст.), Ближніх Печер преп. Антонія (Ір НБУВ, ф. 1, № 5390 – кін. ХVІІІ ст.), просфорні Києво-Печерської Лаври (Ір НБУВ, Кир. 876п, 1775 р.), Микільського лікарняного монастиря (Ір НБУВ, ф. 1, № 5392 – 20–30 рр. ХVІІІ ст.), № 5386 – після 1768–70 рр. ХVІІІ ст.). Піснеспіви Супрасльського ірмологіону кінця ХVІ

ст. (ІР НБУВ, ф. 1, № 5391), заснованого ченцями Києво-Печерського монастиря, також віддзеркалюють богослужбово-співацьку традицію Лаври, докази чого маємо в наукових дослідженнях музикознавців, Лідії Корній, Олени Шевчук, Юрія Ясіновського та інших. У Києво-Печерському монастирі до кінця ХІХ – початку ХХ ст. дотримувалися рукописної традиції нотописьма. З 1670 р. у Лаврі періодично друкували ненотовані Октоїхи, а з 1674 р. – ненотовані Ірмологіони, що вказує на потужну усну співацьку практику.

Попри постійну охоронну працю лаврських насельників над збереженням багатовікової співацької традиції бачимо в ній еволюційні зміни, спричинені трансформацією монодичних співів у киево-печерське багатоголосся. Відтак співацька традиція Лаври за писемними джерелами має 1) тривалий монодичний період (від найдавніших часів до ХІХ ст. включно) і 2) період Києво-Печерського багатоголосся, писемно зафіксованого від 90-х років ХІХ – початку ХХ ст. до наших днів. Києво-Печерський наспів у багатоголосній формі був опублікований у двох версіях: виданнях, підготовлених Леонідом Малашкіним у 1887–1888 роках та виданнях спеціальної Лаврської комісії 1910–1915 рр.

Система гласових піснеспівів корпусу Октоїха пройшла також тривалий шлях розвитку. Києво-Печерські монодичні гласові піснеспіви, представлені у корпусі Октоїха, презентують давнє річище столпового співу. Вони мають формульну структуру: базовим структурним елементом є поспівки. *Поспівково-формульна структура*, уставна для мелодичного стилю знаменного співу, існувала впродовж історичного шляху буття Києво-Печерського наспіву і збереглася до наших днів.

Суттєві зміни у стилістиці Києво-Печерського розспіву можна спостерігати за писемними джерелами починаючи з другої пол. ХVІІІ ст. Йдеться про мелодико-ритмічні спрощення у наспівах. Причин цього вбачаємо кілька. Під впливом никоновської реформи середини ХVІІ ст. в Ірмологіонах 20–30-х років ХVІІІ ст. з'являються *змішані редакції вербальних текстів*, що поєднують місцеву версію тексту ХVІІ ст. та пореформену російську (напр., ірмологіони (ІР НБУВ ф. 1, № 5394; ф. 1, № 5392). Уніфікована пореформена редакція тексту у повному вигляді спостерігається у джерелах Києво-Печерської Лаври з другої половини ХVІІІ ст., що можна стверджувати на підставі аналізу Ірмологіонів, збережених до теперішнього часу (ІР НБУВ, ф. 30, № 17, друга пол. ХVІІІ ст.; ф. 1, № 5386, 1768 р.).

Офіційне введення в богослужбовий обиход монастиря пореформених редакцій текстів спричинило й редакційні зміни наспіву.

У другій половині XVIII–XIX ст. важливою причиною змін у принципах розспівування богослужбового тексту є уведення у богослужбову практику багатоголосся. На теперішньому етапі дослідження першим джерелом, у якому стали помітними зміни, виявився Ірмологіон 1775 р. послушника Івана Бабанського (ІР НБУВ, Кир. 876п). У його гласових піснеспівах можна спостерігати фрагментарну появу спрощених у мелодико-ритмічному аспекті форм поспівок, що співіснують зазвичай із традиційними незмінними поспівками-столпами у православної монодійної традиції, а також власними українськими формами поспівок, стійкими у співі XVII–XVIII ст. Нетиповими для стилістики монодії до цього часу можна визначити такі механізми видозмін поспівок: випущення повторного мелодичного сегменту поспівки; втрата характерних мелодико-ритмічних атрибутивних елементів поспівок; нетипове як для стилістики столпового співу ритмічне збільшення окремих сегментів поспівки; уведення читця на ділянках піснеспіву, де у більш ранніх джерелах панував розспів. При цьому спрощені в мелодико-ритмічному плані поспівки зберігають свою мелодичну основу, звуковисотне положення в системі обиходного звукоряду та місце у формі піснеспіву. У Києво-Печерських Ірмологіонах XIX ст. (ієродиякона Сави 1820 р., послушника І. Салухи 1852 р., ієродиякона Онисима 1854 р.) проявляються ті самі тенденції, що були ледь помітними в Ірмологіоні 1775 р. Проте кількість незмінних поспівок зменшується, а спрощених, скорочених – збільшується. Спрощення у піснеспівах 8-ми гласів Ірмологіонів XIX ст. не було рівномірним. Згідно наукових досліджень Обиходної частини ірмологіонів Олени Шевчук, в лаврських ірмолоях другої половини XIX ст., порівняно з версіями силабічних наспівів XVII–XVIII століть, рельєфні силабічні наспіви підлягли значному спрощенню. «Вирівнювання» мелодичної лінії дослідниця гіпотетично пояснює, почасти, поширенням багатоголосної практики виконання (Шевчук О. Ю. Фіксація літургійного циклу: слово vs наспів. Міжн. конф. *Musica Moderna: XV–XXI*. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського. 21 квітня 2017). Подібні процеси відбувалися і в системі гласових піснеспівів Октоїха. Підтвердження цього знаходимо в аналізі гласових піснеспівів Києво-Печерського багатоголосся,

опублікованого, у виданнях Л. Малашкіна (1887–1888) та спеціальної Лаврської комісії 1910–1915 рр.

UDC 78.03

Olesia Prylepa,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8438-1589>,

PhD, Candidate of Arts, Research Scientist,

Department of Musicology and Ethnomusicology,

M. Rylskyi Institute of Art, Folk Studies and Ethnology,

National Academy of Sciences Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: prilepa2206@gmail.com

CHANTS OF THE OKTOICHOS IN THE WRITTEN SOURCES OF KYIV-PECHERSK LAVRA: CERTAIN CHARACTERISTICS OF THE EXISTENCE OF THE SINGING TRADITION

The study reveals that, based on written sources, the singing tradition of Kyiv-Pechersk Lavra encompasses an extensive monodic period (from the earliest times to the 19th century) followed by a polyphonic (*bagatogolossya*) period (from the 1890s the first 15 years of the 20th century and continuing to the present). The research examines specific features of the Oktoichos system's operation within both monodic and polyphonic frameworks. It has been proven that the formulaic structure of the Oktoichos chants has been preserved throughout its entire period of existence.

Keywords: liturgical singing tradition of Kyiv-Pechersk Lavra, monody, polyphony, Oktoichos, *Pospivka* (melodic formula).

УДК 398.8(477)

Романюк Ірина Вікторівна,

ORCID <http://orcid.org/0009-0004-3654-4656>,

кандидатка мистецтвознавства,

заступниця директора з виховної роботи,

Тернопільський мистецький фаховий коледж імені Соломії Крушельницької,

Тернопіль, Україна

e-mail: irinaromteua@gmail.com

ПОРІВНЯЛЬНІ СТУДІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДУМ ТА ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ЕПОСУ

Розглянуто спорідненості та відмінності в тематиці, стилістиці, формі, поетичних засобах та музичній інтонаційності між південнослов'янським фольклором та українськими думами. Єдність мелодичних інтонацій низхідного руху з використанням інтонації збільшеної секунди доводить функціонування інтонаційно-ладового модусу Карпатсько-Балканського регіону, який докладно відобразила у своїх дослідженнях С. Грица.

Ключові слова: українські думи, формульність епосу, традиція-імпровізація, Карпато-Балканський модус мислення, слов'янська антитеза.

Українські думи – це цілком самобутня частина слов'янського епосу. Спорідненість дум найбільше проглядається у порівнянні зі східнослов'янським та південнослов'янським епосом. Українські думи неодноразово ставали предметом наукових студій багатьох учених щодо подібності їх з епічними жанрами інших народів., серед яких варто відзначити праці українських етномузикологів: В. Гошовського, С. Грици, К. Квітки, Ф. Колесси. Дослідження С. Грици розкривають чимало нових фактів про зв'язок української епічної традиції з південнослов'янською, де на підставі порівняльних досліджень науковиця виводить «Карпато-Балканський модус мислення». Порівняльні філологічні студії представлені у працях М. Дашкевича, О. Міллера, М. Тершаковця, І. Франка, Я. Шуста.

Боротьба з турецькою неволею, за віру, за волю і стала тим ланцюжком, що поєднав південнослов'янську епіку з українськими думами. Ряд сюжетних подібностей між болгарськими юнацькими піснями й українськими думами вивела болгарська дослідниця Ц. Романска. І це цілком закономірно, адже і юнацькі пісні, й українські думи зародилися приблизно в один період – XIV–XV століття, коли територія обох народів потерпала від турків, татар. Ідея патріотизму, національної свідомості присутня і в юнацьких, гайдуцьких болгарських піснях, і в українських думах. Найчисельніша група дум, яка дійшла до нас – це саме думи про турецький полон. Близькі за змістом і за суспільним значенням з думами також і сербські юнацькі пісні, на що звернув увагу І. Франко. Як приклад близької сюжетної спорідненості з думою «Вдова»

І. Франко наводить сербську пісню «Невдячні сини». Багато українських вчених, зокрема І. Франко, О. Потєбня, М. Сумцов висловили думку щодо безпосереднього зв'язку між думою «Олексій Попович» та сербськими й болгарськими історичними піснями, не забуваючи і про загальноєвропейський контекст цього твору. Пізніше

ця дума привернула увагу М. Грушевського і К. Грушевської, В. Перетца. Кожен з цих дослідників виклав свою точку зору на проблему у наукових працях.

Спільним питанням в галузі вивчення героїчного епосу є проблема «традиції-імпровізації». Її розглядали дослідники епосу – Г. Керемидчиев на прикладі болгарського епосу; М. Мурко, М. Перрі, А. Лорд – на прикладі сербо-хорватського епосу. В українській фольклористиці до цієї проблематики вперше звертається Ф. Колесса. С. Грица в своїх порівняльних дослідженнях на прикладі українських дум переконливо довела, що більш змінною є мелодика, текст більш стабільний у одного виконавця протягом його «творчого шляху». Цю тезу підтверджують спостереження болгарського дослідника Г. Керемидчиева, який, порівнявши два записи одних і тих же пісень, записаних від Вічо Бончева в інтервалі двох років, констатував, що зміни були «не в само езиково-стильно, но и в идейно-эмоциональной композиционно отношение». Для всіх виконавців епосу властива несвідома творчість. Виконуючи кожен раз із невеликими змінами один і той же твір, вони запевняють, що не вносили туди ніяких змін.

Вчений-славист М. Мурко під час фіксації сербо-хорватського епосу дійшов до висновку, що гусяр може на свій розсуд змінювати пісні залежно від таких обставин: який в нього настрій, скільки в нього часу для співу, хто його слухач, яку нагороду він може отримати. До цього ж висновку прийшов і Ф. Колесса, записуючи декілька варіантів думи від одного виконавця.

Самобутна форма думи, з нерівноскладовими рядками відразу вирізняє їх зі схожими епічними творами слов'ян. Проте, розглянувши ближче епіку слов'ян, ми зможемо побачити спорідненість у формі. Це традиційний поділ тексту думи на зачин (запличку), виклад основних подій та закінчення (славословіє) мають ряд епічних пісень. Наприклад, у болгарській юнацькій пісні «Крали Марко загубва силата си» і в зачині, і в закінченні пісні, як і в українських думах, найбільший акцент поставлений на прославлення Божого імені і віри християнської. Болгарська історична пісня «Цар Иван Шишман» закінчується традиційним для дум прославленням християнської віри: «ще прославим, мила моя майко ле, християнска вяра».

У сербських юнацьких піснях знаходимо закінчення, наближені за змістом до закінчень дум. Зокрема, це побажання слухачам, наприклад: «Бог му дао са животом здравље, Вама, браћо, на срећно

веселе!», прославлення Бога та розкривання патріотичних почуттів: «Богу хвала, Срби задобише И поштење дивно учинише!», які перекликаються зі славослов'ям дум старішої верстви. А ось ці закінчення сербських пісень перекликаються із закінченнями дум моралістичного характеру: «Тешко оном свакоме кунаку, Што не слуша свого старијега!».

Серед українського народу постать кобзаря-лірника вважалася ледь не сакральною, споконвіку вони були «людьми Божими». У дослідженнях сучасної болгарської етнолінгвістки Каті Михайлової виведено ряд спільних ознак співця-жебрака у слов'янських народів – сакральність, бідність, мобільність, сліпоту, зв'язок з культом померлих, семантика молитви жebraка, репертуар епічних релігійних пісень, таємні організації, одяг, атрибути, музичні інструменти.

Цікавим є порівняння стилю виконання епічних співців за спогадами слухачів. Як спільну рису слід відзначити стан самозаглиблення виконавців під час виконання. П. Ровінський помічає, що співак комбінує спів речитативом із інструментальними програшами. Тобто стиль виконання такий самий, як в думах – спів, який чергується з «переграми». Слухаючи пізніше О. Вересає, П. Ровінський, писав: «його спів мені сильно нагадав сербських співаків; та ж манера стогнати, варіюючи тим одноманітну мелодію». М. Мурко під час спостереження сербо-хорватських співців теж зазначав, що «аудиторія слухає співця з величезною увагою, і зміст пісень часом доводить слухачів до сліз».

Зображальні засоби фольклору у думах привертали увагу багатьох дослідників. Серед них слід назвати американського лінгвіста і літературознавця Р. Якобсона, поляків К. Мошинського, М. Касіяна, словенця Ф. Міклошича. Неминучим у фольклорному літературному процесі стало виникнення поетичних кліше, поєднання іменника з характерним для нього епітетом – словесних формул. Цю думку висловив Воїслав Джюрич, який у своїй книзі, присвяченій сербохорватській епіці, написав, що типові місця – неминучий наслідок народної творчості.

Внаслідок близькості географічних ландшафтів (гори Карпати, лісостепи з однаковою флорою тощо) у слов'янському фольклорі закріпилися спільні епітети-формули такі, наприклад, як: гора зелена, бистра вода, лист зелений, вода студена, тихий Дунай, темний ліс тощо.

Слов'янська антитеза (заперечне порівняння) теж широко вживається на початку дум та історичних слов'янських пісень. Наприклад, болгарська історична пісня про турецьке панування в Болгарії «Яничари тъгува за рада си» починається словами: «Що ми се белее, белее, люлее, Отвъд през бял Дунав? Дали са лебеди, или са снегове, Дали са ледове, или са дъждове? Не бяха лебеди, не бяха снегове, Не бяха ледове, не бяха дъждове, Най ми цар кондисал, цар с голями войска».

Виконавці-співці епосу за допомогою використання формул та певних прийомів здатні викликати у свідомості слухача певний емоційний стан і утримувати цей стан протягом виконання всього епічного твору. Окрім того, за допомогою тих же формул, співці певним чином полегшують собі процес запам'ятовування тексту твору.

Розглянувши нотації пісень болгарських, сербських, македонських, хорватських, ми знайшли там чимало місць, мелодичних зворотів, споріднених із формулами дум, особливо з низхідним рухом та зі збільшеною секундою. Під час порівняння українських дум із південнослов'янськими епічними піснями ми користувалися збірниками болгарських народних пісень в записах Є. Стоін, Н. Кауфмана та В. Стоїна; сербських пісень Ф. Кухача, македонських Т. Біцевські/

Спільні мелодичні мотиви болгарських епічних пісень і українських дум ми знаходимо в закінченнях болгарських пісень. Але попри наявність мелодичних спорідненостей південнослов'янських пісень та українських дум, основна відмінність полягає в ритміці. У думках більш вільна рецитація, мелодична сторона якої підпорядковується певною мірою словесній.

Таким чином порівняльна характеристика українських дум та південнослов'янського епосу дозволяє виділити їх спільні риси: подібність тематики, структури поетичного тексту, функції співців, організації навчання, семантики епітетів-формул, рис виконавства. Відмінність українських дум від південнослов'янського епосу полягає у наявності лірико-трагедійного начала поряд з героїкою, використанні самобутнього інструменту – діатонічної бандури та у нерівноскладовості форми поетичного тексту.

UDC 398.8(477)

Iryna Romanyuk,

ORCID <http://orcid.org/0009-0004-3654-4656>,
Candidate (PhD) of Art Studies,
Deputy Director for Educational Work,
Ternopil Artistic and Professional College Named after Solomiya Krushelnytska,
Ternopil, Ukraine
e-mail: irinaromteua@gmail.com

COMPARATIVE STUDIES OF UKRAINIAN DUM AND SOUTH SLAVIC EPIC

Similarities and differences in subject matter, stylistics, form, poetic devices and musical intonation between South Slavic folklore and Ukrainian dumas are considered. The unity of the melodic intonations of the descending movement with the use of the intonation of the increased second proves the functioning of the intonation-scale mode of the Carpathian-Balkan region, which was described in detail by S. Hryts in her research.

Keywords: Ukrainian Dumas, epic formula, tradition-improvisation, Carpatho-Balkan way of thinking, Slavic antithesis.

УДК 78.08М.Маркевич:39+82-1](477)

Руденко Людмила Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0329-0504>,

кандидатка мистецтвознавства, старша наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudenkol@nbuv.gov.ua

ПОСТАТЬ МИКОЛИ МАРКЕВИЧА В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ

Розглянуто діяльність Миколи Маркевича у сфері музичної культури України. Підкреслено його внесок в історію, розвиток та популяризацію української пісенної фольклористики.

Ключові слова: Южноруські пісні з голосами, Микола Маркевич, Тарас Шевченко, фольклор, фортепіано, збірка.

Микола Андрійович Маркевич (1804–1860) – визначний представник українського Романтизму, історик, етнограф, перший

український енциклопедист, громадсько-культурний діяч, поет, фольклорист та музикант. Він не мав професійної музичної освіти, однак був наділений композиторським талантом та здібностями, що дозволило йому проявити себе в музичній сфері, а особливо у дослідженні українського фольклору. Приватним шляхом М. Маркевич опанував основи музичної грамоти, вивчився гри на фортепіано у відомого піаніста-віртуоза Джона Філда. Композиторський доробок митця невеликий: дві збірки обробок народних пісень для фортепіано, «Народные украинские напевы, положенные на фортепиано», яка була видана у Москві 1840 року та «19 малоросійських народних пісень для фортепіано в дві руки», що була опублікована у київському видавництві Леона Ідзиковського до 1912 року. Як припускають музикознавці, до окремих поетичних текстів, які увійшли в поетичну збірку М. Маркевича «Украинские мелодии», він сам написав музичний супровід, дуже співзвучний з українським пісенним фольклором.

Найяскравіше музичні здібності М. Маркевича, проявилася у його романсі на текст вірша Т. Шевченка «Сирота» («Нащо мені чорні брови»), який поет написав 1838 року в Петербурзі. Це перша поезія Т. Шевченка, покладена на музику. Щодо дати написання композиції, думки вчених різняться. Лідія Корній вважає, що її написано 1847 року, а Юрій Медведик допускав, що твір написаний 1857 року. Опубліковано романс М. Маркевича на слова Т. Шевченка у видавництві Леона Ідзиковського, 1859 року, до 45-ти річчя від дня народження поета. Таким чином, поклавши на музику текст вірша «Нащо мені чорні брови», М. Маркевич фактично започаткував винятковий проєкт – «Музична Шевченкіана», який ось уже майже два століття поповнюється композиторським доробком.

У відділі музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, зберігається найвизначніша праця М. Маркевича у галузі музичної фольклористи – збірка українських народних пісень «Южноруські пісні з голосами». Опубліковано збірку 1857 року. Тривалий час вважалося, що ця праця належить Григорію Галагану, однак дослідник і фольклорист Климент Квітка з'ясував, що збірник упорядкований на основі записів М. Маркевича, а Г. Галаган лише видав його за власний кошт, втім прізвище і своє і автора-упорядника не зазначив (Шреєр-Ткаченко О. Історія української дожовтневої музики. Київ, 1969. 588 с). Це фактично одна з перших збірок, до якої увійшли тільки українські народні пісні,

і вперше включено тексти українських дум з нотами. Пісенний матеріал дещо повторюється з тим, який був опублікований раніше, а саме у співаниках Кароля Ліпінського та Вацлава Залеського, Василя Трутовського, Михайла Максимовича та інших. Важливо те, що в «Южноруських піснях» значно ширше представлені жанри української народно-пісенної творчості, хоча ще й немає досить чіткого розподілу матеріалу. Дослідниця та фольклористка Зоя Василенко припускає, що Маркевич при укладанні збірки, навмисно поставив перед собою таке завдання. Всього до збірника включено 50 українських народних пісень, які митець розподілив на окремі, невеликі розділи: I. Чайка (пісня виділена окремо); II. Песни женские (жіноцькі); III. Песни плясовые (до танцю); IV. Песни козацкие; V. Песни бурдацкие; VI. Песни чумацкие; VII. Песни мужицкие; VIII. Думы. Нетрадиційним і новим явищем для збірників з пісенним матеріалом є також те, що в «Южноруські пісні», Маркевич включив інструментальний твір «Запорожський козачок», імовірно, власного авторства.

Не можна не згадати, що Микола Маркевич свого часу був добрим другом Тараса Шевченка, а поет, звісно, знав безліч українських народних пісень, різних за жанрами. Зі спогадів сучасників Кобзаря, а також з його щоденника дізнаємося, що жодна гостина де він перебував не обходилася без виконання народних пісень. Безумовно, що і М. Маркевич чув як співав поет і знав його улюблені пісні. Отже, і до збірки «Южноруські пісні» звичайно ж увійшли ці композиції, а саме «Чайка», «Вінють вітри», «Ой дівчина горлиця», «Ой, на горі та женці жнуть», «Ой, Морозе, Морозенку», «Ой, зійди, зійди, зіронько та вечірняя», «Ой не ходи Грицю», «Ой, жив в Січі старий козак», «Ой, не шуми луже», «Ой оре Семен, оре», «Ой, ру-ду-ду-ду», «Була собі Маруся», «Котилися вози з гори». А чотири пісні, «Ой горе, горе!», «Ой у полі могила з вітром говорила...», «Ой, ішов козак з Дону...», «Ой із-під гори та із-під кручі...» – поет сам передав упорядникові.

У «Южноруських піснях» надруковано пісню «Боже, з неба високого». Вперше публікацію цього твору здійснив Вацлав Залеський у гармонізації Кароля Ліпінського. Пісня включена до видання з польськими та українськими народними піснями: «Muzyka do Pieśni polskich i ruskich ludu galicyjskiego : [ãïĕĩñ ç ôï.] / zebranych i wydanych przez Waclawa z Oleska [pseud.] ; Do śpiewu i na fortepian

ułożył Karol Lipiński. — We Lwowie : Nakładem Franciszka Pillera, 1833. — [2], 184, [1] c.» (с. 125).

До збірника Маркевича вміщено дещо інший варіант, у якому слова 4, 5, 6 куплетів взято з поезії Т. Шевченка «Тяжко, важко в світі жити» (1838). Це перша публікація музичного твору де використано тексти поета. На жаль, з невідомих причин, дружні стосунки Маркевича і Шевченка були розірвані, однак цих двох митців довічно буде пов'язувати їх творча діяльність, ніби різна, але разом з тим однакова, просякнута любов'ю до рідної землі, її історії та побуту, до народної пісні.

Пам'ять про Миколу Маркевича закарбувалася в історії та мистецтві не лише завдяки його працям та культурно-громадській діяльності, але й завдяки творчості Т. Шевченка, зокрема його поезії «Н. Маркевичу», яка починається зверненням до Маркевича: «Бандуристе, орле сизий, добре тобі, брате...». У кожного, хто вперше читає цей вірш виникає запитання, а ким же був цей «Бандурист»? А цей «Бандурист» – великий українець, патріот, мислитель, історик, поет і музикант. Вірш-присвяту Т. Шевченко написав у Петербурзі до іменин Миколи Маркевича. Уперше поезію надруковано в альманасі «Молодик» (1843, ч. 2. X.). Вірш засвідчує симпатію молодого поета до М. Маркевича, викликану враженнями від спілкування з ним, а також його працями з української історії, фольклору й етнографії. Вірш зазнав фольклоризації. На цей текст створено багато народних пісень, їх обробок, а також оригінальних творів композиторів.

Микола Маркевич належить до зачинателів романтичної поезії, і як вважають музикознавці, жанру українського романсу. Саме Маркевич-«Бандурист», є одним із перших, хто намагався показати науково-мистецьким верствам населення, а також широкому загалу багаті та унікальні надбання українського фольклору. Тож історична та мистецька спадщина Миколи Андрійовича Маркевича заслуговує на велике пошанування та незабуття, а його композиторський доробок та внесок у музичну фольклористику, потребує окремих музикознавчих досліджень.

UDC 78.08М.Маркевич:39+82-1](477)

Liudmila Rudenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0329-0504>,

Ph.D Musicology, Senior Researcher,

Music Books and Collections Department,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: rudenkol@nbuv.gov.ua

THE FIGURE OF MYKOLA MARKEVYCH IN UKRAINIAN MUSICAL CULTURE

The activity of Mykola Markevich in the field of musical culture of Ukraine is considered. His contribution to the history, development and popularization of Ukrainian song folkloristics is emphasized.

Keywords: Southern Russian songs with voices, Mykola Markevich, Taras Shevchenko, folklore, piano, collection.

УДК 785.75

Титаров Михайло Юрійович,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7274-8574>,

аспірант кафедри теорії та історії музичного виконавства,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,
Київ, Україна

e-mail: mtitarov@gmail.com

КЛАРНЕТОВИЙ КВІНТЕТ «STADLER» В. А. МОЦАРТА – ВЕРШИННЕ ДОСЯГНЕННЯ ЖАНРУ В МУЗИЦІ ДОБИ КЛАСИЦИЗМУ

Аналізовано кларнетовий квінтет «Stadler» В. А. Моцарта. Доведено значення традицій мангаймського оркестру.

Ключові слова: творчість В. А. Моцарта, жанр кларнетового квінтету, музичний класицизм, мангаймський оркестр, кларнет.

Вольганга Амадея. Моцарта справедливо вважають одним зі спадкоємців традицій мангаймської школи. Поза впливом мангаймців, в тому числі у використанні кларнетів в оркестровому та сольному-ансамблевому письмі, творчість Моцарта поза сумнівами мала б інший шлях розвитку та, ймовірно, інакші стильові прояви.

Хоча вперше про кларнети у складі інструментальної капели Моцарт дізнався у Лондоні (1764), де слухав оркестр Й. Х. Баха

(композитор ввів їх у партитуру своєї опери «Оріон», 1763), однак застосовувати їх в оркестрі розпочав після відвідування Мангайма й ознайомлення з грою мангаймських кларнетистів.

Відомо, що після знайомства з мангаймською капелою та її кларнетистами, вперше почувши повноцінне звучання оркестру з кларнетами, Моцарт, із захопленням описавши батькові свої враження («Ах, якби тільки тут були кларнети! Ви не уявляєте, який прекрасний ефект дає в симфонії поєднання флейт, гобоїв і кларнетів»), почав цілеспрямовано застосовувати цей інструмент у власній творчості. Після «Миланського дивертисменту» (1771) Моцарт увів пару кларнетів у партитуру Паризької симфонії D-dur (1778), написану і виконану у французькій столиці, куди Моцарт приїхав після чергового відвідування Мангайма. В обох цих творах кларнет ще не мав функцій соліста і був застосований як оркестровий інструмент. Після Паризької симфонії Моцарт писав партії кларнетів залежно від рівня навченості і виконавської майстерності кларнетистів тієї чи іншої капели, для якої були призначені його твори. Враховуючи, що кларнет остаточно затвердився в європейських оркестрах не раніше 1790-х років, партитури багатьох моцартівських симфонічних творів не мають кларнетових партій.

Поряд із розумінням кларнета як оркестрового інструмента, Моцарт поступово відкривав для себе сольні можливості кларнета і цьому процесові великою мірою посприяли виконавці. У Парижі композитор захопився грою кларнетиста-віртуоза Й. Беера, виконавця сольних партій у кларнетових концертах мангаймського композитора К. Стамиця, а в Мюнхені його вразила гра кларнетиста-віртуоза Ф. Тауша, який пройшов школу мангаймського оркестру. Однак свого виконавця-однотумця, який надихнув на створення сольного-ансамблевого і концертного репертуару для кларнета, Моцарт знайшов у Відні. Ним став знаменитий австрійський кларнетист-віртуоз Антон Штадлер (1753–1812). У творчому союзі з цим видатним виконавцем Моцарт написав кларнетовий квінтет (1789) і кларнетовий концерт (1791).

В обох цих творах, позначених печаткою авторської індивідуальності, було узагальнено і виведено на новий рівень традиції і досягнення мангаймського оркестру, які свого часу остаточно спрямували музичне мислення Моцарта у бік класицизму. На спадковість традицій, що тягнуться від композиторів-мангаймців, вказує творчий інтерес Моцарта до камерної музики за участі

кларнета. Звернення до жанру кларнетового квінтету свідчить про остаточне затвердження кристалізованого творчими пошуками музикантів майгаймської капели виконавського складу, піднесеного до рівня жанрових ознак.

Кларнетовий квінтет A-dur (K 581) Моцарт писав у Відні і завершив його 29 вересня 1789 року. На прем'єрному виконанні 22 грудня 1789 року, організованому на допомогу фонду віденських музикантів-пенсіонерів, квінтет було виконано між частинами кантати «Il natale d'Apollo» італійського композитора Вінченцо Ригіні. Партію кларнета грав Антон Штадлер, якому цей камерно-інструментальний твір було присвячено і для якого Моцарт пізніше написав свій концерт A-dur для кларнета з оркестром (K 622). В одному зі своїх листів Моцарт назвав свій квінтет Штадлер-квінтетом і ця назва з часом закріпилася за даним твором. У той час А. Штадлер обіймав високодохідну посаду кларнетиста віденської придворної капели, тоді як Моцарт був вільним художником.

Квінтет було написано для басетгорна (басет-кларнета) in A – інструмента кларнетового сімейства із розширеним вниз діапазоном, яким віртуозно володів А. Штадлер. Цей інструмент був дуже популярним на рубежі XVIII–XIX століть, коли тривало технічне вдосконалення конструкції і звучання самого кларнета. Басетгорн Штадлера, який також називають басет-кларнетом, було виготовлено віденським придворним майстром Теодором Лотцем до початку 1788 року і вже 20 лютого 1788 року А. Штадлер грав на ньому у Віденському міському театрі.

Зараз квінтет Моцарта виконують переважно на кларнетах in A, які мають своєрідний матовий тембр, децю глуховатий в низькому регістрі, в середньому – дивовижно схожий на людський голос, який щось розкаже чи жаліється. Басетгорн, що вийшов з ужитку на початку XIX століття, використовують лише прихильники історично інформованого виконавства.

За відзивами сучасників, інструмент Штадлера-виконавця мав м'який і наспівний тон. Це врахував Моцарт, й тому головною ознакою його кларнетового квінтету став наспівний, кантабільний стиль музичного висловлювання. Образність та музичний стрій кожної частини чотиричастинного циклу пронизують спокій та внутрішня гармонія. Кларнет як учасник ансамблю має рівні права з інструментами струнної групи і виділяється з загального звучання своїм вишуканим тембром, який гармонійно поєднується з різними за

регістром голосами струнного квартету, виразно зливаючись із ними, і яскраво протиставляється у кульмінаційних побудовах.

Виходячи з трактування партії кларнета у контексті образного строю кожної частини квінтету, можна зробити висновок про те, що в своєму квінтеті Моцарт уявляв кларнет не провідним концертуючим інструментом, хоча його партія для музичної культури того часу є надзвичайно віртуозною, а першим інструментом серед рівноправних (Аберт). В комбінації однорідних тембрів, якими є струнний квартет, кларнет сприймається як *чужий гість із власним світом почуттів і власною манерою висловлювання* (Аберт), а сам квінтет є бесідою рівноправних учасників, без відчутних змін загального тембрового чи драматургічного балансу на користь тієї чи іншої партії, зокрема партії кларнета.

UDC 785.75

Mykhailo Titarov,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7274-8574>,

PhD Student of the Department of Theory and History of Musical Performance,
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: 347743000@qq.com

CLARINET QUINTET "STADLER" BY V. A. MOZART - THE TOP ACHIEVEMENT OF THE GENRE IN THE MUSIC OF THE CLASSIC ERA

The clarinet quintet "Stadler" by VA Mozart is analyzed. The importance of the traditions of the Mannheim orchestra has been proven.

Keywords: work of V. A. Mozart, genre of clarinet quintet, musical classicism, Mannheim orchestra, clarinet.

УДК 795.02/.08:394](048)

Хайло Альона Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1216-7399>,

старша наукова співробітниця,

відділ ретроспективної бібліографії,

Книжкова палата України імені І. Федорова,

Київ, Україна

e-mail: iwerwolfai@gmail.com

МАНДРІВНІ СПІВЦІ В РОЛЬОВИХ ВІДЕОІГРАХ

Коротко охарактеризовано ключові риси жанру рольових відеоігор. Досліджено репрезентацію та відтворення образу мандрівних співців у рольових відеоіграх на прикладі трьох рольових ігор: *Dragon Age: Inquisition*, *The Elder Scrolls V: Skyrim*, *The Witcher 3: Wild Hunt*.

Ключові слова: мандрівний співець, бард, менестрель, скальд, відеоігри, рольові відеоігри.

Існує декілька способів класифікувати відеоігри за жанрами: 1) поділяти ігри суто за відеоігровими жанрами, які виникли та сформувалися з розвитком ігрової індустрії та які ґрунтуються на основі інтерактивних ігрових дій гравця і механік гри, зовсім не спираючись на сюжет або зміст уявного ігрового світу (що відрізняє цю жанрову систему від тієї, якою послуговуються для класифікації жанрів літератури чи кінофільмів); 2) розділяти ігри за звичайними жанрами, якими послуговуються для інших форм мистецтва, таких як література або кінематограф (наприклад, мова про такі жанри як фантастика чи фентезі). В цьому випадку окремі жанри також виділяють за їхньою стилістикою (наприклад, постапокаліпсис, стімпанк, кіберпанк, вестерн тощо).

Одним з великих жанрів відеоігор (як за кількістю ігор в цьому жанрі, так і за масштабами цих ігор) є рольова гра (англ. *role-playing game*, *RPG*). Ігри цього жанру засновані на елементах ігрового процесу, які притаманні для традиційних настільних рольових ігор (наприклад, системі *Dungeons and Dragons*, *D&D*). Гравець бере на себе керування одним або групою персонажів, кожен з яких має певний набір чисельних характеристик, списом здібностей і вмінь. Серед характеристик, наприклад, є хіт-пойнти (англ. *hit points*, *HP*), тобто здоров'я персонажа, числові показники сили, спритності, броні, інтелекту, статури, рівня розвитку того чи іншого вміння персонажа тощо. Під час прогресу в грі ці характеристики персонажів можуть змінюватися, і, відтак, одним з ключових елементів ігрового процесу в рольових відеоіграх є розвиток персонажів (поліпшення та ріст їхніх характеристик, відкриття нових здібностей та навичок, їхній розвиток).

Щодо класичних жанрів, то рольові відеоігри мають широкую варіативність – постапокаліпсис, наукова фантастика, історичні ігри, проте, чи не найбільше можна зустріти рольових ігор у жанрі фентезі. І саме від класичного жанру залежить вже світ гри, а не її механіки та

ігролад, а саме сюжет, історія та побудова всесвіту гри, закони та правила за якими він функціонує. Про все це гравець отримує інформацію, граючи роль свого персонажа (рольова гра без пошуку інформації неможлива). І, відтак, всесвіти та сюжети саме рольових ігор часто найбільш продумані та масштабні, як гарний літературний твір (що, на відміну від звичайного літературного твору, має ще й можливості розгалуження та альтернатив розвитку сюжету, залежно від дій гравця).

В іграх цього жанру є також неігрові персонажі (англ. *non-player character, NPC*) – вони можуть бути як важливими для сюжету, виступати дійовими особами, так і «населяти» просто ігровий світ, робити його живим, змушуючи гравця вірити в реальність цього світу. Відповідно, таких персонажів можуть наділяти певними професіями та діяльністю – наприклад, у рольових відеоіграх жанру фентезі гравці можуть зустріти мандрівних співців, натхненних реальними, характерними для певної історичної епохи та культури.

Dragon Age: Inquisition – рольовий бойовик в жанрі фентезі, випущений 2014 року, створений канадійською студією *BioWare* та виданий видавцем *Electronic Arts*. Третя частина однойменної франшизи. Історія оповідає про персонажа, відомого як Інквізітор, якого має відігравати гравець. Сюжет – порятунок світу героєм та вирішення ряду конфліктів на континенті під назвою Тедас. Світ гри – відкритий, тобто гравець має велику площу для дослідження та не обмежений у виборі напрямку подорожі. Всесвіт гри нагадує середньовіччя або ранній новий час – залежно від країни (вигаданої країни гри, яких на Тедасі десять). Інквізіція, на чолі якої стоїть головний герой гравця, має свою фортецю, яку населяють інші ігрові та неігрові персонажі. Зокрема, і таверні ми можемо зустріти Меріден Хелвелл – менестреля, яка виконує пісні під акомпанемент струнного музичного інструменту, що за своїм виглядом нагадує індійську ситару – через довгий та товстий гриф, порівняно невеликий круглий корпус. Проте кількість струн та ладів, кількість кілків – не збігаються (тут більше схоже на середньовічну лютню – чотири струни, та на лютню ренесансу – сім ладів). Менестрелі були відомими між XII та XVII століттями як професійні артисти – включаючи жонглерів, акробатів і оповідачів, – але у більш конкретному значенні як музиканти. Менестрелі виконували пісні, в яких оповідали про далекі землі або про справжні чи вигадані історичні події (менестрелі створювали власні історії, проте часто вони запам'ятовували та

прикрашали твори інших). І Меріден в грі виконує пісні, які створює сама – в них вона оповідає про ті чи інші сюжетні події, тобто історичні для героїв, які трапилися в сюжеті, або про тих чи інших персонажів, яких зустрічає гравець.

The Elder Scrolls V: Skyrim – рольовий бойовик в жанрі фентезі, випущений 2011 року, розроблений студією *Bethesda Game Studios* і виданий *Bethesda Softworks*. П'ята гра однойменної серії відеоігор. Світ гри також відкритий, гравець може вільно досліджувати землі Скайриму – вигаданої території, натхненної Скандинавією. В містах та тавернах гравець може зустріти скальдів. Скальди в реальному світі – поети та декламатори давньої Скандинавії, які складали та виконували скальдичну та еддичну поезію. Еддичні вірші характерні своїм міфологічним, етичним і героїчним змістом, тоді як алітераційний вірш має ширший тематичний діапазон та описування саме реальності. Однією з головних тем було оспівування могутніх королів та вчинків придворних покровителів. Еддична поезія зазвичай містить велику кількість діалогів і рідко розповідає про битви; скальдична поезія – навпаки. Скальди також імпровізували, складаючи вірші про події, що безпосередньо відбувалися, а також складали огудні вірші. Хоча немає доказів того, що скальди використовували музичні інструменти, існують припущення, що вони могли супроводжувати свої виступи грою на арфі чи лірі. В грі від скальдів можна почути одну з п'яти пісень, в яких або оспівується міфічний герой, або поточна політична ситуація. Одна з пісень – приклад саме огудної поезії, де описується поразка героя в поєдинку. Свої виступи персонажі гри супроводжують грою на барабані, флейті або лютні.

The Witcher 3: Wild Hunt – рольовий бойовик в жанрі фентезі 2015 року, розроблений та виданий польською студією *CD Projekt*. Третя частина однойменної трилогії, заснованої на серії романів «Відьмак» А. Сапковського. Дія гри відбувається у відкритому світі, заснованому на слов'янській міфології та натхненням західнослов'янським та європейським середньовіччям, де гравець грає Геральтом із Рівії, відьмаком – вбивцею монстрів. В грі представлено декілька країн і регіонів, які засновані на різних культурах реального світу. Так, острови Скелліге виразно нагадують давню Скандинавію, і під час подорожі ними можна також віднайти згадки про скальдів.

Компаньйоном та другом Геральта в книжках є мандрівний бард Любисток. Першопочатково бардами були кельтські композитори панегіриків і сатири, проте згодом слово стало позначати більше загально племінного поета-співака, обдарованого майстерністю складання і читання віршів про героїв та їхні вчинки. Пізніше бардами також називали поетів, особливо тих, хто писав пристрасні, ліричні чи епічні вірші. Почути виконання пісень чи поезії в тавернах, коли персонаж гравця проходить повз, неможливо, але в одній з відомих сцен гри подруга Любистка Прісцилла, відома мандрівна бардеса, що подорожує з трупою «Ренард та Лисиці», виконує пісню «Вовча заметіль». Пісню можна віднести до любовної лірики, яка оспівує кохання та стосунки Геральта та його коханої чародійки Йеннефер (не називаючи їх імена прямо). Пісню Прісцила виконує під акомпанемент лютні, яка, варто зазначити, змодельована максимально деталізовано та наближено до реального інструменту.

В рольових відеоіграх, перш за все жанру фентезі, можна віднайти різних мандрівних співців та поетів, які можуть відповідати реальним традиціям виконання максимально наближено, або ж яким притаманні лише загальні риси та збірний образ мандрівного співця. Вони можуть бути прямо представлені в іграх – як неігрові персонажі, з якими може взаємодіяти персонаж гравця та які можуть самостійно виконувати пісні, так і опосередковано – через згадки від інших персонажів, книги або записки, які віднаходить гравець під час гри.

UDC 795.02/.08:394](048)

Alona Khailo,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1216-7399>,

Senior Research Officer,

Retrospective Bibliography Department,

The Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedoriv,

Kyiv, Ukraine

e-mail: iwerwolfai@gmail.com

TRAVELING MUSICIANS IN ROLE-PLAYING VIDEO GAMES

The author briefly characterizes the key features of role-playing video games genre. Explores the representation and reproduction of the image of wandering musician in role-playing video games using the example of three role-playing games: Dragon Age: Inquisition, The Elder Scrolls V: Skyrim, The Witcher 3: Wild Hunt.

Keywords: traveling musician, bard, minstrel, skald, video games, role-playing video games.

УДК 655.413:78 (438)

Цибульська Олена Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3492-6368>,

молодша наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tsybulska@nbuv.gov.ua

НОТНІ ВИДАННЯ ТОВАРИСТВА «ЛЬВІВСЬКИЙ БОЯН»

До наукового обігу введено невідомі сторінки діяльності нотного видавництва «Львівський Боян».

Ключові слова: нотне видавництво, українська музика, західноукраїнські музичні товариства.

Видавництво товариства «Львівський Боян» (1892–1939) підпорядковувалося однойменному хоровому товариству. Його фундаментом слугувало перше українське музичне видавництво в Галичині – «Бібліотека музикальна» (1885–1892), засноване українським композитором, диригентом і громадським діячем Остапом Нижанківським. «Львівський Боян» став першим нотним видавництвом у складі хорових товариств «Боянів». Пізніше видавнича справа була налагоджена при Перемишльському, Станиславівському і Дрогобицькому «Боянах». Осип Залеський у статті «Українські музичні видавництва в Галичині» в журналі «Музика» (1927 р., ч. 1, с. 65–67) зазначає, що товариство «Львівський Боян» відіграло значну роль у музичному житті Галичини, завдяки своєму видавництву, до якого зверталися різні хорові колективи за нотним матеріалом.

Репертуарна політика видавництва «Львівський Боян» відповідала інтересам Товариства, які були затверджені в статуті організації: «ціллю товариства є плекання головно русько-національного співу, так хорального, так і сольного, а також музики інструментальної». Отже, в центрі уваги було збереження і розвиток національної ідентичності у музичній сфері – українські народні пісні, музично-етнографічні картини, пісні і хори на слова українських поетів, видання творів іноземних композиторів

з перекладом текстів українською мовою. Попри кількісну перевагу творів західноукраїнських авторів, у видавництві публікувалися також твори композиторів Наддніпрянської України і західноєвропейських митців, серед них – П. Бажанський, К. Бендль, І. Біликовський, Д. Бортнянський, Б. Вахнянин, Н. Вахнянин, М. Вербицький, М. Волошин, І. Воробкевич, Я. Галль, Й. Кишакевич, П. Козицький, Ф. Колесса, Б. Кудрик, М. Кумановський, І. Лаврівський, М. Лисенко, Ст. Людкевич, В. Матюк, С. Мерканданте, Н. Нижанківський, О. Нижанківський, З. Носковський, Л. Ревуцький, П. Сениця, К. Стеценко, Г. Топольницький. Товариство власним коштом і накладом видавало твори з-під пера авторів, а хоровий колектив «Львівського Бояна» ставав першим виконавцем щойно написаних творів композиторів-сучасників. Проводилися тематичні концерти присвячені Т. Шевченку, І. Франку, М. Лисенку, А. Шептицькому та ін., концертні програми з українських народних пісень, з нових хорових творів українських композиторів, влаштовувалися конкурси на кращий твір та багато ін. Композитори у свою чергу присвячували твори співочому товариству «Львівського Бояна». Надруковані ноти розповсюджувалися через книгарні Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, Ставропігійського інституту, самого Товариства і розліталися по всьому світу – США, Канада, Франція. Це, безперечно, додавало наснаги авторам і стимулювало їх до творчої співпраці з Товариством.

Ноти «Львівського Бояна» видавалися репрографічним способом з рукописів у вигляді аркушевих моновидань і невеликих збірок. Видавництво не мало власної друкарні, натомість користувалося послугами відомих львівських літографій А. Пришляка і А. Андрейчина. Титульні аркуші мали художньо-шрифтові композиції (чорно-білі або кольорово-монохромні), фігурні рамки, а також літографічні рисунки, які ілюстрували тематику виданого твору. Крім зазначених львівських друкарень, видавництво співпрацювало з літографією Ф. Гайделя (F. V. Geidel) в Лейпцигу. Лейпцигські видання відрізняються типографським способом набору нот, різнокольоровим оригінальним малюнком художника А. І. Манастирського на титульному аркуші з зображенням співця з торбаном (напевно, того самого Бояна). Розмір видань різнився – висотою біля 33 см або удвічі менший – біля 17 см.

Здобутки в галузі нотовидавничої справи у 1894 році були відзначені бронзовою медаллю на Великій краєвій виставці у Львові як кращі нотні видання «Підручної бібліотеки Львівського Бояну», що вийшли з літографічної майстерні А. Андрейчина.

До роботи у видавництві долучалися композитори і диригенти «Львівського Бояна», які займалися редагуванням і переписуванням нотних текстів, серед них – А. Вахнянин, І. Біликовський, Т. Купчинський, Ф. Колесса, С. Людкевич, Д. Січинський, Г. Топольницький. Наприкінці нотного тексту іноді додавалися ініціали переписувача, дата (співпадала з роком видання). Вихідні дані нотних видань Товариства не мали чіткої структури. Іноді на титульному аркуші поряд з містом видання друкувався рік, іноді тільки місто, а іноді – і місто, і рік не зазначалися. Ціна видання вказувалася не часто. Інколи трапляється варіантність у написанні прізвищ, наприклад, Топольницький або Топільницький, Нижанковський або Нижанківський, Щоголев або Щоголів тощо. Зазвичай на примірниках наявні печатки Товариства або його бібліотеки. На титульному аркуші у відомостях над назвою і автором інколи розміщено текст присвяти.

Впродовж діяльності видавництво мало різні назви – Підручне видавництво «Львівського Бояна», Видавництво музичної бібліотеки «Львівського Бояна», Видавництво тов[ариства] спів[очого] «Львівський Боян» та ін. Номери випусків на титульному аркуші вказувалися не завжди. Оскільки перевидання творів нотних видань, як правило, не зазначалося, то бібліографи можуть ідентифікувати перевидання, якщо змінено колір малюнку титульного аркушу або шрифт, або врешті решт зазначено різні роки публікацій (Ф. Колесса «Обжинки» Львів, 1898 і 1913). У практиці нотних видавництв кінця ХІХ – початку ХХ ст. було прийнято друкувати на звороті видання рекламний каталог видавництва, що давало змогу окреслити докладну історію видавництва. На жаль, «Львівський Боян» майже не розташовував рекламу своєї діяльності.

Видавництво товариства «Львівський Боян» стало важливим кроком підняття української музичної культури на високий професійний рівень. Історія товариства багата значними досягненнями – завдяки видавничій роботі, вдалося зберегти і віднайти твори, що вважалися втраченими. Отже, сторінки діяльності і реконструкція нотного репертуару видавництва складатимуть значний внесок в історію і розвиток української музичної культури.

UDC 655.413:78 (438)

Olena Tsybulska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3492-6368>,

Junior Research Fellow,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tsybulska@nbuv.gov.ua

MUSIC PUBLICATIONS OF THE «LVIVSKY BOYAN» SOCIETY

Unknown pages of the activities of the Lviv Boyan music publishing house have been introduced into scientific circulation.

Keywords: music publishing, Ukrainian music, Western Ukrainian musical societies.

УДК 781.6:930.253-028.24Яциневич(043.2)

Чамахуд Дарина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3402-7335>,

аспірантка,

кафедра історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

викладачка кафедри теорії, методики музичної освіти та інструментальної

підготовки, циклової комісії методики музичної освіти та вокально-хорової

підготовки,

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,

Київ, Луцьк, Україна

e-mail: daryna.chamakhud@gmail.com

НЕОПУБЛІКОВАНЕ «СЛАВА БОГОВІ НА НЕБІ» ІЗ «ВСЕНОШНОЇ» ЯКОВА ЯЦИНЕВИЧА: ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРУ

Розглянуто віднайдені в архівах Львова нотні рукописи окремих частин «Всеношної» Я. Яциневича. На основі невідомих раніше матеріалів здійснено аналітичне дослідження музичної мови пісенспіву «Слава Богові на небі». Окреслено основні жанрово-композиційні характеристики твору.

Ключові слова: архівні документи, Всеношна, Яків Яциневич, «Слава Богові на небі».

У доробку українських композиторів першої третини ХХ століття духовна музика стала одним із найважливіших напрямків творчої діяльності. Митців цікавили як окремі твори із церковних богослужінь, так і цілісні цикли – Літургія, Всеношна, таїнство Вінчання, чин похорону.

Не оминув увагою духовну музику композитор, диригент, фольклорист, педагог, священник, активний громадський діяч Яків Яциневич (1869–1945). З-поміж численної кількості духовних творів композитора виокремлюється «Всеношна». Точної дати створення композиції не відомо. З каталогу книжок і нот Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР), віднайденого у Центральному державному архіві вищих органів влади, дізнаємося, що у 1927 р. цикл було видано друком. Проте досі ноти «Всеношної» вважалися втраченими.

В Інституті церковної музики у Львові у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника нам вдалося віднайти три частини «Всеношної» – «Шестопсалміє» («Слава Богові на небі»), «Велике славослів'я», «Тобі провідниці». Пісенспіви вміщені серед архівних документів у рукописному збірнику хорових творів диригента Івана Охримовича. У 2023 р. на Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек» були представлені результати із дослідження «Великого славослів'я». Цьогоріч ділимося аналітичними напрацюваннями ще однієї частини із «Всеношної» Я. Яциневича – «Слава Богові на небі».

Згідно з церковним уставом, богослужіння Всеношної складається з двох частин – Вечірньої та Утрені. Утрєня нагадує новозавітні часи – явлення Господа нашого Ісуса Христа у світ та Його славне Воскресіння – та розпочинається пісенспівом «Слава Богові на небі». Цей текст є славослів'ям ангелів, які, згідно з євангельською розповіддю, співали у небі під час народження Христа: «Слава Богові на небі, і на землі спокій, в людях благовоління». Інколи пісенспів називають малим славослів'ям у противагу великому, що буде виконуватися наприкінці богослужіння. Використання згаданих євангельських слів є прямим зазначенням про Різдво Ісуса Христа. Тому недивно, що для втілення цих канонічних текстів Я. Яциневич обрав таке поєднання музичних засобів, що утворило святкове звучання твору.

В архівних документах, зокрема в каталозі книжок і нот ВПЦР зазначено, що композитор назвав цю частину «Шестопсалм'ям», хоча у рукописній копії І. Охримовича вказано – «Слава Богові нашому». Проте така назва Я. Яциневича теж має право на існування, адже одразу після виконання малого славослів'я на середині храму прихожанин, який має посаду церковного чтеця, вголос читає «Шестопсалм'я». Йдеться про шість вибраних псалмів із Псалтиря, в яких зображується гріховний стан людей, сповнений бід і напастей, і висловлюється палка надія людей на милість Божу.

Для музичного оформлення тексту Я. Яциневич використав світлу тональність *G-dur*, звучання якої у творах композиторів нерідко має семантичне навантаження мужності та веселості. Обрана тональність дає можливість автору у мелодії партії сопрано використовувати зручні для виконання звуки другої октави. Стриманий темп *andante* підкреслює текстовий зміст прослави Новонародженого Спасителя.

Згідно з церковним уставом, текст піснеспіву складається з двох строф: «Слава Богові на небі і на землі спокій, над людьми Боже змилювання» і «Господи, відкрий мої уста і язик мій сповістить хвалу Тобі!». Перша строфа виконується у триразовому повторенні, а друга – дворазовому. Дотримуючись традиційної двострофової текстової будови, Я. Яциневич вносить власні доповнення музичної форми. Завдяки кількарізовим повторенням слів, будова твору розширюється до двочастинної форми, де кожна із частин утворює період.

У першій частині текст «слава Богові на небі» звучить чотири рази, що сприяє збільшенню першого речення періоду (10+8 тактів). Проте автор вдається не лише до повторення слів, а й до прийомів поліфонії. Уже на початку твору головна музична тема звучить чотири рази: у терцієвому проведенні спочатку жіночих партій (тт.1-2), потім чоловічих (тт.3-4), згодом з невеликою початковою зміною знову у сопрано і альтів (тт.5-6), а також з ритмічним розтягненням та накладанням на жіночі партії у тенорів і басів (тт.6-7) (приклад 1). Важливим чинником розширення розділів форми слугують довгі розспіви, якими насичений подальший розвиток речення. Відхиленням у паралельний *e-moll* розпочинається друге речення «і на землі спокій» (тт.11-18) з подальшим поверненням основної тональності.

Приклад 1. Я. Яциневич. Всеношна. «Слава Богові на небі» (фрагмент)

Слава Богові на не-бі, сла-ва. Слава Бо-го-ві на
Слава Богові на не-бі, сла-ва

не-бі, на
Слава Бо-го-ві на не-бі і на зем-

Другу частину піснеспіву «Господи, відкрий уста» композитор відділяє тонально – музичний матеріал першого речення частини (тт.19-24) звучить не лише у новій тональності *C-dur*, але й у гармонічному її забарвленні з подальшим поверненням у *G-dur*. Багаторазове повторення слова «хвалу» як кульмінаційного піднесення твору розширює звучання другого речення (тт.25-33). Як і на початку піснеспіву, Я. Яциневич звертається до прийомів поліфонії – мелодичний фрагмент жіночих партій (т. 24) звучить у точному повторі у чоловічих партіях (т.25). Терцієве поєднання голосів з оспівуванням квінтового тону мелодії наслідують звучання церковних дзвонів. Використання значної кількості прохідних звуків урізноманітнюють гармонічне звучання піснеспіву та утворюють умови для нових відхилень, зокрема, у *a-moll*. Рух паралельними терціями (т.30) та октавними унісонами (т.31) сприяє урочистому звучанню заключного багатоголосного кадансу твору.

Отже, віднайдені рукописи частин «Всеношної» Я. Яциневича дають можливість суттєво доповнити палітру його духовної музики. Аналітичні відомості про жанрово-композиційні особливості піснеспіву «Слава Богові на небі» із циклу розширюють розуміння особливостей композиторського письма Я. Яциневича.

UDC 781.6:930.253-028.24Yatsynevych(043.2)

Daryna Chamakhud,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3402-7335>,

PhD student,

Department of History of Ukrainian Music and Music Folklore Studies,

Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine,

Teacher at the Department of Theory, Methods of Music Education and Instrumental Training

Cycle Commission of Methods of Music Education and vocal and choral training,

Municipal Institution of Higher Education "Lutsk Pedagogical College",

Volyn Regional Council,

Kyiv, Lutsk, Ukraine

e-mail: daryna.chamakhud@gmail.com

UNPUBLISHED "GLORY TO GOD IN HEAVEN" FROM YAKIV YATSYNEVYCH'S "ALL-NIGHT VIGIL": GENRE AND COMPOSITION FEATURES OF THE WORK

In the archives of Lviv, the manuscripts of some parts of Yatsynevych's "All-night Vigil" were found. On the basis of previously unknown materials, an analytical study of the musical language of the hymn "Glory to God in Heaven" is carried out. The main genre and composition characteristics of the work are outlined.

Keywords: archival documents, Vigil, Yakiv Yatsynevych, «Glory to God in Heaven».

УДК 78.07

Толошніак Наталія Анатоліївна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-2317-4321>,

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

завідувачка кафедри,

кафедра естрадно-вокального мистецтва,

Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: nataliia.toloshniak@ukd.edu.ua

ГРИНЕВЕЦЬКИЙ ІЛАРІОН – ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ МИСТЕЦЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто постать Іларіона Гриневецького в контексті тенденцій музичної культури Західної України першої половини ХХ століття. Представлено

заного на теренах Галичини педагога, диригента, музикознавця, композитора; окреслено магістральні віхи його життєвого та творчого шляху, визначено сфери діяльності та мистецький доробок митця, досліджено методично-педагогічні засади, визначено його внесок у розвиток української музичної культури.

Ключові слова: Іларіон Гриневецький, педагог, диригент, композитор, громадський діяч.

Ім'я Іларіона-Євгена Гриневецького в музикознавчому просторі мало відоме широкому колу, однак це значна особистість, вагома фігура в історії розвитку музичної освіти і культури Галичини першої половини ХХ ст. Він зарекомендував себе як провідний педагог, викладач музично-теоретичних дисциплін, музикознавець, композитор, диригент, активний громадський діяч. Така його різновекторна діяльність розкриває принцип творчого універсалізму митця, як феномена поєднання різних видів творчої діяльності, яка була характерною для музичних діячів Західної України зазначеного періоду. Тому підтвердженням є такі яскраві творчі постаті як Станіслав Людкевич, Нестор Нижанківський, Василь Барвінський, Зиновій Лисько, Борис Кудрик, Василь Витвицький та інші, творчий потенціал яких розкривався в композиторському, педагогічному, просвітницькому, публіцистичному, музикознавчому напрямках. Цьому сприяла особлива суспільно-політична обстановка в краї, яка була пов'язана з активізацією руху за становлення українського професійного музичного мистецтва та утвердження його як складової музичного життя Західної України.

Утвердження творчої особистості І. Гриневецького було безпосередньо пов'язане з родинним середовищем, а також з оточенням, в якому він зростав і розвивався. Народився Іларіон Гриневецький 31 жовтня 1892р. в с. Хотинець Львівської області в сім'ї священика Омеляна Гриневецького. Початкову освіту здобув у Перемишлянській українській державній чоловічій гімназії. Серед значної кількості загальноосвітніх предметів важливе місце в його освіті займали улюблені заняття гри на скрипці. Досконале оволодіння цим інструментом давало йому можливість активно виступати, як соліст, на багатьох гімназійних концертах. Випускні екзамени (матуру) Гриневецький склав напередодні Першої світової війни в 1911 році. Вищу освіту здобував у декілька етапів, спочатку навчався на філософсько-педагогічному факультеті Львівського університету (1911–1914), а згодом закінчив (екстерном) Львівську

консерваторію (1926 р.) і отримав диплом вчителя гри на скрипці, співу та гармонії.

Важкий етап в житті І. Гриневецького був пов'язаний з подіями першої світової війни: спочатку перебування в австрійській армії, а потім російський полон (1914–1918). Після повернення з полону І. Гриневецький активізує свою педагогічну діяльність, працює вчителем музики і української мови у львівських гімназіях та жіночій учительській семінарії, у приватних школах товариства «Рідна школа» тощо. Розширення сфер викладацької діяльності відмічається у роки другої світової війни (викладач Львівського педагогічного інституту) і вже починаючи з 1944 року І. Гриневецький зосереджує свою педагогічну роботу як старший викладач (з 1946 р.), згодом доцент кафедри хорового диригування, а з 1948 року декан диригентсько-хорового та композиторського факультетів львівської консерваторії.

Ларіон Гриневецький – значна особистість не лише в історії навчальних закладів де він працював, а й музичного життя Львова в цілому. Як педагог і активний музичний діяч І. Гриневецький прагнув до реформи в освіті того часу. Він активно виступав у пресі з критичними дописами щодо оцінки заробітчанського підходу до педагогічного процесу без урахування духовного збагачення молодого покоління, з доповідями на засіданнях педагогічного наукового з'їзду «Рідної школи» про піднесення рівня музично-естетичного виховання підростаючого покоління. І. Гриневецький переконливо доводив, що найкращим і найпростішим методом виховання молоді є пісня, музичне мистецтво. Тезою його переконань був наступний вислів: «А як же ж краще, як доцільніше можна виховувати молодь, плекати її серце, ніж при допомозі мистецтва? І наша пісня, в якій живе геній народу від передісторичних часів, в якій дзвенять ще боеві сурми княжих дружинників, в якій живуть поетичні вірування Дажбогових унуків, в якій скриваються всі епізоди народних змагань і яка тим самим є найціннішою частиною народовідання, повинна здобути собі, як виховний чинник, належне місце у школах».

І. Гриневецький – автор ряду методичних посібників з навчання співу в школі: «Навчання співу в початковій школі» та «Спів у школі» які були високо оцінені фахівцями, однак не були опубліковані. У фондах Центрального державного історичного архіву України м. Львова зберігається значна кількість рукописів автора (фонд №

867). Цінними для дослідників є рукописні матеріали І. Гриневецького з історії української музики, статті присвячені естетичному вихованню молоді, тексти радіопередач присвячені М. Лисенку, Р. Шуману, Ф. Шуману; конспекти з історії зарубіжної музики, гармонії; статті про знамих українських композиторів: М. Лисенка, М. Леонтовича, А. Вахнянина, В. Матюка, з яких опубліковані лише дві статті: «Вахнянин Наталь» та «Матюк Віктор Григорович» (у збірнику «Історія української дожовтневої музики» (Київ, 1969).

Поряд з педагогічною роботою, яка для Гриневецького була визначальною, вагоме місце належить його громадській та композиторській діяльності. Він був довголітнім головою музично-співочого товариства «Боян» у Львові (1927–1939), а також членом відділу Музичного товариства ім. М. Лисенка, редагував видання цього товариства «Музичний листок» (1929–1930). 1929 року започаткував видання часопису «Музичний вісник», яке відіграло роль літописного видання педагогіки Галичини того часу, але на жаль було випущено лише 2 випуски «Музичного вісника». Разом з С. Людкевичем, Л. Туркевичем та М. Гайворонським організував фестиваль, присвячений 100-річчю заснування першого хору в Галичині.

І. Гриневецький провадив активну диригентську діяльність, неодноразово працював з хороми «Боян», «Бандурист» як хормейстер. У цій сфері він так само прагнув до професіоналізації діяльності хормейстерів, акцентував увагу на тому, щоби хорами керували «спеціально вишкалені фахівці», а не аматори, що впливало би на загальний професійний рівень хорових колективів, а також на рівень концертних виступів і виконавських традицій.

Таке захоплення диригентською діяльністю вплинуло і на пріоритетний вибір жанрів для композиторської творчості. Саме з хоровою музикою пов'язана композиторська спадщина І. Гриневецького. Композиторський доробок митця нечисельний, він охоплює понад 30 авторських творів та обробок народних пісень, а також композицій, написаних для церковного богослужіння. Його твори були знані і виконувалися різними хоровими колективами.

Помер Іларіон Гриневецький 28 лютого 1962 року у Львові. Його педагогічна, просвітницька, громадська діяльність, суттєво вплинули на розвиток мистецького життя Західної України першої половини ХХ ст., тому його ім'я не може піти у забуття. На жаль,

постать митця та його життєтворчість мало вивчені й потребують глибокого музикознавчого дослідження.

UDC 78.07

Nataliya Toloshnyak,

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-2317-4321>,

Candidate (PhD) of Art Studies,

Associate Professor, Head of The Department Pop and Vocal Art,

ZVO «King Danylo University»,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: nataliia.toloshniak@ukd.edu.ua

HILARION OF HRYNIEVETSKYI – TOUCHES TO THE PORTRAIT OF ARTISTIC PERSONALITY

The artistic figure of Hilarion Hrynevetskyi in the context of trends in the musical culture of Western Ukraine in the first half of the 20th century is highlighted; a well-known teacher, conductor, musicologist, composer is presented in Galicia; the main milestones of his life and creative path are outlined, the spheres of activity are defined, the composer's artistic work is presented, methodological and pedagogical principles are outlined, and his contribution to the development of Ukrainian musical culture is defined.

Keywords: Hilarion Hrynevetskyi, teacher, conductor, composer, public figure.

УДК 78.036(477):78.071[Нейгауз]:78.616.432(045)

Шамасва Кіра Іванівна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-1869-5029>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

професорка кафедри загального та спеціалізованого фортепіано,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: kishamaeva@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ ГЕНРІХ НЕЙГАУЗ (ДО 60-Х РОКОВИН)

Висвітлено внесок Генріха Нейгауза в українську музичну культуру впродовж ХХ–ХХІ століття. Подається матеріал про видатних представників школи Оксани Холодної, непересічних виконавців, педагогів — Ольгу Аніщенко, Неліду Афанасьєву, Валерія Матюхіна, Інну Порошину.

Ключові слова: українська музична культура ХХ–ХХІ століття, фортепіанне

виконавство, фортепіанна педагогіка, школа Генріха Нейгауза, сучасні представники української музичної культури.

Генріх Густавович Нейгауз (1888–1964), уродженець Єлисаветграда, де в полікультурному оточенні цього регіону (українське, польське, німецьке, російське тощо) провів дитячі та юнацькі роки. У 1918–1922 роках Г. Нейгауз — викладач (професор) Київської консерваторії. Це роки педагогічного становлення музиканта, визрівання його майбутньої всесвітньовідомої школи. Період найбільш активного за все творче життя виконавства як за інтенсивністю, так і за репертуаром — безмежність класики і найсучаснішої музики (К. Шимановський і пізній О. Скрябін тощо).

Праця в Московській консерваторії подарувала світові видатних музикантів, уродженців України, учнів Нейгауза Святослава Ріхтера та Еміля Гілельса. У роки Другої світової війни Нейгауз – професор Київської консерваторії в евакуації в Свердловську.

Вихованці школи Нейгауза стали окрасою української культури, продовжуючи традиції свого славетного вчителя — Оксана Холодна та Рада Лисенко (Київ), Людмила Гінзбург (Одеса), Марія Крушельницька (Львів).

Подается матеріал про видатних представників школи Оксани Холодної, непересічних виконавців, педагогів — Ольгу Аніщенко, Неліду Афанасьєву, Валерія Матюхіна, Інну Порошину.

UDC 78.036(477):78.071Нейгауз]:78.616.432(045)

Kira Shamayeva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1869-5029>,

Doctor in Art Studies, Professor,

Professor of the General and Specialized Piano Department,

Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kishamaeva@gmail.com

UKRAINIAN HEINRICH NEUHAUS (TO THE 60S ANNIVERSARY OF DEATH)

The contribution of Heinrich Neuhaus to Ukrainian musical culture during the 20th–21st centuries is highlighted. The material is presented about prominent representatives of Oksana Kholodnaya's school, extraordinary performers, teachers – Olga Anishchenko, Nelida Afanasyeva, Valery Matyukhin, Inna

Poroshina.

Keywords: Ukrainian musical culture of the 20th–21st centuries, piano performance, piano pedagogy, Heinrich Neuhaus' school, modern representatives of Ukrainian musical culture.

УДК 783.2 (477)

Шуміліна Ольга Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2615-1208>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

професорка кафедри теорії музики,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка

Львів, Україна

e-mail: shumili2016@gmail.com

ФІНАЛЬНА ФУГА З КОНЦЕРТУ «НЕ ОТВЕРЖИ» М. БЕРЕЗОВСЬКОГО: ПИТАННЯ ТЕМПУ

Вивчено питання темпу фінальної фуґи з концерту «Не отвержи мене во время старости» М. Березовського. Проаналізовано рукописні та друквані джерела нотного тексту.

Ключові слова: творчість Максима Березовського, хоровий концерт «Не отвержи мене во время старости», темп, фінальна фуґа.

Духовний концерт «Не отвержи мене во время старости» Максима Березовського є одним з найвідоміших творів доби класицизму в українській музиці. Його нотний текст тричі публікувався у ХІХ столітті (1817-1818, 1842, 1880-ті роки), а сучасні хорові диригенти користуються виданням 1989 року. Образна концепція концертного циклу ґрунтується на принципі розгортання конфлікту, який закладено вже у сповненій прихованого драматизму першій частині. Зіткнення з образами зовнішньої ворожої сили, персоніфікованими у другій частині, та молитовне самозаглиблення третьої частини призводять до драматичного вибуху у фінальній фузі, яка уособлює протест і моральну перемогу героя. У такій концепції циклу, де прихований драматизм початкової частини проривається назовні у фіналі, надзвичайно важливу роль відіграє темп виконання фінальної фуґи.

У виданні концерту «Не отвержи» М. Березовського 1989 року у фінальній фузі вказано темп *Allegro agitato* (у квадратних дужках).

Цей темп надзвичайно вдало відображає сутність фуги як квінтесенції драматичних протестних образів, які проявляються у стрімкому нагнітанні емоцій із різким обривом на гребні кульмінаційної хвилі та коротким повільним завершенням-післямовою. Такий самий темп, однак вже без квадратних дужок, вказано у перевиданні 1995 року. Драматичного трактування в темпі *Allegro* фуґа здобуває в усіх сучасних виконавських версіях.

У більш ранніх публікаціях концерту «Не отвержи» або його окремих частин, наявних у виданнях 1940–1980-х років, фінальна фуґа має інше позначення темпу. Короткий огляд цих видань почнемо з двох публікацій 1940 року, у яких було надруковано окремі частини концерту без тексту:

- 1) IV частина – у книзі П. Чеснокова «Хор та управління ним»;
- 2) III та IV частини – у хрестоматії «Історія російської музики у нотних зразках» під редакцією С. Гінзбурґа.

У виданні П. Чеснокова фуґа має позначення темпу *Умеренно*, у виданні С. Гінзбурґа – *Moderato*.

Наступними є видання повного концертного циклу з нотним текстом у кінці 1960-х років:

- 1) друге видання хрестоматії «Історія російської музики у нотних зразках» під редакцією С. Гінзбурґа 1968 року;
- 2) «Хрестоматія української дожовтневої музики» під редакцією О. Я. Шреєр-Ткаченко 1969 року.

В обох цих виданнях у фінальній фузі вказано темп *Moderato*.

Обидва виявлені нами варіанти темпу фінальної фуґи – *Moderato* та *Умеренно* – трапляються у публікаціях концерту 1970–1980-х років, аж до появи збірника хорових творів М. Березовського 1989 року. Це означає, що в той час фуґа виконувалась у помірному темпі, що докорінно змінювало образно-емоційну концепцію усього циклу, згладжувало протестні настрої фінальної частини.

У пошуках протоджерела такого темпу були вивчені коментарі до видань концерту «Не отвержи» 1960-х років. О. Я. Шреєр-Ткаченко зазначила, що джерелом нотного тексту для її публікації стало видання С. Гінзбурґа. Своєю чергою, С. Гінзбурґ повідомив, що текст «приводиться по друкованому примірнику початку XIX століття з фондів ГРБ (нинішня РНБ у Санкт-Петербурзі. – О. Ш.), зі збереженням церковнослов'янського тексту».

З трьох видань концерту «Не отвержи» у XIX столітті до нашого часу дійшли примірники другого (1842, Придворна співацька

капела) і третього (1880-ті роки, видавництво П. Юргенсона). Вони мають у своїй основі текст першого видання 1817-1818 років. Один з примірників видання 1842 року насправді перебуває в фондах РНБ.

Вивчення обох наявних друкованих видань XIX століття дало підстави переконатись у тому, що у виданні 1842 року у фінальній фузі вказано темп *Moderato*, а у виданні П. Юргенсона – Умѣренно. Це означає, що помірний темп був зазначений вже в першому виданні 1817-1818 років, і що основою нотного тексту і темпового позначення фінальної фуги для хрестоматії С. Гінзбурга слугувало видання Придворної співацької капели 1842 року, тоді як П. Чесноков взяв нотний текст і темпове позначення фуги з видання П. Юргенсона 1880-х років.

Як було встановлено, початковий нотний текст концерту «Не отвержи», зафіксований у рукописних джерелах останньої третини XVIII століття, мав дещо інший вигляд і редагувався для першого видання. Тому в пошуках темпу фінальної фуги, задуманого М. Березовським, ми звернулись до аналізу рукописів, укладених раніше часу першої публікації.

Списки концерту «Не отвержи» було виявлено у чотирьох рукописних пам'ятках:

1) збірці партесних творів 60-х років XVIII століття з фондів РНММ (окремі голосові книги, РНММ, ф. 283, од. зб. 898 (I дискант), 718 (I тенор), б/н);

2) київській збірці духовних творів Б. Галушні та М. Березовського 70-х років XVIII століття (окремі голосові книги, ЦДАМЛМ України, ф. 441, № 907, од. зб. 1-6, № 13);

3) збірці хорових концертів 1779 року з фондів РНММ (окремі голосові книги, РНММ, ф. 279, од. зб. 937 (I дискант), 172 (I альт), 882 (II альт), 884 (II тенор), № 26);

4) британському рукописі кінця XVIII століття (партитура, British Library, London, Add. 24288, f. 97r.-114 r.).

З чотирьох наявних рукописних пам'яток темп фінальної фуги зазначено лише в одній. Це збірка хорових концертів 1779 року з фондів РНММ (Москва). Вказаний темп – *Скоро*, тобто *Allegro*. Це означає, що темп був скоригований для першого видання 1817–1818 років, і що темп, пропонувався редактором збірки 1989 року М. Юрченком, відповідає початковому авторському задуму та відтворює передбачуване М. Березовським тлумачення образної концепції фінальної частини.

UDC 783.2 (477)

Olha Shumilina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2615-1208>,

Doctor of Art History (Dr. Hab.), Professor,

Professor from the Department of Music Theory,

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy,

Lviv, Ukraine

e-mail: shumili2016@gmail.com

**FINAL FUGUE FROM THE CONCERT «NE OTVERZHY»
BY MAKSYM BEREZOVSKY: THE QUESTION OF TEMPO**

The question of the tempo of the final fugue from the concert "Ne otverzhy" by M. Berezovsky was studied. Handwritten and printed sources of sheet music were analyzed.

Keywords: work of Maxim Berezovsky, choral concert "Ne otverzhy", tempo, final fugue.

УДК 783:2-53(477) "20"

Ясіновський Юрій Павлович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0927-0133>,

доктор мистецтвознавства,

професор кафедри літургії,

директор Інституту церковної музики,

Український Католицький університет,

Львів, Україна

e-mail: irmos@ucu.edu.ua

**МИХАЙЛО ГОРБАЧЕВИЧ – ВИХОВАНЕЦЬ КИЇВСЬКОЇ
ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ, ДИРИГЕНТ АКАДЕМІЧНОГО
ХОРУ І ДОСЛІДНИК ЦЕРКОВНОГО СПІВУ**

Розглянуто внесок вихованця Київської духовної академії Михайла Горбачевича в дослідження церковного співу. Відзначено його роль в київській школі літургістів, зокрема в історії жанрів і форм церковного співу.

Ключові слова: церковний спів, літургія, богослов'я, Київська духовна академія, Київська церква.

Серед дослідників церковного співу привертає увагу особистість Михайла Горбачевича (1801–1873) – талановитого

церковного співця, регента і дослідника церковного співу. Походив з білорусько-українського пограниччя, що на Підляшші. З дитячих літ відзначався великим музичним талантом, мав гарний голос, співав на церковному кліросі. Уже в молодому віці регентував і навчав церковному співу. Початкову освіту отримав у Мінській духовній семінарії, а вищу – у Київській духовній академії, де керував академічним хором і добре опанував історію церковного співу, що й стало предметом його магістерської праці, яка була опублікована 1831 р. у двох частинах.

Народився Михайло Горбачевич 1801 р. у місті Більську на передмісті Дубичі на Підляшші на українсько-білоруському пограниччі, а помер 19 листопада 1873 р. у Связькому Свято-Успенському монастирі Казанської єпархії. Його батько Семен був ремісником-гарбарем і служив пономарем у місцевій церкві; мати Анна була з родини Велешкевичів. Після смерти батька М. Горбачевич деякий час перебував у Симоновському монастирі в Берестю, де запримітили його чудовий голос і великий музичний талант. З грудня 1808 р. співав в архиєрейському хорі у Мінську, спершу у дискантах (1809–1813), а потім в альтях (1815–1816); згодом вже наглядав за півчими і навчав їх. У 1812–1815 рр. перебував у Києві, де переховувався від армії Наполеона.

1817 р. вступив до Мінської духовної семінарії, що знаходилась у Слуцьку, яку закінчив 1825 р. У 1825–1829 рр. навчався у Київській духовній академії, де в роках 1827–1829 був регентом академічного хору. Завершивши навчання 26 вересня 1829 р. із званням магістра богослов'я, отримав посаду професора грецької та німецької мов у Київській духовній семінарії, де певний час виконував також адміністративні функції. Темою його магістерської праці була історія церковного співу, яка 1831 р. була опублікована у двох числах петербурзького журналу «Христианское чтение».

У березні 1830 року був пострижений у Києво-братському монастирі під іменем Мартирій, 30 квітня висвячений на ієродиякона, а 6 травня — на ієромонаха. 15 лютого 1831 р. переведений до Петербурзької духовної академії, а влітку 22 серпня того ж року був скерований на посаду ректора Пермської духовної семінарії і професора богослов'я. 4 листопада 1831 р. отримав сан архимандрита.

У середині 30-х захворів, почалися постійні головні болі, що унеможливило його подальшу наукову працю. 7 жовтня 1840 р. був

призначений настоятелем Задонського монастиря Липецької єпархії, а 23 липня 1842 р. став настоятелем Связького монастиря Казанської єпархії, де й помер 19 листопада 1873 р.

Магістерська праця про церковний спів Михайла Горбачевича, написана при завершенні навчання у Київській духовній академії і присвячена його найбільшій пасії — церковному співу. У цьому ґрунтовному дослідженні йдеться про історію церковного співу, його витоки й опору на старозавітню спадщину християнських подвижників у розбудові літургійних піснеспівів, створення і формування ними літургійних книг, слов'янські переклади і їх сприйняття Київською Церквою. Ця праця виразно й однозначно відображає киево-руське розуміння церковного співу як високого мистецького чину, підкреслює його красу і велич. Акцентує значення співного елементу піснеспівів у пізнанні Божих правд: «Зворушливі мелодичні звуки, в які огортаються високі істини, зосереджені в Піснеспівах, суть одного з найсильніших засобів пробуджувати благочестя, торкатися й підносити душу» (Христианское Чтение, 1831, ч. 42, с. 70–106. Ч. 1, с. 71). Висловлює важливу для нас думку про створення текстів нових піснеспівів на віршовій основі і пристосованих до мелодичних структур, а не навпаки, як це можна побачити у багатьох працях сучасних російських дослідників, як і в декого з українських, які вторують московським наративам; він писав: «Оскільки Церковні Піснеспіви призначалися для співу, то потрібно було при їх укладі вживати розмірені, пристосовані до співу поєднання слів, тобто віршовану мову» і далі «Ще у псалмах та інших старозавітніх піснях знаходимо міру, строфи та різні роди віршів, пристосованих до різних викрутасів ["извитий"] і падінь голосу», володіють всіма достоїнствами поезії, «бо мова її жива, сильна і піднесена, що й складає одну з важливіших складових істинної поезії, а при потребі – легко знімали зайві склади і вставляли недостаючі» (Христианское Чтение, 1831, ч. 42, с. 70–106. Ч. 1, с. 86, 87).

У частині другій М. Горбачевич пише про роль і місце співу у давніх народів, дошукується причин цього: «Пініє є вияв живих почуттів серця, є мова душі, схвильованої сильним захопленням [...], душа при незвичайних відчуттях не задовольняється ні звичайною мовою, ні звичайним голосом, а шукає виразів піднесених, відповідних до величі предмету, що його вражає, подвоює, посилює тон голосу і т. п., одним словом перетворює слово у спів»

(Христианское Чтение, 1831, ч. 43, с. 132–186. Ч. 2, с. 134). Нагадує, що «у Греків знання музики з давнини вважалося приналежним кожної освіченої людини; від поезії воно [слово] ніколи не було відокремлене. Поезію вважали нудною без музики, а музику без поезії — німою (Diodor). Тому піти водночас були і музикантами. Церковні піснеписці, як піти, також знали музику» (Христианское Чтение, 1831, ч. 43, с. 132–186. Ч. 2, с. 142–143, прим. 10). Згадує також київський напів, який вважає дуже подібним до знаменного, тільки більше прикрашений і «має багато дивовижних красот» (Христианское Чтение, 1831, ч. 43, с. 132–186. Ч. 2, с. 182). Тому й не дивно, що високо поцінував творчість Бортнянського (с. 184, прим. 58). Для нас дуже важливим є твердження Горбачевича, яке віддзеркалює власне київське розуміння церковного співу і передусім як краси, як високої і піднесеної музично-вербальної розмови з Всевишнім.

Своєю працею Михайло Горбачевич започаткував майбутні дослідження знаної київської школи літургістів, зокрема, в історії жанрів і форм церковного співу і піснеспівів та їх візантійських авторів, зокібна, Миколи Григор'єва, чернігівського архієпископа Філарета Гумілевського та ін.

UDC 783:2-53(477) "20"

Yurii Yasinovskyi,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0927-0133>,

Doctor in Art Studies,

Professor of the Department of Liturgy,

Director Institute of Church Music,

Ukrainian Catholic University,

Lviv, Ukraine

e-mail: irmos@ucu.edu.ua

**MYKHAILO HORBACHEVYCH IS A STUDENT OF THE KYIV
SPIRITUAL ACADEMY, ACADEMIC CHOIR CONDUCTOR
AND CHURCH SINGING RESEARCHER**

The contribution of Mykhailo Gorbachevych, a graduate of the Kyiv Theological Academy, to the study of church singing is considered. His role in the Kyiv school of liturgists is noted, particularly in the history of genres and forms of church singing.

Keywords: church singing, liturgy, theology, Kyiv Theological Academy, Kyiv Church.

РОЗДІЛ 8

ПРЕСОВІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

УДК (051.37.014)(477-87)"1955/1957"

Антонюк Тетяна Дмитрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>,

докторка історичних наук, доцентка,

провідна наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: antoniuktd@ukr.net

УКРАЇНСЬКЕ РІДНОМОВНЕ ШКІЛЬНИЦТВО ДІАСПОРИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛОВО» (1955–1957, ТОРОНТО)

Розглянуто питання організації і розвитку українського національного шкільництва в діаспорі, що знайшло своє висвітлення на сторінках українського еміграційного часопису «Учительське слово». Оприлюднено здобутки рідної шкільної освіти в діаспорі, її значення для затримання асиміляційних процесів серед українських громад в еміграції й поширення напрацьованого досвіду на теренах материкової України.

Ключові слова: українська діаспора, українські періодичні видання, журнал «Учительське слово», українська школа, відділ зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Організацію, розвиток і здобутки українського шкільництва діаспори послідовно висвітлено на сторінках численних періодичних часописів, що зберігаються у фонді відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського (ВЗУ ІК НБУВ). Публікації розкривають конкретні факти з питань функціонування рідної шкільної освіти в різних діаспорних центрах світу. У доповіді йдеться про діяльність рідних шкіл та курсів українознавства за дописами їх організаторів і вчителів, що оприлюднені в журналі «Учительське слово». Розкрито діяльність рідних шкіл та курсів українознавства при різних установах і церквах, приватних шкіл, а також державних шкіл, де викладалася українська мова.

Журнал «Учительське слово» – методично-дидактичний журнал, орган Об'єднання українських педагогів Канади (ОУПК), що виходив у Торонто у 1955–1957 рр. у видавництві «Школа і життя». У 1958–1960 рр. його продовженням став журнал «Рідна школа», що видавався тим же видавництвом. Упродовж 1960–1994 рр. журнал мав назву «Життя і школа» і виходив у містечку Стейт-Коледж (шт. Пенсільванія, США), де в той час знаходилося видавництво «Школа і життя». Журнали виходили раз на два місяці накладом 500–1000 примірників, публікували статті з виховної, педагогічної, українознавчої тематики, а також художні твори, матеріали з української мови, історії, етнографії, методичні розробки з українознавства для учителів. Мали рубрики: «Визначні постаті України», «З нашого минулого», «Українська мова», «Українська література», «Українська культура», «У світі науки», «Історія української педагогіки та шкільництва», «Виховання і навчання», «Методика і шкільна практика», «Батьки та діти», «Книжковий світ». Заголовок обкладинки виконав М. Битинський, обкладинки – М. Бідняк, Е. Козак, П. Андрусів та ін. У 1960-х рр. до журналу «Життя і школа» виходили додатки: «Журнал української молоді “Рідна школа”», «Методологічний журнал українських педагогів у вільному світі “Учительське слово”» (обидва – 1963), журнал бібліотекознавства та бібліології «Українська нова книга» (1970). Видавництво «Школа і життя» випускало також книги у серії «Шкільна бібліотека»: «Сагайдак» (1965) Ю. Дарагана, «Галицько-Волинський літопис» Т. Коструби, «Золотий гомін» П. Тичини (обидві – 1967), «Територія і населення України» М. Кордуби, «Мандрівка у віки» В.-О. Луцвіа (обидві – 1970); «Норми української літературної мови» О. Синявського, «До джерел» М. Зерова (обидві – 1967), «Бояриня» Лесі Українки (1970), «Шоломи в сонці» К. Гриневичевої (1972; 1974), «Оповідання» Б. Лепкого (1975). Представництва видавництва були створ. в Австрії, Великій Британії,

Канаді (Гринько М. О. Життя і школа. *Енциклопедія Сучасної України*. 2009. Т. 9. С. 609).

Про журнал «Учительське слово» пише його головний редактор Василь Луців: «Перше число журналу «Учительське Слово» вийшло в грудні 1954 р. тираж в середньому кожного числа по 350 примірників. У 1957 р. вже друкується близько півтора тисячі примірників кожного числа. Станом на 1957 рік вже є близько тисячі передплатників з таких країн: Канада, США, Німеччина і Австрія, Англія, Австралія і Франція. Листи свідчать, що журнал «Учительське Слово» є популярним серед учительства і батьків, число підписників зростає, він допомагає педагогам в праці для добра нашої спільноти і країн поселення» (Луців В. Річне звітлення головного редактора журналу «Учительське Слово». *Учительське слово*. 1957. Ч. 2. С. 11).

Журнал «Учительське слово» містить в кожному номері рубрики: Батьки і діти (виховні справи), Школа в письменстві: літературний відділ, Слово педагога: методика і шкільна практика, де публікуються показові лекції з мови, літератури та інших українознавчих предметів, які проводять педагоги в різних класах Рідної Школи при Українському Народному Об'єднанні (УНО), в різних містах Канади. Що до рубрик, то ще такі: У нас і в світі: організаційні та педагогічні справи, Мовний куток, Школа в письменстві: літературний відділ. Визначні педагоги, Серед книжок і журналів та ін.

У числі 10 (1957), на третьому році виходу журналу українських педагогів у вільному світі, «Учительське слово» повідомляє про його редакційну колегію: відповідальний редактор: д-р Василь Луців – Канада. Редактор на США – mgr. Богдан Романенчук. Редактор на Австралію – пед. Марія Дейко. Редактор на Німеччину – пед. Михайло Ломацький. Методичний ред. – пед. Іванна Петрів. Мовний ред. – Павло Степ.

Журнал детально інформував українців діаспори про стан рідномовного шкільництва у Канаді й інших країнах поселення. У статтях, повідомленнях, оглядах йдеться про організацію, діяльність і здобутки в освітній і виховній справі українських поселенців. Подаємо окремі заголовки публікацій, за якими зацікавлений дослідник і читач знайде велику кількість фактичних даних про освітні, виховні, культурні й духовні прагнення та здобутки наших співвітчизників за межами України. Ці прагнення,

перш за все, були пов'язані з бажанням дати національно свідоме виховання і рідномовну освіту молоді, зберегти українську ідентичність, щоб у майбутньому прислужитися рідному народові, який на батьківщині опинився під окупантом. Отже, заголовки публікацій у часописі «Учительське слово» проливають світло на їх зміст і дають розуміння культурних потреб діаспори. Ось деякі з них: Редакція. Проект опрацювання нових підручників для українських «Рідних Шкіл» у Канаді (1956. Ч. 6. С. 5–6); Перша Науково-методична конференція ОУП (1956. Ч. 7. С. 3–4); Петрів І. «Свою Україну любіть», Український буквар д-р К. Вагилевича (1956. Ч. 7. С. 8–9); Безручко І. Педагогічний процес у доповнюючій школі і місце в ньому географії. (1956. Ч. 7. С. 9–11); Килимник С. Історія українського шкільництва в Канаді. Доповідь на Науково-Методичній Конференції О.У.П. (1956. Ч. 10. С. 3–9); Тарновецький В. Монтреальські рідні школи (1956. Ч. 10. С. 13); Павло Степ П. Педагогічний журнал і шкільні підручники (Доповідь, виголошена на Метод.-Науковій Конференції О.У.П.) (1957. Ч. 1. С. 9–10); Кисілевський В. (Калина). Рідношкільні проблеми в ЗДА (1957. Ч. 1. С. 13–14); Луців В. Річне звітлення головного редактора журналу «Учительське Слово» (1957. Ч. 2. С. 11); Честь вам, філадельфійці (1957. Ч. 2. С. 11–12); З'їзд українського вчителства в Австралії (1957. Ч. 2. С. 12); Батьки і Матері! (1957. Ч. 3. С. 2); Все ще невідрадні умовини українського шкільництва в Польщі... (1957. Ч. 3. С. 13); Українці Англії відмічають п'ятьріччя Рідного Шкільництва (1957. Ч. 3. С. 13); Курси українознавства в Аргентині (1957. Ч. 3. С. 13–14); Восьмі вечірні курси закінчено (1957. Ч. 3. С. 14); Громадянство доцїнне освітні справи (1957. Ч. 3. С. 14); Культурна праця в Югославії (1957. Ч. 4. С. 10); Українці в Румунії (1957. Ч. 4. С. 11); Наша еміграція в Австрії (1957. Ч. 4. С. 11); Ще про рідні школи в Англії (1957. Ч. 4. С. 11); Школа українознавства в Міннеаполісі (1957. Ч. 5. С. 4); Рідна Школа в Лос Анджелос (1957. Ч. 5. С. 4–5); 3 Рідношкільного життя в Бразилії (1957. Ч. 5. С. 5); Рідні Школи при УНО в Канаді (1957. Ч. 5. С. 5); Шкільництво в Англії (1957. Ч. 5. С. 6); Бризгун-Соколик О. Імпреди рідних шкіл (Методика імпред у рідних школах) (1957. Ч. 6. С. 5–10); Українська дитяча книжка на еміграції (1957. Ч. 7. С. 9–11); Рідна школа у Відні, Вітаємо нову Рідну Школу! (1957. Ч. 8–9. С. 17); Книжка на часі (1957. Ч. 10. С. 6–7); Романенчук Б. За координацію

виховної справи (1957. Ч. 10. С. 7–8); Рідна школа в Парагваю (1957. Ч. 10. С. 10) та ін.

Отже, розглянувши частково вміст лише одного часопису діаспори, що спеціалізувався на висвітленні стану українського рідномовного шкільництва, можемо констатувати: культурно-освітня громадськість в умовах еміграції змогла власними зусиллями забезпечити організацію і функціонування рідномовних навчально-виховних установ, видання навчальної і додаткової до навчання літератури та затримати процес асиміляції українства в країнах поселення. Здобутки рідномовного навчання за межами України демонструють вагомий позитивний досвід, який став надзвичайно цінним у розбудові української національної системи освіти в незалежній Україні. Цей досвід був вивчений, запозичений і поширений в багатьох експериментальних українських загальноосвітніх школах і садочках на початку 90-х рр. ХХ ст. Навчальна література, що упродовж десятиліть видавалася і використовувалася в діаспорі, стала доступною для українських учителів, учнів, студентів, видавців, та сприяла виготовленню нового покоління підручників для національної системи освіти України.

UDC (051.37.014)(477-87)"1955/1957"

Tetyana Antoniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Advanced Researcher,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: antoniuktd@ukr.net

**UKRAINIAN NATIVE LANGUAGE SCHOOLING
OF THE DIASPORA ON THE PAGES
OF THE TEACHER'S WORD MAGAZINE (1955–1957, TORONTO)**

The issue of coverage of the organization and development of Ukrainian national schooling in the diaspora on the pages of the Ukrainian emigration magazine «Teacher's Word» was considered. The achievements of native school education in the diaspora, its importance for the preservation of assimilation processes among Ukrainian communities in emigration, and the dissemination of experience gained on the territory of the mainland Ukraine have been made public.

Keywords: Ukrainian diaspora, Ukrainian periodicals, magazine «Uchitelske

slovo», Ukrainian school, Department of Foreign Ukrainian Studies of the Institute of Bibliography of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 07.03:316.77

Бліхарський Роман Ігорович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7084-0473>,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

науковий співробітник,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: patra727@gmail.com

НАУКОВІ НАПРЯМИ ПРЕСОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Окреслено проблематику наукових напрямів пресознавчих досліджень у контексті комплексного вивчення феномену преси. Акцентовано перспективи інтеграції концептуальних засад та теоретико-методологічних підходів низки гуманітарних і суспільних наук у систему пресознавчих студій.

Ключові слова: преса, періодика, медіаоб'єкт, пресознавство, науковий напрям.

Науковий напрям – це спеціалізована галузь досліджень, що передбачає системне вивчення конкретних процесів та явищ із чітко визначеною проблематикою. Попри те, що напрями є складовими наукових дисциплін і спрямовані на розвиток знань у певній галузі, вони часто охоплюють також міждисциплінарні підходи, що є важливим чинником комплексного вивчення складних феноменів, одним із яких є преса. Кожен дослідник преси повинен враховувати її суспільну значущість, а також функції, які вона виконує у соціумі. В ідеалі преса надає аудиторії важливу інформацію про події, що відбуваються у країні та світі; є агентом громадського контролю за діями уряду, корпорацій чи інших владних, впливових структур, інституцій чи організацій; є засобом формування суспільної думки, а також платформою для дискусій щодо актуальних питань. Окрім того, об'єднуючи людей навколо спільних інтересів, тем, проблем, фаху тощо, преса сприяє соціальній згуртованості, та, поширюючи знання з різних сфер життя і науки, вона може бути додатковим

інструментом освіти та підвищення загального рівня культури в суспільстві. Оскільки сучасне суспільство не є гомогенним і складається з різних груп, представники яких мають свої специфічні інтереси та особистісно, професійно чи соціально обумовлені мотиви, значення преси для кожної із цих груп також різнитиметься.

Мотиви дослідників преси – це загалом усі фактори, які спонукають займатися наукою, серед яких вирішальними є особисті наукові зацікавлення та професійні цілі, що впливають на вибір теми і напряму дослідження.

Очевидно, що кожен дослідник є читачем друкованих чи електронних ЗМІ та потенційно може стати їхнім видавцем чи автором або вже ним є. Представники інших зазначених груп також можуть змінювати чи поєднувати свої ролі. Наразі ж ми говоримо про певні сталі моделі суспільних ролей, які охоплюють характер сприйняття інформації, що у випадку з дослідниками, може набувати рис професійної деформації. Маємо на увазі навик дослідника дивитися на пресу з позиції як видавця, так і читача.

Хоча й загалом професійна деформація визначається як сукупність здебільшого негативних ознак, у цьому контексті – це чинник розуміння науковцем причин та умов створення медіаоб'єктів чи медіаповідомлень, а також потенційних наслідків їхнього масового поширення, які можуть виникати у громадсько-політичній, економічній, військовій, екологічній, культурній та інших сферах та масштабах.

Феномен розуміння є когнітивним інтерпретаційним процесом, що значною мірою впливає на те, як людина конструює образ дійсності загалом. Для науковця це є необхідний евристичний інструмент, яким він прокладає шлях до пізнання та вирішення дослідницьких завдань незалежно від обраного наукового напряму. З точки зору епістемології, суть розуміння полягає в усвідомленні значень і зв'язків між ідеями чи фактами та з їхнім контекстом. Проблематику дослідження преси можна визначити, опираючись, зокрема, на те, як у контексті певних наукових дисциплін та їх напрямів вона трактується сутнісно та функціонально.

З точки зору історичного напряму, який (поряд з бібліографічним) є особливо актуальним у контексті українського пресознавства, преса є важливим джерелом для історичних досліджень, даючи змогу вивчати соціальні, політичні та культурні контексти різних періодів української і світової політичної,

економічної, соціальної, військової, релігійної, інтелектуальної історії.

Історичний напрям умовно можна поділити на два взаємопов'язані вектори. Перший вектор – це дослідження історії преси, в межах якого виявляються і описуються окремі часописи, з'ясовуються обставини їх заснування та функціонування, аналізується контент, вивчаються життєписи видавців, меценатів, редакторів, авторів, журналістів, публіцистів, відстежуються зміни, яких зазнавали в часі видавничі та редакційні практики, медіаформати і технології поширення інформації.

Другий вектор історичного напрямку пресознавчих досліджень передбачає аналіз відображення медіазасобами епохи, в якій вони функціонували, а також вплив преси на історичний процес. Результати вивчення масиву періодики сприятимуть побудові образу минулого та зможуть удосконалити розуміння змін у суспільних настроях, причин і наслідків історичних подій, а також способи інтерпретації фактів та допоможуть розкрити механізми того, як історичний контекст у різні періоди впливав на медійні практики і створення контенту періодичних видань.

Із соціокомунікативної точки зору преса є одним з основних (а в минулому – домінуючим) засобів масової інформації. Проблематика цього напрямку: стратегії та механізми масового поширення інформації засобом друкованих та електронних медіа, наслідки впливу цього процесу на формування і трансформацію громадської думки, цінностей, соціальних норм та поведінки; ролі та функції медіа у суспільстві, а саме те, як преса реалізує зв'язок між різними соціальними групами, а також її вплив на процеси соціалізації і формування ідентичностей; способи взаємодії медіа з іншими соціальними інститутами, а також її вплив на політику, економіку, культуру, освіту тощо; етичні та правові аспекти медіакомунікації, такі як достовірність репрезентованої інформації, соціальна відповідальність редакторів та журналістів, питання свободи слова і цензури.

Перспективними є напрями, що ґрунтуються на концептуальних засадах та теоретико-методологічних підходах культурології, соціології, антропології, економіки, політології, просопографії, психології, а також філологічний, лінгвістичний та літературознавчий аналізи медіатекстів. Звичайно, це не повний перелік, але навіть інтеграція у структуру пресознавчих досліджень

уже зазначених наукових напрямів може забезпечити більш комплексне та всебічне вивчення феномену преси.

UDC 07.03:316.77

Roman Blikharskyi,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7084-0473>,

PhD in Social Communacations,

Research Fellow,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine,

Lviv, Ukraine

e-mail: patra727@gmail.com

RESEARCH AREAS IN THE PRESS STUDIES: ISSUES AND PERSPECTIVES

The issues surrounding research areas in the press studies have been outlined within the context of a comprehensive examination of the press phenomenon. The prospects for integrating conceptual foundations and theoretical-methodological approaches from a range of humanities and social sciences into the field of press studies have been emphasized.

Keywords: press, periodicals, media object, press studies, research areas.

УДК 070(477):001.8:027.54(477)НБУВ

Вакульчук Ольга Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>,

докторка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ПЛАНІ І ПЕРСПЕКТИВИ

Висвітлено основні перспективні напрямки і плани роботи відділу пресознавства НБУВ у царині історичних і бібліографічних досліджень української преси. Охарактеризовано електронні та друковані бібліотечно-

інформаційні ресурси газетної періодики, які планується створити фахівцями відділу впродовж 2024–2027 років.

Ключові слова: відділ пресознавства НБУВ, бібліотечно-інформаційні ресурси, газетна періодика, бібліографічний покажчик, бази даних газетної періодики.

Відділ пресознавства (ВП) – науково-дослідний підрозділ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, створений у листопаді 2016 р. шляхом реорганізації на підставі Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» та Наказів дирекції Бібліотеки. Таким чином, вперше в НБУВ пресознавство виокремлено як напрям, що розвивається у річищі бібліотекознавства і бібліографознавства і направлений на послідовне розкриття бібліотечних фондів і введення до наукового обігу масиву пресових джерел. Системне, комплексне дослідження газетної періодики у відділі пресознавства здійснюється на основі вироблених методологічних засад, наукових принципів і методів дослідження.

Упродовж восьми років існування відділу пресознавства його фахівці плідно працювали над створенням науково-інформаційних ресурсів газетної періодики у рамках наукових тем. З 2017 по 2024 рр. вийшло друком шість бібліографічних покажчиків, одна монографія, тривало наповнення баз даних «Газети України 1816–2016 років у фондах НБУВ», «Науковці України у газетних публікаціях», «НБУВ на сторінках газет».

Перспективи розвитку пресознавчих досліджень пов'язані з величезним інформаційним потенціалом фондів НБУВ, зокрема газетного, який на сьогодні складає майже 261 тис. річних комплектів газет. На найближчі роки основною метою відділу пресознавства залишається вивчення, наукове опрацювання і введення до інформаційного простору і наукового обігу українських періодичних видань, визначення ролі преси у формуванні української національної ідентичності. Періодика, зокрема, газетна, оперативно висвітлює актуальні проблеми суспільно-політичного, наукового, громадського та культурного життя країни, формує громадську думку. Розкриття інформаційного потенціалу періодики через створення бібліотечно-інформаційного ресурсу (як друкованого, так і електронного) на основі пресознавчих, джерелознавчих, бібліотекознавчих методів, спеціальних методик джерелознавчого, бібліографічного аналізу, надасть можливість створення джерелознавчої бази бібліографічної

україніки, введення до наукового обігу та інформаційного простору матеріалів, необхідних для подальшого наукового вивчення та збереження культурної спадщини України. Цей процес має непересічне значення у сьгоднішніх надскладних умовах через важкі випробування, які проходить наша держава. У реаліях жорсткої пропаганди і, як наслідок, – викривлення історичних подій і фактів, газетна періодика як комплексне історичне джерело, де зафіксовані всі найважливіші проблеми часу, набуває особливої актуальності.

Разом з тим преса є і бібліографічним об'єктом, адже вона – джерело складання репертуару періодики як сегменту ретроспективної національної бібліографії України, основний обов'язок якої – реєстрація та науковий опис усіх засобів друку, що виходили на території України. У поточному році відділ пресознавства працює в рамках наукової відомчої теми «Історико-бібліографознавчі дослідження української періодики та формування електронного ресурсу національної бібліографії». Робота виконується за такими трьома основними розділами: друківані бібліографічні покажчики газет України з фондів НБУВ; формування спеціалізованих ББД; підготовка статей за темою дослідження, доповіді на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Щодо першого розділу, то до кінця року планується опублікувати бібліографічний покажчик «Фабрично-заводські газети України 1917–1991 рр. у фондах НБУВ». Фабрично-заводські газети складають найчисленнішу групу у масиві багатотиражних періодичних видань. Покажчик включає всі види газет, що виходили на промислових підприємствах України у період 1917–1991 рр., а також всі їх допоміжні види – бюлетені, додатки, листівки, звернення, «газети в газеті», спецвипуски, одноденні, цехові, бригадні, а також газети, які випускали виїзні редакції. Усі газети укладачами досліджено *de visu*. Підготовлене до друку видання складається з повних бібліографічних описів газет, виявлених у фондах і всіх додатків до них, розташованих в алфавітному порядку. Покажчик готується на основі БД «Багатотиражні газети України 1917–1997 рр. у фондах НБУВ», яка містить на даний час 6011 записів. Покажчик затверджено до друку на засіданні вченої ради НБУВ 18 квітня 2024 р. На 2026 р. заплановано публікацію каталогу газет вищих навчальних закладів України, які зберігаються в НБУВ. Видання є другим з серії покажчиків багатотиражних газет України.

Упродовж наступних 2025–2027 рр. відділ пресознавства працюватиме над темою «Українська книга і преса як джерело формування національно-культурної ідентичності: бібліографічний аспект». Тема розрахована на три роки, науковий керівник теми – С. С. Кіраль – завідувач відділу національної бібліографії, доктор філологічних наук, професор. У рамках теми відділом пресознавства заплановано підготовку анотованого бібліографічного покажчика «Леся Українка на сторінках українських газет 1921–2021 рр.» (2025 р., 16, 5 друк. арк., автори-укладачі О. С. Залізнюк, Н. Ф. Криворучко, С. Ю. Мельник, І. М. Швець). Видання стане вартісним внеском у справу підготовки персональних покажчиків про життя і творчість Лесі Українки, відображених на сторінках періодики.

Наступний етап роботи над створенням друкованих бібліографічних праць пов'язаний з підготовкою довідково-бібліографічного видання «"Літературна газета" – орган письменників України. Покажчик змісту. Том 1 (1927–1945 рр.)» (2027 р., 22, 5 друк. арк., автори-укладачі О. А. Вакульчук, О. С. Залізнюк, Л. А. Білименко, С. В. Дригайло, С. Ю. Мельник, Н. Ф. Криворучко, І. М. Швець). Вже розпочато роботу над розробкою концепції майбутнього видання, триває обговорення методології і методики його побудови і змістового наповнення. У перспективних планах відділу укладання другого тому, який охопить період від 1946 р. до сьогодні. «Літературна газета» (з 1962 р. – «Літературна Україна») – найдавніша українська україномовна літературна газета, яка виходить до цього часу.

Фахівці відділу пресознавства плідно працюють над створенням баз даних газетної періодики. Формування спеціалізованих БД відбувається за допомогою системи автоматизації бібліотек (САБ) «РБІС64». Бази даних відділу пресознавства включають унікальні джерела для досліджень історії, культури, суспільно-політичного життя України, вітчизняної преси, журналістської та видавничої справи, біографістики і складаються з повних бібліографічних описів газет, що включають обов'язкові і факультативні елементи, отримані з видання та інших джерел. Бібліографічний опис газет здійснюється з дотриманням вимог ДСТУ. На сьогоднішній день загальна кількість записів в основній базі даних відділу «Газети України 1816–2016 років у фондах НБУВ» складає 36 562, БД опублікована на сайті НБУВ і є доступною всім

категоріям користувачів. Електронне інтерактивне видання «Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського на сторінках газет» охоплює хронологічний період від 1918 р. до сьогодні і містить інформацію з друкованих та електронних ЗМІ про НБУВ. Загальна кількість записів у БД – 1976. У відділі пресознавства наповнюється БД «Науковці України у газетних публікаціях». Попередньо здійснюється моніторинг друкованих та електронних періодичних видань з метою пошуку інформації про вчених і видатних діячів України, про діяльність установ Національної академії наук України. На сьогодні загальна кількість записів у БД складає 2537. Робота з формування баз даних триває у поточному, 2024 р. і планується на наступні 2025–2027 рр.

Висновки. Підготовка науково-довідкових видань і баз даних газетної періодики України надасть змогу заповнити лакуни ретроспективної частини національної бібліографії України і водночас створити нову джерельну базу для вивчення історії України, української періодики, матеріалів і фактів про життя і творчість видатних діячів науки і культури, діяльність установ НАН України, зокрема й НБУВ. Науково обґрунтоване формування системи науково-інформаційних ресурсів на газетні фонди є одним із основних завдань в контексті створення бібліографічного репертуару періодики, що виходила на території сучасної України та за межами України у період XIX–XXI ст.

UDC 070(477):001.8:027.54(477) VNLU

Olha Vakulchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>,

Doctor of Historical Sciences,

Head of Department,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

HISTORICAL AND BIBLIOGRAPHIC RESEARCH OF UKRAINIAN PRESS IN V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: PLANS AND PROSPECTS

The work highlights the main prospective directions and plans of the Vernadsky National Library of Ukraine's Press Studies Department in the field of historical and bibliographic research of the Ukrainian press. It describes the electronic and

printed library information resources of newspaper periodicals, which are planned to be created by the specialists of the department during 2024-2027.

Keywords: VNLU Press Study Department, library information resources, newspaper periodicals, bibliographic index, databases of newspaper periodicals.

УДК 377.771.78

Гайдай Валентин Вікторович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7743-5745>,

кандидат історичних наук,

молодший науковий співробітник,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: valentyn-info@ukr.net

Бліменко Людмила Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0627-5967>,

молодший науковий співробітник,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lydusik555@gmail.com

ПОЛЬСЬКІ ГАЗЕТИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛОНІСТИКИ

Проаналізовано колекцію польських (польськомовних) газет у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ) періоду 1920–1930-х років, які виходили як на території радянської України, так і на українських землях під владою Польщі (Галичина та Волинь). Наявні у фондах НБУВ польські газети є важливим джерелом дослідження суспільно-політичного та культурного життя поляків Галичини та Волині та польської громади на території УРСР міжвоєнного періоду.

Ключові слова: польська преса, полоністика, польська громада, міжвоєнний період, Польща, Україна, пресознавство.

Упродовж останніх тридцяти років між Україною та Польщею сформувались добросусідські відносини, що відображається у всебічній співпраці між двома країнами в різних царинах – політиці,

економіці, культурі, науці. Наука та освіта традиційно є одними з пріоритетних та ключових напрямків співпраці між Києвом та Варшавою. Як відомо, в низці польських вищих навчальних закладів та наукових установ діють відділи або кафедри україністики, вивчення історії України, української мови, культури. Зокрема, можна зазначити Студії Східної Європи при Варшавському університеті, польсько-українські студії Ягеллонського університету тощо. Подібна ситуація і в Україні стосовно дослідження полоністики. Починаючи з 1990-х в Україні формувалася академічна школа полоністів, до якої можна віднести таких вчених, як Л. Зашкільняк, В. Комар, Л. Алексієвець, М. Крикун, О. Красівський, Г. Мельник та ін. Так само, як і в польських вищих навчальних закладах та наукових установах, в українських ВНЗ функціонують кафедри або відділення полоністики, вивчення польської мови тощо.

Проте, попри насичену наукову співпрацю між двома державами, ще досі існує низка історичних лакун, особливо стосовно міжвоєнного періоду, який, певною мірою, є предметом дискусій між польськими та українськими науковцями. Окрім цього, слід врахувати чисельну польську громаду в Україні та, відповідно, українську у Польщі, які лишили значний відбиток в історії обох країн. Тому, дослідження їх суспільно-політичного, культурного життя є актуальним питанням сучасного різностороннього діалогу між Києвом та Варшавою.

Варто зауважити, що польські (польськомовні) періодичні видання міжвоєнної доби не тільки лишаються мало вивченими, але й, по суті, є унікальними джерелами в дослідженні полоністики, оскільки являють собою розмаїтий пласт друкованих засобів масової інформації – й радянського комуністичного ухилу, й польського національного. Ідеологічна складова у польській пресі досліджуваного періоду дає можливість компаративного аналізу суспільного та громадського життя поляків, що мешкали в УРСР та на етнічних українських землях, що на той час перебували в складі польської республіки. Окремо зазначимо, що в даному випадку поняття «польська преса» та «польськомовна преса» є тотожними.

Найбільша колекція польської преси в Україні знаходиться у фондах наукових бібліотек, передусім, у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. В цих фондах представлено широкий пласт польської преси, яка виходила в різних

регіонах сучасної України впродовж ХІХ–ХХІ ст., тобто, починаючи від розділу Польщі й закінчуючи сучасною республікою Польща.

Стосовно міжвоєнного періоду у фондах НБУВ наявні, як вже зазначалося, польські газети, що виходили в УРСР й ті, що виходили на теренах Галичини та Волині, тобто, на частині т. зв. Східних кресів тогочасної Польщі. Зокрема, можна проаналізувати такі польськомовні газети зазначеного періоду, як: «Голос молоді» («Głos młodzięży»), «Будь готовий!» («Bądź gotów!»), «Штурм більшовицький» («Szturm bolszewicki»), «Серп» («Sierp»), «Погранична правда» («Pograniczna prawda»), «Про більшовицькі колективи» («O bolszewickie kolektywy»), «Наступ соціалістичний» («Natarcie socjalistyczne»), «Держинець» («Dzierżyniec»), «Мархлевщизна радянська» («Marchlewszczyzna radziecka»), «Хвиля» («Chwila»). Центрами видавництва польських газет в УРСР були передусім Харків, Київ, Шепетівка, Хмельницький (тоді Проскурів) та інші міста, зокрема сучасних Житомирської, Вінницької та Хмельницької областей, де й по нині мешкає чисельна польська громада. Місцем видавництва газет на теренах Західної України під владою Польщі був, передусім, Львів, також газети виходили у Тернополі, Дрогобичі та інших містах Галичини та Волині.

Вже з окремих назв польських газет простежується їх ідеологічна спрямованість і тематика. Такі назви, як «Штурм більшовицький», «Держинець», «Наступ соціалістичний» говорять про комуністичний ухил цих газет та про них, як знаряддя пропаганди комуністичної ідеології серед польської громади радянської України. На шпальтах цих газет передусім друкувались новини суспільно-політичного, господарського та культурного життя СРСР, заяви радянських владних органів, радянських можновладців, провідних діячів ВКП(б), КП(б)У, Комінтерну тощо. Не складно здогадатись, що в умовах ідеологічного та політичного протистояння СРСР з європейськими країнами, в тому числі, й Польщею, особлива увага в польськомовній радянській пресі надавалась дискредитації польського уряду, польської республіки, як «буржуазно-націоналістичної держави», ворожої до пролетаріату та селянства. Відповідно, радянська влада в цих газетах подавалась захисником робітничого класу та селян.

Комуністична пропаганда, як й інші тоталітарні ідеології, робила окремий акцент на ідеологічному вихованні молоді та юнацтва, використовуючи для цього різні засоби, в тому числі,

й пресу. Таким чином, серед польських газет, що виходили на території УРСР були й молодіжні – «Голос молоді» та «Будь готовий!». На їх сторінках так само можна знайти пропагандистські заідеологізовані матеріали. Проте, слід зауважити, що й польська преса, яка виходила на теренах самої Польщі, також нерідко мала ідеологічне забарвлення та акцентувала увагу на молодіжній політиці, патріотичному вихованні молоді. Особливо це простежується після встановлення у польській республіці націоналістичного режиму т. зв. санації у 1926 р. Так, наприклад, на сторінках газети «Хвиля», що виходила у Львові, друкувався молодіжний додаток (молодіжна сторінка) «Хвилька», де окрім оповідань, казок, поезії можна зустріти пропагандистські матеріали, спрямовані на юнацьку та молодіжну аудиторію.

Так само польські газети, що виходили на теренах Галичини та Волині, були політично ідеологізовані та містили на своїх сторінках матеріали антирадянського змісту. На шпальтах вже згадуваної «Хвилі» друкувались політичні новини, в яких комуністичний режим нерідко змальовувався як загроза національній безпеці Польщі та її головний ворог.

Ще однією соціальною верствою, якій радянський режим приділяв особливу увагу, було селянство. В умовах колективізації радянського села радянська пропаганда намагалась ідеологічно обробити селян, які нерідко противились усупільненню землі та розкуркуленню. Пропаганда колективізації проводилась в першу чергу через газети, які були чи не єдиним джерелом масової інформації на селі. Враховуючи багатонаціональний склад селянства, особливо в УРСР, радянська пропагандистська машина налагодила випуск газет мовами національних меншин – польською, молдовською (кириличною румунською), ідиш тощо. Серед польськомовних селянських газет можна виокремити «Серп» та «Про більшовицькі колективи».

Таким чином, навіть короткий огляд польськомовної преси міжвоєнної доби дає можливість дослідити та порівняти, як розвивалось суспільно-політичне, господарське та культурне життя польської меншини в УРСР та поляків, що мешкали на етнічних українських землях в складі тодішньої польської республіки; який акцент робив комуністичний радянський та націоналістичний польський режими в ідеологічному вихованні молоді та загалом суспільства цих країн. Відтак, польські газети, що зберігаються

у фондах НБУВ є унікальним та цінним джерелом у вивченні полоністики періоду 1920–1930-х років.

UDC 377.77/.78

Valentyn Haidai,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7743-5745>,

PhD in History, Junior Research Associate,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: valentyn-info@ukr.net

Liudmyla Bilymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0627-5967>,

Junior Research Associate,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lydusik555@gmail.com

POLISH NEWSPAPERS OF THE INTERWAR PERIOD IN THE FOUNDATIONS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS A SOURCE OF STUDY OF POLONISTICS

Analyzed the collection of Polish (Polish-language) newspapers in the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine of the 1920s-1930s period, which appeared both on the territory of Soviet Ukraine and on the Ukrainian lands under the rule of Poland (Halychyna and Volhyn). The Polish newspapers available in the collections of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are an important source of research into the socio-political and cultural life of the Poles of Halychyna and Volhyn and the Polish community in the territory of the Ukrainian SSR during the interwar period.

Keywords: polish press, polonistics, polish community, interwar period, Poland, Ukraine, press studies.

УДК 016:050(4)

Головащук Антоніна Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1683-788X>,

наукова співробітниця,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

АНАЛІЗ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСІБНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ПРЕСИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Розглянуто бібліографічні посібники української еміграційної преси країн Європи. Здійснено їх історичний та структурний аналіз. Проаналізовано їхню тематику та змістове наповнення. Визначено роль і місце бібліографічних покажчиків еміграційної преси, як важливої складової національної бібліографії України.

Ключові слова: преса української еміграції, бібліографування, країни Європи, бібліографічні посібники.

Бібліографування пресових видань – одне з найбільш актуальних завдань української бібліографії, пов'язаних зі створенням повного репертуару українських друків. Ще з минулого століття, крім української етнічної території українські пресові друки з більшою чи меншою періодичністю видавалися представниками українських поселенців в багатьох країнах Європи. Видавнича діяльність була частиною великої політичної, наукової та культурно-просвітньої місії української еліти, яка опинилася у вигнанні. Еміграційна преса відтворювала суспільно-політичні та культурні процеси, що відбувалися в еміграційному середовищі. Еміграційні періодичні видання відігравали визначну роль у розвитку українського просвітництва, формуванні історично об'єктивної репутації української нації серед інших народів, у поступі української суспільно-політичної думки.

Останніми роками значно посилилася увага до історії української еміграційної журналістики. Проте періодика української еміграції залишається одним із найменш вивчених пластів національного пресознавства. Отож, зібрання повної бібліографії цих друків з тим, щоб зберегти відомості про них для наступних поколінь, зокрема для дослідників історії та культури українського народу є вкрай необхідною. Розуміння вагомості преси як одного з найпотужніших джерел більш чи менш достовірної, проте актуальної для кожної конкретної доби інформації про найрізноманітніші прояви буття народу надихають нових дослідників бібліографічної діяльності на самовіддану працю у цій галузі.

Одним із значимих посібників української еміграційної преси є видання «Українська преса з перспективи 150-ліття» укладене Ю. Тернопільським (Джерсі-Сіті, 1974), де вміщено «Причинки до бібліографічного покажчика праць про українську періодику (газети і журнали). Книга вирізняється потужною джерельною базою для дослідження, проте, найповнішим бібліографічним джерелом є видання Миколи Мартинюка «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.): Матеріали до бібліографії (Львів, 1998). Ці матеріали – результат довгорічних студій відомого українського вченого із США і є своєрідною пам'яткою бібліографічної думки. У виданні автор подає розлогу бібліографію українських еміграційних видань, які виходили в європейських країнах, характеристики видань, вказує імена їх творців. Книга містить 1345 позицій.

Змістовним джерелом дослідження української еміграційної преси в Польщі є книги «Бібліографія української преси в Польщі (1918–1939) і Західноукраїнській Народній Республіці (1918–1919)» – укладач Євген Місило (Едмонтон, 1991) та історико-бібліографічне дослідження Омеляна Вішки «Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.)» (Львів, 2002). В останньому автором висвітлюється найменш досліджений період розвитку і функціонування української еміграційної преси Польщі, а саме – в таборах Пикуличів, Ланцута, Вадовіце, Каліша, Александріва Куявського. Широко аналізується спектр обговорюваних у цій пресі проблем, досліджується творчість науковців, письменників, художників, партійних і громадських діячів, які брали активну участь у творенні часописів українських емігрантів.

Неоціненним історичним, культурологічним, бібліографічним джерелом для дослідження української еміграційної преси є праця української письменниці, літературознавиці, публіцистки, наукової дослідниці Мар'яни Савки «Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20-30-ті рр. XX ст.)» (Львів, 2002). У книзі систематизовано і проаналізовано пресу, яку в період між світовими війнами видавали українські емігранти, що на теренах Чехословаччини розгорнули велику культурно-освітню, наукову та суспільно-політичну діяльність. Автор подає бібліографічні та змістові характеристики видань, досліджує історичні, культурні, ідеологічні передумови та особливості функціонування друкованих видань української еміграції. Книга містить 177 позицій, з них

106 повних анотованих бібліографічних описів та 70 бібліографічних позицій, поданих за матеріалами до бібліографії М. Мартинюка «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.).

Помітне місце серед бібліографічних досліджень з української еміграційної преси посідає книга Надії Кулеши «Українська преса у Німеччині 1919–1945 рр.: формування та функціонування» (Львів, 2009). У виданні вперше у вітчизняному журналістикознавстві здійснено комплексне дослідження української преси, яка виходила у Німеччині в період 1919–1945 рр., досліджено процес її формування та умови функціонування, проаналізовано типологічні особливості видань, вивчено специфіку змістового наповнення часописів. Віднайдено значну кількість нової інформації, що характеризує громадсько-політичне життя української еміграції, а також різноаспектну, зокрема видавничу, діяльність українських політичних, суспільних рухів, об'єднань, товариств, наукових інституцій. Дослідження доповнено бібліографічним додатком «Бібліографія українських періодичних видань у Німеччині 1919–1945 рр.» (усього 67 назв), містить фактологічну інформацію про періодичні видання: імена редакторів і видавців, назви видавництв і друкарень, місця виходу, основні показники видання (формат, обсяг, періодичність, наклад).

На особливу увагу заслуговує бібліографічний довідник «Літературно-мистецька періодика і збірники української європейської еміграції другої половини 1940-х років», який підготувала до друку Лариса Головата – український історик, знаний бібліограф, бібліотекознавець, доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу наукової бібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Це ґрунтовне дослідження досить інформативне, змістовне, вирізняється повнотою зібраного матеріалу, вражає широтою накопиченого матеріалу, професійною зацікавленістю, прагненням якнайглибше дослідити процеси розвитку українського літературного та мистецького життя, яке вирувало в таборах для переміщених осіб. Охоплює 30 найменувань літературно-мистецької періодики і збірників, випущених після Другої світової війни в Західній Німеччині, Австрії, Італії, Франції.

Отже, українська еміграційна періодика, що створювалася на теренах європейських країн і розвивалася за законами вільного

суспільства, стала унікальним явищем національної культури України. Бібліографічні посібники створені в різні проміжки часу є однаково цінними завдяки відображенню у них великої кількості матеріалів, які заслуговують на обов'язковий та всебічний розгляд і аналіз з метою їх використання для подальших наукових досліджень.

UDC 016:050 (4)

Antonina Holovashchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1683-788X>,

Research Associate,

Department of Scientific and Bibliographic Information,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: antonina41@ukr.net

ANALYSIS OF BIBLIOGRAPHICAL GUIDES OF THE UKRAINIAN EMIGRATION PRESS IN EUROPEAN COUNTRIES

The bibliographic manuals of the Ukrainian emigre press in European countries were considered. Their historical and structural analysis was carried out. Their subject matter and content have been analyzed. The role and place of bibliographic indexes of the emigre press as an important component of the national bibliography of Ukraine is defined.

Keywords: Ukrainian emigration press, bibliography, European countries, bibliographic manuals.

УДК 070(477.83-25)"19":73.071.1(477)"19"

Габор Василь Васильович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>,

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: vsgabor@gmail.com

ТВОРЧІСТЬ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА В ОСМИСЛЕННІ МИКОЛИ ГОЛУБЦЯ (ЗА ПУБЛІКАЦІЯМИ ЛЬВІВСЬКОЇ ПРЕСИ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ)

Проаналізовано публікації українського мистецтвознавця Миколи Голубця у львівській пресі міжвоєнної доби, присвячені осмисленню творчості Олександра Архипенка в контексті світового мистецтва. У розглянутих статтях акцентовано новаторство скульптора та його приналежність до українського народу.

Ключові слова: Микола Голубець, Олександр Архипенко, львівська преса, новаторство в скульптурі, національне «Я».

У творчій спадщині українського мистецтвознавця Миколи Голубця (1891–1942) особливе місце займає постать всевітньо відомого українського скульптора Олександра Архипенка (1887–1964). Він одним із перших вітчизняних мистецтвознавців не лише глибоко осмислив творчість О. Архипенка та його місце у світовому мистецтві, вважаючи, що саме йому вдалося створити новий стиль у скульптурі.

У 1922 р. М. Голубець опублікував на сторінках «Громадського Вістника» розлоге дослідження «Олександр Архипенко» (ч. 140–141, 143–145), а його закінчення (згодом трохи доповнене) п. н. «Кріза футуризму (Архипенко)» – вже в часописі «Діло» (1922. Ч. 1). Того ж року дослідження М. Голубця з доповненням п'ятого розділу «Сповідь мистця» вийшло окремим виданням п. н. «Архипенко» (Львів, 1922, 48 с., 5 іл.) і викликало прихильні відгуки Павла Ковжуна, Осипа Сорохтея та Володимира Січинського (під крипт. Є. Г.). Цікавим фактом є й те, що О. Архипенко не лише прочитав дослідження М. Голубця, опубліковане на сторінках «Громадського Вістника», а й дуже високо оцінив його. Довідуємося про це з одного з його листів до мистецтвознавця, опублікованих у ч. 50 часопису «Свобода» за 31 грудня 1922 р. Нажаль, ми не знаємо точно, чому М. Голубець не написав передмови до альбома, можливо, причиною була погана поштова комунікація, бо альбом вийшов із передмовою професора д-ра Ганса Гільдебрандта.

Однак повернемося до самого дослідження М. Голубця. Він розпочав його зі спроби «ревіндикації», беручи це слово в лапки (бо ревіндикація з польської означає «повернення майна»), себто

з повернення імені О. Архипенка Україні, доказу, що О. Архипенко – український митець, а не російський. На думку М. Голубця, першою привселюдною маніфестацією національної приналежності митця були публікації портретів і репродукцій творів двох художників нової України – маляра Олекси Новаківського і скульпто-маляра Олександра Архипенка в альманасі «Vivat Academia», виданому в січні 1922 р. Українським студентським союзом у Берліні. Щоправда, зазначав М. Голубець, О. Архипенко, уродженець Києва і рідний брат відомого українського кооператора і колишнього міністра УНР професора Євгена Архипенка, ніколи в житті не ховався під плащик «малоросса»: і в Київській художній школі, а згодом в художній школі в Москві він маніфестував себе як український художник. Однак виїзд О. Архипенка за кордон у 1908 р. ослабив зв'язки артиста з рідним краєм, а, віддавшись всеціло пошуку «нового мистецького виразу і стилю», він без протесту сприймав своє ім'я в сполуці з епітетом «росіянин», яким означували тоді всіх вихідців із російської імперії. Однак, коли «прийшло на чергу питання національності і расовости в мистецтві», О. Архипенко рішуче заявив про національну приналежність до українського народу. «І нині вже, мабуть, ніхто в Європі не поважиться називати цього художника з таким суто українським іменем – “росіянином”», – констатував М. Голубець.

Для М. Голубця було важливим також з'ясувати місце О. Архипенка на картах історії мистецтва й все те, що поставило «його на чоло нової художньої генерації Європи» (Громадський Вістник. 1922. Ч. 141. 13 серп.), тож він детально проаналізував творчість українського митця в контексті творчості Пабло Пікассо та тогочасних мистецьких течій – футуризму і кубізму. І звичайно, помітну увагу М. Голубець присвятив «пластиці отворів Архипенка», коли форма стала тілом замість навпаки, як було раніше. На думку М. Голубця, з творів О. Архипенка промовляє до нас глибока філософія і кожен об'єкт є там у своїй протилежності: існування в неіснуванні, а повнота висловлена порожнею (Громадський Вістник. 1922. Ч. 145. 18 серп.).

Підкреслюючи, що «безумовний талант і темперамент видвинули Архипенка на чоло революції» в мистецтві, М. Голубець звертав увагу читача на дореволюційне середовище, в якому формувався митець. Щоправда, в книжковому виданні він пише про це розлогіше, зазначаючи зокрема: «Коли б Архипенко станув

на російському ґрунті, то пішов би слідами Іванових і Врубелів, на українському зустрівся би із зусиллями Кричевських, Холодних, Нарбутів. Але він сам позбавив себе ґрунту. Знехтував його. Від України взяв кров і кість, від Росії – дух бунту і “перевороту для самого перевороту“. Все інше знайшов у собі і в тезах футуристичного маніфесту» (Голубець М. Архипенко. Львів, 1922. С. 46).

Дослідження М. Голубця «Архипенко», як ми вже зазначали, високо оцінили його сучасники. Зокрема, Павло Ковжун стверджував, що небудений пропагатор національного мистецтва М. Голубець, який у своїй роботі вишукував усе, що бодай хоча чим-небудь збагачувало наш духовний дорібок, – несподівано знайшов скарб! І таким скарбом для нього став Олександр Архипенко. П. Ковжун дотримувався думки, що важливим завданням для М. Голубця було «врятування для нас цілого мистецького доробку Архипенка через знайдення в його різьбах бодай зоологічного прояву національної творчості та доказом, що високий дар митця біологічно зв’язаний із творчою українською нацією (Свобода. 1922. Ч. 50. 31 груд.).

Додамо, що постать О. Архипенка та його творчість завжди була в полі зору М. Голубця. Він присвятив йому статтю «Олександр Архипенко» в «Новому Часі» (1934. Ч. 6. 7 січ.); згадував його, коли писав про «Ювілейну виставку Національного музею» (Новий Час. 1935. Ч. 234. 20 жовт.) та у відчиті на АНУМ-і п. н. «Проблеми сучасного мистецтва» (Новий Час. 1936. Ч. 282. 14 груд.) тощо.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що український мистецтвознавець М. Голубець у своїх публікаціях про О. Архипенка одним із перших глибоко проаналізував його творчість і новаторство в контексті розвитку нових мистецьких течій, поставивши його на чільне місце у світовому мистецтві як творця нового стилю у скульптурі та довівши його національне «Я» і приналежність до українського народу.

UDC 070(477.83-25)"19":73.071.1(477)"19"

Vasyl Gabor,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>,

PhD (Philology), Senior Research Fellow,

Senior Researcher,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine
e-mail: vsghabor@gmail.com

**OLEXANDR ARCHIPENKO'S WORK IN COMPREHENSION
BY MYKOLA HOLUBETS (BASED ON PUBLICATIONS
OF THE LVIV PRESS OF THE INTERWAR PERIOD)**

The publications of the Ukrainian art critic Mykola Holubets in Lviv press during the interwar period, dedicated to the interpretation of Alexander Archipenko's work within the context of world art, have been analyzed. The discussed articles emphasize the sculptor's innovation and his connection to the Ukrainian people. *Keywords:* Mykola Holubets, Olexandr Archipenko, Lviv Press, innovation in sculpture, national identity.

УДК 94(477):[930.2:070(477)]"1919"

Дригайло Сергій Васильович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9744-5951>,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

e-mail: svdblackraven@ukr.net

Носкіна Наталія Миколаївна,

завідувачка відділу,

відділ формування та використання газетних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

e-mail: noskina@nbuv.gov.ua

**ГАЗЕТА «УКРАЇНА» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО І КУЛЬТУРНОГО
ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ 1919)**

Розглянуто і проаналізовано контент газети «Україна» як інформаційного джерела, котре висвітлювало суспільно-політичне, економічно-господарське, наукове, культурне життя Української Народної Республіки (УНР) на початку 1919 р.

Ключові слова: газета «Україна», Директорія, Самійленко, Закони УНР,

українська преса.

1917–1921 роки увійшли в історію України як один із складних періодів становлення незалежної Української держави. У грудні 1918 р. внаслідок повстання (14 листопада – 14 грудня 1918 р.) на зміну уряду Української Держави гетьмана Павла Скоропадського прийшов уряд Директорії УНР. Зміна політичного курсу і органів державної влади зумовили зміни на ринку української преси. Поновили вихід періодичні видання, котрі були закриті гетьманською цензурою, почали виходити нові видання, певна кількість видань закрилася.

«Україна» – одна з нових газет, перший номер якої вийшов 14 січня 1919 р. у Києві. Видання презентувало себе як щоденний політичний, економічний, літературний і науковий часопис. Редакція у своїй програмній статті проголошувала, що газета підтримуватиме демократичні засади організації і функціонування української держави, відстоюватиме самостійність України, захищатиме культурні і політичні інтереси українського народу та сприятиме економічному розвитку країни. Видання планувало залучити до співпраці професійних політиків і літераторів, як в Україні, так і за її межами. Редактором-видавцем газети зазначено Володимира Самійленка – українського поета-лірика, сатирика, драматурга, перекладача, видавця.

Головні рубрики видання відповідали програмним засадам газети: «Офіційний відділ», «Діяльність Директорії», «Міжнародна політика», «По Україні», «У Києві», «Літературний корпус», «Театр і мистецтво», «Телеграми», «Повідомлення». На першій шпальті газети друкувалися закони, універсали, накази Директорії, Головної Управи війська УНР, Київського повітового коменданта тощо. Накази стосувалися різних напрямків діяльності урядових інституцій: призиву до війська, розподілу землі, боротьбі органів влади зі спекуляцією, арештами, погромами, агітацією проти незалежності і об'єднання Українських земель.

На сторінках газети опубліковано також низку законів, зокрема щодо земельної реформи – «Про землю в УНР» (14.01.1919), «Про ліс в УНР» (там само), «Про додаткове наділення землею козаків УНР» (19.01.1919). Закони про землю коментувалися та обговорювалися серією публікацій: «Місто і село» В. Тимошенка (20.01.1919), «План проведення земельної реформи» М. Шаповала (28.01.1919),

«Напрями сучасної аграрної політики» А. Хамардика (24.01.1919). Стосовно останньої статті редакція газети висловила свою незгоду з позицією автора й наголошувала на тому, що погляд редакції на земельну реформу висловлено у статті В.Т. (ймовірно д-р В. Тимошенко), «Земельна реформа» (14.01.1919.).

Українська держава, яка знаходилась у стані неоголошеної війни з більшовицькою Росією, потребувала поповнення та перебудови війська. Майже у кожному номері газети друкувалися заклики і відозви до селян, робітників, козаків, інтелігенції стати на захист УНР. Редакція газети у своїй програмній статті акцентувала, що країна має бути готова до «великих жертв», заради забезпечення своєї незалежності, «без самостійності – смерть нам, все візьмуть як, своє, і поділять поміж себе сусіди наші» (Від редакції. *Україна*, 1919. 14 січ. С. 2). У січні 1919 р. були опубліковані Закони УНР про мобілізацію: «Закон про заклик військових до дійсної служби» (*Україна*, 1919. 22 січ.) та «Закон про поновлення Армії та флоту Української Народної Республіки» (*Україна*, 1919. 29 січ.), котрі активно обговорювалися на сторінках газети.

Поширення «неправдивих чуток», брак їх професійного спростування, змусило Директорію запровадити військову цензуру для всіх періодичних видань, листівок, брошур, книжок. Редакція газети закликала розповсюджувачів інформації звертатися до новоствореного Інформаційного бюро за «словом правди» – безкоштовними газетами, листівками, брошурами тощо. Прийнятий Директорією Закон «Про друковані видання» мав врегулювати та забезпечити правову діяльність у видавничій сфері. Законом передбачалося і надходження 2-х обов'язкових примірників до Української Національної бібліотеки.

Питанням міжнародних відносин УНР присвячено рубрики: «В дипломатичних колах», «Міжнародна політика». Самостійність України, її незалежність і міжнародне визнання, рівноправність серед інших європейських держав, визнання «приналежності» територій з переважною кількістю українського населення до УНР (Донецького басейну, Таганрозької і Ростовської округи, Кубані, українських повітів Бессарабії, Галичини, Буковини, Холмщини, Підляшшя та Угорської України) висвітлювались в газеті низкою публікацій, зокрема таких: «Міжнародне становище України» В. Калиновича (14.01.1919), «Київ і Прага» М. Зборовського, (18.01.1919), «Чи потрібне Україні міжнародне признание» М. Бондаря (18.01.1919)

тощо. Політика газети була рішуче налаштована проти тих українських партій, громадських і національних об'єднань, котрі підтримували автономію або федерацію з Росією, та вважала таке об'єднання фатальним. Цим питанням присвячені такі дописи: О. Н. [ймовірно Осип Назарук] – «Державна самостійність і соціалізм», Тимошевський В. – «Українська демократія і більшовики» (16.01.1919), Савенко А. – «Діячі скоропадщини» (початок 18.01.–28.01.1919) тощо.

На сторінках газети висвітлювалися події національно-політичного, культурного та літературного життя України, зокрема публікувався перебіг засідань та промови учасників Трудового конгресу України (23–28.01.1919 р.). Часопис описував урочистості на Софійському майдані Києва, присвячені проголошенню 22 січня 1919 р. Універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну. У виданні публікувались і літературні твори українських поетів і письменників: Г. Чупринки, О. Олеся, В. Кіпчука (С. Черкасенка), Х. Майстренка, В. Самійленка (В. Сивенького) та ін.

Значне місце у газеті займали публікації, що піднімали проблеми науки і освіти (І. Щ. [Ринарх Щоголів], Х. Брут, С. Батюк), економіки, сільського господарства і кооперації (Я. Левченко, В. Тимошенко, А. Хамардюк), культури (І. Зілинський, Я. Левченко, К. Мирний), книговидання, бібліотечної справи і бібліографії (Ю. Меженко), національного питання (В. Тимошевський), релігії (І. Майданський). Сторінки газети містили різні оголошення, повідомлення, анонси, рекламу, у т.ч. нових періодичних видань і театральних вистав. Незважаючи на те, що список співробітників газети не був оприлюднений, більшість публікацій були авторськими і свідчать, що з газетою співпрацювали відомі фахівці і поважні політики. Певна кількість дописів публікувалися під псевдонімами і криптонімами.

Через більшовицький наступ і «панічні настрої» у Києві, газета опублікувала повідомлення: «З огляду на політичні обставини газета переноситься тимчасово до Галичини» (Од редакції. *Україна*, 1919. 29 січ. С. 1), сподіваючись незабаром повернутися до української столиці. Останній номер (№ 16) видання за підписом видавця-редактора В. Самійленка вийшов 2 лютого 1919 р.

Попри короткий час існування, газета здійснила внесок у формування національної свідомості громадян України, захищаючи на своїх сторінках інтереси трудового селянства, робітників,

інтелігенції, підтримуючи проведення фінансової і земельної реформ, автокефалії української православної церкви, націоналізації школи, побудови сильної, дисциплінованої армії, підтримуючи необхідність підготовки і впровадження трудового законодавства.

UDC 94(477):[930.2:070(477)"1919"

Serhii Dryhailo,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9744-5951>,
Candidate of Historical Sciences, Research Fellow,
Press Studies Department,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: svdblackraven@ukr.net

Nataliia Noskina,

Head of Department,
Department of Formation and Use of Newspaper Funds,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: noskina@nbuv.gov.ua

«UKRAINE» NEWSPAPER AS SOURCE OF STUDYING SOCIO-POLITICAL AND CULTURAL LIFE OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (JANUARY-FEBRUARY 1919)

The content of the «Ukraine» newspaper as an information source that covered the socio-political, economic, scientific, and cultural life of the Ukrainian People's Republic (UPR) at the beginning of 1919 has been examined and analyzed.

Keywords: «Ukraine» newspaper, the Directorate, Samiylenko, Laws of the UPR, Ukrainian press.

УДК 070(=161.2)(511)"1932":[94+32+930.85](=161.2)(510+518)"1897/1932"(042.5)(043.2)

Дроздовська Олесь Романівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6687-4518>,
кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
старша наукова співробітниця,
Науково-дослідний інститут пресознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,
Львів, Україна
e-mail: olesyadroz@gmail.com

«УКРАЇНСЬКІ “ЛИСТИ З ДАЛЕКОГО СХОДУ”» (ХАРБІН, 1932) ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Здійснено аналіз змісту газети «Українські “Листи з Далекého Сходу”» (Харбін, 1932). Наголошено на її цінності як історичного джерела для дослідження українського громадсько-політичного і культурного життя на Зеленому Клині й у Китаї впродовж 1897–1932 рр.

Ключові слова: Іван Паславський, українська діаспора, Харбін, Зелений Клин, Товариство «Просвіта», преса як джерело.

Першого травня 1932 р. у Харбїні вийшло перше число газети «Українські “Листи з Далекého Сходу”». Видання стало третім пресовим проектом тогочасного голови харбїнської філії Товариства «Просвіта» Івана Паславського. Нині нам відомо про два комплекти видання, які дійшли до наших днів. Один із них зберігається у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, інший – у бібліотеці Української вільної академії наук (Нью-Йорк). Друге число часопису тепер також доступне для широкої аудиторії на сайті електронної бібліотеки «Diasporiana».

Газета обсягом чотири сторінки виходила двічі на місяць (кожного 1 і 15 числа). Загалом упродовж травня–липня 1932 р. світ побачило фактично п’ять номерів двотижневика – п’яте і шосте числа вийшли здвоєно (з датуванням 1–15 липня). Причина такого нетривалого функціонування часопису – відсутність достатньої кількості передплатників та, відповідно, коштів. Саме на цьому наголошується у зверненні видавництва і редакції «До шановних наших читачів» (ч. 5/6): «Матеріальне положення молодого видавництва дуже важке. З більш ніж скромними засобами, ми взяли за це нелегке діло ризикуючи, чи фантазуючи, але гадаючи, що остання пора інформувати закордонне українство про Д/Схід, та надіючись, що на кілька мільонів українців поза Большевією, знайдеться 300 передплатників, тобто 300. ам. дол., що вистарчить на видання 24 чисел». Однак наміри засновника часопису не були підтримані цільовою аудиторією. На другому місяці існування газета отримала лише двох передплатників (До шановних наших читачів. Ч. 5/6). Не врятувало двотижневик і те, що І. Паславський вклав у нього понад 200 крб, з метою популяризації надсилав примірники газети й листи до «визначних громадян та організацій» української діаспори у Європі, Канаді й США (Українська преса Д. Сходу.

Маньджурський Вістник. Харбін, 1935. 27 верес.), підтримував тісну співпрацю з львівською «Просвітою», у центральній якій жителі Галичини мали змогу передплатити часопис.

Газета «Українські “Листи з Далекого Сходу”», як твердить В. Черномаз – автор-упорядник унікального енциклопедичного словника «Українці в Китаї» (Одеса, 2021), була нелегальним виданням і виходила «на правах рукопису» (с. 403, 410). У неавторизованих спогадах п. н. «Українська преса Д. Сходу» зазначалося, що двотижневик створювався з метою «подавати закордонним українцям необхідні інформації про життя, працю й стремління українців Д. Сходу». У цій же публікації наголошувалося, що, незважаючи на короткий період існування, «Українські “Листи з Далекого Сходу”» «зробили своє, подали досить інформаційного матеріалу, та розбудили ще більший інтерес серед українства до справ Д/Сходу» (Українська преса Д. Сходу. Маньджурський Вістник. Харбін, 1935. 27 верес.). І нині цей двотижневик, як й інші українські часописи, що виходили у Китаї впродовж 1917–1944 рр., за переконанням В. Черномаза, «є дуже цінним (фактично безцінним) джерелом з історії українського громадського життя в Китаї» (с. 7).

Реалізації зазначеної мети газети сприяли насамперед розлогі, зазвичай неавторизовані, історико-аналітичні розвідки, оглядові матеріали, як-от: «Українці на Д-Сході» (ч. 1), «Скільки українців живе в Хінах?» (ч. 1), «Які організації існували в Харбїні від 1923 р. та які існують зараз?» (ч. 1), «Філія Т-ва “Просвіта” в Харбїні» (ч. 2), «Огляд українського громадського життя на Далекому Сході» (передрук із владивостоцького календаря «Нова Україна»; ч. 3–5/6), «Звіт шостилітньої праці Ф. т-ва “Просвіта” в Харбїні, в цифрах» (ч. 5/6) та І. Паславського «Шість років праці» (ч. 5/6). Їх зараховуємо до першої групи матеріалів газети, спрямованих на висвітлення українського громадсько-політичного і культурного життя у Східній Азії впродовж 1897–1932 рр. Окремі з них займали до трьох сторінок одного числа або продовжувалися у наступних. У цих публікаціях містяться відомості про: територію розселення і чисельність українців у зазначеному регіоні; обставини їх потрапляння у цю частину світу; соціально-політичні та економічні умови життя, міжнаціональні стосунки; розвиток, занепад і відродження українського громадського та культурного життя на Зеленому Клині (у Благовіщенську, Владивостоці, Микольську-Уссурійському,

Хабаровську, ін.) й у Китаї (Харбіні, Шанхаї, ін.); особливості функціонування українських друкованих ЗМІ; становлення і діяльність українських організацій (Об'єднання українських організацій Далекого Сходу, Українське видавниче товариство, Українське Свято-Покровське Братство, «Український Клуб» у Харбіні, Спілка студентів українців, Спілка української молоді, Товариство «Січ» (згодом – «Просвіта»), Українська національна громада в Маньчжу-Го, ін.); співучасть у зазначених та інших процесах знаних і маловідомих українських громадсько-політичних, культурних діячів (серед них: К. Андрущенко, Р. Барилевич, О. Божко, Б. Воблий, Ю. Глушко-Мова, К. Кармелюк-Каменський, Г. Кириченко-Могила, М. Кобилянський, М. Козловський, В. Кулябко-Корецький, В. Кушніренко, В. Опадчий, І. Паславський, В. Рейтер, О. Рейтер, І. Світ, Г. Тоцький, ін.).

До другої групи відносимо інформаційні замітки та кореспонденції, у яких висвітлювалося життя українців у Харбіні впродовж травня–червня 1932 р. Вони формували зміст рубрики «Хроніка». Найбільше уваги у цих матеріалах приділялося діяльності товариства «Просвіта». Окрім того, редакція двотижневика зафіксувала такі події, як: створення 1932 р. у Харбіні першого Українського філателістичного товариства в Азії; вихід у Хабаровську 15 березня того ж року україномовної газети «Соціалістична перебудова»; організація харбінською Спілкою української молоді на початку червня 1932 р. українсько-татарського вечора; створення театральної трупи І. Підлужного та її прем'єрна вистава, ін.

Важливим джерелом до реконструкції історії самих «Українських “Листів з Далекого Сходу”» є редакційні матеріали, які дають змогу скласти уявлення про політичні позиції часопису та специфіку формування змісту газети, з'ясувати проблеми її функціонування і причини закриття. Ми відносимо їх до третьої групи публікацій, які містять цінні відомості про історію формування українського медіапростору у Східній Азії впродовж 20–30-х рр. ХХ ст.

Таким чином, усі без винятку матеріали (як історико-аналітичні розвідки, так й інформаційні замітки, кореспонденції, повідомлення та звернення редакції) газети «Українські “Листи з Далекого Сходу”» є надзвичайно цінним джерелом для вивчення життя українців на у Східній Азії у першій половині ХХ ст. У них зафіксовані

відомості про діяльність окремих українських товариств (найбільше уваги у часописі присвячено харбінській філії «Просвіти») і організацій, про історію української пресовидавничої справи. Окрім того, у цих публікаціях містяться дані, які стануть у пригоді під час докладного вивчення життєпису та громадської активності окремих представників української східноазійської діаспори. Опубліковані у часописі матеріали активно використовуються дослідниками (зокрема А. Попком та В. Черномазом) різних аспектів життя українців на Зеленому Кліні й у Китаї у першій половині ХХ ст.

UDC 070(=161.2)(511)“1932“:[94+32+930.85](=161.2)(510+518)“1897/1932“(042.5)(043.2)

Olesia Drozdovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6687-4518>,

PhD in Philologi, Senior Research Fellow,

Senior Research Associate,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: olesyadroz@gmail.com

«UKRAINSKI “LYSTY Z DALEKOHO SKHODU”» (HARBIN, 1932) AS A HISTORICAL SOURCE

The article analyses the content of the newspaper «Ukrainski “Lysty z Dalekoho Skhodu”» (Harbin, 1932). Its value as a historical source for the study of Ukrainian socio-political and cultural life in Zeleny Klyn (Green Ukraine) and in China in 1897–1932 is emphasized.

Keywords: Ivan Paslavskiy, Ukrainian diaspora, Harbin, Zeleny Klyn (Green Ukraine / Green Wedge), The Prosvita Society, press as a source.

УДК 016:929ЛєсяУкраїнка:070(477)“1921/2021”]:001.8

Залізнюк Олена Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4437-4042>,

наукова співробітниця,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olena-zalizniuk@ukr.net

Швець Ірина Миколаївна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4847-6097>,
молодша наукова співробітниця,
відділ пресознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: Shvets.Irina@ukr.net

АНОТОВАНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «ЛЕСЯ УКРАЇНКА НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ 1921–2021 РОКІВ»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У тезах йдеться про науково-довідкове видання «Лєся Українка на сторінках українських газет 1921–2021 років», підготовлене до друку фахівцями відділу пресознавства (ВП) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у 2024 р. Розкрито можливості, які надає використання пропонованого видання у науково-пошуковій роботі з дослідження життя і творчості Лєсі Українки. Охарактеризовано структуру та інформаційне наповнення науково-довідкового видання.

Ключові слова: анотований бібліографічний покажчик, бібліографічна україніка, бібліографія газетних видань, відділ пресознавства, Лєся Українка, науково-довідкове видання.

Одним із основних напрямків у сфері наукової інформації є національна бібліографія української книги, періодики, електронних видань. У цьому контексті актуальними постають проблеми дослідження спадщини діячів української науки і культури, створення джерелознавчої бази бібліографічної україніки, введення до наукового обігу та інформаційного простору документів, матеріалів необхідних для подальшого наукового вивчення та збереження культурної спадщини України. Пріоритетне місце, яке періодичні видання посідають в системі документальних комунікацій, актуалізує необхідність розкриття їхнього інформаційного потенціалу та створення бібліографії газетних видань і біобібліографії як складової частини ресурсу національної бібліографії.

Цікавим у цьому плані є підготовка персональних покажчиків про життя й творчість, наукову діяльність видатних діячів нашої культури й науки на сторінках періодики. Одним з таких видань, підготовлених співробітниками відділу пресознавства Національної

бібліотеки України імені В. І. Вернадського – О. С. Залізнюк, І. М. Швець, Н. Ф. Криворучко, С. Ю. Мельник, є анотований бібліографічний покажчик «Леся Українка на сторінках українських газет 1921–2021 рр.».

Робота над покажчиком виконувалася в рамках наукової теми «Історико-бібліографознавчі дослідження української періодики та формування електронного ресурсу національної бібліографії» (2022–2024 рр., науковий керівник – доктор філологічних наук, завідуючий відділу національної бібліографії НБУВ С. С. Кіраль). Співробітники, залучені для виконання заявленої теми, мають значний досвід в аспекті теоретико-методологічному щодо технологічних засад наукового опису, створення бібліографічних ресурсів бібліографії газетних видань, біобібліографії. Дане бібліографічне дослідження містить інформацію про основні віхи життя і творчості української письменниці, драматургині, поетки, перекладачки, громадської діячки Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач).

Для створення науково-довідкового видання «Леся Українка на сторінках українських газет 1921–2021 років» авторським колективом переглянуто близько 300 назв газет (400 000 номерів) з фондів НБУВ за 1921–2021 роки, опрацьовано *de visu* усі центральні, обласні, міські газети, вибірково переглянуто районні та багатотиражні, на шпальтах яких знайдено більше 4 000 статей та складено на них анотовані бібліографічні описи. На шпальтах українських газет опубліковано твори та уривки з творів Лесі Українки, висвітлено всі віхи її наукової, перекладацької та громадсько-політичної діяльності, численні публікації, присвячені життю та творчості поетки; спогади родини Косачів-Драгоманових, друзів та сучасників Лесі Українки тощо.

Леся Українка привнесла модернізм в українську літературу та активно брала участь у модернізації української мови. Писала твори українською, російською та французькою мовами. Знала і вивчала більше 10 мов: англійську, болгарську, грецьку, грузинську, італійську, іспанську, латину, німецьку, польську, російську, французьку тощо. Переклала Байрона, Гейне, Гоголя, Гомера, Гюґо, Міцкевича, Шекспіра та ін. Гарно малювала, грала на роялі, майстерно вишивала. Повне зібрання творчого доробку письменниці становить 14 томів: 12 поем, 22 прозові твори, 22 драми, понад 270 віршів, 33 незакінчені твори, публіцистичні статті, 900 листів.

У газетах вміщено багато публікацій про родину Лесі Українки, її дитинство, життя на Буковині, Волині, Поліссі, у Криму, в Києві, перебування поетки в Австрії, Білорусі, Болгарії, Грузії, Єгипті, Італії, Німеччині, Росії, Швейцарії тощо. На сторінках українських газет періодично друкуються фрагменти художніх творів та безліч віршів, присвячених Лесі Українці, дослідження сценічної історії її драматичних творів, кінофільмів за її творами, музичних композицій на її вірші. Також вміщено інформацію про музеї Лесі Українки в Києві, Новограді-Волинському, Сурамі, Ялті, рідному для поетки селі Колодяжне тощо; описано численні конкурси, виставки, експозиції, конференції, присвячені Лесі Українці, подано відомості про переклади творів Лесі Українки мовами народів світу. Описано світлина пам'ятників поетці та встановлення меморіальних дошок у Звягелі (Новограді-Волинському), Києві, Ковелі, Луцьку, Батумі, Сурамі, Телаві, Торонто, Клівленді, Саскатуні та інших містах.

Серед авторів та героїв публікацій є як відомі письменники, лесезнавці, літературознавці, поети, громадсько-політичні та культурні діячі України та світу (Микола Бажан, Етель Ліліан Войнич, Расул Гамзатов, Олесь Гончар, Михайло Грушевський, Дмитро Донцов, Михайло Драгоманов, Михайло Кінцурашвілі (Ясамані), Ольга Кобилянська, Климент Квітка, Андрій Малишко, Адам Міцкевич, Олена Пчілка, Максим Рильський, Улас Самчук, Володимир Сосюра, Василь Стефаник, Олена Теліга, Павло Тичина, Іван Франко, Вячеслав Чорновіл, Павло Чубинський, Гнат Юра, Юрій Яновський), так і маловідомі, ім'я яких до наукового обігу введено вперше: вчителі, земляки Лесі Українки, поціновувачі її творчості, учні середніх шкіл, учасники конкурсів, присвячених поетці тощо.

Усі матеріали анотованого бібліографічного покажчика «Леся Українка на сторінках українських газет 1921–2021 років» викладено в алфавітному порядку. Бібліографічний опис газетних статей здійснено за чинними стандартами. Видання споряджено науково-довідковим апаратом, що складається з іменного покажчика та словника псевдонімів до нього, хронологічного покажчика, переліку назв опрацьованих газет і списку абревіатур та скорочень.

Публікація науково-довідкового видання надасть можливість створити нову джерельну базу для вивчення матеріалів і фактів життя і творчості Лесі Українки, задовольнити потреби науковців у пошуку інформації з такого додаткового багатопланового історичного

джерела як газетні видання і може стати фундаментом для більш
детального вивчення життєвого та творчого шляху поетки.

UDC 016:929ЛєсяУкраїнка:070(477)''1921/2021'']:001.8

Olena Zalizniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4437-4042>,

Research Fellow,

Press Science Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olena-zalizniuk@ukr.net

Iryna Shvets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4847-6097>,

Junior Research Fellow,

Press Science Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Shvets.Irina@ukr.net

**ANNOTATED BIBLIOGRAPHIC INDEX «LESYA UKRAINKA
ON PAGES OF UKRAINIAN NEWSPAPERS IN 1921–2021»:
SOURCE STUDY ASPECT**

The abstracts refer to the scientific and reference publication «Lesya Ukrainka on Pages of Ukrainian Newspapers in 1921–2021» prepared for publishing by the Press Studies Department (PSD) of the Vernadskyi National Library of Ukraine (VNLU) in 2024. They analyze the opportunities that the mentioned publication provides for researching the life and work of the Ukrainian writer Lesya Ukrainka. They also describe the structure and content of this scientific and reference publication.

Keywords: annotated bibliographic index, bibliographic ukrainica, bibliography of newspaper publications, Lesya Ukrainka, press studies department, scientific and reference publication.

УДК 94 (477) «18/19»

Кругляк Марина Едуардівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3837-0982>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

викладачка суспільних дисциплін,

Відокремлений структурний підрозділ

«Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж,

Державного торговельно-економічного університету),

Житомир, Україна

e-mail: marinakrugljak@ukr.net

ГАЗЕТА «КИЕВЛЯНИН» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто особливості висвітлення сімейних конфліктів початку ХХ ст. на сторінках щоденної газети «Киевлянин». Доведено унікальність даного джерела інформації для відтворення повсякденного життя мешканців Наддніпрянської України завдяки розміщенню на шпальтах газети як офіційної, так і неофіційної інформації (замітки, судова хроніка, новини з-за кордону, оголошення тощо).

Ключові слова: преса, сімейні конфлікти, акушерка, розлучення, замах на вбивство.

Вагомим джерелом дослідження сімейних конфліктів початку ХХ ст. є пресові видання. Унікальність даного джерела полягає в різноплановості інформації, яку можна розмістити на шпальтах газет – від невеликої замітки до спогадів та аналітичних матеріалів, підготовлених відомим журналістом, чи офіційно-ділової документації. На початку ХХ ст. у Києві найбільш популярною газетою можна вважати «Киевлянин». Обставини сьогодення дають змогу констатувати й той факт, що «Киевлянин» якнайкраще зберігся з-поміж десятків періодичних видань Києва, а на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського кожний охочий може безпосередньо ознайомитися з відсканованими номерами початку ХХ ст.

«Киевлянин» – це літературна й політична газета підросійської (Наддніпрянської) України, що видавалася з 1864 по 1919 рік, спершу – тричі на тиждень, а з кінця 1879 року – щодня. Отож, на початку ХХ ст. щороку виходило від 359 до 361 номера. Це було одне з найвпливовіших видань Києва; газета відзначалася реакційно-

монархічним спрямуванням й на своїх шпальтах обстоювала інтереси російських поміщиків в Україні, абсолютизм влади, проповідувала нагальну потребу в русифікації «Південно-Західного краю». Це була одна з найбільших газет, що видавалася в Наддніпрянській Україні, її читали консерватори, чиновники й подеколи – ліберальні кола. Умовно видання можна поділити на офіційний і неофіційний відділи. Перший містив урядові розпорядження та офіційну інформацію, другий мав такі рубрики: «Місцеві звістки»; «Закордонні новини»; «Внутрішні відомості»; «Судова хроніка»; «Телеграми»; «Зі світу науки» тощо.

Інформацію про сімейні конфлікти найбільшою мірою знаходимо у розділі «Місцеві звістки». Найчастіше журналіст прагнув подати коротку інформацію про якийсь інцидент. Зокрема, в замітці «Жорстокий чоловік» (1901 р., № 15, 15 січня) йдеться про те, як до Івана Скорохода, що проживав на Софійській вулиці, з села приїхала його дружина Олена. Чоловік не дуже зрадив цьому й жорстоко її побив. Жінка влаштувала істеріку, сусіди почули її крики й вирішили прийти на допомогу й забрати її від розлюченого чоловіка. Жінку було відвезено в Олександрівську лікарню. А ось дворянин Владислав Грабовський, про якого писав «Києвлянин» 2 жовтня 1901 року (№ 272), став «героєм» замітки під назвою «Замах на вбивство дружини». 30 вересня, опівночі, він стріляв з револьвера у свою дружину Тамару Грабовську поблизу їхнього будинку на Фундуклеївській вулиці. Прикметно, що оглядач газети хоче розповісти побільше деталей й не обмежується констатацією факту замаху: він додає, що куля зачепила ліву руку, що вистрілити вдруге чоловікові завадили городовий та нічний сторож, що Тамара невдовзі опинилася у клініці. Також журналіст подає версію жінки і видно, що він їй співчуває. У червні 1901 р. Тамара (вона працює балериною в театрі) одружилася із Владиславом Грабовським, однак змогла з ним прожити лише чотири дні, а потім залишила його. Чоловік постійно її переслідував після цього. Сам же Грабовський пояснив, що хотів убити спершу дружину, а потім й себе.

У замітці від 13 листопада 1901 р. (№ 314) під назвою «Жоноббивство» розповідалося, з посиланням на «Харьковские губернские ведомости», про селянина з Козіївки Богодухівського повіту Матвія Скакуна, який 5 листопада звернувся до богодухівського адвоката з такою інформацією: хтось убив його дружину, й він не знає, до кого слід піти. Адвокат рекомендував

повідомити про все поліції. У відділку звернули увагу на плутанину у свідченнях Скакуна й довели, що саме він є вбивцею дружини. Обставини справи такі: сім місяців тому Скакун одружився, однак дружина на той момент уже була вагітною й не від нього. Через це у родині частими були бійки і чвари. Врешті-решт, 19-річний чоловік зважився застрелити свою 22-річну дружину.

Ще одна цікава лінія – оповіді про чоловіків-двоєжонців чи навіть троєжонців. Причому подібні історії часто стосувалися не лише киян й були передруковані з провінційних газет, зокрема газети «Одесские Новости». У рубриці «Останні новини» 11 червня 1901 року «Киевлянин» розповідав про грецького підданого Анастасія Панайоті, що 1900 р. приїхав до Одеси з Константинополя. Чоловік зустрів молоду дівчину К. Федорову, став з нею зустрічатися й нарешті одружився. Невдовзі до Анастасія завітав немолодий чоловік, який здивувався появі вдома в Панайоті дружини. З'ясувалося, що грек залишив у Константинополі дружину з дітьми, а цей старий чоловік – то його тесть. Про це було повідомлено поліції. Врешті-решт, було встановлено, що Панайоті, за допомогою товаришів, дістав необхідні для нового одруження документи, в яких його було вказано за вдівця. Одружившись в Одесі, він написав своїй першій дружині, що їде до Індії шукати щастя. Однак дружина все одно дізналася про нове місце перебування чоловіка й відправила свого батька для з'ясування всіх обставин.

Чимало інформації знаходимо й у рубриці «Судова хроніка». Подеколи справи, що пропонувалися до уваги читачів, були настільки великими за обсягом, що їм приділи декілька номерів. 1901 р. такою резонансною подією стала «Справа акушерки Георгієвської» (№ 253, 254). 12 вересня 1901 р. Київський окружний суд, за участі присяжних засідателів, розглядав справу акушерки Олімпіади Георгієвської, яку обвинувачували у «витравлюванні плоду» в Тетяни Кубарської, внаслідок чого остання померла. Журналіст детально описав обставини справи, дав характеристику подружньому життю Кубарських, розмістив допити свідків, зокрема чоловіка померлої, розповів про процедуру прийняття рішення й про вердикт – ув'язнення акушерки на чотири роки.

Окрім поданих вище заміток, на сторінках «Киевлянина» розміщено чимало публікацій із назвами: «Дітовбивство», «Торгівля живим товаром», «Залишені діти», «Сімейна драма», «Романтична історія», «Чоловіковбивство». 1902 р. оглядач Н. Т. у № 225

(16 серпня), № 231 (22 серпня), № 237 (28 серпня), № 301 (31 жовтня), № 305 (4 листопада) міркував про нагальність юридичного впорядкування питання про роздільне проживання подружжя та розлучення. Після поразки революції 1905–1907 рр. все більше зустрічаємо публікацій про самогубства (у Російській імперії у цей час відбулося декілька хвиль самогубств, зокрема студентських), облиття сірчаною кислотою одного з членів подружжя під час сварки, виявлення та закриття таємних притонів, арешт сутенерів й розкриття справ з торгівлі «живим товаром».

Надзвичайно цікавими є «Оголошення». У цьому розділі міститься різноманітна інформація – реклама послуг клінік, адвокатських послуг тощо. Цікавими є такі оголошення: «Для всиновлення пропонують немовля, хлопчика. Велика Васильківська, 28, спитати швейцара» (1903, № 1, 1 січня).

Деякі замітки були гумористичного спрямування. Так, 16 жовтня 1903 р. (№ 286) з посиланням на «Одесский листок», оглядач «Киевлянина» розповідав, як у Миколаєві на базарі чоловік продав свою дружину знайомому за 7 крб 50 коп. Насамкінець журналіст зазначає, що колишній чоловік часто відвідує свою «продану» дружину та її нового чоловіка, разом з ними випиває й закушує й часто звертається до неї з проханням не втікати, що вона неодноразово вже це робила.

Отже, на сторінках «Киевлянина» якнайширше подано різнопланову інформацію про сімейні конфлікти початку ХХ ст., інколи показано причини їхньої появи та способи розв'язання, які, на жаль, часто завершувалися пораненням чи навіть загибеллю чоловіка/дружини. Дискусія в суспільстві про розлучення, яка стала актуальною для тогочасного суспільства, також відобразилася на сторінках преси, паралельно із констатацією наявності таких явищ, як аборти, проституція, підкидання дітей, самогубства.

UDC 94 (477) «18/19»

Maryna Krugliak,

ORCID [https:// orcid.org/0000-0003-3837-0982](https://orcid.org/0000-0003-3837-0982),

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Social Studies Teacher,

Zhytomyr College of Trade and Economics of State University

of Trade and Economics,

Zhytomyr, Ukraine

e-mail: marinakrugljak@ukr.net

THE NEWSPAPER “KIEVLIANIN” AS A SOURCE OF THE STUDY OF FAMILY CONFLICTS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The peculiarities of coverage of family conflicts at the beginning of the 20th century on the pages of the daily newspaper “Kievljanin” are considered. The uniqueness of this source of information for reproducing the daily life of the residents of Naddniprianska Ukraine has been proven thanks to the placement of both official and unofficial information (notes, court chronicles, news from abroad, announcements, etc.) in the newspaper's columns.

Keywords: press, family conflicts, midwife, divorce, attempted murder.

УДК 070(=161.2)(430-25)“1921/1922“:[82-94:930](042.5)(043.2)

Кулеша Надія Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,
Львів, Україна

e-mail: nkleopolis@gmail.com

ІСТОРІЯ У СПОГАДАХ: МЕМУАРНІ ПУБЛІКАЦІЇ «УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА» (БЕРЛІН, 1921–1922)

На основі вивчення контенту часопису «Українське Слово» (Берлін, 1921–1922) віднайдено і проаналізовано мемуарні публікації В. Андрієвського, В. Леонтовича, І. Герасимовича і О. Мегаса. Підкреслено оперативність часопису «Українське Слово» й однойменного видавництва щодо оприлюднення цих матеріалів для найширшого кола читачів. З'ясовано реакцію визначних істориків і журналістів на ці публікації, озвучену у тогочасній пресі, наголошено на важливості мемуарної спадщини як історичного джерела.

Ключові слова: спогади, преса української еміграції, часопис «Українське Слово», видавництво «Українське Слово», В. Андрієвський, В. Леонтович, І. Герасимович, О. Мегас.

Вивчення історико-культурної спадщини потребує використання значного кола джерел, серед яких вагоме місце належить пресі, адже на її сторінках опубліковано величезну кількість матеріалів, що розкривають маловідомі сторінки історії

України. Пресу можна вважати хронікером історії, найбільш масовим, відкритим і доступним, а опубліковані в ній матеріали – неосяжним масивом даних для осмислення цілих періодів минулого. Преса висвітлює перебіг історичних подій різними за жанрами публікаціями: від аналітичних наукових статей і розвідок до новинарських повідомлень, які інформують про події локальної історії. Особливим джерелом відомостей про історичні події є спогади, описані від імені автора про реальні події, учасником чи очевидцем яких він був.

Серед багатого фактологічного історичного матеріалу, зафіксованого на сторінках преси української еміграції у Німеччині, особливе місце займають спогади кількох визначних українських діячів, які вперше були опубліковані в берлінському часописі «Українське Слово», до редколегії якого входили З. Кузеля, Д. Дорошенко, С. Томашівський і Б. Лепкий. Редакція залучила до співпраці визначних українських діячів, які опинилися на еміграції після Першої світової війни і реалізували себе в часописі талановитими публіцистами, що не лише подавали до видання злободенні аналітичні статті, а й дали право на першу публікацію своїх спогадів. Так, спомини В. Андрієвського п. н. «З минулого. (Рік 1917 на Полтавщині)» друкувалися просто з-під пера автора, адже перший розділ рукопису закінчено 28 лютого 2021 р., а вже 5 квітня перший уривок спогадів був надрукований у ч. 21 «Українського Слова». Останній уривок у часописі опубліковано 8 грудня 1921 р. у ч. 94. В. Андрієвський – педагог і літератор, публіцист і журналіст, гласний Полтавської міської думи від 1917 р., докладно описав свою співпрацю на посаді Полтавського комісара народної освіти з Українською Центральною Радою та Гетьманатом у 1917–1918 рр.

На початку 1922 р. спогади В. Андрієвського п. н. «З минулого. (1917-й рік на Полтавщині)» вийшли у світ у видавництві «Українське Слово». Книга отримала високу оцінку в рецензіях, опублікованих в українській пресі. Зокрема, Є. Чикаленко наголосив, що вони стануть у нагоді при написанні історії «сучасного нашого лихоліття» (Літературно-Науковий Вісник. 1922. Кн. II. С. 191). В іншій рецензії Є. Чикаленко зазначив: «Спомини В. Андрієвського друкувалися в берлінському “Українському Слові” і їх доводилося читати малими порціями... Тепер же, коли я взявся за сю книжку, то не відриваючись прочитав її в друге з великим інтересом, навіть захопленням...» (Свобода. 1922. 29 верес.). Рецензіями на спогади В. Андрієвського

відгукнулися віденський «Український Прапор» (1922. Ч. 15) і львівський «Громадський Вістник» (1922. Ч. 84). Зазначимо, що спогади В. Андрієвського є разом з тим джерельною базою для пресознавців, оскільки дають цінну інформацію очевидця про функціонування у той час преси у Полтаві.

Першими змогли ознайомитися читачі «Українського Слова» також зі спогадами В. Леонтовича – українського громадського та політичного діяча, міністра земельних справ Української Держави, письменника і мецената. Спогади п. н. «Спомини втікача» друкувалися із продовженням від 6 грудня 1921 р. (ч. 93) до 25 січня 1922 р. (ч. 122), описуючи перебування автора в Україні упродовж 1918–1921 рр., пережиті враження про радянське і денікінське господарювання на українських теренах, переслідування інтелігенції, спостереження про зростання національного антагонізму між українцями і росіянами. Видавництво «Українське Слово» оперативно випустило у світ повний варіант спогадів окремою книгою п. н. «Спомини утікача» вже 1922 р. Гарний відгук про спомини залишив В. Дорошенко: «...спомини є надзвичайно цінним матеріалом для історика. Вони не тільки проливають світло на деякі темні моменти минулого, не тільки доповнюють факти й відомости, подавані іншими документами, – вони часто дають ключ до зрозуміння сих документів і актів» (ЛНВ. 1922. Кн. IV. С. 287). Високу оцінку споминам В. Леонтовича дали Д. Дорошенко (ЛНВ. 1922. Кн. VII. С. 93–94) та віденський «Український Прапор» (1922. Ч. 22), Ф. Федорців акцентував цінність для дослідників доби «глибоко трагічні переживання інтелігентної людини, що попала у вир страшного лихоліття, горя й нужди» (Громадський Вістник. 1922. Ч. 84).

Від 28 лютого (ч. 146) до 25 березня 1922 р. (ч. 152) у часописі друкувалися спогади І. Герасимовича п. н. «Дещо про “тюрму народів”». Повернувшись із Наддніпрянщини, автор вирішив на підставі особистих вражень «представити в короткій формі образ тамошніх політичних, економічних, просвітніх і національних відносин та настроїв» (Дещо про «тюрму народів». Українське Слово. 1922. Ч. 146). Спогади опубліковані під такими розділами: «Надії на большевиків», «Добільшовицька українізація», «Провокація і терор», «Переслідування Придніпровців», «Ростріли», «Похід проти укр. кооперації і економ. інституцій», «Шкільництво на Україні», «Українська православна церква», «Земельне питання», «Промисел»,

«Настрої». Того ж 1922 р. у світ вийшла книга спогадів І. Герасимовича п. н. «Життя й відносини на Радянській Україні» (Берлін: Українське Слово, 1922. 104 с.). Вагомість цих спогадів для дослідників української історії відзначили багато рецензентів, зокрема, В. Дорошенко наголосив на тому, вони надзвичайно важливі, оскільки всебічно змальовують побут у підсоветській Україні, «розкриваючи ту правду життя, якої даремно шукатимеш у офіційальних документах» (ЛНВ. 1922. Кн. VI. С. 286–287).

Ще одним важливим джерелом до історії України є книга Осипа Мегаса «Трагедія Галицької України» (Вінніпег, 1920), про яку в «Українському Слові» розповів Б. Лепкий. Його стаття ознайомила читачів з окремими зібраними й упорядкованими О. Мегасом матеріалами про польську окупацію Галичини 1918–1920 рр. Колишній український делегат на Паризьку мирну конференцію, О. Мегас прибув до Польщі як американський журналіст з повноваженнями британського та французького урядів. Він міг доволі вільно пересуватися Галичиною і отримувати потрібну інформацію, що дало йому змогу зібрати зафіксований у книзі макабричний матеріал до мартиролога українського народу: «До фактів додані свідки, судові та другі документи і, що дуже важне, голоса польської преси, а властиво цеї частини тої преси, котра ще не втратила останків розуму, совісти і чести» (Тихий Петро [Лепкий Б.]. «Книга горя». Українське Слово. 1921. Ч. 21–22).

Преса української еміграції міжвоєнного періоду є безцінною базою даних до вивчення історії нашої держави, оскільки містить фактологічну інформацію, отриману переважно з безпосередніх джерел. Бачення кожної події подавалося очевидцями через призму їхньої суб'єктивної позиції – національної, політичної, громадської, інтелектуальної. Однак кожен факт, кожна цифра й дата дають матеріал для роздумів, осмислення і висновкування. Особливим джерелом вивчення історичних подій слугують спогади учасників цих подій, вперше опубліковані у згаданій пресі.

UDC 070(=161.2)(430-25)“1921/1922“:[82-94:930](042.5)(043.2)

Nadiia Kulesha,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>,

CSc in Philology, Senior Research Fellow,

Head of the Scientific Department,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine
e-mail: nkleopolis@gmail.com

HISTORY IN MEMOIRS: MEMOIR PUBLICATIONS OF THE «UKRAINSKE SLOVO» (BERLIN, 1921–1922)

Based on the study of the content of the journal 'Ukrainian Word' (Berlin, 1921-1922), the memoirs of V. Andriievsky, V. Leontovych, I. Herasymovych and O. Megas are found and analysed. The author emphasises the efficiency of the Ukrainian Word magazine and the publishing house of the same name in making these materials available to the widest possible audience. The author elucidates the reactions of prominent historians and journalists to these publications, voiced in the press of the time, and emphasises the importance of memoir as a historical source.

Keywords: memoirs, Ukrainian emigration press, newspaper «Ukrainske Slovo», «Ukrainske Slovo» publishing house, V. Andriievsky, V. Leontovych, I. Herasymovych, O. Megas.

УДК 94 : 351 (47783/86) “18/19”

Макарчук Олена Геннадіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5591-4545>,

докторка наук із соціальних комунікацій, доцентка,

професорка кафедри журналістики та засобів масової комунікації,

Інститут права, психології та інноваційної освіти,

Національний університет «Львівська політехніка»,

Львів, Україна

e-mail: olena.makarchuk@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ НА СТОРІНКАХ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Розглянуто процеси зародження національної ідеї в середовищі української спільноти Галичини кін. XIX – поч. XX століття, стимуляцію та відображення цих зрушень на сторінках україномовних часописів.

Ключові слова: Австро-Угорщина, західноукраїнська преса, національне питання.

Починаючи із середини XIX століття у науковому та політичному дискурсі утверджуються терміни «націоналізм»

та «національний». Саме в цей час починають формуватися модерні нації, що спиралися на національну свідомість та національну ідентичність населення тієї чи іншої території. На думку британського дослідника Бенедикта Андерсона «чари націоналізму» полягали у тому, щоб «перетворити шанс на призначення». Такий шанс українцям дала революція 1848 р., що охопила майже всі країни європейського континенту (у т.ч. й українські землі, що входили до складу тогочасної Австрії) і привела до стрімкої модернізації українського національно-політичного руху. «Дзеркалом» дискусій, що розгорілися в українському суспільстві тієї історичної доби, стали газети та журнали різних спрямувань: від аполітичних спеціалізованих до часописів перших політичних партій.

Одним з дискусійних запитів для українців Австрійської імперії стало питання етно-ідентифікації: руські, русини, українці, галичани, буковинці? – питання, що зримо увійшли у порядок денний прагнучої «до згоди і єдності» народовської «*Батьковщини*» (з 1879 р.), літературно-політичного «*Світу*» (з 1881р.), радикального «*Народу*» (1890 р.), християнсько-суспільного «*Руслану*» (1897–1914), русофільського «*Галичанина*» (1893–1913), соціалістичної «*Волі*» (1900 –1907) та багатьох інших видань. Науковці наполягають, що саме із діяльністю часописів «*Діло*» (1880–1939), «*Громадський Голос*» (1895–1939), «*Воля*» (1900–1907), «*Земля і Воля*» (1907–1912) слід пов'язувати процес відходу від термінів «русин» і «руський» до самоназви «українець», «український».

Одним із найважливіших питань життя галицьких українців того часу стало питання мовне. Адже, на думку британського історика Тома Нейрна «нова інтелігенція націоналізму повинна запросити маси в історію, і це запрошення має бути написано на мові, яку вони б (маси – О.М.) розуміли». У цьому контексті україномовна преса виступила потужним зряддям мобілізації українського населення у боротьбі за власні політичні права. «Нехай же тепер ті панове послухають ласкаво, – заявив анонімний автор «*Вечерниць*» (1862–1863), – що о нашій галицькій письменности, а то о направленії її».

Автори часопису «*Руслан*» наголошували на тому, що «хто плекає ідею національну, той дбає поперед все за мову Тому і всі народи домагаються іменно як найширших прав для своєї мови. Они дбають, щоби мова їх уживалася не лише в житю родиннім, але

і в життю прилюднім: у школі, церкві, уряді, науці, в законодавстві і у всяких зносинах з властями».

Важливу роль у націотворенні цього періоду відіграла культура. Плеканню літературних, культурних, освітніх, історичних традицій народу присвячувалася значна частина матеріалу на шпальтах тогочасних видань. Твори Марка Черемшини («Громадський Голос»), новели Василя Стефаника («Народ», «Будучність»), переклади зрозумілою мовою художніх творів А.Доде, Е. Золя, Гі де Мопассана («Галицкая Русь»), наукові розвідки Пилипа Свистуна («Галичанин»), нариси й фейлетони Осипа Маковея («Руслан»), вірші та історичні саги І.Франка («Діло»), етнографічна та фольклорна спадщина на сторінках багатьох видань сприяли формуванню української національної самосвідомості, дозволяли представити діапазон літературних дискусій, течій тогочасної української та світової ітератури.

Важливим, можна навіть сказати визначальним, елементом культурного життя нації того часу виступив її загальний освітній рівень. «Бо коли українська держава буде сильна і просвічена, - наполягали автори «Свободи», – то й Галичині легше буде». Відтак, створення власної української, патріотично налаштованої та високоосвіченої інтелігенції стало без перебільшення питанням становлення та виживання українців як нації.

Стан шкільної освіти («Свобода», 1897 – 1938), боротьба за український університет у Львові («Гасло», 1902-1903), «Будучність», 1899), активність українського студентства у боротьбі за українську мову навчання («Гайдамаки»), відкриття української гімназії («Руслан»), упосліджений статус народного вчителя («Воля») – розгляд та обговорення цих питань на шпальтах часописів у кінцевому рахунку приводили до політичної модернізації українського суспільства, формування свідомої своєї ролі національної еліти.

Галицькі видання того часу розуміли культурні потреби і запити українського населення і намагалися активно їх формувати та підтримувати. На сторінках тогочасної преси піднімалися й питання розвитку та функціонування українського театру (рубрики «З театру», «Руский народний театр», «Театральні новини» стають постійними у багатьох виданнях). Постійно висвітлювалися й новинки музики (повідомлялося про перші концерти

у новоствореній (1902) Львівській філармонії («*Руслан*»)) або ж висвітлювалося «Січне Свято» зі «співами хоровими й сольовими, декламаціями та промовами» («*Хлопська Правда*»). Автори часописів обґрунтовано вважали, що саме через театр і музику не тільки формуються громадські цінності, але й укріплюється взаємозв'язок між суспільством і громадянином.

Укріпленню своєї національної суверенності з опорою на медійну енергетику сприяло і відображення у західноукраїнській пресі зазначеного періоду виборчих кампаній до Галицького сейму та Палати послів (парламенту) у Відні. Участь українських представників у роботі цих представницьких органів та висвітлення їхньої діяльності в українських часописах тієї доби надихала духовний потенціал тогочасного суспільства, дозволила сформулювати цілі та моделі участі населення у соціальній діяльності і, як наслідок, здійснити перехід на, ще на разі помірковані, самостійницькі українські позиції.

Замітки «Передвиборчий рух» («*Земля і Воля*»), «Відгомон соймових виборів» («*Громадський Голос*»), «Братя Виборці!» («*Подільський Голос*»), «По соймі» («*Прикарпатская Русь*») та інші впливали на виборців, на формування електоральних сподівань і планів з метою «злучити його (електорат - О.М.) в одну солідарну армію уоружену до борби за права народних мас». Залучення якомога ширших верств населення до виборчої боротьби в крайові та імперські органи влади в кінцевому рахунку сприяли формуванню шляхів модерного націотворення і, як наслідок, творенню власної держави

То ж у добу Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. західні українці увійшли достатньою мірою підготовленими, завдяки передусім пресі та подвижницькій діяльності політиків, митців, національної інтелігенції, зрощеної першими «будителями» національної свідомості (Руська трійця, І. Франко, М. Павлик та ін.), чії ідеї пропагувалися усе тією ж пресою.

UDC 94 : 351 (47783/86) “18/19”

Olena Makarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5591-4545>,

Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor,

Professor of the Department of Journalism and Mass Communication

Institute of Law, Psychology and Innovative Education,

Lviv Polytechnic National University,

Lviv, Ukraine
e-mail: olena.makarchuk@gmail.com

THE NATIONAL QUESTION ON THE PAGES OF THE WESTERN UKRAINIAN PRESS AT THE END OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The article considers the processes of the national idea's emergence among the Ukrainian community of Galicia in the late XIX – early XX centuries, stimulation, and reflection of these changes on the pages of Ukrainian-language periodicals.

Keywords: Austria-Hungary, Western Ukrainian press, national question.

УДК: 070:001]:001.8

Рудий Григорій Якович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4679-282X>,

доктор історичних наук, учений секретар,

Сектор з координації наукових досліджень,

Науково-організаційний відділ,

Президія Національної академії наук України,

Київ, Україна

e-mail: sknd@nas.gov.ua

СТРУКТУРНИЙ ПРОСТІР ПРЕСОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

Розглянуто питання про з'ясування структури пресології як системи наукових знань. С позицій мети, завдань, предмету пресології визначається структура пресологічного знання, його характерні риси та функціональні ознаки як цілісного організму. Насамперед йдеться про розробку загальних теоретичних положень про структуру пресології, її класифікаційної моделі.

Ключові слова. Періодична преса, преса, пресологія, структура пресології, методологія, методика, джерело.

Структура спеціальної історичної дисципліни «пресологія» ще не знайшла належного висвітлення дослідників. Поняття «структура пресології» наводиться у працях автора цієї доповіді без визначення його характерних рис та функціональних ознак. Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що до цього часу питання про структуру пресології як системи наукових знань ще не розроблено. Отже, необхідно насамперед звернутися до визначення таких основних

понять, як об'єкт і предмет пресології. Об'єктом пресології є комплекси документів і матеріалів, які відклалися на сторінках газет і журналів різних класифікаційних груп:

- за профілем (урядові, партійні, окремих власників, церковних громад, громадських організацій тощо);

- політичною орієнтацією;

- за територіальною ознакою (центральні, місцеві і регіональні);

- за періодичністю (щоденні, ті що виходили двічі або тричі на тиждень, тижневики, щомісячники).

Предметом пресології є тенденції та закономірності зародження й особливості функціонування періодичних видань, форми і напрями висвітлення суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, а також теоретичні, методологічні і методичні аспекти дослідження преси, її систематизації, класифікації, періодизації, критики. Тобто пресологія як наукова дисципліна має дуже складний об'єкт і предмет вивчення, оскільки вона повинна вивчати пресу в системній єдності всіх її компонентів. З огляду на це складність предмета пресології обумовлює складність її структури.

Багаторічний досвід роботи з періодикою переконує, що пресологи потребують такої теорії, яка була б тісно пов'язана з практикою. Тобто такої, яка виростає з пресових досліджень і розбудовується для їхніх потреб. Отже, йдеться про звернення та опис пресового матеріалу із метою пошуку та побудови класифікаційних схем структурування пресологічного знання. Цим методологічним принципам відповідає візія пресології як нової спеціальної історичної дисципліни. Продовжуючи думку про пресологічну дисципліну, треба відзначити, що ця дисципліна має свій об'єкт, предмет, структуру і завдання, в межах якої розробляється весь спектр теоретичних, методологічних і практичних питань, що стосуються пошуку і опрацювання пресових джерел. Тобто пресологія має дуже складний об'єкт і предмет вивчення, оскільки вона повинна розкривати загальні тенденції становлення і функціонування періодики, її специфічність як історичного джерела. Складність предмету пресології також обумовлюється складністю пресологічного знання.

Структуру пресологічного знання можна умовно поділити на три рівні. Перший рівень – загальна пресологічна теорія. Теорія

пресології – це сукупність систематизованих знань про її об'єкт, суб'єкт, предмет, структуру пресології, її місце серед інших спеціальних наукових дисциплін. Другий рівень – це спеціальна галузева пресологія (політична, економічна, освітня, наукова тощо).

Третій рівень – емпіричні пресологічні дослідження.

Тісно пов'язана з пресологічною теорією практика пресології. Логічним вбачається структурувати пресологічні знання відповідно до мети і завдань, які стоять перед пресологією. На нашу думку, пресологічне знання можна класифікувати за двома ознаками: теоретична пресологія і прикладна пресологія. Завдання теоретичної пресології спрямоване на побудову теорії і методології. Прикладна пресологія має на меті вирішення практичних завдань, які стоять перед пресологією.

Немаловажне значення має структурування пресологічного знання за предметом вивчення. За критерієм предмету вивчення пресологія поділяється на:

– макропресологію, яка спрямована на вивчення преси як цілісного організму або певних його складових (центральної газети і журналів, місцевої і регіональної періодичної преси, професійної преси, молодіжних видань тощо);

– мікропресологію. Якщо говорити про дослідницьке поле, то мікропресологія, на наш погляд, включає в себе вивчення низової (корпоративної) преси. З позиції методів отримання пресологічного знання пресологія має два рівні:

– теоретична пресологія, яка орієнтована на вивчення сутності преси та закономірностей, що зумовлюють її функціонування;

– емпірична пресологія, метою якої є збір пресологічної інформації, одержаної в ході кількісно-якісного аналізу текстової інформації; використовується спеціальні пресологічні методи збору та аналізу даних.

Важливим залишається питання щодо з'ясування поняття «аналітико-інформативна пресологія». На нашу думку, під цим поняттям слід розуміти спеціальне вивчення окремих газетних або журнальних джерел або їхніх груп на теоретико-методологічному і методичному рівні. Виходячи з цих методологічних засад, нами запропонована класифікаційна схема структури пресології за її складовими категоріями (рисунок).

Рисунок. Класифікаційна схема структури пресології за її складовими категоріями

Як бачимо, існує досить тісний зв'язок між складовими категоріями моделі структури пресології відповідно до логічного, предметного, функціонального і субдисциплінарного аспектів.

Висновки. Рефлексована модель структури застосовується до природи пресології, її предмету, об'єкту, завдань. За її характерними рисами та функціональними ознаками пресологія поділяється на три рівні. Перший рівень – пресологічна теорія. Теорія пресології – це сукупність систематизованих знань про її структуру. Другий рівень – це спеціальна галузева пресологія (політична, економічна, освітня, наукова тощо). Третій рівень – це емпіричні дослідження. Тісно пов'язана з пресологічною теорією практика пресології. Запропонована класифікаційна схема структури може послужити орієнтиром для розширення і поглиблення наукового пошуку. Визначені складові структури пресології виявляють перспективи і потреби дисципліни, її ролі і місця у системі спеціальних історичних

дисциплін. Наступним кроком має стати класифікація джерел пресології як процес упорядкування пресологічної інформації.

UDC: 070:001]:001.8

Hryhorii Rudyi,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4679-282X>,

Doctor of Historical Sciences (Doc. Hab. in History),

Scientific Secretary,

Sector of Research Coordination,

Scientific and Organizational Department,

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sknd@nas.gov.ua

STRUCTURAL SPACE OF PRESSOLOGY: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASICS

The issue of clarifying the structure of pressology as a system of scientific knowledge was considered. The structure of pressological knowledge, its features and functional signs as of a whole organism are determined from a position of goal, tasks and subject of pressology. First of all, it is about the development of general theoretical positions about the structure of pressology, its classification model.

Keywords: Periodical press, press, pressology, structure of pressology, methodology, method, source.

УДК 070:[37.035:[355.01+172.15]:355.1](477.83/86)“1919“:355.48(438:477.8)“1918/1919“(063)(043.2)

Серета Оксана Зенонівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8078-173X>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

старша наукова співробітниця,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: siania@i.ua

«ТЕПЕР АБО НІКОЛИ»: «КОЗАЦЬКИЙ ГОЛОС» ПРО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКУ ВІЙНУ

Висвітлено обставини функціонування газети «Козацький Голос» (1919), яка є важливим джерелом для вивчення військово-патріотичного виховання в УГА. Проаналізовано структуру, контент видання і на прикладах підкреслено його роль у підтримці морального та бойового духу українського вояцтва.

Ключові слова: «Козацький Голос», фронтова газета, українсько-польська війна, публікація, вояцтво.

Після Листопадових подій 1918 р. у Галичині спостерігалось пожвавлення українського національного пресовидання – майже кожне провінційне містечко мало свій друкований орган, який пильно стежив за суспільно-політичною ситуацією на західноукраїнських землях. Попри це, рідномовні пресодруки нечасто доходили до фронтового вояцтва, особливо на відтинку 1-го корпусу Української галицької армії (УГА), який охоплював Жовківщину і Сокальщину.

Саме з цієї причини 16 березня 1919 р. у Кам'янці Струмилової (нині – Кам'янка-Бузька Львівської обл.), місці дислокації 1-го корпусу УГА, очолюваного підполковником, згодом генералом Осипом Микиткою, світ побачило перше число військової газети «Козацький Голос». За її редакцію відповідав правник Михайло Старосольський, газетою також опікувався спортовий діяч Іван Боберський, який на той час обіймав посаду керівника писемного відділу Державного секретаріату військових справ.

Від 15 травня до 12 червня 1919 р. у виході часопису була вимушена перерва, спричинена польським наступом. Ймовірно, що після відновлення «Козацький Голос» міг друкуватися у Борщеві, згодом – Тернополі. Останнє число, яке вийшло в Галичині (можливо, у Золочеві), датоване 11 липня 1919 р.

Колишній підхорунжий УГА Теодор Марітчак у своїх спогадах назвав «Козацький Голос» одним з найкраще редагованих часописів тієї доби. Попри те, що газета мала на меті насамперед інформувати про перебіг бойових дій на фронті, майже кожен її номер вирізнявся цікавими проблемними статтями. Про що ж писав «Козацький Голос» у бурхливі весняно-літні місяці 1919-го? Зважаючи на непрості умови, в яких українству доводилося виборювати своє право на самостійність, редакція насамперед дбала про бойовий і моральний дух українських вояків, підкреслюючи, що виклики моменту ставлять питання руба: «добути або вдома не бути» (Тепер або ніколи. Ч. 1).

Провідною темою газети було спростування неправдивих чуток із польських часописів про нібито занепадницькі настрої

в українському війську і небажання продовжувати боротьбу. Не раз вміщувалися звернення до мешканців та вояцтва, аби не піддавалися на провокації, – «обороною і забезпеченем свободи і держави є сильна і карна армія» (Позір, бо злодії добуваються! Ч. 14). У контексті цього чимало публікацій були присвячені дезертирству як ганебному явищу, якому немає бути місця в УГА. Часто публікувалися листи вояків із фронту із закликами до чоловіків не відсиджуватися вдома, а «стати в ряди так дорогої нам Вітчизни», і до матерів, аби не переховували своїх синів від служби.

Тогочасні настрої чудово ілюструє фрагмент із листа Івана Скоропада, батька вояка, який самовільно покинув службу: «В суботу, пізно вечером, чую, хтось стучить в двері. Отвораю – а то мій Михась, котрий служить при запаснім куріни. Я его питаю, що робить, а він каже, прийшов на відпустку, перебрати ся... я кажу – “а покажи відпустку”. А він – “не маю”. “А як жеж ти прийшов?” – кажу. “А у нас то так йдуть до дому, як хто хоче”. А я тоді за пояс, та як не спережу Михася... і казав йому сейчас вертати назад» (Ч. 7).

Окремої згадки заслугоує опублікована у ч. 6 «Відозва Державного Військово-Історичного Музею до всіх громадян і вояків землі Української». У ній директор музею, що тимчасово розташувався у Ходорові, Олександр Благодір і його заступник Михайло Обідний зверталися до місцевого населення та вояків із проханням передавати у музей «в дар, чи за гроші» українські або чужоземні старовинні речі, особливо «військового значіння».

Аби часопис був цікавий бійцям, тексти подавалися лаконічно і доступно. Редакція пожвавлювала газету фейлетонами та коротенькими оповіданнями-спогадами, надісланими небайдужими читачами. Яскравого емоційного тону «Козацькому Голосу» надавали численні поезії та фейлетони поручника УГА Володимира Хроновича, якими автор намагався підтримати дух та насагу українського вояцтва. Це було особливо актуально, коли українське військо почало відступати під тиском поляків.

Так, у фейлетоні В. Хроновича «Переконав» йдеться про сварку двох галицьких юдеїв, «а іменно українського з польським», щодо відступу українців. Один із них на прикладі вправи із каменем доводить іншому, польському симпатикові, чому іноді треба поступитися назад і добре розмахнутися. «Хто хоче у ній (війні. – О. С.) піти вперед, сей мусить подати ся перше в зад. Колиб небіжка Австрія не була подала ся в зад поза Краків, хто зна, чи була би

оглядала коли в житю Збручеві філі... Се нічо, що Українці віддали Полякам згадані міста. Чим дальше они підуть в зад, тим дальше колись підуть вперед» (Ч. 24).

Рубрика «Веселий куток» допомагала українським воякам не втратити почуття гумору у складних обставинах і була покликана зняти напругу і розвеселити. Для прикладу, в газеті вміщено анекдот із вояцького життя: «Лікар до хорого: “Рана в вас дуже велика – аж видно мозок”. Хорий: “Напишіть, прошу, зараз до мого батька, бо він говорить, що я не маю мозку”» (Ч. 14).

Офіційну частину видання становили рубрики: «Офіційльне звідомлене Начальної Команди», «Звідомлене східного фронту», «Звідомлення Начальної Команди», «Офіційльне звідомлення головнo-командуючого Українськими Військами», «Відомости зза польського фронту», «Телеграми», «Послідні вісти». Під рубрикою «Документи з польської інвазії» вміщувалися протоколи свідчень очевидців злочинів польських вояків, вчинених супроти українських бійців. У ч. 10 опубліковано «Закон з дня 15 лютого 1919 р. про військові причинки» за підписами Антона Горбачевського та Євгена Петрушевича від імені Виділу Української Національної Ради ЗО УНР. Значну частину газетної площі займала рубрика «Новинки», яка охоплювала короткі повідомлення про останні події українського та міжнародного життя.

Після переходу УГА за Збруч «Козацький Голос» виходив у Кам'янці-Подільському, а згодом у Вінниці – за редакцію далі відповідав Михайло Старосольський. Вимушена міграція не могла не позначитися на змісті й оформленні часопису – це були переважно повідомлення Начальної команди УГА (видання невдовзі стало друкованим органом Пресової кватири керівництва УГА) про становище на фронті, розпорядження уряду, короткий огляд подій у світі тощо. Газета виходила регулярно до 22 грудня 1919 р.

Таким чином, «Козацький Голос» є важливим джерелом для вивчення військово-патріотичного виховання в УГА. Це підтверджував і безпосередній учасник воєнних подій 1918–1919 рр. Теодор Марітчак, який вказував, що серед усіх фронтових часописів доби українсько-польської війни, що були здебільшого ефемеридами, «Козацький Голос» з великим почуттям відповідальності вповні виконував покладені на нього завдання. Як бачимо, низка порушуваних у виданні тем і проблем суголосні із сучасними воєнними викликами.

UDC 070:[37.035:[355.01+172.15]:355.1](477.83/.86)“1919“:355.48(438:477.8)“1918/1919“(063)(043.2)

Oksana Sereda,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8078-173X>,

PhD in Social Communacations,

Senior Research Fellow,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine,

Lviv, Ukraine

e-mail: siania@i.ua

**«NOW OR NEVER»:
«KOZATSKY HOLOS» ABOUT THE UKRAINIAN-POLISH WAR**

The circumstances of the functioning of the newspaper «Kozatsky Holos» (*The Cossack Voice*, 1919), which is an important source for the study of military-patriotic education in the UGA, have been elucidated. The periodical's structure and content have been analysed, and its role in maintaining the morale and fighting spirit of the Ukrainian army has been emphasised.

Keywords: «Kozatsky Holos», frontline newspaper, Ukrainian-Polish war, publication, army.

УДК 070(091)(477) "18/19":004:027.021(477.83)ЛННБ

Снітарчук Лідія Віталіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7272-9357>,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,

заступниця генерального директора з наукової роботи,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

Львів, Україна

e-mail: lidija_s@ukr.net

**НА ШЛЯХУ ДО ТВОРЕННЯ ЦИФРОВОЇ ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ:
ІНФОРМАЦІЙНО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРАКТИКИ
ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА**

Здійснено огляд науково-бібліотечних проєктів працівників ЛННБ України імені В. Стефаника, зокрема цифрової репрезентації історії української

преси минулих століть, що сприяють користувачам у провадженні історико-пресознавчих досліджень для творення нових знань у цьому напрямі.

Ключові слова: цифрова історія, історія української преси, історико-пресознавчі дослідження, цифрова репрезентація, ЛННБ України імені В. Стефаника.

Обговорення проблем творення цифрової історії загалом розпочалося ще на порубіжжі ХХ–ХХІ ст., коли були оприяднені світовій науковій спільноті перші проекти цього напрямку, оперті на новітні технології, продемонстровано їх гіпертекстуальні можливості і потуги. Нині існує чимало визначень поняття «цифрова історія», однак скористаємо детермінантою Володимира Кулікова, наведеною у його статті «Digital history: становлення, сучасний стан, перспективи» (*Спеціальні історичні дисципліни: зб. наук. праць. 2013, 21, с. 29*). Отже, цифрова історія – це «напрямок історичних досліджень, які спрямовані на широкі завдання збирання, зберігання, презентації та візуалізації історичної та історіографічної інформації за допомогою інформаційних технологій (віртуальні реконструкції, просторові репрезентації, інформаційні інтернет-ресурси, інтерактивні гіпермедіа-технології), а також створення віртуальних наукових спільнот (collaboratories), «вебдванульних» проектів та ін.». Не вдаючись до аналізу тлумачень базових понять і термінів цього напрямку (їх упорядкування вимагає вдумливого наукового розгляду), відзначу, що акцентую тематичне спрямування цифрової історії – історії української преси ХІХ–ХХ ст. Звісно, цифрова історія преси це тільки одна із ланок – проміжний етап – для творення нових знань, що потребує значної праці дослідників, їх уміння вивчати чималі обсяги інформації, оперувати отриманими даними, порівнювати, узагальнювати, висновкувати тощо. У її творенні відіграє передовсім основну роль процес оцифрування великих масивів історичних документів, а також удоступнення повнотекстових результатів їх наукового опрацювання.

До цього процесу, що стартував минулого десятиліття у низці українських книгозбірень та архівів, інших інституційних і приватних ініціатив, долучилися співробітники ЛННБ імені В. Стефаника (далі – Бібліотека). Сьогодні на сайті Бібліотеки користувачі, науковий погляд яких спрямований на історичну минувшість, зафіксовану на сторінках преси, мають змогу працювати онлайн із низкою газет і журналів, серед яких відзначу найбільш читані: «Богословія»,

«Буковина», «Діло», «Народ», «Наш лемко», «Нива», «Нова Зоря», «Світ дитини», «Українська хата», «Учитель», інші часописи. Цей проєкт – «Електронна версія періодики» (куратори – Володимир Гісовський, канд. іст. наук Юрій Романишин) продовжується, інтенсивно наповнюючись і надалі.

Важливо відзначити й розміщені на сайті Бібліотеки збірки оцифрованих архівних документів «Архів НТШ Національної бібліотеки Польщі у Варшаві» та «Архів НТШ з Національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві» (куратор – Галина Мельник; оригінали документів зберігаються у вказаних польських інституціях). Частину цих матеріалів запровадили до наукового обігу науковці, які мали можливість працювати в інституціях Варшави та Вроцлава. Нині вивчати ці документи (офіційне, редакційне, приватне листування учасників творення змісту преси, редакційні портфелі, звітні матеріали тощо), мають можливість усі користувачі Бібліотеки.

Сьогодні в тестовому режимі перебуває база даних під загальною назвою «Історія української преси ХІХ–ХХ ст.» (куратори – к. ф. н. Олеся Дроздовська, д. ф. н. Мар'яна Комариця, к. ф. н. Надія Кулеша). Її розділи: «Пресодруки», «Імена», «Прибрані імена» стануть цінною підмогою для вивчення преси минулого та діяльності учасників пресовидавничого процесу. Запобіженою є також база даних біобібліографії щоденної газети «Діло» (відп. виконавиця Мальвіна Михалюк), що формується на основі успішного авторського проєкту к. і. н. Костянтина Курилишина «Часопис "Діло" (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики» (видано вісім томів). Зараз автор працює над завершенням дев'ятого тому, що охоплює 1931–1935 рр. функціонування цього докладного літопису українського повсякдення.

Загалом, на шляху до творення цифрової історії української преси передбачено також удоступнення користувачам цифрових форм дослідницьких результатів науковців Бібліотеки. Серед них відзначаю багатотомну історико-бібліографічну працю колективу співробітників НДІ пресознавства «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.». Світ побачило сім томів бібліографії, в яких вміщено історико-бібліографічні описи 2786 українськомовних та іншомовних українських періодичних видань 1812–1919 рр., а також подано нариси історії функціонування часописів та їх змістового наповнення, відзначено імена авторів та окреслено особливості їх

публікацій. Наголошу, що повнотекстова цифрова версія цієї бібліографії вкрай потрібна користувачам, адже паперовий наклад дослідження представлено категорично незначною кількістю примірників (зокрема наклад шостого-сьомого томів 20–15 прим.). Нині на сайті Бібліотеки удоступнено перші п'ять томів цього проекту. Крім цього видання, до диспозиції користувачів – біобібліографічний покажчик к. ф. н. Софії Когут «Михайло Рудницький (1889–1975)». Незабаром будуть викладені у вільний доступ бібліографічні дослідження «Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.)» к. ф. н. Василя Габора, «Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939)» к. ф. н. Олеси Дроздовської, «Журнал "Дзвони" (1931–1939)» д. ф. н. Мар'яни Комариці, «Ірина Вільде (1907–1982)» к. і. н. Маріанни Мовної, праці інших науковців Бібліотеки.

Результати досліджень бібліотечних пресознавців та науково-педагогічних працівників, опубліковані у збірниках наукових праць, які виходять під егідою Бібліотеки («Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка», «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства», науковий піврічник «Пресознавство»), розміщено під рубрикою «Наукові видання» сайту установи. Нині не менш важливим завданням є підготовка до вільного доступу виданих у минулі роки монографій к. ф. н. Надії Кулеші, д. і. н. Мирослава Романюка, к. н. соц. ком. Оксани Середи, інших дослідників, праці яких важливі для творення цифрової історії української преси. Відзначу також очікувану з друку книгу Надії Браїлян «Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.», яку невдовзі буде презентовано науковій спільноті, а відтак і розміщено у вільному доступі.

Загалом, творення цифрової історії української преси – складний процес, який потребує значних зусиль і взаємодії бібліотечних та наукових середовищ. Консолідація зусиль усіх зацікавлених у цифровій репрезентації документів цього тематичного напрямку є важливою умовою забезпечення змістовності його наповнення.

UDC 070(091)(477) "18/19":004:027.021(477.83)ЛННБ

Lidiya Snitsarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7272-9357>,

Doctor of Science in Social Communication, Professor,

Deputy Director General for Research,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Lviv, Ukraine
e-mail: lidija_s@ukr.net

**ON THE WAY TO CREATING A DIGITAL HISTORY OF THE
UKRAINIAN PRESS OF THE 19th-20th CENTURIES: INFORMATION
AND RESEARCH PRACTICES OF VASYL STEFANYK NATIONAL
SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN LVIV**

The digital representation of the history of the Ukrainian press over the past centuries, which aids users in conducting historical and press studies to produce new knowledge in this field, is one of the scientific and library projects of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv that is reviewed in this article.

Keywords: digital history, history of the Ukrainian press, historical and press studies, digital representation, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.

УДК (050+070) : 82-92:94 (477.74) “1918” (043.3)

Стягайло Вероніка Володимирівна,
провідна бібліотекарка,
відділ краєзнавства «Одесика»,
Одеська національна наукова бібліотека,
Одеса, Україна,
e-mail: stiagailo.nika@gmail.com

**ЩОДЕННИЙ ПОЛІТИЧНО-ГРОМАДСЬКИЙ
ЧАСОПИС «ВІЛЬНЕ ЖИТТЯ» (ОДЕСА, 1918)
ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО**

Охарактеризовано як історичне джерело щоденну громадсько-політичну газету соціал-демократичного спрямування «Вільне життя», яка виходила в Одесі від 31 березня до 10 вересня 1918 р.

Ключові слова: «Вільне життя» (Одеса, 1918), одеська періодична преса, Українська революція 1917–1921 рр., щоденна українська газета, історичне джерело.

Газетна періодика особливо активно розвивається під час суспільних збурень і змін, як-от у роки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Газети і журнали, що видавалися при всіх

владах, відображали весь спектр політичних інтересів, орієнтацій та особливості повсякденного життя людей, їх настрої та сподівання. Саме тому преса є вагомим історичним джерелом для вивчення цього періоду української історії.

Початок української преси в Одесі був тісно пов'язаний з діяльністю товариства «Просвіта», яке стало осередком боротьби за національну ідею. Товариством було видано один номер газети «Народна справа» (1906) та п'ять номерів «Вістей» (1906), саме вони заклали історичну традицію україномовної преси в Одесі.

Новий етап у розвитку української преси почався після Лютневої революції 1917 р. Вже у березні з'явилося багато нових видань, серед яких і національні часописи. Загалом в Одесі впродовж 1917–1920 рр. виходило 525 назв газет та журналів, з яких 17 були україномовними. Важливою ознакою ситуації в одеському регіоні під час визвольних змагань були постійні зміни влади, яких за цей час відбулося близько десяти. Кожна зміна влади призводила до радикальної трансформації політичного обличчя одеської періодики.

Помітним явищем у житті міста в ці буремні роки стало видання щоденної україномовної газети «Вільне життя», яка виходила з 31 березня до 10 вересня 1918 р. Газета відображала настрої одеситів часів Центральної Ради та Гетьманату, висвітлюючи суспільно-політичні події на всеукраїнському та місцевому рівнях та мала чітко виражений національний характер. Перші 32 номери часопису видавалися під керівництвом редакційної колегії, а потім редакторами були В. Мурський (№№ 33–39, 102–113), Л. Бурдин (№№ 42–75), М. Слабченко (№№ 76–101) та В. Пономаренко (№№ 125–128). Редакція знаходилася за адресою вул. Ніжинська, 65. Газета виходила у форматі 56x42 см та здебільшого складалася з 4 сторінок, проте деякі випуски були обсягом 2 та 6 сторінок. До № 43 газета мала гасло «Хай живе вільна Українська Народня Республіка». Редакція мала власних кореспондентів у столиці, які інформували її читачів про важливі новини. У перші місяці виходу часопису редакція детально висвітлювала діяльність УНР, ситуацію на фронті та перебіг мирних переговорів у Брест-Литовську, активно викривалася антиукраїнська суть більшовизму. Редакція насторожено відреагувала на гетьманський переворот, внаслідок якого владу захопив гетьман П. Скоропадський та прийшла окупаційна німецька влада. Газета почала детально висвітлювати розбудову Української

Держави і критично аналізувати діяльність гетьманського уряду. Рубрики газети свідчать про різноманітність тематик: «На теми дня», «Листи з Києва», «3 газет та журналів», «Одеса», «Вісті з Києва», «Вісті з Галичини», «Різні вісті», «Офіційний відділ», «Телеграми», «Телеграми Вільного життя від власних кореспондентів і УДТА» (підрубрики: «Вісті з Києва», «По Україні», «В Росії», «Війна»), «Фейлетони», «Маленькі фейлетони», «Театр і мистецтво», «Література, наука» (бібліографічні відомості про нові книжкові та періодичні видання), «Лист до редакції» тощо.

На сторінках «Вільного життя» значну увагу приділяли суспільно-політичному та культурно-мистецькому життю Одеси. У часописі висвітлювалася діяльність міської влади та різних політичних, громадських і культурно-освітніх товариств і спілок в Одесі, послідовно обстоювалася українізація в місті, порушувалися питання самоврядування, подавалася інформація про різні святкування, театральні вистави тощо. Цінним джерелом для істориків є також опубліковані в газеті некрологи, численні оголошення та хроніка подій. Крім того на сторінках видання публікувались різноманітні закони, постанови, результати засідань органів місцевого самоврядування. У часописі переважали інформаційні повідомлення та короткі аналітичні статті, але особливою рисою видання був фейлетон – жанр, який робив газету ближчою до одеситів. Редакція використовувала гумор, дотеп, іронію та сарказм для боротьби за українську державу, мову та культуру в Одесі. Серед авторів жанру: М. Слабченко (псевд. Причепя, Професор Шпонька), С. Черкасенко (псевд. Дід), К. Гордієнко (псевд. Сірко), В. Буряченко (псевд. Володимир Буряк), К. Поліщук (псевд. К. Лаврінович) та ін. Також публікувались художні твори, переважно патріотичні вірші та навіть оповідання. Часопис містив численні літературознавчі статті, а окремі випуски були присвячені визначним особистостям: Т. Шевченку (№ 22) та І. Франку (№ 57). Час від часу редакція передруковувала статті з інших українських періодичних видань, зокрема на актуальні історичні та геополітичні теми. Високий культурний рівень видання був безпосередньо пов'язаний зі складом співробітників, які належали до культурної еліти міста. А серед дописувачів газети були літератори, лікарі, історики, громадські діячі та ін. Серед них: Д. Бузько, В. Буряченко, Ю. Грищенко, С. Єфремов, О. Жихаренко, О. Журлива, Г. Комарова, І. та Ю. Липи, О. Кандиба (псевд. Олександр Олесь),

Л. Пахаревський, К. Поліщук, П. Ходченко, А. Хомик, С. Черкасенко, Г. Чупринка, О. Маковей, В. Герасименко, М. Гордієвський, Ол. та М. Грушевські, П. Клепацький, М. Слабченко, О. Кожин (псевд. ієромонах Микита), В. Мурський, І. Стешенко, В. Чехівський, С. Шелухин, І. Луценко та ін. Газета також передруковувала статті М. Возняка, Д. Донцова, Л. Курбаса, І. Свенцицького, М. Яцківа з інших видань, а також твори Т. Шевченка, І. Франка, Б. Грінченка, В. Стефаника, Т. Бордуляка.

Для контролю за діяльністю друкованих видань гетьманським урядом були створені спеціальні державні органи, які здійснювали загальну та військову цензуру. Цензура не дозволяла навіть м'якої критики уряду чи висвітлення проблем у державі. Розповсюдження друкованої продукції було можливе лише за наявності грифу «дозволено військовою цензурою». Не оминула цензура і опозиційне «Вільне життя». Починаючи з № 42, цензурні пропуски стали регулярними, а № 128 газети взагалі став останнім та складався лише з телеграм та хроніки.

Одеська національна наукова бібліотека є однією з провідних книгозбірень України, сховищем репертуару національного друку загальнодержавного значення. Нині фонди бібліотеки налічують понад 5,5 млн документів. Серед них – унікальна колекція періодичних видань, які є цінним джерелом для наукових досліджень. Зокрема тут зберігається найбільша колекція одеської періодики часів національних змагань 1917–1921 рр. – близько 280 назв видань. Для збереження унікального фонду і його удоступнення для користувачів спіробітники бібліотеки оцифровують книжкові та пресові пам'ятки із фондів бібліотеки.

Наразі дослідники і краєзнавці можуть працювати з цифровою копією газети «Вільне життя» локально у відділі краєзнавства «Одесика» ОННБ. Газета «Вільне життя» містить цінні історичні матеріали та свідчення, завдяки яким сучасні дослідники можуть реконструювати минуле. Однак, аналізуючи періодичні видання як джерело, варто враховувати, що на зміст газет і журналів, а також на рівень повноти й об'єктивності, впливали не тільки професійні здібності авторів і редакторів, але й умови, в яких ці видання створювалися.

UDC (050+070) : 82-92:94 (477.74) “1918” (043.3)

Veronika Stiahailo,

Leading Librarian,
Local History Department «Odesyka»,
Odesa National Scientific Library,
Odesa, Ukraine
e-mail: stiagailo.nika@gmail.com

DAILY POLITICAL AND SOCIAL NEWSPAPER «VILNE ZHYTTIA» (ODESA, 1918) AS A HISTORICAL SOURCE

The article analyses as a historical source the social-political daily newspaper of the social-democratic orientation «Vilne zhyttia», which was published in Odesa from March 31 to September 10, 1918.

Keywords: «Vilne zhyttia» (Odesa, 1918), Odesa periodical press, Ukrainian revolution of 1917–1921, daily Ukrainian newspaper, historical source.

УДК 070(477.85-25)''1928/1940'':[070.477:780.614.11/.13](042.5)(043.2)

Терещук Ольга Ігорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1469-5742>,

наукова співробітниця,

відділ наукових досліджень української періодики,

Науково-дослідний інститут пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: otereshchuk@ukr.net

«ВІДРОДЖЕННЯ КОБЗИ»: ДИСКУСІЯ НА СТОРІНКАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ЩОДЕННИКА «ЧАС»

Висвітлено дискусію на шпальтах чернівецького щоденника «Час» (1928–1940) у 1929 р. щодо понять «кобза» і «бандура», їх ототожнення та створення різновидів кобзи. Виявлено, що думці про синонімічне вживання двох назв, яку підтримували О. Дутка, І. Гаврилюк та В. Ємець, протистояла позиція буковинської музикантки та музикознавиці Н. Лянґ-Пігуляк, яка наполягала на розрізненні цих двох питомих українських інструментів. Підкреслено участь редакції у вирішенні цього дискусійного питання.

Ключові слова: дискусія, кобза, бандура, газета «Час», Буковина, 1929 р.

Питання відродження питомих музичних інструментів – кобзи та бандури – поставало перед українцями у міру національного

піднесення у різні часи. Зокрема, під час «другого національного відродження» на Буковині (1928–1937 рр.), після кількох років облоги піднялася, нова хвиля культурного руху. Свідома українська верства населення пропагувала все українське – мову, пісню, традиції, вишивку, ремесла тощо. Проявилось також зацікавлення українськими народними інструментами. Цей поступ українського культурного руху фіксувала та детально відображала чернівецька щоденна газета «Час». Так, на її сторінках у квітні 1929 р. надрукована стаття «Відродження кобзи» (Ч. 152. 9 квіт. С. 2), яка викликала дискусію серед громадсько-музичних діячів, музикантів на тему розрізнення-ототожнення понять «кобза» і «бандура». У полеміці взяли участь піаністка, скрипалька, музикознавиця, директорка Вищої музичної школи у Чернівцях, яка діяла при музично-співочому товаристві «Буковинський Кобзар» (частіше вживана назва тоді – «Кобзар»), Наталя Лянґ-Пігуляк, яка дотримувалася думки, що кобза і бандура – два різні інструменти, та бандуристи О. Дутка, І. Гаврилюк і В. Ємець, які виступили її опонентами.

Н. Лянґ-Пігуляк у згаданій статті заявила про намір відродити кобзу як питомий український музичний інструмент та ввести вивчення кобзи у Вищій музичній школі, а також при товаристві «Кобзар» «зложити оркестру» із семи родів кобз. Вона стверджувала, що ці інструменти були створені «на підставі музичних правил і під проводом фаховців», та акцентувала удосконалення національного інструменту, адже «кожній культурний інструмент має свою еволюцію, кожній з них модернізовано доки досягнув сьогоднішній ступень перфектности». Н. Лянґ-Пігуляк мала мету «підняти український інструмент “Кобза” на щабель світових інструментів», популяризувати й поширювати українську музику і закликала українців Буковини до участі в історичному моменті, жертвуючи на придбання цих семи музичних інструментів.

Заява про сім різновидів кобз викликала обурення Олександра Дутки – вчителя-емерита, батька відомого на Буковині актора й режисера Івана Дутки. О. Дутка на початку 1920-х рр. навчався у відомого бандуриста В. Ємця. Разом із своєю дочкою входив до складу Празької капели бандуристів під орудою В. Ємця. Повернувшись до Чернівців, виготовляв та ремонтував бандури, тривалий час працював над удосконаленням бандури (див. «Моя довголітня праця над удосконаленням кобзи» (Час. 1929. Ч. 196.

С. 2–3; Ч. 198. С. 2). Опираючись на дослідження М. Лисенка, Г. Хоткевича та ін., він наполягає на існуванні лише одного виду кобзи і стверджує, що кобза і бандура «оден рід інструменту» (Дудка О. До статті «Відродження Кобзи». Ч. 156. 13 квіт. С. 2). О. Дутка вважає, що «первісна кобза з XII–XIII ст. хоч українським народом уживана й на Україні розповсюджена, є чужий, бо половецький струмент». І тільки кобза, яка «через оригінальне обладнання укр. народом», тобто приструнками, стала правдивим українським інструментом аж у XVI ст., а назва «бандура» почала вживатися серед заможної верстви між XVI–XVII ст., тоді як «простий народ» продовжував послуговуватися поняттям «кобза». Також він протривить думці щодо модернізації інструменту: «Коли змодернізувати первісну, ще половецьку кобзу (що власне п. Пігуляк робить), то зрівняється з балалайкою московською, [...] коли роздробити правдиву укр. кобзу з приструнками на дрібніше число струн, то поверне назад до половецької кобзи 12–13 ст. Іншого, третього виходу “модернізування” тут нема. Підкреслюю, що у першій і в другій випадку не будуть це уже наші укр. інструменти» (Дудка О. У справі «відродження кобзи» (До статті «Кобза» ч. 187 і 188). Ч. 190. 29 трав. С. 3).

Управителька музичної школи, опираючись на праці українських вчених, зокрема О. Вергановської, та іноземних дослідників, намагається довести, що «кобза» і «бандура» – два різні інструменти (Лянґ-Пігуляк Наталка. Кобза (У відповідь на статтю п. Дудки). Ч. 187. 25 трав. С. 2; Ч. 188. 26 трав. С. 3). Вона також стверджує, що українська кобза мала 2, 8 і 16 струн, заперечуючи думку О. Дутки про те, що «найстарша перша укр. кобза» була 12-струнною (Дудка О. До статті «Відродження Кобзи». Ч. 156. 13 квіт. С. 2). Опоненти сходяться в одному, що бандура ввійшла до вжитку заможного українства, зокрема, була популярна серед запорізького козацтва, а згодом перейшла до рук народних співаків, остаточно усунувши з ужитку давню кобзу та перейнявши її назву.

Контраргументами п. Н. Лянґ-Пігуляк щодо різних видів кобзи є твердження про те, що кількість струн не відіграє найменшої ролі, бо вона постійно змінювалась, а питомість, яка відрізняє один інструмент від іншого, полягає в його будові. «Коли можна було в XVI-ім столітті змодернізувати первісну кобзу, й її прийнято як український інструмент, то чому не можна в XX-ім столітті довести інструмент до перфекції й змінити відповідно музичним вимогам», –

наголошує директорка і стверджує, що на підставі моделі першого українського інструменту кобзи створено ще шість родів «побічних, конечних, щоб надати “головному” світову вартість, і коли ж до сьогодні не створив їх ніхто, але ми, тоді й ці 6 родів будуть здобутком українського народу – так як головний струмент» (Лянґ-Пігуляк Наталка. Кобза (У відповідь на статтю п. Дудки). Ч. 188. 26 трав. С. 3).

О. Дутку підтримав Ілько Гаврилюк (До справи відродження бандури. Ч. 172. 4 трав. С. 2–3; Ч. 173. 5 травн. С. 2), бессарабський громадсько-політичний діяч, бандурист. Він також ототожнює поняття «кобза» і «бандура», наголошуючи, що «не може бути 7 родів кобз, (бандур), лише один». Гаврилюк радить звернутися за порадою до В. Ємця, який в той час перебував у Парижі.

Варто підкреслити участь редакції газети у цій справі, яка таки звернулася з проханням про фахове роз'яснення до відомого бандуриста-віртуоза Василя Ємця. Отож, редакція відповідально ставилася до контенту, який створювала, ретельно добирала публікації, керувалася достовірністю поданих даних та науковою значимістю відповідних публікацій, стежила за балансом думок.

В. Ємець спростовує твердження Н. Лянґ-Пігуляк про те, що 2-3-х струнна кобза є питомим українським інструментом, і наголошує, що кобза «зробилася питомим українським нац. струментом», коли збагатилася приструнками. Стосовно ж поняття «кобза» і «бандура», то музикант вважає, що вони стосуються одного і того ж інструменту (Ємець В. Яка кобза є українським національним інструментом? Ч. 214, 216–219).

Дискусія на сторінках чернівецького щоденника не закінчилася безумовною перемогою жодної зі сторін, а проте є цінним фактом у музикознавчому дискурсі з одного боку, та у пресознавчому – з іншого.

UDC 070(477.85-25)“1928/1940”:[070.477:780.614.11/.13](042.5)(043.2)

Olha Tereshchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1469-5742>,

Research Associate,

Department of Ukrainian Periodicals Research,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: otereshchuk@ukr.net

"REVIVAL OF THE KOBZA": A DISCUSSION ON THE PAGES OF THE CHERNIVTSI DAILY "CHAS"

The article highlights the discussion on the pages of the Chernivtsi daily "Chas" (1928–1940) in 1929 on the concepts of "kobza" and "bandura", their identification and creation of varieties of kobza. It is revealed that the idea of synonymous use of the two names, which was supported by O. Dutka, I. Havryliuk and V. Yemets, was opposed by the position of Bukovyna musician and musicologist N. Lyang-Pigulyak, who insisted on distinguishing between these two unique Ukrainian national instruments. The participation of the editorial board in resolving this controversial issue was emphasised.

Keywords: discussion, kobza, bandura, newspaper "Chas", Bukovyna, 1929.

УДК: 070-027.543(477):002Грушевський (477-25)

Ткаченко Ігор Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8276-3778>,

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник,

сектор суспільних наук,

Науково-організаційний відділ,

Президія Національної академії наук України,

Київ, Україна

e-mail: tkachenko@nas.gov.ua

КИЇВСЬКІ ВИДАННЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ

Розглянуто роль київських видань М. Грушевського у становленні і розвитку української преси. Визначено, що перенесення пресової активності до Києва сприяли зростанню числа україномовних видань і їх ролі в громадському житті.

Ключові слова: київські видання М. Грушевського, перенесення «Літературно-наукового вістника» до Києва, «Рада», український національний рух, україномовні часописи Києва.

Михайло Грушевський перш за все знаний як видатний український громадський і державний діяч, історик, ідеолог українства та фундатор модерної української нації. Разом з тим йому

належить вагомий особистий внесок у розвиток і становлення української національної преси. Так, у 1898 році з його ініціативи у Львові було засновано ЛНВ – як літературно-науковий часопис європейського типу «Revue», який одразу перетворився на справжній рупор українського національно-культурного руху. Це швидко усвідомила влада Російської імперії, заборонивши у 1901 році ввезення журналу на підросійську Україну.

Революція 1905–1907 рр. у Росії сприяла скасуванню цензурних обмежень щодо української преси, і вже в 1905 р. М. Грушевський вирішив скористатися можливістю перенести як журнал, так і переважну частину видавничої активності до Києва, що і сталося, незважаючи на опір київських опонентів, з початком 1907 р. Своєю місію об'єднувача обох частин України, розділених кордонами імперій, журнал успішно виконував до початку 1-ї світової війни, коли його, разом з іншими українськими виданнями, було закрито військовою адміністрацією. У 1909–1912 рр. з ініціативи М. Грушевського у Києві видавалися також часописи для українських селян та робітників – «Село» і «Засів», які стали першими спробами україномовної періодики для цих категорій українського громадянства. Безпосередня участь у них самого М. Грушевського, широке залучення до роботи в них талановитих українських публіцистів різних генерацій стали одним із вагомих факторів становлення, розвитку і поширення київської україномовної преси.

Виклад основних матеріалів. Від початку виходу ЛНВ у Києві М. Грушевський активно сприяв утвердженню і популяризації україномовної преси Києва. Будучи одним із ідеологів започаткування і видання першої щоденної газети «Рада», він розглядав пресу як засіб поширення ідей українського національного руху серед широкого загалу українців.

На початку 1907 р. у ряді публікацій на сторінках «Ради» він виклав програму розбудови україномовної преси в Російській імперії. Стаття «Наша газета», опублікована у № 1 «Ради» за 1907 р., стала не лише програмним маніфестом щоденної україномовної газети, але і всієї української преси загалом: направленість на задоволення потреби в друкованому слові для усіх категорій українського громадянства і поступове розширення, за потреби, числа україномовних видань, якими для самого М. Грушевського згодом стали селянські тижневики «Село» та «Засів».

Як зазначив один із найбільш продуктивних авторів його видань М. Гехтер, невсипуща, кипуча енергія Грушевського не могла вдовольнитись лише тим, що в Києві виходив «ЛНВістник». Навіть коли поруч із «Вістником» почали виходити «Записки» Українського Наукового Товариства в Києві, часописна програма Михайла Сергійовича не була цілком вичерпана, адже «Записки» звертались до фахових учених, «Вістник» до високоосвічених, вибагливих читачів, «Рада» до пересічного інтелігента, а що робилось для народу, для селянина-хлібороба? Як відомо, задум видавати газету для селян виник задовго до появи «Села» восени 1909 р. Його плекав у своїх мріях Є. Чикаленко, але зреалізувати зміг лише М. Грушевський.

Крім загальних міркувань ідеологічного плану і поступового розширення кількості україномовних видань у Києві, М. Гехтер наголошував, що були ще й міркування особисті, які спонукали Грушевського заложити «Село» – популярну тижневу газету для селянства. Йому хотілося ближче притягнути до активної журналістської праці свого брата Олександра Сергійовича та свого «мужа довір'я» у всіх господарських і редакційних справах Юрія Сірого. Думав він і про те, що в популярній селянській газеті зможуть писати молодші, літературно менш здібні співробітники, публікації яких до «Вістника» не надавались.

Не менш важливим мотивом, який спонукав М. Грушевського видавати селянські газети, стала назріла на той час потреба популяризації української мови і просвітництва через друковане слово у середовищі найчисленнішого прошарку українського громадянства. Будучи перфекціоністом у всіх справах, за які він брався, Михайло Сергійович прагнув створити популярне видання і разом залучити до участі в ньому як старі, так і нові літературні сили, а також дати можливість проби пера для молодих талановитих публіцистів, багато з яких згодом стали активними діячами Української революції 1917–1921 рр.

Усі кийівські видання М. Грушевського мали велику (у порівнянні з іншими україномовними часописами) читацьку аудиторію, розходилися значними тиражами у селянському середовищі, серед інтелігенції та робітництва, їх чи не найбільше цитували вороги українства, і саме в них були розміщені програмні статті власного їх редактора і видавця, у яких розкриваються особливості видання української національної преси з погляду її безпосереднього видавця.

Для М. Грушевського саме видавнича справа, видання популярних україномовних журналів і газет була основним пріоритетом у часи після революції 1905 року, коли з'явилися легально заявити про існування українського руху та і українців як нації взагалі. Головним для нього було розуміння, що преса, українські газети і журнали, має спиратися на широку підтримку народних мас.

Говорячи про припинення тижневика «Село», він зазначав: «І сей факт – наскільки свідоме українство має або не має за собою народні маси, наскільки воно опирається або не опирається на національно усвідомлене селянство, робітництво, інтелігентський пролетаріат – сей факт чи свідомість його передовсім рішають і впливають на те, наскільки рахуються з українським життям, наскільки ним інтересуються, «люблять чи ненавидять», знають або хочуть знати в поступових російських і всяких інших кругах. Тут кінець кінцем розв'язка сього пекучого для російських українців питання. Про нього поговорити мушу хіба осібно, а тепер хочу тільки зазначити, що одинока певна дорога його розв'язання лежить через політичне і національне усвідомлення народних мас, а для сього в нинішніх обставинах один спосіб – сотворення можливо найкращої чи найбільш ріжносторонньої популярної літератури і преси та їх поширення діяльне, енергійне і неустанне».

Отже, видавнича справа була ключовою в діяльності М. Грушевського, набувши всеосяжного характеру після перенесення ЛНВ до Києва в 1907 р. Українська преса для нього була джерелом відродження української нації, українські часописи, які виходили за його безпосередньої участі, ставили на меті поширення українського руху, зростання національної свідомості українських селян і робітників, підвищення їх рівня освіти, залучення до журналістської та публіцистичної праці найбільш талановитих представників нової генерації українських національних сил. Розуміючи вагу і значення друкованого слова, він послідовно розширював число і якість київських україномовних видань, реалізував на практиці ідею видавати селянсько-робітничі часописи «Село» і «Засів», що стали одним із головних факторів пробудження національної свідомості селянському середовищі, а також одним із вагомих джерел до історії української національної преси і журналістики.

UDC: 070-027.543(477):002Hrushevskyi (477-25)

Ihor Tkachenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8276-3778>,

Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher,

Sector of Social Sciences,

Scientific and Organizational Department,

Presidium of the NAS of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tkachenko@nas.gov.ua

**KYIV EDITIONS OF M. HRUSHEVSKYI AS A SOURCE FOR THE
HISTORY OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE
UKRAINIAN NATIONAL PRESS**

The role of Kyiv editions of M. Hrushevskyi in the formation and development of the Ukrainian press was considered. It was determined that these editions and the transfer of press activity to Kyiv contributed to the growth of the number of Ukrainian-language editions and their role in public life.

Keywords: Kyiv editions of M. Hrushevskyi, transfer of LSH to Kyiv, «Rada», Ukrainian national movement, Ukrainian-language editions of Kyiv.

РОЗДІЛ 9

УКРАЇНСЬКЕ КНИГОВИДАННЯ XVI–XIX СТОЛІТТЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: 450 РОКІВ СТАЛОЇ ТРАДИЦІЇ «ДУХОВНІ ЗЕРНА ПО СВІТУ РОЗСІВАТИ»

УДК 002.2:655.11(092)](4)"15"

Бондар Наталія Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7010-5893>,

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,

завідувачка відділу,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bondarnat@ukr.net

ВИДАВНИЧИЙ ПРОЄКТ ІВАНА ФЕДОРОВА І ПЕТРА МСТИСЛАВЦЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ

Розглядається феномен видавничої діяльності Івана Федорова і Петра Мстиславця на тлі запровадження та розвитку європейського книговидання. Окреслено його провідні центри, в тому числі й близькі до західноукраїнських земель, зафіксовано друкарні, що працювали поряд. Окремо виділено кириличне друкарство.

Ключові слова: Іван Федоров, Петро Мстиславець, українське книговидання, Апостол 1574 р., Буквар 1574 р., європейське книгодрукування XVI ст.

Цьогоріч українська спільнота святкує 450 років від часу публікації у Львові Апостола і Букваря, що є першими відомими книгами, надрукованими на українських землях. Обидва видання

опубліковані видавцем і друкарем Іваном Федоровим, на український лад Іваном Федоровичем, у Львові у його приватній друкарні у 1574 р. Цей ювілей є добрим приводом звернутися до спадщини І.Федорова в контексті її осмислення й переосмислення, і спробувати оглянути історію давнього друкарства на українських теренах в ширшому європейському контексті.

Видавнича біографія Івана Федорова як друкаря розпочинається десятима роками раніше у Москві разом із соратником Петром Мстиславцем з друку Апостола 1564 р. і двох Часовників 1565 р., далі продовжується у Заблудові виданням Євангелія учительного 1569 р. й Псалтиря з Часословом 1570 р. Після Львова Іван Федоров розбудовує друкарню В. К. Острозького в Острозі, де друкує декілька видань, найбільші з яких Новий Завіт 1580 р. і Біблія 1581 р. Наприкінці життя І. Федоров планував повернутися до видавничої діяльності у власній друкарні у Львові, однак ці плани перервала його смерть у 1583 р.

Для розуміння логіки видавничої діяльності варто аналізувати цілісний видавничий проєкт включно як зі спільною, так і з самостійною діяльністю і Івана Федорова, і Петра Мстиславця. Обидва видавці – і І. Федоров, і П. Мстиславець, видавали свої книги за спільною просвітницькою видавничою програмою, що складалася з текстів для широкого кола читання й освоєння грамоти – навчальних посібників для початківців (Часовник, Псалтир, Буквар) і більш складних популярних текстів (Апостол, Євангеліє учительне, Четверовангеліє, Новий Завіт, Біблія). Поки у Львові в 1574 р. І.Федоров працював над виданнями Апостола й Букваря, П.Мстиславець у Вільнюсі за сприяння братів Зарецьких і Мамоничів видав Євангеліє 1575 р., Псалтир 1576 р. і Часослов бл. 1574–1576 рр., і наступного року Литва відзначатиме 450 років Євангелія 1575 р., яке знаменує собою становлення регулярного місцевого кириличного друку.

Порівняно з європейським книговидаванням українське постає доволі пізно, аж через 125 років після запровадження Йоганном Гутенбергом та іншими європейськими майстрами тиражування книг рухомими літерами. Як відомо, європейське книгодрукування дуже швидко розповсюдилося спочатку на теренах Німеччини й Італії, й охопило більшість західно- й центральноєвропейських країн. Так само швидко розвивалися й технологічні спроможності друку, збільшувалися тиражі книг, що досягали кількох тисяч примірників,

розвивалося мистецтво шрифту, урізноманітнювалися можливості й удосконалювалися засоби художнього оформлення книг прикрасами й ілюстраціями.

Тільки в другій половині XV ст. було надруковано приблизно 40 тисяч назв книг, а впродовж XVI ст. – вже більше 242 тисяч назв. Усього у 1500 р. надруковано 946 назв книг, у 1568 р. (близько до часу видань І. Федорова й П. Мстиславця) – 3745 назв, у 1600 р. – 6078 назв (Владимиров Л. И. Всеобщая история книги. Москва, 1988. С.132). Тобто до початку видавничого проекту І. Федорова й П. Мстиславця кількість опублікованих книг сягала сотень тисяч одиниць, із урахуванням тиражів цих видань світ у цей час вже заповнили мільйони книг.

Найпотужнішими європейськими центрами книговидавання та книгорозповсюдження того часу були Амстердам, Антверпен, Базель, Венеція, Віттенберг, Кьольн, Лейпциг, Ліон, Лондон, Нюрнберг, Париж, Страсбург, Франкфурт-на-Майні тощо. Суттєво вплинув на європейське книговидавання XVI ст. потужний реформаційний рух. У час видавничої діяльності Івана Федоровича активно видає книги альдівське підприємство у Венеції, де видавничою справою займається Пауль Мануцій, у Женеві працює друкарня Анрі Етьєна, у Антверпені – Кристофа Плантена. З 1581 р., коли Іван Федоров друкує в Острозі Біблію, розпочинається видавнича діяльність дому Ельзевірів.

Якщо поглянути на території розповсюдження, то окремі потужні видавничі центри розташовувалися зовсім недалеко від західних українських теренів, зокрема у Польщі. Провідним осередком польського книговидавання став Краків, де в час виходу Апостола і Букваря 1574 р. діяли десятки потужних друкарень, які видавали книги різноманітної тематики та призначення. В цей період тут працюють видавництва Лазаря Андрисовича, Миколая Шарфенберга, Матея Віжбенти, Маттеуша Сібенейхера.

Крім того, поза Краковом діють друкарні у Вроцлаві, Торуні, Гданську, Празі. Активно розвивається протестантське книговидавання, центрами якого стали Кенігсберг (сучасний Калінінград), на території Великого князівства Литовського відомі протестантські видавничі проекти, пов'язані з Брестом, Несвіжем, Заславлем, Лоськом, Тяпиним.

З урахуванням інтенсивного поширення європейського друкарства на східні терени закономірно постає питання, чи могло

книгодрукування розпочатися у Львові на кілька десятиліть раніше. Так, Львів був потужним торгівельним, економічним, ремісничим центром, де могло ще з кінця XV – початку XVI ст. розвинутисть й латинське, й кириличне друкарство. Однак відомостей про це, окрім згадок кінця XVIII ст. про те, що у 1460 р. Степан Дропан подарував Львівському Онуфрієвському монастирю друкарню, ми не маємо. Ніяких інших раніших документів про цю друкарню не віднайдено, як і її видань, тому і діяльність друкарні, і постать друкаря С. Дропана виглядають легендарними. Відтак зрозуміло, що і можливі факти друку книг, і коло їх розповсюдження й читання у Львові в XV–XVI ст. потребують сучасних історико-книгознавчих студій.

Окремо варто зауважити, що доволі швидко після винаходу книгодруку постає й видання кириличних книг. Піонером кириличного книговидання стає німець за походженням Швайпольт Фіоль, який опублікував у Кракові впродовж доволі стислого терміну 1491 р. щонайменше чотири видання богослужбового вжитку – Октоїх, Часослов Тріоди пісню та цвітну. Підтримав його ініціативу й Макарій друком Осмогласника у Цетін'є. Доволі активно працювали кириличні друкарні у першій половині XVI ст.

Загалом до 1574 р. кириличні видавництва різної потужності та продуктивності запрацювали вже у Белграді, Брашові, Венеції, Вільнюсі, Заблудові, Милешеві, Москві, Несвіжі, Празі, Сібіу, Скутарі, Трговишті, Тюбінгені, переважно вони друкували книги для південних слов'ян і румунів. За цей час вийшло друком 143 видання, з них 78 до 1550 р. і 63 до 1574 р., що показує поступову активізацію кириличного друку. Найпотужнішими з них були друкарні Б. та В.Буковичів та Якова Крайкова у Венеції. Одночасно із друкарнею І.Федорова у Львові працювали друкарні Ієроїма Загуровича у Венеції, диякона Коресі у Брашові й Себеші.

Репертуар кириличних друкарень представляли книги богослужбового вжитку, серед яких були Апостоли, Євангелія, Псалтирі, Часослови тощо. Безумовний вплив на розвиток східнослов'янського друку мав видавничий проєкт Ф. Скорини, до якого ввійшли надруковані спочатку у Празі у 1517–1519 рр. 23 книги Біблії, потім у Вільнюсі – збірник акафістів і канонів під назвою «Малої подорожної книжки» 1522 р. та Апостол 1525 р. Всі ці книги були відомі й активно розповсюджувалися в українському середовищі, в тому числі в рукописних копіях.

Варто відмітити, що львівські кириличні видання І. Федоровича не тільки розпочали друк книг на українських теренах, і започаткували тут постійне кириличне книговидання, з останніх десятиліть XVI ст. запрацювали друкарні у Львові й Острозі, пізніше в Дермані, Стратині й Крилосі. Одночасно з кириличним книговиданням І. Федорова у Львові розпочинається й латиношрифтно. Спочатку з кількох публікацій похідної друкарні при королівській канцелярії Стефана Баторія, а потім – з двох правничих праць 1581 р. П. Щербича «Speculum Saxonum» та «Ius Municipale».

Провідним центром кириличного книговидання в десятиліттях XVI ст., пов'язаним тісними стосунками з українськими осередками, зокрема львівським і київським, був і Вільнюс. За підрахунками науковців, до 1600 р. тут вийшло друком 158 видань. При цьому місцеві друкарні представляли конфесії католиків, протестантів, православних, пізніше й уніатів і віддзеркалювали складні стосунки, протиріччя, утиски та конфлікти, що відображалися на їх роботі та видавничій продукції.

Звичайно, і кириличні книги, що видавалися переважно для потреб східних слов'ян і румунів, і латиношрифтно видання були відомі на українських теренах, і не тільки у таких потужних економічних центрах західної України, як Львів, а й у Києві.

Відтак книговидавнича діяльність І. Федорова у Львові, як і П. Мстиславця у Вільнюсі, розпочиналися в період активного розвитку видавничої справи на європейських теренах, роботи чисельних видавництв, публікації книг літургійного вжитку у кириличних друкарнях багатьох видавничих центрів, і цей досвід був відомий і запроваджувався в тому числі й на українських теренах.

UDC 002.2:655.11(092)](4)"15"

Nataliia Bondar,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7010-5893>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Head of the Department,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bondarnat@ukr.net

PUBLISHING PROJECT OF IVAN FEDOROV AND PETRO MSTYSLAVETS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN BOOK PRINTING

The article examines the phenomenon of publishing activity of Ivan Fedorov and Petro Mstyslavets against the background of the introduction and development of European book publishing. Its leading centers, including those close to the western Ukrainian lands, are outlined, and the printing houses that worked nearby are recorded. Cyrillic printing is highlighted separately.

Keywords: Ivan Fedorov, Petro Mstyslavets, Ukrainian book publishing, Apostol 1574, Primer 1574, European book printing of the 16th century.

УДК 094:821.111Шекспір.03=161.2(092)]«1882/1902»:027.54(477.411)НБУВ

Бондарчук Анна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9120-2457>,

молодша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bondarchuknbuv@ukr.net

ПЕРШІ ВИДАННЯ ТВОРІВ В. ШЕКСПІРА УКРАЇНСЬКОЮ В ПЕРЕКЛАДАХ П. КУЛІША У ФОНДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто перші видання перекладів українською мовою творів Вільяма Шекспіра, що здійснив П. О. Куліш у 1880-х роках. Висвітлено наявність примірників у фондах НБУВ. Подано опис примірника першого видання перекладів П. Куліша 1882 р., який зберігається у відділі стародруків.

Ключові слова: В. Шекспір, П. О. Куліш, переклади українською мовою, рідкісні видання.

Долучитися до краси та багатства неосяжної світової літератури читачеві дають змогу переклади на рідну для нього мову. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. починається активне перекладання творів світової літератури українською мовою. Перекладацькою діяльністю займалися Є. Гребінка, М. Костомаров, П. Мирний, М. Рильський, Л. Українка, І. Франко та інші видатні українські письменники. Серед них слід відзначити творчу

та перекладацьку діяльність П. Куліша, що тісно пов'язана з культурним розвитком української нації. Завдяки самовідданій праці його переклади творів В. Шекспіра сприяли збагаченню мови та розширенню художніх обріїв українських читачів до пізнання європейської літератури.

Пантелеймон Олександрович Куліш (1819–1897) – український письменник, перекладач, фольклорист, редактор, видавець. Зробив великий внесок у розвиток, формування та збереження української мови, введення її в тогочасних реаліях в освітній, літературний і науковий простір. П. Куліш був першим, хто ґрунтовно підійшов до перекладу творів В. Шекспіра українською.

З листування П. Куліша з різними адресатами відомо, що він планував перекласти 27 шекспірових п'єс, але в силу різних обставин встиг опрацювати лише 13 творів англійського класика. Первинно, за задумом П. Куліша, переклади мали виходити по три твори в одному томі (трагедія, драма та комедія) в межах запланованого ним дев'ятитомного видання. У 1882 р., ще за життя перекладача та його коштом був виданий перший том: «Шекспірові твори / 3 мови британської мовою українською поперекладав П. А. Куліш. Львів: Друк. Т-ва ім. Шевченка; Під зарядом К. Беднарського, 1882. Т. 1.: Отелло. Троїл та Крессіда. Комедія помилок. 418 с.»

Після смерті П. Куліша 10 неопублікованих перекладів творів В. Шекспіра Іван Франко видав у власній редакції упродовж 1899–1902 рр. При цьому І. Франко не враховував первинних задумів перекладача публікувати по три твори в томі, а друкував кожен твір окремо з численними власними стилістичними правками, передмовою та примітками до кожного видання.

У фонді Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі НБУВ) зберігаються всі 11 видань (13 перекладів творів В. Шекспіра, здійснених П. Кулішем), надрукованих упродовж 1882–1902 рр., у 23 примірниках. У фонді відділу стародруків та рідкісних видань представлений примірник першого видання перекладів «Шекспірові твори» 1882 р. (шифр Р5390).

Серед особливостей примірника слід відзначити шрифтовий екслібрис на авантитулі, який належав українському культурному та громадському діячеві, педагогу, директору Колегії Павла Галагана в Києві Єлисею Кіпріановичу Трегубову (1849–1920) (Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань НБУВ. Київ, 2017. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er->

0003842). Оправа примірника тверда, обтягнута тканиною сірого кольору. На корінці приклеєний шкіряний червоний прямокутник, на якому відтиснуто золотом: «Куліш / Шекспірові / твори / I / Е.К». Напевне, ініціали на наліпці вказують саме на Є. Трегубова, на замовлення якого була виготовлена оправа. Відомо, що дружина Є. Трегубова Антоніна Хоружинська була старшою сестрою дружини І. Франка Ольги Хоружинської. Саме через родинні відносини, можемо припустити, цей примірник було рекомендовано або навіть презентовано Є. Трегубову самим Франком.

На примірнику також розміщено штамп «Національна Бібліотека Української Держави у Києві» з тризубом. У 1919 р. Всенародня Бібліотека України (нині НБУВ) придбала книгозбірню Є. К. Трегубова, 1324 назви видань, серед яких 320 надруковані українською мовою. В означений період Є. Трегубов брав участь у роботі Всеукраїнської академії наук (секція етнографії).

Переклад і видання українською мовою творів В. Шекспіра були свідомо зроблені П. Кулішем під час дії Емського указу (1876–1905), який забороняв книговидання українською мовою, в тому числі й переклади. Його праці потрапляли під цензурну заборону. На звороті титульного аркуша, а також на останньому аркуші примірника проставлено печатку «Колекція доревол. нелегальн. видань».

Переклад художнього тексту вимагає від перекладача відчуття літературного стилю автора та багатого словникового запасу, аби з точністю передати загальну думку твору, зберегти гру слів, іронію та гумор. Усвідомлюючи це, в передмові до видання 1882 р. П. Куліш написав: «У нашому перекладі, круто позапінані лайки и грубіянські жарти, котрими Шекспир, яко великий художник, відтінює в себе пречисте і ніжне, поперекладувано так, як воно стоїть у британському оригіналі».

Загалом переклади українською мовою творів світової літератури, які активно почали впроваджувати українські культурні діячі на межі XIX–XX ст., значно вплинули на розвиток української літератури та культури в цілому, були надзвичайно важливі для розвитку, збагачення та збереження української мови.

UDC 094:821.111

Shakespeare.03=161.2(092)]«1882/1902»:027.54(477.411)VNLU

Anna Bondarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9120-2457>,

Junior Research Fellow,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Studies,
V. I. Vernadkyi National library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: bondarchuknbuv@ukr.net

**THE FIRST EDITIONS OF THE UKRAINIAN TRANSLATIONS
BY P. KULISH OF THE WORKS OF V. SHAKESPEARE IN THE
COLLECTION OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE**

The first editions of P. Kulish's translations into Ukrainian of William Shakespeare's works from the 1880s are examined. The availability of copies in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine is highlighted. A description of the copy of the first edition of P. Kulish's translations from 1882, which is stored in the ancient and rare books department, is given.

Keywords: V. Shakespeare, P.O. Kulish, translations into Ukrainian, rare editions.

УДК 094:27-23](44-82)"1545":069.8(477.411-81)

Бочковська Валентина Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3073-2918>,

кандидатка історичних наук,

директорка,

Музей книги і друкарства України,

Київ, Україна

e-mail: valentbook@gmail.com

**РІДКІСНЕ ВИДАННЯ – ПАЛЕОТИП
«TESTAMENTUM NOVUM» (ЛІОН, 1545) ІЗ КОЛЕКЦІЇ
МУЗЕЮ КНИГИ І ДРУКАРСТВА УКРАЇНИ:
ОЦИФРУВАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ, ПЕРЕАТРИБУЦІЯ**

У публікації розглянуто проблему переатрибуції експонатів колекції Музею книги і друкарства України в рамках проєкту «Віртуальний портал Музею книги і друкарства України» на прикладі дослідження рідкісного видання «Testamenti Novi editio vulgata», надрукованого в Ліоні в 1545 р. В результаті проведеної наукової роботи уточнено основні вихідні дані, здійснений кодикологічний опис, уведено в науковий обіг невідоме в бібліографії видання.

Ключові слова: палеотип, Testamentum Novum, переатрибуція, невідоме видання, Музей книги і друкарства України, Бальтазар Арнуле, Гійом Руйс, Антуан Константан.

В колекції Музею книги і друкарства України зберігається понад 600 стародруків, які презентують не лише вітчизняне, але і європейське друкарство. Збірка формувалася впродовж 50-ти років із часу заснування музею в 1972 р., на сьогодні більшість описів інформаційно застарілі, а деякі видання потребують переатрибуції, глибокого наукового дослідження та введення в науковий обіг. Ця мета була визначена нами як одна з основних під час реалізації проекту «Віртуальний портал Музею книги і друкарства України» у 2023 р., під час якого було оцифровано 124 видання з музейної колекції манускриптів і стародруків, складено каталог цих видань із новими детальними описами.

У цій доповіді ми зосередимо свою увагу на одному рідкісному виданні з музейної колекції, а саме: палеотипі «*Testamenti Novi editio vulgata*», надрукованому у Ліоні в 1545 р., його переатрибуції та дослідженні. Наукова експертиза книги-експонату ґрунтується на первинних музейних інвентарних документах, вивченні примірника *de visu* та зарубіжній бібліографії, присвяченій його видавцям Бальтазару Арнуле, Антуану Константану та Гійому Руйє.

Книга надійшла до музейної колекції у 2002 р. як подарунок від С. Мадяра. Основні вихідні дані, внесені до наукового паспорта, зафіксували, що її було видано в 1545 р. у місті Лейден (Нідерланди) в друкарні Бальтазара Арнуле. Проте цей опис експонату містить суттєву помилку, адже місцем видання книги є французьке місто Ліон (*Lugduni*). У процесі дослідження була здійснена переатрибуція та з'ясовано, що книга надрукована на замовлення Гійома Руйє та Антуана Константана у друкарні Бальтазара Арнуле.

Таким чином, новий опис книги виглядає так: Назва книги: [Biblia]. *Testamenti Novi editio vulgata*. Титул: *Lugduni: Apud Gulielmum Rouilium, 1545*. Колофон: *Excudebat Balthazar Arnoullet impensis Honestissimorum virorum Guilielmi Rouili & Antonij Constantini* (перед покажчиком).

Вірогідно це перше видання книги. Вона надрукована у мініатюрному форматі – 12° (розміри 12,5 x 8 см). Її склад: Євангелія, Діяння Апостолів, Апокліпсис, покажчики. Мова латинська. Кодикологічний опис книги: 1–178, 145, 180–480; 1–316 с. (Послання Павла); [1–18] с. Колонтитули без прикрас. Пагінація у верхніх кутах. Примірник повний.

На багатьох аркушах примірника містяться примітки коричневим чорнилом. На верхньому форзаці є записи кількома почерками, які стосуються датування книги: 1773-1545=228; 1819-1545=274; 1838-1545=293.

Книга походить із колекції відомого книгознавця, професора Григорія Коляди. На нижньому форзаці читається його запис: «24/V.32 Київ на Сінній площі у малоінтелігентної жінки з «бывших» заплатив 10 (десять) крб.». Підпис Г. Коляди. Цей запис теж знаковий, оскільки маркує попередню власницю – з «бывших», однак хто вона – питання, на яке у нас поки що немає відповіді.

Оправа книги суцільношкіряна, кришки картонні. Нижній форзац із пергаменту з друкованим текстом. Корінець напівзакруглений, частково пошкоджений. На верхній та нижній кришках блітнове орнаментальне тиснення. Інвентарний номер: СД-668.

На титульному аркуші видання розміщена друкарська марка Гійома Руйє із сюжетом тріумфуючого орла на вершині земної кулі на постаменті, який оточений зміями з переплетеними хвостами. Книга цікаво проілюстрована 96 текстовими сюжетними гравюрами-дереворитами, деякі з яких повторюються. Імена художників-ілюстраторів невідомі, проте, поза сумнівом, рівень виконання гравюр надзвичайно високий.

Упродовж XVI ст. Ліон став важливим центром видання ілюстрованих книг. Місцеві художники та гравери перебували під впливом творчості видатного художника Ганса Гольбейна (бл. 1497–1543), який часто надсилав свої дереворити з Базеля до Ліона. У 1550 р. Бальтазар Арнуле надрукував Біблію, проілюстровану 85 гравюрами, підготовленими Гансом Гольбейном, 77 гравюр були вирізані П'єром Ваза та П'єром Есріхом. Г. Гольбейн також підготував 151 гравюру-дереворит для видання казок Езопа, надрукованих Б. Арнуле в 1554 р.

Варто навести короткі відомості про видавців. Бальтазар Арнуле (Balthazar Arnoullet; бл. 1517 – бл. 1556) – книготорговець, друкар у Ліоні та Відні. Був зятем представника відомого роду ліонських видавців Жана Барбу (Jean Barbou; бл. 1489–1543), у друкарні якого працював із приблизно 1537 р. Свою першу книгу надрукував у 1542 р., останню – у 1555 р., загалом 149 назв. 10 лютого 1549 р. отримав привілей від короля та надрукував книгу під назвою «Історія та опис усіх тварин». Серед його видань – 58 юридичних

книг, зокрема стандартний підручник римського права. Надрукував також 27 релігійних видань, серед яких і чудову французьку Біблію – La Sainte Bible.

Гійом Руйє (Guillaume Rouillé; бл. 1518–1589) – один із найвидатніших книготорговців, друкарів, гуманістів у Ліоні у XVI ст. Навчався у Венеції, працював у Парижі та Ліоні. Був міським радником у Ліоні в 1569, 1574 та 1578 рр. Мав продуктивну кар'єру, надрукував за 45 років своєї діяльності понад 830 видань, серед них праці з історії, поезії, медицини, багато видань ілюстрованих. Автор численних послань і книг-присвят, а також «*Promptuaire des médailles*» (1553), виданого французькою, латинською та італійською мовами. Винайшов формат кишенькової книжки під назвою «*sextodecimo*». Використовував лише римські шрифти, серед них курсив, розроблений Альдом Мануцієм. Його друкарську справу продовжували спадкоємці в XVII ст.

Про Антуана Константана (Antoine Constantin) відомостей небагато. Був видавцем і книготорговцем, працював у Ліоні з 1541 по 1549 рр. Співпрацював із Гійомом Руйє.

У процесі дослідження ліонського видання Нового Завіту було здійснено пошук у музейних і бібліотечних колекціях світу, пошук каталогів продукції вищеназваних видавців. Ми не знайшли цю книгу в жодній збірці світу. Видання відсутнє у бібліографії та у вивчених нами колекціях європейських стародруків. Наявна лише інформація про ліонське видання Бальтазара Арнуле 1545 р. французькою мовою «*Le nouveau Testament de nostre Seigneur Jesus Christ, en françoys*» (можна переглянути за посиланням <https://colonialart.org/artworks/5122a>, також представлено у [books.google](https://books.google.com)).

Питання, на яке нам ще не вдалося знайти відповідь – це встановлення персоналій гравера та художників, за творами яких були вирізані гравюри. Тож, така розвідка ще попереду.

Отже, питання дослідження та переатрибуції для музейних колекцій є завжди актуальним, як у представленому випадку з переатрибуцією видання з колекції Музею книги і друкарства України. Поступ книгознавчої науки, особливо у контексті тренду оцифрування колекцій, застосування нових методів дослідження рукописних книг і стародруків, появи нових фактів і досліджень дозволяє більш глибоко та об'єктивно презентувати давню книжкову спадщину. Оприлюднення таких досліджень дозволяє заповнити

лакуни в міжнародній книгознавчій науці. Наразі науковці Музею книги і друкарства України продовжують проєкт «Віртуальний портал МКДУ» з метою оцифрування усієї колекції стародруків і рукописних книг і створення електронної книги – каталогу стародруків і манускриптів музейної колекції з наданням вільного публічного доступу до результатів проєкту.

UDC 094:27-23](44-82)"1545":069.8(477.411-81)

Valentyna Bochkovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3073-2918>,

PhD History,

Director of Museum,

Museum of Book and Printing of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

valentbook@gmail.com

RARE EDITION OF PALEOTYPE TESTAMENTUM NOVUM (LYON, 1545) FROM THE COLLECTION OF THE MUSEUM OF BOOKS AND PRINTING OF UKRAINE: DIGITIZATION, RESEARCH, REATTRIBUTION

The publication examines the problem of reattribution of the exhibits of the collection of the Museum of Book and Printing of Ukraine within the framework of the project «Virtual portal of the Museum of Books and Printing of Ukraine» on the example of the study of the rare edition Testamenti Novi editio vulgata printed in Lyon in 1545. As a result of the scientific work carried out the main source data were clarified, a codicological description was carried out, a publication unknown in the bibliography was put into scientific circulation.

Keywords: paleotype, Testamentum Novum, reattribution, unknown edition, Museum of Museum of Book and Printing of Ukraine, Balthazar Arnoullet, Guillaume Rouillé, Antoine Constantin.

УДК 094:271.4-523.6-789.17](477.84-21)"1790/1791"

Булига Олександр Степанович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7459-5674>,

Директор Комунального закладу,

Комунальний заклад «Рівненський обласний краєзнавчий музей»,

Рівненська обласна рада,

Рівне, Україна

e-mail: olexa_b@ukr.net

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЧАЇВСЬКОГО «БОГОГЛАСНИКА» (1790–1791)

Розглянуто книговидавничу працю почаївських василіян, що проходила у контексті діяльності Успенської обителі зокрема та Унійної Церкви загалом. Висвітлено вивчення дослідниками видання «Богогласника» (1790–1791). Доведено значимість цієї пам'ятки для науковців і актуальність її дослідження.

Ключові слова: церква, монастир, дослідники, духовна пісня, традиція.

У період юрисдикційної належності Почаївського Успенського монастиря Унійній Церкві (1712–1831 рр.) в ньому побачили світ різноманітні видання. Початок роботи монастирської друкарні датується 1732 р. Її активна робота, вишуканість видань привертала увагу до них і представників православного середовища. Розбудовуючи обитель протягом більше ста років, василіяни шанобливо ставилися до монастирських святинь, сформували архітектурне обличчя обителі, започаткували та потужно розгорнули видавничу справу. Саме у період функціонування Почаївської лаври ЧСВВ продовжувалась популяризація сакральних місць, що постали у попередню православну добу, розповсюджувались монастирські друки.

Діяльність почаївських василіян враховувала певні фактори: 1) східну традицію Унійної Церкви; 2) латинський чинник католицизму; 3) перебування монастиря спочатку в складі Речі Посполитої, згодом – Російської імперії; 4) українське етнічне середовище. Почаївська лавра василіянської доби намагалась за допомогою книгодрукування охопити увесь спектр впливу християнської спільноти на теренах поширення монастирських видань. Вихід церковнослов'янських, україномовних, польськомовних книг, латиномовної літератури засвідчив асиметричне, нелінійне спрямування національно-конфесійної орієнтації монастиря.

Чи не найвідомішим виданням місцевих василіян став «Богогласник» 1790–1791 рр. На зламі XIX–XX ст. його досліджували Андрей Хойнацький, Н. Мирович (Зінаїда Іванова, за іншими даними Флавіан Добрянський), Володимир Перетц, Софія Щеглова, Іван Франко, Михайло Грушевський, Василь Щурат, Володимир Гнатюк, Михайло Возняк. У середині XX ст. (30–80 рр.) історичні дослідження почаївського «Богогласника» майже не

проводились. На зламі ХХ–ХХІ ст. їх відновили Олександра Гнатюк, Ярослав Ісаєвич, Юрій Медведик, Василь Івашків, Михайло Довбищенко, Юрій Ясіновський та інші.

Один із перших дослідників Василь Щурат, переказуючи слова видавців цього твору з передмови, підкреслював: «Василянський «Богогласник», виданий в Почаєві 1790 р., – то незвичайно цінна антологія нашого релігійного стихотворства з ХVІІ–ХVІІІ вв.». Загалом у збірнику надруковано 250 пісень: 214 українською, 33 польською та 3 латинською мовами.

Щодо важливості друку «Богогласника» Ярослав Ісаєвич стверджував: «Мабуть, жоден інший стародрук не мав такого тривалого впливу як на рукописну книжність, так і на словесний та музичний фольклор наступного періоду. На прикладі «Богогласника» яскраво видно зв'язок шкільної та монастирської культури з фольклорними джерелами і той факт, що незалежно від обряду, українські друкарні робили спільну справу».

Перше видання цього збірника датоване на титулі 1790 р. У книзі використано також папір, позначений 1791 р., що дає дослідникам підстави вважати саме цю дату часом закінчення друку книги. Це унікальна збірка українських духовних пісень із нотами. Юрій Медведик зазначає: «Переважну більшість пісень «Богогласника» створено книжною українською мовою та церковнослов'янською... Автори духовних пісень нерідко вкраплювали в поетичні тексти елементи живої розмовної мови, чим виявляли свою етнічну самосвідомість, повагу до естетичних запитів народу. Виразно риси української мови проступають у піснях есхатологічного змісту, які зібрані в четвертому розділі антології. Яскравою мовно-національною ознакою є розповсюдження у текстах кличного відмінка».

Дослідники допускають, що до збірки увійшли твори як видатних українських літературних діячів доби бароко (Георгія Кониського, св. Димитрія Ростовського (Данила Туптала), Григорія Сковороди), так і менш знаних (Івана Мастиборського, Івана Пашковського, Єпифанія Славинецького), а також анонімних авторів. Відомо понад 40 імен творців віршів, серед них могли бути й почаївські ченці. Деякі пісні з «Богогласника» активно побутують у різних варіантах і нині. Це «Нова радість стала», «Небо і земля нині торжествують», «Весела світу новина».

Наталія Заболотна зауважує, що «Почаївський «Богогласник» є пам'яткою української літератури та мови, музичного та друкарського мистецтва, він неодноразово ставав джерелом різноаспектних досліджень у зазначених галузях, твори з «Богогласника» звучать і на концертах давньої музики. У відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ зберігаються чотири примірники цього видання, але всі вони є різною мірою неповні. «Унікальність видання не тільки у тому, що йому не було аналогів у тодішньому східнослов'янському світі, але ще й тому, що у ньому вперше опубліковано велику кількість нотних текстів духовних пісень, як достатньо добре відомих із рукописних джерел другої половини XVII–XVIII століть, так і новостворених незадовго перед виходом друку у світ, а також спеціально написаних для збірника», акцентує Юрій Медведик.

Місцезнаходження Почаївського монастиря впливало на роботу його друкарні. У зв'язку з цим варто навести міркування сучасних дослідниць минулого Унійної Церкви Н. Стоколос та Р. Шеретюк, які, високо оцінюючи видавничу роботу Успенської обителі ЧСВВ, наголошують: «Почаївська василіанська друкарня, оперативно реагуючи на потреби автохтонного населення, видавала богословські та релігійно-повчальні книги мовою, близькою до народнорозмовної української. Відтак, свідомо чи не свідомо, але почаївські видавці протистояли подальшій латинізації унійного обряду, а відтак полонізації населення регіону. У цьому полягає вагомість внеску василіанських видавничих осередків у плекання національної культури».

Веслав Вітковський вважає «Богогласник» винятковим явищем західноруської (української) літератури кінця XVIII ст. Н. Мирович зауважує, що у «Богогласнику» відсутні російські духовні вірші з характерними рисами, які були притаманні подібним творам. Олександра Гнатюк переконана, що ця важлива пам'ятка української літератури матиме ґрунтовні дослідження. Важливою є заувага Михайла Возняка, що набожні пісні складались в унійній та православній Україні «та встигли здобути собі популярність по всій Українській Землі, поки з'явилося перше видання «Богогласника».

Ця збірка духовних віршів (пісень) увібрала в себе багатолітні духовні здобутки українського народу. Унікальність літературно-музичних творів засвідчила спадковість і зв'язок народних традицій,

вивчення яких на основі «Богогласника» найактивніше відбувається у часи зростання та гартування української нації. Різноманітні аспекти, які аналізували у почаївському «Богогласнику» його дослідники з кінця третьої чверті XIX ст., продовжують вивчати сучасні вчені. Значимість у науковому світі цієї поетично-пісенної збірки обумовлена не лише самобутністю книги, але й національно-культурними потребами українців.

UDC 094:271.4-523.6-789.17](477.84-21)"1790/1791"

Oleksandr Bulyha,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7459-5674>,

Director of Museum,

Rivne Regional Museum of Local Lore,

Rivne, Ukraine

e-mail: olexa_b@ukr.net

THE URGENCY OF THE STUDY OF POCHAIV BOHOHLASNYK (1790/1791)

The article examines the publishing work of Pochaiv Basilians in the context of the activity of Holy Dormition Pochaiv Lavra, in particular, and the Uniate Church, in general. The researchers' work of *Bohohlasnyk* edition dated (1790-1791) is revised. The significance of this old print and the relevance of its study is proven.

Keywords: Church, monastery, researchers, sacred songs, tradition.

УДК 025.3(438):[094:003.349](477-82)"16/17"

Волощенко Станіслав Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>,

доктор філософії, кандидат історичних наук,

незалежний дослідник,

Львів, Україна

e-mail: stachevskiy@gmail.com

КИРИЛІВСЬКІ СТАРОДРУКИ У ЗЕЛЕНІЙ ГУРІ (ПОЛЬЩА)

На прикладі двох бібліотек у Зеленій Гурі (Польща) порушено проблематику виявлення та каталогізації української книжкової спадщини, яка знаходиться за межами України. У дослідженні йдеться про п'ять кирилівських стародруків XVII–XVIII ст. богослужбового змісту.

Ключові слова: кирилівські стародруки, книжкова спадщина, міграція книг, літургіка, книгознавство, бібліотекознавство, Зелена Гура, Польща, XVII–XVIII ст.

Важкий період війни (з 2014 р. і донині) в новітній історії України актуалізує проблематику збереження та дослідження національної книжкової спадщини. Загроза знищення артефактів зумовлює їхню евакуацію у безпечні місця задля належного збереження. Відомим фактом є переміщення цінних книжкових колекцій до інших країн, як це було у часі Першої та Другої світових воєн. Книги, які не були убезпечені – знищувалися, грабувалися або перевозилися окупаційними військами з території України. Ці обставини позначилися на кирилівських стародруках, опублікованих в українських книговидавничих центрах у XVI–XVIII ст. Наслідком міграції давніх книг стало розпорошення історичних колекцій по всьому світу.

Перед книгознавчою спільнотою постає виклик у виявленні цих артефактів і оприлюдненні інформації про їхнє сучасне місце збереження, описи чи окремі дослідження. Значний поступ у цьому напрямку здійснили Яким Запаско та Ярослав Ісаєвич публікацією зведеного каталогу стародрукованих книг, виданих в Україні у 1574–1800 рр. (1981, 1984), який зафіксував місцезнаходження примірників. Це ілюструє мапу міграції української книги за межі ареалу свого створення і використання.

Восени 2021 р. мені поталанило виявити у польському місті Зелена Гура (Zielona Góra) п'ять кирилівських стародруків, що не були відомі раніше у референтних виданнях. Це місто розташоване в західній частині Польщі, у Любуському воєводстві. Стародруки зберігаються у двох бібліотеках – університетській (Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego) та публічній (Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. C. Norwida). У бібліотеці університету міститься понад 2,5 тисяч рукописів і стародруків, поміж них – шість середньовічних рукописів XII–XV ст. Публічна бібліотека Зеленої Гури також володіє колекцією давніх джерел, зокрема двома фрагментами з Міссалу XV ст. і п'ятнадцятьма інкунабулами 1477–1500 рр.

В університетській бібліотеці зберігаються три примірники кирилівських стародруків. Це книжки богослужбового змісту XVII–XVIII ст. Усі вони надруковані у Львові.

Найдавнішою книгою є Тріодь цвітна 1642 р. з друкарні Михайла Сльозки (р. XVII.f.50). Цей примірник є дефектним, бо дійшов без титульного і шести початкових нумерованих аркушів. Стародрук має вторинну оправу з дошок і коричневої шкіри. Її виготовлено 24 вересня 1886 р. старанням отця Созанського і дяка Стефана Мици. Екземпляр походить із села Старий Диків Любачівського повіту Підкарпатського воєводства, про що свідчать записи XIX–XX ст. Користувачі стародрука – династія церковних дяків Стефана, Михайла та Теодора Миців і Микола Піпка – залишили більше десятка нотаток, які оповідають про місцеві погодні явища, економіку та біографію окремих осіб. Наприклад, 20 травня 1866 р. випав сніг, що аж білили будинки: «az się Budynki bielili» (арк. 284 зв.), а 17 травня 1874 р. снігу було на пів ліктя заввишки (арк. 320 зв.). Весна у 1872 р. настала вчасно – 2 квітня було тепло (арк. 317 зв.). Зима 1928–1929 рр. видалась дуже «лютою», що померзла худоба в стайнях, дерева у садах і лісах, адже мороз сягав 40 градусів (арк. 326 зв., 333). У 1935 р., напередодні Нового року, був грім, а під час посту люди орали поля (форзац). У 1844 р. був неврожай жита (арк. 405 зв.). 22 липня 1931 р. обікрали церкву, де зберігався стародрук, – викрадено з кивоту монстранцію та чашу (арк. 299). Варто відзначити, що з того ж села Старий Диків зберігся ще один стародрук – Тріодь пісна, видана 1664 р. Михайлом Сльозкою у Львові. Примірник придбала громада села 6 вересня 1669 р. у львівського інтролігатора Прокопія: «А куплена ес(т) в Прокопія Лво(в)ского инътролигатора» за 19 золотих. Книга нині зберігається в Ягеллонській бібліотеці (Biblioteka Jagiellońska, St. dr. 925105 III).

Іншими двома книгами з університетської бібліотеки Зеленої Гури є Службеники XVIII ст., опубліковані Львівським Успенським ставропігійським братством. Перший екземпляр походить з 1759 р. (р. XVIII.f.54). У ньому є запис, який інформує про події Другої світової війни: «В 1939 році дня 1 вересня зачалася війна Польсько Німецька по двох тижнів ввійшли німецькі війська в наші сторони Польща пішла Капут» (арк. 3 нн.). Ця маргіналія свідчить про швидку окупацію Польщі на початку війни та інтерпретацію цих подій її безпосереднім свідком. У 1940 р. хтось обчислював, скільки років стародруку, що засвідчено на титульному аркуші. Книга зберігалася у Головній бібліотеці Вищої педагогічної школи у Зеленій Гури, що впливає зі штампу на звороті арк. 43 другого рахунку. Другий

примірник Службника надрукований у 1780 р. (р. XVIII.f.56). Обидва стародруки реставрувалися у XIX–XX ст. Відомостей про їхнє походження немає.

У Публічній бібліотеці Зеленої Гури зберігається Тріодь цвітна 1666 р. (S III 277). Цей примірник побачив світ у друкарні Михайла Сльозки. Він походить із храму великомученика Димитрія у селі Розтока Велика (Rostoki) Новосондецького повіту Малопольського воєводства. Інформацію про походження книги зафіксував на оригіналі Іоанн Бернакевич (Joannes Chrysosthomus Bernakiewicz) під час візитації парафії у серпні 1781 р. Окрім нотатки візитаційного огляду, на примірнику є давня парафіяльна овальна печатка чорного кольору з пошкодженою легендою «SIGILIUM ... ROSTOCENSIS». Ідентичні провенієнції знаходяться в екземплярі львівського Євангелія 1690 р., яке за 152 польських злотих 23 жовтня 1702 р. придбало подружжя Івана і Марії Гнатиків із Крижівки для церкви у Розтоці. Нині примірник зберігається в бібліотеці Провінційного дому Отців Василян при Успенському монастирі у Варшаві (Lepak 2013, 39b).

Примірник S III 277 активно використовувався, що засвідчують записи на берегах, механічні пошкодження та плями воску. Наприкінці книги вшито «Вослідження празників Пресвятої Тайни Євхаристії, Співстраждання Всесвятої Богородиці та блаженного священномученика Йосафата» (S III 278), що є першим виданням. Книгу надрукували Отці Василяни у Почаївському монастирі 1741 р. Вклеювання «Вослідження» було поширеною практикою на парафіях і пов'язане з практичними міркуваннями. Тексти містили змінні частини богослужінь у «нові» свята Унійної Церкви, які особливо поширилися після літургійної уніфікації Замойського Синоду 1720 р. Їх не було у давніх виданнях православного періоду. Відповідно, «Вослідження» часто можна знайти в Антологіях, Тріодях або Октоїхах XVII–XVIII ст.

UDC 025.3(438):[094:003.349](477-82)"16/17"

Stanislav Voloshchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7081-5358>,

Ph.D. (Candidate of Historical Sciences),

Independent Researcher,

Lviv, Ukraine

e-mail: stachevskiy@gmail.com

CYRILLIC OLD PRINTS IN ZIELONA GÓRA (POLAND)

On the example of two libraries in Zielona Góra (Poland), the paper discusses the problem of identification and cataloguing of the Ukrainian book heritage outside of its border. The research deals with five Cyrillic old prints of the 16th–17th centuries on liturgy.

Keywords: Cyrillic old prints, book heritage, book migration, liturgy studies, book studies, library studies, Zielona Góra, Poland, the 17th–18th centuries.

УДК 094:027.1:929Кониський]:025.171(477.411)НІБУ

Горська Наталія Олексіївна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-3812-2399>,

редакторка,

науково-дослідний відділ стародруків, цінних та рідкісних видань,

Національна історична бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: natalia31@ukr.net

«У КИЄВІ, В РІДНІЙ МОГИЛЯНО-ЗАБОРОВСЬКІЙ АКАДЕМІЇ»: УНІКАЛЬНІ СТАРОДРУКИ З ОСОБОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ГЕОРГІЯ КОНИСЬКОГО КИЇВСЬКОЇ ДОБИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ)

Презентовано стародруки з особової бібліотеки Георгія Кониського з його власницькими написами. Видані латиною твори Еразма Роттердамського, Й. Герхарда, Й. Мейснера, С. Гласса були придбані Г. Кониським в добу його ректорства в Києво-Могилянській академії і склали джерельну базу для написання ним курсу богослов'я.

Ключові слова: Георгій Кониський, особова бібліотека, стародруки XVII–XVIII ст., Києво-Могилянська академія.

«Київ – мій учитель», – читаємо в другому рядку віршованої автобіографії-епітафії видатного українського філософа, педагога, релігійного діяча Георгія Кониського (1717–1795). У своїй alma mater – Києво-Могилянській академії – він провів двадцять сім яскравих і плідних років. 1728–1743 – студентські роки Григорія Кониського; 1744 – прийняття ним чернецтва з ім'ям Георгій; 1745–1747 – викладання в Академії риторики та поезики. У 1747 р. Київський

митрополит Тимофій Щербацький сприяв переведенню Георгія на кафедру філософії з наданням йому звання професора філософії та посади префекта Академії.

Георгій Кониський склав латиною два курси філософії і читав їх студентам до 1751 р. Перший курс ґрунтувався на інтерпретаціях вчення Арістотеля. Один із студентських записів цього курсу, який зберігається в Інституті рукопису НБУВ, має назву «Общая философия перипатетиков, разделенная на четыре отдела, содержащая логику, физику, метафизику и этику, изложенная согласно мыслей главы философов Аристотеля Стагирита в Киеве, в родной православной Могиляно-Заборовской академии в 1747 и 1748 гг. профессором, преподобнейшим Георгием Конисским, префектом Киевской академии». (Рафаїл Заборовський, митрополит Київський, Галицький та всієї Малої Росії (1743–1747), всебічно сприяв піднесенню наукового рівня та матеріального стану Києво-Могилянської Академії.)

Із тим ласкавим «рідна Академія» в офіційній назві курсу перегукується теплий спогад героя роману Валерія Шевчука «Три листки за вікном» Іллі Турчиновського: «... раптом захотілося повернутися в любі стіни Київського колеґіуму...». Пройшли роки, й онук Іллі спитав одухотвореного незнайомця, де той учився. «Там, де і всі. Одну маємо alma mater...», – була відповідь. У другому курсі філософії професора Кониського відбувся перехід від арістотелізму до наук Нового часу, до ідей Просвітництва, – і це стало віхою в українській філософії. Георгій Кониський розмежовував природне та божественне: «Бог створив цей світ і зберігає його, не втручаючись у дію природних законів». Кониський був прихильником системи Тихо Браге, яка не суперечила канонам Святого Письма, та відкриттів Декарта. Новітній європейський раціоналізм Кониського проявився у його вченні про людину як досконале створіння: своїм розумом вона уподібнюється до Бога.

Упродовж 1751–1755 рр. Георгій Кониський викладав курс богослов'я та був ректором Києво-Могилянської академії. Блискучий знавець античної спадщини, патристики, схоластики, Георгій Кониський сформував свій теологічний курс на основі праць провідних богословів Європи.

Нижче представлено джерела, використані Георгієм Кониським при складанні його богословського курсу, а саме: стародруки теологічного змісту, які він придбав та опрацював

у період між 1751 та 1755 рр. Про це свідчать власницькі написи Георгія Кониського на титульних аркушах примірників із фонду НІБУ: «Ex Libris Georgij Koniskj Archimandritae Et Rectoris Academiae Kioviensis». (У 1752–1755 рр. Георгій Кониський був архімандритом Києво-Братського Богоявленського училищного монастиря.)

Erasmus Desiderius Roterodamus (1466/1467/1469–1536). *Paraphrasis in servatoris et domini nostri Jesu Christi Novum Testamentum, hactenus ab annis plurimis piorum et doctissimorum votis exemplaribus jam pridem deficientibus*. Hannover : Typis Georgi Friderici Grimm, 1668. [8], 252, 196, 144 [i. e. 344], 257 [i. e. 255], 178, 480, 125 p.

«Парафрази Еразма Роттердамського в Новому Завіті нашого Спасителя і Господа Ісуса Христа» (в 6-ти тт.) являють собою популярний виклад латиною окремих витягів із відновлених Еразмом текстів Нового Завіту. Інтерес до Святого Письма як до джерела благочестя Еразм Роттердамський виявляв ще з юності. Згодом гуманістичні інтереси філолога та літератора виступили на перший план. Та саме встановлення Еразмом прийнятого тексту (*Textus Receptus*) головної книги християнства допомогло йому стати володарем думок у Європі напередодні Реформації. В 1516 р. побачив світ Новий Завіт давньогрецькою мовою із латинським перекладом і коментарями Еразма. Друге видання книги (1519 р.) справило величезний вплив не тільки на наукову критику Біблії, а й на відродження вільнодумства в Європі.

В епоху становлення лютеранства, після складання Книги Згоди в 1580 р., розпочав свою діяльність німецький теолог, фундатор лютеранської ортодоксії Йоганн Герхард (1582–1637). У бібліотеці Георгія Кониського зберігався конволют, який склали два алігати, а саме: «Посмертні анотації до Євангелія від Матвія» Йоганна Герхарда та «Теологічні вправи за Євангелієм від Матвія» професора теології Віттенберзького університету Йоганнеса Мейснера.

Gerhardus, Johannes Ernestus J. F. *Annotationes posthumae in Evangelium D. Matthaei apostoli & Evangelistae*. Jena : Typis & Sumpubus Georg I Senge, 1663. 1926 col.

Meisner, Johannes (1615–1681). *Exercitationes theologicae Evangelium Matthaei*. [Wittenberg] : Literis & Impensis Michaelis Wendt, 1664. [179] p.

Віттенберзький університет у XVI–XVII ст. був одним із найважливіших європейських центрів теології, античних студій

і водночас – вільнодумства. З цим університетом пов'язані два великих імені епохи Реформації: Мартіна Лютера (1483–1546) і Філіппа Меланхтона (1497–1560). «Учитель Німеччини» Ф. Меланхтон – автор зразкових підручників грецької та латинської граматики, логіки, риторики, діалектики, богослов'я, етики, – після смерті Лютера став на чолі лютеранства. У своєму вірші «Похвала логіці» з-поміж імен, що розвивали цю науку, Георгій Кониський назвав і «Меланхтона Віттенберзького».

Найвизначнішим твором німецького богослова й біблійного критика Саломона Гласса (Глассіуса, 1593–1656) стала біблійна енциклопедія «*Philologia sacra*» (5 тт., 1623–1636).

Glassius Salomon. Philologia sacra : qua totius SS. Veteris Et Noui Testamenti scripturae tum stylus et literatura, tum sensus et genuinae interpretationis ratio et doctrina libris quinque expenditur ac traditur. Lipsiae, 1743. 2138 col.

Це фундаментальне філологічне дослідження мови біблійних текстів, граматики та риторики знаменувало перехід від сухого підходу до тлумачень Біблії лютеранських ортодоксів до більш гуманного, духовного підходу школи Філіппа Шпенера (1635–1705) – німецького богослова, засновника пієтизму (руху всередині лютеранства, в якому більшого значення набувало особове благочестя вірян, відчуття живого спілкування з Богом). За Ф. Шпенером, проповідників і пасторів необхідно навчати відповідальності за приведення пастви до істинно християнського життя. Вплив ідей Ф. Шпенера відчувається в єдиній праці Георгія Кониського з пасторології, написаній у співавторстві з Парфенієм Сопковським (1717–1795), також випускником Києво-Могилянської академії. Саме про відповідальність православного священника перед паствою йдеться у збірнику «[Книга] О должностях пресвитеров приходских, от слова Божия, Соборных Правил и учителей церковных сочиненная : собрано Смоленским епископом Парфением Сопковским, и Могилевским епископом Георгием Конисским» (1776; мова тексту – церковнослов'янська). За 50 років збірник витримав 21 перевидання і своїм авторитетом уподібнився до Номоканону (візантійського збірника церковних правил). У виданні регламентуються основні «должности» (тобто обов'язки) парафіяльного священника, й серед них – «проводити життя своє згідно з ученням євангельським, і тим показувати себе прикладом святого життя». Крім численних цитат «отців церкви», автори подали

й цитати з творів світських істориків, а також висловлювання фундатора Київської академії митрополита Петра Могили. Коли в 1755 р. Георгій Кониський став єпископом Могильовським, він із сумом зазначив гостру нестачу в Могильові освічених православних священників. Заснувавши міську семінарію, єпископ Георгій у період формування фонду семінарської бібліотеки використовував для освітнього процесу свої книги, привезені з Києва.

Основу особової бібліотеки Георгія Кониського складали видання з теології, філософії, фізики, медицини, географії, а також довідкові видання XVII–XVIII ст., надруковані переважно латинською мовою в Німеччині, Польщі, Австрії, Нідерландах, Швейцарії. Георгій Кониський володів женецьким і лейпцизьким виданнями Біблії 1560 р. та ельзевірівським виданням збірника філософських праць Рене Декарта. У 1776 р. Георгій Кониський писав: «Нині книг священничих доволі, тому нині священники вибачитися невіглаством своїм перед Божим судом ніяк не можуть». Книгозбірня Георгія Кониського була, за його заповітом, передана до Семінарської бібліотеки в Могильові. В Національній історичній бібліотеці України на сьогодні віднайдено вісім унікальних примірників із власницькими написами Георгія Кониського.

«У XVIII ст. зверхниками Могильовської єпархії [...] були церковні діячі українського походження, які здобули освіту і почали своє духовне служіння на українських землях, [і серед них –] Георгій Кониський. Виховані на стійких просвітницьких позиціях Києво-Могилянської академії, вони об'єктивно сприяли поширенню [...] київських культурних традицій в православному просторі [...]» (зі статті Світлани Кагамлик 2017 р. «Могильов як центр консолідації української церковної еліти та ширення київських культурних традицій»).

UDC 094:027.1:929Кониський]:025.171(477.411)НІБУ

Nataliia Horska,

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-3812-2399>,

Editor,

Research Department of Old Prints and Valuable and Rare Publications,

National Historical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: natalia31@ukr.net

«IN KYIV, AT THE NATIVE MOHYLA-ZABOROVSKIY ACADEMY»:

UNIQUE OLD PRINTS FROM HEORHII KONYSKYI'S PERSONAL LIBRARY OF THE KYIV ERA (ON THE BASIS OF THE NATIONAL HISTORICAL LIBRARY OF UKRAINE HOLDINGS)

The article presents old prints from Heorhii Konyskyi's personal library with his proprietary inscriptions. The works by Erasmus of Rotterdam, J. Gerhard, J. Meissner, and S. Glass published in Latin were purchased by H. Konyskyi during his rectorship at the Kyiv-Mohyla Academy and formed the source base for his theology course.

Keywords: Heorhiy Konyskyi, personal library, old prints of the 17th and 18th centuries, Kyiv-Mohyla Academy.

УДК 655.3.066.11:271.4-523.6-789.9](477.83-21)"17"

Заболотна Наталія Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2302-959X>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zabolotna_n@ukr.net

СУПРАСЛЬСЬКІ ВПЛИВИ НА ПРОДУКЦІЮ ДРУКАРНІ УНІВСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ XVIII СТОЛІТТЯ

Розглянуто унівські кириличні стародруки XVIII ст., скопійовані або надруковані під впливом видань Супрасльського Благовіщенського монастиря. Визначено, що такі публікації становили переважну більшість унівської друкарської продукції аналізованого періоду.

Ключові слова: кириличні стародруки, друкарня Унівського Успенського монастиря, друкарня Супрасльського Благовіщенського монастиря.

Друкарня Унівського Успенського монастиря розпочала діяльність у 1648 р. і працювала до 1770 р. Важливим етапом в історії обителі став перехід до унії в 1681 р., що позначилося на видавничому репертуарі Унева. Супрасльський Благовіщенський монастир перебував в унії ще з 1609 р., тож друкарня в обителі від початку її роботи з 1693 р. діяла в рідкісній цієї конфесії. Також необхідно зазначити, що Унівська друкарня не належала

до найпродуктивніших: за майже сторічну історію там випустили лише трохи більше 50 видань (включно з аркушевими), а більшість із них вийшли ще в XVII ст., що в рази менше за супрасльську друкарську спадщину.

Тези присвячено репертуарному та текстуальному впливу супрасльської продукції на унівські стародруки XVIII ст. За період 1700–1770 р. Унівська друкарня випустила 19 видань, книжкових та аркушевих; у Супраслі за цей період вийшло 33 кириличні друки.

Найвідомішим фактом копіювання супрасльської продукції друкарнею Унівського Успенського монастиря є несанкціоноване – пропри вміщену в самій книзі сувору заборону – відтворення посібника для священників «Собраніє припадков» (Супрасль, 1722). Унівський передрук 1732 р. близький за складом і текстом до оригіналу, починаючи зі збереження оригінальної назви – «Собраніє припадков». Найпомітнішою розбіжністю є відсутність великого завершального розділу «Про науку християнську», який в оригіналі надруковано паралельно книжною українською та польською мовами. Доданий в оригіналі церковнослов'янсько-польський Лексикон (більшість примірників супрасльського «Собранія припадков» відомі саме у видавничому конволюті з «Лексиконом») в Уневі також не відтворили, як логічно припустити, виключно через відсутність латинських шрифтів у друкарні. Супрасльське видання (разом з «Лексиконом як розділом книги») згодом неодноразово передруковували в Почаєві та Львові, вже під назвою «Богословія нравоучительна». Скорочена версія книги вийшла в Уневі під назвою «Поученіє о святых тайнах» 1745 р., вона вже містить і пропущений у першому унівському виданні розділ «Про науку християнську».

Наступне за хронологією унівське видання – Службеник 1733 р., як показало дослідження, було скопійоване з вільнюсько-супрасльського Службеника 1692–1695 рр. Починаючи з форти, яка є копією гравюри Леонтія Тарасевича з цього видання, й аж до відтворення основного складу видання за розділами включно зі сторінками, на яких розпочинається і завершується той чи інший текст. Зіставний аналіз обох текстів не проводився, припускаємо, що він дав би детальнішу інформацію про унівську роботу над текстом чи її відсутність. Принаймні в Уневі скопіювали навіть супрасльську інформацію для «употребителя сея книги» про окремі рахунки аркушів у книзі – одного для місяців, іншого – для служб загальних. Утім, Унівська друкарня вмістила власний колофон, а наприкінці

книгу доповнила текстом чину служіння літургії читаної на трьох нумерованих аркушах. Зі Службника 1692–1695 р. унівські друкарі скопіювали навіть такі технічні неузгодження, як порядок чергування аркушів, сторінок і знову аркушів, пропуски у фоліації (58, тоді 60 у другому рахунку), так і деякі особливості сигнатур (зшитки послідовно А⁴ Б⁴ В⁴ Г⁴ Д⁴ Е⁴ Ж⁴ С⁴ = с. 1–64, що відповідає кінцевим сторінкам вільноньської частини та зз⁴ Ии⁴ Іі⁴ Кк⁴ Лл⁴ Мм² = арк. 65–86, що відповідає нумерованим аркушам супрасльської частини). В оригіналі це можна пояснити як банальною неухважністю складальників, так і тим, що над виданням працювали в різні етапи в різних друкарнях: у Супраслі підготували тільки частину книги, вона навіть пішла не в усі примірники накладу. Тоді як відтворення таких огріхів могло бути мотивоване механічним копіюванням без особливого аналізу оригіналу та без участі редактора в тій формі, як це могло відбуватися у XVIII ст. Унівський Службник 1733 р. вирізняється гарним оформленням завдяки використаним гравюрам Никодима Зубрицького й ошатним візерункам, викладеним з виливних прикрас. Книга не має дозволів на друк, тільки в колофоні зазначено про її друк «ізволенієм» митрополита Афанасія Шептицького, на початку вміщено коротку передмову до читача, яку підписали «благостині твоєї всяких благ рачителіє [доброчливіці], собрание обителі Уневской чину св. Василя Великаго». В оригіналі вміщено присвяту Каролію-Станіславу Радивилу та передмову до читача ієрея, обидві підписані митрополитом Кипріяном Жоховським – фундатором Супрасльської друкарні. Цікаво, що наступні унівські Службники 1740 і 1747 рр. не були текстуальним відтворенням видання 1733 р., зокрема в частину накладу 1740 р. було додано служби св. Антонію Падуанському та св. Казимиру, відсутні в решті унівських Службників.

Упродовж аналізованого періоду Унівська друкарня п'ять разів випускала Требник – 1736, 1739, 1744 рр. та два контрафактні видання, що були надруковані між 1739 і 1744 р. Требника 1736 р. немає у фондах НБУВ, решта наявні, їхній склад майже ідентичний і, що особливо цікаво, ближчий до супрасльського Требника 1736 р., аніж до власного, унівського 1681 р. Частково це стосується складу та порядку розташування чинів (хоча в багатьох позиціях склад чинів супрасльського й унівських Требників відрізняється), але найприкметнішим є включення розділу з настановами для

священника на початку книги, яке, виглядає, було запозичене з невеликими редакційними змінами з супрасльського видання.

Тексти, що вперше були опубліковані в Супраслі, як окремо, так і в складі Службеників, увійшли до складу видань Возслідування празникам, надрукованих в Уневі в 1738 та 1745 рр. Це служби у дні католицьких свят Пресвятої Євхаристії, співстраждання Богородиці та пам'яті преп. Йосафата Кунцевича, поява їх друком була покликана доповнити існуючі Службеники та привести їх у відповідність до конфесійних змін.

Унівський Службеник святительський 1740 р. частково відтворює супрасльський Понтифікал 1716 р. і, на нашу думку, був інспірований саме цією книгою. Супрасльське видання значно менше за обсягом (загалом 43 арк. проти 155, якщо привести обидві формули до аркушів, утім, унівську книгу надруковано і значно більшим кеглем), отже, включає меншу кількість богослужбових текстів. У обох книгах вміщено ідентичний грецький піснеспів із нотами (с. 29–30 в унівському, арк. 9–9 зв. у супрасльському виданні). Використання нотних шрифтів саме по собі є незвичайним у практиці обох друкарень, до того ж інші унівські нотні видання наразі невідомі. Щодо супрасльської спадщини відомий другий факт використання нотного друку: у виданні Послідкування постригу 1697 р. Також привертає увагу розділ «Увіщаніє о смішеніі вешей, до великаго Мира потребних» (с. 134–135 в унівській книзі, арк. 27 зв.–28 у супрасльській). Текст в обох виданнях дослівний, майже ідентичний, за винятком невеликих розбіжностей у використанні великих і малих літер, виносних, «и» та «и широкого», та єдиної діалектологічної відмінності: «насіне» з супрасльського видання в Уневі замінили на «насіня». Цікаво, що в обох виданнях текст цього «увіщанія» віддруковано повністю червоним. Варто зазначити, що Службеник святительський не посідав чільних місць у репертуарі українських друкарень: у найпродуктивнішій унійній друкарні – в Почаєві серед сотень виданих кириличних стародруків цю книгу не випустили жодного разу. Тому намір доповнити й перевидати книгу, потрібну для служіння архієреям, уже можна вважати інспірованим спадщиною Супрасля.

Цікаві для порівняння в цьому контексті можуть бути й Полустава – супрасльський 1729 р. і унівський 1741 р., проте обох видань немає у фондах НБУВ, тож вони не увійшли до кола аналізованих книг.

За період 1700–1770 рр. унівська друкарня випустила лише п'ять непов'язаних із супрасльською продукцією видань. Це дві літургійні книги: Часослов 1757 р. й Акафіст до Страстей Христових 1761 р. під поетичною назвою «Возглас на вопль, риданіє и стенаніє сі єсть Акафіст к Пречистим Страстем Христовим...», а також три аркушеві видання: Грамота-послання Варлаама Шептицького 1712 р., Грамота посвячення та надання парафії Леона Шептицького та Статути братські (обидва друки без року видання). Решта 14 унівських стародруків цього часу тією чи іншою мірою перегукуються з супрасльською продукцією, якою й були інспіровані.

Причини відвертого копіювання чи використання за основу супрасльських видань друкарнею Унівського Успенського монастиря залишаються остаточно не з'ясованими. Серед версій варто розглянути як авторитетність супрасльських стародруків як джерел, на котрі можна спертися, тим більше, що унійні тексти не тільки вперше публікували, а й укладали в Супраслі, чи то з безпосередньої ініціативи унійного керівництва, чи то за розпорядженнями з Риму, так і до певної міри занепад (порівняно з активнішою другою половиною XVII ст., особливо за часів ігуменства Варлаама Шептицького) самої унівської друкарні, а також можливий дефіцит фахових кадрів у ній, що утруднювало підготовку нових видань. Можливо, усі названі обставини поєднувалися в пропорції. Певне, для невеликої за потужністю та фінансовими можливостями Унівської друкарні на той час потрібні були взірці для орієнтації, до того ж, дуже бажано, теж унійні, а не православні. Пригадаймо, що Львівське братство прийняло унію тільки в 1708 р., у Почаєві, найпотужнішому українському унійному осередку, друкарство розпочалося тільки у 1730-х рр., тож закономірно, що єдиним виробником «взірцевої» унійної друкованої продукції для Унівської обителі залишалася друкарня Супрасльського Благовіщенського монастиря, що на практиці підтвердив аналіз видань Унівської друкарні.

UDC 655.3.066.11:271.4-523.6-789.9](477.83-21)"17"

Nataliia Zabolotna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2302-959X>,

Candidate of Philological Sciences, Senior researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadkyi National library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine
e-mail: zabolotna_n@ukr.net

SUPRASL INFLUENCES ON THE PRODUCTION OF THE PRINTING HOUSE OF THE UNIV DORMITION MONASTERY OF THE 18TH CENTURY

Univ Cyrillic early prints of the 18th century, copied or printed under the influence of publications of the Suprasl Annunciation Monastery, were analyzed. It was determined that such publications made up the vast majority of the Univ printed products of the given period.

Keywords: Cyrillic early prints, the printing house of the Univ Dormition Monastery, the printing house of the Suprasl Annunciation Monastery.

УДК 002.2:821.161.2-91'06](477)"18/19"

Каросва Тетяна Робертівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5012-9513>,
докторка історичних наук, професорка,
кафедра культури, методики навчання історії
та спеціальних історичних дисциплін,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
Вінниця, Україна
e-mail: tetiana.karoieva@vspu.edu.ua

УКРАЇНСЬКЕ ЛУБОЧНЕ КНИГОВИДАННЯ ЯК ЕТАП ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

На книгознавчому матеріалі обґрунтовується теза про те, що українська масова література пройшла такий самий етап формування, що і європейська: невеличкі дешеві народні видання (лубочні книжки).

Ключові слова: українська масова література, лубочна книга, співаник, лубочний видавець.

У європейському літературознавстві вже давно визнано, що сучасна масова література, або, як її називають у різних країнах, *paraliterature* / *popular literature* / *street literature* / *trivialliteratur* виросла саме з дешевих народних книжок. Ідеться про твори різних жанрів, що друкувалися у вигляді дешевих невеличких видань специфічної (низької) якості, що в англосаксонській традиції називаються *chapbook*, французькій – *La Bibliothèque bleue*, німецькій

– *Volksbuch*, іспанській і португальській – *pliego suelto* та *pliego de cordel*. Такі видання передбачали наявність читацької аудиторії, як правило «простих людей», об'єднаних спільними читацькими інтересами, а також мовою, етнічною приналежністю, релігією чи якоюсь іншою соціальною категорією. На наших теренах подібні книжки узагальнено називаються лубочними, йдеться про україномовні лубочні книги.

Українські літературознавці (наприклад, О. Романенко, С. Філоненко), не заперечуючи загальних позицій світових концепцій, вважають, що вітчизняна масова література не мала такого етапу, натомість книгознавці мають серйозні підстави для обґрунтування тези про подібність українського літературного процесу до європейського. Її можна сформулювати так: зусиллями книговидавців творилася українська (у сенсі україномовна) лубочна книга, яка стала предтечею української масової літератури. Оскільки українська мова через політичні обставини у книговиданні прийшла із запізненням, то дійовими особами у творенні «народної» книги стали не самі представники цього народу, а підприємці, які на тлі попиту на «малоросійське» прагнули збагатитися. Вони спробували використати наявний інтерес, не переслідуючи якихось національно свідомих дій. До речі, представники української свідомої інтелігенції у більшості своїй сприйняли ці ініціативи негативно.

Сьогодні можна визначити чотири шляхи, якими скористалися видавці для продукування української лубочної книги.

Шлях перший – переклади. Це пристосування російської лубочної книги до українських теренів. Оскільки в Київ, Харків і Одесу переїхало кілька московських підприємців-лубочників, які хотіли тут заробляти гроші, друкуючи типову лубочну продукцію для місцевої публіки, то вони спробували перекласти наявні тексти українською мовою. Найвідомішим представником цієї групи був киянин Тимофій Губанов.

Шлях другий – оригінальні твори. З роками видавці-лубочники пішли далі й почали спеціально замовляти літературні твори українською мовою у лубочних письменників. Найяскравішим їх представником був Віктор Олексійович Лунін (псевд. Кукель, 1838 – після 1914). Уродженець Катеринослава зробив письменницьку кар'єру у Москві. На замовлення московських лубочних видавців він підготував повісті з характерними назвами: «Покинута дытына або Несчастне коханье», «Ганка сырота», «Чорна домовина», «Чорна

хмара», «Під явором три могили». Їх неодноразово друкували типовим лубочним обсягом у 108 сторінок і лубочним оформленням, але як авторський текст.

Видавці спробували працювати серед українських митців. Письменник Клим Поліщук (1891–1937) на замовлення того ж Т.Губанова склав збірки «Веселенькі побрехенькі і щира правда на показ», «Хуторській прибадашки баби хитрої Палажки», а кубанський фольклорист Олександр Півень (1872–1962) підготував для різних замовників 17 різножанрових збірок.

Були спроби української інтелігенції, наприклад Агатангела Кримського та Бориса Грінченка у 1892–1896 рр., співпрацювати з московським лубочним видавцем Є. Губановим для поширення «корисної» літератури.

Шлях третій – співаники. В європейській традиції дешевих друкованих видань для простого народу існував окремий тип видання *Broadside ballad*, що репрезентував пісенну творчість. Українська культура не стала тут винятком. Оскільки лубочні видавці ще у першій половині XIX ст. включили співаники у свій репертуар, а малоросійські та циганські пісні надавали збіркам модного / екзотичного колориту, то наступним органічним кроком став друк спеціальних співаників із малоросійськими піснями. Тим більше щодо них із 1881 р. не діяли обмеження Емського указу. Про популярність таких збірок Володимир Данилов написав три статті у «Киевской старине». Він хоч і розгромив зміст таких збірок, обробку тексту та правопис, але позитивно оцінив саме явище. До складання таких співаників на початку XX ст. залучали вже не лише таких авторів, як В. Лунін (співаник «Черевычкы»), а й того ж О. Півня, який підготував 9 назв співаників.

Шлях четвертий – це театральний та естрадний репертуар. Популярність видовищ набувала нових форм реалізації. З поширенням освіти театральне мистецтво з елітарного перетворювалося у демократичний спосіб проведення дозвілля. А успіх українських театральних труп у Москві та Санкт-Петербурзі знову ж спровокував інтерес лубочних видавців до театрального україномовного репертуару, на який після 1881 р. також не поширювалися цензурні обмеження. Паралельно формування ще одного виду сценічного мистецтва – естради – викликало потребу в спеціальній літературі. І лубочні видавці наприкінці XIX ст. почали освоювати й цю нішу літературної творчості. Щодо театрального

репертуару, то вони радо друкували тексти опереток, водевілів і невеличких п'єс побутового характеру з місцевим колоритом, які первинно існували у високій сцені, а тепер, як і пісні, входили в широку публіку. А от естрадний жанр «мініатюр», «куплетів» і «гуморесок» українською мовою для розваги міських мешканців, які частіше стикалися з естрадою, також вже творився на замовлення лубочних підприємців, або популярні виконавці друкували збірники зі свого репертуару. І треба відзначити, що лідером на цьому ринку були одеські видавці, які пропонували видання навіть 30-ти та 40-тисячними тиражами.

Отже, видавці україномовної лубочної книги орієнтувалися на український ринок, намагаючись задовольнити попит низового читача. Наступний крок за літературознавцями, які мають проаналізувати зміст наявних українських лубочних видань, і, ймовірно, остаточно закріпити в українській науці тезу про подібність українського літературного процесу до європейського, хоч і в інших політичних умовах, мовних обставинах і хронологічних межах.

UDC 002.2:821.161.2-91'06](477)"18/19"

Tetiana Karoieva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5012-9513>,

Dr (History), Professor,

Department of Culture, Methods of Teaching History

and Auxiliary Sciences of History,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,

Vinnitsia, Ukraine

e-mail: tetiana.karoieva@vspu.edu.ua

UKRAINIAN LUBOK BOOK PUBLISHING AS A STAGE IN THE FORMATION OF UKRAINIAN PARALITERATURE

Based on bibliological material, the thesis is substantiated that Ukrainian paraliterature went through the same stage of formation as European literature – chapbooks (lubok books).

Keywords: Ukrainian paraliterature, lubok books, lubok publisher, book publishing.

УДК 025.32:094](083.13)(477)"192/193"

Ковальчук Галина Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8843-9584>,

докторка історичних наук, професорка,

директорка інституту,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kovalchuk.nbuiv@gmail.com

ІНСТРУКЦІ З ОПИСУ СТАРОДРУКІВ С. МАСЛОВА І І. ОГІЄНКА

Порівнюються найперші вітчизняні інструкції з опису стародруків, підготовлені в 1920-х–1930-х рр. С. І. Масловим у Києві і І. І. Огієнком у Варшаві. Метою публікації є привернення уваги дослідників до цих документів, які й досі становлять науковий інтерес.

Ключові слова: кириличні стародруки, українські стародруки, методика опису стародруків, С. І. Маслов, І. І. Огієнко.

Постановка проблеми: уніфікація описів стародруків є важливою передумовою їх дослідження та створення каталогів, зокрема зведених, а відповідно – й дослідження історії книговидавання тієї чи іншої країни. Це добре розуміли корифеї вітчизняної історії книги С. І. Маслов і І. І. Огієнко майже сторіччя тому, в зв'язку з чим вони й розробляли відповідні інструкції. Вчені працювали автономно, в різних країнах, і мета розробки ними інструкцій була різна, що робить ці документи сьогодні ще більш цікавими і важливими, не зважаючи на сучасну автоматизацію процесів опису книжкових пам'яток.

Для початку хочемо наголосити, що названі вчені були майже ровесниками (Маслов на 2 роки старший), обидва закінчили Історико-філологічний факультет Київського університету св. Володимира, пройшли школу Історико-філологічного семінарію професора В. М. Перетца, опанували там методику джерелознавчих, книгознавчих, археографічних досліджень, палеографії та ін. Обидва тоді ж захопились історією української книги та друкарства, бібліографією вітчизняних стародруків. Обидва були залишені професорськими стипендіатами, викладали в університеті та інших закладах.

Після революції їхні шляхи розійшлися, вони опинились в різних країнах, проте обидва продовжували студіювати українські стародруки, фактично одночасно опублікували видання з історії українського друкарства. При цьому мета бібліографування стародруків у них, відповідно до обставин, в яких вони існували, була різною, а від мети, безперечно, залежить і структура бібліографічного опису. Маслов складав інструкції для укладання бібліографічного репертуару українських стародруків і практично описував зібрання слов'янських стародруків у Всенародній бібліотеці України (нині НБУВ), де він із травня 1926 р. очолював відділ стародруків, а Огієнко готував інструкцію як poradник своїм слухачам Палеографічного семінару у Варшаві. Вчені слідкували і завжди з повагою ставились до роботи один одного.

Отже, в серпні 1924 р. в Києві Археографічною комісією Української академії наук було утворено «Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII вв.», головою якого було обрано С. І. Маслова. Саме в рамках цього комітету він склав першу коротку інструкцію, опубліковану в «Бібліологічних вістях» за 1925 р. Найперша позиція тут – опису підлягають всі книги, незалежно від мови та шрифту, що надруковані на етнографічній території України в XVI–XVIII ст., а не лише стародруки кириличним шрифтом. Опис проводиться виключно по оригіналах, із залученням всіх доступних примірників для порівняння, зі встановленням варіантів видань або друкарських підробок. У схемі опису він подав 11 основних пунктів із примітками та список джерел для використання та посилань.

У 1928 р. доопрацьована ним більш детальна інструкція опису для складання українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст. була опублікована окремою брошурою (28 с.). Накопичуючи досвід дослідження українських стародруків, Маслов не полишав спроби вдосконалення інструкції, і в 1937 р. підготував новий, виправлений варіант, який залишився неопублікованим. У «Наукових працях НБУВ» № 4 у 2000 р. ми ретельно охарактеризували зміни в її змісті, викликані насамперед тим, що ця інструкція спрямована вже не на створення репертуару українських стародруків (1937 рік!), а на опис конкретної збірки відділу; подали повний текст цього документа. Верхня межа відбору стародруків тут піднята до 1825 р., детально характеризувано існуючі на той час джерела та поділено їх

на 6 типів, від скороченого опису до детального, знов-таки, відповідно до мети.

«Програма опису кирилівських стародруків» І. І. Огієнка опублікована в 1932 р. Одразу кидається в очі різниця в термінах: «кириличні» у Маслова (від назви азбуки «кирилиці»), і «кирилівські» в Огієнка (від імені Кирила, винахідника абетки). Але головне – Маслов розробляв інструкцію для українських стародруків, а Огієнко для всіх слов'янських, надрукованих кириличним шрифтом. Значно відрізняється і стиль викладу в цих інструкціях, – дещо сухий і чіткий у Маслова і розлогий, навіть емоційний у Огієнка. Таке враження, що це його конспект викладу матеріалу своїм студентам, він їм детально пояснює найдрібніші моменти, на які варто звертати увагу при вивченні стародруку. Він наче пропонує завдання студентам: «Опишіть...», «Докладно опишіть...», «Найдокладніше опишіть...», чи ставить запитання на кшталт «Чи не була ця книжка вже передрукована? Коли ж була, де саме?». Це, власне, не інструкція в сучасному розумінні, а ретельно прописані всі моменти глибокого дослідження стародруку. Документ складається з 14 розділів, які загалом містять 142 позиції! За повнотою ця інструкція тяжіє до, так би мовити, ідеального дослідження стародруку, що зазвичай, в умовах великих збірок стародруків у бібліотеках, є нереальним.

Висновки. Отже, інструкції з опису стародруків, розроблені в 1920-х–1930-х роках видатними вітчизняними істориками книги С. І. Масловим і І. І. Огієнком, були підготовлені незалежно одна від одної, мають різну мету, різний об'єкт (українські стародруки будь-яким шрифтом і мовою у Маслова і слов'янські стародруки саме кириличним, тобто церковнослов'янським шрифтом у Огієнка) і призначені різним виконавцям. Проте обидві інструкції є професійними, свідчать про глибоке фахове знання матеріалу їх авторами. Вони мали велике значення для спеціалістів тоді і не втратили його й по сьогодні. Водночас слід визнати, що в силу історичних обставин більш відомою була інструкція С. І. Маслова, присвячена проблемі створення бібліографічного репертуару українських стародруків. Через насамперед ідеологічні причини інструкція І. І. Огієнка фактично не була відома чи розповсюджена в Радянській Україні, а мова викладу обмежувала на Заході її широке застосування.

UDC 025.32:094](083.13)(477)"192/193"

Halyna Kovalchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8843-9584>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Director Instituty,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadkyi National library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kovalchuk@nbuv.gov.ua

INSTRUCTIONS ON THE DESCRIPTION OF OLD PRINTS BY S. MASLOV AND I. OHIENKO

The first domestic instructions on the description of old prints, prepared in the 1920s and 1930s by S. I. Maslov in Kyiv and I. I. Ohienko in Warsaw, are compared. The purpose of the publication is to draw the attention of researchers to these documents, which are still of scientific interest.

Keywords: Cyrillic old prints, Ukrainian old prints, method of describing old prints, S. I. Maslov, I. I. Ohienko.

УДК 002.2(477):37.014(4)]"16"

Кочубей Тетяна Дмитрівна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-9104-8442>,

докторка педагогічних наук, професорка,

головна наукова співробітниця,

відділ педагогічного джерелознавства та біографістики,

Державна науково-педагогічна бібліотека України

імені В. О. Сухомлинського,

Київ, Україна

e-mail: udfu_tania@ukr.net

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КНИГОВИДАННЯ У XVII СТОЛІТТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ

Висвітлено окремі аспекти проблеми розвитку українського книгодрукування у XVII ст., зацентовано увагу на виникненні та поширенні мережі друкарень і бібліотек. Встановлено, що наслідком таких перетворень стало піднесення ролі освіченості серед народу.

Ключові слова: книгодрукування, друкарні, навчальні книги, освіта,

культурно-освітні процеси.

Економічне становище Києва, духовні традиції, зв'язки з різними землями та містами України у XVII ст. зумовили його відродження не тільки як усеукраїнського центру православ'я, а й як вагомого освітнього центру. Останнє було пов'язане насамперед з виникненням і поширенням мережі друкарень. Із цього приводу С. Голубєв (1882) зазначав, що в історії людства взагалі і кожного народу зокрема книгодрукування є одним із найважливіших рушіїв освіти. Друкарні задовольняли одну із основних потреб – швидкий і широкий обмін ідеями між тими, хто їх продукує, і тими, хто їх засвоює і впроваджує в практику, а також були культурно-освітніми установами, які поширювали освіту серед народу та мали вагомий освітньо-культурний потенціал.

Усі давні друкарні дбали про поширення освіти серед широких верств населення. Першою на українських землях була заснована у 1573 р. друкарня Іваном Федоровим у Львові. В XVII ст. друкарні діяли у Львові, Острозі, Стратині, Крилосі, Луцьку, Угорцях, Уневі, Заблудові, Перемишлі, Новгороді-Сіверському, Києві тощо. До кінця XVII ст. в Україні нараховувалося близько 20 друкарень, які відігравали значну роль у змаганнях православної церкви з католицизмом і унією (С. Голубєв, 1882). У 1610 р. архімандрит Києво-Печерської лаври Єлисей Плетенецький згрупував навколо себе освічених священнослужителів Іова Борецького, Тарасія Земку, Захарія Копистенського, Памву Беринду та Лаврентія Зизанія з метою розпочати книгодрукування. Придбавши друкарський верстат, він упродовж 15 років видрукував близько 30 книг релігійного змісту. Це перевищило загальну кількість усіх книжок, надрукованих в Україні до того часу (О. Субтельний, 1993).

Усі друкарні того часу були культурно-освітніми установами, які не так дбали про прибутки, скільки про книгодрукування та поширення освіти серед народу. Особливо це стосувалося Києво-Печерської друкарні, навколо якої згуртовувалися кращі письменники та вчені того часу. Завданням Печерської Лаври було навчити грамотності не тільки український народ, але й весь православний світ. Видання Лаври поширювалися в Молдові, де «урядовою мовою була мова українська, а мовою церкви була латинська», а також на Афоні, в слов'янських монастирях.

За час настоятельства у Києво-Печерській лаврі Петра Могилі (кінець 1632 р. – перша половина 1633 р.) розпочався друк книг польською мовою. Першою такою книгою був панегірик, написаний студентами могилянської колеї П. Могилі. Крім книг релігійного змісту, у Печерській друкарні видавалися й світські книги, зокрема «Лексикон...» П. Беринди (1627), «Полуустави...» (1690) та ін. Незважаючи на втрати від пожеж у 1718, 1772, 1776 і 1788 рр., друкарня не переривала просвітницької діяльності впродовж 269 років свого існування.

Про географію розповсюдження книг із київської і львівської друкарень у третій чверті XVII ст. свідчить уміщений у «Киевской старине» за 1895 р. бібліографічний покажчик, в якому відзначається, що у 1894 р. В. Ейгорном була видана брошура обсягом 19 сторінок під назвою «Книги киевской и львовской печати въ Москве въ третью четверть XVII в.». У ній подано відомості про поширення книг київського друку в другій половині XVII ст. у Москві. Серед авторів цих видань названо Л. Барановича, І. Галятовського, І. Гізеля. Зазначимо, що Україна того часу друкувала не тільки суто церковно-богословську літературу, але й навчальні книги.

Стан друкарства в Україні XVII ст. І. Огієнком (1918) охарактеризовано так: «На Україні з'являється склад книжок, по містах закладаються великі бібліотеки. Широкою річкою пливають ці книжки з-за кордону, не меншою ж річкою пливають вони із своїх друкарень, яких тоді зародила сила, і коли ми читаємо українські книжки XVII віку, нас дивує величезна ерудиція їх авторів, дивує справжній науковий метод, дивна чистота логіки думок». Серед вагомих публікацій того часу варто згадати «Граматику» М. Смотрицького (1619), «Лексикон» П. Беринди (1627), перший підручник з історії «Синопис» (1674).

Зазначимо, що книгодрукування в Україні, його виникнення та розвиток значною мірою були зумовлені швидким зростанням мережі шкіл, гострою потребою в навчальних посібниках – букварях, граматиках, словниках. За даними Є. Мединського (1954), тільки Львівська братська друкарня з 1584 по 1722 рр. видала 34 237 букварів, 500 граматик, 200 примірників праці «Про виховання чад».

Віддаючи данину друкарням, варто також не оминати увагою значення бібліотек, які діяли при монастирях і церквах, у просвітництві народу та поширенні богословсько-педагогічної думки. Як зазначається у «Звіті Волинського Церковно-

Археологічного Товариства в 1899 році», у Дерманському, Городищенському і Любарському монастирських храмах знайдені пам'ятки старовинного письма та друкарства. Зокрема, у бібліотеці Дерманського монастиря виявлено 26 номерів старовинних рукописних книг, які сягають XIV–XV ст. Серед декількох сотень стародруків різними мовами подаються такі бібліографічні рідкості, як Дерманський Октоїх 1610 р., Рохманівське Євангеліє учительне 1618 р. Багато книг із автографами та помітками на полях М. Смотрицького, які дають багатий матеріал щодо ерудиції, наукових інтересів і біографії цього видатного діяча церковної історії та просвітництва Волині. Як зазначається у звіті про охорону книжкових фондів, у бібліотеці Любарського жіночого монастиря зберігалось багато різного роду «вчених» богословських трактатів, писаних у різних монастирях Волині та суміжних з нею землях монахами-василіанами.

Наведений нами огляд книгодрукування та розповсюдження друкованої продукції засвідчує, що книга, причому не тільки церковна, а й навчальна, відігравала вагомую роль у культурно-освітньому житті українського суспільства XVII ст. Саме навчальна книга сприяла поширенню освіти, що є свідченням затребуваності останньої.

UDC 002.2(477):37.014(4)]"16"

Tetiana Kochubei,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-9104-8442>,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Senior Researcher,

Department of Pedagogical Source Studies and Biographical Studies,

V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: udpu_tania@ukr.net

THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BOOK PUBLISHING IN THE 17th CENTURY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN CULTURAL AND EDUCATIONAL PROCESSES

Certain aspects of the problem of the development of Ukrainian book printing in the 17th century are highlighted, attention is focused on the emergence and spread of a network of printing houses and libraries. It was established that the consequence of such transformations was the elevation of the role of education among the people.

Keywords: book printing, printing houses, educational books, education, cultural

and educational processes.

УДК 930.2:[821.161.2-193.09:629.6

Курганова Олена Юрїївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>,

докторка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olena.kurganova@gmail.com

ГЕРАЛЬДИЧНА ПОЕЗІЯ ЯК ПАМ'ЯТКА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ

Окреслено проблему археографічного дослідження української геральдичної поезії. Наголошено на важливості співпраці бібліотечних установ у популяризації книжкових пам'яток.

Ключові слова: геральдична поезія, українські стародруки, бібліотечний фонд, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, репринтні видання.

Геральдична поезія – короткі віршовані твори, що тлумачать символіку гербового зображення, прославляючи чесноти його власника. В українських стародруках геральдичні композиції були традиційним елементом художнього оформлення та водночас способом вшанування мецената видання. Ошатні гравюри із зображенням герба та поетичним текстом прикрашали звороти титульних аркушів значної частини книг, виданих на теренах України протягом XVII – першої половини XVIII ст.

Адресатами української геральдичної поезії були представники давніх родин української шляхти, що мали вплив на розвиток національної культури та освіти. За особливостями художньої форми тексти української геральдичної поезії відносять до жанру барокової епіграми. Джерелознавчий потенціал цих віршів полягає в тому, що вони відображають історію українського меценатства, транслюють ціннісні орієнтири ранньомодерних книжників, демонструють лексичне багатство та вишуканість барокової поетичної мови. Відповідно, українська геральдична поезія становить інтерес не лише

для фахівців різних галузей гуманітарного профілю, а й для широкого кола читачів.

Введенням української геральдичної поезії в широкий науковий обіг сучасний читач завдячує археографічній і бібліографічній роботі цілої низки дослідників, які, вивчаючи різні бібліотечні фонди стародруків, фіксували дані про вірші у каталогах, публікували повнотекстові цитати та репринтні копії геральдичних віршів із рідкісних і малодоступних видань, укладали антології та хрестоматії барокової поезії. Найбільш цитованими в сучасних наукових дослідженнях є антології «Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст.» (1978) та «Українська поезія: середина XVII ст.» (1992), де староукраїнські поетичні тексти відтворено зі збереженням мовних особливостей оригіналу. Велика добірка польськомовної української геральдичної поезії представлена також у виданих за кордоном антологіях «Die Älteste ostslawische Kunstdichtung 1575–1647» (1976–1977) і «Roksolański Parnas. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku» (1998). Вагомим внеском у дослідження та популяризацію української геральдичної поезії серед ширшого читачького загалу є укладена В. Шевчуком збірка перекладів геральдичної та епітафічної поезії «Гімни і трени: українська геральдична та пропам'ятна поезія XVI – XVIII ст.», підготовлена до друку видавництвом «Кліо». Перша частина цієї збірки містить переклади найбільшої на сьогодні добірки текстів української геральдичної поезії. З різних стародрукованих і рукописних першоджерел, репринтних перевидань, історико-книгознавчих досліджень і антологій В. Шевчук зібрав понад 100 зразків жанру геральдичної поезії староукраїнською, польською та латинською мовами. Переклади цих текстів на сучасну українську мову в збірці доповнено бібліографічним посиланням на першоджерело. Відтак, «Гімни і трени» В. Шевчука є виданням, в якому зібрано багату джерельну базу текстів української геральдичної поезії, що відображає повний цикл розвитку цього жанру: від зародження в другій половині XVI ст. до трансформації та поступового згасання у XVIII ст.

Висока джерелознавча цінність збірки «Гімни і трени» полягає в тому, що для її ілюстрування видавництво «Кліо» використало понад 60 репринтних копій першодруків геральдичних віршів. Тобто до більшості перекладів геральдичних віршів додано ілюстрацію із текстом оригіналу. Це дозволяє читачеві ознайомитися із тими

пам'ятками книжкової культури Бароко, які нині зберігаються в спеціалізованих бібліотечних фондах.

Реалізація такого грандіозного проєкту ілюстрованого перевидання української геральдичної поезії стала можливою завдяки партнерській співпраці видавництва «Кліо» із низкою провідних українських установ-фондоутримувачів стародруків. Матеріали для ілюстрування збірки «Гімни і трени» надали Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (ЛННБУ), Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького (НМЛ), Музей книги і друкарства України, Національна історична бібліотека України (НІБУ), Одеська національна наукова бібліотека та Чернігівський обласний історичний музей імені В. В. Тарновського. Більшість ілюстрацій до текстів геральдичної поезії (понад 40) видавництво обрало із примірників фонду НБУВ. Проте участь кожної із книгозбірень-партнерів проєкту була надзвичайно важливою. Наприклад, завдяки співпраці із ЛННБУ збірку «Гімни і трени» було доповнено репринтною копією польськомовного вірша на герб Чарторійських із чи не єдиного в Україні примірника видання «Traktat o duszy» Касіяна Саковича 1625 р. Рідкісним виявився й першодрук вірша на герб П. Могили із львівського видання Тріодь цвітна 1642 р., що зберігся лише в одному примірнику із фонду НМЛ, хоч саме видання представлене в багатьох бібліотечних фондах України. Із примірника видання дерманського Октоїха 1604 р. із фонду НІБУ було обрано найкраще збережений серед представлених в українських бібліотеках першодрук вірша Дем'яна Наливайка на герб Острозьких.

Тобто попри тривалу традицію дослідження та велику кількість перевидань текстів української геральдичної поезії, першодруки цих віршів досі лишаються малодоступними для читацького загалу та потребують археографічного виявлення у різних бібліотечних фондах. Ініційований видавництвом «Кліо» проєкт репринтного перевидання автентичних текстів геральдичних віршів у якості ілюстрацій до їхніх перекладів є вагомим внеском у популяризацію книжкових пам'яток українського бароко.

UDC 930.2:[821.161.2-193.09:629.6

Olena Kurhanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>,

Doctor of historical sciences, Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadkyi National library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: olena.kurganova@gmail.com

HERALDIC POETRY AS A MONUMENT OF THE HISTORY OF UKRAINIAN BOOK PRINTING

The article discusses the issue of archaeological research on Ukrainian heraldic poetry. The importance of cooperation between library institutions in promoting book monuments is emphasized.

Keywords: heraldic poetry, Ukrainian old printed editions, library collection, Vernadskyi National library of Ukraine, reprint editions.

УДК 094(477.83-25-82)"1764":027.54(477.411-81)НБУВ

Максимчук Ольга Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>,

кандидатка філологічних наук,

наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

РІДКІСНИЙ ЗБІРНИК МІРАКУЛ «DAR WDZIĘCZNOŚCI» (ЛЬВІВ, 1764) З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Подано загальний бібліографічний опис примірника видання «Dag wdzięczności» (Львів, друкарня І. Филиповича, 1764), що зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Висунуто припущення щодо упорядника збірки – унійного священника Антонія Левинського (бл. 1710–1778).

Ключові слова: Барська ікона Богородиці, міракули, стародрук, Антоній Левинський, Іван Филипович.

Міракули – це оповідання про чуда, явлені святими, Богородицею, Христом, зокрема через чудотворні образи чи інші

реліквії. Міракули набули поширення у європейській літературі ще від часів Середньовіччя. Християнська картина світу інкорпоровувала в себе чудеса святих як те, що походить від Бога і є доказом Його всемогутності. Епоха Реформації привнесла посилення раціоналізму та деяку долю скепсису стосовно віри в чудеса. У посттридентську епоху посилюється «доказова» функція чуда. Тож, вірогідно, піднесення інтересу до міракул в Україні в XVII ст. пояснюється розвитком полемічного дискурсу в українській ранньомодерній культурі – необхідністю доводити правдивість своєї віри та істинність церкви, доказом чого і мали бути чуда місцевошанованих святих. Така тенденція також суголосна посиленню уваги до місцевого, передовсім київського контексту, що виражалося у розбудові православними ієрархами України власного киевоцентричного пантеону святих і переліку святих. Таким чином, міракули могли створюватися на підтвердження святості та особливої благодаті тієї чи іншої реліквії або санктуарію, а відтак і церковної інституції, що ними розпоряджалася (про специфічні «змагання» між представниками українських церков східного обряду в публікації локальних чуд, зокрема, йдеться у статті Наталі Яковенко «Битва за душі»: Конкуренція Богородичних чуд між уніятами та православними у 17 ст. (від Теодозія Боровика до Йоанікія Галятовського)», в часописі «Harvard Ukrainian Studies», № 32/33 (2: ЖНИВА), 2011–2014).

Занотовування чуд і видання їх у вигляді збірників міракул мало місце як у православному, так і в католицькому та греко-католицькому релігійному середовищі на теренах України. У підпорядкованих Риму церквах ця тенденція також корелювала з практикою коронації богородичних ікон. Наприклад, описи чуд коронованих ікон містяться в таких унійних виданнях як «Гора Почаївська» (неодноразово виходила українською та польською мовами впродовж XVIII – на початку XIX ст.; перше видання «Гори Почаївської» з історією обителі датоване 1742 р., сама коронація ікони Почаївської Богородиці відбулася у 1773 р., але детальний переказ чудотворення за посередництва образу міститься уже у виданні 1772 р.), «Phoenix redivivus» (існує кілька видань, зокрема: Львів, 1653 і Замостя, 1646 і 1684) та опублікована на його основі «Koronasya sudownego obrazu... Maryi Panny» (Бердичів, 1780) – обидва присвячені Холмській Богородиці (з м. Хелм, тепер Польща, етнічні українські терени).

До унійних збірників міракул належить також книжка «Dar wdzięczności» (Львів, 1764), що містить чуда ікони Барської Богородиці. Це видання представлено у фонді відділу стародруків НБУВ в одному примірнику (шифр In 6763). У праці Я. Запаса та Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні» згадано лише про один збережений екземпляр із фондів теперішнього Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького; примірник із НБУВ там не вказано.

Видання, що має повну назву «Dar wdzięczności Najiaśniejszey Monarchini Nieba y Ziemi Krolowej Nauświętszey Maryi Pannie y Matce Boskiej w obrazie Jey w Cerkwi Parochialney murowaney Barskiej cudownie Łaskami słyńczym od Przełożonego tey że Cerkwi», надрукував у Львові Іван (Ян) Филипович, друкар і гравер середини XVIII ст. Книжка форматом у четвірку, нараховує 32 нумеровані аркуші, зокрема окремий аркуш із гравірованим зображенням чудотворного образу Барської Богородиці. За структурою видання складається з титульного аркуша, друкованого в одну фарбу, непідписаної посвяти («Dedyкасу»), у якій упорядник офірує свою працю самій Діві Марії, декрету (розпорядження щодо ікони) львівського греко-католицького єпископа Лева Шептицького (у майбутньому – митрополита Київського, Галицького і всієї Русі, роки життя 1717–1779), цільносторінкової гравюри з Богородицею та власне міракул. У посвяті упорядник визнає провідну роль єпископа Лева Шептицького у збиранні чуд і їх публікації. Це засвідчує декрет останнього, датований 26 липня 1756 р., у якому єпископ закликає збирати свідчення про чуда під присягою і записувати їх до спеціальної книги.

Усього у збірці зафіксовано 82 чуда, кожне з них датоване. Їхній перелік стосується періоду від 1750 до 7 березня 1764 року, усе в хронологічній послідовності. Верхня межа – рік публікації видання, отже, останні чуда до нього долучили незадовго до його друку. Нижня межа відповідає заявленій Л. Шептицьким інформації про те, що про чудотворність образу Барської Богородиці почали говорити за шість років до самого декрету.

Окрім дати, в міракулах вказано ім'я, а також часто – статус і місце проживання людини, із якою воно сталося і яка це чудо засвідчує. Така скрупульозність означає, що упорядник прагнув дотриматися усіх формальних вимог і долучити до збірки лише ті чуда, які можна верифікувати.

Наприкінці книги зазначено, що вона друкується з дозволу єпископа на славу Божу Антонієм Левинським, львівським офіціалом («Antonius Lewiński, vicarius in spiritualibus et officialis generalis leopoliensis»). Посада офіціала, чи генерального вікарія, означала, що він міг діяти як уповноважений від імені єпископа, зокрема вирішувати юридичні справи, та допомагати йому керувати дієцезією. Припускаємо, що саме А. Левинський був автором анонімної присвяти, а отже, його можна вважати й упорядником цієї праці, яка зазвичай вказується у бібліографії без зазначення авторства.

Антоній Левинський (бл. 1710–1778) – унійний священник, настоятель собору св. Юра та Успенської церкви у Львові, був близький до Афанасія та Лева Шептицьких, власник великої приватної бібліотеки; брав участь у правових спорах, формував збірники документів, зокрема парохіальних і монастирських (більш детально див. статтю В. Кметя з видання «Енциклопедія Львова», Львів, 2012, т. 4, с. 44–45). Цілком закономірно, що такий рід його діяльності та особисте знайомство з Левом Шептицьким зумовили те, що саме Левинський узявся за упорядкування та сприяв виданню збірки міракул Барської Богородиці.

Графічне оформлення видання «Dag wdzięczności» здійснювалося, очевидно, самим видавцем: приклад І. Филиповича унікальний тим, що він був чи не єдиним гравером того часу, який мав власну друкарню. Мідерит роботи Филиповича із зображенням образу Барської Богородиці розміщений на арк. 6 нenum. примірника. Іконографічний тип – Одигітрія (Марія вказує рукою на Ісуса). Детально відтворено мафорій Марії, прикрашений пишним бароковим орнаментом із зображенням квітів. Богонемовля однією рукою тримає розгорнуту книгу, іншою – торкається підборіддя Матері. Внизу у картуші підпис церковнослов'янською: «Истин[н]ое изображение Чудотворной Икони Пр[е]с[в]ятой Б[огороди]ци въ Барѣ Градѣ Благодатми сияющей». Отже, гравер засвідчує, що його робота точно відтворює шановану ікону.

Вгорі гравюри у картуші стилізована анаграма імені Марії, увінчана хрестом. Внизу підпис «I. Filipowicz Delin[caavit] Leopoli». На відміну від деяких інших богородичних образів у Филиповича, скажімо Богородиці Бердичівської чи Львівської, тут Марія та Ісус не мають корон, адже Барська ікона не була укоронована, хоча саме

видання чуд, здійснених за її посередництва, можливо, і було кроком на шляху до цього процесу.

Оскільки примірники цього видання вкрай рідкісні, гравюра Барської Богородиці не має належного представлення у спеціалізованих каталогах. Так, вона не згадується серед робіт Филиповича у каталогах Д. Ровинського («Подробный словарь русских гравированных пластинок XVI–XIX вв.»), П. Попова («Матеріали до словника українських гравірів») та Е. Раствецького («Słownik rytowników polskich»). Однак варто зазначити, що серед робіт Филиповича чимало мідеритів із зображенням чудотворних богородичних образів із теренів Речі Посполитої. Ймовірно, гравюра з Барською Богородицею, як і інші подібні мідерити Филиповича з образами святих, призначалися не тільки для ілюстрування видань, а й для розповсюдження у вигляді окремих відбитків.

Окрім ілюстрації, видання «Dar wdzięczności» прикрашене також гравірованою заставкою (арк. 7 нenum.), що знаменує початок цикла міракул. Заставка оздоблена рослинними мотивами; у середнику – аббревіатура IHS (Iesus Hominum Salvator – Ісус Спаситель Людства). Ця ж заставка використовується і в інших виданнях Филиповича.

Примірник містить кілька власницьких записів, зокрема один із них на верхньому форзаці засвідчує ім'я попереднього власника: «Te cuda Barskey matki najswiętszey Imę Pana Sumakowicza».

Зважаючи на рідкісність «Dar wdzięczności», планується оцифрування цього примірника та публікація цифрової копії на ресурсах НБУВ.

UDC 094(477.83-25-82)"1764":027.54(477.411-81)НБУВ

Olha Maksymchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>,

Candidate of Philological Sciences, Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadkyi National library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

**A RARE COPY OF THE COLLECTION OF MIRACLES
DAR WDZIĘCZNOŚCI (LVIV, 1764) FROM THE FUNDS
OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The thesis presents general bibliographic description of a copy of the rare edition entitled *Dar wdzięczności* (Lviv, I. Fylypovych, 1764), kept in the department of ancient and rare books of the VNLU. It is suggested that the compiler of the book is Antonii Levynskyi (approx. 1710–1778), a Ukrainian Greek Catholic priest. *Keywords*: Bar icon of the Mother of God, miracles, early printed book, Antonii Levynskyi, Ivan Fylypovych.

УДК 094.1(477-82)"15":027.5(474.5.411-81)

Морозова Наджда,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1228-6021>,

докторка гуманітарних наук,

провідна наукова співробітниця,

Центр із вивчення писемної спадщини,

Інститут литовської мови,

Вільнюс, Литва

e-mail: nadja.moroz@gmail.com

УКРАЇНСЬКІ ВИДАННЯ ІВАНА ФЕДОРОВА У БІБЛІОТЕКАХ ВІЛЬНЮСА

У доповіді узагальнено відомості про сім примірників українських друків Івана Федорова, представлених у бібліотеках Вільнюса: по три примірники з Бібліотеки Вільнюського університету та Литовської Національної бібліотеки ім. М. Мажвідаса, одне – з Бібліотеки Академії наук Литви ім. Врублевських.

Ключові слова: Іван Федоров, Острозька Біблія 1581 р., Львівський Апостол 1574 р., Острозький Новий Завіт із Псалтирем 1580 р., стародруки, Вільнюс.

У державних бібліотеках Вільнюса на сьогодні відомі сім примірників українських видань Івана Федорова та Петра Мстиславця: Апостол (Львів, 1574), Новий Завіт із Псалтирем (Острог, 1580) і Біблія (Острог, 1581) зберігаються у Бібліотеці Вільнюського університету (Vilniaus universiteto Biblioteka); Апостол (Львів, 1574), Новий Завіт із Псалтирем (Острог, 1580) і Біблія (Острог, 1581) – у Національній бібліотеці Литви ім. М. Мажвідаса (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; далі – ЛНБ), Біблія (Острог, 1581) – у Бібліотеці ім. Врублевських Академії наук Литви (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka). Крім того, у Бібліотеці Вільнюського університету зберігається Євангеліє

Учительне (Заблудів, 1569), а також два вільнюських друки Петра Мстиславця: Євангеліє (Вільнюс, 1575; 2 примірники) і Псалтир (Вільнюс, 1576). Коротка інформація про ці книги (часто тільки відомості про наявність примірника) міститься в різних каталогах, однак до цього часу не систематизована. Мета даної доповіді – узагальнити відомості про ці стародруки.

Українські видання Івана Федорова та Петра Мстиславця, що зберігаються у Бібліотеці Вільнюського університету, детально описані в каталозі «Vilniaus universiteto bibliotekos kirilikos leidinių kolekcija: 1525–1839. Katalogas», укладач І. Кажуро (Вільнюс, 2013; Апостол – № 8, Острозька Біблія – № 22, Новий Завіт із Псалтирем – № 125). Узагальнюючи та дещо уточнюючи вміщену тут інформацію, варто відзначити, що усі три стародруки мають нелитовське походження. Львівський Апостол (шифр зберігання Rk151) і Острозьку Біблію (шифр Rk155) купив і передав у бібліотеку П. Бессонов (про це пише О. Миловидов в «Описании славяно-русских старопечатных книг Виленской публичной библиотеки (1491–1800 гг.)» (Вільнюс, 1908, с. 20); на форзацних аркушах книги збереглися записи олівцем про купівлю їх Бессоновим). Острозька Біблія була придбана у Москві, місце купівлі Апостола не вказане, але можна обережно припустити і його московське походження. Оправи цих книг (із клеймом «Книга глаголемая») також свідчать про російське побутування. Обидва примірники, вочевидь, були привезені у Вільнюс близько 1855–1856 рр., коли П. Бессонов працював у Віленській публічній бібліотеці. Університетський примірник Нового Завіту (шифр Rk299) раніше зберігався в Російській державній бібліотеці, а оскільки там було кілька примірників цього видання, «7-й екземпляр» в радянські роки було передано у Вільнюс. Ця книга походить зі збірки відомого українського бібліофіла, полтавського поміщика Івана Лукашевича (1811–1860): на форзацному аркуші є екслібрис бібліотеки І. Лукашевича. Після смерті власника у 1870 р. його бібліотеку придбав Московський Публічний і Рум'янцевський музей, і таким чином цей примірник Нового Завіту з Псалтирем опинився в Москві. Він, очевидно, українського походження, оскільки в ньому наприкінці під сигнетом є запис скорописом «[7]158 [1650] году июля в [14] день продал сию книгу Новой Савѣт Б(о)гоявлению и Николы Чюдотворца Николы что в Мыльниках...». Імовірно, йдеться про село Мильники Ніжинського району Чернігівської області, в якому була

Микільська церква (див. <http://www.surnameindex.info/info/chernigov/nezhin/mylniki/index.html>). Якщо це припущення вірне, то зазначений примірник у середині XVII в. перебував на території Ніжинського полку в Гетьманщині. Пізніших відомостей про те, кому належала ця книга до І. Лукашевича, немає.

Примірник Острозької Біблії (шифр Р-16/2-23), що зберігається в Бібліотеці ім. Врублевських Академії наук Литви, найкраще відомий фахівцям, хоча до цього часу детально не описаний. Книга місцевого походження, первісно належала Київському митрополиту та Полоцькому архієпископу Анастасію Антонію Селяві, який довгий час жив у Вільнюсі. На титульному аркуші Біблії є запис, виконаний не раніше 1642 р.: «Ex libris Antonij Sielawa Metripoliteae Kiowien Archiepi Polocen.». У 1758 р. книга фіксується у бібліотеці Жировицького монастиря (має відповідний поаркушний запис і характерні жировицькі шифри), у середині XIX в. опиняється у Вільнюсі в бібліотеці Православної духовної семінарії, а у 1940 р. потрапляє у фонди Бібліотеки Академії наук Литви (про це: Тумялис Ю. Г. Некоторые экземпляры Острожской Библии в книгохранилищах Литвы // Федоровские чтения: 1981. Москва, 1985, с. 203–204).

Три фєдорівських видання зберігаються у Національній бібліотеці Литви. Оскільки ця кирилична збірка практично невідома фахівцям, спочатку хочу коротко представити всю колекцію. На сьогодні вона нараховує більше 400 примірників. Рукописна частина (45 книг) була коротко описана у 2002 г. (див.: Н. Морозова, С. Темчин, Церковнославянские рукописи Национальной библиотеки Литвы им. М. Мажвидаса (предварительный список) // Slavistica Vilnensis, 2002 (Kalbotyra 51/2). 2002, 117–134), а стародруки тільки зараз вводяться в науковий обіг (до цього був лише невеликий підручний картковий каталог; кілька книг перераховані у статті: Ярошевич-Переславцев З. Старообрядческие книги в собраниях вильнюсских библиотек // Lietuvos sentikiai: duomenys ir tyrimai. 1996–1997 / Čiubrinskas V. ir kt. (red.). Vilnius, 1998, 66–67).

Частину видань було передано у бібліотеку у 1992 р. після об'єднання Литовської книжкової палати з ЛНБ (на них є штампи книгосховища Литовської книжкової палати СРСР). Стародруки та рукописи також закупувалися через букіністичні й антикварні магазини країни, а деякі книги поповнили колекцію завдяки програмам обміну тощо. До колекції увійшли видання другої

половини XVI – початку XX ст. Віленських, Гродненської, Могильовської, Острозької, Почаївської, Львівської, Чернігівської й інших друкарень, університетської типографії у Будимі (Австро-Угорщина), друкарень Снаговського монастиря (Валахія), Києво-Печерської лаври, Московського печатного двору і його правонаступниці – Синодальної друкарні, а також ряду старообрядницьких друкарень.

У 2006 р. ця колекція документів кінця XIV – першої половини XX ст., написаних переважно церковнослов'янською мовою, була включена в Литовський національний реєстр програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (свідectво регіонального значення).

Колекція містить велику кількість українських видань другої половини XVI–XIX ст. церковнослов'янською і рутенською мовами. У ЛНБ зберігаються острозькі та львівські видання І. Федорова та П. Мстиславця, дуже рідкісне почаївське «Последование часов царских» першої половини XVIII ст., численні видання друкарень Києво-Печерської і Почаївської лавр та ін.

Примірник львівського Апостола (інв. н. 24/9490) зі збірки ЛНБ – без оправи, дефектний: у ньому бракує початку, кінця та кількох аркушів у середині, проте він надійно ідентифікується за характерними кодикологічними ознаками. На жаль, у ньому немає ніяких провенієнційних записів, проте разом із книгою зберігається аркуш паперу із записом кульковою ручкою другої половини XX ст.: «Веденкины Ефросинья Максимовна и Анна Павловна с. Колодясы Хвастовическ[ого] р-на Калужской области / Апостол, Львов, тип. Ивана Фёдорова. 15 II 1974 г.». Можливо, це й були останні власники примірника Апостола до потрапляння в ЛНБ.

Примірник Острозької Біблії (інв. н. R1) поповнив фонди ЛНБ у 1982 р. На ньому був великий власницький запис 1607 р. про отримання книги, однак вся персональна інформація (ім'я власника, місце і т. п.) ретельно затерта і без спеціального обладнання не прочитується. Примірник практично повний (відсутні кілька перших аркушів відновлені вручну). Ймовірно, книга востаннє була оправлена в Москві на початку XX ст. в одній зі старообрядницьких палітурень, звідки пізніше й була привезена в Литву. За деякими відомостями, ця Біблія належала голові Вищої Старообрядницької ради Литовської РСР Івану Ісаєвичу Єгорову. Поряд із іншими вільнюськими екземплярами Острозької Біблії він врахований

у книзі: Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. Львів, 1989, с. 160.

У ЛНБ також є примірник Нового Завіту з Псалтирем (інв. н. R740) у ошатній ранній (кінця XVI – першої половини XVII ст.) оригінальній оправі, мабуть місцевого виробництва (доволі близькі клейма середника і деяких басм представлені в альбомі оправ Е. Лауцявічюса: *Laucevičius E. XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose = Книжные переплеты XV–XVIII веков в библиотеках Литвы = Lithuanian library bookbindings in the 15th–18th centuries.* Vilnius, 1976). Книга прекрасно збереглася без будь-яких текстових втрат. У ній є літургійна розмітка, виконана червоним чорнилом дрібним каліграфічним півуставом початку XVII ст. Тоді примірник знаходився в Україні: на форзаці є запис XVII ст. польською мовою з характерним українським озвученням літери «ять» як «і»: «Nowy zawit... Peczaty Oustrozkoу». Подальша доля книги до її надходження в ЛНБ невідома.

На завершення варто сказати, що більшість вільнюських примірників враховані у зведених каталогах О. Гусевої (2003) та Є. Немировського (2011): О. Гусева не знала про Новий Завіт із Псалтирем із ЛНБ, Є. Немировський не зафіксував Острозьку Біблію з ЛНБ. Львівський Апостол і Острозький Новий Завіт із Псалтирем зі збірки Вільнюського університету зафіксовані у зведеному каталозі українських стародруків Я. Запаса і Я. Ісаєвича.

UDC 094.1(477-82)"15":027.5(474.5.411-81)

Nadežda Morozova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1228-6021>,

Doctor of Humanities, Principal Researcher,

Research Centre of Written Heritage,

Institute of the Lithuanian Language,

Vilnius, Lithuania

e-mail: nadja.moroz@gmail.com

UKRAINIAN EDITIONS OF IVAN FEDOROV IN VILNIUS LIBRARIES

The report summarizes information about seven copies of Ivan Fedorov's Ukrainian prints presented in Vilnius libraries. Three copies are from Vilnius University Library and Martynas Mažvydas National Library of Lithuania; one copy is from the Wroblewsky Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

Keywords: Ivan Fedorov, Ostrog Bible 1581, Lviv Apostle 1574, Ostrog New Testament with Psalter 1580, Old printed books, Vilnius.

УДК 09(477)"14/17":050(438)"2024"
Охріменко Олександр Святославович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5646-4133>,
кандидат історичних наук, викладач,
Київська школа економіки,
Київ, Україна
e-mail: ohrimenkosasha@gmail.com

КНИЖКОВА СПАДЩИНА У НЕБЕЗПЕЦІ: СПЕЦІАЛЬНЕ ЧИСЛО «Z BADAŃ NAD KSIĄŻKĄ» (2024)

Доповідь присвячена огляду випуску 18(1) польського наукового часопису «Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi», що складається з семи статей українських науковців і стосується книжкової спадщини України XV–XVIII ст.

Ключові слова: науковий журнал, книжкова спадщина, українська книжкова спадщина, ранньомодерна Україна.

Унаслідок щоденних воєнних дій в Україні світова книжкова спадщина перебуває під загрозою знищення. Через війну Російської Федерації проти України (2014 р. – донині) знищені численні заклади культури. Зокрема, 12 березня 2022 року руйнацій зазнала Харківська державна наукова бібліотека України імені В. Г. Короленка, а 10 жовтня 2022 року постраждали історичні корпуси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Наукової бібліотеки імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Це актуалізує дослідження української книжкової спадщини та посилює міжнародну наукову співпрацю, зокрема з Республікою Польща.

Науковий журнал «Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi» у січні 2023 року ініціював створення окремого випуску про українську книжкову спадщину та дослідження українських вчених, щоб підсилити їхній голос. Випуск 18(1) у 2024 році є результатом такої співпраці. Запрошеним редактором цього номеру став доктор філософії отець Методій (Станіслав) Волощенко, Архімандрит Вселенського Престолу. Разом із редакторкою, професоркою, докторкою габілітованою Агнешкою Хамерою-Новак був організований процес добору матеріалів і подвійне «сліпе» рецензування тощо.

Спеціальне число часопису нараховує сім статей, написаних англійською мовою. Автори – вчені з Національної академії наук України, Українського католицького університету та Національного інституту імені Оссолінських.

У дослідженні Станіслава Волощенка «Колофони кириличних кодексів як унікальний соціокультурний феномен раннього нового часу» проаналізовано 70 колофонів із рукописів XV–XVI ст. У статті йдеться про типологію колофонів і їх зміст. За підсумками аналізу цих джерел встановлено авторські сентенції писарів, які пояснювали свій досвід у ремеслі чи охарактеризовували бачення власної місії, писали настанови читачам або заклики виправляти можливі огріхи тексту.

Статті Наталії Бондар і Ольги Ткачук присвячено фрагментам: перша поділилася власним досвідом атрибуції книжкових фрагментів із колекції Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а друга – віднайшла 42 книги і встановила, що вони належали українським громадським і церковним інституціям.

Ольга Максимчук досліджує рукописний кириличний кодекс XVII ст. «Вінець Христовий» Антонія Радивиловського з колекції НБУВ. Наталя Заболотна також знайомить нас із колекцією НБУВ через книговидавничу спадщину двох друкарських осередків, які функціонували при чернечих спільнотах в Уневі та Почаєві.

Іван Альмес порушив проблематику уніфікації книг богослужбового змісту в Унійній Церкві після Замойського Синоду 1720 р. За матеріалами інвентарних описів майна і протоколами візитаційного обстеження храмів дослідник простежив виконання приписів згаданого Синоду. Кризь призму тексту та образу Світлана Потапенко актуалізувала гетьманський панегірик і портрети-гравюри із родинної колекції Розумовських.

Науковий журнал «Z Badań nad Książką i Księgozbiórami Historycznymi» є рецензованим виданням (Scopus), що має високі рейтинги у міжнародних базах даних. Публікації українських вчених у його спеціальному випуску допомагають розвивати книгознавство в Україні та наголосити на актуальних проблемах, з якими зітнулася наукова спільнота у час активних воєнних дій.

UDC 09(477)"14/17":050(438)"2024"

Oleksandr Okhrimenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5646-4133>,

Doctor of Philosophy, Lecturer,
Kyiv School of Economics,
Kyiv, Ukraine
e-mail: ohrimenkoshasha@gmail.com

**BOOK HERITAGE IN DANGER:
PECIAL ISSUE «Z BADAŃ NAD KSIĄŻKĄ» (2024)**

The paper is dedicated to the review of issue 18 (1) of the Polish scientific journal *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*, which consists of seven articles by Ukrainian scholars and concerns the book heritage of Ukraine in the 15th–18th centuries.

Keywords: scientific journal, book heritage, Ukrainian book heritage, early modern Ukraine.

УДК 050:378.4](477.54-25)"1824/1825"

Петренко-Момотенко Оксана Валеріївна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5788-8192>,
кандидатка історичних наук,
молодша наукова співробітниця,
відділ стародруків та рідкісних видань,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: o-petrenko@ukr.net

**ВИСВІТЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ТА ХАРКІВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ
НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «УКРАЇНСЬКИЙ
ЖУРНАЛ» (1824–1825)**

Розглянуто висвітлення навчально-освітньої діяльності Харківського університету та Харківського навчального округу на сторінках «Українського журналу». Узагальнено характер відомостей у часописі про Харківський навчальний округ. Визначено дату першої публікації про таблиці успішності учнів.

Ключові слова: «Український журнал», Харківський університет, Харківський навчальний округ, навчальний заклад, навчально-освітня діяльність, таблиць успішності учня.

У січні 2024 р. виповнилося 200 років від дати заснування одного з первістків періодики на вітчизняних теренах – часопису «Український журнал», що видавався Харківським університетом. Цей журнал безперервно виходив двічі на місяць упродовж 1824–1825 рр. Загалом за два роки вийшло сорок вісім номерів, з них шість випусків спарених: за 1824 р. № 19–20 та № 23–24 і за 1825 р. № 11–12 й усі подальші, починаючи з № 17–18 по 23–24. Окрім того, всі номери журналу виходили в межах частин, які містили по шість номерів у кожній з них і умовно відповідали календарним річним кварталам (січень–березень, квітень–червень, липень–вересень, жовтень–грудень). Тобто вийшло всього вісім частин часопису за вісім календарних річних кварталів за 1824–1825 рр.

Цей часопис став своєрідним продовженням першого періодичного видання Харківського університету – «Українського вісника» (1816–1819 рр.) – і був відомим серед широкого загалу, насамперед, як літературно-художній і суспільно-культурний журнал. Однак його структура дещо відрізнялася від структури «попередника»: позначення та розмежування рубрик в «Українському журналі» відбувалося завдяки їх нумерації, натомість в «Українському віснику» рубрики мали чіткі власні назви. Крім того, в «Українському журналі» кількість рубрик у межах різних номерів часто була різною й сумарно коливалася від шести до восьми.

У передмові до першого номера «Українського журналу» головний редактор О. В. Склабовський оголосив його ключову мету – поширення просвітницьких ідей про благочинність і християнські чесноти, розвиток загального смаку до вітчизняної словесності та всього, що стосується відомостей про Україну. При цьому редактор додатково акцентував увагу на тому, що означені прагнення передбачені «особенно въ местахъ, Харьковскому Учебному Округу подведомыхъ». Ще анонсувався намір публікувати короткі повідомлення та примітки щодо навчальної частини, тобто адміністративні матеріали Харківського навчального округу та Університету. В результаті такі матеріали було надруковано мало не в кожному другому номері «Українського журналу».

Харківський навчальний округ (дата створення 1803 р.) мав величезну територію та був першим і єдиним на початку ХІХ ст. навчальним округом із адміністративним центром на українських теренах. Губернії, які входили до його складу, включали не лише етнічно українські землі, а й інші території Російської імперії.

Періодично їх кількість змінювалася. Так, у липні 1824 р. на сторінках «Українського журналу» (частина III, № 14) вказано такі назви губерній: Слобідсько-Українська, Воронежська, Орловська, Курська, Чернігівська, Київська, Полтавська, Катеринославська, Херсонська, Таврійська, а також Земля Донських козаків і Земля Чорноморського війська. Натомість у вересні 1825 р. (частина VII, № 17–18) повідомлено про вибуття двох губерній (Воронезької й Орловської) та приєднання нових територій – Астраханської губернії та Кавказької, Бессарабської, Грузинської, Мінгрельської й Імеретинської областей.

Загалом у шістнадцяти з двадцяти чотирьох номерів журналу за 1824 р. було вміщено повідомлення, які висвітлювали різні аспекти навчально-освітньої діяльності в Харківському навчальному окрузі. У 1825 р. їх кількість значно зменшилася – лише в чотирьох номерах і в межах новоствореної умовної рубрики «Внутрішні відомості» була інформація про Харківський навчальний округ і його Університет.

Згадані повідомлення 1824–1825 рр. містили описи як загалом стану освіти в самому Харкові, так і окремих навчальних закладів округу – здебільшого згадувалися Харківський університет, Харківське товариство наук, Харківський інститут шляхетних дівчат, Студентське біблійне співтовариство та Слобідсько-Українська губерньська гімназія.

Зокрема, в одному з номерів журналу за 1824 р. (частина III, № 13) наведено відомості про стан освіти в Харкові та публічні іспити, які відбулися в червні і липні того ж року. Окрім того, в цьому тексті зафіксовано, що станом на липень 1824 р. у Харкові діяло дванадцять навчальних закладів: п'ять казенних (Університет, Інститут шляхетних дівчат, губерньська гімназія, повітове училище, духовна семінарія (раніше колегіум)) і сім приватних (Харківське училище дівчат, чотири чоловічі пансіони (Рейпольського, Коваленкова, Роберті, Робуша) та два жіночі пансіони (Делавінь і Шуберт)). Наступний номер (частина III, № 14) містив продовження огляду стану освіти в Харкові, але вже в Університеті, а саме: перелік навчальних предметів і послідовність проведення іспитів до них, а також перелік студентських поетичних і прозових творів, озвучених під час іспитів.

Завершення означеного опису освіти в Харкові за 1823–1824 навчальний рік було надруковано в п'ятнадцятому номері журналу, в якому директор училищ Слобідсько-Української губернії

узагальнив звітну інформацію щодо Гімназії, повітового училища, училища дівчат і чоловічих і жіночих пансіонів, у яких тоді навчалось шістсот вісімдесят вісім учнів. До публікації увійшли: деталізована інформація про розклад іспитів у пансіонах і гімназії; повідомлення про присутніх на іспитах поважних осіб і урочистості з такої нагоди; перелік мов (латинська, німецька, французька, російська) та інших предметів, з яких були іспити; деталізовані за різними критеріями статистичні відомості про учнів Гімназії, пансіонів і училищ.

Зрештою на сторінках «Українського журналу» в повідомленнях про навчальні заклади Харківського округу розміщували інформацію переважно організаційно-адміністративного характеру: звіти, витяги з текстів промов і огляд різних виступів, опис проведених урочистостей, відомості про кадрові зміни, оголошення про іспити («приватні», тобто закриті локальні в межах навчальних закладів, та «публічні», тобто відкриті загальні з допуском усіх бажаючих) і їх результати, різноманітні списки (членів товариств, дворян-жертводавців на користь навчальних закладів, викладацького складу, студентів та учнів) тощо. Іноді повідомлялося про відкриття в Харкові нових навчальних закладів, як то заснування Харківського кадетського корпусу (1824 р.) чи відкриття двох жіночих і двох чоловічих пансіонів.

Окремо слід відмітити, що в червні 1824 р. на сторінках «Українського журналу» редакція оприлюднила лист директора Слобідсько-Української губернської гімназії М. В. Лосева, в якому повідомлялося про закінчення іспитів та що кожному з учнів видадуть друковане «годи́чне свидете́льство» з приписом директора. У свідоцтві між лініями чи графами мали бути визначені успіхи учня з кожного предмету з підрахунками, скільки разів протягом року не знав своїх уроків і скільки разів взагалі не був у класі та якою була учнівська поведінка. Також Лосев через лист до редакції «Українського журналу» просив батьків неодмінно вимагати від учнів пред'явити означені свідоцтва, аби батьки підписали ці звітні документи та віддали своїм дітям для повернення директору гімназії.

Отже, йдеться про офіційний документний прототип сучасного шкільного табеля навчальних досягнень учнів V–XI класів. З огляду на те, що до 1803 р. в Російській імперії не було державного керівництва та контролю за освітньою галуззю, то напівадміністративні видання Харківського навчального округу «Український вісник» та «Український журнал» були першими

часописами, в яких могла бути наведена інформація про офіційні документи реєстрації учнівської успішності. На сторінках «Українського вісника» знаходимо лише відомості про видачу атестатів і похвальних листів у 1817 та 1819 рр. Натомість в «Українському журналі», окрім повідомлень про вручення атестатів і нагород, вперше з'явилася інформація про «річні свідоцтва». Тож оголошення директора Слобідсько-Української гімназії про видачу учням «річних свідоцтв» у червні 1824 р. вважаємо першою друкованою згадкою про офіційні таблиці успішності учнів на українських землях у складі Російської імперії.

Аналітичний огляд номерів «Українського журналу» засвідчив, що означений часопис гідно продовжив традицію «Українського вісника» у висвітленні навчально-освітньої діяльності Харківського університету та Харківського навчального округу, а також є цінним джерелом із історії повсякденної діяльності навчальних закладів і офіційного запровадження документів обліку успішності учнів, тобто таблиць.

UDC 050:378.4](477.54-25)"1824/1825"

Oksana Petrenko-Momotenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5788-8192>,

Candidate of Historical Sciences,

Junior Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadkyi National library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: o-petrenko@ukr.net

COVERAGE OF THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF KHARKIV UNIVERSITY AND KHARKIV EDUCATIONAL DISTRICT ON THE PAGES OF THE *UKRAINIAN JOURNAL* (1824–1825)

The presentation of the educational activities of the Kharkiv University and Kharkiv educational district on the pages of the *Ukrainian Journal* is considered. The nature of the information in the journal about the Kharkiv Educational District is summarized. The date of the first publication about of Ukrainian pupil's report card has been determined.

Keywords: *Ukrainian Journal*, Kharkiv University, Kharkiv Educational District, educational establishments, educational activities, pupil's report card.

УДК 094:387.4(477.411)КНУ]1884":025.171(477.411)НІБУ

Плюта Світлана Вадимівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-9784-7114>,

головна бібліотекарка,

науково-дослідний відділ стародруків, цінних та рідкісних видань,

Національна історична бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: lana_pliuta@ukr.net

ЮВІЛЕЙНІ ВИДАННЯ 1884 РОКУ, ЩО ВИЙШЛИ ДРУКОМ ДО 50-РІЧЧЯ УНІВЕРСИТЕТУ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА, З ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Досліджено особливості раритетних примірників ювілейних видань 1884 року Київського університету Св. Володимира, що зберігаються у фонді Національної історичної бібліотеки України (НІБУ).

Ключові слова: Всеукраїнський музейний городок, Одеське товариство «Просвіта», Київський університет Св. Володимира, Толстой М. М., Оглоблін М. Я, Антонович В. Б., Сікорський І. О., Ахшарумов Д. Д.

15 (27) липня 1834 р., в день пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира, відбулось урочисте відкриття Київського Імператорського університету Св. Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка). До 50-річного ювілею цього закладу в 1884 р. побачили світ видання, раритетні екземпляри яких зберігаються у фонді НІБУ:

1. Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского Университета св. Владимира. Киев : Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1884. Т. 1. 674, XLI, IV с. : портр.

Нижче наведено особливості чотирьох примірників цього видання.

Особливість першого примірника з фонду НІБУ: штамп «Бібліотека Всеукраїнського Музейного городка № [рукоп. напис] 15913». 29 вересня 1926 р. Києво-Печерську Лавру за постановою ВУЦВК і РНК УСРР проголошено Історико-культурним державним заповідником і перетворено на «Всеукраїнський музейний городок», перейменований у 1939 р. на історично-культурний заповідник «Музейне містечко». У 1939 р. на базі бібліотечних фондів музеїв

заповідника «Музейне містечко» було організовано Державну історичну бібліотеку (нині – Національна історична бібліотека України), для розміщення якої було виділено корпуси № 1 та 5.

Особливість другого примірника з фонду НІБУ: овальна печатка «Книгозбірня Одеської «Просвіти» 47/IV». Одеське товариство «Просвіта» – культурно-просвітницька організація, що існувала з 1906 по 1909 рр. Діяльність її поширювалася тільки на місто. Товариство мало власну бібліотеку з понад 200 томів, книгарню, історичний музей. Для видання книжок був створений фонд ім. Л. Смоленського, коштом якого вийшли друком книги М. Комарова та І. Бондаренка.

Особливість третього примірника з фонду НІБУ: штамп «Бібліотека М. М. Толстаго 9-НОЯ 84 Отдель... №...». Граф Толстой Михайло Михайлович-старший (1835–1898) із 1842 р. мешкав у Одесі, займався меценатством і благодичністю, під його керівництвом був створений і понад 10 років діяв Одеський міський театр.

Особливість четвертого примірника з фонду НІБУ: овальний штемпель «Книжный Магазинъ съ 1830 г. Н. Я. Оглоблина въ Кіевѣ, бывшій С. И. Литова», текст у лінійній рамці. Оглоблін Микола Якович (1840–1911) – київський книготорговець. Працював управляючим у магазині С. І. Літова. Був ексклюзивним постачальником навчальної літератури для університету Св. Володимира та майже всіх інших навчальних закладів Києва. Літов Степан Іванович (?–1877) – київський видавець і книготорговець. У 1828 р. переїхав з Москви до Києва, викупив більшість київських книжкових крамниць.

2. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира (1834–1884) / ред. В. С. Иконников. Киев : В тип. Императорского университета Св. Владимира, 1884. XXVI, 816, 11 с.

Особливість першого примірника з фонду НІБУ: овальний штемпель «Бібліотека Университета Св. Владимира», текст у подвійній лінійній рамці. Бібліотеку університету Св. Володимира було засновано разом із навчальним закладом у 1834 р., з 1940 р. набула статусу наукової. У 1994 р. Науковій бібліотеці було присвоєно ім'я першого ректора університету Михайла Максимовича.

Особливість другого примірника з фонду НБУ: прямокутна наліпка «Бібліотека професора И. А. Сикорскаго [рук. напис] XIV а Отд. № [рук. напис] 71.», текст у фігурній рамці. Сікорський Іван Олексійович (1842–1919) – психіатр, психолог, педагог. Батько авіаконструктора Ігоря Івановича Сікорського (1889–1972). Закінчив у 1869 р. медичний факультет Київського університету Св. Володимира, з 1885 р. – завідувач кафедри психіатрії та нервових хвороб університету.

3. Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского Университета св. Владимира (1834–1884) / ред. В. С. Иконников. Киев : Тип. ун-та, 1884. 416, 68 с. : ил., 20 л.

Особливість примірника з фонду НБУ: власницький напис «В. Антонович». Антонович Володимир Боніфатійович (1834–1908) – випускник Імператорського університету Св. Володимира (1860), видатний історик, археолог, етнограф, публіцист і громадський діяч. У 1880 р. В. Б. Антоновича обрали деканом історико-філологічного факультету університету, на цій посаді він залишався до 1883 р. Володимир Боніфатійович також завідував в університеті Св. Володимира мюнц-кабінетом і музеєм старожитностей.

4. Академические списки императорского Университета св. Владимира (1834–1884). Киев : Тип. Ун-та св. Владимира, 1884. 206 с.

Особливість примірника з фонду НБУ: круглий фіолетовий штампель «Бібліотека общества полтавскихъ врачей имени Д-ра Мед. Д. Д. Ахшарумова»; штамп «Печать общества полтавскихъ врачей». Ахшарумов Дмитро Дмитрович (1873–1882 рр.) – засновник і перший голова Полтавського товариства лікарів, яке в 1911 р. передало свою бібліотеку до Полтавської громадської бібліотеки.

UDC 094:387.4(477.411)КНУ]"1884":025.171(477.411)НБУ

Svitlana Pliuta,

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-9784-7114>,

Chief librarian,

Scientific and research department of old prints, valuable and rare publications,
National Historical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lane_pliuta@ukr.net

ANNIVERSARY PUBLICATIONS OF 1884 PUBLISHED

**FOR THE 50TH ANNIVERSARY OF ST. VOLODYMYR UNIVERSITY
FROM THE HOLDINGS OF THE NATIONAL HISTORICAL
LIBRARY OF UKRAINE**

The characteristics of the rare copies of the 1884 anniversary publications of St. Volodymyr University of Kyiv preserved in the holdings of the National Historical Library Ukraine (NHLU) were researched.

Keywords: the All-Ukrainian Museum Town, Odessa society «Prosvita», St. Volodymyr University of Kyiv, Tolstoy M. M., Ogloblin M. Y., Antonovych V.B., Sikorskyi I. O., Akhsharumov D. D.

УДК 094:271.4]:002.2](477.83-25)"1748"

Рудакова Юлія Костянтинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1159-9429>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudakovaj@email.ua

**ВИДАННЯ ЛЬВІВСЬКИХ ЄЗУЇТІВ ТВОРУ «VINDICATIO
GENUINI SENSUS ECCLESIAE CATHOLICO-
RUTHENAE» ТЕОДОЗІЯ РУДНИЦЬКОГО-
ЛУБЕНЕЦЬКОГО ЯК ПРИКЛАД СПІВПРАЦІ
У ЛЬВІВСЬКОМУ ВИДАВНИЧОМУ
СЕРЕДОВИЩІ В СЕРЕДИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ**

Представлено результати дослідження примірника видання твору «Vindicatio genuini sensus ecclesiae catholico-ruthenae» авторства єпископа Теодозія Рудницького-Лубенецького. Аналізується факт друку богословської брошури одного з очільників уніатської церкви у друкарні ордену єзуїтів.

Ключові слова: українські стародруки, друкарня Львівського єзуїтського колегіуму, Теодозій Рудницький-Лубенецький, латинський шрифт, кириличний шрифт.

Друкарня Львівського єзуїтського колегіуму (1642–1773) свого часу була одним із найпотужніших поліграфічних осередків на українських теренах. Її видання вирізнялися високим рівнем

поліграфії, використанням великої кількості латинських прямих і курсивних шрифтів різних розмірів і широкого спектру елементів художнього оздоблення. З верстатів друкарні виходила продукція латинським шрифтом – за окремими винятками. Одним із таких винятків є невеличке видання «*Vindicatio genuini sensus ecclesiae catholico-ruthenae. De forma sacramenti eucharistiae*» («Захист справжнього сенсу католицько-руської церкви. Про таїнство Євхаристії»).

Як вважають дослідники, у середині – другій половині XVIII ст. друкарні Львова для виготовлення та оздоблення власної продукції запозичували одна в одній різні поліграфічні матеріали, насамперед елементи оздоблення. З прикладами таких запозичень можна ознайомитися, зокрема, в наших матеріалах на порталі НБУВ «Елементи художнього оздоблення видань друкарні Львівського єзуїтського колегіуму» та «Художнє оздоблення видань львівської друкарні братства Трійці». Окремі елементи, вірогідно, замовляли, наприклад у львівського гравера та друкаря Івана Филиповича.

Менше відомі та вивчені приклади запозичення шрифтів. Їх важче відслідкувати, адже для цього треба ретельно порівнювати накреслення літер. Однак у випадку появи кириличного шрифту у продукції друкарні, яка його не використовувала, факт запозичення виглядає досить очевидним.

Отже, твір «*Vindicatio genuini sensus ecclesiae catholico-ruthenae. De forma sacramenti eucharistiae, auctoritati ss. patrum orientalium innixa propria vero traditione ejusdem ecclesiae ruthenae, firmata per declarationes illustrata*» вийшов у 1748 р. в друкарні Львівського єзуїтського колегіуму, обсяг 15 нумерованих аркушів, формат 4° (Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні (далі ЗІ), № 1649; Estreicher К. *Bibliografia Polska*, t. 26, s. 463). Його автором є Теодозій Рудницький-Лубенецький (бл. 1698 – бл. 1751), на той час луцький і острозький греко-католицький єпископ, жидичинський архімандрит, як вказано в титулі видання (*episcopi luceorie[n]sis et ostrogiensis, exarchae Totius Russiae, archimandrita zyduczynensis*). Як зазначав Я. Ісаєвич у своїй статті «Книговидання і друкарство в Почаєві: ініціатори та виконавці» (Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки. 2011), «цей ієрарх був видатним богословом, переконаним, що для унійної церкви ряд важливих тлумачень догматики й обрядів (зокрема щодо Таїнства Євхаристії)

не збігаються ні з римо-католицькою догматикою», ні з нав'язаними російською владою положеннями, «натомість відображають традиції українського православ'я, узаконені виданнями Петра Могили».

Основна мова видання – латинська, значну частину тексту надруковано паралельно церковнослов'янською та латинською або польською та латинською. На звороті титульного аркуша вміщено дві латинські цитати з церковнослов'янським перекладом.

У латиномовному зверненні до читача сформульовано мету цієї брошури: викласти вчення руської церкви про Таїнство Євхаристії на заперечення нових тверджень деяких отців східної російської церкви, згідно з якими звершення таїнства відбувається через дії церкви та священників, а не слова Христа «Це Тіло Моє, Це Кров Моя». У вступі автор розвиває думку про тяглість традицій руської церкви (Ecclesia Ruthena), яка від часів апостола Андрія, як показано в «Патерику», єпископів Кирила та Мефодія, рівноапостольного князя Володимира не відходила від догматичної єдності з католицькою вірою та зберегла трактування таїнств, зокрема Таїнства Євхаристії, згідно зі справжнім вченням святих східних отців, незважаючи на підпорядкованість у інших питаннях грецькій церкві.

На підтвердження в основному тексті у трьох розділах наведено фрагменти з творів отців церкви Іоанна Златоуста, Амвросія Медиоланського, Іоанна Дамаскіна, також Службника (видання друкарні Львівського Ставропігійського братства 1706 (помилково, правильно 1702) р.), Молитвослова (друкарня Києво-Печерської лаври, без зазначеного року), Требника Петра Могили 1646 р., творів Еусебія Піміна [вірогідно Петра Могили] «Litos abo kamień z prosu ... wupruszczony» (друкарня Києво-Печерської лаври, 1644), Іннокентія Гізеля «Мир с Богом чоловіку» (друкарня Києво-Печерської лаври, 1669), «анонімного автора» [Феодосія Софоновича] «Виклад о церкві, и церковных річах о Службі Божой» (друкарня Києво-Печерської лаври, 1667), Йоаникія Галятовського «Messiasz prawdziwy» (друкарня Києво-Печерської лаври, 1672), Стефана Яворського «Камень віри» (друкарня Києво-Печерської лаври, 1730). Тексти цитованих творів надруковано відповідно церковнослов'янською та польською мовами з паралельним перекладом на латинську або навпаки з латинської на церковнослов'янську. Коротке закінчення сформульовано латинською.

Видання прикрашено двома ініціалами, двома заставками та кінцівкою з поліграфічних матеріалів друкарні Львівського єзуїтського колегіуму. Колонтитули традиційно оздоблено виливними прикрасами.

Дрібний кириличний курсив, яким переважно набрано фрагменти церковнослов'янського тексту, найбільш вірогідно походить із друкарні Львівського Ставропігійського Успенського братства. Таким же курсивом (10 рядків – 50 мм) набрано текст видання братства «Акафісти всеседмичніи благоизбраніи» 1742 р. (ЗІ, № 1420). Цей шрифт за накресленням схожий на шрифт перших видань братської друкарні, наприклад «Просфонима» (1591) та «О христіанском благочестіи к іудеом отвіт» Мелетія Пігаса (1593) (ЗІ, № 23, 24), а також на шрифт Острозької Біблії (Острог : Друкарня В. К. Острозького, друк І. Федорова, 1581; ЗІ, № 13), що не дивно, адже львівське братство свого часу викупило частину типографських матеріалів Івана Федорова.

З документів братства відомо, що воно уклало договір із друкарем на виготовлення кожного видання у визначеній кількості примірників (див. Шустова Ю. Документи Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586–1788). Источниковедческое исследование. 2009). Крім того, дослідники вважають, що друкарі могли легально та нелегально виготовляти ще певну кількість примірників для реалізації на власний рахунок. Можна припустити, що майстер із братської друкарні міг зі «своїми» шрифтами припрацьовувати на стороні, в даному випадку на замовлення друкарні єзуїтського колегіуму.

Відомі приклади офіційної співпраці друкарні братства з іншими львівськими друкарськими осередками. Зокрема, вона знайшла втілення у виданні твору київського педагога та письменника Михайла Козачинського «Філософія Арістотелева поумствованію періпатетиков изданная» (ЗІ, № 1511), «офіційно» виготовленого у двох друкарнях – Ставропігійського братства та Львівського єзуїтського колегіуму. У випадку твору «Vindicatio» також могла мати місце співпраця названих підприємств, із якихось причин не зафіксована на титулі у відомостях про місце друку.

Постають питання, для кого призначалася ця брошура латинською мовою та чому луцький і острозький єпископ для публікації свого твору звернувся не у Почаївську греко-католицьку друкарню, фундатором якої він був і яка знаходилася безпосередньо

в його церковній юрисдикції, а у львівську єзуїтську. Можливо причина в тому, що в цей час, у 1746–1747 рр., владика Теодозій отримав номінацію короля Августа III на київську митрополичу кафедру, проти чого виступила потужна коаліція впливових католицьких ієрархів, папського нунція та василіан. Натомість луцький і острозький єпископ, відомий своєю суворою прихильністю обрядам східної церкви, вірогідно намагався змінити ситуацію на свою користь (зрештою марно), для чого, зокрема, і доводив у тексті твору думку про єдність догматів руської та католицької церков.

Примірник твору Теодозія Рудницького-Лубенецького «*Vindicatio genuini sensus ecclesiae catholico-ruthenae. De forma sacramenti eucharistiae*» з фонду відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – в задовільному стані, має паперову обкладинку, від якої збереглася нижня частина та фрагмент верхньої частини при корінці, внаслідок чого папір титульного аркуша має невеликі ушкодження. Обкладинку виготовлено з цупкого шпалерного паперу червоно-цегляного кольору з рослинним візерунком. Подібний папір використовували палітурники Львівського єзуїтського колегіуму, його можна побачити на низці примірників у фонді бібліотеки.

Книжка має наліпку з рукописним цифровим шифром нестановленої книгозбірні, внизу титульного аркуша міститься напис «*M[onaste]rij Abbatialis Kaniovien[is]*». Автор твору Теодозій Рудницький-Лубенецький до призначення на луцьку й острозьку єпископську кафедру обіймав посаду архімандрита Успенського монастиря в Каневі, тож цілком можливо, що він сам відправив примірник свого твору в канівський монастир.

Невелике видання львівських єзуїтів 1748 р. ставить перед дослідниками книги більше запитань, ніж дає відповідей. Одночасно накопичення фактографічного матеріалу та увага до найдрібніших деталей можуть дозволити виявити інші подібні приклади незафіксованої співпраці між різними друкарськими осередками як з України, так і з інших територій, і таким чином збагатити наші знання про різноманіття української стародрукованої продукції.

UDC 094:271.4]:002.2](477.83-25)"1748"

Yulia Rudakova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1159-9429>,

Doctor of Humanities (History), Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadkyi National library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: rudakovaj@email.ua

**EDITION OF LVIV JESUITS VINDICATIO GENUINI SENSUS
ECCLESIAE CATHOLICO-RUTHENAE BY THEODOZY RUDNICKI
ŁUBIENIECKI AS AN EXAMPLE OF COOPERATION BETWEEN
THE LVIV PUBLISHERS IN THE MIDDLE OF THE 18TH CENTURY**

The article presents the results of a copy of Bishop Theodozy Rudnicki Łubieniecki's edition of *Vindicatio genuini sensus ecclesiae catholico-ruthenae* study. The fact that this theological brochure was published by one of the Uniate Church's leaders in the Jesuit printing house is analyzed.

Keywords: Ukrainian old prints, printing house of the Lviv Jesuit College, Theodozy Rudnicki Łubieniecki, Latin script, Cyrillic script.

УДК 930.2:019.3"17"

Соколов Віктор Юрійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0208-1292>,

кандидат історичних наук, доцент,

головний бібліотекар,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна,

e-mail: socolv@i.ua

**ЕВРИСТИЧНА ЦІННІСТЬ ВИВЧЕННЯ АУКЦІОННИХ
КАТАЛОГІВ ХVІІІ СТОЛІТТЯ ЯК ВАЖЛИВИХ ДЖЕРЕЛ
ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Висвітлено розвиток книжкових аукціонів у ХVІІ–ХVІІІ ст. в окремих провідних країнах світу. Проаналізовано місце і роль видань аукціонних каталогів у розвитку книгодрукування та книготоргівлі, зокрема на теренах України у ХVІІІ ст. Обґрунтовано важливість їхнього вивчення для історико-книгознавчих та історико-бібліотечнознавчих досліджень.

Ключові слова: аукціонний каталог, книжковий аукціон, історія книги та книгодрукування, рідкісні та цінні видання, історико-книгознавчі дослідження.

Аукціонний каталог книжкових аукціонів – це друковане видання, в якому публікується інформація про запропоновані для продажу на аукціоні рідкісні та цінні видання, рукописи, гравюри, мапи, ноти та інші документи, які представлені у вигляді певного переліку позицій із зазначенням початкових цін та інших відомостей про предмети продажу, а також актуальна інформація про визначені принципи та правила проведення й організації торгу. Такий каталог є, фактично, одним із різновидів рідкісного видання, що має бібліографічну цінність, де подається розширена бібліографічна та історико-книгознавча характеристика запропонованих на продаж видань і рукописів (відомості про автора, зміст праці, наклад, ілюстрації, провенієнції та інші особливості примірника книги чи періодичного видання). Іноді додається також інформація про цінність зазначених документів і певні особливості побутування їх у суспільстві, зокрема про їх попередніх власників, про перебування тих або інших книг у бібліотечних зібраннях і колекціях тощо. Нерідко описи окремих елементів супроводжуються ілюстративним матеріалом, фотографіями, історичними довідками, оскільки від професійно підбраного складу книг, рівня бібліографічного опису, якості анотації, оптимальної внутрішньої структури, повноти довідкового апарату, грамотного дизайну, якісного художньо-поліграфічного оформлення залежать привабливість аукціонного каталогу (далі – А.к.) для покупців та ефективність роботи з ним.

Найперші книжкові аукціони (далі – К.а.) на рубежі XVI–XVII ст., ймовірно, супроводжувалися рукописними А.к., але незабаром стало за норму створення та використання друкованих каталогів. Наприклад, перший К.а. в Англії відбувся у 1676 р. у Лондоні. Для нього був надрукований і перший в історії англійської антикварної книжкової торгівлі А.к., що включав близько 6000 лотів (позицій). У Німеччині у 1670 р. книготорговцем К. Кірхнером було проведено перший К.а. у Лейпцигу, а в 1682 р. у Гамбурзі було випущено один із перших німецьких А.к. За допомогою аукціонів тут продавали не лише старовинні, але й нові книги, переважно нерозпродані залишки тиражів різних друкарень. Відомо, що франкфуртський бургомістр Конрад фон Уффенбах став першим у Німеччині, хто продав власну велику бібліотеку через К.а. за допомогою А.к., надрукованого у 1729 р. у 4-х тт. із зазначенням цін. Проте у XVII–XVIII ст. в організації та проведенні К.а., призначених, насамперед, для

вирішення конкретного завдання – швидкого продажу книг, підготовка та публікація А.к. мала переважно другорядне значення. Наприклад, історія А.к. та К.а. у США почалася з публікацій у газетах, де друкувалися списки пропонованих книг, що оголошувалися для продажу. Перший К.а. у США був проведений у 1713 р. у Бостоні. При цьому А.к. протягом XVIII ст. не створювали – вони з'явилися лише у XIX ст. із започаткуванням великих американських аукціонних фірм.

У Речі Посполитій перший А.к. було надруковано у 1672 р. у Гданську. Особливого розвитку друкування А.к. набуло за часів правління короля Станіслава Августа у 1764–1795 рр. З 1760 р. і майже до кінця століття у Речі Посполитій було видано 768 книгарських (у тому числі й аукціонних) каталогів, із яких приблизно 200 опублікував бібліофіл, варшавський книгар, видавець, аукціоніст і привілейований організатор К.а. у Львові Міхал Грольб (1722–1798), приблизно 80 – варшавський друкар Петр Дюфур (1730–1797). У XVIII ст. в Польщі було надруковано 188 А.к.

У країнах Західної Європи основні правила формування необхідних елементів структури та змісту А.к. було сформульовано у XVIII ст. Зазначені каталоги мали відносно невеликий наклад (100–200 прим.) і часто розповсюджувалися безкоштовно. Зазвичай А.к. у XVII–XVIII ст. мали довгі назви, наприклад: «*Catalogus librorum ex vario eruditionis et scientiarum genere, partim rariorum quorum auctio publica Leopoli in Galicia die 18 Aprilis et diebus sequentibus 1796 instituenda*» («Каталог книг відповідно до різного виду навчання і рівня наук, із яких деякі рідкісні, які призначені для публічного аукціону, що має відбутися у Львові в Галичині 18 квітня і в наступні дні 1796 р.») (Львів, друкарня Віхмана, 1796). Оскільки кожен том в А.к. мав свій номер, легко визначити, скільки приблизно творів (кількість томів достеменно не відповідала кількості творів) було виставлено на аукціоні.

Перший надрукований на землях України книгарський каталог, що дійшов до нас, – це «Такса книг в типографії св. обителя Почаєвскія обретающихся» (Почаїв, 1760), а перший А.к. – це видання 1790 р. львівського друкаря Й. Піллера «*Catalogus librorum qui praeter copiam varii argumenti et idiomatis permultos etiam polonice scriptos, continet. Quorum publica auctio die XI Januarii et sequentibus 1790 in aedibus Universitatis Leopoliensis instituenda*» («Каталог книг, який, окрім великої кількості різноманітних тем і понять, містить

багато книг, написаних польською мовою. Публічний торг яких має відбутися 11 січня та в наступні дні 1790 р. у будівлях Львівського університету») (Львів, 1790). Це видання є переліком книг (4935 позицій), запропонованих на К.а. у Львівському університеті 11 січня 1790 р. обсягом 306 сторінок in octavo (8°).

За каталогом Я. Запаса та Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні» (Львів, 1981–1984) виявлено, що на теренах України до ХІХ ст. було надруковано приблизно 40 книгарських каталогів, із яких 6 аукціонних (їх видавала переважно сімейна друкарня Піллерів у Львові обсягом від 60 до 300 сторінок малого формату). Більшість із них було надруковано латиною та польською мовою.

За мовою назв А.к. та мовою книг, які вони відображали, можна дізнатися про спеціалізацію книгарень, друкарень та інші особливості розвитку книгодрукування, бібліотек і книжкових зібрань. Наприклад, у 1786 р. керівництво Львівського університету запросило Генріха Бретшнайдера очолити бібліотеку, яка нараховувала в той час приблизно 40 тисяч томів. З величезної кількості книг, які Г. Бретшнайдер відібрав у якості дублетів і непотрібної для університету літератури, чимала частина потрапила до К.а. За А.к. можна дізнатися, Г. Бретшнайдер для продажу дублетів кілька разів організовував К.а., з яких перший відбувся у Львові у 1790 р. (керували аукціоном куратор бібліотеки Марцін Куральт, бібліотекар на ім'я Хокс і книгар Кароль Богуслав Пфафф), а наступні у 1795, 1796 та 1803 рр. На продаж було виставлено відповідно 4935, 2021, 1051 та 1186 книг. Проте, певна частина книг не була розпродана та потрапила до макулатури.

Відомо, що професор Львівського університету Жак Глезе зібрав у 1780-х рр. бібліотеку для шляхетської молоді. У 1796 р. він виставив на К.а. 3500 томів цієї бібліотеки, про що можна дізнатися з А.к. «Catalogue des livres de la Bibliotheque de Jacques Glaize» («Каталог книг із бібліотеки Жака Глезе») (Львів, друкарня Віхмана, 1796, 89 с.).

У ХVІІІ ст. в А.к. переважно вказувалися повні бібліографічні дані видання (ім'я автора, назва, місце і рік видання, формат, вид паперу, ціна, відомості про оправу). Проте були й А.к., котрі надавали неповний опис (лише ім'я автора або тільки назву та формат книги). Відомості з А.к. можна аналізувати з точки зору їх змісту або формальних ознак. На теренах України ціни в книгарських каталогах

почали вказувати з середини XVIII ст. (це вищезгадане почаївське видання 1760 р.).

У XVII–XVIII ст., поряд з іншими видами книгарських каталогів (видавничих, друкованих видань, асортиментних), А.к. іноді друкувалися у вигляді летючих листків або брошур і розповсюджувалися безкоштовно або за невелику плату (деякі друкарі приєднували їх, як додаток, до інших своїх видань), надаючи різноманітну інформацію, що стосувалася видань, книгарів, книгарень тощо. В А.к. зазначалися, окрім опису самих видань, ще й імена власників книг, їхні професії, займані посади, а також імена людей, які проводили аукціон; вказувалися точні адреси книгарень і аукціонів, місця і час торгу.

Дослідження А.к. дозволяє отримати інформацію про особливості читацьких уподобань, інтереси та фінансові можливості книгарів, видавничі прагнення видавців; визначити галузеві, мовні, географічні та інші особливості видань, їх типи і види, надаючи відомості про тенденції та динаміку книгодрукування в цілому. Таким чином, А.к. XVII–XVIII ст. є багатим джерелом не тільки для істориків книги, а й для широкого кола дослідників історії науки, освіти та культури в цілому, оскільки розкривають виробничі та комерційні можливості друкарень і книгарень того часу, надають інформацію про обіг книг у суспільстві, попит на окремі твори та види видань, про різновиди форматів, паперу, оправ, про особливості особових книжкових зібрань, бібліотек навчальних закладів, монастирів тощо.

UDC 930.2:019.3"17"

Viktor Sokolov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0208-1292>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Chief librarian,

Research Department,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: socolv@i.ua

**THE HEURISTIC VALUE OF STUDYING AUCTION
CATALOGS OF THE 18TH CENTURY AS IMPORTANT SOURCES
OF HISTORICAL AND LIBRARY RESEARCH**

The development of book auctions in the 17th–18th centuries in leading countries of the world is highlighted. The place and role of auction catalog publications in the development of book printing and book trade, in particular, in Ukraine in the 18th century, is analyzed. The importance of their study for historical and book science, and historical and library science is justified.

Keywords: auction catalog, book auction, history of books and book printing, rare and valuable editions, historical and bibliographic research.

УДК 094:27-247](477.83-25-82)"1722":027.53(477.44-25-81)

Стойко Наталя Григорівна,

провідна бібліографиня,
відділ рідкісних і цінних видань,

Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені В. Отамановського,
Вінниця, Україна

e-mail: Stouko.n.g@nbuv.gov.ua

**ВИДАННЯ ЄВАНГЕЛІЯ (1722) З ДРУКАРНІ
ЛЬВІВСЬКОГО СТАВРОПІГІЙСЬКОГО БРАТСТВА
(НА ПРИКЛАДІ ПРИМІРНИКА З ФОНДУ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ
В. ОТАМАНОВСЬКОГО)**

У статті подано історико-книгознавчий аналіз Євангелія, виданого львівським Ставропігійським братством у 1722 р. Розглядаються особливості вінницького примірника з фонду рідкісних і цінних видань обласної бібліотеки.

Ключові слова: Вінницька ОУНБ ім. В. Отамановського, відділ рідкісних і цінних видань, друкарня Ставропігійського братства, Євангеліє, Василь Ставницький, Іван Федоров.

Цінним джерелом для вивчення українських стародруків є ілюстрований каталог «Пам'ятки книжкового мистецтва», укладений провідними науковцями Я. П. Запаском (1923–2007) та Я. Д. Ісаєвичем (1936–2010). У відомостях про примірники автори подали перелік книгозбірень, у яких вони опрацьовували стародруки. На жаль, до переліку не потрапив примірник «Євангеліон, сиреч Благовестіє...», який вийшов з львівської друкарні Ставропігійського братства у 1722 р. і нині зберігається у Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім. В. Отамановського.

Вперше видання Євангелія братські друкарі здійснили у 1636 р. під керівництвом очільника підприємства Михайла Сльозки (ймовірно 1620–1667), повторне перевидання відбулося у 1644 р. Тогочасна друкарня перебувала у розквіті своєї діяльності, адже з кінця XVI – першої половини XVII ст. вона гідно продовжувала друкарську справу Івана Федорова (бл. 1525–1583) і тим самим уособлювала зразкову школу видавничої справи на українських теренах. Протягом XVII–XVIII ст. талановиті гравери не тільки копіювали, але й використовували старі запаси фєдорівських шрифтів і оригінальні ксилографічні дошки в 45 виданнях Львівського братства. Мистецтвознавець Мечислав Гембарович (1893–1984) відслідкував стиль першодрукаря в композиціях ініціалів, заставках, виливних прикрасах і в інших елементах оформлення видань.

До 1636 р., незважаючи на великий попит на Євангелія як основний літургійний текст православної церкви, в Україні книги в друкованому варіанті не існувало. Проте поширення отримали численні рукописні кодекси, які вирізнялися багатством художнього оздоблення. Особливістю львівського Євангелія 1722 р., яке наслідує попередні видання, є те, що друкована книга нагадує рукописну. Для цього друкарі використали спеціально відлитий, так званий «євангельський» шрифт із збільшеним (до 5 мм) очком літер. Система верстання шпальт теж нагадує сторінки рукопису, якому притаманні великі поля.

У виданні добре оформлений титул, композиція якого включає традиційну арку для заголовка. Титульна рамка являє собою орнаментальне плетиво виноградної лози, серед якого в овальних медальйонах розміщені зображення апостолів і пророків, сцени «Моління» (вгорі) й «Успіння» (в основі). Рамку титулу виготовив львівський гравер Георгій Ієродиякон (Ілля; 1637–1663). Автором фронтисписів із зображенням трьох євангелістів, датованих 1681, 1682, 1683 рр., був один із перших українських визначних барокових граверів Євстахій Завадовський (1660–1690). Над створенням релігійних сюжетів працював чернець, відомий гравер Никодим Зубрицький (1688–1724). Євангеліє вміщує 55 ксилографічних ілюстрацій, деякі з них повторюються. Книжкові заставки є відбитками з друків Івана Федорова. Сторінки оформлені лінійними та складними рамками, прикрашені ініціалами, кінцівками, виливними прикрасами, друк у двох фарбах.

У каталозі стародруків Я. Запаска та Я. Ісаєвича зазначено, що наклад становив 1200 примірників. Вказано прізвище друкаря Василя Ставницького (?–1730). Спочатку він працював під керівництвом батька Семена Ставницького (?–1697), якому братчики доручили очолити підприємство у 1652–1670 і 1677–1694 рр. Виконував роботу майстра-складальника, виливав шрифти, а після смерті батька продовжив успішно керував братською друкарнею.

У примірнику Євангелія, який зберігається у фонді бібліотеки, дещо зменшений книжковий блок (315x195 мм) оправлений у дерев'яну палітурку, обтягнуту шкірою чорного кольору. Середник верхньої кришки прикрашений тисненням із зображенням православного хреста, збережені кілька елементів металевих застібок, інші частини застібок втрачені. Ймовірно, палітурка була виготовлена на початку XIX ст. Примірник надрукований на папері з водяними знаками, на багатьох сторінках є воскові плями від свічок.

Книга рясніє покрайніми записами різних власників. Чітко читається лише запис останнього власника: «Діаконъ П. С. Лотоцькій. 1895 года 1 ноября». Відповідно до відомостей, вміщених у виданні «Справочная книжка Подольской епархии на 1911 год» (Кам'янець-Подільський, 1911), цілком можна припустити, що ним міг бути священник парафіяльної церкви села Шершні Вінницького повіту Полікарп Лотоцький (тепер село входить до Сутисківської селищної громади Вінницького району та області). Рукою Лотоцького ще раз прописана дата виходу примірника арабськими цифрами, хоча на титулі вказана церковнослов'янськими.

Попередні три автори написів повідомляли про купівлю, продаж, дарування книги різним церквам. Найдавніший запис датований 1739 р. Вивчаючи покрайні записи на примірнику, можна дослідити шлях книги до Бібліотеки. Одним із власників, наприклад, був «кзѣндз Алексей Барковский. Порог Кобеляцкий» (ймовірно, Полтавщина). Ще одну назву міста в написі іншого власника прочитати не вдалося. Така кількість маргіналії в одному примірнику пояснюється традицією XVI–XVIII ст. підписувати Святе Письмо у зв'язку із купівлею, передачею його до церкви на поминання душі або за відпущення гріхів.

Через три століття після виходу Євангеліє залишається важливим джерелом для вивчення української книжкової культури, зразковою духовною пам'яткою нашого народу.

UDC 094:27-247](477.83-25-82)"1722":027.53(477.44-25-81)

Natalya Stoyko,

Leading Bibliographer,

Department of Rare and Valuable Publications,

V. Otamanovskyi Vinnytsia Regional Scientific Library,

Vinnytsia, Ukraine

e-mail: Stouko.n.g@nbuv.gov.ua

**EDITION OF THE GOSPEL (1722) FROM THE PRINTING HOUSE
OF THE STAVROPYGIUS BROTHERHOOD
(ON THE EXAMPLE OF A COPY FROM THE VINNYTSIA REGIONAL
UNIVERSAL SCIENTIFIC LIBRARY NAMED
AFTER VALENTYN OTAMANOVSKYI)**

The article provides a historical and bibliographic analysis of the Gospel, published by the Lviv Stauropegiion Brotherhood in 1722. The peculiarities of the Vinnytsia copy from the collection of Rare and Valuable Publications of the Regional Library are considered.

Keywords: Vinnytsia Regional Universal Scientific Library named after Valentyn Otamanovskyi, Department of Rare and Valuable Publications, Printing House of the Stauropegiion Brotherhood, the Gospel, Vasyl Stavnytskyi, Ivan Fedorov.

УДК 091+094](477.81-21)"160"

Темчинас Сергеюс,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6706-5963>,

хабілітований доктор гуманітарних наук, професор,

головний науковий співробітник,

відділ давньої літератури,

Інститут литовської літератури та фольклору,

Вільнюс, Литва

e-mail: sergejus.temcinas@flf.vu.lt

**ДВОМОВНИЙ «ТЕСТАМЕНТ ВАСИЛІЯ, ЦАРЯ
ГРЕЦЬКОГО»: ОСТРОЗЬКЕ ВИДАННЯ 1607 РОКУ
ТА РУКОПИСНА ВЕРСІЯ ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ**

У публікації друкована та рукописна версії одного повчального твору розглядаються як своєрідний педагогічний диптих, створений в Острозі на початку XVII ст.: його дві частини орієнтовані на різну – старшу та молодшу – вікову аудиторію.

Ключові слова: руська мова, староукраїнська література, переклади

з церковнослов'янської, Учительне Євангеліє, Острозька друкарня.

У публікації розглядається рідкісний випадок, коли українські друкована та рукописна версії того самого твору утворюють єдиний педагогічний диптих, дві частини якого мали виконувати різні функції.

У виданні «Лѣкарство на вспалый оумысль чоловѣчій» (Острог, 1607; наукове перевидання: Житомир, 2017) вперше опубліковано псевдоепіграф «Тестамент Василя, царя греческого», виданий паралельно церковнослов'янською (на лівих сторінках) та руською (староукраїнською) мовою (на правих сторінках розвороту). Відтворена тут церковнослов'янська версія була перекладена

з грецької південними слов'янами не пізніше кінця XIV ст., а надрукований паралельно староукраїнський переклад приписується діячеві острозького культурно-освітнього осередку Дем'яну Наливайку.

Після видання 1607 р. церковнослов'янська версія багаторазово друкувалася (Могильов: Спиридон Соболев, 1638; Москва: Друкарський двір, 1661–1663; Москва: Верхня друкарня, 1680; Київ: Друкарня Лаври, 1680; Санкт-Петербург, 1718; Москва, 1776), але руськомовного перекладу не перевидано.

Особливу двомовну (церковнослов'янсько-руську) версію того самого твору містить український список Учительного Євангелія початку XVII ст. (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису. Ф. 313 (Почаївська лавра), № 15Б), який побутував на Південній Волині, неподалік Острога: у 1742 р. у Сапанові (Кременецький р-н Тернопільської області), а в 1757 р. у Корпилівці (Шепетівський р-н Хмельницької області), де він належав місцевому парохіві Андрію. «Тестамент Василя» міститься наприкінці рукопису (арк. 379 зв.–382 зв.) і зберігся лише в обсязі перших семи розділів (із загалом 66-ти). В інших закаталогізованих списках Учительного Євангелія цей твір не зафіксовано (Чуба Г. Українські рукописні учительні євангелія: Дослідження, каталог, описи. Київ, Львів, 2011. С. 107–109, 198).

Ця двомовна рукописна версія повністю опублікована (Перетц В. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII вв. Ленинград, 1926. С. 65–71), однак видавець не зазначив її зв'язку з острозьким виданням 1607 р.

У рукописі текст так само подано паралельно двома мовами, причому руськомовний переклад теж розташовано праворуч від церковнослов'янської версії (у дві колонки на сторінці), яка, ймовірно, сприймалася як основна. Безпосередньо перед «Тестаментом» містяться списки з українських видань: фрагмент «Зерцала Богословії» Кирила Транквіліона Ставровецького (Почаїв, 1618) (арк. 332 зв.–333 зв.) та «Отпись на листъ... ѿца Ипатіа» разом з «Исторіей о Листрикійскомъ... синодѣ» Клірика Острозького (Острог, 1598) (арк. 334–379). Отже, цей рукопис, пов'язаний зі стародруками (зокрема острозькими), слід датувати початком XVII ст., але після 1618 р.

Церковнослов'янська версія «Тестаменту Василя, царя грецького», яка міститься тут, являє собою особливу редакцію, в якій перший розділ було ґрунтовно перероблено, а решту передано з невеликими пояснювальними доповненнями, порівняно з виданням 1607 р. Перший розділ є спрощеним парафразом друкованого тексту, він виконаний у віршовій формі, чого В. Н. Перетц не помітив (розбивка на рядки та регулярне введення заголовних букв мої):

Наказаніє єсть ве(щ) и ца(р)е(м)ъ нужно потребна.

и невѣжамъ вкупѣ, и всѣ(м) ѿбще полезна.

Д(у)шу бо и тѣло стажавшихъ велми ползує(т),

сицево же є(ст), яко ѿ добрѣ наказуєть.

И д(у)шу оубо или оумъ поучаєть бл(а)гымъ словесемъ.

тѣло же ѿбоучає(т) бл(а)гоугодны(м) дѣлесемъ.

Азь єсмь твой ѿ(е)ць, ты же ми с(ы)нъ възлюблений,

и съца(р)с(т)вующи(й). тѣмъ ти даю совѣтъ израднѣй.

Прійми оубо наказаніє добродѣтелное.

и въ(з)можєши исправити недооумѣтелное.

Стажи добродѣтель яже є(ст) бе(с)см(е)ртное стажаніє,

сань бо краси(т) и сановникомъ твори(т) при(и)сно поминаніє.

Якоже бо вса вещи бываю(т) неразсудныа,

єг(д)а помрачаєтсѧ луна с(о)лне(ч)наа и луннаа.

Сице єг(д)а наказаніє въ д(у)ши не сїаєть,

размѣшена и неисправлена всака вещь бываєть.

На відміну від церковнослов'янського тексту, де лише перший розділ дано в новій (віршовій) обробці, паралельну руськомовну версію переробили повністю (наскільки можна зрозуміти зі збережених початкових розділів). Фактично це новий переклад оновленого церковнослов'янського оригіналу руською мовою. Він

дуже відрізняється від опублікованого в 1607 р., хоча й виконаний з урахуванням останнього.

Двомовна рукописна версія не є автографом її автора, а походить від ранішої копії. Використано текст «Тестаменту» не за друкованим примірником 1607 р., а за рукописом, що передував йому, оскільки містить архаїзми, відсутні у виданні. Отже, рукописний варіант наслідує раніший список, покладений пізніше у дещо відредагованому вигляді в основу друкованого видання, який навряд чи міг бути легко доступним за межами Острога.

Таким чином, в Острозі ще до 1607 р. виникли дві різні версії одного повчального твору, з яких було надруковано лише одну. Особливості рукописного варіанту (версифікація першого розділу церковнослов'янського тексту, пояснювальні вставки та сильно спрощений стиль обох мовних версій) вказують на те, що він був розрахований на менш підготовлених читачів молодшого віку порівняно з цільовою аудиторією друкованого видання.

Отже, перед нами різнофункціональні частини своєрідного педагогічного диптиха: друкований був розрахований на учнів старшого, а рукописний – середнього віку. Останній являє собою спрощений парафраз двомовного тексту, надрукованого з невеликими змінами у 1607 р., що, ймовірно, з'явився з навчальною метою: викласти «Тестамент Василя, царя грецького» молодшим учням Острозької академії.

UDC 091+094](477.81-21)"160"

Sergejus Temčinas,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6706-5963>,

Doctor Habilitatus of Humanities, Professor,

Chief Researcher,

Department of Early Literature,

Institute of Lithuanian Literature and Folklore,

Vilnius, Lithuania

e-mail: sergejus.temcinas@flf.vu.lt

**THE BILINGUAL «TESTMENT OF BASIL, KING OF THE GREEKS»:
THE OSTROH EDITION OF 1607 AND THE MANUSCRIPT VERSION
OF THE EARLY 17th c.**

The publication considers printed and manuscript versions of the same edifying text as a peculiar pedagogical diptych created in Ostroh in the early seventeenth century. Two parts of this text are aimed at different age audiences: senior and

junior.

Keywords: Ruthenian, Early Ukrainian literature, translations from Old Church Slavonic, Didactic Gospel, Ostroh printing house.

УДК 002.2(4)"16":271.2-23(=163.1)(477.81-21-82)"1580/1581"

Ткачук Ольга,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3464-4838>,

кандидатка філологічних наук, кустош,

відділ стародруків,

Національний інститут імені Оссолінських,

Вроцлав, Польща

e-mail: olga.tkachuk@ossolineum.pl

«VIBLIA MOSCOVITICA» АБО ЯК ОСТРОЗЬКА БІБЛІЯ СТАЛА «МОСКОВСЬКОЮ» : ДОСЛІДЖЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КАТАЛОГІВ ТА КНИГОЗНАВЧИХ ПУБЛІКАЦІЙ XVII СТОЛІТТЯ

На матеріалі вибраних каталогів і книгознавчих публікацій XVII ст. проаналізовано, як західноєвропейські книгознавці та історики дефініювали культурну та мовну приналежність Острозької Біблії та на чому базували визначення «московська» у контексті характеристики цієї пам'ятки.

Ключові слова: Острозька Біблія (1581), західноєвропейські каталоги, бібліографія, XVII ст.

У друкарському доробку Івана Федоровича чільне місце займає Острозька Біблія, яку сучасні дослідники небезпідставно наділяють титулом «української національної реліквії» та «королеви українських книг». Із огляду на універсальний характер публікації, яку самі творці визначали як «слов'янську» та «православну» (хоча книга мала значно ширше охоплення), Острозьку Біблію сьогодні вважають пам'яткою не лише української, а й загалом європейської культури. Але це тепер. А як культурну та мовну приналежність Острозької Біблії дефініювали західноєвропейські книгознавці у XVII ст., коли України як держави не існувало на мапі Європи, а українська мова, нація та ідентичність перебували у процесі формування (що стосується зрештою більшості європейських націй і держав аналізованого періоду).

Загалом на підставі аналізу вдалося встановити, що у західноєвропейській книгознавчій літературі ранньомодерного періоду Острозьку Біблію характеризували кількома термінами: як «московську», «слов'янську», «руську» чи «слов'яно-руську». Характер описів свідчить про часте ототожнення цих термінів та їхнє зведення саме до російської (московської) культурної та мовної традиції. З огляду на обмеженість обсягу публікації, у цьому тексті зосередимося лише на вибраних книгознавчих працях XVII ст., в яких визначення «Moscovitica» щодо Острозької Біблії абсолютно домінувало, хоч варто зазначити, що воно могло стосуватися різних аспектів книги: мови, провенієнції примірника чи культурної (національної) приналежності.

У Західній Європі вперше примірник Острозької Біблії було зареєстровано у 1605 р. у каталозі Бодліанської бібліотеки у Оксфорді, де її описано як «*Biblia Moscovitica Ostrob.*» (*Catalogus librorum bibliothecae publicae... in Academia Oxoniensi... 1605*, с. 21). У пізніших виданнях каталогу згаданої книгозбірні опис Біблії дещо розширюється, проте означення «Moscovitica» залишається: «*Biblia Moscovitica Ostrobiae*» (1620), «*Biblia Moscovitice seu Sclavonice Ostrobiae 1581*» (1674), «*Moscoviticae seu Sclavonicae sive Ruthenicae: Bibl. Vet et nov. Test dialecto Moscovitica. Ostrogiae 1581*» (1738, 1843).

Зі змісту цих лаконічних описів важко зрозуміти, чому укладачі охарактеризували пам'ятку саме як «московську». Відповідь найімовірніше слід шукати у провенієнції примірника, який до книгозбірні надійшов у 1602 р. від сера Річарда Лі – посла королеви Єлизавети I в Москві. В «Анналах Бодліанської бібліотеки» кириличні книги, які привіз із Росії та передав до бібліотеки сер Лі, без огляду на мову пам'яток та місце їхнього друку охарактеризовано як «*some Russian volumes*» (*Annals of the Bodleian Library, Oxford, A. D. 1598–A. D. 1867. 1868*, с. 23).

Тож у випадку із описом Острозької Біблії у каталозі Бодліанської бібліотеки термін «Moscovitica», принаймні у перших виданнях, з'явився радше з огляду на походження примірника. Поява термінів «Sclavonica» та «Ruthenica» як синонімічних до «Moscovitica» у пізніших виданнях каталогу (1738, 1843), а також твердження, що Біблію видано «московським діалектом», свідчить про ще більше перенесення акценту на російську культуру та ототожнення її із т. зв. «слов'янською».

Укладачі каталогів Бодліанської бібліотеки у XVII ст. були не єдиними, хто зараховував Острозьку Біблію до московської традиції. «Московською» пам'ятку вважали також деякі західноєвропейські богослови та історики. Подекуди їхні висновки базувалися на абсолютно помилкових фактах. Так, німецький лютеранський теолог Йоганнес Сауберт (молодший) згадує про московський переклад Біблії («*Moscovitica lingua translata*»), виданий у Острозі в 1581 р. (*Johannis Savberti Variarum Lectionum Textus Graeci Evangelii S. Matthaei...* 1672, с. 46). Але автор опису, як сам зізнається, не бачив примірника на власні очі. Тож він помилово припустив, що це та Біблія, яку було надруковано коштом Миколая Радзивіла (йдеться про Берестейську Біблію 1563 р.). Далі Сауберт описує якийсь інший дефектний (без вихідних даних) примірник Біблії, опрацьований у московську оправу, який походить із Росії. Але сам опис, у якому згадано про численні дереворити в книзі («*formis ligneis incisus imaginibus passim insignitae*») вказує, що московський примірник, який використовував Сауберт, не міг бути Острозькою Біблією, яка, як відомо, не була ілюстрованою. Тож Сауберт, як і автори каталогів Бодліанської бібліотеки, «московськість» свого опису збудував на походженні примірника, який у його випадку виявився навіть не Острозькою Біблією, на що вже в першій половині XVIII ст. звернув увагу німецький історик і славіст Йоган Петер Коль (*Johannis Petri Kohlii... Introductio in historiam et rem literariam Slavorum...* 1729, с. 200–201).

У 1690 р. вийшла публікація «*Historia dogmatica controversiae inter orthodoxos et pontificios de scripturis et sacris vernaculis...*», у якій автор Джеймс Ашшер, ірландський англіканець, богослов та історик-біблеїст, описав, зокрема, переклади Біблії різними мовами. У розділі, де описано переклади східними мовами – «*in linguas Orientales*», автор згадав і про Острозьку Біблію, яку охарактеризував терміном «*Moscovitica*», додаючи при цьому, що її надруковано «слов'янськими або кириличними літерами», а передмову видано «грецькою та московською мовами» (с. 464). У своїй публікації Ашшер подав лише бібліографічний опис видання без посилання на примірник і навіть фрагменти передмови грецькою мовою та в перекладі латинською. Цікаво, що у латинському перекладі фрагменту передмови В. К. Острозького Ашшер згадує про «усіх католиків», для яких видано Біблію («*omnibus ubique Catholicis*»), тоді як острозький князь звертався звісно ж до православних християн. Наприкінці опису Острозької Біблії зазначено, що друкарем був

«Joannes Theodori filius, ex Magna Russia» (в оригіналі – «з Москвы»), що є єдиною ниткою у цьому описі, яка пов'язує пам'ятку із Росією. Але автор, ймовірно, користувався ранішими джерелами, наприклад каталогами Бодліанської бібліотеки, де форма «Biblia Moscovitica» у контексті Острозької Біблії уже, на жаль, була досить усталеною.

У пізніших книгознавчих публікаціях XVIII–XIX ст. з'являться інші, ширші терміни на позначення Острозької Біблії, проте більшість із них розвиватимуть міф про російське походження та мову пам'ятки. Одним із перших західноєвропейських дослідників, який у першій половині XVIII ст. обґрунтував, що мова Острозької Біблії є дуже далекою від московського діалекту, був згаданий вище Й. П. Коль (Johannis Petri Kohlii... *Introductio in historiam et rem literariam Slavorum...* 1729, с. 23, прим. е, f). А про те, що ця пам'ятка є частиною саме української культурної спадщини, вперше згадав німецько-австрійський історик Йоганн Християн Енгель наприкінці XVIII ст. (*Fortsetzung der Allgemeinen Welthistorie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und England ausgefertigt...* Т. 48. 1796, с. 76–77).

Подібні дослідження давніх українських пам'яток є надзвичайно важливими у контексті деколонізації української культурної спадщини, адже вони в ретроспективному розрізі показують шляхи та методи її русифікації.

UDC 002.2(4)"16":271.2-23(=163.1)(477.81-21-82)"1580/1581"

Olga Tkachuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3464-4838>,

Ph.D. in Philology, Curator,

Department of Early Printed Books,

Ossoliński National Institute,

Wrocław, Poland

e-mail: olga.tkachuk@ossolineum.pl

**«BIBLIA MOSCOVITICA» OR HOW THE OSTROG BIBLE BECAME
«MUSCOVITE»: RESEARCH BASED ON WESTERN EUROPEAN
CATALOGS AND BOOK STUDIES OF THE 17th CENTURY**

On the basis of selected catalogues and bibliographical publications of the 17th century, an analysis was made of how Western European bibliographers and historians defined the cultural and linguistic affiliation of the Ostroh Bible, and what was the basis for the definition of «Moscow» in the descriptions of this book. *Keywords:* Ostrog Bible (1581), Western European catalogues, bibliography, 17th century.

УДК 027.625(477.411):087.5"180/191"

Турчин Наталія Іванівна,

завідувачка відділу,

відділ рідкісних та цінних видань,

Національна бібліотека України для дітей,

Київ, Україна

e-mail: library@chl.kiev.ua

«ТВОРЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ КНИЖКИ У ФОНДІ ВІДДІЛУ РІДКІСНИХ ТА ЦІННИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ»: ЕЛЕКТРОННИЙ ДОВІДНИК

Досвід роботи відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей з популяризації друкованих видань для дітей XIX – початку XX століття.

Ключові слова: відділ рідкісних та цінних видань, Національна бібліотека України для дітей, популяризація друкованих видань для дітей XIX – початку XX століття.

Книжкові пам'ятки є матеріальним символом духовної скарбниці людства, виявленням його колективної пам'яті, тому їх вивчення, збереження і забезпечення доступу до них сучасним і майбутнім поколінням є одним із найважливіших завдань НБУ для дітей.

Кожне україномовне видання XIX – початку XX ст. – це справжній раритет. Це зумовлено історичними подіями на теренах України, оскільки за часів царату випуск книг для дітей і дорослих національними мовами в окремі періоди або зовсім заборонявся, або значною мірою обмежувався.

У відділі рідкісних та цінних видань НБУ для дітей ведеться копійка робота зі збору інформації про кожне видання та представлення її користувачам. Фахівцями підготовлено низку вебресурсів, електронні покажчики та довідники, успішно функціонують вебпроекти. Всі ресурси представлено на сайті бібліотеки у розділі «Музей книги».

Фахівцями відділу тривалий час активно проводиться вивчення частини фонду відділу «Художня література українських авторів». За сформованим списком авторів видань (письменники та

ілюстратори) з фонду відділу та розробленою структурою подання інформації зібрані матеріали висвітлюються в електронному довіднику «Творці української дитячої книжки у фонді відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей». Інформація про особистість містить: прізвище, найбільш вживане прізвище; криптоніми і псевдоніми; дати життя; географічні назви міст перебування; чи є дитячим письменником, або творчий доробок особи увійшов в коло дитячого читання; бібліографію (біографічні статті в списку видань із фондів НБУ для дітей, статті з Інтернету, електронні ресурси); бібліографію творів, виданих окремими книгами, і творів, які друкувалися на сторінках періодичних видань (з фонду відділу рідкісних та цінних видань бібліотеки); іконографію персоналії; коротку біографічну довідку. Також зазначаємо наявну інформацію щодо звань, відзнак і нагород. Інформативними є відомості щодо роду діяльності: історик, педагог, мистецтвознавець, художник, графік тощо. Збір інформації за визначеною схемою допомагає пізнати багатогранний творчий доробок і життєвий шлях творців, представити книги авторів, наявні у фонді НБУ для дітей. Розміщення відомостей про митців дитячої книги здійснюється за абеткою.

Електронний довідник постійно поповнюється інформацією про нових авторів, містить відомості не лише про відомих в Україні майстрів слова та пензля, а й відкриває імена малознаних творців, які за обставинами долі та історичних подій були безпідставно репресовані, заборонені або забуті, твори яких вилучалися з фондів книгозбірень.

До довідника включено, наприклад, Василя Атаманюка (псевдонім Василь Яблуненко) з Косівщини. Писав твори для дітей, а також вірші, оповідання, переклади та літературно-критичні статті. У фонді відділу зберігається п'єса-казка «Дві казки» (1929) цього автора. Але доля склалася так, що письменник був засуджений і розстріляний у 1937 р.

Наступний автор Григорій Бабенко за фахом лікар, наприкінці 1920-х рр. написав повість «Шляхом бурхливим» про події в Україні часів козаччини. Подальша доля письменника невідома. Дослідники звертають увагу, що у бібліотеках майже не залишилося книжок Г. Бабенка. Лише кілька примірників зберігається в НБУ для дітей: це повісті «В тумані минулого» (Харків, 1927), «Шляхом бурхливим» (Київ, 1931), оповідання «Люди з червоної скелі» (Харків, 1929).

З цього робимо висновок, що твори автора у 1930-х рр. потрапили до переліку «ідеологічно ворожих», а тому їх у той період вилучили із книгозбірень. Про нього не згадують ані письменники, ані літературознавці. Лише у 2003 р. дослідники зуміли знайти коротку автобіографію та кілька листів Г. Бабенка. Жодна вітчизняна енциклопедія й досі не містить відомостей про письменника.

Перелік авторів можна продовжити. Це і письменники Сергій Баско, Микола Богуславський, Гордій Брасюк, дитячий письменник Юрій Будяк (справжнє прізвище Покос), Іван Ковтун (відомий під літературним псевдонімом Юрій Вухналь), Микола Гаєвський – представник народної галицької української інтелігенції, письменник Модест Левицький. А найбільшим «злочинцем» А. Лотоцького було те, що він добровільно став у лави Українських Січових Стрільців і поряд із іншими письменниками воював за державність України.

У той період дитячу книгу творили не тільки майстри слова, а й майстри пензля. Наприклад, український графік, мистецтвознавець і видавець Володимир Гагенмейстер, художник-літератор Михайло Жук, художник-ілюстратор дитячих книг Михайло Глухов, ілюстратор Іван Бурячок, художник-графік Охрім Судомора, графік, майстер мозаїки, ілюстратор дитячих книжок Борис Крюков, художник-графік Петро Лапин та інші.

У книгах залишаються жити думки, прагнення, мрії не лише наших сучасників, а й представників минулих поколінь. Робота над електронним довідником «Творці української дитячої книжки у фонді відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей» триває і надалі продовжуватиметься. Цей доробок сприяє розкриттю фонду відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей та пошуку інформації про творців української книги першої половини ХХ ст.

UDC 027.625(477.411):087.5"180/191"

Natalia Turchin,

Head of the Department,
Department of Rare and Valuable Editions,
National Library of Ukraine for Children,
Kyiv, Ukraine
e-mail: library@chl.kiev.ua

**«THE CREATORS OF THE UKRAINIAN CHILDREN'S BOOK IN THE
FUND OF THE DEPARTMENT OF RARE AND VALUABLE EDITIONS**

OF THE NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE FOR CHILDREN»: ELECTRONIC DIRECTORY

The experience of the Department of Rare and Valuable Publications of the National Library of Ukraine for Children in popularizing printed publications for children of the 19th – early 20th centuries.

Keywords: The Department of Rare and Valuable Publications, National Library of Ukraine for children, popularization of printed publications for children of the XIX – early XX centuries.

УДК 930.2:655.563(477:438)"17"

Фйольдварі Шандор,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7825-0531>,

доктор філології, науковий дослідник,

викладач балтійських досліджень,

Філологічний факультет,

Університет міста Дебрецен,

Дебрецен, Угорщина

e-mail: alexfoldvari@gmail.com

ПРАЙС-ЛИСТИ НА БОГОСЛУЖБОВІ КНИГИ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ: НОВІ МІРКУВАННЯ ЩОДО МІГРАЦІЇ КНИГ МІЖ РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ ТА ІМПЕРІЄЮ ГАБСБУРГІВ

Предметом цього дослідження є книготоргівельна інформація, яка міститься у листуванні єпископа Егера (Північна Угорщина) з Почаївською Лаврою у 1768–1773 рр. Вона подає співвідношення цін на книги у рейнських флоринах і польських злотих наприкінці XVIII ст.

Ключові слова: Почаївська Лавра, книжкова торгівля, Імперія Габсбургів, Річ Посполита, Унійна церква, Закарпаття.

Церковна унія означала визнання юрисдикції Папи Римського над православним духовенством і віруючими зі збереженням візантійського обряду. У Закарпатському регіоні (тоді у складі Угорського королівства як частини Імперії Габсбургів) унію було прийнято 23 квітня 1646 р. в Ужгороді – на основі спадщини Берестейської унії 1596 р., хоча і з принциповими відмінностями.

Закарпатські українці Угорського королівства (з етнічною назвою русини), а також східні словаки населяли слаборозвинений регіон Імперії Габсбургів, у якому вони не мали можливості отримати богословську освіту. Також у регіоні не функціонувало жодної друкарні. В Речі Посполитій ситуація була набагато кращою, оскільки діяла Супрасльська друкарня унійних ченців-василіан, заснована за фінансової та інтелектуальної підтримки Кипріяна Жоховського, раніше полоцького єпископа, на той час унійного київського митрополита. Пізніше також долучилася і Почаївська Лавра, яка з кінця XVII до початку XIX ст. перебувала в руках василіан і керувала книжковою торгівлею для католиків візантійського обряду.

Унійній церкві в Імперії Габсбургів навпаки не вистачало підтримки з боку таких багатих меценатів, яким для Почаївської лаври був Микола Василь Потоцький. Унаслідок цього вища еліта унійних закарпатських священників навчалася у римо-католицьких семінаріях у Трнаві (нині у Словаччині), Егері (в Північній Угорщині), Відні (в Австрії) тощо. Єпископ Кароль Естерхазі, голова Егерської римо-католицької єпархії хотів закупити богослужбові книги у львівського унійного митрополита Пилипа Феліціана Володковича, котрий переадресував цю справу до Почаївської лаври.

У сучасному архіві Егерської архієпархії (з 1806 р. – архієпископства) автор виявив листування єпископа Егера з Почаївською Лаврою та львівським митрополитом за 1768–1772 рр., яке містить інформацію про співвідношення рейнських флоринів і польських злотих у 1772 р. Паралельні ціни на книги в рейнських флоринах і польських злотих документують обмінний курс того часу. Варто додати, що, як ми знаємо з інших проаналізованих джерел у цій галузі, вартість одного великого Службника у той час у цьому регіоні відповідала вартості двох корів. Водночас середній річний дохід греко-католицького священника, який мав парафію, становив еквівалент вартості однієї корови на рік.

Юлія Шустова у своїй монографії виклала результати дослідження історії Львівського братства, зокрема його книготорговельної діяльності. Однак вона не мала змогу опрацювати документ «контрагента з торгівлі».

У таблиці ми наводимо ціни на книги з Львівського ставропігійного братства (також у документі, яким ми користувалися, вміщено подібний перелік цін на книги з Почаївської лаври). Назви книг подано латиницею, як у джерелі: «Прайс-лист руських книг

друкарні Львівського Ставропігійського Братства» (місце зберігання: Archivum archidioecesis Agriensis, Archivum Vetus (Архів Егерської архієпархії, Старий архів), № 3298).

Назва книги	ціна у польських злотих і грошах	ціна у рейнських флоринах і пфенігах
Apostoly scilicet Epistola S. Pauli in folio	19	4.45
Akafisty scilicet Devotio pro quolibet die in hebdomada in 4to	8	2
Akafisty sedmyczne scilicet Devotio pro qualibet die in hebdom. in 8vo	2.15	0.37½
Czasoslow scilicet horologia in quarto	10	2.30
Czas[os]lowiec scilicet horologia pro inprovendis pueris in 8to	2.10	0.35
Evangelia in folio	30	7.30
Evangelia sc. lectiones pro Dñicis, et festis in 12mo	2.10	0.35
Irmoloy scilicet cantus per notas in folio	12	3
Irmoloyczki scilicet officia [suninctim] collecta in Dom. et fest. in 12mo	2.10	0.35
Kaszusy scilicet Theologia Moralis in 8vo	6	1.30
Kanoniki scilicet devotiones quotidianae pro Saecularibus in 12mo	2.10	0.35
Molytvoslov scilicet Breviarium in 8vo	8	2
Oktoich scilicet officia quotidiana in fol.	30	7.30
Polustawczyk scilicet [...] in 8vo	8.15	2.7½
Psaltir scilicet psalterium in 4to	4	1
Psalterka scilicet psalterium in 12mo	2.10	0.35
Tryphologion scilicet officia pro festis [primo et medio elastio] in folio	80	20
Tryod Postna scilicet officia pro quadragesimae in folio	30	7.30
Tryod Cwitna scilicet officia pro quinquagesima	30	7.30
Trebnik scilicet Ritualae in 4to	10	2.30

Висновки. Ченці у Почасві не тільки молилися, а і вміло вели господарство, на сучасному рівні свого часу. Зокрема займалися книжковою торгівлею, так само як і львівський митрополит.

Документ доводить високий розвиток економічної культури книжкової торгівлі в Почаївській лаврі у XVIII ст.: ціни вказано, поперше, у порівнянні з книгами Львівського братства, а по-друге, паралельно у рейнських флоринах і польських злотих. Отже, цей перелік – цінне джерело відомостей про торгівельні зв'язки українських друкарень із Європою. Більше про цей та інші архівні документи, що стосуються книжної торгівлі, викладено у англійській статті автора, підготовленій у 2024 р.

UDC 930.2:655.563(477:438)"17"

Sándor Földvári,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7825-0531>,

Dr. Phil., Research Fellow, Lecturer of Baltic Cultures,

Debrecen University,

Debrecen, Hungary,

e-mail: alexfoldvari@gmail.com

**PRICE LISTS IN A BUSINESS OF LITURGICAL BOOKS OF THE
POCHAIV MONASTERY: A CASE OF BOOK MIGRATION FROM THE
RZECOSPOLYTA TO THE HABSBERG EMPIRE**

The research presents the book trade information contained in the correspondence of the Bishop of Eger (North Hungary) with the Pochaiv Lavra (in Volhyn, Ukraine) in 1768–1773. It gives the ratio of book prices in Rhenish florins and Polish zloty in the late 18th century.

Keywords: Pochaiv Lavra, book trade, Habsburg Empire, Polish-Lithuanian Commonwealth, Uniate Church, Transcarpathia.

УДК 094.1: 272-523.6-789.34(477.42-21)]"1760/1765"

Ціборовська-Римарович Ірина Олегівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ciborirena@ukr.net

ТРИ РІДКІСНИХ ВИДАННЯ ДРУКАРНІ БЕРДИЧІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ БОСИХ КАРМЕЛІТІВ, ПРИСВЯЧЕНІ КОРОНАЦІЇ ІКОНИ БЕРДИЧІВСЬКОЇ БОГОРОДИЦІ

Публікацію присвячено трьом виданням друкарні Бердичівського монастиря босих кармелітів, які нині є раритетними. Вони мають подібні назви «Obrona Polskiej Korony od Granic Ukraińskich Marya W Berdyczowskim Obrazie...», надруковані в 1760, 1762 та 1765 рр. і висвітлюють подію коронації чудотворної ікони Бердичівської Божої Матері.

Ключові слова: ікона Бердичівської Богородиці, друкарня Бердичівського монастиря босих кармелітів, раритетні стародруки.

Бердичівський монастир босих кармелітів був заснований близько 1627–1630 рр. київським воєводою Янушем Тишкевичем герба Леліва як подяка за звільнення з татарської неволі і проіснував до 1866 р. Януш Тишкевич був першим у київській гілці роду Тишкевичів, хто залишив православну віру батьків і перейшов у католицизм. З нагоди інавгурації чернечого життя та освячення монастирського костелу, які відбулися 22 липня 1642 р., Януш Тишкевич передав отцям кармелітам ікону Божої Матері, що з давніх часів знаходилася у власності родини. Новозаснований монастир був названий в ім'я Непорочного зачаття Блаженної Діви Марії та св. Іоанна Хрестителя.

Головною святинею монастиря босих кармелітів була чудотворна ікона Бердичівської Божої Матері. 28 січня 1753 р. римський папа Бенедикт XIV дав дозвіл на коронацію чудотворної ікони і разом із декретом Ватиканської капітули надіслав дві золоті корони, виготовлені за його кошт. Її урочиста коронація відбулася 16 липня 1756 р. Ця важлива подія в історії монастиря знайшла відображення у виданні монастирської друкарні «Ozdoba i Obrona Ukraińskich Krajów przecudowna w Berdyczowskim Obrazie Marya...» (1767) авторства о. Гжегожа від Св. Духа. Назване видання є важливим документальним джерелом про історію коронації Бердичівської ікони. Історичні факти говорять про те, що чудотворна ікона Бердичівської Богородиці завжди була спільною святинею як для католиків, так і для православних.

14 січня 1758 р. бердичівські отці кармеліти одержали від польського короля Августа III привілей на заснування друкарні.

Бердичівська друкарня у період свого функціонування була найпотужнішою в Україні з числа тих, що публікували свої видання латинським шрифтом. З-під її верстатів вийшло понад 900 видань. Друкарня функціонувала від 1760 р. до 1844 р.

Орден босих кармелітів активно підтримував і розвивав культ Діви Марії. Це проявилось і у видавничій діяльності бердичівської друкарні. Марійній темі присвячено багато бердичівських видань. До цієї групи належать і три рідкісних видання про коронацію ікони Бердичівської Богородиці.

Хронологічно першим є видання під назвою «Obrona Polskiej Korony od Granic Ukraińskich Marya W Berdyczowskim Obrazie Od Benedykta XIV. Papierza Koronami Złotemi, Smaragdami ozdobionemi, Uwienczona Historycznym Piorem, krotko Opisana», надруковане в 1760 р. форматом у 8°, обсягом 8 нумерованих аркушів (Запаско, Ісаєвич, № 2171; Estreicher, t. 23, s. 230). У ньому подано коротку історію чудотворної ікони Бердичівської Божої Матері, молитву до Бердичівської Богородиці та вісім пісень до неї. Восьма пісня під заголовком «Piesn osma Czudownoy Preświatoy Bohorodycy» з інципітом «Взиває Тебе ціла Україна, Діво Царице, надєждо єдина» написана українською мовою та надрукована латинським шрифтом. Четвертою піснею у цьому ж виданні вміщено польськомовний текст пісні «Woła do siebie cała Ukraina», близький за змістом до української пісні «Взиває Тебе ціла Україна», зі вказівкою, що виконується вона на ноти мелодії «Bażź Pozdrawiona». Що стосується україномовної пісні, то у виданні не вказано, на яку мелодію вона повинна співатися.

«Взиває Тебе ціла Україна» є маловідомим зразком української духовної поезії середини XVIII ст. Сьогодні видання, в якому вона опублікована, є раритетним. За бібліографічними джерелами його примірники зберігаються нині тільки у Бібліотеці Чарторійських (Краків, шифр 5336/1) та у Російській національній бібліотеці (Санкт-Петербург, шифр 13 IX 2/346).

У 1762 р. під назвою «Obrona Polskiej Korony od Granic Ukraińskich Marya w Berdyczowskim Obrazie historycznym piorem opisana» (Запаско, Ісаєвич, № 2270; Estreicher, t. 23, s. 230) було опубліковано видозмінене видання 1760 р., до складу якого входили так само коротка історія чудотворної ікони Бердичівської Богородиці, молитва до Бердичівської Божої Матері, але тільки сім пісень, і додано супліку. Це видання теж має формат у 8° і обсяг 8 нумерованих аркушів. Його згадує у своїй праці «Drukarnia

Karmelu Fortecy Najświętszej Maryi Panny w Berdyczowie» Б. Ю. Ванат із посиланням на дослідника Волині Я. М. Гіжицького, але, вочевидь, саме видання не потрапило до рук Б. Ю. Ваната. Сьома пісня під заголовком «Piesn... Czudownoy Preświatoy Bohorodycy» з інципітом «Взиває Тебе ціла Україна» є передруком восьмої пісні з видання 1760 р. Четвертою піснею у цьому виданні вміщено пісню «Woła do siebie cała Ukraina», теж із вказівкою, що виконується вона на ноти мелодії «Bądź Pozdrawiona». Мелодія, на яку повинна виконуватися пісня «Взиває Тебе ціла Україна», тут теж не зазначається. На звороті титульного аркуша вміщено гравюру Бердичівської ікони. Ім'я гравера на деревориті не вказано. Єдиний відомий сьогодні примірник видання 1762 р. зберігається у Російській національній бібліотеці (Санкт-Петербург, шифр 13 IX 2/347).

Ще одне видання під такою самою назвою, як видання 1760 р., «Obrona Polskiej Korony od Granic Ukraińskich Marya w Berdyczowskim Obrazie...», було опубліковано у 1765 р. У каталозі Б. Ю. Ваната воно зафіксоване як «Ozdoba y Obrona Ukraińskich Krajow Przecudowna w Berdyczowskim Obrazie Marya...» (1765) під авторством о. Григорія від Св. Духа. Така назва не відповідає реаліям. К. Естрайхер та Я. Запаско і Я. Ісаєвич у своїх бібліографічних працях про видання 1765 р. під будь-якою назвою інформації не подають. Єдиний відомий сьогодні примірник видання 1765 р. зберігається у Національній Бібліотеці Польщі (Варшава, шифр BN XVIII.1.2865). Обсяг видання – 8 аркушів, формат 8° велика. На звороті титульного аркуша вміщено дереворит Ф. Раковецького – ікону Бердичівської Богородиці, але в іншому виконанні, ніж у виданні 1762 р. За змістом видання 1765 р. складається з короткої історії чудотворної ікони Бердичівської Божої Матері, шести пісень, супліки та молитви до Бердичівської Богородиці. Шоста пісня «Piesn szostaia Czudownoy Preświatoy Bohorodycy» є передруком восьмої пісні з видання 1760 р., написана українською мовою і надрукована латинським шрифтом. І тут четвертою піснею вміщено польськомовну пісню «Woła do siebie cała Ukraina».

Маловідомий поетичний твір «Взиває Тебе ціла Україна» є додатковим джерелом для лінгвістичних досліджень української мови другої половини XVIII ст. Латиношрифтний текст пісні демонструє тогочасну транслітерацію та транскрипцію українських лексем латинськими літерами, свідчить про поліконфесійність

бердичівської християнської святині та вшанування її українським населенням.

UDC 094.1: 272-523.6-789.34(477.42-21)]"1760/1765"

Iryna Tsiborovska-Rymarovych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,

Candidate of Historical Science, Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadkyi National library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ciborirena@ukr.net

**THREE RARE EDITIONS OF THE BERDYCHIV MONASTERY OF
THE DISCALCED CARMELITES PRINTING HOUSE DEVOTED TO
THE CORONATION OF THE ICON OF THE MOTHER OF GOD OF
BERDYCHIV**

The publication is devoted to three rare editions of the printing house of the Berdychiv monastery of the Discalced Carmelites. The editions have similar names *Obrona Polskiej Korony od Granic Ukraińskich Marya W Berdyczowskim Obrazie*, were printed in 1760, 1762, and 1765, and highlight the event of the coronation of the miraculous icon of the Mother of God of Berdychiv.

Keywords: icon of the S. Virgin Maria of Berdychiv, printing house of the Berdychiv Monastery of the Discalced Carmelites, rare old prints.

УДК 094:003.349:271.2-77](477.411-82):271.2-788(234.425.21-81)

Шумило Сергій Вікторович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7041-7766>,

кандидат історичних наук, доктор теології,

директор інституту,

Міжнародний інститут афонської спадщини,

запрошений науковий співробітник,

кафедра класики, древньої історії, релігії та теології,

Ексетерський університет (Великобританія),

науковий співробітник,

Інститут історії України,

Національна академія наук України,

заслужений працівник культури України,

Київ, Україна

e-mail: institute@afon.org.ua

Жабов Олександр,
докторант кафедри,
кафедра історії Візантії та балканських народів,
Історичний факультет,
Софійський університет Святого Климента Охридського,
Софія, Болгарія

КИРИЛИЧНІ СТАРОДРУКИ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ XVI–XVIII СТОЛІТТЯ У ЗІБРАННЯХ МОНАСТИРІВ ЗОГРАФ І ХІЛАНДАР НА АФОНІ

У публікації проаналізовано кількість стародрукованих книг у бібліотеках афонських монастирів Зограф і Хіландар, роки їх видання та надходження на Афон. Наголошено на тісних контактах афонських монастирів із духовенством та чернецтвом Київської Митрополії, українським козацтвом і козацькою старшиною.

Ключові слова: Афон, Свята Гора, Зограф, Хіландар, Київська митрополія, Києво-Печерська лавра, Острог, Паїсій Величковський, стародруки, козацтво, чернецтво.

Бібліотеки афонських монастирів є одними з найбагатших зберігачів колекцій унікальних старовинних рукописів і стародруків. У кожній із обителей Афону (20 монастирів і 16 скитів) є свої книгозбірні, де зберігаються грецькі, слов'янські та інші рукописні та друковані книги.

Переписування та збирання книг у афонських монастирях здавна вважалося однією з благочестивих аскетичних чеснот. У більшості монастирів діяли власні скрипторії. Завдяки цьому монастирі на Афоні за свою понад тисячолітню історію накопичили численні колекції рідкісних рукописів і стародруків.

Серед українців на Афоні у XVIII ст. найбільше уславився збиранням, переписуванням і перекладами книг прп. Паїсій Величковський, який заснував власну філологічну школу. З його листів відомо, що слов'янські книги він брав у бібліотеках Зографського та Хіландарського монастирів.

Найбільше слов'янських рукописів і книг зберігається в слов'янських монастирях Афону: руському Пантелеймонівському – 1320 грецьких і 150 слов'янських рукописів, понад 20 тисяч книг грецькою, слов'янськими та іншими мовами; у болгарському

Зографському – понад 600 слов'янських і понад 160 грецьких рукописів (26 пергаменних), понад 8 тисяч томів слов'янських і грецьких книг; у сербському Хиландарському – 815 слов'янських і 181 грецьких рукописів (47 пергаменних), понад 20 тисяч слов'янських і грецьких книг.

Із започаткуванням у Європі книгодрукування в XV–XVI ст. афонські монастирі починають замовляти для своїх бібліотек друковані видання з різних країн як Західної, так і Східної Європи. Заснування власних друкарень і шкіл у Київській митрополії (Львів, Острог, Київ, Вільно та інші) в XVI–XVII ст. поряд із іншими факторами сприяло активізації зв'язків афонських монастирів із українським православним чернецтвом, духовенством і козацтвом.

Найбільша кількість стародруків, виданих у Київській митрополії в XVI–XVII ст., збереглася в слов'янських Зографському (болгарському) та Хиландарському (сербському) монастирях. Наразі ведеться робота з їхньої ідентифікації, опису та каталогізації.

У зібранні Зографського монастиря налічується 32 кириличні стародруки XVI–XVII ст.: Євангеліє (Вільно, 1575); Біблія (Острог, 1581; 3 примірники); «Книга о единой истинной православной вірі» Василя Суразького (Острог, 1588); «Адельфотес» (греко-церковнослов'янська граматика) (Львів, 1591); «Книга о постничестві» свт. Василя Великого (Острог, 1594; 3 примірники); «Маргарит» свт. Іоана Златоуста (Острог, 1595; 2 примірники); Євангеліє учительне (Кринос, 1606); «Лікарство на оспалый умысл чоловічій» свт. Іоана Златоуста (Острог, 1607); «Граматика» Мелетія Смотрицького (Єв'є, Успенський монастир, 1619); «Вертоград душевний» інока Фікари Святогорця (Вільно, 1620; 2 примірники); «Бесіди на 14 послань Апостольських» Іоана Златоуста (Київ, 1623); «Повчання» авви Дорофея (Київ, 1628); Лимонар Софронія Патріарха (Київ, 1628); «Історія про Варлаама та Іосафа» (Кутейнський монастир, 1637); Учительне Євангеліє (Київ, 1637); Требник Петра Могили (Київ, 1646); «Лексикон славеноросский» Памви Беринди (Кутейн, 1653); «Діоптра альбо Душезрительне зеркало» (Кутейн, 1654); «Рай мислений» (Іверський монастир (типографія перевезена з Кутейна), 1659); «О явленіи и пренесеніи мощей святаго Якова Боровицкаго в Іверском монастире» (Іверський монастир, 1659); Києво-Печерський патерик (Київ, 1661), «Небо новое» Іоанікія Галятовського (Львів, 1665); «Мир с Богом человеку» Інокентія Гізеля

(Київ, 1669); Житіє і служба св. Іоана Рильського (Київ, 1671); Євангеліє учительне (Унів, 1696).

У зібранні Хіландарського монастиря зафіксовано 37 кириличних стародруків, виданих у Київській митрополії в XVII ст.: Службник (Стрятин, 1604); «Лікарство на оспалый умысл чоловічій» (Острог, 1607); Книга Нового Завіту, в ній же Псалтир (Єв'є, 1611); «Діоптра альбо Зерцало» Віталія Дубенського (Єв'є, 1612); «Книга про священство» Іоана Златоуста (Львів, 1614); «Вертоград душевний» інока Фікари Святогорця (Вільно, 1620); «Бесіди на послання Апостола Павла» Іоана Златоуста (Київ, 1623); «Лексикон славеноросский» Памви Беринди (Київ, 1627); «Тріодіон, сіє єсть тріпіснецъ» (Київ, 1627); Повчання Авви Дорофея (Київ, 1628); Номоканон (Київ, 1629); Акафісник (Київ, 1629); Октоїх (Львів, 1630); «Тріодіон (Цветной), сіє єсть Пентикостаріон» (Київ, 1631); «Анфологіон, сиріч Цвітослов» (Львів, 1632); «Тріодіон, сіє єсть Тріпеснецъ» (Київ, 1632); «Орологіон, сиріч Часослов» (Львів, 1642); Євангеліє (Львів, 1644); Требник Петра Могилы (Київ, 1646); Акафісник (Львів, 1660); Патерик Печерський (Київ, 1661); «Брашно духовное, сіреч псалми, молитви» (Іверський монастир, 1661); «Меч духовний» Лазаря Барановича (Київ, 1666); «Мир с Богом чоловіку» Інокентія Гізеля (Київ, 1669); Полустав (Київ, 1672); «Огородок Марії Богородиці» Антонія Радивилівського (Київ, 1676); Акафісник Повседневний (Київ, 1677); «Анфологіон, сиріч Цвітослов» (Чернігів, 1678); «Вінець Христов» Антонія Радивилівського (Київ, 1688); «Книга житій святих» на три місяці (вересень-листопад) Дмитрія Туптала (Київ, 1689); Апостол (Київ, 1695); «Діоптра, альбо Зерцало» (Могилів, 1698); Євангеліє учительне Кирила Транквіліона (ч. 1–2) (це та всі наступні – б. м., б. р.); «Анфологіон, сиріч Цвітослов» (у 3-х тт.); Псалтир із возслідуванням; Чуда Пресвятої Богородиці; «Чин како подобает петі дванадесят псалмов». Також збереглося більше десятка київських видань XVIII ст., які потребують опису та каталогізації.

Однією з причин приїзду афонських ченців до Києва та інших українських міст, окрім збирання пожертв і налагодження контактів із церковними та світськими елітами, було замовлення друку церковних книг. У свою чергу, українські релігійні та світські діячі також замовляли на Афоні книги для їхнього переписування та друкування.

У березні 1783 р. у Києво-Печерській Лаврі розглядалась справа за проханням ігумена Хіландарського монастиря про пожертвування Лаврою церковних книг і святкових риз для передачі у монастир через ченців, посланих з Афону задля збору милостині.

У 1763 р. у Києво-Печерській лаврі розглядалась справа про надіслання богослужбових і повчальних книг лаврського друку до Зографського монастиря. З цією метою до Лаври з Зографа приїздив ієромонах Даниїл зі списком необхідних для обителі книг. Про перебування ченців Зографського монастиря у Києві та багатьох інших українських містах Гетьманщини свідчить, зокрема, рукопис XVII–XVIII ст. «Руський Зографський Пом'яник».

Результатом зв'язків Зографа з українським чернецтвом, зокрема, було надходження до монастиря українських книг. У бібліотеці монастиря зберігається 143 українських стародруки XVIII ст. Переважно це видання Києво-Печерського монастиря – 136 примірників, також 4 чернігівські 1709 та 1767 рр., 2 віленські 1775 р., 1 львівське 1748 р. Статистика надходження київських стародруків у XVIII ст.: 10 примірників 1700-х рр., 4 – 1710-х рр., 4 – 1720-х рр., 9 – 1730-х рр., 12 – 1740-х рр., 30 – 1750-х рр., 33 – 1760-х рр., 9 – 1770-х рр., 21 – 1780-х рр., 7 – 1790-х рр., 4 примірники за 1800 рік. По кількості надходжень українських стародруків на Афон, серед іншого, можна простежити і розвиток української культури та книговидання та штучне їх призупинення зусиллями російської імперської влади наприкінці XVIII ст.

Велика кількість українських стародруків, що зберігаються на Афоні, засвідчує тісні контакти афонських монастирів із духовенством і чернецтвом Київської митрополії, українським козацтвом і козацькою старшиною, а також духовно-культурні впливи Київської Церкви по всьому православному світу, зокрема й у світовому центрі православного чернецтва – на Святій Горі Афон. Ці зв'язки мали вагомий вплив як на розвиток української духовно-культурної спадщини в Україні, так і на спадщину монастирів на самому Афоні. Таким чином, мав місце процес духовно-культурного взаємообміну та взаємовпливу з обох сторін. Це важливий напрям української духовної історії, який потребує подальших досліджень.

UDC 094:003.349:271.2-77](477.411-82):271.2-788(234.425.21-81)

Serhii Shumylo,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7041-7766>,

Ph.D. in History, doctor of theology (Th.Dr.),

Director Institute,

International Institute of the Athonite Legacy,

Research Fellow,

Department of Classics, Ancient History, Religion and Theology,

University of Exeter (UK),

Research fellow,

Institute of History of Ukraine,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Honored Worker of Ukraine Culture,

Kyiv, Ukraine

e-mail: institute@afon.org.ua

Aleksandar Zhabov,

PhD student,

History of Byzantium and the Balkans Department,

Faculty of History,

Sofia University «St. Kliment Ohridski»,

Sofia, Bulgaria

CYRILLIC OLD PRINTED BOOKS OF THE KYIV METROPOLIS OF THE 16TH-18TH CENTURIES IN THE COLLECTIONS OF THE MONASTERIES OF ZOGRAF AND HILANDAR ON MOUNT ATHOS

The publication analyzes the amount of old printed books in the libraries of the Athos monasteries of Zograf and Hilandar, the dates of their publication and the time of their arrival on Athos. The close contacts of the Athos monasteries with the clergy and monks of the Kyiv Metropolitanate, the Ukrainian Cossacks and Cossack authorities are emphasized.

Keywords: Mount Athos, Holy Mountain, Zograf, Hilandar, Kyiv Metropolis, Kyiv-Pechersk Lavra, Ostroh, Paisii Velichkovsky, old printed books, Cossacks, monasticism.

UDC 929.6:27-526.6](4):094:271.2-788(477.411)]"15/17"

Alina Kondratiuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1001-0347>,

PhD, Senior Researcher,

Institute of Southeast European Studies of the Romanian Academy,
Bucharest, Romania

e-mail: alina.kondratjuk@gmail.com

ECCLESIASTICAL CRESTS AND EMBLEMS ON PRINTED BOOKS OF THE KYIV-PECHERSK LAVRA PRESS. THE TRANSFER OF MODELS FROM THE WEST TO THE EAST

The paper compares variants of the graphic depiction of the coats of arms of Orthodox and Catholic clergymen. The compositions are considered under the rules for building coats of arms. The dynamics of stylistic changes and artistic features of Ukrainian heraldic images during the 17th and 18th centuries were analyzed. The relationship between performance technique and art solution of images is traced.

Keywords: Kyiv-Pechersk Lavra Press, coat of arms, emblem, panegyric composition, transferring models.

The paper examines the transfer of models of patriarchs' and bishops' coats of arms and emblems from the West to the East in the early modern period. The main focus is on the crests of the church hierarchs and on images of an emblematic nature that were placed in printed books. To fully reveal this topic, we will consider different types of heraldic and emblematic compositions and define their specifics. We also believe it is important to demonstrate the interaction and mutual influence of these two spheres, emblematics and heraldry in European culture. In the context of the general topic, we would like to emphasize the important role of early modern Kyiv and the printing press of the Kyiv-Pechersk monastery in transferring models from the West to the East.

Researchers point to several varieties of panegyric compositions in early modern Ukrainian printed books: traditional drawings of coats of arms, compound heraldic compositions, coat of arms symbols and elements in graphic illustrations, and other forms. In the 1630s and 1640s, these were already entire congratulatory cycles, combining a rather long poetic eulogy with a series of engraved images of an emblematic nature with the use of elements from coats of arms. These were works that

glorified the majestic and admirable deeds of the ecclesiastical nobility, such as «Eucharisterion» (1632) by Sofornii Pochasky in honor of Metropolitan Peter Mohyla. There are also mournful eulogies, such as «Żal ponowiony» (1647) by Józef Kalimon on the death of Peter Mohyla, or the «Pillar of Virtue» on the death of Metropolitan Sylvester Kossov. They combined the art of words with the art of images.

Some scholars believe that emblematic and heraldic poems have much in common in their writing and character, especially the similar three-part structure, and refer to poems on coats of arms as an emblematic genre of Baroque poetry. It has also been argued that heraldry preceded, and to some extent contributed to the development of emblems. However, this is certainly something that needs to remain open and continue to be explored. In any case, by the beginning of the 17th century, such concepts as the coat of arms, stemma, emblem and impreza had been embodied in Ukrainian culture.

It is thought that Alciati's collection of emblems was known in Ukraine. Researchers often associate Andrea Alciati's Book of Emblems (Augsburg, 1531) with creating emblems as a genre in its own right. This book quickly gained popularity and underwent epigonal and creative modifications. It was to have an enormous impact on the culture of the Mannerist and Baroque periods. It consists of allegories and symbols reproduced in woodcuts and explained by short texts written in Latin verse, which are intended to introduce moral lessons. But the other emblematic books that preceded Alciati's collection and those that followed it quickly spread in Poland and Ukraine.

The personal library of the famous theologian of Ukrainian origin, Epifanii Slavenetsky, contained an edition of «Egyptian symbolism» by Giovanni Pietro Bolzani Dalle Fosse. The libraries of the church hierarchs Stefan Jaworski and Feofan Prokopovych included emblematic collections by Diego de Saavedra Fajardo, Hermann Hugo and others. Some authors of emblematic books, like Alciati, presented their collections as guides for different craftsmen. These are just a few examples, although the list could go on and on.

It was not until 1712 that the Kyiv-Pechersk Lavra printing press published its collection of emblems named «Iphika Hieropolitica or moralizing philosophy...». The book was similar to the European collections mentioned above. The subjects of the engravings in this book are taken from ancient history and mythology, from biblical books, from popular fables – from all the sources used by scholars of the time. This

collection of moralistic sermons testifies to the good acquaintance of its Kyivan authors with Western European emblematic editions.

«Iphika» became one of the most popular emblematic editions in the Slavic world. The book was republished three times in St. Petersburg (1718, 1728, 1729), in Lviv (1760), in Vienna (1774) and in Moscow (1796). The iconography of the «Iphika» was widely used for the painting of houses and churches.

In early modern Ukraine, as in Western Europe, the fascination with emblems was pervasive. The use of emblems was a reflection of the intellectual and aesthetic needs of the period, a love of puzzles, and symbolic representations of states and occurrences. Alongside emblems, heraldic compositions were an integral part of early modern European (including Ukrainian) ecclesiastical publications. These compositions consisted of a coat of arms and an epigram, and in their structure, they belonged to the emblems. Since the Renaissance, their creation has been influenced by heraldry. During the late Renaissance and Baroque, with the growing role of the emblem in art, this influence was reversed and it was the emblem that began to influence heraldry. Emblems were used to construct panegyric concepts based on heraldic signs. The coats of arms of church hierarchs and their elements were incorporated into complex compositions, combining images and texts.

Coats of arms could be placed in different parts of the book: on the title and back of the title page, as illustrations and other variations were possible. However, when we speak of heraldic compositions, we could consider the following possibilities: traditional drawings of coats of arms, composite heraldic compositions, symbols and elements of coats of arms in graphic illustrations etc. Ukrainian heraldry of the early modern period developed in the context of the heraldic tradition of the Polish-Lithuanian Commonwealth and had significant differences from Western European heraldry. However, several general principles needed to be set out. This applies, among other things, to the arms of Ukrainian ecclesiastical hierarchs. Mostly belonging to aristocratic families, they did not change their coat of arms after gaining rank, only adding a staff, a cross, and a miter to the shield.

As in the heraldry of Western Europe, the coats of arms of the Ukrainian metropolitans and bishops were characterized by the shield's division. There are attributes of ecclesiastical power – archbishop's staff and miter as the main ecclesiastical attributes, which in the heraldic compositions indicate the corporate affiliation of the armiger. The

ecclesiastical headgear was placed in the obverse part of the coat of arms of church officials. Often, both in Ukraine and in Western Europe, the reduction of the armigers' titles was placed on both sides of the shield. It should also be noted that there was no difference in the composition of the crests of Ukrainian Orthodox and Greek-Catholic church officials.

УДК 929.6:27-526.6](4):094:271.2-788(477.411)]"15/17"

Кондратюк Аліна Юрївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1001-0347>,

кандидатка мистецтвознавства,

старша наукова співробітниця,

Інститут досліджень Південно-Східної Європи Румунської академії,

Бухарест, Румунія

e-mail: alina.kondratjuk@gmail.com

ЦЕРКОВНІ ГЕРБИ ТА ЕМБЛЕМИ У ВИДАННЯХ ДРУКАРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ. ПЕРЕНЕСЕННЯ МОДЕЛЕЙ ІЗ ЗАХОДУ НА СХІД

Основним фокусом дослідження є перенесення в ранньомодерний час моделей геральдичних і емблематичних композицій із католицького та протестантського Заходу на православний Схід. Друкарню Києво-Печерської лаври представлено як передавальну ланку цього складного процесу. Розглянуто вибрані церковні герби й емблеми, вміщені в католицьких, протестантських і православних друкованих книгах другої половини XVI–XVIII ст. Особливу увагу приділено художнім особливостям і іконографії зображень. В українських виданнях виявлено низку запозичень із західноєвропейських емблематичних збірників.

Ключові слова: друкарня Києво-Печерської лаври, герб, емблема, панегірична композиція, перенесення моделей.

РОЗДІЛ 10

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 342. 511

Глушук Євгенія Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9137-7318>,

молодша наукова співробітниця,

інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: EvgenijaGlu@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Розглянуто особливості впливу повномасштабного вторгнення рф в Україну на інформаційні потреби влади, зокрема інституту президентства. Висвітлено специфіку інформаційного забезпечення інституту президентства. Розкрито динаміку інформаційно-аналітичних запитів інституту президентства в умовах війни.

Ключові слова: інститут президентства, війна, моніторинг, інформаційно-аналітична діяльність.

Початок повномасштабного вторгнення рф в Україну спричинив не лише переформатування та перерозподіл політичних впливів в країні, а й змінив загальну динаміку суспільно-політичних процесів та взаємозв'язків. Найбільшою мірою це позначилось на компетенціях та пріоритизації органів державної влади в полі реалізації публічної політики та підтримки міжнародного іміджу України. Зокрема, це стосується інституту президентства, як ключової ланки в підтримці національної безпеки

та обороноздатності держави, трансляванні для українського суспільства та міжнародної спільноти критично важливих наративів визвольної боротьби проти рф, її ізоляції від глобального демократичного світу. Реалізація цих та інших процесів видається неможливою без відповідного інформаційного забезпечення, створення та чіткого реагування на актуальні інфоприводи, систематичного моніторингу аналітичних даних та стратегічного інформаційного планування подальшої діяльності інституту президентства в умовах війни.

Щоб зрозуміти специфіку інформаційних потреб інституту президентства, варто, перш за все, зазначити, що як інституція він здебільшого розглядається як «сукупність державно-правових (конституційних) норм, що регулюють формування і функції президентської влади». На практиці це складна система допоміжних структур та служб, які тісно взаємодіють з іншими ланками вищих органів державної влади та, відповідно, мають розгалужену систему збору даних для провадження політики Президента (Офіс Президента України, Служба безпеки та оборони при Президентові України тощо). Указами Президента та іншими нормативно-правовими актами визначається джерельна база їх інформаційно-аналітичної діяльності, зокрема, вони можуть подавати запити на інформацію, документи та матеріали від державних органів, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій різних форм власності та їх представників; проводити збір даних через комунікаційні системи та інформаційні ресурси держорганів; ініціювати дослідження громадської думки та суспільно-політичних процесів шляхом залучення відповідних фахівців; здійснювати аналіз нормативної бази з подальшою розробкою необхідних рекомендацій тощо. Окрім цього, чим вища ланка прийняття рішень, тим більш концентрованою має бути інформація, вона має проходити повний цикл збору, обробки, систематизації та аналізу з метою скорочення часового періоду прийняття управлінських рішень. Вимоги своєчасності інформації та її достовірності залишаються головними індикаторами в роботі з масивами даних.

Враховуючи, що повномасштабне вторгнення рф в Україну призвело до посилення ролі президента та всієї президентської вертикалі влади в процесі прийняття стратегічних та тактичних рішень (глава держави де-факто та де-юре є Верховним головнокомандувачем Збройних Сил України), динаміка

інформаційних запитів інституту президентства теж зазнала деяких змін. Як зазначає Хоменко С., з початком війни «було запроваджене так зване кризове управління, з чим вибудована єдина мобілізована вертикаль виконавчої влади. Офіс президента перетворився на модерацийний центр, до роботи якого долучилися Кабінет міністрів України, Верховна рада України та регіональні еліти». Питання впровадження воєнного стану, формування територіальної оборони, проведення мобілізації, стратегічного управління збройними силами та ін, потребували нормативного регулювання та прийняття відповідних указів, що позначилось також і на підходах та методиках роботи з масивами даних. Таке масштабування комунікативних взаємодій між органами влади призвело до збільшення кількості допоміжних інформаційно-аналітичних структур при ключових виконавчих інститутах, адже інформаційні потреби центру прийняття рішень змістились в бік актуальних верифікованих даних, які дають можливість відразу переходити до стратегічного планування та реалізації внутрішньо- та зовнішньополітичних напрямів. Це, зокрема, дозволяє виграти час в умовах переговорних процесів із зовнішніми партнерами щодо підтримки України та її ресурсозабезпечення. Враховуючи, що вагомий сектор оборони це інформаційний кіберфронт, надважливим став також мережевий вид запитів та аналітика загальних принципів просування російської пропаганди в соціальних мережах та спеціальних додатках. Інститут президентства став одним з головних об'єктів нападу російських «ботоферм» та інформаційно-психологічних спецоперацій (ІПСО), розповсюдження фейків та дезінформуючих новин. Тому інфозапити щодо спростування фейків та перевірки даних залишаються завжди актуальними і спрямовані як на внутрішню і зовнішню (міжнародну) аудиторію, так і на українське суспільство. З одного боку це дозволяє владним структурам просувати фактологічні дані щодо подій в Україні, з іншого, на думку Кондратенка О., «з посиленням впливу інституту президента час від часу проявляються й негативні тенденції в його діяльності, серед яких: створення Офісом президента монополії на істину й порядок денний, неприпустимість критики влади, надмірне втручання в роботу інших гілок влади тощо.

Підсумовуючи, можна зазначити, що з початком повномасштабного вторгнення рф в Україну динаміка інформаційних запитів органів державної влади змінювалась пропорційно до корективів у їх компетенціях та функціональному навантаженні.

Тому інформаційне забезпечення інституту президентства більшою мірою сконцентроване на швидкості збору та обробки інформації, представленні масштабованих аналітичних даних, відфільтровуванні фейкових та дезінформативних елементів, протидії російській пропаганді в мережевому просторі та ін. Сама ж система поширення такого роду запитів в умовах війни формується за рахунок надання додаткових повноважень дотичним до діяльності Президента структурам або ж шляхом створення додаткових спеціалізованих інформаційно-аналітичного спрямування з чітко встановленою сегментацією інфопростору.

UDC 342. 511,

Yevheniia Hlushchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9137-7318>,

Junior Researcher,

Information and Analytical Department,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

E-mail: EvgenijaGlu@gmail.com

INFORMATION NEEDS OF THE INSTITUTE OF THE PRESIDENT IN THE CONDITIONS OF WAR

The peculiarities of the influence of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine on the information needs of the authorities, in particular the institution of the presidency, are considered. The specifics of the information support of the presidency institute are highlighted. The dynamics of information and analytical requests of the presidency institute in the conditions of war are revealed.

Keywords: the institution of the presidency, war, monitoring, information and analytical activity.

УДК 070.431.5(045)

Дейнека Ярослав Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4073-7106>,

молодший науковий співробітник,

відділ формування інформаційних ресурсів,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

УКРАЇНА НА СТОРІНКАХ ДЕЯКИХ ФРАНЦУЗЬКИХ ВИДАНЬ У ПЕРШОМУ ПІВРІЧЧІ 2024 РОКУ: КОНТЕНТ-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

В статті представляються результати аналізу публікацій французьких видань «Le Monde» та «L'Obs» за перше півріччя 2024 року, що висвітлюють українську тематику. Встановлено, що досліджені французькі ЗМІ акцентують увагу на глобальних наслідках війни та реакціях світових лідерів, при цьому менше уваги приділяючи мирним ініціативам та гуманітарній допомозі. Це підкреслює важливість об'єктивного та аналітичного висвітлення подій для міжнародної аудиторії.

Ключові слова: французькі медіа, «Le Monde», «L'Obs», контент-аналіз, міжнародний контекст, українська тематика, російсько-українська війна, глобальні наслідки конфлікту, нейтральна тональність, об'єктивність в медіа.

Зараз ЗМІ є основним інструментом формування громадської думки та поширення важливої інформації. Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну важливо підтримувати позитивний імідж України та її громадян для забезпечення підтримки у боротьбі з агресором.

Французькі видання «Le Monde» та «L'Obs» є джерелами для інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси» і бази даних Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Це дозволяє аналізувати реакцію міжнародної спільноти на російсько-українську війну. У 2024 році «Le Monde» та «L'Obs» займають провідні позиції в висвітленні української тематики завдяки повноті інформації та високому професіоналізму журналістів.

В рамках контент-аналітичного дослідження було проаналізовано по 182 випуски онлайн-версій французьких газет «Le Monde» та «L'Obs» за період з січня по червень 2024 року. Увага приділялася публікаціям про Україну, з яких було відібрано та проаналізовано 254 матеріали.

На основі отриманих даних були визначені змістовно-тематичні особливості публікацій про Україну. Аналіз тематики дозволив класифікувати тональність інформаційних матеріалів як позитивну, нейтральну або негативну.

Протягом січня – червня 2024 року журналісти «Le Monde» та «L'Obs» активно висвітлювали ситуацію в Україні. Вони регулярно публікували матеріали про фронтову ситуацію, а також часто обговорювали глобальні питання безпеки та виклики для Франції в контексті війни в Україні.

За результатами аналізу, 82,3 % досліджених матеріалів зосереджені на ролі України у світових процесах, а лише 17,7 % – на внутрішніх аспектах розвитку країни. Це свідчить про те, що французькі ЗМІ більше акцентують увагу на міжнародному контексті, в якому Україна грає важливу роль, ніж на внутрішніх подіях. Медіа висвітлюють не лише локальні аспекти війни, але й її вплив на глобальні політичні та економічні процеси, політичні реакції світових лідерів, економічні наслідки для Європи і світу, а також питання міжнародної безпеки.

Аналіз показав, що основна увага видань була прикута до впливу російського вторгнення в Україну, зокрема до міжнародних економічних і політичних наслідків конфлікту (46,9 %). Реакція світових лідерів і організацій охоплювала 25,4 % матеріалів. Збройна допомога Україні отримала 7,2 %, тоді як менше висвітлювалися російська пропаганда і дезінформація (3,8 %), мирні ініціативи і переговори (2,9 %), фінансова підтримка України (2,4 %), перспективи євроінтеграції (1,4 %) і гуманітарна допомога (1 %). Це свідчить про те, що французькі ЗМІ більше зосереджені на глобальних наслідках конфлікту та міжнародних реакціях, ніж на внутрішніх аспектах або деталях підтримки України.

Серед внутрішньополітичної проблематики найбільшу увагу отримали прогнози та коментарі щодо ситуації на фронті (20 %) і соціально-культурне життя українського суспільства (17,8 %). Портрети українського спротиву та воєнні злочини Росії мали по 15,6 %, дії російських загарбників і колаборантів – 13,3 %. Військові дії ЗСУ, ТРО та партизанів, а також діяльність української влади склали по 4,4 %, тоді як інформаційна війна Росії, медичні та освітні проєкти, реакція вітчизняних діячів та організацій, воєнний потенціал України мали по 2,2 %. Це свідчить про те, що видання акцентують увагу на ключових фронтових подіях і соціально-культурних аспектах, віддаючи менше уваги деталям внутрішньої політики та спеціалізованим темам.

Дослідження тональності публікацій у виданнях «Le Monde» та «L'Obs» показало, що 96,9 % матеріалів мають нейтральний зміст,

акцентуючи увагу на фактах і детальному аналізі подій, а не на емоційних оцінках. Негативні публікації складають 2 %, відображаючи критичні оцінки ситуації в Україні, тоді як позитивні матеріали рідкісні (1,1 %), що може бути пов'язано з акцентом медіа на проблемах і викликах. Загалом, домінування нейтральної тональності підкреслює серйозний підхід до висвітлення конфлікту та важливість об'єктивності для міжнародної аудиторії.

Таким чином, контент-аналітичне дослідження матеріалів показує, що в наш час ЗМІ залишаються ключовим інструментом формування громадської думки та підтримки України в умовах російської агресії. Дослідження французьких видань «Le Monde» і «L'Obs» виявило, що 82,3 % публікацій зосереджені на ролі України в міжнародних процесах, в той час як внутрішнім аспектам приділяється менше уваги. Аналіз 364 випусків двох видань за січень-червень 2024 року продемонстрував, що 96,9 % матеріалів мають нейтральний зміст, підтверджуючи об'єктивний підхід медіа. Негативні та позитивні публікації є рідкісними, що свідчить про акцент на проблемах і викликах. Це підтверджує серйозний і аналітичний підхід французьких медіа до ситуації в Україні, що допомагає міжнародній аудиторії краще розуміти глобальні аспекти конфлікту.

UDC 070.431.5(045)

Yaroslav Deineka,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4073-7106>,

Junior Research,

Department of Formation of Information Resources,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: clava-1995@ukr.net

UKRAINE ON THE PAGES OF SOME FRENCH PUBLICATIONS IN THE FIRST HALF OF 2024: A CONTENT ANALYTIC STUDY

The article presents the results of the analysis of the publications of the French publications «Le Monde» and «L'Obs» for the first half of 2024, covering Ukrainian topics. It was found that the studied French mass media emphasize the global consequences of the war and the reactions of world leaders, while paying less attention to peace initiatives and humanitarian aid. This emphasizes the importance of objective and analytical coverage of events for an international

audience.

Keywords: French media, «Le Monde», «L'Obs», content analysis, international context, Ukrainian topics, Russian-Ukrainian war, global consequences of the conflict, neutral tone, objectivity in the media.

УДК 328.324(73)

Кушнарьова Марія Борисівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3361-8838>,

кандидатка філософських наук,

старша наукова співробітниця,

Інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

Email: mariakushn8@gmail.com

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ДЕБАТИ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ: ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

Розглянуто особливості сприйняття американською громадськістю теледебатів кандидатів у президенти США, акцентовано увагу на чинниках, що зумовлюють інтерес до цієї події, наведено міркування щодо ступеня впливу перебігу дебатів на результати виборів. Обстоюється думка про те, що теледебати є проявом сучасних загальнокультурних тенденцій.

Ключові слова: вибори президента США, дебати, передвиборча кампанія, громадськість.

Проведення дебатів кандидатів у президенти США є однією з традицій передвиборчих перегонів у цій країні. І хоча перші заходи у схожому форматі мали місце у США ще в середині XIX століття, перші дебати, які транслювалися по телебаченню, відбулися у 1960 році за участі Дж. Кеннеді та Р. Ніксона. Відтоді зазвичай щочотири роки, перед черговими виборами президента США, відбувається телетрансляція серії з двох-трьох дебатів кандидатів у президенти та одних дебатів кандидатів у віце-президенти.

Зазвичай ці телепередачі користуються великою популярністю. Теледебати разом із матчем за суперкубок з американського футболу та церемонією вручення «Оскара» належать до найрейтинговіших трансляцій американського телебачення. Зокрема, згадані вище перші

в історії теледебати у 1960 році подивилися 66 млн американців, а найбільшою (станом на початок 2024 року) стала аудиторія перших дебатів між Г. Клінтон і Д. Трампом у 2016 році – 84 млн глядачів. Але попри збільшення абсолютних показників кількості глядачів, спостерігається зниження відносних: якщо перші дебати 1960 року подивилося приблизно 38 % американців, то такі дебати 2016 – 26 %, 2020 – 22 %, а 2024 – лише 15 %, що є одним із підтверджень посилення в наш час серед населення настроїв аполітичності та апатії. І хоча всі наведені цифри зі зрозумілих причин є приблизними, навіть приблизні 20 % телеаудиторії для однієї країни – це вже вагомий показник.

Відомий дослідник явища теледебатів А. Шредер вважає, що є кілька чинників, які зумовлюють таку велику популярність дебатів у США: участь «зірок», якими в цьому випадку є кандидати в президенти країни; непередбачуваність результату; велике значення виборів президента; змагальний характер події; хайп. На думку А. Шредера, дебати запозичили ці складові у спортивних та розважальних програм, пристосувавши їх до політичної події. Дослідники додають до згаданих чинників інші: усвідомлення глядачами історичного характеру події, бажання дізнатися більше про кандидатів, принципова відсутність фінансового важеля впливу на перебіг та результати дебатів, властивий великій кількості людей вуайєризм з елементами садистського задоволення (від спостерігання того, як людина падає у прямому чи, як буває або може бути під час дебатів, у переносному розумінні слова тощо), високе реноме ораторського мистецтва тощо.

Що стосується наслідків дебатів, то їх умовно можна поділити на тих, що проявляються у короткостроковій перспективі, та відтерміновані. До перших належать, зокрема, масштабна комунікація між глядачами, безпосередньо спричинена дебатами, причому комунікація відбувається не стільки з приводу кандидатів, як зауважують дослідники, скільки з приводу проблем, що обговорювалися під час дебатів.

Відтерміновані наслідки дебатів мали би проявитися під час виборів, тобто кандидат, який, умовно, «переміг» під час дебатів, мав би згодом перемогти на виборах, але насправді це не так. Зокрема, вочевидь невдала участь у дебатах не завадила виграти вибори Р. Рейгану у 1984 році, Дж. Бушу-молодшому – у 2004, а вкрай

принизливий розгром Д. Куейла на дебатах віце-президентів у 1988 році – виграти вибори Дж.Бушу-старшому.

Дебати є лише одним із чинників, які беруть до уваги виборці. Результати опитувань виборців у 2016 році, наведені Б.Десілвер, показали, що тільки 10 % громадян визначилися з кандидатом під час або відразу після дебатів, 11 % - за кілька днів або тижнів перед виборами, 22 % - під час партійних конференцій, на яких висувається кандидат у президенти від відповідної партії, а 42 % - навіть до цих заходів. Це підтверджує думку про те, що дебати впливають на вибір виключно тих громадян, котрі «коливаються», тобто ще не визначилися, за якого кандидата голосувати. Що стосується тих виборців, чиї політичні симпатії є стійкими, то дебати лише посилюють їхню вже сформовану позицію. Ба більше, на думку дослідників, у сприйнятті людей зі стійкими політичними перевагами інформаційний потік, спричинений дебатами, інтерпретується, часом у найнеочікуваніший спосіб, зазвичай на користь того кандидата, якого вони підтримують. Тому вважати, що дебати зазвичай мають якийсь більш-менш помітний вплив на результати виборів, - дещо складно.

Втім, перші дебати виборчої кампанії 2024 року між Дж.Байденом та Д.Трампом дещо відкоригували цю думку. З одного боку, виступ Дж.Байдена, який навіть у середовищі демократичної партії США назвали «провальним», майже не вплинув на підтримку виборцями теперішнього президента – за даними опитувань, попри те, що 60 % респондентів вважають, що Трамп показав себе на дебатах краще, після дебатів про намір проголосувати за Байдена на майбутніх виборах заявили 46,7 % потенційних виборців, що всього на 1,6 % нижче, ніж було до дебатів. Це підтверджує наведені вище висновки дослідників. З іншого боку, «провальний» виступ викликав велике занепокоєння серед згаданих демократів, відомі та впливові члени цієї партії почали наполягати на тому, щоби Дж.Байден відмовився від участі у виборах, що в результаті й сталося. Втім, слід зауважити, що таке складне ставлення викликала не тільки невдала участь у дебатах, а й кілька інших прикрих випадків обмовок тощо, які поставили під сумнів успіх подальшої діяльності Дж.Байдена на посту президента США.

У будь-якому випадку, опосередковано дебати впливають якщо не на результати голосування, то на кількість тих, хто голосуватиме під час виборів: істотна частка потенційних виборців безпосередньо

дивилася трансляцію дебатів, питання внутрішнього життя країни, що зазвичай обговорюються на перших дебатах, є справді важливими і це спричиняє справжній вибух подальшої неформальної комунікації та збільшення уваги громадськості до майбутніх виборів. Тому, на думку Т.Паттерсона, з точки зору впливу на громадянські почуття та подальшого заохочення американської громадськості до участі у виборах, дебати є основною подією.

З іншого боку, особливості сприйняття дебатів як телешоу, помітний вплив на сприйняття кандидата його зовнішності та особистої привабливості, велика роль, яку в очах глядачів набуває ступінь відповідності кандидата стереотипним уявленням, поширюваним медіа, призводять до того, що, як вважає Е. Дрю, «дебати є хибним випробуванням для ймовірного президента».

Попри всі недоліки та хиби, президентські дебати залишаються неодмінною складовою політичного та, ширше, суспільного, життя США. І хоча ця традиція, започаткована у 1960 році, як постійна існує тільки з 1976 (з 1960 до 1976 дебати не проводилися), вона встигла зажити великої популярності у США, а також помітної, хоча й не настільки такої виразної, в інших країнах (Франція, Польща, Україна тощо), а деякі країни її відверто не прийняли (Велика Британія).

Публічні президентські дебати, які є породженням демократичних форм організації політичного життя, уособлюють усі переваги та недоліки цих форм. Залученість широких верств громадськості до прийняття доленосних рішень, створюючи враження загальної відповідальності, не завжди поєднується із усвідомленою, раціональною та виваженою мотивацією до прийняття рішень, на яку часто впливають популістські настрої та медійні шаблони. З іншого боку, наявність своєрідного запобіжника у вигляді стійкої політичної позиції великої кількості виборців перетворює дебати на яскраву традицію, яка не має вирішального впливу на результати виборів.

UDC 328.324(73)

Mariia Kushnarova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3361-8838>,

Candidate of Sciences (Philosophy),

Senior Researcher,

Information and Analytical Department,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: mariakushn8@gmail.com

UNITED STATES PRESIDENTIAL DEBATES: ITS PERCEPTION AND INFLUENCE

Special characteristics of the U.S. public perception of presidential debates are examined, the focus is on factors for public interest to debates, certain opinions on debates influence on elections results are offered. Presidential debates are reviewed as a display of modern world cultural tendencies.

Keywords: United States presidential elections, presidential debates, election campaign, public opinion.

УДК 316.774:070 (460)

Макарова Олена Ігорівна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1003-025X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ формування інформаційних ресурсів,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: makarova@nbuv.gov.ua

ІМІДЖ УКРАЇНИ В ІСПАНСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 2024 РОКУ

Проаналізовано висвітлення іміджу України в матеріалах іспанських ЗМІ в першому півріччі 2024 року, зокрема в часописі El Mundo та щоденній газеті ABC, які були представлені в інформаційно-бібліографічному бюлетені «Україна у відгуках зарубіжної преси» Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: імідж України, «Україна у відгуках зарубіжної преси», іспанські ЗМІ, El Mundo, ABC.

Разом з розвитком інформаційних технологій рівень впливу медіа-ресурсів на формування міжнародного імідж країн стрімко зростає. Так, створений ЗМІ позитивний образ держави виступає ефективним інструментом для формування умов, сприятливих для успішного внутрішнього розвитку і збільшення впливу на світовій арені. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну,

імідж нашої держави у сприйнятті світової громадськості трактувався по-різному, в залежності від підтримки тих чи інших держав нашої країни. Зрозуміло, що на початку повномасштабного вторгнення ми спостерігали дуже високу частотність появи в авторитетних зарубіжних ЗМІ матеріалів на українську тематику, що стосувалися війни і допомоги країні. На жаль, з часом така динаміка знижується і світові медіа все менше приділяють уваги українському питанню. Але інформаційний простір України сьогодні залишається перенасичений подіями, і зарубіжні ЗМІ продовжують формувати досить полярний образ України, висвітлюючи її образ як у позитивному, так і негативному аспектах. Виходячи з цього, дуже важливим видається осмислення сприйняття подій в Україні зарубіжними ЗМІ, які з простого передавача відомостей перетворилися на інструмент впливу.

Особлива роль у цьому відводиться газетним виданням, які надають оперативну і доступну інформацію. Так, Фонд Президентів України як структурний підрозділ НБУВ здійснює підготовку інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси», в якому висвітлюється реакція міжнародної спільноти на життя українського суспільства, віддзеркалена в 36-и зарубіжних інтернет-версіях газетних видань 18-и країн світу, які входять до «Групи десяти» (Бельгія, Велика Британія, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, США, Франція, Швеція, Японія), «Вишеградської четвірки» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), групи пострадянських країн-членів ЄС (Латвія, Литва, Естонія), та найбільшої європейської країни-представниці Іберо-американської групи – Іспанії.

На нашу думку, моніторинг висвітлення іміджу України в іспанських виданнях є одним з ефективних способів дослідження проблеми висвітлення на їхніх сторінках позитивних і негативних сторін іміджу України. Для нашого аналізу ми вирішили взяти перше півріччя 2024 року, щоб зрозуміти чи досі Україна займає важливе місце в новинах іспанських ЗМІ. На сьогодні El Mundo та ABC – одні з найпопулярніших іспанських газет, які впливають не лише на формування громадської думки, а й на процес прийняття рішень представниками різних щаблів іспанської влади.

Розглянувши перші шість випусків за 2024 рік інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси», ми побачили, що іспанські ЗМІ за цей час, окрім січня, обов'язково

входили в лідери серед зарубіжних медіа за кількістю та часткою публікацій на українську тематику: лютий – ABC (6,92 %), El Mundo (3,57 %); березень – ABC (5,82 %); квітень – ABC (6,48 %), El Mundo (4,92 %); травень – ABC (4,50 %), El Mundo (4,00 %); червень – ABC (6,30 %), El Mundo (4,60 %).

Крім того, російське вторгнення в Україну в перше півріччя 2024 року також досить часто висвітлювалося саме іспанськими газетами: січень – ABC (9,47 %), El Mundo (5,26 %); лютий – ABC (15,57 %), El Mundo (8,20 %); березень – ABC (15,69 %), El Mundo (4,90 %), квітень – ABC (17,82 %), El Mundo (12,87 %); травень – ABC (10,94 %), El Mundo (7,81 %); червень – ABC (19,75 %), El Mundo (13,58 %).

Загалом, упродовж першого півріччя 2024 року соціально-культурне життя українського суспільства було головною темою обговорення в іспанських інтернет-медіа. Необхідно зазначити, що El Mundo, маючи спеціальних кореспондентів в Україні, надає більше аналітичної інформації та розповідає про українців та українок, які борються з російським вторгненням, досить часто беручи у них інтерв'ю, тим самим доносячи правдиву інформацію до європейських читачів з власних уст українців, які борються за виживання. ABC, зі свого боку, більше робить відео-репортажі про життя українського суспільства в умовах війни, що також несе в собі дуже важливу інформацію про справжнє життя України. Крім того, обидва видання підтверджують підтримку урядом Іспанії України у її боротьбі з російською агресією, майже кожного місяця цитуючи постійні заяви вищих посадових осіб Іспанії та їх участь у відповідних міжнародних ініціативах. Також читачів інформують про підтримку українських біженців та про акції українців у різних містах Іспанії, коли маніфестанти намагаються привернути увагу світової спільноти до подій в Україні й закликають долучатися до них у засудженні російської агресії. Відзначається, що такі акції викликають співчуття та підтримку в іспанців. Оглядачі іспанських медіа багато уваги також приділяють різноманітним формам допомоги Україні та позитивно оцінюють дії наших захисників, зокрема зростання використання штучного інтелекту і високих технологій на полі бою в Україні та успіхи у застосуванні безпілотників, зазначаючи, що наша держава досягла в цьому значного успіху й навіть першою у світі створила нові війська безпілотних систем. Так само іспанські медіа багато пишуть і про реакцію в іспаномовних країнах Латинської

Америку на події в Україні, що є досить важливим для розуміння іміджу України в усьому світі.

Отже, проведений аналіз іспанських видань, які підлягають моніторингу для підготовки інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси», дає змогу констатувати, що представлення на їхніх шпальтах достовірної та об'єктивної інформації про Україну є важливим ресурсом щодо виявлення проблем створення позитивного іміджу України зарубіжними ЗМІ.

UDC 316.774:070 (460)

Olena Makarova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1003-025X>,

Junior Researcher,

Department of Formation of Information Resources,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine⁴

Kyiv, Ukraine,

e-mail: makarova@nbnv.gov.ua

THE IMAGE OF UKRAINE IN THE SPANISH MEDIA IN THE FIRST HALF OF 2024

The coverage of the image of Ukraine in the materials of the Spanish mass media in the first half of 2024 was analyzed, in particular in the magazine *El Mundo* and the daily newspaper *ABC*, which were presented in the informative and bibliographic bulletin «Ukraine in reviews of the foreign press» of the Fund of Presidents of Ukraine of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: the image of Ukraine, «Ukraine in the reviews of the foreign press», Spanish mass media, *El Mundo*, *ABC*.

УДК 342.511(4-01)+002.1

Удовик Володимир Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник, директор,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: udovik@ukr.net

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА СПЕЦИФІКА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ МЕМОРІАЛЬНИХ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ КОЛЕКЦІЙ

У доповіді висвітлюються питання класифікації закладів зі збереження меморіальних документальних колекцій інституту президентства у країнах світу за різними типологічними та видовими ознаками, виділяються специфічні риси формування цих установ та організації їх діяльності.

Ключові слова: інститут президентства, бібліотека, музей, архів, меморіальні установи.

Наслідкування американської традиції створення президентських бібліотек відбувається у багатьох країнах світу, але враховується певна специфіка національної бібліотечної та музейної сфери та, зокрема, особливості функціонування інституту президентства. Адже, саме від стабільності та спадковості президентської влади залежить формування національної історії державного управління та організація меморіальних пам'яток.

Серед різноманітних форм організації збереження та популяризації документальної спадщини інституту президентства в різних країнах при схожих завданнях та функціях дефініції назви досить різняться: президентська бібліотека – музей – архів – інститут – фонд. При становленні сучасної системи президентських бібліотек в США була ідея назвати нову установу «архівом», але в процесі підготовки зупинилися все ж на терміні «бібліотека», оскільки бібліотечна установа з історичних часів об'єднувала в собі різноманітні джерела: від рукописних до друкованих та тривимірних артефактів.

На сучасному етапі, ми можемо виділити такі форми організації та типи діяльності в різних країнах світу:

- президентські бібліотеки-музеї як приватно-державне партнерство: президентська бібліотечна система у складі НАРА (США), Президентська бібліотека Олусегуна Обасанджо (Нігерія);

- президентські музеї під юрисдикцією державних органів: Меморіал Федерального президента Фрідріха Еберта (Німеччина), Меморіал Федерального президента Теодора Хейса (Німеччина), Музей президентства Республіки (Португалія), Музей Раймонда Пуанкаре (Франція), Музей Урхо Кекконена «Таммініемі» (Фінляндія), Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки, Бібліотека першого президента Республіки Казахстан,

Музей Першого Президента Республіки Казахстан, Президентський музей Хабіба Бургиби (Туніс), Президентський музей Балай Кіргі (Індонезія), Президентська бібліотека, музей та виставкова зала (Кенія);

- президентські бібліотеки як структурні підрозділи адміністрацій президента: Історичний архів президентства Республіки (Італія), Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки, Президентська бібліотека Республіки Білорусь;

- комунальні президентські музеї: Музей Жоржа Помпіду (Франція), Музей Жака Ширака (Франція), Меморіальний музей президента Литовської Республіки Казіса Грінюса (Литва), Музей Бернардіну Машаду (Португалія) та ін.;

- музейні колекції як структурні підрозділи культурних закладів: Фонд Президентів України Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського;

- президентські бібліотеки, які створені та керуються громадськими організаціями та благодійними фондами: президентські бібліотеки та музеї в США (які не входять до структури NARA), Музей-меморіал Шарля де Голля (Франція), Інститут Франсуа Міттерана (Франція), Бібліотека Вацлава Гавела (Чехія) та ін.;

- президентські приватні музеї Музей Валері Жискар д'Естен, Президентська бібліотека Саакашвілі (Грузія), Музей сучасної історії імені Карла Реннера (Австрія) та ін.

У кожній країні організація президентських меморіальних колекцій має свої особливості функціонування, зокрема:

- окремі установи зі збереження спадщини окремого президента;

- одна організація зі збереження документальної спадщини президентів в країні;

- окремі інституції зі збереження спадщини одного президента (наприклад, президентський музей, президентська бібліотека, науково-дослідний інститут як громадська організація);

- поєднання різноманітних форм у рамках інституту президентства однієї країни.

За видами накопичених ресурсів документальні колекції можна розділити на декілька груп:

- колекції, які мають у своєму складі всі архівні матеріали, зокрема офіційні документи періоду президентського правління;

фото і відеоматеріали; друковані та електронні видання про президента та період його правління; музейні артефакти (подарунки президентам та предмети, пов'язані з його життям та політичною діяльністю);

- установи, які мають все перелічені вище, окрім офіційних документів, які зазвичай зберігаються у національних архівах разом з іншими державними та урядовими документами;

- у країнах світу функціонують окремі музейні колекції, які практично не мають архівних та бібліотечних фондів.

За видами діяльності установи, пов'язані з документальною спадщиною президентів країн, можна згрупувати за такими ознаками:

- накопичення та збереження документальних ресурсів про певних президентів чи інститут президентства певної країни;

- популяризація особистості президента чи певних його досягнень а також висвітлення найбільш чутливих сторінок національної історії шляхом активізації виставкової та музейної складової,

- дослідження політичної спадщини президентів та актуалізація наукових досліджень вивчення його політичної діяльності і періоду його правління зокрема. Це відбувається, у першу чергу, завдяки організації конференцій, відзначення пам'ятних дат, видання збірників документів, каталогів президентських колекцій, створення повнотекстових та мультимедійних баз даних з проблематики інституту президентства;

- аналітико-прогностична діяльність президентських бібліотек та президентських центрів шляхом залучення національного та міжнародного експертного середовища та «лідерів думок» для обговорення та знаходження шляхів вирішення актуальних суспільно-політичних та соціально-економічних проблем окремої країни, регіону або світу. У цій частині колишні президенти маючі політичний авторитет зможуть об'єднати навколо себе провідних експертів та громадських діячів;

- освітня діяльність для пропагування демократичних цінностей та історії президентства і країни серед молоді та підростаючого покоління шляхом створення освітніх програм, електронних інформаційних ресурсів та інтерактивних матеріалів для вивчення політичної історії;

- з освітньою діяльністю пов'язана і робота щодо підтримки здібної молоді шляхом надання стипендій та грантів або створення

школи молодого лідера як при президентських бібліотеках у США (Президентський центр Клінтона та Президентська бібліотека Р. Рейгана).

Для дослідників функціонування інституту президентства, зокрема вивчення зарубіжного досвіду або міжнародної політики національного уряду будуть корисні електронні інформаційні ресурси, які розміщені на веб-сайтах президентських бібліотек та музеїв і які мають загальний доступ. За об'ємом таких ресурсів та доступу до них президентські документальні колекції можна розділити за такими напрямками:

- скановані копії офіційних документів з діяльності президента та його адміністрації, зокрема й електронна пошта. Найбільші електронні колекції з відкритим доступом мають президентські бібліотеки США. Так, починаючи з Президента Дж. Буша президентські бібліотеки надають доступ вже й до електронних документів, зокрема електронного листування та матеріалів, розміщених на урядовому веб-сайті;

- фото та відеоматеріали з політичної діяльності президентів, зокрема міжнародні зустрічі та закордонні візити. Візуалізації діяльності глави держави приділяють найбільшу увагу, тому даний ресурс присутній практично на кожному веб-сайті президентської бібліотеки чи музею, оскільки архівні документи можуть складати державну таємницю і мати обмежений доступ;

- повнотекстова база виступів президентів у ЗМІ;

- фотогалереї музейних предметів, в основному подарунків президентам та найбільш яскраві особисті речі, присутні на більшості сайтів президентських музеїв та бібліотек. Оскільки неможливо представити онлайн всю музейну колекцію, то деякі президентські бібліотеки чи музеї створюють віртуальну екскурсію по виставкових залах та експозиціях;

- бібліографія авторських видань президентів та наукових досліджень й науково-популярних видань з висвітлення особистості та діяльності президента та історії його правління;

- посилання на висвітлення функціонування президентських документальних колекцій та проведенні заходи у національних та зарубіжних ЗМІ;

- цифрові проекти, присвячені визначним подіям в історії держави або пов'язаних з періодом правління чи особисто президентом. Такі проекти актуалізують громадський та науковий

інтерес до цих подій, підтримують національну ідентичність та збереження історичних пам'яток.

Отже, запропонована класифікація президентських документальних колекцій за формами організації, видами діяльності та типологією накопичених ресурсів дає змогу представити картину мережі таких установ практично у всьому світі, принаймі на різних континентах. І оскільки завданням даної розвідки було виокремити особливості, різноманіття спеціалізованих документальних колекцій президентської влади в країнах світу, то ми обрали найбільш відомі та репрезентативні приклади функціонування президентських бібліотек, музеїв, архівів та інститутів у різних куточках світу, зосередившись на президентській документальній спадщині, а не всієї вищої державної влади.

UDC 342.511(4-01)+002.1

Volodymyr Udovik,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7749-8095>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Director,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: udovik@ukr.net

CLASSIFICATION AND SPECIFICATION OF PRESIDENTIAL MEMORIAL DOCUMENTARY COLLECTIONS

The report considers the issue of classification of institutions for the preservation of memorial documentary collections of the Institute of the Presidency in the countries of the world according to various typological and species characteristics, specific features of the formation of these institutions and the organization of their activities.

Keywords: institute of the presidency, library, museum, archive, memorial institutions.

УДК 070: 004.735

Федорчук Артур Григорович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1141-1812>,

науковий співробітник,

відділ формування інформаційних ресурсів,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

МОНІТОРИНГ ВИСВІТЛЕННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ В РЕСУРСАХ СВІТОВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

В доповіді представлено принципи моніторингу матеріалів, розмішених на сторінках популярних ресурсів мережі Інтернету та попередні результати аналізу реакції міжнародної спільноти на війну в Україні на основі моніторингу публікацій мережі за період війни.

Ключові слова: моніторинг Інтернету, контент-аналітичне дослідження, інформаційні ресурси мережі, інформаційний простір, війна в Україні.

В умовах повномасштабної агресії росії в Україні об'єктивно виникає потреба осмислення актуального сприйняття України в світі та потреба в аналізі віддзеркалення цього сприйняття світовими ЗМІ, які в сучасному світі перетворилися у важливого учасника суспільного життя будь-якої нації і не тільки чітко відображують настрої громадян та політику влади конкретної країни, але й в більшості випадків створюють ці настрої і політику.

Актуальність дослідження інформації в ресурсах мережі у ситуації повномасштабної війни на Європейському континенті значно підвищується і вимагає від науковців більш ґрунтовних і масштабних досліджень.

Актуальність моніторингу змісту інформаційних потоків мережі Інтернет полягає в зростаючій ролі інформаційних ресурсів світової мережі та необхідності використання міжнародного досвіду таких досліджень. Існує нагальна потреба використання вже достатньо апробованих інструментів моніторингу інформаційних ресурсів мережі Інтернет для потреб наукових досліджень.

Методом дослідження інформаційних потоків, що породжують різноманітні медіа світу, ми обрали широко розповсюджений моніторинг Інтернету, під яким ми, в даному випадку, розуміємо комплекс досліджень з пошуку, аналізу, класифікації, обробки та зберігання інформації з Інтернету за тематикою конкретного дослідження. Основою методу моніторингу Інтернету виступає контент-аналіз. В нашому випадку ми розглядаємо його, як аналіз змісту широкого кола публікацій в мережі Інтернет. Перевагами моніторингу Інтернету є динамічність висвітлення проблем та подій

в мережі, а також можливість охопити значну кількість публікацій зарубіжних ЗМІ. Моніторинг інформації про війну в Україні ефективно проводити на матеріалах мережових варіантів авторитетних у світі періодичних видань та інформаційно-аналітичних агентств. Саме вони генерують лівову частку інформації про Україну і всього комплексу питань, що стосується війни в Україні. Подальші інформаційні потоки, зазвичай, містять посилання саме на ці джерела.

В процесі моніторингу проводиться пошук та виявлення в публікаціях мережових видань матеріалів тематично відповідних напряму дослідження.

Відслідковується два основних аспекти висвітлення журналістами війни в Україні, що є одночасно початковими категоріями класифікації відібраних матеріалів, а саме: «Україна під час російського вторгнення» і «Україна у світовій політиці». Етап пошуку матеріалів включає осмислення аналітиками змісту інформації та визначенням доцільності й ефективності її використання у дослідженні, до якого доречно включати не новостійні замітки, а серйозні аналітичні статті, розширені репортажі, аналітичні огляди та тематичні есе.

Технологія моніторингу передбачає, що виявлені публікації, відповідні тематиці дослідження, копіюються та оформлюються згідно з вимогами аналізу, повністю перекладаються з мови оригіналу на українську з метою виявлення всіх аспектів та змістовного навантаження конкретної публікації, доповнюються коротким рефератом на державній мові, індексуються згідно поточного тематичного класифікатора та вводяться у бази даних.

Фонд Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського має значний досвід організації широкомасштабного моніторингу вітчизняних та закордонних ЗМІ, формування баз даних та інформаційно-аналітичних систем для накопичення, зберігання та аналізу інформаційних потоків і створення на основі цих масштабних досліджень різноманітних оглядів, бюлетенів та аналітичних матеріалів. З червня 2011 р. Фонд Президентів України, веде постійний моніторинг зарубіжних ЗМІ (до 80 Інтернет-версій періодичних видань іноземною мовою) та формує базу даних (БД) «Україна у відгуках зарубіжної преси» на базі якої створюється однойменний щомісячний інформаційно-бібліографічний бюлетень. В умовах повномасштабної агресії росії

в Україну матеріали БД та бюлетеня природньо повністю змістовно віддзеркалюють реакцію міжнародної спільноти на російську військову агресію проти України. Метою дослідження сьогодні став якісний та кількісний аналіз висвітлення теми вторгнення росії в Україну та реакції світу на російську військову агресію проти України.

UDC 070: 004.735

Arthur Fedorchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1141-1812>,

Research Associate,

Department of Formation of Information Resources,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: fedorchuk_arthur@ukr.net

MONITORING THE COVERAGE OF THE WAR IN UKRAINE IN THE RESOURCES OF THE WORLD INFORMATION SPACE

The report presents the principles of monitoring materials posted on the pages of popular Internet resources and the preliminary results of the analysis of the international community's reaction to the war in Ukraine based on the monitoring of network publications during the war period.

Keywords: Internet monitoring, content analytical research, network information resources, information space, war in Ukraine.

РОЗДІЛ 11

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ФРАНЦА КАФКИ У БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАННЯХ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ СМЕРТІ)

УДК 821.112.2(436):027.021Кафка

Безпала Галина Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2876-4462>,

наукова співробітниця,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bezpala@nbuv.gov.ua

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ФРАНЦА КАФКИ У ЗІБРАННЯХ АВСТРІЙСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто рецепцію творчості Франца Кафки в контексті світової літератури, розкрито творчий спадок Франца Кафки у фонді Австрійської бібліотеки у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, проаналізовано літературні дослідження, що стосуються його постаті та унікального «кафкіанського» стилю. Особливу увагу приділено висвітленню перекладів його творів, представлених у фонді Австрійської бібліотеки.

Ключові слова: Франц Кафка, Австрійська бібліотека, романи, оповідання, листи, щоденники, переклади, літературна критика, дослідження.

Актуальність дослідження спадщини видатних письменників, чий імена не знають кордонів, є особливо важливою у сучасному контексті глобалізації та культурного обміну. Одним із яскравих прикладів такого вивчення є творчість Франца Кафки, чий літературний доробок продовжує бути об'єктом активного наукового інтересу у світовій літературі та культурі. Станом на сьогодні

в фондах Австрійської бібліотеки налічується понад 100 примірників, присвячених Кафці. Наявність цих праць сприяє утвердженню багатовимірного культурного дискурсу, в межах якого творчість Кафки стає потужним інструментом для глибокого аналізу фундаментальних питань людського буття та міжкультурних комунікацій.

Франц Кафка – унікальна і, можливо, найдивніша постать у європейській літературі ХХ століття. Єврей за походженням, пражанин за місцем народження, німецький письменник за мовою і австрійський – за культурною традицією. Твори Кафки просякнуті абсурдом і страхом перед зовнішнім світом і вищим авторитетом, вони здатні пробуджувати в читачеві відповідні почуття тривоги, що є унікальним явищем у світовій літературі.

Література, пов'язана з ім'ям Франца Кафки в фонді Австрійської бібліотеки у кількісному визначенні займає одне з перших місць і представлена німецькою, українською, російською та угорською (роман «Процес» та оповідання) мовами. Їх можна розділити на чотири умовні розділи. До першого належать німецькомовні видання творів Франца Кафки: 8-томник видавництва Fischer (1989р.), до якого увійшли романи «Amerika», «Der Prozeß» (Процес), «Das Schloß» (Замок), збірка новел, етюдів, афоризмів («Beschreibung eines Kampfes»/ (Опис однієї боротьби), «Brieft 1902–1924» (Листи 1902–1924), «Erzählungen» (Оповідання), «Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlaß» (Весілля в селі та інша проза зі спадку автора), «Tagebücher 1910–1923» (Щоденники 1910–1923), «Das Kafka-Buch: eine innere Biographie in Selbstzeugnissen» (Книга Кафки: внутрішня біографія в самосвідченнях). Крім того, окремо видані оповідання («Erzählungen» (1994) та «Die Erzählungen und andere ausgewählte Prosa» (1996) (Оповідання та інша вибрана проза), збірки оповідань («Sämtliche Erzählungen» ([1976]), листи до батьків (Brieft an die Eltern aus den Jahren 1922–1924) (1993).

Другий розділ включає дослідження життєвого і творчого шляху Кафки зарубіжними авторами, біографами, літературними критиками. Вальтер Фальк (Walter Falk) досліджує модерну епоху років, що передували Першій світовій війні і яка стала тлом досвіду для Кафки. Клаус Гоффер (Klaus Hoffer) досліджує літературний метод введення в оману у творах Кафки. Наум Норберт Глацер (Nahum Norbert Glatzer) — тему жінки в житті Кафки. Peter Cersowsky

(Петер Черсовскі) розглядав Кафку в контексті декадансу. Беттіна Кютер (Bettina Küter) доводить, що простір у творчості Кафки – це більше, ніж просто тло подій, він сприяє самим подіям. У фонді особливе місце відведено праці Дмитра Володимировича Затонського «Модернізм и постмодернізм: Мысли об извечном» видавництва «Фоліо» (2000 р.) – це блискуче за стилем і майстерне за викладом історико-літературне дослідження присвячене проблемам модернізму і постмодернізму, в якому автор намагався намацати закономірності, окреслити якусь "космогонію", що від початку і до кінця століть визначає рух мистецтв, культури, можливо, буття загалом. Праця Євгенії Волощук «Хроника странствий духа: этюды о Франце Кафке» (видавництво Юніверс, Київ, 2001) являє собою цикл інтерпретаторських замальовок, присвячених різним аспектам творчості Франца Кафки. У монографії Волощук «Чарівна флейта модерну. Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури ХХ ст. у ліриці Р. М. Рільке, прозі Т. Манна, драматургії М. Фріша» на широкому історико-літературному матеріалі розглядаються загальні проблеми модернознавства, а також провідні духовно-естетичні тенденції й принципи поетики німецькомовного модернізму.

До третього розділу відносяться матеріали симпозіумів, конференцій, виставок, присвячених Францу Кафці, інформаційні бюлетені Австрійського товариства Франца Кафки, періодичні видання Американського товариства Кафки.

Чільне місце у фонді Австрійської бібліотеки належить перекладам творів Кафки, здійснені українськими перекладачами Євгеном Поповичем, Олексою Логвиненком, Петром Таращуком, Юрком Прохаськом. Події особистого життя письменника, його стосунки з нареченою знайшли своє літературне втілення в романі «Процес». Роман в перекладі Петра Таращука вийшов у світ у київському видавництві «Юніверс» у 1998 р. Переклад був перевиданий харківським видавництвом «Фоліо» у 2006 р. Роман «Замок» – останній незавершений і найзагадковіший роман Кафки, у центрі якого, як майже в усіх творах письменника, – втаємничені, алогічні, незбагненні взаємини людини зі світом, з системою, з владою, з іншими людьми. Переклад на українську мову був здійснений львівською перекладачкою Наталкою Сняданко і виданий у Харкові у серії «Бібліотека світової літератури» («Фоліо», 2006 р.). У всесвітньо відомому романі «Америка» Кафка уперше

використовує свій коронний літературний прийом: зображення дійсності без будь-якого авторського коментаря, через свідомість персонажа. Роман побачив світ українською мовою в перекладі Юрія Прохаська під назвою «Зниклий безвісти» у київському видавництві «Критика» у 2009 р. У 2000 р. київським видавничим домом «Всесвіт» були видані «Щоденники 1910-1923 рр» у перекладі О. Логвиненка. У 2010 р. львівським видавництвом «Піраміда» були перевидані оповідання, новели, притчі, уривки з роману «Замок» під загальною назвою «Перевтілення». Всі ці твори свого часу були перекладені з німецької мови Євгеном Поповичем. У 2012 р. вийшов у світ український переклад збірки оповідань Франца Кафки «Споглядання» в перекладі Василя Лозинського за редакцією Юрія Прохаська (видавництво Соломії Павличко «Основи»). Оповідання Кафки – це загадкові притчі, що не піддаються аналізу. Окрім цього в Австрійській бібліотеці є переклад російською мовою листів «Письма к Фелиции» (2004) адресовані Феліції Бауер – берлінській знайомій, а потім нареченій Кафки, з якою він двічі був заручений, проте подружжям вони так і не стали. В листах розкривається особистий світ Кафки, особливості його життя й оточення, як це відчував, усвідомлював і переживав сам письменник.

UDC 821.112.2(436):027.021Кафка

Halyna Bezpala,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2876-4462>,

Researcher,

International information and Foreign Relations Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bezpala@nbuv.gov.ua

FRANZ KAFKA IN THE COLLECTION OF THE AUSTRIAN LIBRARY AT THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The reception of Franz Kafka's works in the world, in particular in library collections, is studied, the creative heritage of Franz Kafka in the collection of the Austrian Library, literary studies of Franz Kafka and his "Kafkaesque" style are analysed. Particular attention is paid to the coverage of translations of his works in the collection of the Austrian Library at the NBUV.

Keywords: Franz Kafka, Austrian Library, novels, short stories, letters, diaries, translations, literature critic, research.

УДК 82-312.9 Кафка

Васильчук Володимир Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>,

доктор історичних наук, професор,

Київський національний лінгвістичний університет,

Київ, Україна

e-mail: vladimir_vasyl@ukr.net

ФРАНЦ КАФКА – НАЙЗАГАДКОВШИЙ ПИСЬМЕННИК ХХ СТОЛІТТЯ

Досліджено зовнішні чинники які мали визначальний вплив на формування особистості Ф. Кафки та на його творчість. На прикладі художньої творчості та епістолярії Ф. Кафки розглядається характер взаємодії фактичного матеріалу та художнього контексту.

Ключові слова: Ф. Кафка, М. Брод, фантастичний світ письменника.

Франц Кафка (Franz Kafka) належить до тих письменників, творчість яких досить складно зрозуміти і розкрити. Це пояснюється насамперед тим, що його прижиттєва і посмертна доля своєю неординарністю нітрохи не поступається його творам. Перші бачать в ньому іудейського віровчителя. Цьому сприяло ще те, що у родині матері Ю. Леві траплялися раввини, талмудисти, хасиди і мандрівники та ін. Другі – пророка екзистенціаліста, хтось – авангардиста, а треті – консерватора, хтось шукає ключ до його таємниць в психоаналізі, а інші – в аналізі семіотичному або структуральному. Але реальний Кафка завжди таємниця та загадка.

Загалом, світова слава прийшла після його смерті. Твори Кафки знали лише вузькі кола любителів літератури, бо він не був фанатом популярності. Його найближчий друг, М. Брод, лише після семи років їх дружби дізнався, що Кафка пише. Це особлива історія. Основні твори («Замок», «Процес», «Америка») були видані його другом, літературним агентом М. Бродом, уже після смерті письменника. Що цікаво, на прохання Кафки Брод мав знищити рукописи, але вирішив по-своєму, він їх опублікував. Спершу додавання його імені до імені видатних авторів у тижневику «Геденварт», згодом публікація прозаїчних творів у журналі «Гіперіон», тижневику «Боге і ж мія», приносили Кафці задоволення, але це він швидко переживав, ніби цього й не було.

Український літературознавець Дмитро Затонський, якого називали провідним «кафкознавцем», адже Франц Кафка був його кумиром, писав: «Мені здається, що у світовій літературі немає письменника, настільки чесного і відвертого з самим собою та світом. Кафка – надзвичайно цікавий і ні на кого іншого не схожий письменник. Для того, щоб його зрозуміти, не треба мати якихось особливих знань, але потрібна здатність глибоко щось переживати, по-справжньому відчувати його мову. Кафка не писав складних речей. Він був абсолютно щирим у своїй творчості, але це було настільки своєрідне бачення світу, що не кожен його розумів».

Кафка у своїх щоденниках писав: «У мене немає інтересу до літератури, література – це я сам, це моя плоть і кров, і бути іншим я не можу». Тобто все пережите митцем так чи інакше відобразилося в його творах.

Також мова, якою користувався письменник, стала актом національного самовизначення, а часом перетворювалася і в політичну декларацію. Він жив в умовах культурного полілінгвізму, а ці умови вважаються плідними для розвитку фундаментальної культури. Як запевняє дослідниця Ф. Кафки Богдана Романцова, для письма він обрав німецьку мову, хоча знав французьку, вчив давньогрецьку, читав чеською, а сам був євреєм. Мріяв поїхати в Палестину, оселитися в Берліні, вчитися в Мюнхені – бажано все одночасно. Визначити, чий Ф. Кафка, непросто: чехи зробили з нього свого *genius loci*, австрійці впевнено у кожній статті пишуть про австрійського або австро-угорського письменника. Дисертацій про єврейське коріння Кафки теж не бракує. Втім, не лише інші не могли визначити, куди ж зарахувати Кафку, – він і сам у цьому повсякчас сумнівався. Знав лише одне: хоче втекти з Праги. Іронічно, що Прага після його смерті остаточно присвоїла і зробила модерніста своїм символом (<https://www.goethe.de/prj/lek/uk/dos/fk.html>).

Важливе місце у творчості Ф. Кафки займали притчі. Так, він поєднував елементи реального і фантастичного, але у звичайних, буденних обставинах. Це стало найголовнішою рисою світу, описаного Кафкою. Найвідоміші притчі – «Правда про Санчо Пансу» та «Біля воріт закону». Але, одна з найбільш явних особливостей творчої індивідуальності та художнього світу Кафки – незнищенна схильність до незакінченості, фрагментарності. Він залишив

незакінченими всі свої великі епічні твори, а мала форма (новели і притчі) вражають своєю есеїстичністю і багатозначністю.

1912 р. у творчому житті Кафки – великий крок вперед, фрагменти щоденникових записів і листів, прозаїчні мініатюри та спроби віршування зливаються в єдине ціле – новели. Твори «Вирок», «Перевтілення», «У виправній колонії» представляють собою епічний жанр, проміжний між власне новелою та повістю.

Т. В. Чибізова, аспірантка Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у статті «Психологічні витоки стилістичної своєрідності новел Франца Кафки «Вирок» та «Перевтілення» (2012) зазначає, що Х. Біндер, який узагальнив безліч спеціальних досліджень, вважав, що новела «Вирок» бере свій початок з різних біографічних та літературних джерел. Важлива роль належить тут Ф. Бауер, нареченій Кафки. З нею він познайомився в серпні 1912 р. в будинку М. Брода. З цього моменту письменник почав свою «багаторічну боротьбу» за цю дівчину. Це була боротьба з самим собою та зі світом. Але страх у душі Кафки взяв гору: він так і не наважився створити сім'ю, яка немислима поза матеріальним життям (<https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/5918/1/28.pdf>).

Ігор Зіньчук у літературному блозі від 23.07.2010 зазначив, що про Ф. Кафку можна говорити, як про письменника відчуження. Ця риса, що була властива літературі ХХ ст., повною мірою проявилася у творчості геніального письменника. Відчуження і самотність стали філософією життя автора. Це можна пояснити, проаналізувавши певні біографічні факти (<https://maysterni.com/user.php?id=5637&t=2&sf=1>).

Як наголошує блогер, митець створив ірреальний фантастичний світ, у якому особливо яскраво видно безглуздість одноманітного і сірого життя. У його творах проявляється протест проти обставин життя самотнього письменника, що страждає. «Скляна стіна», що відгороджувала письменника від друзів, і самотність створили особливу філософію його життя, що стала філософією творчості. Вторгнення фантастики в його твори не супроводжується цікавими і барвистими поворотами сюжету, більш того, вона сприймається буденно, не дивуючи читача (<https://maysterni.com/user.php?id=5637&t=2&sf=1>).

У романах «Замок» (1922), «Процес» (1915) і розповідях в формі гротеску та притчі автор показав трагічне безсилля людини в її зіткненні з абсурдністю сучасного світу. Кафка

з приголомшливою силою зобразив нездатність людей до взаємних контактів, безсилля особи перед складними, недоступними людському розуму механізмами влади, показав марні зусилля, які люди-пішаки прикладали для того, щоб уберегти себе від тиску на них чужих, інколи ворожих їм сил. Дослідник Матран Лі зазначає, що «аналіз «прикордонних ситуацій» (ситуації страху, відчаю, туги і т. д.) зближує Кафку з екзистенціалістами (<https://maysterni.com/user.php?id=5637&t=2&sf=1>).

У 1906 р. Кафка отримав ступінь доктора юридичних наук, почав кар'єру в «Агенстві по страхуванню робітників від нещасних випадків» королівства Богемії. Взагалі завжди дуже роздратовано ставився до своєї роботи і не вважав її чимось важливим. Більшу частину зусиль докладав до літературної діяльності. Перебував на дрібних посадах до самого відходу на пенсію.

У 1917 р. Кафку вразив туберкульоз. 3 червня 1924 р. помер в санаторії поблизу Відня. Тіло Кафки було перевезено до Праги й поховано 11 червня на єврейському Страшницькому цвинтарі.

Із всього викладеного вище можемо зробити висновок, що мистецтво Кафки змушує знову і знову переречити його твори, розв'язки або їх відсутність. Художній світ Ф. Кафки дуже незвичайний – в ньому завжди багато фантастичного і казкового, що поєднується зі страшним і жахливим, жорстоким і безглуздим реальним світом.

UDC 82-312.9 Кафка

Volodymyr Vasylchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Kyiv National Linguistic University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vladimir_vasyl@ukr.net

FRANZ KAFKA - THE MOST MYSTERIOUS WRITER OF THE 20th CENTURY.

The external factors that had a decisive influence on the formation of Kafka's personality and his work are studied. On the example of Kafka's fiction and epistolary works the nature of interaction between factual material and artistic context is considered.

Keywords: F. Kafka, M. Brod, fantastic world of the writer.

УДК 821.112.2(436):02Кафка

Гамалія Віра Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0433-453X>,

докторка історичних наук, професорка,

завідувачка кафедри,

кафедра філософії та історії науки і техніки,

Державний університет інфраструктури та технологій,

Київ, Україна

e-mail: vgamaliia@gmail.com

Руда Світлана Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5138-8138>,

докторка історичних наук, професорка,

кафедра філософії та історії науки і техніки,

Державний університет інфраструктури та технологій,

Київ, Україна

e-mail: svetlana.ruda@yahoo.com

ТВОРИ ФРАНЦА КАФКИ У СВІТОВОМУ БІБЛІОТЕЧНОМУ ПРОСТОРІ

У тезах до статті, присвяченій 100-річчю від дня смерті Франца Кафки, йдеться про розповсюдження його творчих надбань через мережу бібліотечних зібрань. Чудові зразки творчості Кафки можна знайти у бібліотеці невеликого англійського містечка Вокінга. І це означає, що впродовж століття після смерті автора його твори набули значного поширення.

Ключові слова: Франц Кафка, Вокінг, іншомовні переклади творів, світова бібліотечна мережа.

Франц Кафка (1883–1924) – німецькомовний письменник чеського походження, який більшу частину свого життя працював чиновником державної страхової компанії (спочатку в Австро-Угорській імперії, потім у новій Чехословацькій Республіці), але зневажав свою роботу і вважав за краще витратити час на літературну творчість. «У кожного з нас, – писав він в одному з листів, – є свій спосіб виходу з підземного світу, мій – це писання. Ось чому єдиний спосіб, яким я можу продовжувати жити, якщо взагалі можу, це писати, а не відпочивати та спати». Однак лише невеликі оповідання Кафки були опубліковані за його життя. Вже після його

смерті вийшли з друку три романи автора: «Процес» (1925), «Замок» (1926) і «Америка» (1927), які відразу привернули увагу читацької аудиторії. А у 60-і роки ХХ століття вплив творчості Франца Кафки вже став глобальним і поширився на інтелектуальне, літературне та політичне життя багатьох країн, чому сприяли різномовні переклади, які зробили його твори доступними.

До появи інтернету твори Кафки доходили до читачів через бібліотеки, які виконують цю функцію і сьогодні. Нині його роботи можна отримати з бібліотечних фондів не лише у великих, а й у невеликих містах, одним із яких є Вокінг, розташований в Англії, на північному заході Суррея, приблизно за 23 милі від центру Лондона. До речі, саме це місто обрав Герберт Веллс для висадки на Землю марсіан у своєму науково-фантастичному романі «Війна світів» (1897). Нині Вокінг займає площу у 63,6 км², на якій проживає 103,9 тис. населення, і має всі атрибути культурного міста, зокрема музей, кінотеатр та бібліотеку.

Бібліотека Вокінгу надає клієнтам вільний доступ до стендів з книгами, до користування комп'ютером із допоміжними технологіями, принтерами, фотокопіюванням, безкоштовним Wi-Fi. Книги можна взяти додому за абонементом, здійснюється бібліотечне обслуговування людей з обмеженими можливостями. В липні 2024 року з метою покращення роботи бібліотеки, почала застосовуватися нова технологія Supple Access. Це нововведення використовує оптимізовану теорію прийняття рішень для автоматичної генерації інтерфейсів користувача, адаптованих до здібностей, пристроїв, уподобань і завдань людини.

У розділі «Фентезі» бібліотеки Вокінгу є дві книги Франца Кафки, які надають можливість відвідувачам ознайомитися із характерними особливостями його творчості. Перша з них, «Процес» (видання 2015 року), перекладена на англійську з німецької талановитим перекладачем Ідрісом Паррі (1916–2008), який був професором сучасної німецької літератури в Манчестерському університеті. На його думку, «Процес» Кафки – це роман про людину, яка завжди чекає на свій вирок. Йозефа К., звичайного банківського службовця, звинувачують у злочині, якого він не скоював, і суть якого йому ніколи не розкривається. Коли він намагається захистити свою невинуватість серед лабірину анонімних бюрократів, затишних залів суду та невимушеної жорстокості, він стає дедалі невпевненішим у своїй долі та рухається до самознищення. Захоплююча, тривожна

притча Кафки про природу терору та марність людського життя є водночас кошмарною та страшенно реальною. Як зазначив Альбер Камю, доля і, можливо, велич цього твору, в тому, що він пропонує все і нічого не підтверджує.

Друга книга Франца Кафки, що зберігається у бібліотеці Вокінга – «Велика китайська стіна та інші короткі твори» (видана у 2004 році) – перекладена англійською з німецької Малкольмом Паслі (1926–2004) – знаним британським філологом та літературознавцем, членом Британської академії і Німецької академії мови та літератури. Він уславився як фахівець в галузі «кафкознавства», був відповідальним за видавництво романів «Замок» (1982) та «Процес» (1990) і вищезазначеної збірки «Велика китайська стіна», до якої увійшли основні короткі твори, залишені Кафкою. Вони були обрані та перекладені Паслі безпосередньо з рукописів автора, і, таким чином, стали першим автентичним текстом творів письменника. Представлено роботи за порядком їхнього створення автором, і ця послідовність особливо важлива через тісний зв'язок між його життям і творчістю. Твори Кафки насичені автобіографічним матеріалом, але це не просто завуальована автобіографія. У щоденнику від 25 вересня 1917 року він зазначив, що деякі з них були «насправді не більше ніж нотатками чи малюнками цілком приватного характеру», але його головна мета при перетворенні свого життя на літературу полягала в тому, щоб вийти за межі суто особистого, вивести фундаментальні – міфічні – зразки людського буття, а отже, «підняти світ до чистого, правдивого, незмінного». Функціонування комерції, права та державного управління знаходять свій шлях у оповіданнях Кафки як реальне тло, а іронічне використання юридичного та офіційного жаргону стає невід'ємною часткою його літературного стилю. Змальовані фатально бездарні герої стають не стільки автопортретами, скільки автокарикатаурами.

Оповідання «Велика китайська стіна», що дало назву збірці, було написане у 1917 році, але опубліковане лише у 1930. Його оригінальна назва «Beim Bau der Chinesischen Mauer» (На будівництві Великої китайської стіни) цілком відповідає змісту: жорстокі правителі примушують людей важко працювати далеко від рідних домівок заради примарної мети. Їх змусили, пише Кафка, «витрачати місяці чи навіть роки, складаючи камінь на камінь у якомусь незаселеному гірському регіоні за сотні миль від їхніх домівок. Але

як захистить стіна, якщо це не суцільна конструкція?». Використовуючи Китай як символ всього людства, Кафка приводить читача до поняття нескінченно розгалуженої ієрархії неправдивих авторитетів.

У збірці «Велика китайська стіна» є розділ «Афоризми», в якому Кафка висловив свій біль за людські страждання: «Ви можете відгородити себе від страждань світу, це те, що ви вільні робити, і це відповідає вашій природі, але, можливо, саме це стримування є тим стражданням, якого ви можете уникнути». Перфекціоніст за характером, Кафка вважав свої твори недостатньо обробленими, лише зрідка публікував їх за свого життя, і наказав своєму найближчому другу спалити всі неопубліковані рукописи. На щастя, друг цього не зробив, вони збереглися і побачили світ вже після смерті автора. А в наші дні твори Кафки вважаються одними з найвпливовіших з-поміж романів та оповідань двадцятого століття.

UDC 821.112.2(436):02Кафка

Vira Gamaliia,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0433-453X>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Head of Department,

Philosophy and History of Science and Technique,

State University of Infrastructure and Technology,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vgamaliia@gmail.com

Svitlana Ruda,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5138-8138>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Professor of Department of Philosophy and History
of Science and Technique,

State University of Infrastructure and Technology,

Kyiv, Ukraine

e-mail: svetlana.ruda@yahoo.com

WORKS OF FRANZ KAFKA IN WORLD LIBRARY SPACE

The theses to the article are dedicated to the 100th anniversary of the death of Franz Kafka. It shows the distribution of his creative heritage through a network of library collections. Excellent examples of Kafka's work can be found in the library of the small English town Woking. This means that during the century after

author's death, his works have become widely spread.

Keywords: Franz Kafka, Working, foreign language translations of works, world library network.

УДК 821.112.2.09(436+477)

Мегела Іван Петрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1315-6472>,

доктор філологічних наук, професор,

науковий керівник Австрійської бібліотеки,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: imegela@ukr.net

ШЛЯХИ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ФРАНЦА КАФКИ В УКРАЇНІ

Розглянуто питання вивчення творчості Франца Кафки від перших публікацій Д. В. Затонського до нинішнього часу. Доведено, що її засвоєння відбувалося різними шляхами (професійні наукові публікації, навчально-методичні розробки окремих творів за шкільною програмою, есеїстичні інтерпретації). Висвітлено основні принципи і підходи у її вивченні: культурологічний, компаративний, міфопоетичний. Доведено, що вивчення творчості Кафки в Україні відбувалося різними шляхами залежно від чинників та обставин суспільно-політичного і культурно-освітнього життя, розробки вузівських і шкільних навчальних програм. Зроблено висновок, що в Україні ведеться систематичне різнопланове вивчення творчості Франца Кафки, яке базується на широкій науково-теоретичній і навчально-методичній основі.

Ключові слова: творчість Кафки, принципи і підходи, міфопоетика, компаративістика, час і простір, навчально-методичне забезпечення.

Вивчення творчості Франца Кафка в Україні тісно пов'язане з ім'ям Д. В. Затонського – видатного літературознавця, фундатора українського кафкознавства. Статті вченого 1963 і 1983 рр. у журналі «Всесвіт» відкрили вітчизняному читачеві дивовижний світ празького генія, творчість якого всіляко замовчувалася в СРСР. Революціонізуючу роль в оновленні методології радянського літературознавства виконувала книга вченого «Франц Кафка та проблеми модернізму» (1965), його ґрунтовні передмови до українських перекладів творів Кафки. Праці вченого стали

підмурівком науково-теоретичної бази для всеосяжного вивчення творчості Кафки, в них були визначені головні вектори її подальшого дослідження. Під керівництвом Д. Затонського відбувалася підготовка молодих талановитих кафкознавців. Значний внесок вченого в розробку методологічних засад шкільного предмета «Зарубіжна література», у створенні підручників, хрестоматій, посібників.

Новий підхід у вивченні творчості Кафки, відмінний від традиційних прийомів канонізації в душі історико-літературних досліджень, продемонструвала Є. Волощук у своїй дисертації «Людина і світ у творчості Франца Кафки» (1994). Молода тоді дослідниця залучила цілий комплекс теоретико-методологічних підходів (семантичний, наратологічний, метасемантики, архетипної семантики) і запропонувала власне бачення художньої своєрідності творчої спадщини письменника. Вперше у вітчизняному літературознавстві висвітлені фундаментальні категорії, «універсальні істини» проблематики «людина і світ», принципи творення естетичної реальності, відношення реального та ірреального, «правди життя» і «правди свідомості», особливостей міфологічного письма.

Після набуття Україною незалежності дослідження австрійської літератури, творчості Франца Кафки, зокрема, отримало ширше поле обсервації і вийшло на новий рівень. Прикметна риса досліджень в царині кафкознавства – методологічний плюралізм. Це – міфопоетичний підхід, осмислення літературної творчості з точки зору наявності в ньому функцій міфологічних і фольклорних образів, ситуацій, мотивів; культурологічний принцип – вивчення творчості в контексті категорій культури доби свого розвитку, інтертекстуальне вивчення художніх творів при акцентуванні зв'язків і взаємодії з текстами різних літератур і відповідно до історичних умов.

З'явилися ґрунтовні монографії Петра Рихла («Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст», 2005), Євгенії Волощук («Чарівна флейта модерну. Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури ХХ ст. у ліриці Р. М. Рільке, прозі Т. Манна, драматургії М. Фріша», 2008), Івана Зимомрі («Австрійська мала проза ХХ ст. Художня світобудова», 2011), в яких висвітлені широкі блоки проблем: контекст творчості Кафки, ідентичність у художньому просторі, художня світобудова малої прози Кафки. Серед публікацій варто відзначити: «До питання

часу у модерністському романі першої третини ХХ століття» Богдани Романцової (Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки, 2017), «Теорія можливих світів у художньому просторі новели Ф. Кафки "Перевтілення"» Наталії Миколайчук, *Studia Methodologica*, 2014), «Франц Кафка: психологічні особливості творчості письменника» Оксани Самощук (*Psychological journal*, 2020), «Імагологічні мотиви роману Франца Кафки «Замок» Івана Братуся (АРТ-платФОРМА, 2022). З-поміж більш ранніх – «Особливості створення соціально-історичного зронотопу в романах Ф. Кафки «Процес» і «Замок» Нонни Копистянської (Іноземна філологія, 1997).

Значно поглибили і розширили діапазон обсервації творчості Кафки науково-теоретичні статті українських дослідників, в яких висвітлюються важливі аспекти методології сучасного зарубіжного літературознавства: юдаїзму (Остапенко Л. Чи був Кафка юдейським пророком: контексти та інтерпретації), яка вийшла у 2013 р. у збірнику наукових праць «Література та культура Полісся», серії «Філологічні науки»; герменевтики (Кеба О. Все ясно, але нічого не зрозуміло: феномен герменевтичної поетики Франца Кафки), опублікованої у 2009р.у науковому збірнику «Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка у серії «Літературознавство»; французького постструктуралізму (Лозинський В.Франц Кафка та французький постструктуралізм) (Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови, 2011).

Оригінальним способом інтерпретації творчості Кафки відзначається книга Є. Волощук «Хроника странствий духа: етюди о Франце Кафке» (видавництво Юніверс, 2001) та есе Тимофія Гаврилів «Страхітлива комаха празького ентомолога Франца Кафки» (збірник есеїв «На наш бік», ВНТЛ-Класика, 2015). Праця Є. Волощук – це вільний політ думки, асоціативний зв'язок міркувань про особливості художнього світу Кафки, поетику окремих його творів. Есе Т. Гаврилів – поетикально-інтелектуальна гра між автором і читачем, що визначає рух думки від окремих артефактів до узагальнень, парадоксальних, оригінальних розмірковувань про феномен творчості Франца Кафки.

Вдалим поєднанням високої професійності з доступністю викладу при вивченні творчості Кафки вирізняються тексти, опубліковані в періодичному виданні «Вікно в світ. Зарубіжна література: наукові дослідження, історія, методика викладання».

Журнал був створений з ініціативи Д. Затонського і він же очолив міжнародну редколегію. Журнал видавав Центр германістики при відділі світової літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (до 2005 року – Незалежний центр наукових досліджень зарубіжної літератури при Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка), і вважався одним із найавторитетніших літературознавчих видань в Україні. Три випуски «Вікна у світ» присвячені австрійській літературі: в них опубліковані такі засадничі тексти як «Що таке австрійська словесність? «Німецьке й австрійське», «Дискурс австрійської літератури в сучасній германістиці», літературний портрет Франца Кафки, аналіз художньої реальності притчі Ф. Кафки «Залізничні пасажир», систему уроків за новелою «Перевтілення» та щоденниками письменника. Саме тут вперше була опублікована «Хроника странствий духа: етюди о творчестве Кафки» Є. Волошук.

Із затвердженням шкільної програми «Зарубіжна література» в 1991 р. постала гостра потреба у підготовці вчителів-зарубіжників, науково-методичних розробок з вивчення творчості Кафки. Публікації у фахових журналах «Зарубіжна література в школах України», «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України» демонструють кваліфіковане поєднання історико-літературних матеріалів з практикою викладання предмету та обміном педагогічним досвідом методистів-ентузіастів.

Суттєвий аспект опублікованих тут матеріалів – компаративне зіставлення творчості Ф. Кафки з художніми системами Г. Маркеса, Т. Манна, творами українських письменників В. Стефаніка, М. Хвильового, В. Стуса, зокрема, в плані трагізму світобачення, духовного перетворення людини і т. п.

Ефективним і плідним виявився підхід в адаптації здобутків зарубіжного та вітчизняного літературознавства до практики вивчення творів Франца Кафки у школі за програмою стандартного і профільного рівнів. Йдеться про серію статей вчителів-методистів на тему «Життя і творчий шлях Франца Кафки. Новела «Перевтілення», що оприявлені в рамках курсу «Практичні прийоми формування нестандартного мислення». Ці матеріали сприяють поглибленню і систематизації знання учнів про долю Ф. Кафки, з'ясуванню біографічного підґрунтя творчості письменника, розкриттю причин трагічного світосприйняття; допомагають учням зрозуміти особливості метафоричного світобачення, роль образів-

символів у його створенні; розвивають навички аналізу літературного твору і вміння висловлювати та аргументувати власні думки.

Особливої популярності на сучасному етапі у застосунку до вивчення творчості Франца Кафки набули шкільні підручники, хрестоматії, посібники, вузівські історії зарубіжної літератури ХХ ст, з окремими розділами про життя і творчість Кафки, в яких висвітлюються їх зв'язок із загальними ідейно-естетичними шуканнями письменників першої половини ХХ ст.

Вивчення творчості Франца Кафки не припиняється і в умовах війни з Росією, відбувається реформування вузівських і шкільних програм. Створюються кваліфікаційні роботи, проводиться Всеукраїнський конкурс захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії. Все це дає підстави сподіватися на поповнення дослідників творчості Кафки і на появу нових публікацій з сучасним прочитанням творів видатного австрійського письменника.

UDC 821.112.2.09(436+477)

Iwan Megela,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1315-6472>,

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Research curator of the Austrian Library at the
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

e-mail: imegela@ukr.net

THE WAYS OF STUDYING THE WORKS OF FRANZ KAFKA IN UKRAINE

The theses deal with the study of Franz Kafka's works from the first publications of D.V. Zatonsky to the present time. It is proved that its assimilation took place in different ways (professional scientific publications, educational and methodological developments of individual works in the school curriculum, essayistic interpretations). The main principles and approaches to its study are highlighted: cultural, comparative, mythopoetic. It is proved that the study of Kafka's works in Ukraine took place in different ways depending on the factors and circumstances of socio-political, cultural and educational life, the development of university and school curricula. It is concluded that in Ukraine there is a systematic and diverse study of Franz Kafka's works, which is based on a broad scientific, theoretical and educational and methodological basis.

Keywords: works of Kafka, principles and approaches, mythopoetics, comparative studies, time and space, teaching and methodological support.

УДК 82.112.2.09(436+437.10)

Москалець Олександр Володимирович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6441-7647>,
дослідник,
Київ, Україна
e-mail: amoskal@ukr.net

«МІСТ» КАФКИ ЯК СПРОБА УРЕЧЕВЛЕННЯ СВІДОМОСТІ

Проаналізовано спосіб мислення Франца Кафки в ході його філософського експерименту з моделювання людської свідомості, здійснений в новелі «Міст». Досліджено динаміку образів, смислових конструкцій і засобів виразності.

Ключові слова: Кафка, міст, уречевлення, свідомість, рефлексія, новела.

Перу Франца Кафки належать чимало коротких оповідань, письменник доволі часто звертався до цього жанру. Його новела (притча) «Міст» («Die Brücke») найімовірніше створена в січнілютому 1917 р. і вперше опублікована в 1931 р. в першій посмертній збірці його прозових мініатюр «Як будували Великий китайський мур», поіменованою за назвою одного з включених туди оповідань (Kafka F. Beim Bau der Chinesischen Mauer: Ungedruckte Erzählungen und Prosa aus dem Nachlaß / Herausgegeben von Max Brod und Hans Joachim Schoeps. Berlin, Gustav Kiepenheuer Verlag, 1931, 249 S.). Згодом, в 1933 р. воно вийшло в Лондоні у видавництві Мартіна Секера в англійському перекладі Уїлли та Едвіна Муїрів (Willa, Edwin Muir) (Kafka F. The Great Wall of China and other pieces. London, Ed. Martin Secker, 1933, XVI, 285, [3] p.).

Засоби художньої виразності, вжиті Кафкою в оповіданні «Міст», створюють цілу «систему координат», в якій перетинаються речовий та людський світи. Екзистенціалізм як філософія існування в даному випадку не розрізняє властивостей живого і неживого світу і не применшує цінності обох. Унікальність і самоцінність буття індивіда автор урівняв з цінністю неживої матерії. Цим він радше підкреслив уразливість і скороминущість людського існування, ніж тлінність рукотворної об'єкта. Тобто будь-який масштаб і міць людської особистості не врятовують її від приреченості на насильство. Саме така концепція прочитується в цій новелі.

Механічна руйнація мосту як момент, протилежний його метафоричному уречевленню як суб'єкта мислення, стає кінцем і його буття як предмета, і буття його позірної свідомості. Таким чином, декартове «*cogito ergo sum*» послідовно екстраполюється Кафкою на неживий предмет. У першому ж абзаці заявлено наступну формулу: «Не рухнувши, жоден міст, оскільки його споруджено, не перестає бути мостом». Отже, якщо спорудження вважати початком існування, то власне існування, за такою інтерпретацією, можливе лише завдяки запобіганню катастрофі (не рухнути). Втім, міст, здатний до мислення, – це ще не всі незвичні якості, якими споряджає автор свого фантастичного героя.

В момент «смерті» мосту світ навколо нього летить шкереберть, навколишні предмети набувають прямо протилежних якостей: гостре каміння ручаю вже не дивиться так привітно як раніше, а жорстоко пронизує тіло зруйнованого мосту. Кафка не вживає слово «тіло» в останній фразі своєї новели, але воно неминуче мислиться читачем. Адже від самого початку нашу увагу привертає суто людська «тілесність» як невід'ємна частина опису мосту. Тобто, попри всі звичні уявлення про мости, його існування протікає і в корпоральному, і в ментальному аспектах. Такий подвійний троп можна було б назвати елементом містерії, якби йшлося про явище живої природи. Але й тут Кафка ламає усі звичні класифікації засобів виразності. Щоправда, міст у нього позбавлений здатності до комунікації, зате може «зчитувати» дії й наміри сторонніх осіб. Це, зокрема, виявилось тоді, коли в його «свідомості» промайнули всі можливі варіанти небезпеки, що наближалася. Серед шести можливих причин неспокою, які він припускає, п'ять мають негативну конотацію (дитина, видіння, розбійник, самогубець, спокусник, руйнівник).

Дитина спадає йому на думку як перша, але найменш вірогідна і непевна загроза. Адже те, що нещодавно прийшло в світ, навряд чи нестиме великий потенціал деструкції. Натомість всі інші припущення вражають своєю темною силою. Звідки ж міст міг знати про всі ці негаразди людського життя, якщо, за словами автора, «жоден турист не забрів на цю непрохідну кручу»? Можливо, ця така сумна картина відбиває суму життєвських вражень автора, якими він мимохіть наділив свого незвичного персонажа? Серед дій, притаманних мосту як герою, і дієслів, які його характеризують, знаходимо майже виключно «антропоморфні» – міст «лежав»,

«чіплявся зубами», «чекав», «мислив», «почув», «віддавався мріям», «здригнувся від болю», «повернувся».

Однією з передостанніх фраз («Міст перевертається!») Кафка зсуває суб'єктність всього наративу: автор (або ж ліричний герой у особі мосту-оповідача) стає підметом і на мить починає бачити себе збоку, читач-слухач стає читачем-спостерігачем, а разом з тим – і спільником незнайомця, який ступає на міст. Досі присутність цього безіменного персонажа автор окреслив коротко, дуже своєрідно і лише непрямим чином: «я почув людські кроки». Тут умовність сягає якогось неймовірного за рахунком виміру. Міст-предмет-персонаж, який рефлексує і має ознаки людського тіла, разом з тим здатний чути і аналізувати зовнішні подразники, вибудовувати асоціації (кроки – людина) та передбачати наслідки дій сторонніх осіб. Такий багатоступінчатий троп навряд чи використовували навіть у всій прозі ХХ сторіччя, разом узятій. Але після моменту катастрофи міст знову набуває уособлення і переходить в стан агонії. Він аж двічі говорить від першої особи («я») і так само двічі вживає дієслово «рухнув». Цей повторний сигнал катастрофи логічно завершує арку, накреслену в першому абзаці, де те ж таки дієслово вжите автором вперше.

Сутність і завдання експерименту Кафки можна інтерпретувати так: замість втручання в підсвідомість, все до абсурдної міри наділяється свідомістю. Наче сама тканина мозку зажадала нових об'єктних втілень і перетворилася на предмет. У такий спосіб свідомість постає перед нами наче виверненою навиворіт і уречевленою. Це й стало основою вжитого в цій новелі-притчі художнього прийому.

Один з українських перекладів новели здійснено Анною Кравець. Крім оригінального тексту, саме його використано для цього дослідження.

UDC 82.112.2.09(436+437.10)

Oleksandr Moskalets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6441-7647>,

Researcher,

Kyiv, Ukraine

e-mail: amoskal@ukr.net

KAFKA'S "BRIDGE" AS AN ATTEMPT TO DETERMINATE CONSCIOUSNESS

Description and analysis of the structure and the way of thinking of Franz Kafka during his philosophical experiment on modeling human consciousness, carried out in the short story "The Bridge", is analyzed. The dynamics of images, semantic constructions and means of expression have been studied.

Keywords: Kafka, bridge, reification, consciousness, reflection, novel.

УДК 821.112.2.09 (436)Кафка

Філімончук Леся Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9436-4308>,

молодша наукова співробітниця,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: filimonchuk@nbuv.gov.ua

ФРАНЦ КАФКА. СЛОВА, ЯКИХ ВІН НІКОЛИ НЕ ГОВОРИВ

Розглянуто напрацювання сучасних європейських дослідників творчості Франца Кафки, основну увагу сфокусовано на феномені виникнення та розповсюдження псевдоцитат, приписуваних письменнику. Франц Кафка належить до тих особистостей, яких дуже часто цитують неправильно, або приписують їм слова, яких вони ніколи не говорили. Значна кількість популярних цитат, приписуваних Кафці стала відома з книги Густава Яноуха «Бесіди з Кафкою», що вийшла з друку в 1951 р. і розглядається низкою дослідників творчості письменника як недостовірне джерело.

Ключові слова: Франц Кафка, Густав Яноух, «Бесіди з Кафкою», псевдоцитати.

Сьогодні Кафку читають у всьому світі. Його твори читають в рамках шкільних та університетських програм з літератури в різних країнах. Широко відомим Кафка став у 50-70-ті роки ХХ ст. Творчий спадок письменника складається з 10 об'ємних томів. Окрім романів, новел, притч, афоризмів до них належать «Щоденники 1910–1923», «Листи 1902–1924», «Листи до Мілени», «Листи до Феліції». За кількістю видань і праць про нього, Кафка став одним із найпопулярніших письменників у світі. Публікацій про нього надто багато, щоб поррахувати, і важко встежити за посібниками

з тлумачення його творчості для викладачів і студентів, які постійно перевидаються в нових варіантах.

У вибраному колі класичних письменників Кафка займає дивовижне становище. З одного боку, він розглядається як особливо складний, глибокий, часто загадковий автор. З іншого боку, однак, жоден інший автор 20-го століття не заінтригував і не надихнув стільки творчих людей, не тільки в царині літератури, але й художників, режисерів, композиторів, акторів.

Оповідання та романи Кафки стали частиною канону світової літератури, ними надихаються митці, письменники посилаються на Кафку у своїх романах і вважають його одним із найважливіших сучасних авторів 20-го століття. Так, колумбійський письменник та лауреат Нобелівської премії Габріель Гарсія Маркес навіть сказав, що саме читання роману Кафки «Перевтілення» надихнуло його на написання власних книг.

Українською мовою твори видатного австрійського письменника вперше вийшли окремим виданням у перекладі Івана Кошелівця 1989 р. у Мюнхені у видавництві «Сучасність» та були перевидані в Україні як своєрідна пам'ятка українського перекладу. Переклади творів Кафки здійснювали такі знані майстри перекладу, як Євген Попович, Олекса Логвиненко, Петро Тарашук, Юрко Прохасько, Наталка Сняданко та ін. Життя та творчість празького автора протягом десятиліть займали багатьох літературознавців. Так, в Україні одним з кращих дослідників творчості Франца Кафки був видатний літературознавець академік Дмитро Затонський.

Багато висловлювань з творів Кафки були розібрані на цитати, або перетворилися на афоризми. А деякі набули настільки лякаючої актуальності, що, побачивши їх поза контекстом, можна припустити, що вони написані зараз. Та разом з цим Франц Кафка належить до тих особистостей, яких дуже часто цитують неправильно, або навіть приписують йому слова, яких він ніколи не говорив. Австрійський літературознавець Джеральд Крігофер (Gerald Kriehofer) з 2014 року веде блог, у якому викриває псевдоцитати, які нібито належать відомим людям (<https://falschzitate.blogspot.com>). Він зазначає, що майже кожна відома людина приваблює прихильників, які намагаються заробити на його славі. Так було з Францом Кафкою та Густавом Яноухом (Gustav Janouch), який опублікував в 1951 році книгу «Бесіди з Кафкою» (Gustav Janouch: Gespräche mit Kafka. Anmerkungen und Erläuterungen Alma Urs. S. Fischer, Frankfurt am

Main: 1951). «Багато популярних цитат Кафки відомі саме з цієї книги, але Яноух придумав їх лише через 20 років після смерті Кафки», – зазначає Крігофер. Більше того, Яноух ніколи не вів щоденника цих розмов, що спонукало дослідників засумніватися в їхній достовірності. Але псевдоцитати Кафки продовжують з'являтися і в сьогоденні. Як приклад наведемо одну відому цитату нібито Кафки: «Усі розмови марні, якщо немає довіри» (“Alles Reden ist sinnlos, wenn das Vertrauen fehlt”). Ця приписувана Францу Кафці цитата з'являється лише через 70 років після смерті письменника, який помер у 1924 році, і її неможливо знайти в його листах і творах. Цю цитату, очевидно, вперше нав'язали Францу Кафці в травні 2001 року на річних зборах однієї з політичних партій Німеччини, цитата послужила девізом цих щорічних загальних зборів. Буквально через місяць цей афоризм нібито Франца Кафки був процитований на стоматологічній конференції, а через десятиліття він вже був поширений в німецьких газетах і книгах, навіть у підручниках. Популяризації псевдоцитати, безперечно, сприяло те, що вона була включена до багатьох інтернет-добірок цитат. Або, наприклад, Кафка начебто знайшов дуже ясні слова для характеристики політичних партій: «Ідіот є ідіот. Два ідіоти – це два ідіоти. Десять тисяч ідіотів становлять політичну партію» («Ein Idiot ist ein Idiot. Zwei Idioten sind zwei Idioten. Zehntausend Idioten sind eine politische Partei»). Але чи справді ця цитата належить Кафці? Це твердження неможливо знайти ні в текстах, доступних у цифровому форматі, ні в друкованих виданнях творів Кафки. Згідно з дослідженням Крігофера, це твердження, ймовірно, належить італійському гумористу на ім'я Лео Ланганезі. На початок 2000-х цитата вперше була приписана Кафці у сатиричній статті, решту взяв на себе Інтернет, і сьогодні цитата про ідіотів, яку створив не Кафка, циркулює різними мовами по всьому світі та є дуже популярною. Біограф Кафки Райнер Стах (Reiner Stach) також зазначає: "Звичайно, ця цитата не належить Кафці. Він ніколи не робив жодних коментарів щодо когось подібним чином». Професор Харальд Ноймайєр (Harald Neumeier) із Університету Ерлангена - Нюрнберга, який досліджує творчість Кафки, запевняє, що ніколи не зустрічав цю цитату в жодному з текстів Кафки, які він читав. Крім того, на його думку, цей вислів не відповідає його виразу, «бо відсутній момент перетворення на парадокс, який справді властивий Кафці». Крім того, такого висловлювання про ідіотів та політичні партії та інших хибних цитат нібито Кафки не знайти

в творчому надбанні письменника. Цитату легко викрити як неправдиву, якщо її приписують людині, яка ще не народилася на момент першої появи цитати. Справи стають складнішими, коли йдеться про вигадані цитати з літературних творів і саме тут допомагають бібліотеки, зазначає Крігофер. Збереглися численні фрагменти текстів, листів (восени 2024 р. у видавництві “Fisher” вийде довгоочікуваний останній том листів Кафки) та щоденників, які є ключем для більш глибокого розуміння творів Кафки. Листи та щоденники були оцифровані, і їх можна знайти на веб-сайті Віденського університету та Національної бібліотеки Ізраїлю. Національна бібліотека Ізраїлю оцифрувала рукописи, особисті листи, малюнки письменника, які протягом багатьох років були недоступні для громадськості та надала безкоштовний і відкритий доступ до них для науковців та мільйонів прихильників Кафки по всьому світу.

UDC 821.112.2.09 (436)Кафка

Lesia Filimonchuk,

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9436-4308>,

Junior Researcher,

Department of International Information and Foreign Relations,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: filimonchuk@nbuv.gov.ua

FRANZ KAFKA. WORDS HE NEVER SAID

The works by modern European researchers of Franz Kafka's literary heritage are considered, the main attention is focused on the phenomenon of the emergence and distribution of pseudo-quotes attributed to the writer. Franz Kafka is one of those personalities who are very often misquoted or credited with words they never said. A significant number of popular quotes attributed to Kafka became known from the book "Conversations with Kafka" by Gustav Janouch published in 1951 and considered by a number of researchers of the writer's literary heritage as an unreliable source.

Keywords: Franz Kafka, Gustav Janouch, "Conversations with Kafka", pseudo-quotes.

РОЗДІЛ 12

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ТА АРХІВНИХ ФОНДІВ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ УКРАЇНИ

УДК 025.7/9:[025.171:005.922.72

Волосатих Людмила Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9862-8626>,

молодший науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: volluda7@gmail.com

ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ІЗ ОЗНАКАМИ ГЛИБОКОГО СТАРІННЯ

Розглянуто питання зберігання рукописних документів в умовах бібліотеки. Проаналізовано фактори ризику, що впливають на фізичний стан рукописів та шляхи їх потенційного усунення. Надано рекомендації щодо покращення збереження особливо цінних документів.

Ключові слова: рукописні документи, збереження, стабілізація, відновлення, обстеження.

Проблема збереження культурного надбання відноситься до категорії постійних та вимагає прикладного вирішення. На практиці проблема найчастіше зводиться до необхідності стабілізувати або навіть покращити фізичний стан книжкових документів за умови існування природної тенденції до старіння та деградації матеріалів, з яких виготовлено книгу. Традиційно робота із забезпечення збереження зосереджується на оригіналах документів. Шляхи розв'язування цієї універсальної проблеми у кожній бібліотечній установі є індивідуальними, зважаючи на специфіку своїх конкретних фондів та власні кадрові, технічні й фінансові можливості.

Найбільш важливими складовими наукового об'єкта Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є рукописи, стародруковані книги, особливо цінні та рідкісні видання, історичні колекції тощо. Тому у НБУВ упродовж багатьох років у рамках виконання наукових тем діє комплексна програма екологічного моніторингу приміщень та фондів для практичного впровадження технології масової стабілізації матеріальної основи документів. Одним з важливих аспектів цієї програми є науково-прикладні обстеження фактичного фізичного стану бібліотечних фондів. Перевірка фізичного стану документів є складовою контрольно-профілактичних заходів, передбачених чинним стандартом з консервації документів (ДСТУ ГОСТ 7.50:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги. ГОСТ 7.50:2002 IDT).

Існують різні підходи до огляду фондів, проте в усіх випадках їх узагальнюючою рисою є обґрунтований аналіз фактичного стану документів, враховуючи їх матеріалознавчі характеристики і вплив на останні факторів навколишнього середовища. Саме такий аналіз покладено в основу розроблених у НБУВ комплексних методик обстеження фактичного фізичного стану бібліотечних фондів загалом і окремих примірників зокрема. Ці обстеження передбачають проведення візуального огляду з метою виявлення наявності механічних пошкоджень, мікологічного та ентомологічного ураження, а також дослідження контактним способом структурних та хімічних властивостей матеріальної основи документів (визначення кислотності та вологості паперу книжкових блоків, елементів палітурок тощо). Результати цих комплексних обстежень використовуються для розробки та впровадження консерваційних заходів та стабілізаційних технологічних операцій з забезпечення всебічної надійності та сталості фізичного стану кожного документа. На їх основі можна зробити висновки щодо відповідності режимів зберігання фондів нормативним вимогам у сховищах, вони мають вирішальне значення під час відбору документів на першочергові спеціальні стабілізаційні та відновлювальні заходи.

У рамках виконання наукової теми «Цифрова трансформація системи збереження фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» було проведено науково-прикладне обстеження фактичного фізичного стану неописаних рукописів з фонду № 397 «Зібрання рукописних матеріальних (інвентарних) книг та каталогів

ліквідованих бібліотек навчальних закладів та установ» на рівні кожної одиниці зберігання. Ці рукописи — книги реєстрації періодичних видань, каталоги бібліотеки Київської Духовної Академії (КДА), списки нотодруків тощо являють собою великоформатні зшитки, прошиті та запечатані сургучними печатками; датуються періодом XIX–XX ст., декілька примірників — з XVIII ст. Під час візуального огляду виявлено, що рукописи мають вкрай ослаблену матеріальну основу зі значним мікологічним ураженням. За зовнішнім виглядом можна припустити, що раніше вони неодноразово перебували у несприятливих екологічних умовах та зазнавали впливу надмірного зволоження: виявлено плями від затікання, фіксуються порушення цілісності аркушів, відокремлення верхніх палітурок. Унаслідок замокання виявлено сліди характерні для життєдіяльності пліснявих грибів: білі, рожеві плями та чорні пухнасті нальоти. Документи виготовлені загалом з використанням друкарського паперу, але є поодинокі екземпляри з ганчір'яного паперу. Папір аркушів є дуже крихким, розсипається, зустрічаються також суцільно «зцементовані» частини блоків. Матеріальна основа практично усіх рукописів на 25–30 % від площі аркуша є пошкодженою внаслідок кислотної деструкції (результат життєдіяльності мікроскопічних грибів). У зоні деструкції папір кислий, на рівні 5,0 од. рН. Аркуші дуже пошкоджені, мають втрати часточок, заломы, тріщини. Ці частини рукописів не підлягають відновленню, тому у рукописі № 120Н видалені останні 3 аркуші, а у рукописі № 124Н видалені верхня та нижня кришки оправи з «зцементованим» з нею першим аркушем. З метою зберігання інформації для майбутніх досліджень та для фіксації первозданного зовнішнього вигляду рукописів проводилося фотографування пошкоджених аркушів та цілих блоків. Слідів впливу ентомологічного фактору під час обстеження не виявлено. Вологість рукописів на час обстеження відповідає нормативним показникам 6–8%. Поза все додатково проводилися лабораторні дослідження з метою встановлення життєздатності мікроскопічних грибів. Загалом фактичний фізичний стан матеріалів, що були використані для створення цих рукописів, характеризується значною інтенсивністю процесів природного старіння та невисокими показниками міцності.

З огляду на викладене слід зробити висновок про те, що для подальшого зберігання рукописних документів в умовах Інституту

рукопису НБУВ необхідно провести ряд відновлювальних та стабілізаційних заходів, зокрема:

- проведення індивідуального санітарно-гігієнічного оброблення та дезінфекції кожного аркуша рукопису для усунення негативного впливу життєдіяльності виділених з нього мікробів;

- для рукописів з відсутністю оправ та слабкою матеріальною основою блоків передбачити їхнє зберігання у засобах індивідуального захисту (коробках, папках, конвертах з безкислотного матеріалу);

- разом з відділом реставрації провести комплекс відновлювальних реставраційних операцій: виготовлення або ремонт оправ та корінців;

- у подальшому здійснювати постійний моніторинг фактичного фізичного стану рукописів та умов їх зберігання.

Таким чином, результати наукових обстежень дають можливість отримувати об'єктивну характеристику фізичного стану фондів, своєчасно провести необхідні превентивні заходи для їх відновлення та покращення умов зберігання.

UDC 025.7/9:[025.171:005.922.72

Liudmyla Volosatych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9862-8626>,

Junior Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: volluda7@gmail.com

PREVENTIVE MEASURES TO RESTORE DOCUMENTS WITH SIGNS OF DEEP AGING

The issue of the storage of handwritten documents in library conditions was considered. Risk factors that affect the physical condition of manuscripts and ways of their potential elimination are analyzed. Recommendations for improving the preservation of particularly valuable documents are provided.

Keywords: handwritten documents, preservation, stabilization, restoration, examination.

УДК 025.7/9:[005.922.52:004.9

Власюк Тарас Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-1818-9239>,

кандидат технічних наук, науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: taras518@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ КОПІЙ СУЧАСНИХ ДОКУМЕНТІВ, ЩО НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ СТАБІЛІЗАЦІЙНОМУ ВІДНОВЛЕННЮ

Розглянуто питання фізичного стану дисертацій, що потребують дезінфекційного оброблення. Розглядається пропозиція про використання комп'ютерних технологій для надання цілодобового доступу користувачам НБУВ до цих документів.

Ключові слова: дисертація, дезінфекційне оброблення, стійкість матеріалів, тверда канальна оправа.

Дисертація – кваліфікаційна наукова праця, виконана на правах рукопису, підготовлена для доповіді, що успішно захищена і яку нерационально видавати звичайним друкарським способом. Вузькоспеціальні праці, переважно у вигляді машинописного оригіналу, були передані свого часу на збереження до НБУВ та інформаційних центрів, оскільки законодавчо, тези доповідей, крім доповідей на міжнародних, республіканських наукових з'їздах, конференціях і семінарах, звіти про науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи і дисертації депонуватися не можуть. На теперішній час розпорядником Національного репозитарію академічних текстів (НРАТ) визначено Державну наукову установу «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації». Академічні тексти для перегляду користувачами доступні в електронній формі у вигляді їх цифрових копій. Копія документа – документ, що містить точне знакове відтворення змісту чи документної інформації іншого документа і в окремих випадках – деяких його зовнішніх ознак.

Працівниками відділу наукових технологій збереження фондів у рамках постійного діючого комплексного екологічного моніторингу приміщень і фондів здійснено обстеження фактичного

фізичного стану дисертаційних робіт на традиційних носіях з ознаками значного мікологічного ураження для напрацювання такої форми представлення викладеної у них інформації з метою унеможливлення обмеження доступу користувачам.

Співробітниками ВОООФ оглянуто та відібрано 609 екземплярів праць на правах рукопису, датованих періодом 2001 – 2016 рр. за 166 спеціалізаціями для проведення їх повторного протигрибкового оброблення. Робота проводилась на основі даних про попереднє дезінфекційне оброблення за результатами виконаних досліджень фонду дисертацій на наявність мікологічного ураження. Зазначений масив дисертацій знаходиться у нестабільному фізичному стані з декількох причин. Відібрані дисертаційні роботи за роками їх виконання наведені на рис. 1.

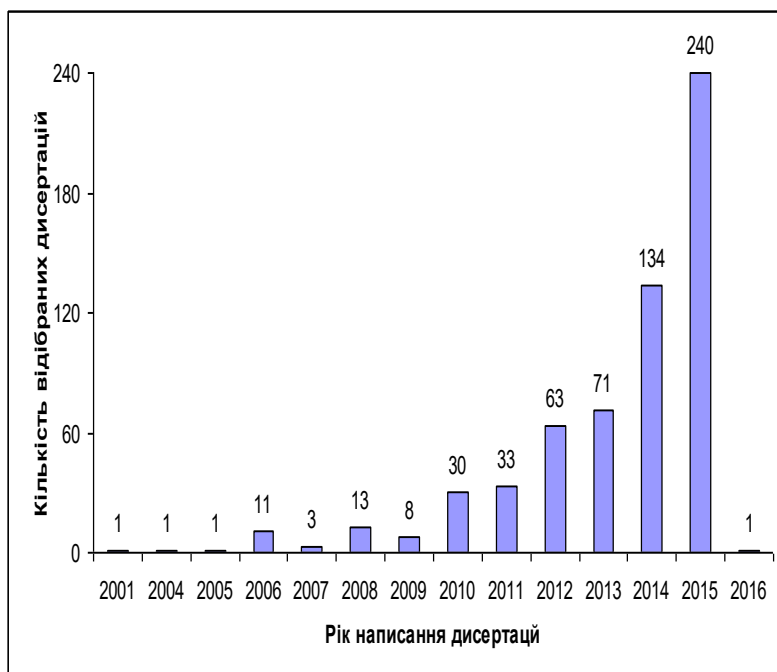

Рисунок 1. Кількісний ряд відібраних дисертацій за роками виконання.

Обстежені документи мають часткове ураження як матеріальної основи – паперу, так і застосованих матеріалів (чорнил, фарб), що використовуються для нанесення візуальної інформації засобами фіксації (способом струменевого принтерного друку). Вагомим показником збереження інформації на друкованому носії є стійкість використаних фарб до дії факторів навколишнього середовища з плином часу. Наприклад для чорнила, як одного із засобів фіксації інформації ультрафіолет, вода, спирт, нагрівання є факторами ризику, що погіршують його властивості як під час зберігання, так і в процесі проведення дезінфекційного оброблення. Вицвітання чорнила і знебарвлення через кислотність матеріальної основи документа є проявами впливу можливих ризиків. Прогнозований термін зберігання чорнил становить 5 років. Зокрема сольвентні чорнила на основі розчинника, які застосовуються у струменевому друці, мають прогнозований термін зберігання 3 –7 років, а пігментні чорнила на основі пігменту лише рік.

Дисертації скріплені способом брошурування у тверду каналну оправу. Скріплення документа у тверду каналну палітурку виглядає як машинний процес затиску аркушів блоку у спеціальному металевому каналі, приклеєному до твердої обкладинки. Технологія виготовлення регламентує зшивання до 300 аркушів в один том. Що стосується зазначених документів, то раніше вже проводилося дезінфекційне оброблення аркушів дисертацій 1%-им спиртовим розчином ніпагіну (метилпарабен, E218, метил-4-гідроксибензоат), тому оправы ослаблені після їх розкриття для здійснення цієї операції. Вручну створити достатню щільність стиснення аркушів після оброблення не вдається без відповідних пристосувань. Тому окремі примірники з відібраних 609 дисертацій фактично перебувають у розшитому стані і потребують додаткових витрат для забезпечення їх збереження способом зберігання у засобах індивідуального захисту (ЗІЗ) – папках;

Складено список дисертацій, що потребують дезінфекції або не підлягають стабілізаційному відновленню з причин значного мікологічного ураження, а деяких і через згасання тексту – не проглядається назва на аркушах, що склеїлись (до прикладу – наукова робота Борисов(ої) О. В.)

Для надання цілодобового доступу користувачам НБУВ до цих дисертацій проведено пошук наявності і стану у НРАТ електронних версій дисертацій на традиційних носіях з ознаками мікологічного

ураження, що не підлягають стабілізаційному відновленню у кількості 609 одиниць зберігання. Аналіз отриманої інформації дозволяє прогнозувати використання електронних версій повнотекстових дисертаційних робіт або авторефератів. За результатами проведеного пошуку можна стверджувати, що більшість дисертаційних робіт наявна у НРАТ, однак частина з них представлена тільки авторефератами. Зафіксовані окремі випадки, коли дисертації на сайті НРАТ не були знайдені, або відображався інший текст замість зазначеного пошукового матеріалу. На рис. 2 приведено кількісний ряд відібраних дисертацій, що характеризує наявність електронних копій у НРАТ.

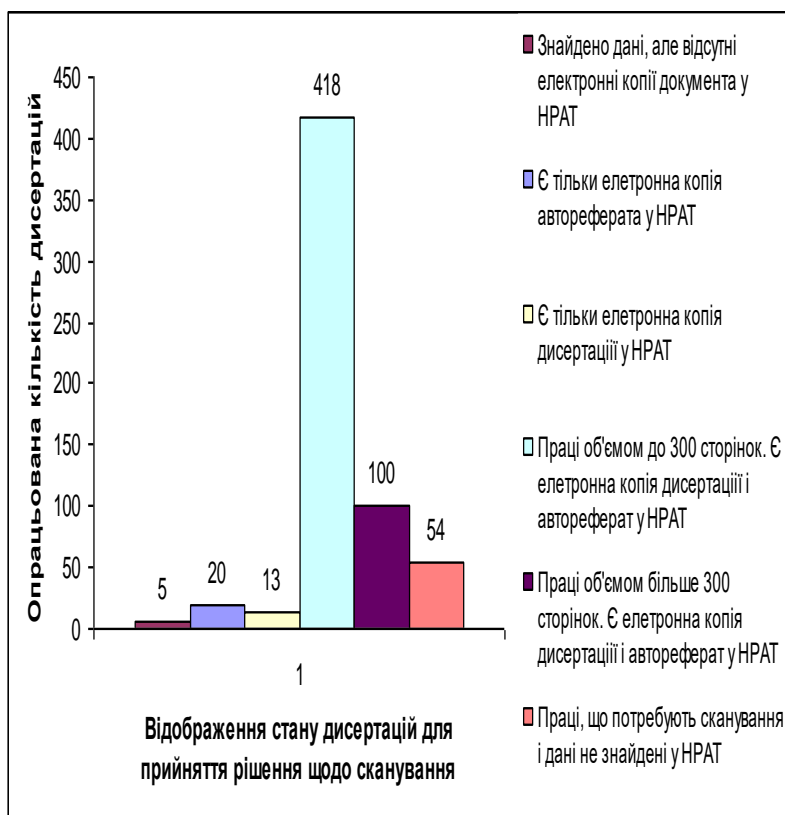

Рисунок 2. Кількісний ряд відібраних дисертацій, що характеризує наявність електронних копій у НРАТ.

Характерною ознакою дня є глобальна інформатизація суспільства, що сприяє поширенню цифрових документів поряд з традиційними текстовими, графічними тощо. Якщо процес деструкції документів на традиційних носіях не вдасться зупинити, то як альтернатива, пропонується зберігання сканованих копій документа в електронному вигляді. Комп'ютерні технології дають можливість сканування, корекції, запису, збереження, відтворення, надання доступу, де копії зможуть замінити оригінали документів на правах рукопису: технології оцифрування документів, технології електронної реставрації документів, технології зберігання даних, телекомунікаційні технології. Поступ у впровадженні і використанні останніх у практиці НБУВ, крім збереження фонду на традиційних носіях, дозволить розширити сучасні цифрові фонди користування, надати цілодобовий доступ до них користувачам та працівникам НБУВ за рахунок використання серверних систем.

UDC 025.7/9:[005.922.52:004.9

Taras Vlasiuk,

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-1818-9239>,

Candidate of Technical Sciences,

Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: taras518@gmail.com

USE OF ELECTRONIC COPIES OF CURRENT DOCUMENTS THAT ARE NOT SUBJECT TO STABILIZATION RECOVERY

The issue of the physical condition of dissertations requiring disinfection treatment is considered. A proposal to use computer technologies to provide 24/7 access to these documents to NBU users is under consideration.

Keywords: dissertation, disinfection treatment, stability of materials, solid channel frame.

УДК 025.7/9+930.251]:006(477)

Затока Любов Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7970-1875>,

наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zatoka@nbuv.gov.ua

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ВИМОГ ЩОДО ДОВГОТРИВАЛОГО ЗБЕРІГАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ І АРХІВНИХ ФОНДІВ З РІЗНИМИ НОСІЯМИ

Розглянуто межі допустимих денних змін кліматичних параметрів для довготривалого зберігання бібліотечних і архівних фондів з різними носіями
Ключові слова: матеріал, параметри, температура, вологість.

Вирішення завдань з забезпечення збереження фондів часто знаходяться на стику різних наук та галузей діяльності. Для забезпечення довготривалого зберігання фондів на різних матеріальних носіях кожна бібліотека чи архів визначає власні критерії збереження та розробляє відповідну програму. Ця оцінка носить якісний характер, однак підґрунтям для неї слугують різні кількісні показники. Це отримані статистичні показники науково-прикладних обстежень, конкретні показники матеріалознавчих досліджень та нормативні показники державних та іноземних стандартів. Найбільш уживаними для діяльності з консервації документів є положення чинного міждержавного стандарту ДСТУ ГОСТ 7.50:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги (ГОСТ 7.50-2002, IDT).

У додатку до міжнародного стандарту (ISO 11799 Information and documentation – Document storage requirements for archive and library materials (Інформація і документація. Вимоги до зберігання архівних і бібліотечних матеріалів) наводяться рекомендовані кліматичні умови для довготривалого зберігання архівних та бібліотечних матеріалів. З наукових джерел відомо, що під час зниження температури та/або зниження відносної вологості уповільнюються процеси старіння матеріалів документів. Однак, інші ефекти також можуть впливати на цей процес. Наприклад,

спостерігається конденсація вологи на папері через зниження температури нижче точки конденсації, а також підвищена крихкість за низької відносної вологості. У названому стандарті наведена таблиця з рекомендаціями щодо кліматичних умов для довготривалого зберігання архівних та бібліотечних документів з різноманітними матеріальними носіями. Дані для таблиці зібрані з різних літературних джерел, переважно з інших стандартів. До переваг цього стандарту слід віднести те, що він містить різнопланову інформацію, зокрема дані та матеріали, які лежать поза сферою дії цього стандарту. Для документів, виготовлених з використанням пергаменту або шкіри, а також для різних грамофонних платівок та деяких магнітних носіїв не існує міжнародних стандартів на умови їх зберігання. Зрозуміло, що для документів на тих матеріальних носіях, що потребують низьких температур та вологості, бібліотеки та архіви мають вибрати відповідний кліматичний рівень, враховуючи природу та значення фондів, а також фінансові витрати на підтримання низьких рівнів вказаних кліматичних показників. Вимоги, пов'язані з кліматичними умовами для матеріалів, що інтенсивно та часто використовуються, і які, отже, підлягають процесу акліматизації, відрізнятимуться від зазначених у цій таблиці. У наведеній таблиці виняток з опції довговічності зроблено для документів з паперовими носіями, що регулярно використовуються, для яких вказано кліматичні умови, які сприяють більш високому показнику гнучкості паперу. Гнучкість паперу, зважаючи на більш високий вміст вологи, адсорбованої на її волокнах, мінімізує механічне пошкодження паперу, викликане під час роботи з документом, однак з іншого боку більший вміст вологи пришвидшує процес хімічної деградації целюлози паперу.

Таблиця 1

Кліматичні умови для довготривалого зберігання архівних та бібліотечних матеріалів (рекомендовані)

Тип матеріалів	Температура, °C		Допустимі денні зміни в межах	Відносна вологість повітря, %		Допустимі денні зміни в межах
	Мін.	Макс.		Мін.	Макс.	
Папір, оптимальне зберігання	2	18	±1	30	45	±3
Папір постійного використання	14	18	±1	35	50	±3

Пергамент, шкіра	2	18	±1	50	60	±3
Фотоплівки: чорно-білі, срібні желатинові на целюлозно-ацетатній основі (або, або, або)	2	2	±2	20	50	±5
	5	5	±2	20	40	±5
	7	7	±2	20	30	±5
Фотоплівки: чорно-білі срібні желатинові або срібні відбілені на поліестерній основі		21	±2	20	50	±5
Фотоплівки: кольорові (хромогенні) на целюлозно-ацетатній основі (або, або, або)		-10	±2	20	50	±5
		-3	±2	20	40	±5
		2	±2	20	30	±5
Фотопластини: чорно-білі срібні желатинові		18	±2	30	40	±5
Фотокартки на папері: чорно-білі, срібні желатинові або срібні відбілені або діазо		18	±2	30	50	±5
Фотокартки на папері: кольорові (хромогенні)		2	±2	30	40	±5
Фотокартки на папері: всі інші типи		-3	±2	30	40	±5
Мікрофільми: чорно-білі, срібні желатинові, на целюлозно-ацетатній основі	2	2	±2	20	50	±5
	5	5	±2	20	40	±5
	7	7	±2	20	30	±5
Мікрофільми: чорно-білі, желатинові срібні, на поліестерній основі або термічно оброблені срібні на поліестерній основі або везикулярні на поліестерній основі		21	±2	20	50	±5
Грамофонні платівки (ацетатні, шелакові, вінілові)	16	20	±2	20	50	±5
Магнітні плівки (дані, аудіо, відео) на поліестерній основі (або, або, або)	8	11	±2	15	50	±5
	8	17	±2	15	30	±5
	8	23	±2	15	20	±5
Магнітні носії (інші)	12	18	±2	30	40	±3
Оптичні диски	-10	23	Немає даних	20	50	±10

Слід підкреслити, що для фондів зі змішаними носіями, наприклад, якщо для виготовлення документа застосовано папір та пергамент, чи документи з цими різними носіями зберігаються разом, повинні бути знайдені компромісні значення температури та відносної вологості.

Окрім температури та вологості є ще один важливий фактор впливу на стан матеріальної основи документів – світло. Для фондів бібліотек, де фонди переважно з паперовими носіями, цей показник регламентується вказаним стандартом з консервації документів.

З метою отримання інформації про природні зміни, які можуть відбуватися у матеріалі через декілька десятків років його зберігання застосовуються методи штучного (прискореного) старіння паперу або картону. У міжнародному стандарті (ISO 5630-1:1991 Paper and board — Accelerated ageing — Part 1: Dry heat treatment at 105 degrees C) викладені різні способи прискореного старіння, що можуть використовуватися з метою проведення відповідних наукових експериментів. Ці дослідження ґрунтуються на використанні положень ще одного нормативного документа – стандарту ДСТУ EN 20187:2017 Папір, картон і целюлоза. Стандартна атмосфера для кондиціонування і випробування та процедури для моніторингу атмосфери і кондиціонування зразків (EN 20187:1993, IDT; ISO 187:1990, IDT).

Відмінною рисою сучасності є те, що з часом розширюється та змінюється асортимент сучасних цифрових носіїв інформації. Тому надзвичайно актуальними є наукові дослідження у галузі зберігання інформації на цифрових носіях, оцінювання їх надійності та довговічності. Для оцінки довговічності оптичних компакт-дисків міжнародним стандартом ISO 18927-2002 (E) пропонується методика оцінки терміну служби носіїв, що базується на дії температури та відносної вологості (ISO 18927-2002 (E). Information media – Systems of recordable CD – Methods of the assessment of lifetime based on the effects of temperature and relative air humidity influence. 1st Edition 2002-10-01).

Насамкінець слід додати, що подальший розвиток діяльності із забезпечення збереження бібліотечних та архівних документів з різними матеріальними носіями, має передбачати і розширення переліку різноманітних стандартів з цього напрямку, як державних так і іноземних.

UDC 025.7/9+930.251]:006(477)

Liubov Zatoka,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7970-1875>,

Research Associate,

Department of Scientific Technologies of Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lubsat@ukr.net

STANDARDIZATION OF REQUIREMENTS FOR LONG-TERM STORAGE OF LIBRARY AND ARCHIVE FUNDS WITH DIFFERENT MEDIA

The limits of permissible diurnal changes of climatic parameters for long-term storage of library and archival funds with various media are considered

Keywords: material, parameters, temperature, humidity.

УДК 027:021(477-73):[004.67+025]:[3:008:002.2:378]

Ковтаниук Юрій Славович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4120-1875>,

кандидат історичних наук, старший дослідник,

заступник генерального директора з наукової роботи,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com

ЦИФРОВІ БІБЛІОТЕКИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ

Стисло розглянута історія формування цифрових бібліотек та їх шлях розвитку від повторення в електронному середовищі технологій, притаманних паперовим документам, до виникнення принципово нових процесів, що стали додатковим навантаженням на бібліотеки в цілому. Розглянуто проблеми, що впливають на створення сучасних цифрових бібліотек і підтримку їх надійного функціонування. Запропоновано шляхи подолання цих проблем. Визначені напрями подальшого розвитку цифрових бібліотек.

Ключові слова: цифрові бібліотеки, цифрові копії, метадані, обов'язковий примірник в електронній формі, штучний інтелект, цифрова гуманітаристика.

Історія цифрових бібліотек розпочалась у 1994 р. з проекту в Сполучених Штатах Америки (США), що проводили Національний науковий фонд (NSF), Агентство передових дослідницьких проєктів Міністерства оборони (ARPA) і Національне управління з аеронавтики та дослідження космічного простору (NASA), метою якого було визначення перспектив цифрових бібліотек, їх архітектури та, насамперед, пошуку інформації. Проєкт реалізовано на базі Університетів Карнегі-Меллона, Каліфорнії-Берклі, Мічигану, Іллінойсу, Каліфорнії-Санта-Барбара та Стенфордського університету. Дуже швидко основними проблемами виявились: потреба постійного обслуговування цифрових бібліотек, що утворилися в зазначених університетах, їх сумісність між собою і утворення спільноти користувачів цифрової інформації. З 1999 р. ці проблеми вважаються відносно вирішеними, що дозволило забезпечити стабільне функціонування цифрових бібліотек. Саме з цього року веде відлік етап зберігання цифрових даних Міжнародна рада архівів, започаткувавши щорічний міжнародний архівний тиждень, що в цьому році проходить під гаслом: «Цифрове збереження 2049: минуле, сьогодення та майбутнє кібер-архівів» з хештегом **#IAW2024**. У цьому році виповнюється 25 років з часу початку надійного зберігання цифрових даних. Архівісти пропонують називати архіви майбутнього, у перспективі до 2049 р., кібер-архівами, не зважаючи, що світ ще остаточно не визначився з поняттями «цифровий архів», «цифрова бібліотека» чи «електронний архів», «електронна бібліотека». До прикладу, навіть, у межах офіційного вебсайту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) використовується обидва цих поняття: за посиланням <http://nbuv.gov.ua/node/508> можна спостерігати «електронні бібліотеки», а за посиланням https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB – «Цифрову бібліотеку історико-культурної спадщини» НБУВ. Зазначимо, що в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» застосовується поняття «електронна бібліотека», «електронна книга», «електронне книгокористування» і «цифровий формат».

Архітектура цифрових бібліотек, запропонована наприкінці ХХ ст. за результатами експерименту з академічними бібліотеками США, довгий час сповідувалася як еталонна по всьому світові.

Її сутність зводилася до повторення у цифровому форматі принципів роботи з інформацією, зафіксованою в аналогових документах, переважно паперових. Не автоматизовані інформаційні системи (далі АІС), насамперед, інформаційні пошукові системи (далі ППС), не мережева інфраструктура, що дозволяла виконувати віддалений обмін інформацією, не були розвинуті, фактично, перебували у стані їх створення. Отже, робота з цифровими зображеннями одиниць зберігання і довідковим апаратом до них відрізнялась від опрацювання інформації з паперовими масивами інформації тільки доступом до цифрової інформації за допомогою комп'ютерів. До прикладу, згадаємо про імідж-каталоги, що створювалися бібліотеками і до тепер доступні на їхніх ресурсах. Користувач або бібліотекар передивлялися не паперові картки, а їх зображення на екрані комп'ютера. Якщо така система не була підключена до інтернету, то відмінність була невелика. Все одно доводилось відвідувати бібліотеку. Без цифрових копій самих одиниць зберігання. На цьому використанні цифрових бібліотек завершувалось.

Розвиток мережевої інфраструктури, збільшення загального числа комп'ютерів і не тільки службових, суттєве збільшення їх обчислювальних можливостей та зменшення розмірів, запровадження автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, функціонування яких ґрунтувалося на використанні баз даних, що наповнювалися описовою інформацією у формі метаданих певних форматів, що почали стандартизувати для забезпечення можливості віддаленого обміну інформацією в автоматизованому режимі, а все частіше в автоматичному, без участі людей, призвели не тільки до зміни деяких форм організування діяльності бібліотек, а також до появи зовсім нових процесів для бібліотекарів. Отже, відбулося не пристосування інформаційних технологій під традиційний устрій бібліотек, а ці технології привнесли ззовні, за рахунок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в цілому та появи відповідних потреб користувачів, що часто називають викликами. За цими викликами і намагаються встигнути бібліотеки. Тобто, найчастіше не вони формують порядок денний, за яким створюються новітні можливості для користувачів. Такий порядок денний формується за технологіями, що можна застосовувати в бібліотечній справі, однак вони створюються в іншій галузі знань. Сучасні бібліотеки перебувають на етапі розвитку, коли

традиційний устрій функціонування бібліотек в цілому залишається незмінним, але до нього додано зовсім нові форми роботи з інформацією. Тут можна лише розмірковувати над часткою послуг, що надаються в традиційний спосіб, і тими, які користувачі отримують в автоматизованому режимі. Швидкість збільшення обсягів нових послуг залежить від швидкості створення цифрових даних, темпи зростання яких не дуже великі по всьому світу. Насамперед, на ці темпи створення цифрової інформації впливає високий відсоток ручної праці, навіть якщо ці завдання не погано автоматизовані: оцифровує документи оператор за допомогою обладнання, вводить метадані в систему також людина за допомогою різних пристроїв. Якщо робота оцифрувальника є рутинною, й якість цифрових копій залежить від можливостей обладнання, то важливим чинником щодо створення метаданих є підготовка фахівця, який їх створює, що передує самому процесу введення цих даних у систему. Від якості цих даних залежить виконання усіх наступних процесів щодо надання послуг користувачам і організування роботи працівників бібліотек.

Організування діяльності сучасних бібліотек вирішується лише за рахунок підвищення кваліфікації їхніх працівників, реорганізування структури для створення нових структурних підрозділів з інформаційних технологій, захисту інформації, оцифрування фондів тощо без збільшення загальної штатної чисельності. Зазвичай, це призводить до скорочення штатної чисельності традиційних структурних підрозділів. Отже, навантаження на них суттєво збільшується. Крім того, саме на них покладається обов'язок створення метаданих. Особливо чутливим ці процеси є для наукових підрозділів бібліотек, основним завданням яких є створення нових знань.

Важливим завданням є підготовка нових кадрів з урахуванням міждисциплінарного характеру діяльності сучасних бібліотекарів, насамперед, наукових працівників бібліотек, компетенції яких повинні ґрунтуватися на знаннях із різних галузей. На нашу думку, вирішення цієї проблеми слід шукати в межах цифрової гуманітаристики.

На нашу думку, створення цифрових бібліотек і забезпечення їх функціонування на належному сучасному рівні потребує чималого збільшення планового фінансування бібліотек, як доводить досвід провідних країн світу. Інакше ця проблема не буде вирішуватися

системно, а зважаючи на значне відставання рівня заробітної плати спеціалістів з інформаційних технологій від ринкового буде залишатися справою ентузіастів і аматорів.

Зазначимо, що згодом настало розуміння, що забезпечення зберігання цифрових даних є дорожчим порівняно зі зберіганням інформації на аналогових носіях. І не варто тут спрощувати ситуацію. Проблема збереження цифрових даних є більш ширшою за розуміння зберігання даних на електронному носії, що може бути покладений в надійне місце. Якщо у Вас немає всього вище зазначеного, що потребує постійної технічної підтримки, захисту, а також планової заміни самих носіїв і згодом конвертування інформації в інші формати даних, то висока імовірність втрати цифрової інформації або її перетворення на щось схоже з глиняними табличками, на яких зафіксовано клинопис, для розшифрування якого потрібно організувати окремі наукові розвідки. На сучасних зберігачів покладається не менша відповідальність, чим покладалась на їхніх колег до виникнення цифрових бібліотек. Однак, тепер коло завдань розширено. Усе це викликає чимало труднощів для забезпечення стабільного функціонування АІС та надання послуг відповідно до рівня сучасного інформаційного суспільства, яке часто за межами бібліотек користується технологіями, що навіть, і не планується впроваджувати, наприклад технології штучного інтелекту.

На нашу думку, майбутнє цифрових бібліотек слід розглядати у двох напрямках: збільшення частки комплектування документами в електронній формі, насамперед обов'язковими примірниками в такій формі та поступове впровадження ІІІ. Зрозуміло, що перехідного періоду не оминати, який передбачає одночасне комплектування як паперовими примірниками, так і їх електронними формами, а також глибоку модернізацію інформаційно-комунікаційної системи для збільшення її надійності та обчислювального потенціалу, інтегрування електронних інформаційних ресурсів, переходу на нові формати обміну даними, сучасні системи керування базами даних, сучасні ПС, що створить підґрунтя на впровадження ІІІ та проведення цифрової трансформації не лише процесів надання доступу до цифрової інформації користувачам, а також внутрішніх процесів, цифровізацію яких можна розпочати з запровадження ведення електронної облікової документації із застосуванням засобів криптографічного захисту інформації, зокрема кваліфікованих електронних підписів і печаток.

Одним із важливих завдань, що постане перед зберігачами фондів, буде впровадження технологій надійного збереження цифрових даних та підтвердження їх достовірності, частка яких прогнозовано суттєво збільшиться.

Крім того, набуває значення вирішення проблеми щодо нормативного статусу цифрових копій оригіналів, що невіправно пошкоджені або втрачені.

UDC 027:021(477-73):[004.67+025]:[3:008:002.2:378]

Yurii Kovtaniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4120-1875>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Deputy Director General for Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com

DIGITAL LIBRARIES: PAST, PRESENT, FUTURE

The history of the formation of digital libraries and their path of development from the repetition in the electronic environment of the technologies inherent in paper documents to the emergence of fundamentally new processes, which have become an additional burden on libraries as a whole, are briefly considered. The problems affecting the creation of modern digital libraries and the maintenance of their reliable functioning are considered. Ways to overcome these problems are proposed. Significant directions of further development of digital libraries.

Keywords: digital libraries, digital copies, metadata, mandatory copy in electronic form, artificial intelligence, digital humanitarianism.

УДК 025.5-043.86:004

Куява Людмила Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5536-8529>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kuyavalm@ukr.net

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У БІБЛІОТЕКАХ: РЕАЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовано світовий досвід використання новітніх інформаційних технологій, які дозволять розкрити нові можливості надання послуг користувачам у бібліотеках.

Ключові слова: документи, інформаційні технології, автоматизація бібліотек, спектрометричні методи, роботизація.

Одним із потужних чинників розвитку суспільства в сучасних умовах стала його інформатизація. Інформація, що містить у собі весь світовий досвід людства, що служить історичною пам'яттю і основою подальшого економічного і духовного прогресу суспільства, зберігається в бібліотеках і архівах світу. Збереження для прийдешніх поколінь цієї безцінної інформації та її носіїв, складових бібліотечних фондів, стало глобальним завданням, яке вирішують всі цивілізовані країни і світове співтовариство в цілому.

Збереження бібліотечних фондів є одним з основних завдань бібліотек України оскільки тут зберігаються різні види документів, зокрема рукописні книги, стародруки, рідкісні та цінні видання. В наш час бібліотеки – це не тільки сховища паперових документів (книг, журналів, газет тощо), а й власники нових електронних ресурсів. Проте, на відміну від традиційних, фондів з паперовими носіями, які виготовляються повільніше, електронні ресурси створюються значно швидше. І вже сьогодні виникає проблема не тільки накопичення цих ресурсів, а й зберігання і спільного використання. Сьогодні Інтернет дає можливість створити бібліотеку нового типу – віртуальну бібліотеку, де читач знаходить не тільки те, що складає фонд даного сховища в електронному вигляді, але й має змогу миттєво отримати будь-яку інформацію із будь-якої бібліотеки світу. Аналіз публікацій у зарубіжних та вітчизняних джерелах дозволяє зробити висновок про те, що нині відбуваються зміни в методах і формах передачі інформації. Для цього використовуються різноманітні інструменти, такі як хмарні системи, фізичні сервери тощо. Спільною рисою цих інструментів, які еволюціонують від минулого до майбутнього, є їхня роль у передачі знань і культури наступним поколінням. Сучасні бібліотеки зберігають як цифрові ресурси, так і традиційні матеріали, а також пропонують широкий спектр цифрових послуг, щоб полегшити доступ до інформації,

слідуючи за технологічним прогресом, про що повідомляють різноманітні літературні джерела.

Насамперед інформаційні технології та комп'ютери увійшли в усі сфери людської діяльності, тому використання таких технологій в бібліотеках – не виняток. Все більше бібліотек намагаються задовольнити запити користувачів найкращим чином за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, адже вони дозволяють збільшити кількість відвідувань, полегшити працю бібліотекаря. А найголовніше – комп'ютеризація бібліотек відкриває можливості для більш повного задоволення читацьких запитів, зменшує витрати часу на пошук необхідної інформації, робить доступ практично до будь-якої інформації відкритим.

На перспективу пропонуємо розглянути деякі нові тенденції в бібліотечних технологіях і те, як цифрові ресурси можуть сприяти кращому обслуговуванню користувачів бібліотеки. Деякі наукові дослідження свідчать про те, що переважна більшість користувачів відвідують бібліотеку спеціально для того, щоб порівняти книги, з інформацією доступною в Інтернеті. Є думка, що переорієнтація бібліотечних послуг має повернути цікавість до надрукованих книг і почати змінювати негативні тенденції останнього десятиліття.

Таким чином, слід навести декілька технологічних тенденцій, які формують майбутнє сучасних бібліотек – цифрові ресурси, штучний інтелект, автоматизація бібліотеки. З появою цифрових послуг виникли також технології штучного інтелекту, які можуть слугувати ефективним інструментом для удосконалення роботи бібліотек.

Важливим аспектом осучаснення системи збереження фондів у бібліотеках є використання штучного інтелекту, незважаючи на те, що ця технологія є складною для впровадження. Бібліотекарі можуть мати унікальні можливості для того щоб застосовувати штучний інтелект у своїй галузі, зокрема і для забезпечення збереження фондів. Адже на сьогодні бібліотеки значно розширили свої цифрові пропозиції, не лише включивши електронні книги чи журнальні статті, але й пропонуючи читачам електронні версії документів на традиційних носіях з незадовільним фізичним станом. Наступним аспектом автоматизації бібліотеки є впровадження автоматизованих системи контролю доступу до документів та каталогів, включаючи доступ до карток та спостереження, для підвищення безпеки та захисту бібліотечних ресурсів. На сьогодні сучасна бібліотека

і комп'ютерні технології – речі взаємопов'язані. Насамперед це стосується бібліотек, що зберігають мільйони документів, використання яких потребує складних логістичних систем. Це викликає потребу у бібліотечних роботах, що мають різні форми і розміри та виконують декілька відмінних функцій. Приклади застосування робототехнічних сервісів стосуються таких бібліотек: Boldien Book Storage Facility, Оксфордський університет (9 роботів), Oviatt Library, Каліфорнійський університет. Тут роботизована система обліку книжок з'явилась як спосіб вирішення нестачі площ для зберігання та каталогізації. Пошук працює на основі системи штрих кодів та пов'язаного із ними програмного забезпечення. Після введення пошукового запиту система будує шлях для роботизованого підйомного крану, який має доставити потрібний ящик із книгами. Британська бібліотека у Бостон Спа (окрім обслуговування читачів роботами контролюється температура та вологість повітря у сховищах); Національна бібліотека Сінгапуру (Група дослідників Сінгапурського агентства з науки та техніки розробила робота, який працює серед стелажів вночі, скануючи полиці для важкодоступних книг); Бібліотека в Квінсленді (робот характеризується особливостями, подібними до людських); Бібліотека Джо та Ріка Мансуето (Mansueto Library) (обслуговується 5 роботами, підключеними до єдиної системи), Чиказький університет; Національна бібліотека імені Ференца Сечені (Széchényi), Будапешт також використовують подібні технології. Використання робототехнічних сервісів – це обґрунтоване вирішення завдань каталогізації, швидкого пошуку документів та забезпечення нормативних умов у сховищах бібліотек, що налічують десятки тисяч унікальних газет, журналів, книг та інших документів. Поетапний розвиток системи збереження системи збереження бібліотечних фондів, що передбачає глобалізаційні тенденції, які відбуваються у бібліотечній сфері, на сьогодні є безумовно позитивними, оскільки сприяють підвищенню якості діяльності бібліотеки загалом, її кращій відповідності читачьким потребам і запитам. У результаті проведеного аналізу, можна зробити висновок про те, що розвиток інформаційних технологій та глобальної мережі Інтернет у другій половині ХХ століття спричинив значні перебудови в суспільстві. Окрім названих для забезпечення збереження фондів можуть бути також застосовані лазерні технології, які досить успішно застосовуються для дослідження збереження рукописів

та друкованих книг. Серед цих методів одним з найбільш ефективних вважається Раманівська спектроскопія – це метод безконтактного дослідження, що застосовується для визначення хімічного складу матеріалів. Загалом спектроскопічні методи є одними із найефективніших інструментів для дослідження складових паперових документів з метою їх ідентифікації та стану деградації їх матеріальної основи. Слід додати, що до найактуальніших спектроскопічних методів, які надають інформацію про характеристику та стан збереження документів з паперовими носіями відносяться інфрачервона спектроскопія з перетворенням Фур'є, спектроскопія комбінаційного розсіювання, спектроскопія ядерного магнітного резонансу, рентгенівська спектроскопія, лазерна спектроскопія, мас-спектроскопія з індуктивним зв'язком, лазерна атомно-абсорбційна спектроскопія та променева фотоелектронна спектроскопія.

Насамкінець слід підкреслити, що використання у бібліотеках спектроскопічних методів, які застосовуються для дослідження характеристик та стану збереження паперових носіїв інформації можливе в рамках науково-практичного співробітництва з різноманітними дослідними структурами, адже вони оснащені відповідним обладнанням. З використанням такого обладнання стає можливим зробити більш видимими важко помітні і відсутні фрагменти архівних та бібліотечних документів, зокрема й унікальних рукописів.

UDC 025.5-043.86:004

Liudmyla Kuyava,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5536-8529>,

Junior Research Associate,

Department of Scientific Technologies of Conservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kuyava@nbuv.gov.ua

MODERN TECHNOLOGIES IN LIBRARIES: REALITIES AND PERSPECTIVES

The global experience of using the latest information technologies, which will allow us to open up new opportunities for providing services to users in libraries, has been analyzed.

Keywords: information technology, library automation, documents, spectrometric methods, robotics.

УДК 632.952+676.223.2

Письменна Юлія Борисівна,

кандидат біологічних наук,
молодший науковий співробітник,
відділ фізіології і систематики мікроміцетів,
Інститут мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного,
Національна академія наук України,
Київ, Україна
e-mail: ulitca@ukr.net

Вортман Марина Яківна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0092-6009>,
кандидат хімічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ хімії олігомерів і сітчастих полімерів,
Інститут хімії високомолекулярних сполук,
Національна академія наук України,
Київ, Україна
e-mail: Vortman@nas.gov.ua

Савчук Ярослав Ігорьович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8865>,
кандидат біологічних наук,
науковий співробітник,
відділ наукових технологій збереження фондів,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: majka42@ukr.net

АНТИФУНГАЛЬНА АКТИВНІСТЬ НОВИХ ГУАНІДИНОВІСНИХ ОЛІГОМЕРІВ ЩОДО МІКРОМІЦЕТІВ-БІОДЕСТРУКТОРІВ ПАПЕРУ

В дослідженні розглянуто питання пошуку нових антифунгальних препаратів на основі гуанідинвісних олігомерів щодо грибів-біопшкоджувачів паперу та приміщень бібліотек. Визначено найбільш ефективні фунгіцидні препарати щодо грибів, які є активними біодеструкторами.

Ключові слова: мікроміцети, гуанідинвмісні олігомери, антифунгальна активність.

Біопошкодження мікроскопічними грибами бібліотечних фондів залишаються однією з найсерйозніших проблем збереження фондів в наш час, що може призводити до значних втрат матеріальної основи документів та підвищенню рівня заспореності приміщень бібліотеки, що може негативним чином впливати на здоров'я персоналу та відвідувачів. Одним із ефективних способів боротьби із біопошкодженням яке здатні викликати мікроміцети є застосування високоефективних та нешкідливих для людини фунгіцидних засобів. Сьогодні ринок таких речовин представлений доволі широким спектром препаратів різноманітного хімічного складу. Однак, привертає до себе увагу, через свою високу антифунгальну активність та безпечність для людини та теплокровних, група речовин гуанідинового ряду. На основі гуанідинвмісних олігомерів створено та впроваджено в практику досить значну кількість препаратів з антифунгальною активністю. Проте, не зважаючи на це, ринок потребує розробки і впровадженню нових антифунгальних агентів. Адже, як відомо, мікроскопічні гриби є досить стійкими до дії токсикантів і здатні набувати до них резистентності. Поряд з цим, існує проблема застосування тих чи інших фунгіцидів у різних галузях господарської діяльності. Зокрема, застосування таких препаратів для обробки матеріальної основи документів (паперу, палітурних матеріалів та ін.) ставить досить суворі вимоги до дезінфектантів.

З огляду на це, пошук нових ефективних та екологічно безпечних засобів боротьби із пошкодженнями, спричиненими мікроскопічними грибами є надзвичайно актуальним завданням, а використання гуанідинвмісних олігомерів як потенційних антимікробних агентів, може стати важливим кроком на шляху до розробки нових, безпечних та ефективних методів боротьби з мікроміцетами-біодеструкторами. З огляду на викладене, метою представленого дослідження є оцінка антифунгальної активності нових гуанідинвмісних олігомерів щодо мікроміцетів-біодеструкторів.

Фунгіцидні препарати були синтезовані в Інституті високомолекулярних сполук і представлені:

– композиціями аліфатичного гуанідинвмісного олігомеру та діакілзамісного гуанідиновмісного олігомеру, в масовому співвідношенні компонентів 1:1 (№ 1 Alk=C₃H₇Br 1%, № 2 Alk=C₃H₇Br 3%, № 4 Alk=C₇H₁₅Br 1%, № 5 Alk=C₇H₁₅Br 3%, № 10 Alk=C₁₀H₂₁Br 1%);

– композиціями ароматичного гуанідинвмісного олігомеру та акілзамісного гуанідиновмісного олігомеру (№ 3 Alk=C₃H₇Br 1%, № 6 Alk=C₇H₁₅Br 3%);

– композиціями аліфатичного гуанідинвмісного олігомеру та розгалуженого гуанідинвмісного оліготриметилїодиду (№ 7 Alk=CH₃I 1%, № 8 Alk=CH₃I r 3%);

– композиціями ароматичного гуанідинвмісного олігомеру та розгалуженого оліготриметилїодиду (№ 9 Alk=CH₃I 1%).

В якості тест-культур для визначення антифунгальної дії препаратів були обрані мікроміцети-біодеструктори з колекції Випробувальної лабораторії грибостійкості і мікробіологічних досліджень технічних, медичних виробів та матеріалів: *Alternaria alternata*, *Acremonium strictum*, *Aspergillus niger*, *A. terreus*, *A. versicolor*, *Cladosporium sphaerospermum*, *Penicillium funiculosum*, *Penicillium brevicompactum*, *Trichoderma viride*, *Scopulariopsis brevicaulis*.

Результати досліджень представлені в табл. 1 та на рис. 1. Показано, що всі досліджувані сполуки в тій чи іншій мірі проявляли антифунгальну активність. Так, найменш активними виявились сполуки №1 та №2, які проявляли антифунгальну активність лише щодо двох тест-культур мікроміцетів. Деяко більш активною виявилась сполука № 7, яка проявляла активність щодо трьох мікроміцетів: *Acremonium strictum*, *Penicillium funiculosum* та *Trichoderma viride*. Щодо 5-ти досліджуваних тест-культур грибів-біодеструкторів виявилась активною сполука № 8. До групи сполук з високою активністю, які діяли на 7 з 8-ми досліджуваних грибів, належали сполуки №3—№6.

Таблиця 1

Антифунгальна активність гуанідинвмісних олігомерів
щодо мікроміцетів

Вид гриба/Номер фунгіциду	Зона затримки росту тест-культур мікроскопічних грибів за дії фунгіцидів, мм									
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4	№ 5	№ 6	№ 7	№ 8	№ 9	№ 10
<i>Alternaria alternata</i>	8±3,41	0	11±4,35	22±0,82	30±1,9	15±3,03	0	0	9±3,67	23±3,6
<i>Acremonium strictum</i>	8±3,42	0	13±0,27	18±0,94	27±0,54	23±2,49	9±3,66	19±1,63	14±0,54	23±0,94
<i>Aspergillus terreus</i>	0	0	0	0	0	4±2,99	0	0	3±2,72	17±1,65
<i>Cladosporium sphaerospermum</i>	0	0	12±0,47	17±0,27	30±1,08	0	0	4±3,54	16±2,13	29±0,54
<i>Penicillium brevicompactum</i>	0	0	11±0,27	7±2,87	16±0,98	12±0,54	0	0	4±2,99	22±1,08
<i>Penicillium funiculosum</i>	0	15±0,3	17±0,72	16±0,72	20±0,47	22±0,72	7±2,99	17±2,16	24±3,66	26±0,27
<i>Scopulariopsis brevicaulis</i>	0	0	8±3,41	21±0,27	29±0,27	21±0,47	0	16±3,29	9±3,92	16±3,29
<i>Trichoderma viride</i>	0	16±0,27	23±0,27	30±0,94	30±1,9	30±0,94	19±1,08	15±0,54	21±0,98	30±1,9

Слід зауважити, що вказані сполуки не проявляли активності щодо гриба *A. terreus*, окрім сполуки №6 із значенням зони затримки росту тест-культури в 4 мм. І найактивнішими сполуками, які проявляли антифунгальну активність щодо всіх досліджуваних

штамів виявились сполуки №9 та №10. Ці речовини проявляли досить значну антифунгальну дію про що свідчать і діаметри зон затримки росту деяких тест-культур, що становили більше 20 мм. Однак, порівнюючи такий показник активності вказаних сполук між собою, як середнє значення діаметрів зон затримки росту, можна стверджувати, що сполука №10 значно активніша із значенням 23,3 мм в порівнянні з 12,5 мм для сполуки №9.

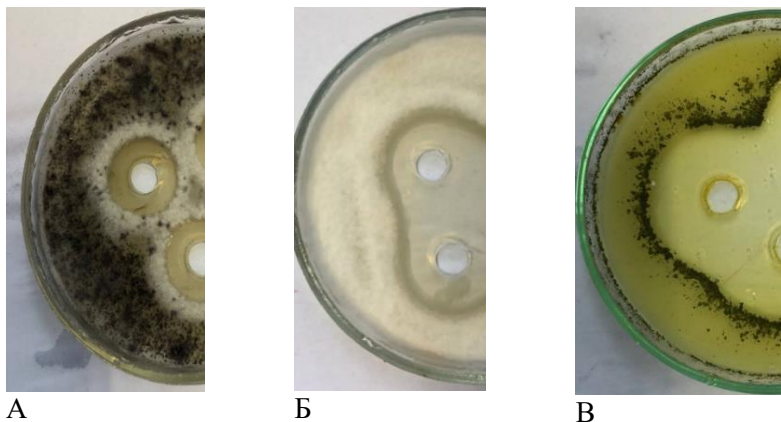

Рис. 1. Антифунгальна дія препарату №10 на: А – *Alternaria alternata*, Б – *Scopulariopsis brevicaulis*, В - *Trichoderma viride*.

Таким чином, проведені дослідження засвідчили, що всі сполуки проявляли антифунгальну активність щодо тест-культур грибів-біодеструкторів. Показано, що ефективність досліджуваних фунгіцидів може значно коливатися залежно від складу композицій та виду грибів. Встановлено, що найбільш активними виявились дві сполуки №9 ($\text{Alk} = \text{CH}_3\text{I}$ 1%) та № 10 ($\text{Alk} = \text{C}_{10}\text{H}_{21}\text{Br}$ 1%). Отже за активністю сполуки можна розташувати в наступний ряд в порядку зниження їх антифунгальної активності: №10>№9>№3-№6>№8>№7>№1-№2.

UDC 632.952+676.223.2

Yulia Pismenna,

Candidate of Biological Sciences, Research Associate,
Department of Physiology and Systematics of Micromycetes,
Danylo Zabolotny Institute of Microbiology and Virology,

National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
e-mail: ulitca@ukr.net

Marina Vortman,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0092-6009>,
Candidate Chemical Sciences, Senior Researcher,
Department of Chemistry Mesh Polymers and Oligomers,
Institute of Macromolecular Chemistry,
National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
e-mail: Vortman@nas.gov.ua

Yaroslav Savchuk,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8865>,
Candidate of Biological Sciences, Research Associate,
Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: majka42@ukr.net

ANTIFUNGAL ACTIVITY OF NEW GUANIDINE-CONTAINING OLIGOMERS AGAINST PAPER BIODESTRUCTOR MICROMYCETES

The research devoted to finding new antifungal drugs based on guanidine-containing oligomers for fungi that micromycetes that cause paper biodegradation and contamination of library premises. The most effective fungicidal drugs against fungi that are active biodestructors were determined.

Keywords: micromycetes, fungi, guanidine-containing oligomers, antifungal activity.

УДК 050:[025.85:004]:027.54(477.83-25)

Романишин Юрій Олександрович,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6310-1568>,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу,
відділ періодичних видань імені Мар'яна та Іванни Коців,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,
Львів, Україна
e-mail: jurar7@ukr.net

Попадюк Надія Ігорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8913-1071>,

кандидатка філософських наук, доцентка,

наукова працівниця,

відділ періодичних видань імені Мар'яна та Іванни Коців,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: grinnad13@gmail.com

ФОНД ВІДДІЛУ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ІМЕНІ МАР'ЯНА ТА ІВАННИ КОЦІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості збереження фонду ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців ЛННБ України ім. В. Стефаника на сучасному етапі його функціонування. З'ясовано, що на сьогоднішній день пріоритетним є переведення газетних видань (початок ХІХ – перша половина ХХ ст.) у цифровий формат та їх оправа.

Ключові слова: збереження фонду, Відділ періодичних видань ім. Мар'яна та Іванни Коців, ЛННБ України ім. В. Стефаника, оцифрування, цифрова колекція періодичних видань.

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника) одна із найбільших книгозбірень України. Утворена 2 січня 1940 р. шляхом об'єднання понад 80 відомчих та приватних бібліотек Львова та Західної України. Центральним приміщенням бібліотеки було визначено будинок закладу «Оссолінеум», що знаходився на вул. Оссолінських, 2 (тепер вул. Стефаника, 2).

Становлення Відділу періодичних видань ім. Мар'яна та Іванни Коців (далі – ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців) бере свій початок від моменту заснування книгозбірні. Формування його фонду розпочалося на початку 1941 р. шляхом виділення із загального фонду Бібліотеки, який на той момент налічував понад 2 млн. од. зб., періодичних видань. Концентрування пресодруків відбувалося у двох окремо виділених сховищах, що знаходилися по вул. Стефаника, 2 та вул. Театральній, 11. Сховище по вул. Театральній, 11 – це колишнє приміщення костелу Петра і Павла ордену Єзуїтів, яке було передане

радянською владою для зберігання періодичних видань, книжок та обмінного фонду Бібліотеки. Цікаво, що у головному корпусі були розташовані видання радянського періоду (з 1945 р.), а українські та видання іншими мовами (до 1945 р.) зберігалися у сховищі на вул. Театральній, 11.

У 90-х роках ХХ ст. у Бібліотеці було розформовано «спецфонд», і всі видання розлиті по підрозділах бібліотеки (книги, листівки, ноти, гравюри і т.п.). Періодичні видання (понад 500 тис. прим.) передані до ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців. Станом на сьогоднішній день усі видання опрацьовані та внесені до каталогів Бібліотеки.

У 1999 р. ЛННБ України ім. В. Стефаника отримала у власність будинок – історичну та архітектурну пам'ятку II пол. ХХ ст. по вул. П. Ковжуна, 8. Зважаючи на те, що з проголошенням незалежності України щорічно зростала кількість періодичних видань, рішенням директорки Бібліотеки Крушельницької Л.І., приміщення було передано для розташування в ньому ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців. Впродовж 1999–2003 рр. відбувалися ремонтно-реставраційні роботи та переміщення фонду періодичних видань зі сховища по вул. В. Стефаника, 2 і вул. Театральна, 11. Орієнтовно було переміщено 1,7 млн. прим. періодичних видань. Офіційне відкриття відділу для користувачів відбулося 14 вересня 2003 р.

Варто відзначити, що сьогоднішній фонд ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців налічує понад 2 млн. примірників періодичних видань ХІХ–ХХІ ст. Серед яких: газети, журнали, продовжувані видання, колекція Мар'яна Коця (мецената, коштом якого було здійснено ремонтно-реставраційні роботи) тощо. Щорічно до відділу надходить понад 10 тис. журналів і продовжуваних видань, а також понад 12 тис. прим. газет.

Сьогодні відділ є одним із найбільших підрозділів фондотримачів у складі Бібліотеки, що вимагає постійної кропіткої роботи керівника та його підлеглих стосовно ефективного збереження фонду періодичних видань та надання доступу до нього користувачів. Серед основних заходів щодо збереження варто звернути увагу на такі як: переведення періодичних видань у цифровий формат та здійснення оправи.

У 2007 р. у ЛННБ України ім. В. Стефаника відбулося поетапне впровадження інтегрованої бібліотечно-інформаційної системи АLEPH. Зважаючи на те, що до ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців

щодня надходять нові видання, провідні спеціалісти та фахівці відділу одразу проводять їх реєстрацію у електронній системі. Це дозволяє користувачеві миттєво побачити інформацію у електронному каталозі. Окрім того, проводиться внесення ретроспективної інформації періодичних видань за попередні роки. Щорічно до бібліотечно-інформаційної системи ALERH вводиться понад 15 тис. примірників журналів та продовжуваних видань і 1100–1300 підшивок газет.

Впродовж останніх трьох років працівниками ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців та Відділу інформаційного та комп'ютерного забезпечення було розроблено окремий Модуль «Циркуляції», який дозволяє користувачеві віддалено з електронного каталогу Бібліотеки здійснити замовлення відповідного примірника періодичного видання. Для створення електронного замовлення достатньо перейти до бібліографічного опису примірника і клікнути на опції «замовлення». Після опрацювання інформації працівниками відділу, періодичне видання буде доставлене до читального залу відділу та чекатиме на користувача.

Не один рік працівники ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців займаються скануванням найактуальніших періодичних видань і створенням страхового фонду з метою збереження оригіналу примірника періодичного видання. В 2021 р. у Бібліотеці створено цифрову колекцію: «Електронна версія періодики» яка передбачає повнотекстовий онлайн-доступ до таких газет як: «Діло» (1880–1939), «Руслан» (1908), «Українська хата» (1909–1914), «Буковина» (1885–1918), «Сьогочасне і минуле: вісник українознавства» (1939), «Ziemia Podolska» (1920), «Наш Лемко» (1934), «Нова Хата» (1925, 1930–1939), «Учитель: Орган Руського Товариства Педагогічного» (1889, 1894–1903), «Нива: часопис присвячений церковним і суспільним справам» (1904–1939), «Нова зоря» (1926–1939), «Богословія: науковий тримісячник» (1923, 1928, 1933), «Збірник секції математично-природописно-лікарської Наукового товариства імені Шевченка» (1897–1939), «Народ» (1890), «Зоря галицка» (1848).

Влітку 2023 р. цифрова колекція періодичних видань поповнилася ілюстрованим часописом для дітей і молоді «Світ дитини» (1919–1939), електронний ресурс якого містить 4 описи оцифрованих 79 примірників 20 річників, що становить 7192 сторінки фонду книгозбірні.

Для створення та обробки цифрових копій використовується єдиний апаратно-програмний комплекс факсимільного переведення паперових документів в електронний формат, а саме: персональний комп'ютер з обсягом оперативної пам'яті системного блоку 8 Гб та монітором діагоналлю 23 дюйми; сканер Minolta PS7000 з максимальним розміром області сканування 594x841 мм (формат А1). Оцифровані періодичні видання зберігаються у вигляді окремих зображень у форматі TIFF. Серед інших характеристик важливим є врахування роздільної здатності цифрової копії документу. Вона не повинна бути менше 600 dpi. Електронний формат копій створюється у режимі 8-bit Grayscale, 256 відтінків сірого.

Щорічно із ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців передається до Відділу поліграфії та первинної реставрації близько 500-600 підшивок (в основному з газетного фонду) для здійснення ремонту та оправи. Спеціаліст відділу ретельно оглядає отримане видання, визначаючи обсяг роботи, ремонтує пошкоджені сторінки, перевіряє їх наявність та послідовність, формує блоки, відповідно до яких здійснюється виготовлення палітурок або ж проводиться реставрація пошкоджених оправ. Окрім того, працівники сховища на місці здійснюють поточний ремонт видань зношених та зіпсованих читачами.

Таким чином, сьогодні з метою забезпечення збереження фонду ВПВ ім. Мар'яна та Іванни Коців ЛННБ України ім. В. Стефаника значна увага приділяється переведенню видань у цифровий формат і їх оправи. Пріоритетним є збереження давніх пресодруків, оскільки саме вони становлять найбільш цінний та унікальний фонд, що має виняткове значення не тільки для української вітчизняної культури і науки, але й для зарубіжних дослідників.

UDC 050:[025.85:004]:027.54(477.83-25)

Yuriy Romanyshyn,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6310-1568>,

Candidate of History, Docent,

Head of the Department of Periodicals,

named after Maryan and Ivanna Kotsiv,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: jurar7@ukr.net

Nadiia Popadiuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8913-1071>,
Candidate of Philosophy, Docent,
Researcher of the Department of Periodicals
named after Maryan and Ivanna Kotsiv,
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,
Lviv, Ukraine
e-mail: grinnad13@gmail.com

**THE FUND OF THE DEPARTMENT OF PERIODICALS NAMED
AFTER MARYAN AND IVANNA KOTSIV VASIL STEFANYK
NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN LVIV AS A
SOURCE FOR THE FORMATION OF THE HERITAGE OF UKRAINE**

The peculiarities of the preservation of the fund of the Department of Periodicals named after Maryan and Ivanna Kotsiv Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv at the current stage of its functioning is considered. It was found that today the priority is conversion the newspaper (the beginning of the 19th – the first half of the 20th century) into a digital format and their frame.

Keywords: preservation of the fund, Department of Periodicals named after Maryan and Ivanna Kotsiv, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, digitization, digital collection of periodicals.

УДК 632.952+676.223.2

Савчук Ярослав Ігорьович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8865>,

кандидат біологічних наук,

науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: majka42@ukr.net

Балянниця Наталія Борисівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2450-3580>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: a.balyanitsa@ukr.net

МІКОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО УПРОДОВЖ (2023–2024)

Розглянуто актуальність мікологічного моніторингу повітря приміщень та фондів бібліотек. У період 2023 – 2024 рр. проведено мікологічне обстеження деяких фондів НБУВ з підозрою на наявність життєздатних культур мікроміцетів.

Ключові слова: мікологічний моніторинг, мікроміцети, повітря приміщень бібліотек.

Зберігання фондів у бібліотеках є досить трудомістким та наукоємним процесом, адже вимагає залучення широкого кола спеціалістів та заходів, зокрема і мікробіологічного контролю. Нехтування мікробіологічним моніторингом стану приміщень бібліотек та фондів, що зберігаються, може призвести до значних негативних наслідків. Адже відомо, що мікроорганізми, зокрема мікроскопічні гриби, завдяки лабільності своїх фізіолого-біохімічних властивостей здатні за сприятливих умов пошкоджувати матеріальну основу документів (мова йде не тільки про різноманітні види паперу, але й про широкий спектр палітурних матеріалів). З огляду на це, періодичний мікологічний моніторинг повітря приміщень бібліотек є одним з основних заходів, що забезпечує якісне зберігання фондів. Хоча не має чітко регламентованих, затверджених норм по вмісту кількості колонієутворюючих одиниць (КУО) мікроскопічних грибів у повітрі приміщень бібліотек, однак загальноприйнятим є значення, що не перевищує 500 КУО/м³. Поряд з цим дуже важливим є не тільки сам кількісний показник КУО мікроскопічних грибів, але й їх видовий склад. Робота з дослідження видового складу мікроміцетів уже більш складніша, адже вимагає залучення спеціалістів-мікологів для ідентифікації мікроміцетів. Однак, такий розгорнутий аналіз мікологічного стану повітря приміщень бібліотеки дозволяє отримати інформацію щодо наявності особливо небезпечних для фондів видів, до прикладу, представників *Trichoderma*, *Aspergillus*, *Chaetomium*, *Stachybotrys* тощо. Ці мікроміцети завдяки наявності потужних комплексів гідролітичних ферментів, зокрема целюлаз, здатні швидко колонізувати відповідні матеріали, таким чином завдаючи значних ушкоджень матеріальній основі документів. Водночас представники *Stachybotrys spp.*

Aspergillus flavus, *Aspergillus fumigatus* здатні синтезувати речовини з токсичною активністю (мікотоксини), що на рівні з ураженням документів також має негативний вплив на працівників бібліотеки та відвідувачів. Не менш важливу роль у підтриманні задовільного стану фондів, що знаходяться на зберіганні, відіграє мікологічний моніторинг самих фондів, а також поверхонь (стін, стелі, відкосів вікон, меблів, стелажів тощо) у приміщеннях бібліотеки.

З огляду на викладене в період з 2023 р. до 2024 р. було проведено перевірку деяких фондів НБУВ, що потребували мікологічного обстеження. Зокрема, мова йде про фонди, що направлялися на реставраційні роботи і за попереднім візуальним обстеженням мали ознаки можливого мікологічного ураження. Так, за вказаний період було відібрано 36 проб з різних фондів та стін підвального приміщення. До прикладу, зі стіни приміщення, що мало ознаки замокання та розвитку на деяких ділянках мікроміцетів, було виділено та ідентифіковано вісім ізолятів мікроскопічних грибів. За результатами обстеження було запропоновано конкретні заходи для усунення цієї проблеми. Серед досліджуваних фондів були рукописні джерела, стародруки, карти та художні полотна. Матеріали досліджених документів були досить різноманітні: різні види паперу, шкіра, коленкор, пергамент, полотно тощо. Слід відмітити, що видовий склад мікроміцетів, виділених та ідентифікованих з досліджених фондів, був досить різноманітним і залежав від конкретного примірника. Так, найвищу частоту трапляння серед усього загалу виділених видів мав *Aspergillus niger* – 14%. Дещо менше значення частоти трапляння було у виду *Cladosporium cladosporioides* – 11,1%. На третьому місці за частотою трапляння (8,3%) розташувались два види: *Penicillium brevicompactum* та *P. chrysogenum*. Інші види мали частоту трапляння 5% і меншу. Таким чином, до видів, що трапляються рідко – на рівні 10%, можна віднести тільки види *Aspergillus niger* та *Cladosporium cladosporioides*. Інші виділені та ідентифіковані мікроміцети мають частоту трапляння нижче 10%, а отже належать до видів випадкових.

Можна зазначити, що деякі фонди, що на перший погляд містили ознаки мікологічного ураження, після відбору проб не мали життєздатних культур мікроміцетів. Хоча в цих фондах і не було виявлено живих культур мікроскопічних грибів, однак вони потребують більшої уваги, ніж інші фонди. Адже залишки відмерлого міцелію в місцях ураження можуть слугувати джерелом живлення

для інших мікроорганізмів. Також, ті ділянки документів, які були вражені мікроскопічними грибами, мають пігментацію та погіршений фізичний стан їх матеріальної основи. Для усунення таких наслідків мікологічного ураження необхідно застосовувати ряд консерваційних заходів.

Насамкінець слід акцентувати, що проведення періодичного мікологічного моніторингу повітря приміщень і самих фондів є актуальним завданням, яке стоїть перед працівниками бібліотеки і є одним із основних елементів відповідального підходу до збереження культурної спадщини. Отже визначення видового складу мікроскопічних грибів дозволяє більш конкретно окреслити мікологічний стан фондів та за необхідності розробити заходи з усунення проблем, пов'язаних з біодеструкцією матеріальної основи документів через вплив особливо небезпечних для фондів видів мікроскопічних грибів.

UDC 632.952+676.223.2,

Yaroslav Savchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8865>,

Candidate of Biological Sciences,

Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: majka42@ukr.net

Natalya Balyanitsa,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2450-3580>,

Junior Research Fellow,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: a.balyanitsa@ukr.net

MYCOLOGICAL SURVEY OF THE FUNDS OF THE VNLU DURATION (2023-2024)

The relevance of mycological monitoring of the air of premises and library funds is considered. In the period of 2023 – 2024, a mycological examination of some funds of the VNLU was carried out with the suspicion of the presence of viable cultures of micromycetes.

Keywords: mycological monitoring, micromycetes, air of library premises.

РОЗДІЛ 13

ДОСЛІДНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

УДК 821.161.2.09Черінь

Антонова Вікторія Дмитрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0788-5505>,

молодша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: anaisant196@gmail.com

ОЦІНКА ТВОРЧОСТІ ПОЕТЕСИ ТА ПИСЬМЕННИЦІ ГАННИ ЧЕРІНЬ УКРАЇНСЬКИМИ ДІАСПОРНИМИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯМИ

У дослідженні проаналізовано літературознавчі та критичні статті у книжках та періодичних виданнях діаспори літературної діяльності Ганни Черінь, української поетеси, письменниці, громадської діячки другої половини ХХ – початку ХХІ століття для вичерпного висвітлення та оцінки її творчості.

Ключові слова: Ганна Черінь, літературознавці, публіцисти, рецензії, українська діаспора.

Ганна Черінь (1924–2016) – псевдонім у дівочтві Галини Грибінської (за чоловіком Паньків) – належить до плеяди діячів діаспори, які в складних умовах української еміграції створювали й плекали поле української культури.

У тезах представлені праці відомих зарубіжних літературознавців та публіцистів, які писали про поезію та прозу письменниці. Великий творчий спадок Ганни Черінь – вірші, оповідання, репортажі, твори для дітей, подорожні нариси, п'єси – досліджували українські діаспорні літературознавці, поети, публіцисти. Це – Дмитро Штогрин, Марія Гарасевич, Микита Мандрика, Леонід Полтава, Софія Парфанович, Роман Кухар, Оксана Керч, Володимир Жила та багато інших.

Василь Чапленко, письменник, драматург, літературознавець у статті «Поетичне Crescendo» дає оцінку першій літературній збірці поетеси «Crescendo», виданої Ганною Черінь під час перебування у таборах Ді-Пі, до якої увійшли вірші написані у 1942–1948 рр. (з газети «Українське слово», Париж, 5 серпня 1951 р.).

Антін Кущинський, письменник, історик та публіцист, редактор часопису «Українське козацтво» у статті «Учителям рідних шкіл та батькам під увагу» розглядає творчість Ганни Черінь, присвячену дітям. Відмічає її як талановиту авторку, знану своїми поезіями й прозою з дитячої преси та зі сторінок різних часописів. А. Кущинський подає анотацію на книжку для дітей «Братик і сестричка» як пораду для учителів шкіл та батьків у навчанні рідної мови в еміграції (з журналу «Жіночий світ», Вінніпег, березень 1961 р.).

Микита Мандрика, літературознавець, поет, публіцист, учений у статті «Поетичні акварелі» подає аналіз літературної творчості Ганни Черінь та анотацію на її збірку віршів «Чорнозем», виданої у Чикаго 1962 р. Підкреслює «її специфічну оригінальність, її поетичне обличчя, її незаперечне місце в нашій поезії як запоруку тривалої вартості її творів» (з журналу «Жіночий світ», Вінніпег, жовтень 1962 р.).

Софія Парфанович, письменниця, лікарка та громадська діячка, яка перебувала з 1949 р. на еміграції у США у статті «Великим стрибком» (у газеті «Свобода» за 1 березня 1966 р., Джерсі-Сіті) аналізує книжку подорожніх нарисів Ганни Черінь «Їдьмо зі мною», виданої 1965 р. Вона оцінює репортажі з подорожей, так звані тревелоги – оповідання з описами місць або репортажі з мандрівок авторки (від англійської «travel»), як такі, що пов'язані з веселими епізодами життя авторки, наголошує, що вони тому і запам'ятовувались читачем і прочитувались легко. Але зазначає, водночас, що це не були гуморески, а серйозні оповіді про те, де вона була і що бачила.

Леонід Полтава, український поет в еміграції, драматург, журналіст радіо «Свобода» та радіо «Америка» у статті «Зелені крила» аналізує три збірки поезій Ганни Черінь: «Crescendo» (1949), «Чорнозем» (1962) та «Вагонетки» (1969). Він привітав поетесу з «гідним збереженням свіжості почуттів, яке в поєднанні з чималим мистецьким досвідом дало нашій поезії самоцвіт». Характеризує її як

лірика, навіть у сповнених життєвості сатиричних творах (з газети «Свобода», 12–13 лютого 1971 р., Джерсі-Сіті). У статті «Пригоди української книжки» (з газети «Українське народне слово», Чикаго за 31 серпня 1972 р.) підкреслює, що хоч Ганна Черінь відома як письменниця для дорослих, але працювала також і в ділянці дитячої літератури. Описує її вірші як такі, що написані дотепно й приємно.

Українська письменниця, публіцистка та громадська діячка Оксана Керч у статті «З сучасної поезії і прози» (з журналу «Українська книга: журнал бібліографії й книгознавства», Філадельфія, 1971, ч. 4) подає рецензії на поетичні збірки Ганни Черінь «Вагонетки» та «Травневі мрії». У статті «Слова» («Українська книга», Філадельфія, 1981, ч. 1) викладено рецензію на роман у віршах «Слова», виданого у Чикаго, 1980 р.

Поет і художник Володимир Гаврилюк, член Асоціації Діячів Української Культури (АДУК) у статті «Спостереження, сатира і лірика» (у журналі «Українська книга», Філадельфія, 1974, ч. 1) викладає літературознавчу характеристику збірки поезій Ганни Черінь «Небесні вірші» та поеми «Добро і зло», виданих у Буенос-Айресі (1973). В. Гаврилюк зазначає, що у текстах Черінь «поезія, проза і філософія подані найчастіше в іронічному тоні, це фільм підглянутих епізодів <...>, що належить нашій сучасності», що її вірші це ніби сповідь авторки з хвилюючих переживань, які тривожать кожную вдумливу душу.

Марія Гарасевич, знана письменниця, літературознавиця, критикиня, журналістка українського зарубіжжя у доповіді на авторському вечорі Ганни Черінь, що відбувся 27 квітня 1974 р. у Детройті щиро привітала її з «світлою подією у її й у нашому житті»: виходом з друку збірки гуморесок «Хитра макітра». У виступі М. Гарасевич високо оцінила літературну творчість письменниці, відзначала, що гуморески Ганни Черінь відрізнялися «особливою м'якістю, світлістю і теплим, лагідним гумором» (стаття М. Білоус-Гарасевич «Ганна Черінь – письменниця-гуморист: доповідь на Авторському Вечорі Ганни Черінь у Дітройті» у збірнику М. Білоус-Гарасевич «Ми не розлучались з тобою, Україно: вибране» (Детройт, 1998, С. 428–436.)

Деякі літературознавчі статті про свою творчість зібрала сама Ганна Черінь у виданому нею збірнику «Калейдоскоп: статті і рецензії» (1995). Друга частина збірника – рецензії на твори Ганни

Черінь і статті різних авторів про її творчість. З рецензій на свої твори вона вибирала фахові, що були написані відомими літературознавцями, письменниками та публіцистами. Це статті вже згаданих у тезах М. Мандрики, Л. Полтави, С. Парфанович, О. Керч, Р. Кухара, В. Жили та інших.

Отже, поезією та прозою Ганни Черінь цікавилось чимала кількість літературознавців, письменників, поетів та критиків, які досліджували та друкували свої статті на сторінках українських діаспорних видань, в яких високо оцінювали творчу спадщину письменниці. Літературознавці відмічали, що оповідання авторки гостро актуальні, що вони безпосередньо стосувалися місця й часу, де і коли події відбувались. Критики зазначали, що від її поезій теплішає на душі, що сміх її віршів добрий і навіть задушевний.

UDC 821.161.2.09Cheryn

Victoria Antonova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0788-5505>,

Junior Research Associate,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: anasant196@gmail.com

ASSESSMENT OF THE CREATIVITY OF POET AND WRITER HANNA CHERYN BY UKRAINIAN DIASPORA LITERATURE EXPLORERS

In the study, literary critics and critical articles in books and periodicals of the diaspora literary activity of Hanna Cheryn, a Ukrainian poet, writer, public figure of the second half of the 20th – beginning of the 21st century, were analyzed in order to comprehensively cover and evaluate her work.

Keywords: Hanna Cherin, literary critics, publicists, reviews, Ukrainian diaspora.

УДК 37.018=811.161.2::5-051(477-87):027.021НБУВ

Антонюк Тетяна Дмитрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>,

докторка історичних наук, доцентка,

провідна наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: antoniuktd@ukr.net

РІДНОМОВНА ОСВІТА ЗА ВИДАННЯМИ ВЧЕНИХ ДІАСПОРИ З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто питання системи рідномовної освіти та виховання в західній діаспорі за працями її творців, вчителів-практиків та науковців, що є вагомим здобутком української історіографії ХХ – початку ХХІ ст. Визначено роль досліджень у об'єктивному висвітленні історії української освіти.

Ключові слова: еміграція, діаспора, історіографія, джерельна база, рідномовна освіта, фонд відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Історіографія питання української національної освіти й виховання в діаспорі розкриває багато імен дослідників, які практично займалися організацією рідномовного шкільництва, засновували початкові, середні, вищі і високі школи, долучалися до творення керівних установ освітньої системи у межах країни проживання, а також тих, що й нині координують освітню діяльність світового українства.

Значна кількість науковців і праць, присвячених темі українознавчої освіти, видання навчальної літератури припадає на Канаду, США та інші країни масового поселення українства, а отже й найчисельнішої мережі рідних шкіл. Дослідження Б. Н. Білаша подає аналіз англійсько-українського шкільництва в державній системі Манітоби, де розкрито труднощі в розбудові українознавчих закладів освіти та непрості стосунки з державною владою Канади, політика якої не завжди толерувала освітні потреби емігрантів, в тому числі й українців (Мюнхен; Вінніпег, 1984. 223 с.).
3. Зелений у виданні «Праця українських педагогів у Канаді (У 20-

річчя ОУПК): Присвячено незабутній Кекилії Паліїв, співторцеві виховного ідеалу і української виховної системи в діаспорі» ([б. м.], 1969) розкриває історію Об'єднання Українських педагогів Канади (ОУПК) як організації, що продовжила традиції розбудови української національної освіти «Рідної Школи» у Галичині (1881–1939) та своїми здобутками в освіті й вихованні сприяла формуванню загальноприйнятої в діаспорі Української Виховної Системи (УВС). ОУПК, об'єднавши зусилля з найближчим своїм сусідом – Шкільною Радою Українського Конгресового Комітету Америки (УККА), започаткувала світове об'єднання педагогів, зацікавлених вихованням молодого покоління. Створена у 1958 р. Комісія Української Виховної Системи підготувала і провела у листопаді 1967 р. у Нью-Йорку Світову Виховно-Освітню Сесію (СВОС) в рамках Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ). Сесія затвердила виховний ідеал українця у вільному світі; було створено Координаційну Виховно-Освітню Раду (КВОР) із організаційним секретаріатом, затверджено остаточний текст Української Виховної Системи (УВС) в діаспорі. У 1968 р. в Торонто відбувся пленум Тимчасової Координаційної Виховно-Освітньої Ради, на якому було створено Світову Координаційну Виховно-Освітню Раду (СКВОР), тим самим завершивши формування злагодженої системи національної освіти.

Стан навчання української молоді в Канаді повідомляють такі видання, як «Українське двомовне навчання в Альберті» ([б. м.], 1989), «Сьомий Конгрес Українців Канади. Вінніпег, Манітоба – 5, 6 і 7 липня 1962 ([Вінніпег], 1962), «В обороні української культури / 36. матеріалів наукової конференції К. НТШ (Торонто, 1966), «Шкільні програми українських шкіл та курсів українознавства» (Торонто, 1965) та ін.

Розвиток шкіл українознавства в США розкривають праці: Золота книга: 50 років школи українознавства ОУА «Самопоміч» у Нью Йорку: 1949–1999 (ред. А. Г. Савицька та ін.; Нью Йорк, 1999). Школи українознавства в США характеризуються як освітньо-виховні, культурні установи, що допомогли виховати нове покоління, яке згодом продовжувало у школах працю попередніх учителів. Школи стали пристановищем для великої кількості нових емігрантів з України «четвертої хвилі» (1986–1990-их років), а в нинішніх умовах російсько-української війни ці школи психологічно полегшують труднощі наших громадян в нових умовах проживання.

У дослідженнях С. Наріжного «Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. Прага: Студії Музею Визвольної Боротьби України» (Прага, 1942); «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали зібрав С. Наріжний до частини другої; Київ, 1999) значну увагу приділено діяльності освітніх установ у міжвоєнній Європі.

Україномовне шкільництво в Канаді, США, інших країнах розглядають дослідники Марунчак М. Г. Історія українців Канади : у 2 т. (Вінніпег, 1991. Т. 2), Студії до історії українців Канади: у 5 т. (Вінніпег, 1973. 1980. Т. 5 : Розвідки та документи міжвоєнної доби), Хом'як М. Український внесок у шкільництво Альберти. Західноканадський збірник / упоряд. Я. Славутич (Едмонтон, 1973. Ч. 1); Стечишин Ю. Історія українського інституту ім. Петра Могили в Саскатуні. Ювілейна книга 25-ліття Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні (Вінніпег, 1945); Кириленко О. Українці в Америці (Відень, 1916).

Діяльності українських освітніх закладів в країнах Європи присвячені праці: Мірний І. Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова 1923–1933 (Прага, 1934); Янів В. Нарис співдії НТШ та УВУ в екзilinі. Від наукового товариства ім. Т. Шевченка до Українського Вільного Університету. Міжнародна наукова конференція (Пряшів – Свидник, 12–15 червня 1991 р.) : матеріали (Київ ; Львів та ін., 1992), Наріжний С. Українська гімназія в Чехії: 1925–1945: Альманах Української гімназії в Празі – Ржевницях – Модржанах (ред. В. Маруняк; Мюнхен : Вид. кол. учнів УРРГ–УРГ, Мюнхен, 1975); Ванат І., Ричка М., Чума А. До питань післявоєнного розвитку, сучасного стану та перспектив українського шкільництва в Словаччині (Додаток до газети «Нове життя», № 40/1992 р. 23 с.) та інші.

Про здобутки рідних шкіл у підготовці української молоді до навчання у вищих закладах освіти, процес становлення українських студій, зокрема у Гарвардському університеті, про самі українознавчі студії повідомляють видання: Прицак О. Чому катедри українознавства в Гарварді? Кембридж ; Нью-Йорк : Фонд катедр українознавства (ФКУ) ([б. м.], 1973); Яцик П. Сповідуючі чи оборонні вежі? Центр українських студій Гарвардського університету й українці Канади (ред. В. Верига; [б. м.], [б. р.]); Штогрин Д. М. Світла й тіні українських студій у Гарварді (Чикаго, 1973).

Спогади вчителів-практиків є цінним джерелом осягнення питання шкільництва та культурно-освітньої праці в діаспорі.

Велика кількість публікацій з питань української освіти в діаспорі міститься в педагогічних часописах.

Отже, видання дослідників з діаспори, присвячені рідномовній освіті, дають можливість осягнути процес становлення національної системи освіти за межами України від початкових шкіл при церквах різних конфесій кінця XIX ст. до доповнюючих шкіл та курсів українознавства, двомовних шкіл, бурс, семінарій, гімназій, інститутів, академій, університетів і, врешті, престижних вищих навчальних закладів, де з кінця 60-х років XX ст. почали з'являтися українознавчі студії та налагодилась підготовка магістрів і докторів наук з українознавства.

UDC 37.018=811.161.2::5-051(477-87):027.021НБУВ

Tetyana Antoniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Leading Researcher,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: antoniuktd@ukr.net

NATIVE LANGUAGE EDUCATION ACCORDING TO PUBLICATIONS OF THE DIASPORA SCIENTISTS FROM FUNDS OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The issue of the system of mother-tongue education and upbringing in the Western diaspora is considered based on the works of its creators, practicing teachers and scientists, which is a significant achievement of Ukrainian historiography of the 20th – early 21st centuries. The role of research in the objective coverage of the history of Ukrainian education is determined.

Keywords: emigration, diaspora, historiography, source base, mother tongue education, fund of the Department of Foreign Ukrainian Studies of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi.

УДК 001.32(430.131):(=161.2)"1934/1935"

Бурім Дмитро Васильович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2148-2881>,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

учений секретар,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: dmytro_burim@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ В БЕРЛІНІ ТА СПРАВА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В НІМЕЧЧИНІ У 1934–1935 РОКАХ

Український науковий інститут в Берліні протягом 1934–1935 рр. організував пам'ятні академії на честь професора Михайла Грушевського, забезпечив публікацію матеріалів, присвячених М. С. Грушевському, в німецьких провідних фахових часописах, а також періодичних виданнях.

Ключові слова: українська еміграція в Німеччині, Український науковий інститут в Берліні, професор Михайло Грушевський, Академія пам'яті Михайла Грушевського, Іван Мірчук, Борис Крупицький, Антон Пальме, Зенон Кузеля.

24 листопада 1934 року в Кисловодську помирає Михайло Грушевський. Наукова громадськість в Україні та поза її межами активно відгукнулася на цю трагедію. Наукові журнали та періодичні видання розмістили меморіальні матеріали на честь професора Михайла Грушевського, видатного історика, громадського та державного діяча. Жалібні академії пам'яті були організовані провідними українськими науковими центрами та вищими навчальними закладами за кордоном. На них виступили з доповідями видатні українські та закордонні вчені.

6 грудня 1934 року, о 6-ій годині вечора в помешканні Українського наукового інституту у Варшаві відбулась Жалібна Академія Пам'яті Михайла Грушевського. Жалібні Збори в Українському Вільному Університеті у Празі відбулися в суботу 22 грудня 1934 року об 11 годині. В неділю дня 27 січня 1935 року о годині 10.30 ранку в залі Геологічного Інституту Карлового

Університету Український академічний комітет при Міжнародній комісії для інтелектуальної співпраці Ліги Націй організував Жалібну Академію Пам'яті Професора Михайла Грушевського.

На території Німеччини пам'ятні заходи організовував Український науковий інститут в Берліні. Метою розвідки є висвітлення діяльності Українського наукового інституту в Берліні в справі вшанування пам'яті професора Михайла Грушевського в Німеччині протягом 1934–1935 років.

Жалібна Академія в Пам'ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні відбулась 7 грудня 1934 року о 8 годині вечора. З вступним словом виступив директор Інституту професор, доктор Іван Мірчук, доповіді виголосили доцент, доктор Борис Крупницький «М. Грушевський – історик України», професор, доктор Зенон Кузеля «М. Грушевський і його наукова діяльність у Західній Україні», доктор Михайло Антонович «М. Грушевський як історик культури», доцент Віктор Леонтович «Мої спомини про М. Грушевського».

Запрошення на Жалібну Академію в Пам'ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні були підготовлені українською та німецькою мовами. Запрошення підписали Куратор Українського наукового інституту в Берліні професор, доктор Антон Пальме та Голова Української Громади професор, доктор Іван Мірчук. В Запрошенні зазначалось: «З приводу смерті великого українського історика, професора Михайла Грушевського, члена Всеукраїнської Академії Наук у Києві уладжує Український Науковий Інститут у Берліні і Українська Громада в Німеччині Жалібну Академію».

Інститутське періодичне видання «Вісті з Українського Наукового Інституту в Берліні» опублікувало інформаційний звіт про цю подію під назвою «Засідання пам'яті Михайла Грушевського на Українським Науковим Інституті в Берліні».

Пам'ятні заходи міжнародного характеру були організовані співробітниками Українського наукового інституту в Берліні 16 січня 1935 року. Запрошення-оголошення про захід містило таку інформацію: «Ukrainisches Wissenschaftliches Institut in Berlin. Mittwoch, den 16. Januar 1935, 8 Uhr abends findet im Hörsaal 28 der Friedrich – Wilhelm – Universität (Berlin C 2, Kaiser – Franz – Joseph – Platz) anlässlich des Todes des bekannten ukrainischen Geschichtsforschers Prof. M. Hruschewskyj eine Gedächtnisfeier statt. Es

werden sprechen: Der Kurator des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts Prof. Dr. Anton Palme und Doz. Dr. Borys Krupnytzkyj».

В рамках проведення організаційних заходів з підготовки пам'ятної академії на честь професора Михайла Грушевського в Берліні керівництво Українського наукового інституту в Берліні звернулось листовно та надіслало запрошення до німецьких урядових та партійних структур, міністерств, вищих навчальних закладів та провідних вчених Німеччини, редакцій періодичних видань з метою проінформувати про академію 16 січня 1935 року, а також запросити на захід.

Запрошення на пам'ятну академію отримали редакції періодичних видань та інформаційні агенції: «Die Nachtausgabe» (Berlin), Wolffstelegraphenbureau (Herr Rogatzky, Berlin), «Der Deutsche» (Berlin), «Berliner Märkische Volkszeitung» (Berlin), «Berliner Borsenzeitung» (Berlin), «Berliner Westen» (Berlin – Wilmersdorf), «Der Lokalanzeiger» (Berlin), «Morgenpost» (Berlin), «Berliner Tageblatt» (Berlin), служба «Ost – Express» (Herrn Dr. von Voss, Berlin), «12 – Uhr Blatt» (Berlin – Charlottenburg), «Der Angriff» (Berlin), «Germania» (Berlin), «Völkischer Beobachter» (Berlin), видавництво «Presseverlag Dr. Rudolf Dammert» (Berlin), «Deutsche Allgemeine Zeitung» (Berlin) та ін.

Окремо керівництво Інституту звернулось до представників української еміграції в Німеччині з метою запросити їх на пам'ятну академію на честь професора Михайла Грушевського 16 січня 1935 року, наголосивши при цьому на великому національному та міжнародному значенні запланованих заходів.

Пам'ятна академія відбулась 16 січня 1935 року. На академії виступили куратор Українського наукового інституту в Берліні професор доктор Антон Пальме з доповіддю «М. Грушевський як особистість» («M. Hruschewskyj als Persönlichkeit»), а також доцент доктор Борис Крупницький з доповіддю «М. Грушевський як науковець» («M. Hruschewskyj als Wissenschaftler»).

Після проведення пам'ятних заходів на честь професора Михайла Грушевського 16 січня 1935 року в Університеті Фрідріха – Вільгельма в Берліні – Інститутом було підготовлено короткий інформаційний матеріал, який надіслали до органів державної влади Німеччини, вищих навчальних закладів, наукових установ, провідних науковців та німецьких періодичних видань.

Німецькі періодичні видання, а також емігрантська періодика в Німеччині, розмістили на своїх шпальтах публікації, присвячені Михайлові Грушевському, а також пам'ятним заходам на його честь: «Völkischer Beobachter», «Deutsche Allgemeine Zeitung (DAZ) Berlin»; «Berliner Lokal – Anzeiger», «Berliner Tageblatt», «Berliner Morgenpost», «Schlesische Zeitung», «KURTULUS. Azerbaycan Millî Kurtuluş Hareketinin Organi», «Nowoje Slowo – Das Neue Wort. Russische Wochenzeitung. Berlin», «Nowoje Slowo – Das Neue Wort. Russische Wochenzeitung. Berlin» та ін.

Пам'ятні заходи в Українському науковому інституті в Берліні 7 грудня 1934 року та 16 січня 1935 року були висвітлені також на сторінках інститутських видань «Вісті з Українського Наукового Інституту в Берліні» та «Ukrainische Kulturberichte des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes».

1935 року вийшов друком третій випуск видання Українського наукового інституту в Берліні «Beiträge zur Ukrainekunde herausgegeben vom Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut», присвячений Михайлові Грушевському: «Beiträge zur Ukrainekunde herausgegeben vom Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut. Heft III. Prof. Michael Hruschewskyj Sein Leben und Wirken. – Berlin, 1935. Im Verlage der Gesellschaft der Freunde des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes E. V. – 50 S. Prof. Michael Hruschewskyj. Sein Leben und Wirken (1866–1934). Vorträge des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes anlässlich der Todesfeier an der Friedrich – Wilhelm Universität zu Berlin». Видання містило доповіді, які було виголошено на пам'ятних заходах 1934–1935 років на честь професора Михайла Грушевського: професора, доктора Антона Пальме «Михайло Грушевський як особистість» («M. Hruschewskyj als Persönlichkeit»); доцента, доктора Бориса Крупницького «Михайло Грушевський як науковець» («M. Hruschewskyj als Wissenschaftler»); професора, доктора Зенона Кузеля «Михайло Грушевський та його діяльність на західноукраїнських землях» («M. Hruschewskyj und seine Tätigkeit in den westukrainischen Ländern»); а також Додаток: стаття Михайла Грушевського «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (Anhang. Das übliche Schema der „russischen“ Geschichte und die Frage einer rationellen Gliederung der Geschichte des Ostslawentums. Von M. Hruschewskyj (Sonderdruck aus den

„Abhandlungen zur Slawenkunde“ der Petersburger Kaiserl. Akademie der Wissenschaften, I, Petersburg 1904)).

За сприяння Українського наукового інституту в Берліні було опубліковано статті українських на німецьких вчених, присвячені професору Михайлові Грушевському, в провідних німецьких фахових виданнях «Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven», «Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte», «Osteuropa» та ін.

Протягом 1934–1935 років заходами Українського наукового інституту в Берліні та Української громади в Німеччині було проведено пам'ятні академії на честь професора Михайла Грушевського, до яких було залучено провідних німецьких вчених та представників державних органів Німеччини, в німецьких провідних фахових часописах, а також періодичних виданнях організовано публікацію матеріалів, присвячених М. С. Грушевському.

UDC 001.32(430.131):(=161.2)"1934/1935"

Dmytro Burim,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2148-2881>,

PhD (History), Senior Research Associate,

Full Secretary,

M. S. Hrushevskyyi Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dmytro_burim@ukr.net

THE UKRAINIAN SCIENTIFIC INSTITUTE IN BERLIN AND THE CASE OF HONORING THE MEMORY OF PROFESSOR MYKHAILO HRUSHEVSKYYI IN GERMANY IN 1934–1935

During 1934–1935, the Ukrainian Scientific Institute in Berlin organized memorial academies in honor of Professor Mykhailo Hrushevskyyi, ensured the publication of materials dedicated to M. S. Hrushevskyyi in leading German professional journals and periodicals.

Keywords: Ukrainian emigration to Germany, Ukrainian Scientific Institute in Berlin, Professor Mykhailo Hrushevskyyi, Mykhailo Hrushevskyyi Memorial Academy, Ivan Mirchuk, Boris Krupnytskyi, Anton Palme, Zenon Kuzelya.

УДК 72.94.49/478:468.44

Гальчинський Володимир Леонідович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1042-0773>,

провідний бібліотекар,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: GVovik@i.ua

БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ТА ТВОРЧІСТЬ ВОЛОДИМИРА СІЧИНСЬКОГО – ВІДОМОГО УКРАЇНСЬКОГО АРХІТЕКТОРА, ГРАФІКА, МИСТЕЦТВОЗНАВЦЯ, ІСТОРИКА В ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Розглянуто біографію та творчу діяльність видатного українського архітектора, мистецтвознавця та історика Володимира Січинського в еміграції протягом 20-50-х років ХХ століття. Розкривається його творчість в архітектурній та публіцистичній галузях.

Ключові слова: В. Січинський, Львів, Прага, Український вільний університет, США, архітектура, книги, культура.

У тезах розповідається про діяльність відомого українського архітектора, графіка, мистецтвознавця та історика Володимира Січинського, який належить до числа тих непересічних учених України, які мали винятковий талант та змушено прожили значну частину свого життя в еміграції, будучи майже невідомими в Україні до другої половини 80-х–початку 90-х років ХХ ст. Праці В. Січинського зберігаються, зокрема, у фондах відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), деякі з них представлені у цих тезах.

В. Січинський народився 24 червня 1894 року в місті Кам'янці-Подільському. У 1912 р. він завершив навчання у кам'янецькому технічному середньому училищі із золотою медаллю, коли вчився у цьому закладі, одночасно відвідував курси місцевої художньо-промислової школи, де отримав знання з малювання та мистецтвознавства. У 1917 році В. Січинський закінчив Інститут цивільних інженерів у Санкт-Петербурзі з відзнакою, здобувши фах архітектора та повернувся до Кам'янця-Подільського.

Після встановлення на Поділлі комуністичної влади, Січинський вирішив переїхати до Львова (який входив до складу Польщі) і від 1920 р. проживав у цьому місті. Восени 1921 р. він був одним з ініціаторів створення Гуртка діячів українського мистецтва (ГДУМ) у столиці Галичини та став його секретарем. Влітку 1922 р. Січинський дослідив, обміряв, замалював і сфотографував найстаріші пам'ятки української дерев'яної архітектури в околицях Львова, що, зокрема, сприяло обранню його членом історико-мистецької секції Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у столиці Галичини. Він викладав історію та мистецтвознавство в Академічній гімназії у Львові, однак 2 вересня 1923 р. був звільнений через відсутність польського громадянства. В. Січинський протягом 1923–1945 рр. мешкав у м. Празі. У 1923–1926 рр. В. Січинський навчався в Українському вільному університеті (УВУ) столиці Чехословаччини. 1927 року в УВУ він захистив докторську дисертацію на тему «Архітектура Крехівського монастиря по девориту 1699 р.». Найціннішим витвором мистецтва Січинського, як архітектора, вважається п'ятибанна монастирська церква Святого Духа у Михайлівцях на Пряшівщині (1933–1934 рр.).

У 1942 році В. Січинський стає професором УВУ. Під час гітлерівської окупації Чехії він проводив антинацистську діяльність, за яку був заарештований празьким гестапо: у 1943–1944 рр. сидів у в'язницях Праги та Берліна. У 1945 році В. Січинський переїхав спочатку до Західної Німеччини, де в Аугсбурзі продовжував викладацьку діяльність, як професор УВУ. Від 1948 р. він жив і працював у США: викладав в Українському технічному інституті Нью-Йорка. У Північній Америці Січинський збільшив свої творчі здобутки: п'ятибанна кафедральна українська православна церква у Вінніпезі (Канада), яку він спроектував, отримала на конкурсі 1948 р. другу премію. В. Січинський помер 25 червня 1962 р. у м. Патерсон (штат Нью-Джерсі, США).

В. Січинський був автором понад 600-т праць. Книга В. Січинського «Чужинці про Україну» – є його найфундаментальнішою працею. Вона вперше вийшла друком у Львові у 1938 році, а після першої публікації, він доповнив цю монографію новим фактичним матеріалом. 1946-го р. в Аугсбурзі було опубліковано її 5-те видання. У ній, зокрема, містяться уривки історіографічних описів Патріарха Фотія I та Лева Диякона про походи князів Аскольда та Святослава на Візантію у IX–X ст.,

відповідно. Суттєвим внеском в українську історію та культуру є книга В. Січинського «Іван Мазепа—людина і меценат», яка вперше була надрукована 1951 р. у Філадельфії (США, штат Пенсільванія). У ній Гетьмана України зображено не лише, як розумного державного діяча, який прагнув визволити свою Батьківщину з-під влади Петра I, але й також, як тонкого фахівця мистецтва, причетного до створення в Україні окремого архітектурного стилю, що увійшов до науки під назвою «Козацьке бароко». Крім того, в ній розкривається суттєвий внесок І. Мазепи в розвиток вітчизняної меценатської справи. Серед історичних праць В. Січинського, в останній період його життя, найважливішою є монографія «Роксоляна», яка вийшла друком у Лондоні 1957 року. Ця книга розкриває його бачення етногенезу української нації, а також уявлення автора щодо витоків української державності від Роксоланії—території, на якій проживали нащадки сарматів—роксолани.

У 1956 році були опубліковані у Нью-Йорку два перші томи В. Січинського «Історія українського мистецтва». У 1-му томі міститься огляд української архітектури від найдавніших часів до Другої світової війни, а 2-ий том являє собою ілюстративне доповнення до першого тому: у ньому є в наявності 64 таблиці з 300 малюнками, виконаними самим автором. Це перша праця, що об'єднує українську архітектуру, яка ґрунтується на серйозному та всебічному дослідженні. У книзі розглядаються не лише наявні, але й зруйновані архітектурні пам'ятки України, починаючи з доби Русі. Крім того, у ній зображена архітектура українців за межами Батьківщини: у Чехії, Словаччині, Польщі, Румунії, США та Канаді. Попри те, що автор так і не встиг завершити цю працю, перші два її томи посіли особливе місце в класичній спадщині культури України.

Отже, творчість В. Січинського стала унікальним явищем української культури ХХ століття. Спроектвані ним архітектурні споруди, його фундаментальні мистецтвознавчі праці, зокрема, на історичну тематику, розкрили високий рівень розвитку, велич української культури та мистецтва серед народів світу.

UDC 72.94.49/478:468.44

Volodymyr Halchynsky,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1042-0773>,

Leading Librarian,

Department of Foreign Ukrainian,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Gvovik@i.ua

**BIOGRAPHICAL INFORMATION AND CREATIVITY OF
VOLODYMYR SICHINSKY, A KNOWN UKRAINIAN ARCHITECT,
GRAPHIC ARTIST, ART EXPLORER AND HISTORIAN DURING THE
PERIOD OF EMIGRATION**

The biography and creative activity of the outstanding Ukrainian architect, art critic and historian Volodymyr Sichynsky in emigration during the 20s-50s of the 20th century were considered. His creation in the architectural and journalistic fields are revealed.

Keywords: V. Sichynsky, Lviv, Prague, Ukrainian Free University, USA, architecture, books, culture.

УДК 930.2:929+001.5(80)"1882/1955"Білецький
Горбач Юлія Сергіївна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9844-8265>,
кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
відділ джерелознавства новітньої історії України,
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського,
Національна академія наук України,
Київ, Україна
e-mail: jgorbatsch@gmail.com

**ЛЕОНІД БІЛЕЦЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ
ВЧЕНИЙ-ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ ЗА КОРДОНОМ:
ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ**

У тезах йдеться про відомого українського літературознавця, славіста, Президента Української вільної академії наук (УВАН) Леоніда Білецького (1882–1955) та його епістолярну спадщину, яка відображає роки життя та діяльності Л. Білецького за кордоном.

Ключові слова: Леонід Білецький, еміграція, літературознавство, епістолярій.

Ім'я Леоніда Білецького, відомого вченого-літературознавця та філолога добре відоме як в Україні, так і за її межами. Засновник і Президент Української вільної академії наук, активний громадсько-політичний діяч, автор наукових праць і досліджень, присвячених проблемам теорії та історії української літератури, літературної критики, творчості Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Самійленка, Є. Маланюка, О. Стефановича тощо, він багато років свого життя працював для України та української науки, знаходячись у різних країнах світу.

За кордоном Л. Білецький опинився в 1923 р., коли засновники Українського Громадського Комітету у Празі М. Шаповал та Н. Григоріїв запросили його очолити організований ними за матеріальної підтримки чеського уряду Український Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова. Спершу цей заклад освіти планувався як дворічна школа для учителів нижчих шкіл і позашкільної освіти, а з 1925 р. тут почали готувати також вчителів для середніх шкіл. Інститут мав літературно-історичний, математично-природничий та музично-педагогічний відділи. Л. Білецький був одночасно директором (ректором) і професором інституту спершу з 1923 до 1926 рр., а тоді з 1935 до 1939 рр. Основний предмет, який він викладав, була історія української літератури.

Окрім педагогічного інституту, Л. Білецький викладав також українську літературу в Українській Господарській Академії в Подєбрадах, курс з інтерпретації старих пам'яток українського права в Українському Вільному Університеті, читав лекції в українській гімназії в Празі, Соціологічному Інституті тощо. Під час цього так званого празького періоду світ побачили такі книги українського вченого, як «Перспективи літературно-наукової критики» (1924) та «Основи літературно-наукової критики» (1925), а також лекції, які частково були надруковані у збірниках – «Основи літературно-наукової критики» (1927), «Українська народна поезія» (1927) тощо. Крім того, Л. Білецький активно друкувався у часописах «Нова Україна», «Студентський вісник», «Самостійна думка», «Літературно-науковий вісник», «Наукові записки НТШ».

Важливим джерелом до вивчення життя та діяльності Л. Білецького є його епістолярна спадщина, значна частина якої є неопублікованою. Окремі листи зберігаються в Національному архіві Канади, інші – в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО) та в Інституті

літератури НАН України (ЛІ), решту слід шукати в архівах Чеської Республіки. Цінність кореспонденції Л. Білецького полягає в тому, що вона дає чимало додаткової інформації про закордонне життя та діяльність Л. Білецького, детально розповідає про його оточення та коло спілкування, яскраво ілюструє побут українських емігрантів першої половини ХХ ст.

Найбільшим за розміром є епістолярій, що стосується празького періоду еміграції (1917–1942 рр.) Л. Білецького і зберігається у фондах ЦДАВО України. Це близько 10 справ у фонді 3876 із сотнями листів та листівок різних за змістом та датою написання. Серед дописувачів – багато відомих українських діячів науки, культури, громадсько-політичного життя: Д. Антонович, В. Барвінський, Б. Гомзин, П. Зайцев, М. Залізник, В. Кушнір, М. Левицький, О. Лотоцький, Г. Омельченко, В. Перетц, С. Рудницький, С. Русова, С. Шелухін та багато інших. Листи розповідають як про події повсякденного значення, такі як домашні справи, здоров'я та добробут рідних, так і містять епізоди, пов'язані з робочою діяльністю кореспондентів, їхньою участю у різних товариствах, написанням тих чи інших наукових та літературних праць, описом непересічних явищ тогочасної суспільної доби.

Одним із яскравих епізодів, який обговорювався у багатьох листах, це була участь Л. Білецького у проекті видання Повного зібрання творів Т. Шевченка (16 книг). Цей проект в 1934 р. започаткувала Комісія історії літератури, що діяла при Українському Науковому Інституті у Варшаві. Згідно її рішення, кожний твір Т. Шевченка мав подаватися з розлогими коментарями та науковими розвідками. З цією метою до співробітництва було запрошено низку відомих українських філологів, літературознавців та істориків – О. Лотоцького, П. Зайцева, В. Біднова, М. Возняка, В. Дорошенка, а також Л. Білецького, який займався творчістю Т. Шевченка ще з 1918 р. Окрім статті про балади, статті про образ матері у творах Т. Шевченка, статті про «Щоденник», «Катерину», «Москалеву криницю», «Наймичку», «Черницю Марьяну», про «Кобзарь» 1840 р., статті «Шевченко, як естетик», «Народня легенда в творах Шевченка», «Романтизм Шевченка», «Трагедія дівчини-матері», Л. Білецькому було доручено також перекласти на українську мову повість «Художник» та «Щоденник» Т. Шевченка.

Розповідається в епістолярії і про інший видавничий проект. Так, перебуваючи в Чехії, Л. Білецький планував видати твори

Т. Шевченка у перекладі на чеську мову. Головним перекладачем мав стати Франтішек Тихий, відомий чеський письменник, який ще в 1919 р. видав чеською мовою поему Т. Шевченка «Єретик». Другим перекладачем обрали іншого чеського поета Жиндржіха Наймана, відомого своїми перекладами творів О. Пушкіна на чеську мову. Також велися перемовини з чеською письменницею Руженою Єсенською щодо дозволу включити її переклади Т. Шевченка до майбутньої книжки. На жаль, між відповідальними за збірник не було єдності та злагодженості у роботі, тому це видання так і не побачило світ.

25 червня 1938 р. Л. Білецький захистився в чеськім Карловім університеті і отримав ступінь доктора філософії.

В 1945 р. після розгрому гітлерівської Німеччини, щоб уникнути можливого арешту та повернення в СРСР, Л. Білецький разом з родиною переїхав до м. Ульм в англійській зоні окупації. Тут він працював референтом середнього й народного шкільництва під керівництвом Д. Дорошенка у Відділі Освіти й Культури при Центральному Представництві Української Еміграції в Німеччині. З часом, ставши референтом високого шкільництва і наукових справ, Л. Білецький займався розробкою навчальних програм для народних шкіл, гімназій, матуральних курсів, УВУ. Крім цього, він працював директором української гімназії в Ульмі та викладав там українську літературу.

В 1949 р. родина Білецьких залишила Німеччину і оселилася в Канаді, у м. Вінніпег. Тут Л. Білецький працював в Осередку Української Культури й Освіти. Головна увага літературознавця в цей час була зосереджена на підготовці академічного видання творів Т. Шевченка. Від попередніх видань воно відрізнялося тим, що тут твори подавалися у їхніх першопочаткових варіантах. Перший том «Кобзаря» вийшов у 1952 р. як видання УВАН і на кошти видавництва «Тризуб» та власника часопису «Український Голос», в редакції якого Л. Білецький також працював. Поява цієї праці стала втіленням найзаповітнішої мрії Л. Білецького, адже книжка вийшла під його редакцією та з його науковими коментарями. Останній, 4-й том видання знаходився вже у друці, коли життя Л. Білецького на 73-му році життя обірвалося у шпиталі Св. Бонифатія у Вінніпегу.

Таким чином, епістолярна спадщина Л. Білецького дає чимало нової інформації про життя та діяльність українського вченого за кордоном, доповнює та уточнює вже відомі біографічні факти про

нього, а також висвітлює моменти, які мають відношення до наукової та дослідницької діяльності Л. Білецького. Крім того, зазначений епістолярій дає цінний матеріал про тогочасну суспільно-політичну та культурну добу, відтворює колективну біографію кореспондентів Л. Білецького, ближче знайомить нас із побутом українських емігрантів 1-ої половини ХХ ст.

UDC 930.2:929+001.5(80)"1882/1955"Білецький

Yuliia Horbach,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9844-8265>,

PhD (History), Senior Research Associate,

Department of Source Studies of Contemporary History of Ukraine,

M. S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: jgorbatsch@gmail.com

LEONID BILETSKY – UKRAINIAN LITERARY CRITIC ABROAD: MAIN MILESTONES OF LIFE AND ACTIVITY

Theses are about the famous Ukrainian literary critic, Slavologist, President of the Ukrainian Free Academy of Sciences (UVAN) Leonid Biletsky (1882–1955) and his epistolary legacy, which reflects Leonid Biletsky life and activity abroad.

Keywords: Leonid Biletsky, emigration, literary studies, epistolary.

УДК 930.2:[001.8:94(477)]"193"

Гордієнко Дмитро Сергійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2313-9019>,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ зарубіжних джерел з історії України,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського,

Національна академія наук України,

м. Київ, Україна

e-mail: dmytro.gordiyenko@gmail.com

НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИ ПОЧАТКОВИЙ МОМЕНТ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ? ДИСКУСІЯ ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

Дослідження розкриває дискусію початку 1930-х років, започатковану Кордубою. Опонували йому українські вчені в Празі, згодом у дискусію вступили науковці зі Львова і Варшави. Вчені вийшли за рамки теми і порушили низку інших питань з історії України.

Ключові слова: Мирон Кордуба, історіографія, історіософія, націологія.

Дискусія 1930-х років, започаткована статтею Мирона Кордуби «Найважливіший момент в історії України», виявилась однією з найбільших дискусій в українській історичній науці, що тривала два роки і захопила цілу низку українських науковців.

На сьогодні ця дискусія ще не знайшла свого належного висвітлення в науці. З іншого боку, в нечисленних згадках про неї присутні й суттєві помилки, наприклад, стверджується, що Кордуба визнав свої помилки, чи приписується Володимиру Пархоменку ініціатива дискусії, жодного разу не було проаналізовано й весь масив інформації.

Зазначена стаття Кордуби була опублікована в 6-й книзі за 1930 рік “Літературно-наукового вістника”. У статті автор порушив історіософське питання визначення ключової, вагової дати в історії України. На думку Кордуби, цією датою є та, що чітко розділила історію України та Росії, і такою датою він проголошує входження України до складу Великого князівства Литовського. Цей момент – розрив з “північно-східними князівствами” Кордуба проголошує “товчком” згуртуванню українців в окрему “етнічну групу”. При цьому попередній період дослідник називає спільним російсько-білорусько-українським спадком, коли існувала одна спільна “нація” чи “культурна сфера”. Ознаками цієї єдності нібито були: об’єднання “східнослов’янських племен” під владою однієї династії, одна церковна організація з київським митрополитом на чолі та єдина, спільна літературна мова, якою проголошується “староболгарська”. Підхід мав би бути інтегральним, проте Кордуба пропонує за “найважніший момент” – політичну акцію – зміну династії та державного утворення, зокрема проголошує спільну “українсько-білоруську мову” “руського населення” ВКЛ, чим вступає у суперечність із самим собою.

Теза про спільність викликала різке несприйняття членів Українського історико-філологічного товариства в Празі. Вони зібрали два засідання Товариства 11 і 18 листопада 1930 р., на яких була обговорена стаття Кордуби. Основним доповідачем у Празі виступив академік Степан Смаль-Стоцький, серед інших доповідачів були такі вчені, як Симон Наріжний, Павло Феденко, Сергій Шелухін та низка інших. Всі вони не визнали тези Кордуби. Несприйняття викликало датування початків української нації серединою XIV ст. Празькі вчені апелювали до Грушевського і стверджували приналежність історії середньовічної Русі до історії України. Знаково, що до Грушевського апелював і Кордуба, згідно якого Грушевський теж надавав епохального значення входженню України до складу ВКЛ.

Матеріали дискусії в Празі були опубліковані окремою брошурою “Откоуду есть пошла Руская земля...” (Прага, 1931). На цю брошуру відгукнувся рецензією львівський історик Теофіл Коструба, який підтримав тези Кордуби і додав “соціологічний аргумент”. Після того до дискусії долучилися історик та археолог В’ячеслав Заїкин (Варшава), історик церкви Микола Чубатий (Львів) та низка інших науковців. Була порушена ціла низка цікавих наукових питань, що прямо чи опосередковано стосувалися теми дискусії.

Врешті у 10-й книзі за 1931 р. “Літературно-Наукового вістника” вийшла стаття Кордуби “Ще кілька слів у справі «Найважливішого моменту в історії України»”, в якій автор дав відповідь опонентам і фактично вийшов з дискусії. Відповідь же звелась до повторення первісних тез за винятком мовного питання, яке Кордуба фактично відкинув “як несуттєве” для теми.

Після окупації західноукраїнських земель Советським Союзом у 1939 року, окупанти поставлять наступну крапку в цій дискусії. Вони розстріляють В’ячеслава Заїкіна, а Костянтина Чеховича відправлять у концтабір в Сибір. Проте, за даними Ярослава Дашкевича, ця дискусія тривала принаймні до 1943 року. Її ключові тези обговорювалися у Львівському таємному університеті під німецькою окупацією. Однак, це радше було продовженням осмислення теми, ніж власне дискусією.

Відкинувши аргумент мови як ознаки окремої нації, головними своїми опонентами Кордуба природно визнав філологів – Смаль-Стоцького та Чеховича, якій й апелювали передусім до мовного

аргументу. Прикметно, що Смаль-Стоцький був давнім знайомим і колегою Кордуби по буковинському періоду, коли вони спільно розвивали в краї український національний рух. Відтак Кордуба мав би добре знати концепцію Смаль-Стоцького – Гартнера щодо розподілу слов'янських мов. Прикметно, що мовний чинник як визначальний у формуванні нації заперечували саме львів'яни Кордуба і Коструба. Натомість для пражан – емігрантів переважно з Наддніпрянської України – мова була визначальним фактором ідентичності української нації. Очевидно, тут ключову роль відіграв історичний досвід. На той час Галичина ще не знала тривалого лінгвістичного геноциду з боку Москви. Натомість у підросійській Україні він був тривалим і послідовним, оскільки саме мова була наріжним каменем розрізання українців та московитів.

Політичний чинник прослідковується і у виборі Кордубою “найважливішого моменту”. Перед тим інший український історик – Степан Томашівський прочитав лекцію у Варшавському університеті і видав брошуру на тему “Десять років українського питання в Польщі” (Львів, 1929), в якій порушив питання порозуміння українців і поляків. Відповідно, й Кордуба, який з 1 січня 1929 р. був обраний професором Варшавського університету, вважає переломовим моментом в історії України входження її до складу ВКЛ, коли були чітко розірвані відносини з Московією. Отже, перебування у ВКЛ, а згодом – у Речі Посполитій і дало, на думку львівського дослідника, українцям сформуватися в окрему націю. Проте, не зрозуміло, коли і за яких обставин в окрему націю виокремилися білоруси.

Таким чином, дискусія починалася як обговорення чи виділення “найважливішого моменту в історії України”, однак вилилася у дискусію про початки, витоки української нації. Надалі українська еміграція буде визнавати ранній націогенез українців, за Шевельовим з VI ст., натомість історіософське осмислення ключових моментів, що згадувалися зокрема в ході дискусії, залишиться поза магістральних зацікавлень вчених українського еміграції. Важливо зазначити й те, що це була єдина повноцінна дискусія в історії української історичної науки і навіть цим вона привертає до себе увагу і заслуговує на подальше і поглиблене дослідження.

UDC 930.2:[001.8:94(477)]"193"

Dmytro Hordiienko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2313-9019>,

PhD (History), Senior Research Associate,

Department of Foreign Sources on the History of Ukraine,

M. S. Hrushevskyyi Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dmytro.gordiyenko@gmail.com

THE MOST IMPORTANT OR POINT THE BEGINNING OF UKRAINE'S HISTORY? THE DISCUSSION OF THE EARLY 1930s

The study reveals a discussion of the early 1930s initiated by Korduba. He was opposed by Ukrainian scholars in Prague, and later scholars from Lviv and Warsaw joined the discussion. The scholars went beyond the topic and raised a number of other issues in the history of Ukraine.

Keywords: Myron Korduba, historiography, historiosophy, nationality.

УДК 93(477)(055):061

Дзира Олеся Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3928-3824>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dzyraolesya@gmail.com

«ВОРОЖА» ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ЕМІГРАЦІЙНИХ ОСЕРЕДКІВ У СВІТЛІ РАДЯНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ КІНЦЯ 1960–1970-Х РОКІВ

Проаналізовано статті про наукову діяльність українських закордонних інституцій в «Зарубіжних виданнях про Україну» (кін. 1960–1970-х рр.), які базувались на матеріалах фонду спеціального зберігання Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР.

Ключові слова: спецфонд Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР, «Зарубіжні видання про Україну», наукові установи української діаспори.

З ідеологічних міркувань закордонні українознавчі науково-дослідні інституції практично не були об'єктом досліджень радянських учених. Поодиноким винятком стало періодичне видання відділу зарубіжної історіографії Інституту історії АН УРСР «Зарубіжні видання про Україну: науково-реферативний бюлетень», яке публікувалось для службового користування з метою вести «ідеологічну війну з імперіалізмом». Його автори вивчали діяльність діаспорних наукових організацій, що, згідно їхніх упереджених висновків, займалися фальсифікацією минулого й сучасного України. У полі їхніх досліджень опинилися: Український технічно-господарський інститут (Мюнхен), Український вільний університет (Мюнхен) (далі – УВУ), Український католицький університет (Рим), Східноєвропейський дослідний інститут імені В. Липинського (Філадельфія), Наукове товариство ім. Шевченка (далі – НТШ), кафедри і семінари українознавства в провідних іноземних університетах, Українське історичне товариство (далі – УІТ), Українська вільна академія наук (далі – УВАН), Канадський інститут українських студій (Едмонтон) (далі – КІУС) тощо. Публікації про ці установи у вищезгаданому бюлетені стали предметом нашого дослідження.

Так, роботу НТШ в Україні та еміграції аналізує Г. Ігнатченко (Під вкраденою назвою. *Зарубіжні видання про Україну*. 1969, №3. С. 28–41). Дослідник дає позитивну оцінку діяльності товариства до Жовтневого перевороту, а також прихильно ставиться до його зв'язків з Академією наук УСРР, щоправда при цьому звертає увагу на участь у наукових здобутках організації «буржуазних націоналістів». Автор кардинально змінює свою оцінку, коли переходить до розгляду еміграційного періоду історії НТШ, оскільки не вважає його продовжувачем справи львівського товариства, критикує праці його членів за «викривлення історичної дійсності», приписує їм співпрацю з німецькими нацистами тощо. Він детально вивчає структуру НТШ, специфіку членства, видавничу діяльність, наукові конференції, фінансові справи.

Чинне місце в системі «диверсійно-ідеологічних центрів української антирадянської еміграції» відводиться М. І. Павленком для УВУ (Павленко М. І. Відродження «Українського вільного університету». *Там само*. 1970, № 2. С. 26–34.). Автор описує віденський, празький та мюнхенський періоди в його історії, особливо зосереджуючись на останньому. Велика увага надається

викладачам університету, його контактам із закордонним науковим та діаспорними громадськими організаціями. Попри засилля вульгарно-соціологічної термінології стаття виглядає доволі інформативною й гарно структурованою.

М. Варварцев описує мету й результати так званих «студійних семінарів» Конгресу української вільної політичної думки (далі – КУПВД), що розпочали свої засідання у 1972 р. (Варварцев М. М. Буржуазно-націоналістичні ідеологи в пошуках нових засобів антирадянських диверсій. *Там само*. 1975, № 4. С. 8–17). Називаючи організації, що стояли за роботою КУПВД (Українська революційно-демократична партія, Організація українських націоналістів за кордоном, Українське національно-демократичне об'єднання), автор наголошує на їх антагонізмі стосовно «бандерівської» групи націоналістичних організацій, хоча, на його думку, «немає принципової різниці між прихильниками різних націоналістичних тактичних концепцій». Історик аналізує деякі виступи на цих семінарах, опубліковані в «Матеріалах Конгресу української вільної політичної думки» (Мюнхен, 1972, Зб. 1; 1973, Зб. 2). Так, він критикує виступ Б. Левицького за висновки щодо мети організації внутрішньої міграції в СРСР, що полягає у «денационалізації» населення. Зі слів М. Варварцева, ціль «модернізації» національних постулатів – це вихід на радянську аудиторію. Відповідальними за проведення семінарів він називає американські спецслужби, а радіостанцію «Свобода» – філіалом ЦРУ.

Р. Симоненко вивчає «кафедру українознавства» в США, що згодом переростає в Інститут українознавства при Гарварді, і вплив на її діяльність О. Прицака (Симоненко Р. Г. Черговий план ідеологічних диверсій українського буржуазного націоналізму та його реалізація. *Там само*. 1975, № 3. С. 3–36). З його слів закордонні українці мали на меті «використати в підступах проти радянської науки націоналістичні схеми історії народів СРСР». Автор поливає брудом О. Прицака, біографії й поглядам якого приділяє багато уваги. Р. Симоненка дратує, що останній прагне вивести вивчення української мови з поля слов'янознавства й доводить відсутність безперервної та спільної культурної традиції в розвитку «трьох братніх народів». Перелічуючи видання Інституту, радянський історик переконує, що його видавничі плани за 5 років завершилися провалом, оскільки у своїй більшості це були перевидання. Також він розглядає особливості наукової роботи,

фінансування, кадрову політику Інституту та проблематику семінарів українознавства. У кінцевому підсумку оцінює заклад як проєкт нових антирадянських ідеологічних диверсій та вимагає своєчасного реагування з боку радянських науковців. Загалом стаття Р. Симоненка є доволі детальним оглядом історії створення українознавчих кафедр й Інституту українознавства в Гарварді й напрямів наукової роботи останнього.

У збірнику подаються різноманітні замітки, повідомлення про заохочення до українознавчих публікацій на сторінках «Британської енциклопедії»; про наміри створення філії УВАН у Європі; обговорення провідними українськими науковцями оновлення діаспорної методології української історичної науки; читання українознавчих лекцій для молоді; відкриття відділу радянознавства при Університеті Акрона; літні курси Українського католицького університету та УВУ; УІТ, його періодичний орган «Український історик» і найближчі наукові плани; відшкодування урядом ФРН коштів Українській бібліотеці імені Симона Петлюри за пограбування гітлерівцями; кафедру українознавства при Гарвардському університеті й започаткування нею серії видань «Гарвардська серія українознавства»; літні курси українознавства при Гарвардському університеті, організовані вже згаданою кафедрою; утворення в Мюнхені наукового «Українського товариства для дослідів проблем Азії» та про його плани «провокаційної» діяльності на міжнародній арені; участь УІТ у конференції Американської асоціації славістів 26–28 березня 1970 р.; ювілей УВУ і його відозву з цього приводу; літні університетські спільні курси Мічиганського університету й УВУ з липня 1974 р. на тему історії, політики, економіки, літератури СРСР тощо; затвердження трьох нових українознавчих курсів, запропонованих Колегією Святого Андрія при Манітобському університеті, нібито для поширення проукраїнської «клерикально-націоналістичної ідеології» серед молоді; відкриття Я. Рудницьким українознавчих кафедр у закордонних університетах; утворення у 1976 р. КІУСу при Альбертському університеті, його фінансування, співробітників і найближчі плани тощо.

Отже, наукова діяльність українознавчих діаспорних осередків була під пильним прицілом радянських істориків, які спеціалізувалися на контрпропагандистських дослідженнях і публікували свої розвідки у «Зарубіжних виданнях про Україну». Вони приділяли багато уваги працям, що стосувалися радянської

дійсності, питанням фінансування закордонних інституцій та їх науковим планам. З позицій компартійної ідеології науковий доробок діаспорних учених огульно характеризувався як фальсифікаторський та антирадянський.

UDC 93(477)(055):061

Olesya Dzyra,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3928-3824>,

PhD (History),

Head of the Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dzyraolesya@gmail.com

**«ENEMY» ACTIVITY OF UKRAINIAN SCIENTIFIC
EMIGRATION CENTERS IN THE LIGHT
OF THE SOVIET PERIODICALS OF THE LATE 1960s AND 1970s**

The articles about the scientific activity of Ukrainian foreign institutions in «Foreign publications about Ukraine» (the late 1960s and 1970s), which were based on the materials of the special storage fonds of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, were analyzed.

Keywords: special storage fonds of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, «Foreign publications about Ukraine», scientific institutions of the Ukrainian diaspora.

УДК 53.533

Драмарецький Борис Болеславович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3569-6784>,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент, кафедра історії світового українства,

історичний факультет,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

e-mail: dddboris@gmail.com

**ЛЮБОМИР РОМАНКІВ: ВВАЖАЮ СЕБЕ УКРАЇНЦЕМ.
НІЯК ІНШЕ**

В розвідці розглядається діяльність українського науковця зі світовим ім'ям

– Любомира Романківа. Увага зосереджена на його ставленні до українства, Батьківщини та політичних процесів в Українській Радянській Соціалістичній Республіці і сучасній Україні крізь призму життєвого досвіду. *Ключові слова:* діаспора, Любомир Романків, науковець, IT-сфера Пласт, український народ.

Закордонне українство становить одну із найбільших у світі спільнот та суттєво впливає на уряди країн свого проживання. Однак, переважно українці недостатньо знають про своїх земляків за кордоном, які не лише зробили значний внесок у світову культуру та науку, а й сприяли розвитку українства.

Одним із таких представників діаспори є Любомир Романків – науковець зі світовим ім'ям. Його називають «хрещеним батьком» Apple, а у Японії тонкоплівні магнітні головки називалися на його честь. Йому належить 180 наукових відкриттів, з яких 68 запатентованих, і це не лише сфера IT, а й технологія видобування цинку, якою користуються майже 40 років. Л. Романків є одним з десяти винахідників у світі (разом зі Стівом Джобсом) та другим українцем після І. Сікорського, що був введений до Зали національної слави США. Із 331 осіб, що отримали відзнаку IBM Fellow, був також Л. Романків. Деякі його ідеї набагато випередили свій час. Зокрема, у 1970-ті рр. ним було запропоновано збудувати комп'ютер, сполучений електричним сигналом з мозком людини, для кращого запам'ятовування інформації. Однак його шеф навіть не хотів ставити підпис з погодженням патентувати цей винахід, а сьогодні компанія Ілона Маска працює над таким комп'ютером та проводить експерименти над мавпами, вбудовуючи у їхні мізки чіпи. Загалом Л. Романків отримав 13 нагород від IBM і 25 нагород за винаходи та досягнення.

Світове визнання як науковця та подвійне канадське і американське громадянство не змінило Любомира Романківа. Він жив Україною: «Україна для мене – найважливіша країна». Народився Л. Романків 17 квітня 1931 р. у м. Жовква на Львівщині і вже у 1944 р. покинув Україну. Склалося так, що значна частина українських родин не бажала потрапляти до радянського «раю» та змушена була рятуватися. Батько Романківа, відомий адвокат, очолював «Просвіту» і «коли увечері до Жовкви прийшли советські війська, то вже вночі з'явилися списки тих, хто має бути розстріляний наступного ранку. У тих списках був мій батько», – згадує Любомир.

Сім'я спочатку виїхала до Угніва, а далі – Криниці (Польща), Братислава (Словаччина), Зальцбург (Австрія), Мюнхен (Німеччина). Пізніше, через ООН батьки переїхали до Едмонтона (Канада), оскільки його прадід мав ферму в провінції Альберта.

Любомир згадує, що батьки говорили: «переступаєш цей поріг – ти вступиш до нашої України. Тут говорять лише українською». У 1946 р. Л. Романків, перебуваючи у Берхтесгадені (Німеччина), став членом «Пласту», а пізніше навчався в українській католицькій школі Едмонту (Канада), в якій троє вчителів були українського походження, народжені у Канаді. В Едмонті він стає організатором станиці та ініціатором купівлі «пластового» дому. Потім у Бостоні (США) – юнацьким вихователем, а у 1965–1977 рр. – 2-им заступником Крайової пластової старшини (КПС) та секретарем КПС у США. «Пласт» мене самоорганізував і дав мені певний спосіб думання, український патріотизм», – говорив Л. Романків.

Показовим для Л. Романківа став випадок у Києві, коли йому довелося читати доповідь у Київському університеті (у 1971 р. його запросили прочитати доповідь у Московському університеті, і він погодився лише за умови, що отримає дозвіл поїхати до Києва та Львова, хоча й з'ясував, що перебуває під постійним наглядом, а можливість відвідати Україну залежатиме від «його поведінки»). У Києві науковця запитали, якою мовою він виступатиме — англійською, російською чи українською. Відповідь була очевидна — «українською», бо він є українцем і винаходи зробив як українець, а не, наприклад, як канадець чи американець. Однак голова відділу хімічної інженерії професор Андропов заявив: «Покличте перекладача, бо я погано розумію українську». Л. Романків був шокований, що професор українського університету не розуміє української мови і просить перекладача на російську. Повернувшись до США, Любомир працював головою Пластової бурави (виконавчий орган «пластового» руху) від 1978 до 1984 рр. На фірмі навіть жартували, що він має дві роботи: одна – вдень на IBM, а ввечері, коли настає ранок в Україні, – «Пласт».

Після проголошення незалежності він щороку відвідував Україну, сприяючи розбудові українського «Пласту», двічі возив українських пластунів на з'їзди скаутів «Джемборі»: у 1995 р. (Нідерланди) та у 1999 р. (Чилі). 10 серпня 1997 р. на Ювілейному зборі присвяченому 85-літтю Пластової присяги, що проходив на горі Сокіл, його було обрано Начальним пластуном, а у 2003 р. було

переобрано на нову каденцію. Також Л. Романків створив Фонд Начального пластуна, що поповнював як з власних коштів, так і з добровільних внесків. Фонд щороку (1997–2007) виплачував працівникам Пласту 60 тис. дол. Робота Любомира Романківа у Пласті пояснюється розумінням важливості виховання сильної та свідомої української молоді. «...Ми завжди зважуємо на те, що нас українців єднає і що нам треба плекати, щоб об'єднувати український народ...».

Таким чином, Л. Романків по-різному ставиться до Батьківщини, українців та політичної влади. З однієї сторони – це безмежна любов до України. «Я маю і канадське, і американське громадянство, але це не означає, що я себе вважаю американцем. Я себе вважаю українцем. Ніяк інше!», – наголошував Л. Романків. Він розбудовував «Пласт», мав велику українську бібліотеку, що включає усі твори Шевченка, Франка тощо. Визнавав, що Україна була провідною країною світу з багатьох напрямків: програма Буран, унікальні підприємства — «Мотор Січ» та «Південмаш, літак «Мрія».

З іншої сторони, Л. Романків переконаний, що «якби лишився в Україні, то був би у Сибіру або розстріляний». Не погодився він й переїхати до України, незважаючи на чисельні пропозиції початку 1970-х рр., оскільки «мав би фінансові обмеження та не мав би тих можливостей». А з проголошенням незалежності бачив, як програма Буран почала занепадати, що президент ставить золоті унітази, а за один такий унітаз міг би послати студента, який би повернувся назад і робив важливу технічну роботу в Україні. Любомир вважав, що «в Україні уряд не має поняття, що треба розбудовувати науку в державі», особливо коли бачив в Америці найкращих програмістів, що вчилися в Україні, але не змогли отримати хорошої роботи і тому працюють у США. Однак позиція Л. Романківа залишалася незмінною: Україну мають розбудовувати сильні молоді люди, які бачили світ, пізнали його і повернулися назад, а для цього необхідно провести корінні зміни у суспільній свідомості.

Тож, включаючи комп'ютер ми знаємо, що починають працювати винаходи Любомира Романківа, однак не менше він зробив і для розбудови українства.

UDC 53.533

Boris Dramaretskiy,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3569-6784>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor,
Department of History of World Ukrainians,
Faculty of History,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: dddboris@gmail.com

LYUBOMYR ROMANKOV: I CONSIDER MYSELF A UKRAINIAN. NOT ANYTHING ELSE

The research examines the activities of a world-renowned Ukrainian scholar, Lubomyr Romankiv. Attention is focused on his attitude to Ukrainianness, the Motherland, and political processes in the Ukrainian SSR and modern Ukraine through the prism of his life experience.

Keywords: diaspora, Lubomyr Romankiv, scientist, IT sector Plast, Ukrainian people.

УДК 314.74:930.85

Кармадонова Тетяна Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3384-6067>,

кандидатка філософських наук, старша наукова співробітниця,
відділ історії та соціології науки та техніки,

Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки імені Г. М. Доброва»,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: takarmadonova@gmail.com

ДОСЛІДНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ІСПАНІЇ

Висвітлено діяльність дослідників, які вивчають українську діаспору в Іспанії. Розглядається історія формування громади, соціально-культурна інтеграція та виклики, з якими стикаються українці в Іспанії, а також роль дослідників української діаспори у цьому процесі.

Ключові слова: українська діаспора, Іспанія, дослідники, соціальна інтеграція, культурна адаптація.

Українська діаспора в Іспанії є однією з численних українських громад за кордоном, що зростає і розвивається впродовж останніх десятиліть. В умовах повномасштабної російсько-української війни,

українці шукають захисту, кращих умов для життя, освіти та праці, переїжджаючи до інших країн. Іспанія, зокрема, стала популярним місцем для українців завдяки своїй відкритій міграційній політиці та теплій гостинності. Важливу роль у підтримці та дослідженні української діаспори відіграють дослідники, які вивчають різні аспекти життя українців в Іспанії, зокрема культурні, соціальні, економічні та політичні аспекти.

Українська діаспора в Іспанії почала формуватися після Другої світової війни. Наприкінці 1946 року перша група українців, які були переміщеними особами в таборі в Ріміні (Італія), прибула до Іспанії. Це були студенти, які, завдяки допомозі Ватикану та Червоного Хреста, отримали згоду від іспанського уряду на продовження навчання. У лютому 1947 року прибула друга група. Навесні 1947 року вони заснували «Українську студентську громаду в Іспанії», яку очолив Юрій Карманін. «Українська студентська громада в Іспанії» існувала майже 20 років, з яких перші 6-7 років були найбільш активними. Поступово чисельність громади зменшувалася, головним чином через виїзд її членів до США та Канади. На початку 2000-х років, коли Іспанія переживала економічний підйом, кількість українських емігрантів значно зросла. З початком повномасштабної війни Іспанія стала однією з основних країн, що приймають українців, і чисельність української діаспори почала швидко збільшуватися.

В Україні функціонує кілька наукових інституцій, що спеціалізуються на дослідженні української діаспори по всьому світу. Серед дослідників, що займаються вивченням української діаспори в Іспанії слід виділити: Оксану Годованську, яка досліджує українську діаспору в Королівстві Іспанія, з точки зору структуралізації діаспорного життя та з'ясовує основи формування, функції та першочергові завдання новітньої діаспори. Еліну Гродську, яка досліджує культурну ідентичність української діаспори в Іспанії та визначає, що українська діаспора консолідована, має характерні організаційні форми, зберігає та примножує ознаки національної ідентичності. Санчес Уріос дослідив проблеми, які заважали українцям успішно інтегруватися в нове суспільство протягом останніх десяти років. Автор звернув увагу на те, що зниження рівня роботи, яку виконують українці у порівнянні з їхньою роботою на батьківщині, створює багато труднощів для адаптації в новій громаді. Миколай Станек у своїх дослідженнях звертає увагу, що кількість українців, які возз'єднали свої сім'ї в Іспанії, значно

зросла. Дослідження Ренати Госнедлової демонструє, що родинні зв'язки відіграють вирішальну роль у встановленні і підтриманні зв'язків між країнами походження та призначення.

Українська діаспора в Іспанії стикається з низкою викликів, серед яких проблеми легалізації, мовний бар'єр, доступ до соціальних послуг та освіти. Дослідники акцентують увагу на необхідності покращення умов для інтеграції та підтримки українців в Іспанії. Важливим завданням є також формування позитивного іміджу української громади та налагодження тісних зв'язків між Україною та Іспанією на різних рівнях. Дослідження української діаспори в Іспанії є важливим напрямом, що сприяє кращому розумінню процесів еміграції та інтеграції українців за кордоном. Дослідники відіграють ключову роль у збереженні національної ідентичності, підтримці культурних зв'язків та розвитку взаємодії між українською громадою та іспанським суспільством. Їхні дослідження допомагають формувати політику підтримки емігрантів та сприяють гармонійному співіснуванню різних культур в умовах глобалізованого світу.

UDC 314.74:930.85

Tetiana Karmadonova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3384-6067>,

Candidate of Philosophical Sciences,

Senior Researcher Associate,

Department of History and Sociology of Science and Technology,

Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential

and Science History Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: takarmadonova@gmail.com

RESEARCHERS OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN SPAIN

The research highlights the activities of researchers studying the Ukrainian diaspora in Spain. It examines the history of community formation, socio-cultural integration, economic adaptation, and the challenges faced by Ukrainians in Spain, as well as the role of researchers of the Ukrainian diaspora in this process, are considered.

Keywords: Ukrainian diaspora, Spain, researchers, social integration, cultural adaptation.

УДК 82(94)(070):314.151-054.72(=161.2)

Мицак Софія,

докторка філософії,

наукова співробітниця,

Центр європейських студій,

Австралійський національний університет,

Канберра, Австралія

e-mail: Sonia.Mysak@anu.edu.au

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В АВСТРАЛІЇ: РОЛЬ ГАЗЕТ В УКРАЇНСЬКО- АВСТРАЛІЙСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПОЛІ

Досліджено роль газет української громади у виробництві, розповсюдженні та споживанні українсько-австралійської літератури. Часовий проміжок – з 1949 по 1991 рік. Обговорюється декілька аспектів, зокрема частота та типи публікацій.

Ключові слова: Українські газети, українська діаспора, автори, видавці, українсько-австралійська література, українська література в Австралії.

Я дослідник української діаспори, зосереджуюсь на українській писемності та видавничій справі. Я пишу книгу, яка розповідатиме про історію української літератури в Австралії від 1949 до 1991 року.

Метою цієї роботи є документування художньої літератури, створеної українськими іммігрантами в Австралії, та пояснення основних авторів та їхніх публікацій.

Особлива увага приділяється не лише історії літературних видань та їхніх авторів, а й діяльності літературно-культурних організацій. Саме першими українськими емігрантами у післявоєнний час було створено різні організації та об'єднання, що сприяли популяризації українського літературного слова.

Сьогодні я хотіла би описати роль газет в українсько-австралійському літературному полі.

Українсько-австралійська літературна продукція почалася з першої газети, що вийшла в липні 1949 року. Газети продовжували відігравати інструментальну роль.

Публікація художніх текстів поділялася на 3 види:

- Окремі вірші чи проза, розкидані по випуску
- Літературна сторінка
- Літературний додаток на кількох сторінках

Газети відігравали подвійну роль у літературному полі, оскільки газети були як матеріальними, так і символічними виробниками: з одного боку, вони друкували вірші та оповідання; з іншого боку, вони рецензували нові видання та видавали літературну науку.

Газети також повідомляли про інші форми літературної діяльності в громаді, таким чином функціонуючи як дескриптори літературної культури. У перші роки газети також відігравали роль книговидавців. Чимало авторів (поезії та прози) брали участь у випуску газет як дописувачі, так і як редактори.

Щодо внеску поезії та прози автори надіслали роботи:

- спорадично
- для особливих випадків
- у поточному внеску

Газети допускали безпосередність щодо видання та стосунків із читачем. Вони дозволяли писати певний жанр: фейлетон.

Газети були засобом транснаціональної літературної діяльності, що публікувала твори

- письменники діаспори
- письменники-дисиденти в Україні
- рецензії та есе, пов'язані з літературою діаспори

У багатьох відношеннях українські газети відігравали дуже важливу роль у виробництві та розповсюдженні українсько-австралійської літератури.

UDC 82(94)(070):314.151-054.72(=161.2)

Sonia Mycak,

Doctor of Philosophy,

Research Fellow,

Centre for European Studies,

Australian National University,

Canberra, Australia

e-mail: Sonia.Mycak@anu.edu.au

RESEARCHING THE HISTORY OF UKRAINIAN LITERATURE IN AUSTRALIA: THE ROLE OF NEWSPAPERS IN THE UKRAINIAN-AUSTRALIAN LITERARY FIELD

The role Ukrainian community newspapers played in the production, distribution and consumption of Ukrainian-Australian literature is examined. Time-frame is

from 1949 to 1991. Several aspects are discussed, including frequency and types of publication.

Keywords: Ukrainian newspapers, Ukrainian diaspora, authors, publishers, Ukrainian-Australian literature, Ukrainian literature in Australia.

УДК 930.2:303.686+94(477)

Піскун Валентина Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3817-0852>,

докторка історичних наук, професорка,

завідувачка відділу,

відділ джерелознавства новітньої історії України,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: Baturin@ukr.net

ФЕДІР СЛЮСАРЕНКО ПРО РОЗПАД РОСІЇ Й ДОЛЮ УКРАЇНЦІВ

У доповіді йдеться про Федора Слюсаренка, українського філолога, публіциста. Проаналізовано статті автора, в яких розглянуто причини розпаду Російської монархії й особливості створення нової комуністично-більшовицької імперії, роль українського фактора в європейській політиці.

Ключові слова: Федір Слюсаренко, російська армія, комуністично-більшовицька імперія, Україна, українське питання.

Із огляду на нинішню російсько-українську війну достоту важливим є досвід поразки Української Народної Республіки у період революційних потрясінь (1917–1923 рр.). Із особливою увагою слід поставитись не лише до аналогій, а й до аналізу досвіду тих, хто брав безпосередню участь у тогочасних подіях, ухваленні рішень, осмисленні пройденого шляху. Усе більше сучасних політологів окреслюють подібність ситуації й намагаються підштовхнути українських політиків прямувати шляхом, протореним у попередньому столітті.

Федір Слюсаренко належав до того покоління, якому дав влучну назву Юрій Шевельов – «петлюрівське покоління». Народився він у м. Черкаси у 1886 році. Освіту здобув у Петербурзькому університеті, закінчив філологічний факультет.

Зі студентських років належав до кола активних діячів петербурзької української громади. Опісля працював викладачем у гімназії. Вступив до Української радикально-демократичної партії (з 1917 до 1923 рр. – УПСФ), дієвими членами якої були: П. Чижевський, О. Лотоцький, Є. Чикаленко, О. Шульгин та ін.

Падіння монархії й революцію в Росії зустрів із великим піднесенням і наснагою до праці на українській суспільній ниві. Уже влітку 1917 року вийшла його перша популярна брошура українською мовою, обсягом 70 сторінок «Про державний лад». Печатня вид-ва «Друкарь», Невский пр. 88, 1917. У ній давалося роз'яснення особливостей державного управління в різних країнах. Автор наголошував, що «Інтересам демократії (народу) найбільше відповідає демократична республіка, а в тих державах, де є кілька окремих народів або країн, демократична республіка буває федеративною» (с. 69). Українці, як найбільша й демократична національність Росії, прагнуть аби майбутня держава була демократичною республікою із загальним виборчим правом (не виключаючи й жінок). Вибори до Установчих зборів мають відбуватися на підставі виборчого права з таємним голосуванням. На Україні влада повинна провадитись «Українським Союзом». Пояснював доволі популярними словами, що таке держава. «Це – державна земля, або територія, народ і найвища державна влада. Без цих трьох прикмет не має держави».

Ф. Слюсаренко не сприйняв більшовицький переворот в Росії, і на початку 1918 року повернувся в Україну до Києва. Але вже в другій половині 1919 року емігрував спочатку до Відня, а на початку 1921 року до Праги. Був професором Українського Вільного університету та викладачем в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. В еміграційний період співпрацював з ДЦ УНР в екзилі.

До цього періоду належить одна із публіцистичних статей в часописі «Воля» (1920) «Роспад Росії і організація національних сил». До певної міри вона суголосна із сучасністю, бо автор виокремлює основну сутність імперських устремлінь «росіян» як таких і що саме сприяло ширенню їхніх посягань на широкі просторах Європи та Азії. Розпад Росії у 1917 році був неочікуваним навіть для тих націй, які організувалися в окремі держави. Подає цікавий аналіз того, що саме «цементувало стару монархічну імперію». І дає відповідь – російська армія. Автор аналізує спосіб

формування армії та особливості її комплектування; виконання функцій – зовнішніх і внутрішніх. Наголошує на тому, що російські більшовики так само використали саме армію для упокорення нових держав. «Більшовицька агітація за братання на фронті, за фактичне припинення війни деморалізувала армію, розклала її фактично, але не порушувала самої системи єдності і неподільності армії». А оскільки значну частину російської армії склали українці, то саме вони так само відігравали важливу роли в українській національній революції, а згодом і в повстанському антибільшовицькому та антимонархічному рухові. Одним із пропагандистських трюків російських більшовиків проти українців стало проголошення Леніним так званої «самостійної української держави» та «власної армії – Червоного козацтва». Автор вбачає в такому підході саме «старий московський імперіалізм», який постав у новому революційно-комуністичному вияві. Головною силою упокорення й підбиття народів під «російський комунізм» стала російсько-більшовицька армія. І як висновок, що його мають засвоїти українці, наголошує, що потрібно шукати друзів повсюди, але варто не забувати «про "єдине, що єсть на потребу": про добру пляномірну, консеквентно розраховану на століття організацію живих реальних сил армію». Саме про цей урок українці вчасно не подбали, розраховуючи на міжнародні гарантії, обеззброюючись залишилися у «розбитого корита» з нічого не вартими обіцянками партнерів.

Варта уваги й ще одна стаття Ф. Слюсаренка «Україна в політичній рівновазі Сходу» (1920). Після проголошення незалежності Україна витримала величезний натиск зовнішніх сил на її територію. У той же час її політичні сили здобули величезний досвід того, що «варто було робити і чого не слід». Наголошує на тому, що будь-який союз (зв'язок) України з більшовицькою Росією означав би відновлення імперіалістичних посягань на інших народів і держав. Україна в 1917–1920 роках була на чолі національно-визвольних рухів на сході Європи й фактично зупинила просування російської комуністичної армії на захід для перемоги «світової революції». І робить важливий висновок про те, що саме «Україна – великий національний організм, рішучий чинник політичної рівноваги на сході, колиб була мова про остаточне і стійне устанавлення цієї рівноваги».

Як засвідчить подальший хід історичних подій, Ф. Слюсаренко доволі реалістично спрогнозував події, що розгорнулися в наступні

десятиліття. Відтворення нової «комуністичної» російської імперії стало питанням часу.

UDC 930.2:303.686+94(477)

Valentyna Piskun,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3817-0852>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Head of the Department,

Department of Source Studies of Contemporary History of Ukraine,

M. S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Baturin@ukr.net

FEDIR SLYUSARENKO ON THE DISSOLUTION OF RUSSIA AND THE FATE OF UKRAINIANS

The report discusses Fedir Sliusarenko, a Ukrainian philologist and publicist. It analyzes the author's articles, which examine the reasons for the collapse of the Russian monarchy and the specifics of the creation of the new Bolshevik-Communist empire, as well as the role of the Ukrainian factor in European politics.

Keywords: Fedir Sliusarenko, Russian army, Bolshevik-Communist empire, Ukraine, Ukrainian question.

УДК 021.84 (477)“2023”(045)

Солонська Наталія Гаврилівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-003-1444-9354>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: solonska.n@ukr.net

Борисович Галина Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1647-254X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ БІОГРАФІЇ УКРАЇНЦІВ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ І КАНАДИ

У дослідницькому полі інтелектуальної історії – бібліотека як місце соціальної діяльності та роботи українців США і Канади та її роль в їх інтелектуальній біографії, що дає змогу відбити духовні потреби членів української діаспори, культурне оточення.

Ключові слова: бібліотечна діяльність, інтелектуальна бібліографія, українське зарубіжжя.

Дослідження побудовано на аналізі біографій діячів українського зарубіжжя та їх творчої спадщини, інформації яка трапляється в дослідженнях зарубіжних істориків, публікаціях в іноземних журналах і пресі із застосуванням плюралізму методології інтелектуальної історії.

За поданими в науковій літературі та підручниках визначеннями, інтелектуальна історія – історична дисципліна, що вивчає історичні аспекти творчої та інтелектуальної сфери людської діяльності через культуру, біографію та соціокультурне оточення їх носіїв, включаючи її умови, форми і результати. Ми розглядаємо бібліотеку як сферу людської діяльності через призму конкретних біографій і соціокультурного оточення. В українській історіографічній науці існує вже деякий науковий доробок із заявленої проблеми.

Наведемо приклади тих особистостей, інтелектуальні біографії яких достойні наступних досліджень.

Л. Биковський (1895–1992) – відомий український бібліотекознавець і книгознавець. За освітою – інженер. З роботи в бібліотеці почав свою трудову діяльність, перебував біля заснування Всенародної бібліотеки України (нині – НБУВ); працював у бібліотеці Кам'янець-Подільського державного університету та ін. Автор понад 500 наукових праць.

М. Бойко (1912–1998) – член-кореспондент НТШ Америки (закінчив Вищу економічну школу в Мюнхені). Працював у бібліотеках Лондонського університету; Індіанського університету

в м. Блумінгтон (США), де заснував зарубіжний Центр бібліографії Волині.

М. Боровик (1922–1992) – відомий канадсько-український історик, член УВАН у Канаді, Товариства бібліотекарів Канади, Канадської асоціації бібліотекарів, Бібліографічної асоціації Канади тощо. Закінчив Бібліотечну школу в Оттавському університеті. Працював бібліотекарем у Національному музеї в Оттаві.

Й. Гошуляк (1922–2015) – видатний український співак, пропагандист музичного фольклору в Канаді. Закінчив Королівську консерваторію в Амстердамі та Торонтську консерваторію; по завершенню акторської кар'єри – співробітник Торонтської центральної бібліотеки.

В. Дорошенко (1879–1963) – один із найсильніших українських бібліографів, книгознавець, член НТШ, ряду зарубіжних наукових інститутів. Закінчив історико-філологічний факультет Московського університету, працював у бібліотеці НТШ у Львові і чотири роки був її директором.

Світлана Кузьменко (1926–2013) – україномовна канадська поетка, перекладачка. Освіта: Політехнічний університет Раерсона (Торонто). Працювала у бібліотеці слов'янського відділу Торонтського університету.

Б. Олександрів Грибінський (1921–1979) – знаний і шанований у Канаді поет, перекладач, гуморист (писав також під псевдонімом Свирид Ломачка), редактор, літературознавець. Закінчив бібліотечне відділення Торонтського університету. Був директором п'ятьох торонтських бібліотек.

Я. Б. Рудницький (1910–1995) – всесвітньо відомий українсько-канадський мовознавець, славіст, дослідник фольклору, організатор науки, президент Української вільної академії наук у Канаді, упорядкував україніку в Бібліотеці Конгресу США, в Національній бібліотеці Канади (Оттава). Одержав ступінь магістра у Львівському університеті. Виконував обов'язки бібліотекара у Департаменті слов'янських студій при Манітобському університеті. Автор майже трьох тисяч наукових праць.

Ганна Черінь (1924–2016) (Галина Паньків; у дівочтві – Грибінська) – українська поетка, відома дитяча письменниця; була секретарем Українського бібліотечного товариства Америки. Закінчила лінгвістичний факультет Чиказького університету. Другий

диплом – бібліотекарки. Працювала в Регенштайн бібліотеці Чиказького університету.

Б. Ясінський (1923–2002), бібліотекознавець, бібліограф, був головою Управи українських бібліотекарів Америки був членом Американського бібліографічного товариства тощо. Провідний спеціаліст відділу україніки у Бібліотеці Конгресу США. Закінчив Джорджтаунський університет за спеціальністю дипломатія і консульська служба.

Бібліотечна діяльність і праця є важливою частиною інтелектуальної біографії людини, що впливає на творчу діяльність представників української еліти зарубіжжя і сприяє її піднесенню в інших сферах: соціальній, письменницькій, суспільній, політичній, культурній, педагогічній та ін.

UDC 021.84 (477)“2023”(045)

Natalia Solonska,

ORCID <https://orcid.org/0000-003-1444-9354>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: solonska.n@ukr.net

Halyna Borysovych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1647-254X>,

Junior Research Associate,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.borisovich@ukr.net

LIBRARY ACTIVITIES IN THE INTELLECTUAL BIOGRAPHY OF UKRAINIANS IN THE UNITED STATES OF AMERICA AND CANADA

In the research field of intellectual history – the library as a place of social activity and work and its role in the intellectual biography of Ukrainians in the USA and Canada, which makes it possible to more broadly imagine life and realize the spiritual needs of members of the Ukrainian diaspora.

Keywords: library activity, intellectual bibliography, Ukrainian diaspora.

УДК 929:02(441.611=161.2)

Срібняк Ігор Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>,

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри,

кафедра всесвітньої історії,

Факультет суспільно-гуманітарних наук,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

Палієнко Марина Геннадіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>,

докторка історичних наук, професорка,

завідувачка кафедри,

кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки,

Історичний факультет,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

e-mail: mpaliienko@knu.ua

ДИРЕКТОР УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ С. ПЕТЛЮРИ В ПАРИЖІ ПЕТРО ЙОСИПИШИН (1901–1994): З ІСТОРІЇ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Окреслено основні віхи життя і діяльності директора Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі Петра Йосипишина – відомого українського громадського діяча у Франції. Найголовнішою його заслугою стало відродження діяльності згадуваної Бібліотеки та перетворення її на центр культурного життя української діаспори у Франції.

Ключові слова: Петро Йосипишин, Українська бібліотека, еміграція, Франція.

Петро Тимофійович Йосипишин народився у місті Гранів Гайсинського повіту Подільської губернії 23 грудня 1901 р. за старим стилем. Після закінчення чотирьох класної вищої початкової школи м. Гранові він вступив до Гайсинській гімназії, а влітку 1918 р. приєднався до повстанського відділу отамана А. Волинця, який оперував у Гайсинському повіті, але у зимовий час встигав

продовжувати своє навчання в гімназії. У 1919 р. П. Йосипишин приєднався до складу Гайсинсько-Брацлавської повстанської бригади, в якій виконував обов'язки начальника зв'язку при її штабі. Під час відступу Військ УНР у 1920 р. підрозділи згадуваної бригади увійшли до складу Армії УНР, а П. Йосипишин отримав призначення до 2-ої бригади 1-ої Запорізької стрілецької дивізії (команда зв'язку).

Після переходу Армією УНР р. Збруч П. Йосипишин опинився в таборі Пикуличі (поблизу Перемишля), де була інтернована 1-ша Запорізька дивізія. У лютому 1921 р. Запорізька дивізія була переведена з Пикуличів до табору Вадовиці. У цьому таборі на організованих там курсах П. Йосипишин студіює садівництво, кооперацію, бджільництво, як лектор бере участь у роботі культурно-освітнього відділу Запорізької дивізії (зокрема, провадить виклади у школі грамоти для неписьменних козаків), читає лекції з українознавства.

Після переведення Спільної юнацької школи Армії УНР з Ланцуту до Вадовиць (травень 1921 р.) молодший портупей-юнак П. Йосипишин був зарахований до її пішого куреня (2-га сотня), пройшовши в ньому повний курс навчання. Після ліквідації табору у Вадовицях Школа була переведена до Калішу, де й відбувся 15 серпня 1923 р. третій випуск її вихованців. П. Йосипишин успішно склав випускні іспити та був іменований першою старшинською рангою хорунжого (за першим розрядом).

У кінці травня 1926 р. П. Йосипишин за посередництвом Українського Центрального Комітету в Польщі разом з групою вояків Армії УНР виїхав до Франції. 5 грудня того ж року, маючи офіційний контракт на роботу, він переїхав до Сален-де-Жіро (департамент Буш-дю-Рон, що поблизу м. Марсей (Marseille), де вже мешкали українці, які працювали тут на місцевих підприємствах. П. Йосипишин влаштовується на роботу, водночас провадить активну громадську діяльність. Він організовує місцеву Українську громаду та обирається її секретарем. Невдовзі Українська громада Сален-де-Жіро приймається до складу Союзу українських емігрантських організацій у Франції.

Зусиллями П. Йосипишина у 1927 р. тут засновується також філія Товариства бувших вояків Армії УНР у Франції, яку він й очолює. У тому ж році він стає також членом згаданого Товариства та постійно обирається членом її управи і деякий час виконує обов'язки скарбника. Свідченням невтомної праці

П. Йосипишина на громадській ниві стало його обрання делегатом від Української громади в Сален-де-Жіро для участі в роботі 5-го з'їзду Союзу українських емігрантських організацій у Франції, який відбувся 26 травня 1928 р. в Парижі. Того ж року він розпочинає заочні студії в Політехнічній школі в Парижі (курс помічника інженера-електрика).

У 1929 р. він переїжджає з провінції до Парижу й продовжує навчання за обраним фахом. У 1933–1934 рр. заочно студіює у Високій школі політичних наук при Українській господарській академії в Чехословаччині. У Парижі П. Йосипишин стає активним членом Української паризької громади, впродовж кількох каденцій очолює її управу. В якості делегата від цієї громади бере участь у кількох з'їздах Союзу українських емігрантських організацій у Франції (1930–1937 рр.), на яких його обирають до складу Генеральної контрольної комісії Союзу. На XI з'їзді Союзу, який відбувся 25–26 травня 1935 р., П. Йосипишин був обраний Генеральним секретарем Союзу та нагороджений відзнакою «Хрест Симона Петлюри» (1936 р.).

30 грудня 1939 р. він одружується з Марією Вакулою, яка стала його надійною помічницею та дорадницею у всіх життєвих справах. Після окупації гітлерівською Німеччиною частини Франції (1940 р.) вони виїхали до «Вільної зони» (південний захід Франції), де мешкала родина Клеминоків, глава якої – Павло – був бойовим побратимом П. Йосипишина. Після кількох місяців проживання на фермі Клеминоків родина Йосипишин повертається до Парижа, де народжується їх донька Ярослава (1943 р.).

3 серпня 1958 р. П. Йосипишин – директор Української Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі, якій він віддав 30 років свого життя (залишаючись на цій посаді до жовтня 1988 р.). Того ж року П. Йосипишин і Рада Бібліотеки активізували зусилля для отримання від німецького уряду матеріального відшкодування за пограбовані під час Другої світової війни бібліотечні колекції. Спільно з М. Ковальським П. Йосипишин винесли на свої плечач основний тягар юридичного протистояння з офіційним Бонном, яке тривало понад 10 років. Зрештою, послідовна позиція П. Йосипишина і його колег спонукала німецьку владу сплатити компенсацію, завдяки якій Бібліотека у 1969 р. змогла придбати нове приміщення, де вона перебуває на сьогоднішній день за адресою 6, рю де Палестін (6, rue de Palestine).

Активна громадсько-політична діяльність у Франції П. Йосипишина була відзначена кількома комбатантськими нагородами, у т.ч.: пам'ятною відзнакою «Военний хрест (1917–1957)», військовою відзнакою «Хрест Відродження» в пам'ять 60-ліття Армії УНР, відзнакою «Хрест європейського комбатанта». Петро Тимофійович Йосипишин помер 11 січня 1994 р. у власній оселі в Жантії (Gentilly, передмістя Парижа), де й був похований.

Життєвий шлях Петра Тимофійовича Йосипишина являє собою приклад служіння Україні, яку він був змушений покинути у молодому віці, що було обумовлено його власним політичним вибором. Опинившись на чужині П. Йосипишин зумів повною мірою реалізувати себе у Франції, яка стала його другою Батьківщиною. Але при цьому він більшу частину свого життя віддав громадській роботі, весь час зберігаючи свою вірність ідеям УНР.

UDC 929:02(441.611=161.2)

Ihor Sribnyak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>,

Doctor of Sciences (History), Professor,

Head of the Department,

Department of World History,

Faculty of Social and Humanities,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

Maryna Paliienko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>,

Doctor of Sciences (History), Professor,

Head of the Department,

Department of Archival Studies and Special Historical Disciplines,

Faculty of History,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mpaliienko@knu.ua

**DIRECTOR OF THE S. PETLIURA UKRAINIAN LIBRARY
IN PARIS PETRO YOSYPYSHYN (1901–1994):
FROM THE HISTORY OF LIFE AND ACTIVITY**

The main milestones of the life and activities of the director of the Simon Petliura Ukrainian Library in Paris, Petro Yosypyshyn, a well-known Ukrainian public

figure in France, are outlined. His most important contribution was the revival of the aforementioned Library and its transformation into the center of the cultural life of the Ukrainian diaspora in France.

Keywords: Petro Yosypshyn, Ukrainian library, emigration, France.

УДК 930.251/253Чикаленко

Старовойтенко Інна Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9649-3626>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ джерелознавства новітньої історії України,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: Starovoitenko@ukr.net

НАУКОВИЙ АРХІВ ЛЕВКА ЧИКАЛЕНКА У ФОНДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ: ІСТОРІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

У тезах презентовані джерела особового архіву Левка Чикаленка (1888–1965), відомого українського вченого археолога й антрополога, дослідника Мізинської (на Чернігівщині) та палеолітичних стоянок на Волині, Трипільської культури. Архів вченого зберігається в Українській вільній академії наук у США і містить унікальні джерела до дослідження як наукової, публіцистичної і епістолярної спадщини Л. Чикаленка, так і поглядів відомих представників української еміграції (А. Лівницького, П. Феденка) на ключові питання українського політичного життя після окупації України більшовиками на початку 1920-х років ХХ ст.

Ключові слова: Українська вільна академія наук у США, українська еміграція, архів Л. Чикаленка, мемуарні, епістолярні джерела, публіцистична спадщина.

У науковому дослідженні вперше презентований особовий архів Левка Євгеновича Чикаленка (1888–1965), українського ученого-археолога, антрополога, громадсько-політичного діяча, публіциста й журналіста. Він виїхав з України в 1920 р., і другу половину свого життя мешкав в еміграції: в Чехії, Франції, Польщі,

а після Другої Світової війни – у США. Саме там Л. Чикаленко став членом Української вільної академії наук у США, яка сформувалась у потужний науково-дослідницький і архівний центр української діаспори за океаном. В УВАН на збереження учений залишив і свій унікальний особовий архів. Донині він залишається майже недослідженим, як і постать його збирача.

У статті подається короткий життєпис Л. Чикаленка, відображені його студентські роки на батьківщині, наповнені багатолітніми археологічними й антропологічними дослідженнями, проведеними у різних частинах України (на Волині, Полтавщині, Чернігівщині, Херсонщині) під керівництвом українського вченого Ф. Вовка. Як свідчать джерела (мемуари батька Левка – Є. Чикаленка, його листи до рідних, приятелів та колег) багато експонатів і матеріалів, зібраних Левком у наукових експедиціях до 1918 р. і залишених на збереження у рідному маєтку на Херсонщині, на залізничній станції поблизу Мізина, були безповоротно втрачені у вирі подій 1917–1923 рр. Але Левко в еміграції продовжував свою громадсько-політичну й наукову працю: друкувався в українських періодичних виданнях на теми політичного й громадського життя, вів полеміку з політичними опонентами. У 1926 р. він друкує і свої унікальні «Уривки зі спогадів. З років 1919–1920» у тижневику «Тризуб».

В еміграції Л. Чикаленко реалізував свої наукові задуми попередніх років: у 1924 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук в Українському вільному університеті у Празі. У 1920-ті роки молодий учений читав лекції з антропології, етнографії та археології в Українському педагогічному інституті ім. Михайла Драгоманова, досліджував археологію Чехословаччини, орнаменти моравської мальованої кераміки, встановивши їхні зв'язки з неолітичною мальованою керамікою трипільської культури в Україні. Окрім того, працював у передісторичному відділі Чеського національного музею. У 1926 р. Л. Чикаленко переїхав до Франції. Там, у Паризькому інституті палеонтології людини в Сен-Жермені, вивчав колекції палеолітичних городищ Франції та Південної Африки.

У 1926–1939 рр. учений проживав у Польщі, працював у Краківському університеті та музеях Академії наук Польщі. Упорядкував матеріали археологічних експедицій, які проводились ним у Київській губернії. У роки Другої світової війни входив до

Львівського археологічного комітету, вивчав кераміку Трипільської культури й колекції музею Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Після закінчення Другої світової війни проживав у Західній Німеччині. У 1948 р. перебрався до США, де й прожив до останніх днів життя.

Проживаючи у Нью-Йорку, Л. Чикаленко зібрав і упорядкував власний архів, який нараховує кілька сотень унікальних джерел. До нього увійшли невидані наукові праці вченого з археології. Вони мають форму чистових рукописів, із численними розробленими науковими діаграмами, таблицями, професійними замальовками археологічних експонатів і знахідок, цінними узагальненнями багатолітніх наукових досліджень у зрізах археологічних матеріалів різних народів і країн. Другу частину архіву становлять рукописи спогадів Л. Чикаленка про відомих сучасників, його власне дитинство на Херсонщині та про події 1917–1920-х років. Третя частина архіву – це масиви унікального листування. Серед нього виділяємо родинне листування: з батьком, Є. Чикаленком, сестрами (Ганною, Вікторією та її чоловіком – О. Скорописом-Йолтуховським), братами (Іваном і Петром).

Частину великого епістолярного масиву становить листування Левка з відомими сучасниками: однодумцями, приятелями, опонентами, колегами-науковцями. Серед авторів листів – Д. Антонович, І. Кривецький, С. Драгоманов, О. Шульгин, О. Ольжич, В. Щербаківський, П. Феденко, В. Дорошенко, А. Лівіцький, А. Носов, М. Руданський та багато інших. Серед епістолярію до Л. Чикаленка привертають увагу листи від наукових співробітників Всеукраїнської академії Наук України за 1920-ті рр. – А. Носова, М. Руданського. Із них вимальовується доля не лише окремих археологічних експонатів, зібраних Левком, а й цілих скринь з такими експонатами: їхня збереженість і подальша доля. Вимальовується й історія формування академічного «Трипільського збірника» у 1920-ті рр. та запрошення до співпраці з ним Л. Чикаленка. В архіві зберігається і виписка архівних матеріалів вченого, які потрапили у 1920-ті роки до кабінету антропології ім. Ф. Вовка. Її Левкові з Києва переслав А. Носов.

Серед епістолярію виявлені і листи від установ, наприклад Музею НТШ у Львові, Українського високого педагогічного інституту у Празі. В архіві зустрічаються і листи публіцистичного змісту, великі за обсягом (до 20-ти сторінок рукописного тексту)

та аналітичні за змістом. У них, зазвичай, відображені оцінки й інтерпретації історичних подій недавнього українського минулого їх активними учасниками. До таких належать листи А. Лівіцького за 1950-ті роки та відповіді на них Л. Чикаленка, окремі листи його однопартійця П. Феденка. Частину архіву становлять і рукописи публіцистичних праць Л. Чикаленка: його статей, біографічних нарисів, спогадів про І. Франка, М. Ростовцева, свою студентську пошукову подорож на Волинь, про археологічні розкопки 1912 р. у Мізині, про події 1919 р.

Загальний огляд особового архіву Л. Чикаленка привів нас до висновку про актуальність дослідження та введення до наукового обігу наукових розробок і відкриттів українського вченого, зроблених ще у середині минулого століття, на матеріалах унікальних наукових знахідок і розкопок, які систематично проводились у різних частинах України. Актуальною залишається і публікація його листування, як із представниками власної відомої родини, так і з відомими сучасниками. Джерельний потенціал виявленого епістолярію дозволить відтворити чимало невідомих біографічних фактів про відомих українців, заповнити сторінки нашого минулого цінними фактами, спостереженнями та узагальненнями щодо процесів, які переживала українська еміграція в різних країнах і осередках своєї діяльності.

UDC 930.251/253Chikalenko

Inna Starovoytenko,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9649-3626>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Source Studies of Contemporary History of Ukraine,

M. S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Starovoytenko@ukr.net

**THE SCIENTIFIC ARCHIVE OF LEVKA CHIKALENKA IN THE
FOUNDATIONS OF THE UKRAINIAN FREE ACADEMY
OF SCIENCES IN THE UNITED STATES OF AMERICA:
HISTORY AND SOURCE BASE**

The thesis presents the sources of the personal archive of Levko Chykalenko (1888–1965), a famous Ukrainian archaeologist and anthropologist, a researcher

of the Mizyn site, Paleolithic sites in Volyn, and the Trypil culture. The scientist's archive is kept in the Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA and contains unique sources for the study of both the scientific, journalistic and epistolary heritage of L. Chikalenko, as well as the views of well-known representatives of the Ukrainian emigration on key issues of Ukrainian political life, after the occupation of Ukraine by the Bolsheviks in the early 1920s years of the 20th century

Keywords: Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA, Ukrainian emigration, L. Chikalenko's archive, memoirs, epistolary sources, journalistic heritage.

УДК (049.32)Лазаревський:94(477)"1917/1921"

Супронюк Оксана Костянтинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1435-5913>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
старша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: odudko@ukr.net

ГЛІБ ЛАЗАРЕВСЬКИЙ ЯК АВТОР ЗБІРНИКА «ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ» І ПОПУЛЯРИЗАТОР ВОЄННО- ІСТОРИЧНИХ ЗДОБУТКІВ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

В повідомленні йдеться про маловідому публікацію Гліба Лазаревського, присвячену періоду визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. Подвійна оптика учасників цих подій – Д. Дорошенка і Г. Лазаревського створює картину цікавих вземозв'язків, розкриває потаємні причини і наслідки подій і явищ.

Ключові слова: Гліб Лазаревський, визвольні змагання 1917–1921 рр., історія української державності.

Книгознавчі студії, які є одним з напрямків досліджень в Інституті книгознавства НБУВ, відкривають нам нові джерела, повертають імена, по-новому висвітлюють події української історії.

Однією з недооцінених постатей є Гліб Олександрович Лазаревський (1877–1949), український літературознавець, мемуарист, журналіст, історик, за фахом юрист. Його творчий спадок досить значний. В радянські часи його ім'я було заборонене, як ім'я буржуазного націоналіста, його публікації були відсутні в науковому обігу. З набуттям Україною незалежності відомості про Гліба Лазаревського почали входити до наукового й культурного обігу сучасної України. Але його біографія і творча діяльність ще детально не вивчені.

Поки що Гліб Лазаревський маловідомий як автор статей в збірнику «За державність: матеріали до історії війська українського (Каліш-Торонто, 1937–1966)», (вийшло 11 томів), де він опублікував в двох томах збірника обширну рецензію на книжку «Ілюстрована історія України 1917–1923. Українська Гетьманська Держава 1918» (Ужгород, 1930, 424 с.) Дмитра Дорошенка. В 1930-х роках Г. Лазаревський працює в Польщі і Франції, займається українознавчими студіями, працює на утвердження української державності.

Рецензія займає майже 50 сторінок тексту, в ній подану яскраву картину державотворення в Україні під час Гетьманату, перебування при владі гетьмана Павла Скоропадського (тривав 7, 5 місяців. Центральна Рада протрималася 2 місяці, Директорія 1 місяць). Це періоди існування України як суверенної держави, визнаної іншими державами. З них період Гетьманату був найдовшим.

В часи Гетьманату Дмитро Дорошенко – дипломат, міністр закордонних справ Української держави. Г. Лазаревський – 1-й помічник старшого військового прокурора УНР, співробітник Головного військово-юридичного управління, також Комісії з питань створення правничої термінології. Тобто, всі реалії, всіх людей, про яких йдеться в цій книжці Д. Дорошенка, обоє бачили на власні очі й брали участь в даних історичних подіях. В публікації, про яку йдеться, обоє виступили як письменники, історики, філософи. Дмитро Дорошенко був першим українським істориком, який дав науковий огляд історії України як процесу розвитку української державності. Текст Г. Лазаревського вражає особливо. В полі зору Лазаревського – українізація всіх напрямків державного життя, всіх міністерств і відомств Української Народної Республіки. Даний професійний аналіз діяльності державного апарату. Автор часто полемізує з Дорошенком стосовно його визначень, оцінок стану

суспільства, історичних подій, характеристик людей. Блискуча ерудиція Г. Лазаревського – інтелектуала, рафінована українська мова, талановите й влучне слово, здатність бачити глибинні сенси в подіях і ситуаціях, надають його тексту особливого чару й звучання. Цікаві його визначення сенсів і обрисів подій, явищ і перспектив.

Д. Дорошенко період діяльності Центральної Ради назвав як політику утопій і безсилля. Г. Лазаревський відзначає, що до цього треба було додати, що це ж був організаційний період творення Самостійної Держави після революції, після українсько-російської війни в дуже складний історичний час.

Звертає на себе увагу подібність комплексу проблем становлення української державності 100 років тому з проблемами сучасної України: мовне питання (російська мова тоді була залишена як державна), земельна, судова, грошова реформи, реформа освіти. Державними діячами, яких призначив П. Скоропадський в державний апарат, були багаті землевласники (прототипи сучасних олігархів), на сто відсотків зросійщені. Вони були далекі від народу. Україна сприймалася ними як бутафорія. Кожен з них дбав про власні інтереси. Для них Україна була тереном для відновлення колишньої великої Росії, житницею цієї великої Росії. До того ж до всього українського вони ставилися, як до політично їм ворожого. Вони зробили все для того, щоб не створилося українське національне військо. Діяльність Військового міністерства за Гетьманату була деструктивною. Ці люди боялися утворення цілком їм соціально й національно незрозумілої України. Микола Василенко, міністр освіти, підкреслював, що він проти «крайнощів» національного відродження, він висловлювався проти впровадження примусової українізації.

П. Скоропадський мав можливість змінити курс держави. Але вся його діяльність була суцільними компромісами. В нього не вистачило мужності піти проти зросійщеного загалу в Україні і почати будувати Україну українську.

Таким чином, рецензія Г. Лазаревського, патріота й інтелектуала, на історію Гетьманату й етапу державотворення в 1917–1921 рр. Д. Дорошенка – це особливі, цінні й цікаві матеріали, які не втратили актуальності для сьогодення. Книга Д. Дорошенка, – пише Г. Лазаревський, – pomoже пролити світло правди на той період, який при всіх його помилках і розчаруваннях, був періодом найбільшого виявлення української творчості в сфері політичного,

економічного й культурно-освітнього будівництва. Подібні публікації допомагають в осмисленні процесів, які зараз відбуваються в нашій державі, й допомагають формувати шляхи вирішення проблем. Україна – це сакральна, міфічна територія. Українцям, щоб вижити й зберегти державу, треба створювати нове смислове інформаційне поле, писати нову історію України, розповідати про героїв минулого, популяризувати героїв, які утверджували українську ідентичність.

UDC (049.32)Lazarevskiy:94(477)"1917/1921"

Oksana Suproniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1435-5913>,

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Associate,

Senior Research Associate,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: odudko@ukr.net

**HLEB LAZAREVSKY AS THE AUTHOR OF THE COLLECTION «FOR
STATENESS» AND PROMOTER OF THE MILITARY AND
HISTORICAL ACHIEVEMENTS OF UKRAINE: STATE-FORMING
ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN INTELLIGENCE**

The message refers to a little-known publication by Hleb Lazarevsky, dedicated to the period of the liberation struggle of the Ukrainian people in 1917–1921. The dual optics of the participants of these events – D. Doroshenko and H. Lazarevsky creates a picture of interesting relationships, reveals the secret causes and consequences of events and phenomena.

Keywords: Hleb Lazarevskiy, liberation struggle 1917–1921, history of Ukrainian statehood.

УДК: 930.25

Сябро Ігор Геннадійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5533-5567>,

Аспірант

Чорноморський Національний Університет імені Петра Могили,

Миколаїв, Україна

архівіст,

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України,
Київ, Україна
e-mail: igor.g.syabro@gmail.com

ІНСТИТУЦІЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ У ДОВІДНИКУ «АРХІВНА УКРАЇНІКА В КАНАДІ»

Досліджено інституції пам'яті Канади, що зберігають історичну спадщину канадських українців, представлені у довіднику доктора історичних наук Ірини Матяш «Архівна україніка в Канаді». У висновку вказано, що накопичені архівні зібрання являють собою первинні джерела непересічної цінності для дослідників історії українського народу та вимагають цілеспрямованого вивчення. Першим кроком для кожного дослідника, що вивчає українців, має стати довідник Ірини Матяш, оскільки ця праця найповніше висвітлює архівну спадщину українців, що зберіглася в інституціях пам'яті Канади.

Ключові слова: архіви українців, українські архіви за кордоном, інституції пам'яті Канади, політика пам'яті в Канаді.

Серед дослідників української діаспори та інституцій пам'яті Канади слід насамперед назвати доктора історичних наук Ірину Матяш, яка є упорядником довідника «Архівна україніка в Канаді» (Архівна україніка в Канаді: довідник / упоряд.: І. Матяш (керівник), Р. Романовський, М. Ковтун та ін.; Держкомархів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів, справи та документознавства, Канад, ін-т укр. студій Альберт, ун-ту. Київ, 2010, 882 с.). Саме у цьому довіднику надано характеристику фондів архівів, музеїв, бібліотек Канади, що зберігають історичну спадщину канадських українців. Цей довідник є найповнішим за переліком фондів і інституцій пам'яті, що зберігають документовану спадщину українців Канади.

У Канаді на сьогодні налічується понад 1,3 млн вихідців з українських земель та їхніх нащадків, які можуть бути ідентифіковані як члени української діаспори. Представники 1 і 2 хвиль еміграції оселялися в провінціях, де вони могли займатися сільськогосподарською працею (Альберта, Манітоба, Саскачеван). Представники 3 і 4 хвиль більше мешкали в містах (Ванкувер, Вінніпег, Едмонтон, Торонто).

Ірина Матяш класифікувала документальні комплекси та інституції пам'яті Канади, у яких зберігається історична спадщина канадських українців. Насамперед, вона виокремила типологічні

групи документальних комплексів, розподіливши їх на такі групи, а саме:

до першої групи документів, які утворені в Україні та вивезені емігрантами до Канади, належать

- документи українських урядів, міністерств та відомств, як-от Міністерства віросповідань УНР, міністерств закордонних справ УНР і ЗУНР тощо;

до другої групи документів, що були утворені українцями в Канаді, віднесено

- документи українських організацій, що поширювали свою діяльність на всю територію Канади, серед яких Комітет українців Канади, Українське національне об'єднання, Українське товариство «Просвіта», Союз гетьманців державників тощо;

- документи наукових і навчальних установ, діяльність яких спрямовувалася на розвиток української науки і освіти в Канаді: Наукового товариства імені Т. Шевченка, тощо;

третю групу документів українців, створених закордоном, утворюють

- документи українських організацій, створених у інших країнах, наприклад, Спілки визволення України та Світового конгресу вільних українців та ін.;

- документи видатних українських діячів, що не мешкали в Канаді тощо;

четверту групу документів, які утворені канадськими державними і недержавними організаціями складають

- документи канадських державних установ про українців, серед них фонди Департаменту громадянства та імміграції, Міністерства освіти Альберти, Міністерства культури, спадщини та туризму, Табору для інтернованих Кесл Маунтін.

На підставі аналізу інституцій пам'яті Канади, дотичних до зберігання історичної спадщини українців або про українців, Ірина Матяш виокремлює такі їх види, як-от:

- державні архіви (загальнодержавного рівня - Бібліотека та Архів Канади; та провінційного рівня – Провінційний архів Онтаріо, Провінційний архів Альберти, Комітет архівів Саскачевана, Провінційний архів Британської Колумбії, Провінційний архів Манітоби, Національну бібліотеку та архів Квебеку;

- муніципальні архіви, наприклад, Архів м. Едмонтон, Архіви м. Атабаска, Архів м. Ванкувер, Архів м. Монреаль тощо;

- церковні архіви, серед них – Архів Консисторії Української православної церкви в Канаді, Архів Української католицької архієпархії тощо;

- архіви самоврядних установ і організацій, як-от Архів Української вільної академії наук в Канаді;

- архіви громадських об'єднань, а саме: Архів Осередку української культури і освіти у Вінніпезі; Архів Українсько-канадського дослідно документального центру у Торонто, Українсько-канадський архів-музей Альберти;

- приватні архіви.

У довіднику Ірина Матяш класифікує інституції пам'яті певною мірою ще й за географічною ознакою. Насамперед вчена звертає увагу на столицю Канади, де розташовано Бібліотеку і Архів Канади. У жовтні 1971 р. Уряд Канади започаткував політику багатокультурності у офіційно визнаному двомовному середовищі. А вже у квітні 1972 р. при Рукописному відділі Громадського архіву Канади (Оттава, Онтаріо) в результаті реалізації цієї політики було створено Національний етнічний архів. Урядова політика багатокультурності, спрямована на розвиток всіх національних громад, відіграла найважливішу роль у забезпеченні збереженості архівів різних етносів Канади, у т.ч. українського. Першими з українських організацій на зберігання до Національного етнічного архіву передали свої документи Комітет українців Канади та лідерка українського жіночого руху Олена Кисілевська.

У Провінційному архіві Альберти зберігаються фонди Альбертського товариства збереження української культури, метою діяльності якого було відзначення подій історичної і культурної ваги, сприяння визнанню української спадщини. Тут же зберігається фонд Асоціації книговидавців Альберти, заснований у 1976 р., що є одним із провідних центрів українознавчих досліджень за межами України.

У Британській Колумбії існує архів-музей м. Келоуна, у фонди якого складаються з офіційних документів та документів особового походження, фотографій, карт, планів, друкованих видань. Серед них знаходимо документи Українського культурного товариства «Тризуб», що діяло у цьому місті в 1979–2003 рр., та інших організацій українців.

У провінції Квебек функціонує Український музей-архів ім. Патріарха Йосифа Сліпого, створений 1993 р. при парафії Успіння

Божої Матері в Монреалі, збирає і зберігає пам'ятки української культури.

У провінції Манітоба є *Архів українсько-канадського досвіду, створений у 2003 р.* в Манітобському університеті з метою виявлення, придбання, зберігання та вивчення документів українсько-канадської громади, збереження української культури в Канаді.

У провінції Онтаріо діє Українсько-канадський дослідно-документаційний центр (м. Торонто), заснований групою українських громадських діячів 1982 р. як Комітет дослідження голоду в Україні при Інституті Св. Володимира в Торонто. Головним завданням Центру є вивчення та оприлюдненні інформації про голодомори в Україні.

У провінції Саскачеван існує український Музей Канади (м. Саскатун), який збирає та зберігає документи, фотографії, рідкісні та періодичні видання, що вийшли друком на теренах Західної Канади та США від початку ХХ ст., свідчення усної історії тощо. Серед них є спеціальний аудіофонд, в якому міститься 250 інтерв'ю з проєкту SUCH (програма «Можливості для молоді») із запису фольклору українців Манітоби, Саскачевану, Альберти.

Отже, проведений аналіз праці Ірини Матяш показує, що в Канаді існували та продовжують функціонувати різноманітні інституції пам'яті, що зберігають документальну спадщину українців. Накопичені цими інституціями архівні зібрання являють собою первинні джерела непересічної цінності для дослідників історії українського народу та вимагають цілеспрямованого вивчення. Першим кроком для кожного дослідника, що поринає у цю царину історії українців, має стати довідник Ірини Матяш «Архівна україніка в Канаді», оскільки на сьогодні ця праця найповніше висвітлює комплекси архівної спадщини українців, що збереглися в інституціях пам'яті Канади.

UDC 930.25

Ihor Siabro,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5533-5567>,

Post-Graduate Student,

Petro Mohyla Black Sea National Yniversity,

Mykolaiv, Ukraine

Archivist,

Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: igor.g.syabro@gmail.com

**MEMORY INSTITUTIONS OF THE UKRAINIANS OF CANADA IN
THE «ARCHIVAL UKRAINICA IN CANADA» REFERENCE BOOK**

The author analyses the Canadian memory institutions preserving the historical heritage of Canadian Ukrainians that were considered in Iryna Matyash's book «Archival Ukrainica in Canada». The conclusion states that the accumulated archival collections are primary sources of comprehensive value for researchers of the history of the Ukrainian people and require purposeful study. The first step for every researcher plunging into this area of Ukrainian history should be Iryna Matyash's reference book, as this work most fully illuminates the archival heritage of Ukrainians preserved in Canadian memory institutions.

Keywords: archives of Ukrainians, Ukrainian archives abroad, Canadian memory institutions, memory policy in Canada.

РОЗДІЛ 14

УКРАЇНСЬКА ЮДАЇКА: ІСТОРІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ, АРХІВНИХ, МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ І ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.7/9:002(=411.16)]-047.44

Батанова Тетяна Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8407-9649>,

наукова співробітниця,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Batanova@nbuv.gov.ua

«БІБЛІОЛОГІЧНИЙ ЗБІРНИК» ІНСТИТУТУ ЄВРЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ ЮДАЇКИ

«Бібліологічний збірник», виданий 1930 року бібліологічною комісією Інституту єврейської пролетарської культури при Всеукраїнській академії наук, є цінним джерелом до вивчення історії українських бібліотечних фондів юдаїки і єврейського друкарства.

Ключові слова: «Бібліологічний збірник», історія, юдаїка, їдиш, Інститут єврейської пролетарської культури, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

1930 року бібліологічна комісія Інституту єврейської пролетарської культури (далі – ІЄПК) при Всеукраїнській академії наук підготувала до друку й видала у Центральному видавництві народів СРСР [Москва, Харків, Мінськ] перший і єдиний том запланованого багатотомного наукового їдишомовного фахового видання «Бібліологішер замлбух» (паралельна назва українською –

«Бібліологічний збірник»). Наклад першого тому у 1500 примірників було надруковано у 2-й друкарні державного тресту «Київ друк». Видання під редакцією радянського діяча, науковця й директора ІЄПК Йосипа Ліберберга складалося з окремих титульних аркушів їдишем, німецькою й українською мовами, 546 сторінок тексту їдишем, семи сторінок коротких україномовних анотацій до їдишомовних матеріалів збірника, а також їдишомовного, україномовного та німецькомовного змісту видання. Оцифрована скан-копія цього, натепер вже рідкісного, видання й цінного джерела є доступною дослідникам на онлайн-платформі Цифрової їдиш-бібліотеки ім. Стівена Спілберга Книжкового Центру їдишу в Амгерсті, США (URL: <https://www.yiddishbookcenter.org/collections/yiddish-books/spb-nybc211050/biblyologisher-zamlbukh-i-vol-1>).

Збірник містив ґрунтовні наукові розвідки різних авторів: статистичні відомості та статті у галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографії та літературознавства. Зміст був укладений за шістьма розділами: «Загальний відділ» зі вступною, концептуальною й ідеологічною, статтею Й. Ліберберга «Завдання єврейської бібліології»; «Історія преси та друку»; «Бібліографічні етюди та рецензії»; «Бібліотекографія»; «Бібліографія»; «Varia» (сюди увійшли невеликі повідомлення про поточні події у царині літературознавства, мовознавства, а також бібліотечного й наукового життя).

Для сучасних дослідників історії українських бібліотечних фондів юдаїки важливими для детальнішого наукового аналізу є такі матеріали розділу «Бібліотекографія»: стаття Й. Ліберберга «Бібліотека та архів преси Інституту Єврейської Культури» (с. 249–265); праця «Єврейський відділ Всенародньої Бібліотеки України» (с. 266–271) Ізраеля Мітельмана, тодішнього керівника відділу ВБУ (у грудні 1931 р. його було звільнено з посади); статистично-історична розвідка «Київська Центральна державна бібліотека ім. М. Вінчевського» (с. 272–280) Лейба Броварніка, директора бібліотеки. Й. Ліберберг не лише таврує своїх суперників у галузі академічної юдаїки за їх «буржуазність», згадує успішні «чистки» співробітників у ВБУ, але й детально оповідає про дари, передачі фондів з інших установ до ІЄПК (зокрема й фонди гебраїки та юдаїки з Бібліотеки ім. М. Вінчевського), збиральницькі поїздки співробітників ІЄПК містечками й містами України та Росії з метою поповнення бібліотеки ІЄПК. Усі три вище згадані у статтях

бібліотечні зібрання сформували теперішні фонди юдаїки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Наприкінці 1930-х рр., після закриття Бібліотеки ім. М. Вінчевського та переформатування ІСПК (а фактично скорочення діяльності) на Кабінет єврейської літератури, мови і фольклору при Академії наук УРСР, їхні бібліотечні фонди надійшли до Бібліотеки академії наук (БАН) УРСР (колишньої ВБУ й майбутньої НБУВ). Відтак фонди єврейського відділу БАН могли налічувати понад 250 тисяч одиниць зберігання. До початку німецько-радянської війни ці фонди юдаїки не встигли до кінця опрацювати, а відсутність облікових даних станом на 1941 р. не дає можливості встановити точні втрати під час війни. Теперішнє унікальне зібрання документів з історії та культури єврейства (рукописів, періодичних видань, книг, записів музичного фольклору), які нині зберігаються у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ, налічує близько 150 тисяч одиниць зберігання.

Цікавим є повідомлення «Єврейський відділ Харківської державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка» (с. 297–299) бібліографа Хацкеля Наделя. Окремої згадки варта історико-бібліотекознавча стаття до 100-річчя заснування першої на теренах колишньої імперії публічної книгозбірні «Одеська державна публічна бібліотека» (с. 291–296) Олександри Тюнеєвої, завідувачки відділу рідкісних видань і рукописів і засновниці Музею книги. У статті вказано, що в Одеській бібліотеці книги їдишем почали каталогізувати лише з 1927 р., коли для цього було запрошено на роботу окрему людину. У примітці від редакції збірника зазначено, що невдовзі згадані єврейські книги були передані до бібліотеки ІСПК. На час виходу збірника наприкінці 1930 р. О. Тюнеєву з політичних мотивів було звільнено з роботи. Для порівняльного аналізу щодо стану єврейських бібліотечних фондів у бібліотеках інших радянських республік варто також звернути увагу на статтю «Єврейський відділ Білоруської Державної Бібліотеки» (с. 281–290) Нохума Рубінштейна, керівника відділу.

Важливими джерелами до вивчення єврейського друкарства є такі бібліографічно-статистичні ґрунтовні праці: Аврома Кіржніца «11 років єврейської преси в Радсоюзі» (с. 104–112), у якій автор зосереджується не лише на радянській комуністичній пресі, але й дає статистичний і тематичний огляд усіх періодичних видань 1917–1928 рр., та роботи Іуди (Юди) Квітного «Єврейська книжкова

продукція СРСР за рр. 1917–1921» (с. 349–369) та Залмена Ратнера спільно з І. Квітним «Єврейські книжки в СРСР за рр. 1917–1921» (с. 371–486). У тому ж 1930 р. згадані вище роботи виходили також окремими виданнями.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.7/9:002(=411.16)]-047.44

Tetyana Batanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8407-9649>,

Head of the Department,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Batanova@nbuv.gov.ua

**«BIBLIOLOGISHER ZAMLBUKH» OF THE INSTITUTE OF THE
JEWISH CULTURE AT THE ALL-UKRAINIAN ACADEMY
OF SCIENCES AS A SOURCE TO STUDY UKRAINIAN LIBRARY
COLLECTIONS OF JUDAICA**

“Bibliologisher zamlbukh”, published by the bibliological commission of the Institute of the Jewish Proletarian Culture at the All-Ukrainian Academy of Sciences, is a valuable source to study the history of Ukrainian library collections of Judaica and Jewish printing.

Keywords: “Bibliologisher zamlbukh”, history, Judaica, Yiddish, Institute of the Jewish Proletarian Culture, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 017.3:002.1(=411.16)(100)

Гірік Сергій Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2535-3924>,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ соціогуманітарних, природничих і технічних наук,

Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»,

Київ, Україна

e-mail: Sergiusz.1985@gmail.com

**КНИЖКОВА ЮДАЙКА В АУКЦІОННИХ КАТАЛОГАХ:
ОСОБЛИВОСТІ ОПИСУ**

Автор аналізує особливості представлення й опису предметів рукописної й книжкової юдайки в каталогах основних світових аукціонів останніх років

і оцінює можливості їхнього використання дослідниками культурної спадщини.

Ключові слова: книга, юдаїка, аукціон, каталог, анотований опис.

Станом на сьогодні українські аукціонні домів, які проводять книжкові торги, не вважають юдаїку профільним напрямом. Натомість вони зосереджуються на українці (Ucrainica) і пов'язаній із Україною Rossica. Це стосується й української за походженням юдаїки, представлення й проходження якої досить часто фіксуються на західних аукціонах. Імена покупців зазвичай не розголошуються. Поряд із тим, у жодному випадку відзначеного спеціалізованими бібліофільськими медіа продажу останніх років, під час якого ім'я покупця стало відомо зі сторонніх джерел, покупець не був пов'язаним із Україною. Відповідно, на відміну від книжкової українки, яка вряди-годи проходить на великих міжнародних торгах, потрапляння в українські колекції предметів української книжкової юдаїки є малоімовірним.

Цій ситуації сприяє низка чинників. На жаль, каталоги торгів великих західних аукціонних домів не виділяють українську книжкову юдаїку з-поміж іншої і рідко використовують слово «Україна» в описах лотів. Крім того, для опису представлених на торги предметів юдаїки застосовуються схеми, розроблені в XIX ст. передусім для західноєвропейської книжки, хоча у великих аукціонних домів здебільшого є окремі відділи юдаїки. Це певною мірою ускладнює навігацію каталогами. Крім того, оскільки українські колекціонери книжок, які беруть участь у західних торгах, рідко звертають увагу на юдаїку, їх не вважають цільовою аудиторією. Це впливає і на добір лотів: пов'язані з Україною предмети продаються непублічно і, відповідно, частіше фіксуються каталогами дилерів антикварної книжки, а не аукціонних домів. Ми зосередимося на кількох торгах останніх років, які привернули увагу багатьох медіа. Це не спеціалізовані книжкові торги – в аукціонному світі юдаїка вважається нішевою темою і єврейські рукописи і стародруки традиційно об'єднують із єврейським прикладним мистецтвом, а не з іншими рукописами і стародруками.

Перші з них – аукціон «Important Judaica» від Sotheby's (Нью-Йорк, 27 червня 2024 р.). Серед особливостей, які варто відзначити, цілком логічна для «загальних» торгів юдаїки широка географія лотів – Східна Європа, Німеччина, середньовічна Іспанія, Італія, Близький

Схід, США тощо. На цих торгах не було представлено чітко пов'язаних із Україною книжкових чи рукописних лотів. Натомість учасникам пропонувалися окремі пам'ятки з сусідніх країн. Серед них лише Польща винесена в назву лоту («A Small Torah Scroll, [Poland, late 18th-early 19th century]). Оскільки точне місце переписування невідоме, цілком імовірно, що лот походить із України. Опис відкривається загальною інформацією про побутування сувоїв Тори, продовжується абзацом про особливості рукопису, а також окремою довідкою про фізичні параметри. У інших випадках, коли країна походження відома, її назви уникнуто в назві лоту й наведено в описі: розписана гуашшю ктуба 1907 р. з м. Карей, північно-західна Румунія, за назвою походить просто зі «Східної Європи»). Це стосується як книжкових, так і некнижкових пам'яток.

Подібні стратегії опису лотів можна спостерегти й у випадку торгів попередніх років. До прикладу, у грудні 2022 р. на Sotheby's продавалася колекція Абрагама Гальперна (окремі торги для трьох частин зібрання). На цьому аукціоні було відносно мало лотів, пов'язаних із книжковою традицією, оскільки Гальперн зосереджував свої колекціонерські зусилля передусім на прикладному мистецтві. Попри це, можна побачити винесення в назву лотів місця походження саме за умови, якщо воно є маркетингово перспективним із точки зору каталогізаторів. Серед прикладів згадаємо ктуби з Азорських островів (у назву винесено Португалію й регіон), Модени й Казале-Монферрато (у назву винесено міста). У їхніх описах вказано дати укладання, імена наречених, їхній суспільний статус, особливості декорування документа, фізичний опис і причини, через які він цікавий колекціонерам.

У випадку стародруків у назву обов'язково виноситься місто і друкарня, що є загальноприйнятою практикою для аукціонних каталогів. Серед прикладів із колекції Гальперна можна згадати венеційське видання трактату Вавилонського Талмуду «Ніда» (друкарня Бомберга, 1544–1549). Опис починається загальним абзацом про зміст трактату, продовжується абзацами про особливості примірника, друкарню Бомберга й історію видання нею талмудичних трактатів. На відміну від багатьох інших лотів, у цьому випадку за власницькими інскриптами всередині книги розписано ланцюжок провенансу. Завершує опис характеристика фізичного стану.

Цікавий приклад опису можна побачити на торгах «Important Judaica» 16 червня 2022 р. – рукопис переказу книги Даніеля

бухарсько-єврейською мовою схарактеризовано за мовою, що відзначено і в назві, і в описі. У назву винесено ймовірне місто походження (Бухара), але ані словом не згадано сучасну приналежність Бухари до Узбекистану.

На завершення наведемо єдиний за останні роки випадок проходження безсумнівно української пам'ятки книжкової юдаїки на цих торгах – примірник львівського видання сидура 1787–1788 рр., що за свідченням нащадків Леві Їцхака бен Меїра з Бердичева належав цьому діячу (торги 16 червня 2022; орієнтовна вартість складала 700 тис. – 1 млн доларів, лот лишився непроданим). У назву лоту винесено як місце створення, так і ім'я найвідомішого власника, а в описі наведено не лише список власників від Леві Їцхака до останнього власника, але й розлоге обґрунтування автентичності цього списку.

З очевидних причин, принципи складання аукціонних каталогів відрізняються від друкованих каталогів музейних чи бібліотечних колекцій. Попри це, опис кожного лоту є зразком невеликого дослідження з історії конкретної книжкової пам'ятки. Комерційна привабливість предмета часто зумовлюється його історичним значенням, тож непоодинокими є випадки, коли укладачі наукових і аукціонних каталогів звертають увагу на однакові особливості. Поряд із тим, в аукціонних каталогах порівняно більше уваги приділяється провенансу пам'ятки і фізичному стану її збереження.

UDC 017.3:002.1(=411.16)(100)

Serhiy Hirik,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2535-3924>,

Candidate of Science in History, Senior Research Fellow,

Department of Arts and Sciences,

State Research Institution “Encyclopedia Press”,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Sergiusz.1985@gmail.com

JUDAICA BOOKS IN AUCTION CATALOGUES: FEATURES OF DESCRIPTION

The author analyzes the features of representation and cataloguing manuscript and book Judaica in recent main world auction catalogues and assesses potential of using these catalogues by scholars of cultural heritage.

Keywords: book, Judaica, auction, catalogue, annotated description.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.7/9:070(430)(092)“1919/1938”

Горшихіна Ольга Юліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9562-9893>,

молодша наукова співробітниця,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Gorshihina@nbuv.gov.ua

ІСТОРІЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ПРЕСИ НІМЕЧЧИНИ 1919–1938 (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Авторка здійснила огляд історії єврейської преси у міжвоєнній Німеччині на матеріалах збереженої колекції Архіву преси Інституту єврейської пролетарської культури Всеукраїнської академії наук (ВУАН) у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: історія, євреї, преса, Німеччина, Інститут єврейської пролетарської культури, відділ фонду юдаїки, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Історію єврейської преси Німеччини у міжвоєнний період можна поділити на два етапи. Перший починається з прийняття Веймарської конституції 1919 р., яка гарантувала основи демократії та громадянські свободи. Як наслідок відбувався значний розвиток єврейських культурних, громадських і наукових товариств і установ. Суттєво збільшилася кількість єврейських періодичних видань, розширилася їх тематика.

Більше тридцяти нових єврейських газет і журналів для різних соціальних груп друкувалося у 1920-х – початку 1930-х рр.. Цю періодику можна умовно поділити на такі розділи (за тематикою, видавцями, місцем видання):

Видання релігійно-філософського змісту: релігійно-ортодоксальний місячник про навчання та життя в юдаїзмі «Jeschurun» (Берлін, 1914–1930); літературний часопис «Der Morgen» (Берлін, 1925–1938), заснований філософом Юліусом Гольдштейном

і присвячений духовності німецького єврейства, виходив раз на два місяці, а потім щомісяця.

Еміграція, соціальний захист: двомісячник «Jüdische Arbeits- und Wanderfürsorge» (Берлін, 1927–1929) висвітлював єврейську еміграцію, соціальне забезпечення робітничих єврейських організацій Німеччини, проблеми єврейського працевлаштування; вище згадане видання було об'єднане з виданням «Jüdische Wohlfahrtspflege» й надалі виходило під назвою «Jüdische Wohlfahrtspflege und Sozialpolitik» (1930–1938); часопис Центрального управління соціального захисту німецьких євреїв у співпраці з Головним управлінням соціального захисту єврейських мігрантів «Nachrichtendienst» (Берлін, 1922–1928) виходив друком кожні чотири-вісім тижнів з жовтня 1922 р.

Релігійні громади: видання Ліберальної синагоги в Берліні «Die Gemeinschaft: Hefte für die religiöse Erstarkung des Judentums». (1925–1933) публікувало новини громади, оголошення про події, матеріали релігійного змісту; Регіональна асоціація єврейських релігійних громад у Гессені видавала бюлетень «Mitteilungsblatt des Landesverbandes der israelitischen Religionsgemeinden Hessens» (Майнц, 1926–1936); єврейська громада Франкфурта-на-Майні видавала інформаційний бюлетень-місячник «Gemeindeblatt der Israelitischen Gemeinde Frankfurt am Main» (1922–1938), що містив матеріали про традиції та свята, події та заходи в синагогальній громаді, оголошення та рекламу, презентував роботу місцевих установ і товариств.

Товариства єврейських ремісників: місячник «Der jüdische Handwerker» (Берлін, 1925–1938) видавала Центральна асоціація єврейських майстрів Німеччини; інформаційні періодичні видання «Der jüdische Aufbau» (Берлін, 1931–1932), «ORT-Korrespondenz» (Берлін, 1932–1933) та «Mitteilungen des Verbandes der Gesellschaften zur Förderung des Handwerks und der Landwirtschaft unter den Juden "ORT"» (Берлін, 1925–1932) видавало німецьке відділення Товариства сприяння розвитку промисловості, ремесел і сільського господарства серед євреїв «ОРТ».

Єврейські молодіжні організації: Асоціація німецьких студентів єврейської віри (Kartell-Convent), що протидіяла антисемітизму в німецьких університетах, видавала місячник «КС-Blätter: Monatsschrift der im Kartell-Convent vereinigten Korporationen» (Берлін, 1910–1933); Імперський комітет єврейських молодіжних

спілок видавав інформаційний бюлетень із повідомленнями «Mitteilungen des Reichsausschusses der Jüdischen Jugendverbände» (Берлін, 1927–1930), регіональне видання «Der Jugendbund: Mitteilungen des Verbandes der Jüdischen Jugendvereine Deutschlands» (Дюссельдорф, 1925–1932); місячник Німецького гуртка у Всесвітній асоціації Маккабі «Der Makkabi» (Берлін, 1900–1939) публікував подорожні звіти з Палестини, статті з національного питання, етнографічні нариси, репортажі зі спортивних заходів Європи, описи гімнастичних вправ для дорослих і дітей.

Регіональні видання: єврейський тижневик для Вісбадена та його околиць «Jüdische Wochenzeitung für Wiesbaden und Umgebund» (№ 19, 3 травня 1931) та зі зміненою назвою видання «Jüdische Wochenzeitung für Nassau» (Вісбаден, 1931); інформаційний бюлетень сіоністських організацій Баварії «Das jüdische Echo» (1914–1933).

Окремо варто згадати тижневик «Abwehrblätter» (Берлін, 1925–1930), який видавало Товариство захисту від антисемітизму.

Другий етап в історії єврейської преси в Німеччині починається у 1933 р. з приходом до влади націонал-соціалістичної партії, настає лиха доба для всього єврейського населення Німеччини. На час подій сумнозвісної «кришталевої ночі» у листопаді 1938 р. більшість єврейських видань припинили існувати, а їх автори та видавці зазнали репресій або емігрували.

У під радянській Україні міжвоєнного періоду єврейська преса кількісно й регіонально була дуже розвиненою, однак тематично відрізнялася від Німеччини та інших, нерадянських, країн світу. Попри офіційну відсутність політики антисемітизму, вже з початку 1920-х років радянська влада дозволяла видавати лише прорадянські, пролетарські видання їдишем та місцевими мовами радянських республік, натомість преса івритом, періодика релігійного чи сіоністського спрямування, видання некомуністичних організацій потрапили під заборону. Задля кращого контролю над умами громадян у науковій царині відбувалася інституалізація єврейських студій, юдаїки. Наприкінці 1920-х нарешті був створений єврейський відділ у Всенародній бібліотеці України (ВБУ), який засновники бібліотеки планували створити ще у 1919 р. У 1929 р. при Інституті єврейської пролетарської культури (ІСПК) Всеукраїнської академії наук було створено й активно комплектовано радянськими й дорадянськими, а також закордонними виданнями Центральний архів єврейської преси та єврейську наукову бібліотеку.

Наприкінці 1930-х рр. після закриття єдиної публічної державної єврейської бібліотеки Бібліотеки ім. М. Вінчевського та ліквідації ІСПК, їхні бібліотечні фонди надійшли до Бібліотеки академії наук (БАН) УРСР (колишня ВБУ, теперішня – НБУВ). Сьогодні відділ фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ є центром дослідження та збереження єврейської рукописної та друкованої спадщини України та світу.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.7/9:070(430)(092)“1919/1938”

Olga Gorshihina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9562-9893>,

Junior Research Associate,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Gorshihina@nbuv.gov.ua

**HISTORY OF THE JEWISH PRESS IN GERMANY OF 1919–1938
(ON THE MATERIALS OF THE JUDAICA DEPARTMENT OF THE
INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE)**

The author reviewed the history of the Jewish press in interwar Germany on the materials of the preserved collection of the Archives of Press of the Institute of the Jewish Proletarian Culture of the All-Ukrainian Academy of Sciences in the Judaica Department of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: history, Jews, press, Germany, Institute of the Jewish Proletarian Culture, Judaica Department, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 26-523.4:75.052]:351.853](477.54-25)

Котляр Євген Олександрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7698-418X>,

кандидат мистецтвознавства, професор,

завідувач кафедри,

кафедра монументального живопису,

Харківська державна академія дизайну і мистецтв,

Харків, Україна

e-mail: Eugeny.kotlyar@gmail.com

РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТРАДИЦІЙ СИНАГОГАЛЬНОГО МАЛЯРСТВА: ХАРКІВСЬКИЙ ДОСВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ

Автор доповіді розглядає сучасну практику залучення традиції східноєвропейського синагогального розпису та її діалектичного переосмислення прихильниками хасидського руху ХаБад-Любавич у Харкові.

Ключові слова: синагогальне малярство, Хабад-Любавич, сучасна практика, пам'ятка архітектури, Харків, Україна.

Відродження єврейського життя в Україні активувало національне будівництво, реституцією і реставрацією колишніх синагог. Розрив зв'язку поколінь не сприяв розумінню й поверненню в обіг знищеної та забутої старої синагогальної декорації, хоча вона й не була цілком викреслена із сучасної практики. Ця традиція зазнає суттєвих змін, насамперед, за рахунок відмови від малярства на користь інших художніх технік. У цих декораціях переважають прості сюжети й символи, зрозумілі для євреїв, що поверталися до лона юдаїзму. На цьому тлі окремим прикладом стає розпис малої зали хоральної синагоги у Харкові, що була розписана у 2006 р. у душі старої традиції стінопису. Ця зала була задумана не як молитовний простір, а як приміщення для урочистостей і свят. Проте розпис свідчить про запозичення підходу й певних мотивів, притаманних програмі синагогального малярства. Ця спорідненість встановлює смислово єдність і організацію стінопису, де головний акцент зроблений на візуалізацію месіанської ідеї та релігійного благочестя.

Система усіх композицій, розмішених на трьох стінах, акцентує увагу на східній стіні. Тут по боках розташовані дві композиції «Стіна Плачу» та «Єрусалимський Храм», а в центрі розмішений головний

сюжет з мотивом вулиці Старого міста в Єрусалимі. Саме це мотив перегукується з образом *Арон Кодешу* (шафи для зберігання сувоїв Тори в синагозі), як порталу до Святої Землі. У такий спосіб митець візуалізує ідею сходження до Святого міста й Храму, що підсилено зображенням напільного годинника в центрі вулиці. У середній частині годинника намальований гірський пейзаж зі сходами, що ведуть на Храмову гору з Храмом на вершині. Циферблат з білими голубами, зображений угорі, в центрі, є провісником майбутнього часу. На годиннику без кількох хвилин дванадцять, що є натяком на очікування Месії. Його також символізує ріг – *шофар* – унизу. Напис з новорічної молитви івритом «І буде незабаром відбудований Храм у наші дні» поєднує усі три композиції в цілісну картину месіанських очікувань. Деякі сюжети перегукуються зі старою традицією, підкреслюючи спадкоємність сталого символічного словника розписів.

Водночас трактування цих сюжетів сучасне. Так, мотив Храму взятий з реконструкції Другого Храму часів антиримського повстання 66 р., створеної разом із моделлю Єрусалиму у 1966 р. (нині в Музеї Ізраїлю в Єрусалимі). Сцена «Стіна Плачу» із зображенням ортодоксального єврея в *талесі*, солдата ЦАГАЛу і хасидського хлопчика між ними скомпільована з різних джерел, зокрема й сучасних світлин із путівників. Художник намагається посилити ілюзію перспективи, направляючи плити підлоги в бічних композиціях в одну точку сходу з лінійним скороченням дороги в центральному сюжеті.

Замовником цих розписів виступила харківська громада ХаБаДу – провідного в країнах східної Європи руху любовицьких хасидів. Тому цей живописний ансамбль слід розглядати як вираження естетичних поглядів та ідеалів не тільки родини харківського рабина, але й ширше – всього любовицького руху. Художнє втілення тих чи інших релігійних ідей, що їх чудово демонструють бічні малярські вставки, представлено в кожній композиції у двох форматах: у вигляді побутового сюжету внизу і його духовного значення – нагорі. Так, перша композиція праворуч від східної стіни присвячена *Шабату* – дотриманню суботньої заповіді: внизу зображений ритуальний натюрморт із запалених свічок і символів суботньої трапези, а вгорі – аркове вікно з видом сутінкового міста. Сусідня сцена єврейського весілля – *хупи* – підкреслює значення і святість інституту шлюбу в юдейській

традиції. У багатофігурній сцені під весільним балдахіном деталізовані всі фігури й особи, що не було заведено раніше, у зв'язку з обмеженнями в Другій заповіді Мойсея. Величезне шлюбне кільце, що літає над *хупою* в хмарах, певно, за задумом автора символізує ідею райського саду і месіанського Єрусалиму. Третя ідилічна картина з євреєм-музикантом, передає ідею прославляння Всевишнього, яку в колишні часи зображували у вигляді музичних інструментів як ілюстрації до псалму 170 «Хвалить Бога у святині Його». Фігура відлюдника, що молиться серед прихованої від інших природи, відсилає до постаті засновника хасидизму Баал Шем Това (1698–1760), який багато часу провів самотником у Карпатах, де прийшов до свого вчення. Отже, всі сцени репрезентують три компоненти єврейського життя: виконання заповідей, релігійного шлюбу й молитви у поєднанні їх дидактичного смислу із містичним з'єднанням із Богом.

На протилежній стіні їм відповідають також три сцени: бічні – присвячені річним єврейським святкам, а центральна – вшануванню хабадської генеалогії любовицьких Ребе. Композиція праворуч ілюструє натюрморт з атрибутів новорічних осінніх свят від *Рош га-Шана*, *Йом Кіпур* і *Симхат-Тори* до *Сукоту*, що завершає осінній святковий цикл. Сюжет з іншого боку з'єднує свято *Шавуот* з традицією вивчення Тори, що передається від батька до сина.

Центральний сюжет присвячений духовній спадщині любовицького хасидизму, уособленням якого стали династичні портрети духовних керманців руху, Ребе Шнеура-Залмана з Ляд (1745–1812) – Першого Любовицького Ребе та його нащадків. Ця композиція виглядає цілком природно для прихильників ХаБаДу, хоча є немислимою для старої декорації, де митці намагалися в різний спосіб приховати зображення людини, не кажучи вже про конкретні портрети.

На прикладі цієї пам'ятки унаочнюється взаємодія старої і нової систем розписів, де поряд із чіткими паралелями у смисловій багаторівневості і ансамблевості проступають анахронізми, новаторські і революційні – портрети цадиків (!) – підходи. Художник вдало використовує прийоми книжкової ілюстрації, мову сюрреалізму, а також прийоми *тромаплей*, що створювала оптичні ілюзії. Хоча це рідкісний приклад повернення старого синагогального малярства в сучасність у дещо оновленому вигляді, цей розпис несе сильний відгомін традиціоналізму й естетики любовицького

хасидизму. Показово й те, що мова розпису від символізму й емблематики минулого звертається до наративних форм дидактики, які розраховані на сучасників, раніше відірваних від юдаїзму, що нещодавно почали повертатися до своєї віри й релігійної практики.

UDC 26-523.4:75.052]:351.853](477.54-25)

Yevgen Kotlyar,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7698-418X>,

Candidate of Art History, Professor,

Head Department,

Department of Monumental Painting,

Kharkiv State Academy of Design and Arts,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: Eugeny.kotlyar@gmail.com

**REINTERPRETATION OF THE SYNAGOGUE MURAL TRADITIONS:
THE KHARKIV EXPERIENCE OF ARCHITECTURAL
MONUMENTS PRESERVATION**

The author considers the modern practice of involving the tradition of Eastern European synagogue wall-painting and its dialectical reinterpretation by supporters of the Hasidic movement Chabad-Lubavitch in Kharkiv.

Keywords: synagogue murals, Chabad- Lubavitch, modern practice, architectural heritage monument, Kharkiv, Ukraine.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:002.1-028.27-048.38:398(=411.16)

Крючин Андрій Андрійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5063-4146>,

доктор технічних наук,

заступник директора,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: Kryuchyn@gmail.com

Косяк Ігор Васильович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1543-9257>,

кандидат технічних наук,

старший науковий співробітник,

відділ систем оптичної реєстрації інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: Kivfox@ipri.kiev.ua

Солоніна Надія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9719-2788>,

молодша наукова співробітниця,

відділ оптичних носіїв інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: Nvs@ipri.kiev.ua

ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ ДО НАУКОВОГО ОБІГУ КОЛЕКЦІЇ МОЙСЕЯ БЕРЕГОВСЬКОГО

Доповідь представляє подальші плани відновлення записів з колекції М. Береговського Інституту рукопису НБУВ, оцифрованих Інститутом проблем реєстрації інформації, зокрема видання тематичних збірок і створення інтернет-порталу всієї колекції.

Ключові слова: аудіозаписи, колекція Мойсея Береговського, єврейський фольклор, електронні ресурси, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут проблем реєстрації інформації НАН України.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) зберігається унікальна колекція єврейського

фольклору, записана різними видатними музикознавцями й етнографами в 1912–1947 рр. на фонографічні циліндри Едісона. Науковці звично називають її «Колекція Мойсея Береговського» на честь видатного фольклориста та вченого, який сам збирав, а також зберігав, описував, ідентифікував всі раніше зібрані матеріали. Історична колекція єврейського музичного фольклору налічує понад 2000 записів і як унікальна пам'ятка є включена до реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу». До записів із колекції М. Береговського виявляють увагу дослідники з різних країн світу, фрагменти записів включають до сайтів провідних університетів світу й музеїв.

Більша частина колекції вже опрацьована: проведено оцифрування записів і перенесення записів на сучасні носії, здійснено процес обробки й очищення звуку. Відредаговані аудіоматеріали розміщено на сайтах Інституту проблем реєстрації інформації (далі – ІПРІ) та НБУВ. Оброблені матеріали згруповані у тематичні збірки, в описах до яких надана додаткова інформація про тематичну колекцію, виконавців і регіони здійснення записів. Крім того, тематичні збірки видані на компакт-дисках. Залишилася ще певна частина не оброблених записів, це пов'язано з необхідністю проведення значної роботи з відновлення сильно пошкоджених записів.

Вже набутий спеціалістами ІПРІ значний досвід з обробки аудіоматеріалів, відтворених з фонографічних циліндрів Едісона, і поява нових технічних і програмних засобів для обробки аудіозаписів з високим рівнем шумів дають можливість підготувати до видання нові записи з колекції. У подальшому планується зберегти вже апробований підхід з видання тематичних збірок аудіозаписів з детальним описом збірок і наданням додаткової наукової інформації. Виконання цієї роботи можливо тільки за активної участі у проекті всесвітньо відомої дослідниці єврейського музичного фольклору Людмили Шолохової, яка вже багато років досліджує колекцію М. Береговського.

Перспектива повного представлення матеріалів колекції М. Береговського полягає у створенні інтернет-порталу для всієї колекції, на якому будуть представлені всі аудіозаписи, що збереглися (на превеликий жаль, з частини циліндрів відтворити аудіоінформацію не можливо), і всі супроводні матеріали (фотографії, нотні записи, наукові коментарі тощо). Основою створення інтернет-порталу може бути доопрацьований і доповнений

каталог колекції М. Береговського, що був підготований Л. Шолоховою і виданий у НБУВ ще 2001 р. (Шолохова Л. В. Фоноархів єврейської музичної спадщини: колекція фонографічних записів єврейського фольклору із фондів Інституту рукопису: анотований каталог фоноциліндрів та нотних і текстових розшифровок / ред. кол.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, І. А. Сергеева та ін. К.: НБУВ, 2001. 843 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001884>). На думку фахівців, створення інтернет-порталу всієї колекції є дуже важливим і знайде підтримку від усієї наукової громадськості.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:002.1-028.27-048.38:398(=411.16)

Andriy Kryuchyn,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5063-4146>,

Doctor of Technical Sciences,

Deputy Director,

Institute for Information Recording,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Kryuchin@gmail.com

Igor Kosyak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1543-9257>,

Candidate of Technical Sciences,

Senior Researcher,

Department of Optical Information Registration Systems,

Institute for Information Recording,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kivfox@ipri.kiev.ua

Nadya Solonyna,

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-9719-2788>

Junior Researcher,

Department of Optical Carriers,

Institute for Information Recording,

National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: Nvs@ipri.kiev.ua

**PROSPECTS OF INTRODUCTION TO SCIENTIFIC CIRCULATION OF
THE COLLECTION OF MOSES BEREGOVSKY**

The report introduces the further plans to restore data the recordings from Moses Beregovsky's collection of the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, which were digitized by the Institute for Information Recording, in particular, the publication of thematic collections and the creation of an Internet portal of the entire collection.

Keywords: audio recordings, Moses Beregovsky's collection, Jewish folklore, electronic resources, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Institute for Information Recording of the National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 82.08(411.15):061.2](477.74-25)"192/193"

Левченко Валерій Валерійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6907-7768>,

кандидат історичних наук, доцент,

професор,

кафедра соціальних та гуманітарних дисциплін,

Одеський національний морський університет,

Одеса, Україна

e-mail: Levchenko_lav@ukr.net

ОДЕСА 1920–1930-х РОКІВ – ЦЕНТР ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРЕЙСЬКИХ ІДИШОМОВНИХ ЛІТЕРАТОРІВ

Література їдишем була одним із найважливіших елементів у підвищенні статусу цієї мови серед єврейського населення СРСР. Їдишомовні літератори у своїх творах знаходили свободу вираження у викладі життєствердної лірики та віри в краще майбутнє.

Ключові слова: Одеса, їдиш, єврейська література, літератори, «Юнге гвардіє».

За весь час своєї історії Одеса є одним із центрів єврейської літератури. Не винятком є й 1920–1930-ті рр., коли почали з'являтися молоді представники єврейського літературного цеху, які писали їдишем. Багато літераторів розпочинали свій творчий шлях в Одесі, здобувши тут освіту, вони робили перші кроки в літературі, публікуючи свої твори їдишем. Склавши ядро пролетарських письменників, вони стали уособленням діючого ладу, а їхня творчість наклала відбиток на радянську літературу їдишем.

У 1920–1930-х рр. література їдишем пережила небувалий розквіт. Твори молодих єврейських літераторів вирізнялися життєрадісним настроєм, патріотичною лірикою, співчуттям доли

єврейського народу та щирою вірою у світле майбутнє трудящих. У СРСР історія єврейської літератури їдишем на довгий час була викреслена з числа дозволених. Починаючи з кінця 1980-х рр. почалося відродження інтересу до історії та вивчення єврейської літератури їдишем. У контексті цього нашим завданням є спроба ідентифікації представників єврейської літератури їдишем, у житті яких важливу роль відіграло літературне середовище Одеси 1920–1930-х рр.

Одним із перших 1919 р. до Одеси потрапив майбутній прозаїк і драматург Шнеєр Залман (1892–1952), який 1926 р. закінчив Одеський інститут народної освіти (ОІНО). Його першу літературну роботу опубліковано 1921 р. у тижневику «Комуністіше штім». Історик єврейської літератури Шлойме Білов (1888–1949) у 1924–1930 рр. працював лектором єврейського відділення ОІНО, Одеського єврейського робітничого університету (1926), Одеського єврейського педагогічного технікуму (ОЄПТ, 1927). Одним із його навчальних курсів була єврейська література. Він був керівником відкритого у 1927/28 навчальному році семінару підвищеного типу з історії єврейської культури та членом Одеської секції науково-дослідної Кафедри єврейської культури ВУАН при ОІНО. Письменник і літературознавець Арон Воробейчик (1893–1942) восени 1926 р. переїхав до Одеси, де в ОЄПТ читав лекції з єврейської мови та літератури. Окрім підготовки вчителів, разом із Ш. Біловим очолив літературне об'єднання «Юнге гвардія», до якого входили молоді їдишемовні літератори. Драматург і літературознавець Ойзер Гольдес (Гольдесгейм) (1900–1966) 1924 р. вступив на єврейське відділення факультету соціального виховання (ФСВ) ОІНО. Його п'єси й одноактні сцени ставили в театрах. Літературознавець Мойше Дубілет (1897–1941) 1927 р. закінчив ОІНО. У 1928 р. став аспірантом Одеської філії (1928–1930) Кафедри єврейської культури ВУАН при ОІНО. Поет і прозаїк Аврам Гонтар (1908–1981) наприкінці 1920-х рр. закінчив єврейське відділення ФСВ ОІНО. Прозаїк і драматург Еле Гордон (1907–1989) 1927 р. закінчив єврейське відділення робітничого факультету ОІНО. Поет і прозаїк Йосиф Бухбіндер (1908–1993) 1929 р. закінчив ОЄПТ. Перша книга віршів, основна частина яких була написана в Одесі вийшла 1930 р. Поет Янкл Янкелевич (1905–1938) у 1925–1932 рр. жив в Одесі, навчався на єврейському відділенні ФСВ ОІНО. Дебютував 1925 г. в газеті «Дер одесер арбетер». Поет і драматург Айзік Губерман (1906–1966) 1926

р. вступив до ОЄПТ, після закінчення якого працював викладачем єврейської мови та літератури. З 1928 р. почав друкуватись у єврейських газетах та журналах. У 1934 р. призначений завідувачем літературної частини Одеського державного єврейського театру (ОДЕТ). Поет і прозаїк Шимон Гольденберг (1910–1941) 1930 р. закінчив єврейське відділення ФСВ ОІНО. Був членом одеської літературної групи «Юнге гвардіє», друкував вірші в газеті «Дер одесер арбетер». Поет Ханан Вайнерман (1902–1979) у січні 1928 р. вступив на єврейське відділення робітничого факультету ОІНО, після якого 1933 р. закінчив Одеський інститут соціального виховання (ОІСВ). Був літературним співробітником газети «Дер одесер арбетер», в якій працював до 1936 р. Поет Мотл Гарцман (1909–1943) 1931 р. закінчив ОЄПТ. Літературознавець Герш Ременік (1905–1981) закінчив єврейське відділення Одеського педагогічного інституту (ОПІ). Прозаїк і літературознавець Ірме Друкер (1906–1982) 1933 р. закінчив ОІСВ. Спочатку став завідувачем літературної частини ОДЕТ, а згодом став завідувачем відділу літератури в газеті «Дер одесер арбетер». Прозаїк, поет і драматург Файвель Сіто (1909–1945) 1931 р. закінчив єврейське відділення робітничого факультету ОІНО. Був одним із організаторів одеського літературного об'єднання «Юнге гвардіє». Письменник Еля Шехтман (1908–1996) 1933 р. закінчив ОІСВ. Літературознавець Айзік Розенцвейг (1888–1934) наприкінці 1920-х рр. переїхав до Одеси, де викладав єврейську літературу в ОІНО, а потім єврейську мову та літературу в ОЄПТ. Письменник Ноте Лур'є (1906–1987) з 1931 р. викладав єврейську мову та літературу у різних навчальних закладах Одеси. Письменник Шолом Алек (1888–1956) на початку 1930-х рр. очолив редакцію газети «Дер одесер арбетер». Літературознавець Мойше Нотович (19??–19??) 1935 г. закінчив єврейське відділення ОПІ. Поет Шмуель Гельмонд (1907–1941) після закінчення ОПІ працював учителем в єврейських школах Одеси. Поет Арон-Абрам Кацев (1916–2000) 1937 р. закінчив єврейське відділення ОПІ. Поет Хаїм Бейдер (1920–2003) 1934 р. став студентом ОЄПТ, а 1936 г. вступив на перший курс філологічного факультету єврейського сектору ОПІ. Прозаїк Яше Грубіан (1911–1979) з 1934 р. навчався на історичному факультеті ОПІ, а з 1937 р. працював учителем.

Формування Одеси як одного з центрів розвитку літератури ідишем, нарівні з Києвом, Мінськом, Москвою і Харковом, було пов'язане насамперед із існуванням у місті протягом 1920-х – 1930-х

рр. вишив, в яких викладання їдишем вели знавці єврейської літератури – Ш. Залман, Ш. Білов, А. Воробейчик та ін. Ш. Білов, А. Воробейчик і Ф. Сіто були організаторами та керівниками одеської літературної групи «Юнге гвардіє», організованої 1926 р., до якої входили майже усі молоді літератори. Визнанням творчості одеських літераторів їдишем стало те, що у грудні 1927 р. на Всеукраїнський з'їзд єврейських пролетарських письменників у Харкові були запрошені Ш. Білов, Х. Вайнерман, А. Воробейчик, Ф. Сіто та ін. Творчість молодих одеських літераторів їдишем отримала високу оцінку з боку колег.

UDC 82.08(411.15):061.2](477.74-25)"192/193"

Valery Levchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6907-7768>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Professor,

Department of Social and Humanitarian Disciplines,

Odesa National Maritime University,

Odesa, Ukraine

e-mail: Levchenko_lav@ukr.net

ODESA IN THE 1920–1930s – CENTER OF ACTIVITY OF JEWISH YIDDISH LITERARY FIGURES

Literature in Yiddish was one of the most important elements in raising the status of this language among the Jewish population of the USSR. Odesa Jewish writers in Yiddish found a certain freedom of expression in the presentation of life-affirming lyric poetry in works about faith in a better future.

Keywords: Odesa, Yiddish, Jewish Literature, writers, «Yunge gvardie».

УДК 811.112.28 + 008](091)(477) + 929:090.1](477)"1911/1997"Другобицька

Подольський Анатолій Юхимович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1704-9674>,

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник,

відділ етнополітології,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: Apodolskyi@gmail.com

ЄВРЕЙСЬКА КУЛЬТУРА ТА МОВА ІДИШ В УКРАЇНІ. ПАМ'ЯТІ СОФІЇ ПЕТРІВНИ ДРУГОБИЦЬКОЇ (1911–1997)

У час радянського тоталітаризму Софія Петрівна Другобицька зберігала в Україні колекцію видань мовою їдиш із зібрання Елі Співака, керівника Кабінету єврейської літератури, мови та фольклору Академії наук УРСР (1936–1949 рр.).

Ключові слова: Софія Петрівна Другобицька, юдаїка, їдиш, єврейська культура, Елі Співак, Кабінет єврейської літератури, мови та фольклору Академії наук УРСР.

Софія Другобицька була однією із зовсім небагатьох людей в Україні, яка збирала й зберігала літературу мовою їдиш, коли це було небезпечно, в часи комуністичної злочинної влади, зберігала й захищала саму мову, яку дуже любила і чудово знала. Добре ім'я Софії Петрівни Другобицької сьогодні незаслужено забуте в нашій країні. Цей текст, що присвячено цій інтелектуальній і героїчній жінці, має на меті поновити її ім'я й постать в історії та культурі українського єврейства минулого століття.

Протягом 1993–1997 років доля подарувала мені та моїм колегам (Михайлу Тупайлу, Олегу Беренштейну, Олександрю Зарембі) розкіш спілкування з Софією Другобицькою, вже на самому схилі її дуже важкого і водночас дуже насиченого трагічними й героїчними подіями життя, в якому їй випало пережити жахливі катаклізми ХХ століття і дочекатися, коли її рідна Україна суверенною державою. Саме таке спілкування, записи розмов із пані Софією, робота з матеріалами Кабінету єврейської літератури, мови та фольклору (далі – Кабінету) Академії наук УРСР і створили для мене можливість написати про життя цієї української та єврейської жінки, крізь яке проходить важка, трагічна, але одночасно прекрасна історія єврейської культури мовою їдиш, що була колись доволі широко представлена на українських землях.

Софія Другобицька була відомою в підрадянській Україні у 1940-х роках в колах письменників і вчених, що займалися єврейською культурою, передусім як дружина видатного дослідника єврейської мови їдиш Елі Співака, що був керівником Кабінету. Проте вона завжди наполягала, що вона в першу чергу не тільки і не стільки «дружина Співака», а є самодостатньою, самостійною

особистістю. Софія Петрівна Другобицька була кандидатом хімічних наук, яка мала власні наукові праці у царині природничих наук. Крім того, пані Софія була поетесою, писала вірші їдишем, часопис «Штерн» друкував її вибрані літературні твори, також її роботи перекладали українською. Однак головним у її житті стало саме збереження наукової спадщини її чоловіка, видатного вченого Елі Співака, закатованого сталінським режимом у 1950 році.

У 1949 році, в розпал сталінських репресій, Кабінет єврейської літератури, мови та фольклору розпорядженням Президії АН УРСР було закрито. Однією з головних причин цього жахливого свавілля комуністичної влади була вказана неактуальність та шкідливість досліджень з єврейської культури для радянського суспільства. Були репресовані співробітники Кабінету, сам Елі Співак був заарештований і відправлений у катівню чекістів у Москві на Луб'янку. Вирок йому не був оголошений, видатний єврейський вчений філолог з України не витримав знущань та катувань ще до суду і помер у в'язниці в 1950 році. У той час моторошного державного сталінського антисемітизму Софія Петрівна в Києві працювала і підтримувала дружин і близьких репресованих єврейських письменників. За її спогадами на початку 1950-х вона рятувала від страху, відчаю, болю близьких Іцика Кіпніса, Григорія Полянкера, Михайла Талалаєвського, Йосипа Бухбіндера та інших, які були засуджені радянським режимом та знаходились у в'язницях чи таборах.

Після смерті комуністичного тирана і вбивці Сталіна, у 1956 році, вона отримала повідомлення від Комітету державної безпеки (далі – КДБ) про те, що її чоловік Елі Співак невинний і вона має приїхати до Москви, щоб отримати довідку про реабілітацію видатного вченого. Вона прибула до КДБ і відмовилась підписувати документ про отримання довідки щодо реабілітації вченого-філолога, керівника Кабінету Елі Співака. Софія Петрівна в обличчя офіцера КДБ сказала, що Співак не був звинувачений ні в чому, не було суду і не було вироку, таким чином, він не потребує реабілітації чи виправдання, він не був засуджений і не був звинувачений ні в чому, він був закатований у в'язниці. Після того візиту до КДБ і не підписання документу про отримання довідки про реабілітацію її чоловіка, пані Софія повернулась до Києва. За її спогадами, майже одразу була звільнена з роботи в Академії наук, з Інституту біохімії, залишилась без улюбленої професійної діяльності, була переселена

в однокімнатну квартиру у будинок АН УРСР на бульварі Лесі Українки, 2. Проте вона завжди залишалася сильною духом і вірила у свою правоту.

Я познайомився з пані Софією, на самому початку 1990-х років, вже у суверенній Україні, коли цій залізній жінці було вже більше 80 років. Під час наших зустрічей і розмов, пані Софія розповіла, що вона, на відміну від співробітників АН УРСР, у їх числі і науковців Кабінету, що перебували в евакуації під час війни (весь склад Кабінету був в Уфі, Башкирія), увесь час знаходилася в окупованому нацистами Києві. Вона пережила розстріли євреїв у Бабиному Яру, що вчинили німецькі окупанти. Свої спогади про цей час вона написала їдишем власноруч, це були зшиті разом чотири великих зошити по 96 сторінок кожний. Загалом, пані Софія дуже критично ставилася до відродження єврейських студій, особливо культури та літератури мовою їдиш, вже у часи незалежності. Вона встигла зовсім трохи пожити у вільній Україні, але не відчувала значних зрушень у ставленні до збереження єврейської культурної спадщини мовою їдиш. У 1992 році в Академії наук України був створений відділ єврейської історії і культури (тепер – Центр єврейської історії і культури, структурний підрозділ відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України), який певним чином вважався наступником наукових традицій Кабінету. Проте Софія Петрівна вважала, що рівень науковців Відділу ще дуже далекий до рівня вчених Кабінету. Утім, вона розуміла, що після фактично півстоліття забуття, антисемітизму, треба час, щоб підготувати кваліфіковані наукові кадри для досліджень з юдаїки в Україні. Гарним проявом такого розуміння став той факт, що С. П. Другобицька у 1995–1996 роках передала відділу єврейської історії та культури значну частину приватної бібліотеки Елі Співака, яка включала й видання 1920-х–1930-х років. Це безцінні видання з єврейської історії, літератури. У 2023 році частина цих книг була передана автором цих тез, А. Ю. Подольським, у відділ фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

UDC 811.112.28 + 008](091)(477) + 929:090.1](477)"1911/1997"Другобицька
Anatolii Podolskyi,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1704-9674>,
Candidate of Historical Sciences,

Leading Research Associate,
Department of Ethnopolitical Studies,
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Apodolskyi@gmail.com

**JEWISH CULTURE AND YIDDISH LANGUAGE IN UKRAINE.
IN MEMORY OF SOFIA PETRIVNA DRUHOBYTSKA (1911–1997)**

In the time of the Soviet totalitarianism Sofia Petrivna Druhobytska kept in Ukraine the book collection of publications in Yiddish from the library of Eli Spivak, the head of the Cabinet of the Jewish Literature, Language and Folklore of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR (1936–1949).

Keywords: Sofiya Petrovna Drugobytska, Judaism, Yiddish, Jewish culture, Eli Spivak, Cabinet of the Jewish Literature, Language and Folklore of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171]:[930.253:821.112.28(477)Шолом-Алейхем

Ривкіна Ганна Абрамівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>,

головна бібліотекарка,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Ryvkina@nbuv.gov.ua

**РУКОПИСНА СПАДЩИНА ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Доповідь розглядає історію збереження та зміст архівних фондів з документами видатного єврейського письменника Шолом-Алейхема в Інституті рукопису (фонд 189) та Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (особовий архівний фонд Ель Гершовича Співака № 242).

Ключові слова: особовий архівний фонд, персональні документи, Шолом-Алейхем, єврейська література, Е. Співак, Інститут рукопису, Інститут архівознавства, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Унікальні архівні фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) містять серед іншого й особовий фонд Шолом-Алейхема (Соломона Нохумовича Рабиновича), одного з основоположників сучасної єврейської художньої літератури ідишем. Невеликий за обсягом фонд № 189 ІР НБУВ складається із 35 одиниць зберігання унікальних біографічних і творчих матеріалів письменника 1876–1915 рр.

Первинне наукове описування та атрибуцію документів фонду 189 здійснювали у 1980 р. співробітниця І. Лисоченко з допомогою Л. Барсукової. У 1990 р. НБУВ короткостроково залучила до роботи з єврейською рукописною спадщиною у фондах ІР маму завідувачки фонду юдаїки Ірини Анатоліївни Сергєєвої Раїсу Львівну Бендерську, досвідчену редакторку й перекладачку. Завдяки її знанням ідишу, німецької та інших іноземних мов, було виконано доповнення та редагування опису фонду 189, а також підготовано історичну довідку про фонд, здійснено систематизацію та описування фонду 190 «Архів та зібрання рукописів Кабінету єврейської культури Академії наук УРСР».

Серед творчих матеріалів Шолом-Алейхема у ф.190 ІР НБУВ особливий інтерес дослідників викликають такі оригінальні документи: Зелень на Трійцю: оповідання (1908); [Історія життя]: Ранній варіант книги «З ярмарку». Копія з авторською правкою (1908 – [1913]); Газлонім [Розбійники]. Титульний лист. Фотокопія (1911); [Блукаючі зірки] Уривок чернетки. Фотокопія.

Доповнити й уточнити біографію видатного письменника допоможуть свідоцтво про закінчення Переяславського повітового училища (фотокопія 1876 р.), матеріали про звільнення С. Н. Рабиновича з посади казенного рабина м. Лубен (фотокопія Лубенського державного історичного архіву 1883 р.), документи Департаменту поліції (фотокопія 1903 р.), лист Київського охоронного відділення з проханням повідомити про знайомства та заняття С. Н. Рабиновича (фотокопія 1903 р.).

Листування Шолом-Алейхема у матеріалах фонду 189 представлене листами до письменника Давида Яковича Айзмана, доньки Лялі (Койфман Ліліан-Сара, мама онучки Шолом-Алейхема, відомої письменниці Бел Кауфман) та багатьох інших. Також є листи старої доньки письменника й засновниці музею Шолом-Алейхема

в Тель-Авіві – Ернестини Беркович (Хаї Естер Соломонівни Рабінович) – до Д. Я. Айзмана.

Також у фонді 189 є й матеріали інших осіб про біографію та літературу єврейського класика, зокрема: їдишомовні рукопис статті [А.] Левицького «Образ Менахема-Менделя у творах Шолом-Алейхема. За знайденими листами письменника, рукопис спогадів про Шолом-Алейхема авторства І. Я. Вейцмана (1946 р.), машинопис А. Юдицького та Б. Вейсмана «Більше відповідальності та обережності: [до питання про переклад Шолом-Алейхема із староеврейської на єврейську мову. 40-і роки ХХ ст.]».

У Інституті архівознавства НБУВ зберігається особовий фонд № 242. Співак Ель Гершович (Ілля Григорович), (1890 –1950) – мовознавець, їдишист, член-кореспондент АН УРСР. Примітно, що в особовому фонді Е. Г. Співака є й цінні матеріали до вивчення постаті й діяльності Шолом-Алейхема, які впродовж своєї наукової праці збирав вчений. Це зокрема справа № 104 «Листи С. М. Абрамовича (Менделе Мойхер-Сфоріма)», першого класика сучасної єврейської літератури, видатного громадського діяча й просвітника. Це листи «дідуся до онука» (так називали один одного Менделе Мойхер-Сфорім та Шолом-Алейхем, незважаючи на невелику різницю у віці). Шолом-Алейхем був першим, хто назвав Менделеле «дідусем єврейської літератури». Письменник був дуже зворушений цим званням і назвав Шолом-Алейхема «мій улюблений онук». У багатьох листах до Шолом-Алейхема Менделе Мойхер-Сфорім називає його «мій дорогий онук, що глибоко запав мені в серце». Їх особиста зустріч відбулася в 1888 році.

Справа № 105 «Листи С. Н. Рабіновича (Шолом-Алейхема) до Ї. Й. Лінецького та [Менделе Мойхер-Сфоріма]» містить три машинописних листи з рукописними вставками, датованих 1888 роком до Їцхак Йоеля Лінецького, єврейського письменника та укладача словників їдишу та десять листів до Менделе Мойхер-Сфоріма 1890 – 1913 рр. з Києва, Нерви, Берну, Лозанни та інших міст.

Робота з архівними матеріалами рукописної спадщини Шолом-Алейхема в Національній бібліотеці імені В. І. Вернадського – це яскравий приклад збереження, дослідження, презентації бібліотечних, архівних і музейних фондів і пам'яток України.

Hanna Ryvkina,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>,
Chief Librarian,
Judaica Department,
Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Ryvkina@nbul.gov.ua

**MANUSCRIPT HERITAGE OF SHOLEM ALEICHEM
IN COLLECTIONS OF V. I VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The report examines the history of preservation and the content of archival collections with documents of the outstanding Jewish writer Sholem Aleichem at the Institute of Manuscript (collection 189) and the Institute of Archival Studies of the VNLU (personal archival collection of Elye Spivak No. 242).

Keywords: personal archival collection, private documents, Sholem Aleichem, Jewish literature, E. Spivak, Institute of Manuscript, Institute of Archival Studies, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК: 027.7(477-25)НаУКМА:930.253(=411.16)-047.44

Сидорчук Гаїсія Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0941-3763>,

кандидатка історичних наук, керівниця,

Науково-дослідний центр орієнталістики імені Омеляна Пріцака,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: SydorChuktm@ukma.edu.ua

**ЮДАЙКА В НАУКОВОМУ АРХІВІ НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА
АКАДЕМІЯ»: ОГЛЯД ФОНДІВ, ТЕМАТИКА,
ТИПИ ДОКУМЕНТІВ**

Здійснено огляд матеріалів юдайки в фондах наукового архіву Національного університету «Києво-Могилянська академія». Визначено основну тематику архівних документів, їх типи та особливості, а також значення для дослідження окремих єврейських громад і єврейських вчених та діячів.

Ключові слова: юдайка, науковий архів, архівний документ, Національний

університет «Києво-Могилянська академія».

Науковий архів як структурний підрозділ наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) був створений у 2001 р., оскільки до відродженої Києво-Могилянської академії її дарувальники згодом, окрім книжкових колекцій, почали передавати на довічне зберігання й свої архівні збірки. На сьогодні серед 28 опрацьованих і описаних архівних колекцій наукового архіву в трьох архівних фондах зберігаються документальні матеріали з єврейської тематики.

Найбільш чисельно юдаїка представлена в архівному фонді № 10 видатного вченого ХХ ст. Омеляна Пріцака (1919–2006). Вчений з широкими науковими інтересами приділяв увагу також вивченню єврейського чинника в історичних процесах у Східній Європі й насамперед на українських землях у контексті дослідження історії України від Київської держави ІХ–ХІІІ ст. і до ХІХ–ХХ ст.. Треба зазначити, що матеріали юдаїки в архівній колекції О. Пріцака є органічним доповненням цінної і почасти рідкісної збірки юдаїки в бібліотечній колекції вченого, огляд якої був представлений авторкою в матеріалах міжнародної наукової конференції Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у 2022 р.. Вивчення наукової біографії вченого та його архівної колекції дають підстави означити два найбільші тематичні блоки архівних матеріалів з єврейської тематики: а) єврейська тема у науковому доробку О. Пріцака; б) науково-творчі стосунки О. Пріцака з єврейськими академічними інституціями та науковцями. Перший із цих блоків включає рукописні й машинописні варіанти спільної праці О. Пріцака та американського вченого Нормана Голба (1928–1920), що вийшла у світ у 1982 р. у Лондоні під назвою «Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century». Крім того, всі етапи й особливості цієї тривалої співпраці відображені у листуванні обох науковців, що охоплює 1967–1982 рр. Серед архівних документів О. Пріцака також зберігаються різні варіанти й типи документів (рукописні, машинописні, верстки, робочі виписки з різноманітних джерел) низки згодом надрукованих статей вченого з єврейської тематики, зокрема «The Khazar Kingdom's Conversion to Judaism», «The Pogroms of 1881», «The Pre-Ashkenazic Jews of Eastern Europe in Relation to the Khazars, the Rus' and the Lithuanians», «Ukraine as the Setting for the Emergence of Hasidism» та ін.

Стосовно другого тематичного блоку документів з єврейської тематики, то оскільки О. Прицак як професор провідних університетів Німеччини й США, а також як організатор, керівник і член міжнародних наукових інституцій підтримував багатолітні наукові контакти з дослідниками в галузі юдаїки й представниками єврейських наукових осередків, у його колекції збережено рукописні й машинописні праці, CV, бібліографії, епістолярій, автографи відомих європейських, американських й ізраїльських науковців.

Архівний фонд № 21 журналіста, редактора, письменника, шахіста й історика українських шахів Юрія Семенка (1920–2003) містить його листування з радянським політичним в'язнем, громадським діячем Яковом Сусленським (1929–2009) та відомим шахістом-гросмейстером Володимиром Корчним (1931–2016). Ці епістолярні документи, більшість з яких є автографами, мають значення не лише в контексті дослідження біографії Я. Сусленського та В. Корчного, адже проливають світло на питання співпраці й тісних контактів діячів українського та єврейського походження.

В науковому архіві НаУКМА зберігається інституційний архівний фонд № 11 Українського технічно-господарського інституту (далі: УТГІ), який функціонував у Німеччині в 1945–1990 рр. В цьому архіві відкритися понад 10 документів члена Української Центральної Ради від єврейської партії «Поалей-Ціон», члена кількох українських урядів 1918–1919 рр., економіста, професора Української Господарської Академії (далі: УГА) в Подєбрадах у 1920–1930-х рр. та її правонаступника – УТГІ в 1950–1960-х рр. Соломона Гольдельмана (1885–1974). У фондовому описі № 1 зберігається листування С. Гольдельмана з ректоратом УТГІ, зокрема його автографи й оригінал фотографії. Опис № 2 фонду містить дві розлогі статті з біографією С. Гольдельмана співробітників УГА та УТГІ, які з ним співпрацювали й були обізнані з його педагогічною, науковою, громадською діяльністю. Крім того, в описі № 2 також зберігається дослідження про соціально-господарське життя євреїв села Широкий Луг на Закарпатті, яке підготував у 1930-х рр. випусник та співробітник УГА Павло Донченко (1889–1965). Цінність дослідження в тому, що автор безпосередньо вивчав життя єврейської громади, перебуваючи у селі й спілкуючись із євреями. Крім того, у справі міститься унікальна світлина дерев'яної синагоги цього ж села та євреїв у святковому вбранні, датована 1934 р..

Таким чином, огляд матеріалів юдаїки, що зберігаються в архівних колекціях О. Прицака, Ю. Семенка, Українського технічно-господарського інституту наукового архіву наукової бібліотеки НаУКМА дозволяє дійти таких висновків: 1) Тематика матеріалів юдаїки в науковому архіві НаУКМА відображає низку важливих з історичного й наукового погляду питань, а саме: а) життя й діяльність визначних діячів єврейського походження; б) історія єврейських громад; в) наукові взаємостосунки між українськими та єврейськими академічними інституціями й науковцями; г) єврейська тема в науковій творчості українських вчених. 2) Чисельні рукописні й машинописні тексти наукових праць та листи з автографами визначних єврейських науковців і відомих діячів єврейського походження другої половини ХХ ст. є цінними історичними джерелами до їх біографій та історії єврейських академічних інституцій. 3) З огляду на значний науковий, інформаційний та історичний потенціал ці документальні матеріали потребують подальшого введення до наукового обігу й широкого використання у дослідницькій роботі, зокрема студентів магістерської програми «Юдаїка» в НаУКМА.

UDC: 027.7(477-25)НаУКМА:930.253(=411.16)-047.44

Taissa Sydorчук,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0941-3763>,

Candidate of Historical Sciences, Head,

Omeljan Pritsak's Research Centre for Oriental Studies,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Sydorchuktm@ukma.edu.ua

JUDAICA IN THE SCIENTIFIC ARCHIVE OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV-MOHYLA ACADEMY: OVERVIEW OF COLLECTIONS, SUBJECTS, AND TYPES OF DOCUMENTS

An overview of Judaica materials in the collections of the Scientific Archives of the National University of Kyiv-Mohyla Academy was fulfilled. The main topics of archival documents, their types and peculiarities, as well as their significance for the study of individual Jewish communities and Jewish scholars and public figures were determined.

Keywords: Judaica, scientific archive, archival document, National University of Kyiv-Mohyla Academy.

УДК 025.3:002.2(477=411.16):027.54(477)

Уфімцева Надія Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7124-2037>,

аспірантка,

кафедра історії,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: Nadia.ufimtseva@gmail.com

КАТАЛОГІЗАЦІЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ДРУКІВ В УКРАЇНІ

Авторка досліджує тенденції, складнощі та найкращі практики каталогізації єврейських друків в бібліотеках, а також в архівах та музеях України через низку інтерв'ю з фахівчинями та фахівцями дослідження єврейських книжок.

Ключові слова: каталогізація, єврейські книги, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.

Колекції юдаїки – єврейські друковані книги, матеріали з єврейської тематики, періодика, рукописи тощо – у бібліотеках, музеях та архівах України кількісно варіюються від кількох одиниць до десятків тисяч. Разом із тим, стан дослідженості цих книгозбірень далекий навіть від поверхневого. У низці інституцій карткові каталоги востаннє оновлювались ще на початку ХХ століття, в інших – єврейські книги, у кращому випадку, пораховані приблизно. Важливим для збереження та дослідження історико-культурної спадщини України є удоступнення інформації про ці колекції й у подальшому створення страхових цифрових копій найцінніших примірників колекцій.

Авторка висловлює щире подяку своїм респонденткам та респонденту – Ганні Ривкіній, Олені Мурашко, Артему Харченку, Вірі Гладій, які описують і досліджують єврейські книги в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка, Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (ОНУ імені І. І. Мечникова), Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника й погодилися на розмови-інтерв'ю про їхній досвід дослідження та каталогізації

єврейських книг. Також авторка опирається на власний дослідницький досвід із колекціями Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника та інших музеїв України. Звісно, п'ять інституцій не можуть повноцінно представити стан із каталогізацією єврейських друків в усій Україні, тим паче, що із цих інституцій дві представляють національні бібліотеки, одна – державну, одна – бібліотеку університету, а ще одна – музей.

Вибір інституцій не випадковий, адже саме у них ведуться постійно або в рамках окремого проекту дослідження книжкових колекцій єврейськими мовами або єврейських авторів. Якщо ж зосередитись винятково на бібліотеках, то, на жаль, маємо ситуацію, коли по всій країні лише у п'яти закладах досліджуються колекції юдаїки (ще одна – Науковий архів наукової бібліотеки Національного університету «Киево-Могилянська академія» – наразі ще не охоплена в інтерв'ю).

Повноцінно й безперервно дослідження, зокрема й каталогізація, ведеться у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ, у решті випадків – це, здебільшого, окремі спеціальні проекти. Такий стан пов'язаний зі складністю «входу» для фахівця, який має стандартну освіту: для дослідження колекцій юдаїки неодмінними є знання єврейських мов, особливостей єврейської культури та історії. А тому авторами досліджень цих колекцій були ентузіасти зі сфери академічної юдаїки або дотичної до неї. За браком місця у тезах доповіді з-поміж дослідників назвемо поіменно лише деяких: Ірина Сергєєва, завідувачка відділу фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ (1990–2019), головна бібліотекарка Ганна Ривкіна та інші працівники й працівниці відділу; Олена Петриківська, кандидат філософських наук, завідувачка й доцентка кафедри філософії та методології пізнання ОНУ імені І. І. Мечникова, та Олена Мурашко, завідувачка інформаційно-бібліографічним відділом Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова; співзасновники ГО «Центр дослідження міжетнічних відносин у Східній Європі» історики Артем Харченко та Юрій Радченко.

Серед основних складнощів із якими стикаються дослідники єврейських друків: відсутність або незнання успішних прикладів дослідження юдаїки, а відповідно і методології та алгоритмів роботи, застарілі та/або за походженням бібліотечні інформаційно-пошукові системи, бюрократичні перепони, які унеможливають технологічне оновлення, відсутність усталеної стандартизованої системи

транслітерації з єврейських мов, відсутність механізмів залучення установами фахівців іззовні для якісного фахового дослідження, практично відсутня у відкритому доступі інформація про колекції єврейських друків, зокрема, англійською мовою.

В Україні проєктів і фахівців, які займаються дослідженнями єврейських друків досить небагато, а кількість книгозбірень і колекцій значно більша. Перспективи для розвитку й досліджень широкі, однак нині в Україні, окрім вище перерахованих викликів, стоїть і питання про фізичне збереження цих колекцій у час війни.

UDC 025.3:002.2(477=411.16):027.54(477)

Nadia Ufimtseva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7124-2037>,

PhD Student,

Department of History,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Nadia.ufimtseva@gmail.com

CATALOGUING JEWISH BOOKS IN UKRAINE

The author researches trends, complexities, and best practices of cataloguing Jewish books in libraries, as well as in archives and museums of Ukraine through a series of interviews with specialists in the study of Jewish books.

Keywords: cataloguing, Jewish books, Vernadskyi National Library of Ukraine, Korolenko State Scientific Library, Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine.

УДК 811.411.16.025.45

Хамрай Олексій Олександрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1343-5460>,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу,

відділ Близького і Середнього Сходу,

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: Akhamray@yahoo.com

УНІВЕРСАЛЬНА ДЕСЯТКОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ЄВРЕЙСЬКИХ МОВ

Автор розглядає перспективи застосування УДК у класифікації єврейських мов і дотичної до них літератури з юдаїки й робить висновок про можливість і доцільність залучення до бібліографічної класифікації єврейських мов критеріїв, зовнішніх щодо мовознавства, у разі виникнення такої необхідності.

Ключові слова: універсальна десяткова класифікація, юдаїка, єврейські мови, іврит.

З появою великих бібліотек виникла й потреба в універсальній класифікації літератури, але особливо гостро ця потреба почала відчуватися з розвитком інформаційних технологій, адже бібліотеки дедалі більше використовують різноманітні системи бібліографічної класифікації літератури, як спеціальні, так і універсальні. Зокрема, останні застосовуються у систематизації та каталогізації великих, у тому числі й наукових, зібрань, а також при створенні наукометричних баз та у видавничій діяльності.

У пропонованому дослідженні ми продовжуємо тему класифікації літератури, присвяченій розвідкам у сфері юдаїки, але приділяємо більшу увагу практичному боку питання, зокрема, мовним аспектам досліджень і класифікації мов відповідних текстів.

Як відомо, у мовознавстві існує низка класифікацій мов. Основними з них є три: ареальна (географічна), генеалогічна, й типологічна.

Універсальна десяткова класифікація (УДК), що станом на сьогодні є стандартною для бібліографічного опису в Україні, містить підклас 81 – «лінгвістика, мовознавство, мови», у межах якого присутні коди, достатні для класифікації літератури, присвяченої як загальним питанням мовознавства, структурі й характеристикам мов світу, так і конкретним мовам, якими написані класичні юдейські тексти, а також мовам, що формувалися й побутували у різних юдейських громадах. Спільна риса цих мов полягає у тому, що вони використовувались, принаймні на етапі свого формування й побутування, у тому числі і як засіб повсякденного спілкування між членами юдейських громад, тобто мали розмовну форму, через що їх коректно класифікувати як єврейські мови. Зрозуміло, що з формальної точки зору вони є близькими до піджинів, що відображено у відповідних кодах УДК: 811.112.28 – їдиш (юдейсько-

німецька), 811.113.8 – юдейсько-італійська, 811.134.8 – ладино (юдейсько-іспанська), 811.222.18 юдейсько-перська, 811.411.218 – юдейсько-арабська тощо. Тут варто зазначити, що для повноцінного використання окремі індекси потребують подальшої деталізації та уточнення. Так, наприклад, останній з нижче наведених індексів може класифікувати як юдейсько-арабську, так і будь-який піджин на основі арабської мови.

Разом із тим єврейські мови здебільшого відрізняються від інших мов і діалектів завдяки наявності юдейського компонента. Тому, вочевидь, шляхом поєднання з відповідним індексом єврейські мови можна класифікувати цілком однозначно. Утім, цей підхід вимагав би ускладнення класифікації, що може призводити до виникнення додаткової неоднозначності, тому ми вважаємо, що цього варто уникати шляхом подальшої деталізації з урахуванням конкретного контексту.

У свою чергу тексти досліджень, присвячених конкретним єврейським мовам, окрім , хіба що мови іврит певних періодів, збираються під кодами відповідних мовних сімей і груп, до яких належать мови тих спільнот, серед представників яких формувалися юдейські громади й відповідні мовні колективи.

Системи бібліотечно-бібліографічної класифікації мов як правило використовують принципи поділу мов, сформовані у межах генеалогічної та ареальної типологій. Так, зокрема, мову іврит відносять до семітської сім'ї мов – термін, що використовується у генеалогічній класифікації, але безпосередньо іврит входить до північно-західної гілки, яка разом із іншими семітськими мовами є частиною афразійської макросім'ї мов. Як бачимо, тут разом із генеалогічним терміном «семітська» тобто така, що має стосунок до Сима, (Шема) – легендарного предка семітомовних народів, – використовуються географічні терміни, запозичені з ареальної типології.

Сучасний іврит без сумніву коректно класифікувати як єврейську мову. З іншого боку, далеко не усі варіанти мови іврит коректно визначати саме так, особливо з огляду на те, що, хоча цей термін правомірно цілком однозначно вживати щодо сучасного івриту, навряд чи було би коректно аналогічним чином класифікувати, наприклад, середньовічний іврит, адже у добу Середньовіччя він не вживався як розмовна мова. Разом із тим численні єврейські мови не є семітськими й повинні класифікуватися

у межах відповідних мовних сімей та груп (наприклад, індоєвропейської, тюркської і т. д.).

Щодо івриту, у межах УДК відповідна література збирається у 811.4 – афразійські, ніло-сахарські, конго-кордофанські, койсанські мови. Подальша деталізація виокремлює підкласи 811.41 – афразійські мови, 811.411 – семітські мови і, власне, код 811.411.16 для гебрайської (єврейської) мови. Тут у дужках наводиться назва як самої мови, так і її варіантів, що зустрічаються у таблицях УДК.

Як можна побачити, для класифікації семітських мов, зокрема, івриту, УДК використовує елементи не лише підходів, перерахованих вище, але й узагалі виходить за межі лінгвістичного підходу до класифікації мов – зокрема, немає серйозних лінгвістичних підстав для об'єднання у межах одного підкласу таких мов, як, наприклад, афразійські та конго-кордофанські мови.

Окрім цього, така класифікація не враховує багатьох параметрів, важливих з лінгвістичної точки зору, наприклад, поділу семітських мов на східні та південно- чи північно-західні, арамейські та ханаанські тощо.

Вочевидь вищеназвані параметри не є настільки важливими для бібліотечної справи, аби включати їх до бібліографічної класифікації, тому УДК їх часто ігнорує, що дозволяє дійти висновку про можливість адекватної бібліографічної класифікації єврейських мов із залученням окремих критеріїв, зовнішніх щодо мовознавства.

UDC 811.411.16.025.45УДК

Oleksiy Khamray,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1343-5460>,

Doctor of Philology, Senior Research Associate, Head,

Near and Middle East Department,

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Akhamray@yahoo.com

UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION OF JEWISH LANGUAGES

The author examines the prospects for the use of the UDC in the classification of the Jewish languages as well as related literature in the sphere of Jewish studies and comes to the conclusion about the possibility and advisability of involving the extralinguistic criteria into the bibliographic classification of Jewish languages if necessary.

Keywords: universal decimal classification, Jewish studies, Jewish languages, Hebrew.

УДК 656.835.111:929:82]Шолом-Алейхем

Черноіваненко Віталій Віталійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9121-9953>,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Chernoiivanenko@nbuv.gov.ua

ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ В УКРАЇНСЬКІЙ І СВІТОВІЙ ФІЛАТЕЛІЇ (ДО 165-РІЧЧЯ ПИСЬМЕННИКА)

Доповідь присвячена образу видатного єврейського письменника Шолом-Алейхема (1859–1916) та вшануванню його творчості на поштових марках, конвертах і картках України та інших країн.

Ключові слова: Шолом-Алейхем, філателія, поштові марки, конверти, картки.

Постаті видатного єврейського письменника, драматурга Шолом-Алейхема (С. Н. Рабиновича), який народився 1859 р. в Переяславі, присвячені різні філателістичні, нумізматичні, філокартичні та інші матеріали, що були випущені в різний час та в різних країнах. Тут ми саме зосередимося на матеріалах філателії.

Прикметно, що хоча Шолом-Алейхема не стало 1916 р., жодну поштову марку, присвячену йому, не було випущено ні одразу, ні до першого йорцайту, ні до подальших роковин. І цьому є нескладне пояснення, адже хто б міг видати таку марку, тим більше офіційну поштову, і яка б держава це могла бути: єврейської самостійної держави ще не існувало (до 1948 р.), Російська імперія розпалася 1917 р., українська держава проіснувала недовго і випустила загалом лічені марки. Хіба США, в яких письменник, провів останні роки свого життя і помер там. Проте США ні тоді, ні до цього часу (2024 р.) не випустили жодної марки, присвяченої Шолом-Алейхему. Теоретично постать Шолом-Алейхема могла би з'явитися на недержавних поштових і непоштових (наприклад, даткових, тобто внескових) єврейських марках, або на ревеню. До 1948 р. (а часом

і пізніше) різні єврейські організації в Європі та Палестині видавали свої марки (приміром, Єврейський національний фонд, Палестинський робітничий рух тощо).

Отже, виглядає на те, що перші марки, присвячені Шолом-Алейхему, було видано вже з нагоди 100-річного ювілею письменника, тобто 1959 р. Офіційні марки значними накладами було випущено у трьох країнах: Державі Ізраїль, Радянському Союзу та Румунії. Кожна з цих марок містила зображення-портрет Шолом-Алейхема, роки життя (або зазначення сторіччя з дня народження), країну і номінал марки. На ізраїльській марці було ще зображено автограф письменника. На жодній марці не містилося при цьому бодай короткої інформації, хто такий Шолом-Алейхем.

У той самий час радянська і румунська марка вийшли як окремі випуски, а ізраїльська марка належала до серії марок єврейських діячів, у якій 1959 р. вийшло три марки: крім Шолом-Алейхема інші дві марки було присвячено ще одному письменникові, також уродженцю українських земель, який теж писав їдишем, але більше івритом, Хаїму Нахману Бялику, та творцю сучасної мови іврит – Еліезеру Бен-Єгуді. Лише останній із трьох був удостоєний короткої інформації про себе – лишається відкритим питання, чи це випадковість, чи ідеологія (погляди більшості сіоністів і батьків-засновників Держави Ізраїль були дуже івритоцентричні, місця мови їдиш там майже не відводилося), чи автори/замовники марок вважали, що письменники, на відміну від лінгвіста, і так надто відомі, щоб про них вказувати хто вони.

Випуск марки СРСР із Шолом-Алейхемом міг свідчити про те, що письменника у цей час було вже остаточно переосмислено в цій країні й визначено як борця зі старим ладом, його твори редагувалися і підлаштовувалися під радянську дійсність, і вже відтак його геній міг бути зарахований радянськими ідеологами до когорти класики вітчизняної літератури.

Цікаво, що з 1959 р. зберігся ізраїльський буклет до 100-річчя письменника з місцевими маркою і гашенням, але поруч із тим міститься інформація про те, що «пам'ятна марка» вийшла того року і в СРСР, при цьому подається зображення самої марки.

У 1959 р. вийшла ще одна марка до 100-річного ювілею з зображенням письменника, але недержавна і непоштова. Її випустила Єврейська культурна спілка (Їдішер культур фарбанд, Нью-Йорк).

Наступна ж державна поштова марка вийшла аж на початку наступного століття. У 2001 р. Гамбія видала малий аркуш із восьми марок, присвячених історії театру, із зображенням портретів восьми діячів із різних країн. На одній із марок було подано й Шолом-Алейхема з підписом англійською мовою «Шолом-Алейхем (Соломон Рабинович), 1859–1916, один із найвидатніших новелістів єврейської літератури та театру».

2009 р. в Україні було приурочено поштову марку до 150-річчя з дня народження Шолом-Алейхема. Прикметно, що ця марка з'явилася в серії видатних українських діячів, яка налічує цілу низку одиничних марок, виданих у різні роки (поряд із Іваном Франком, Марком Вовчком, Іваном Огієнком, Ігорем Стравинським, Сержем Лифарем та ін.), а це свідчило про визнання літературної спадщини Шолом-Алейхема важливою частиною культури, створеної на землях України. Наклад марки становив 200 тисяч примірників. На марці (дизайн художника О. Калмикова) зображено портрет Шолом-Алейхема, його псевдонім, роки життя, автограф, нотатник, перо й окуляри, а також країну і номінал марки. Жодної інформації про Шолом-Алейхема на марці не міститься, але і на інших марках серії теж не подається інформація про діячів. У супроводі до марки Укрпошта видала і конверт першого дня (на ньому зображено пам'ятник Шолом-Алейхему в Києві), а також підготувала два різних ШПД (штемпелі першого дня): одне гашення відбулося в Києві, а друге – в рідному місті письменника, Переяславі (тодішньому Переяславі-Хмельницькому). Крім того, хоч і офіційної поштової картки Укрпошта того року не видала, деякі філателісти самі видрукували приватні картки з зображенням Шолом-Алейхема, наклеїли на них офіційні марки, поставили офіційні ШПД – і так отримали цілком легітимні картмаксимуми (окремий напрямок колекціонування в межах філателії). Таких різних картмаксимумів авторів відомо принаймні декілька.

Хоча 2009 р. відбувся випуск першої української марки, присвяченої письменникові, однак узагалі це не був перший щодо нього поштовий випуск в Україні. Десятьма роками до того, до 140-річчя Шолом-Алейхема, Укрпошта випустила офіційно ХМК (художній маркований конверт) з зображенням Шолом-Алейхема і стандартною маркою номіналу Д. Наклад марки складав 500 тисяч примірників. Крім того, було випущено спеціальний художній штемпель для погашення в Києві в день народження письменника

(2 березня), на який було поміщено малюнок двох книжок із пером на аркушах рукопису. Таким чином в української філателістичної історії Шолом-Алейхема 2009 р. є передісторія 1999 р.

У 2010 р. у Росії було видано марку, присвячену Єврейській автономній області РФ. На ній зображено адміністративний центр цієї області місто Біробіджан і місцевий пам'ятник Шолом-Алейхему.

Філателістичні матеріали не обмежуються тільки самою постаттю письменника, його портретами чи пам'ятниками. Окремі випуски деяких країн пов'язані з його творчою спадщиною, яка вплинула, зокрема, і на подальшу культуру. Так, наприклад, низка випусків присвячена театральним постановкам (зокрема мюзиклам) «Скрипаля на даху», створеного за мотивами «Тев'є-молочаря». До таких випусків вдалися Антигуа (1997), Невіс (1998), Польща (2005) й Ізраїль (2014).

UDC 656.835.111:929:82]Шолом-Алейхем

Vitaly Chernovivanenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9121-9953>,

Candidate of Historical Studies,

Senior Research Associate,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Chernovivanenko@nbuv.gov.ua

SHOLEM ALEICHEM IN UKRAINE'S AND WORLD PHILATELY (TO THE WRITER'S 165TH BIRTHDAY)

The presentation is devoted to the image of the outstanding Jewish writer Sholem Aleichem (1859–1916) and tribute to his works on postage stamps, envelopes (covers) and cards of Ukraine and other countries.

Keywords: Sholem Aleichem, philately, postage stamps, envelopes (covers), cards.

НОТАТКИ

Наукове видання

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ.

**ІНТЕГРАЦІЯ У МІЖНАРОДНИЙ
БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОСТІР**

*Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 8–10 жовтня 2024 р.)*

Том 2

Відповідальний редактор: О. М. Василенко

Відповідальний секретар: М. В. Іванова

Редактори:

Т. О. Батанова (розд. 14), Г. І. Безпала (розд. 11), Н. П. Бондар (розд. 9), О. А. Вакульчук (розд. 8), Л. Г. Дем'яненко (розд. 10), О. І. Дзира (розд. 13), Л. П. Затока (розд. 12), О. В. Земляна ((титул/авантитул англ. текст), М. В. Іванова (розд. 6–14), Л. В. Івченко (розд. 7), А. А. Майстренко (розд. 6), В. Є. Македон (розд. 6), Ю. К. Рудакова (розд. 9), Л. Г. Руденко (розд. 7), В. М. Удовик (розд. 10).

Комп'ютерне складання
М. В. Іванова

Комп'ютерна верстка
М. В. Іванова

Формат 60x84/16.
Папір офс. Ум. друк. арк.28,7

Видавець і виготівник Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. Голосіївський, 3
Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Scientific edition

LIBRARY. SCIENCE. COMMUNICATION.
INTEGRATION INTO THE INTERNATIONAL LIBRARY FIELD

Materials Of The International Of Science Conference Publications
(Kyiv, 8–10 October 2024 r.)

Volume 2

Chief Editor:: O. M. Vasylenko

Chief Secretary: M. V. Ivanova

Editors:

T. O. Batanova (chap. 14), G. I. Bezpala (chap. 11), N. P. Bondar (chap. 9),
O. A. Vakulchuk (chap. 8), L. G. Dem'yanenko (chap. 10), O. I. Dzyra (chap. 13),
L. P. Zatoka (chap. 12,) O. V. Zemlyna (engl. title/advent title text), M. V. Ivanova
(chap-s. 6-14), L. V. Ivchenko (chap. 7), A. A. Maistrenko (chap. 6), V. E. Makedon
(chap. 6), Yu. K. Rudakova (chap. 9), L. G. Rudenko (chap. 7), V. M. Udovyk (chap. 10).

Computer drafting
M. V. Ivanova

Computer layout
M. V. Ivanova

Published and printed at V. I. Vernadskyi National
Library of Ukraine
03039, Kyiv, Holosiivskyi prospect, 3
Certificate of registration of the subject of the publishing business
to the State register of publishers, manufacturers
and distributors of publishing products
DC № 1390 from 11.06.2003 p.